

ଶ୍ରୀତ୍ରିମନ୍ତଗବନ୍ଧୀତା ।

ମହାଶୁଭାବ

ଆଲ ବିଶ୍ଵନାଥ ଚକ୍ରବର୍ତ୍ତି ଠକୁର କୃତା

ମାରାର୍ଥ ବର୍ଧିଣୀ ଟିକା ସମେତା ।

ଶ୍ରୀଯୁତ ପଣ୍ଡିତବର ଉପେକ୍ଷମୋହନ ଗୋପାଳମିନା ସଂଶୋଧିତା

ଶ୍ରୀକେଦାରନାଥ ଦତ୍ତ ପ୍ରଣୀତ

ରମିକ ରଙ୍ଗନ ନାମୀ ବଙ୍ଗାଶୁଭାଦ ସହିତା ।

ପ୍ରେଷ୍ଟମର୍ଜୁନ ମୁଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଆତୁରଶ୍ରାକ୍ତନଂ ଜ୍ଞନଃ ।

କାରଧାରବନ୍ଦର କୃକଃ ଶୁଦ୍ଧ ଭକ୍ତି ମଦଦିତାଃ ।

ଶୀତାଃ ସକଳ ବେଦାର୍ଥ ମାରାଂଶ୍ଲୋପବୁଂହିତଃ ।

ମାରାର୍ଥ ବର୍ଧିଣୀ ତତ୍ତ୍ଵା ଟିକା ଯା ଅତ୍ୱ ମୌର୍ଯ୍ୟା ॥

ଶ୍ରୀବିଶ୍ଵନାଥ ରଚିତା ତାତ୍ରାଲୋଚ୍ୟ ପ୍ରସ୍ତୁତଃ ।

ବଙ୍ଗାଶୁଭ ମେଦେଃ କୃତଃ ରମିକ ରଙ୍ଗନଃ ।

“ବୈଷ୍ଣବ ଡିପାଜିଟାରୀ ବା ଭକ୍ତି ଶାସନମାର୍ଗେ

୧୮୨ ନଂ ମାନିକତଳା ଫ୍ଲାଟ, କଲିକାତା, ରାମବାଗିନ୍ହ,

“ଶ୍ରୀତ୍ରିଚୈତନ୍ୟ ଯତ୍ନେ”

ଆର, ଶ୍ରୀ, ମନ୍ତ୍ରୀଏଣ୍ଟ୍ ଆଦାନ୍ତାରୀ ମୁଦ୍ରିତା ପ୍ରକାଶିତା ୮ ।

ଶ୍ରୀତ୍ରିଚୈତନ୍ୟାଙ୍କୁ ୫.୦୦ ଟଙ୍କା

উপহারঃ ।

—::—

রাকাপতি বংশজ রাজকুলপ্রবর বৈষ্ণবগণাগ্রগণ্য স্বাধীন
ত্রিপুরেশ্বর শ্রীশ্রীগন্মহারাজ বীরচন্দ্র মাণিক্য বাহাতুর বিষ-
মগুল পরিপালক শ্রীকরকমলেষু ।

ভো ভূপ ! ত্রিপুরাধীশ ! ভক্তিশাস্ত্রিকপালক !

গীতান্ত্রিক নিবেদন সাধিতং ভবদাঙ্গয়া ॥

তত্ত্বেব মুদ্রিতং মূলং টীকা সারার্থ বর্ণিণী ।

বিখ্ননাথ কৃতা চাত্র যজ্ঞেন সম্মিলিতা ॥

অর্পিতং ভবতঃ শ্রীমৎকরাজে পুস্তকংময়া ।

অশুগৃহ্ণাত্ব গৃহ্ণাত্ব গ্রহং কারুণ্যভাবতঃ ॥

শ্রীগৌরাঙ্গ প্রভুং শশ্বৎ প্রার্থয়ামিকৃতাঞ্জলিঃ ।

ভূয়াৎ শ্রীকৃষ্ণদামানাং কৃষ্ণসেবানপারিণী ॥

নিবেদন যিদঃ

শ্রীশ্রীগৌরাঙ্গদামাসাহুদাসস্ত

শ্রীকেদারনাথ দক্ষস্ত ।

ଶ୍ରୀତ୍ରିମନ୍ତଗବନ୍ଦୀତା ।

— * —
ଅବତରନିକ ।

ପ୍ରମାହ ପ୍ରବୃତ୍ତିଯିନ ନିତ୍ୟାନନ୍ଦ ସଂତିକ ।

ମନ୍ଦିର ସନ୍ଧାନାଥୀ ଗୌତ୍ମାନାନ କର୍ମଣ ॥

ପ୍ରାଣକି ସମ୍ପଦ ନିତ୍ୟାନନ୍ଦ ସ୍ଵର୍ଗ ପରମେଷ୍ଠରକେ ପ୍ରଥାମ କରିଯା ମାତ୍ର
ଦିଗେର ଆନନ୍ଦ ବର୍ଦ୍ଧନାର୍ଥ ବଞ୍ଚିତାଧୀଯ ଗୀତା ଶାନ୍ତ୍ରେର ଅନୁବାଦ କାର୍ଯ୍ୟ ପ୍ରତି
ହଇଲାମ ।

ନିଗମ ଶାନ୍ତ ଅତାପ୍ତ ବିପୁଳ । ତାହାର କୋନ ଅଂଶେ ଧର୍ମ, କୋନ ଅଂଶେ
କର୍ମ, କୋନ ଅଂଶେ ଯୋଗ, କୋନ ଅଂଶେ ସାଂଖ୍ୟ ଜ୍ଞାନ ଏବଂ କୋନ ଅଂଶେ
ଭଗବନ୍ତିକି ବିଶ୍ଵିର କ୍ଲପେ ଉପଦିଷ୍ଟ ହଇଗାଛେ । ଐ ମନ୍ତ୍ର ବ୍ୟବସ୍ଥାର ପରମ୍ପର
ମହଙ୍କଳି ଏବଂ କଥନଟି ବା କୋନ ବ୍ୟବସ୍ଥା ହଇତେ ବ୍ୟବସ୍ଥାନ୍ତର ସ୍ଥିକାର କରା
କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ଏକପ ଜ୍ଞାନଧିକାର ତଥ ଐ ଶାନ୍ତ୍ରେ କୋନ କୋନ ଛଲେ ଦୃଷ୍ଟ ହୟ । କିନ୍ତୁ
ସ୍ଵାଧ୍ୟ ବିଶିଷ୍ଟ ଓ ସଂକ୍ରିର୍ମ ମେଧା ସ୍ତୁତ କଲିଜାତ ଜୀବ ଗଣେର ପକ୍ଷେ ଉତ୍କ
ବିପୁଳ ଶାନ୍ତ ଅଧ୍ୟୟନ ଓ ବିଚାର ପୂର୍ବକ ଅଧିକାର କ୍ରମେ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ନିର୍ଣ୍ଣୟ କରା
ଅତୀବ କଟିନ । ଅତେବ ଐ ମନ୍ତ୍ର ବ୍ୟବସ୍ଥାର ଏକଟୀ ସଂକଷିପ୍ତ ଓ ସବଳ
ବୈଜ୍ଞାନିକ ମୌମାଂସାର ନିର୍ଣ୍ଣାତ ଆବଶ୍ୟକ । ହ୍ରାପରାତ କାରା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଧୀ-
ଶକ୍ତି ସମ୍ପଦ ବାକି ଗଣ୍ଡ ବେଦ ଶାନ୍ତ୍ରେର ସଥାର୍ଥ ତାତ୍ପର୍ୟ ବୁଝିତେ ଅକ୍ଷମ ହଇଯା,
କେହ କର୍ମକେ, କେହ ଯୋଗକେ, କେହ ସାଂଖ୍ୟ ଜ୍ଞାନକେ, କେହ ତର୍କକେ କେହ ବା
ଅତେବ ବ୍ୟବସ୍ଥାରେ ଏକ ମାତ୍ର ଗ୍ରାହମତ ବଲିଯା ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ କରିତେ ଛିଲେନ ।
ଭଦ୍ରାରା ଭାରତ ଭୂମିଟି ଥଣ୍ଡ ଜ୍ଞାନ ଜନିତ ଅମ୍ବର୍ଣ୍ଣ ମତ ମୂଳ, ପାକଶ୍ଲିଗତ
ଅଚରିତ ଧାର୍ଯ୍ୟ ଦ୍ରବ୍ୟେର ନ୍ୟାୟ, ନାନାବିଧ ଉତ୍ପାତ ଉପାସିତ କରିଯାଛିଲ ।

ଉତ୍କ ଉତ୍ପାତ କଲି ଆଗମନେର ପ୍ରାକ୍କାଳେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରବଳ ହଇଲେ,
ମହା ପ୍ରତିଜ୍ଞ ପରମ କୀର୍ତ୍ତିଗତ ଭଗବାନ୍ କୃଷ୍ଣ ଚଞ୍ଚ ନିଜ ମୂର୍ଖ ଅର୍ଜୁନକେ ଲକ୍ଷ୍ୟ
କରିଯା ଜଗନ୍ନିଷ୍ଠାରେର ଏକ ମାତ୍ର ଉପାୟ ସ୍ଵର୍ଗବେଦ ସାରାର୍ଥ ଶୀଘ୍ରାଂସା
କ୍ରପ ଶ୍ରୀତ୍ରିମନ୍ତଗବନ୍ଦୀତା ଶାନ୍ତ ପ୍ରକାଶ କରିଲେନ । ଗୀତା ଶାନ୍ତ ହୃତରୀଂ ସମ୍ବନ୍ଧ
ଉପନିଷଦଗଣେର ଶିରୋଭୂଷଣ ସ୍ଵର୍ଗ ଦେବୀପ୍ରମାନ । ତିର ତିର ବ୍ୟବସ୍ଥା ସକଳେ
ପରମ୍ପରା ମହଙ୍କଳ ଓ ତାହାଦେବ ଚରମ ଲକ୍ଷ୍ୟ କ୍ରପ ପ୍ରାବିତ୍ତ ହରି ଭକ୍ତିଇ ସର୍ବ ଜୀବେ-

ନିତା କୁର୍ତ୍ତବ୍ୟ କୁପେ ଗୀତା ଶାସ୍ତ୍ରେ ଉପଦିଷ୍ଟ । କୋନ କୋନ ତର୍କ ପ୍ରିୟ ପଞ୍ଚିତ ଗୀତା ଶାସ୍ତ୍ରକେ ଅଭେଦ ଜନ୍ମବାଦ ମତ ପୋଷକ ଶାସ୍ତ୍ର ବଲିଯା ମିଳାନ୍ତ କରିଯା ଥାକେନ । ଝାହାଦେର ଘତ ପ୍ରବର୍ତ୍ତକ ଭଗବନ୍ଦାଦେଶପାଲକାବତାର ଶ୍ରୀମଦ୍ଭକ୍ତରାଚାର୍ଯ୍ୟ ଭଗବନ୍ଦୀତାର ସେ ଭାଷ୍ୟ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରେନ, ତାହାକେଇ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରିଯା ଝାହାରା ଉତ୍କୁ କୁର୍ତ୍ତରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିଯା ଥାକେନ ।

ସେ ମକଳ ଗ୍ରହେ କର୍ମ ବା ଜ୍ଞାନକେ ଚରମ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ବଲିଯା ହୁଇବାରେ କରା ହିୟାଛେ, ଏହି ମକଳ ଐହି ତତ୍ତ୍ଵବନ୍ଧାର ଅଧିକାରୀ ଦିଗେର ପକ୍ଷେଇ କଲ୍ୟାଣ ପ୍ରଦ । ମେହି ମେହି ବାବନ୍ଧାବ ନିଟୀ ଉଂପତ୍ତି କରିବାର ଜମା ମେହି ମେହି ବ୍ୟବନ୍ଧାକେ ଚରମ ବାବନ୍ଧା ବଲିଯା ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ନା କବିଲେ ତାହା ତାଗ କବିଦୀ ବାବନ୍ଧାନ୍ତର ଶ୍ରୀକାର ହୁଲେ ମେହି ବାବନ୍ଧାବ ଅଧିକାରୀ ଦିଗେର ନିତାନ୍ତ ଅନୁମତି ହଇଲାର ସନ୍ଧାବନା, ଏକପ ବିଦେଚନୀ କରିଯା କର୍ମ ଶାସ୍ତ୍ରେ କର୍ମକେ ଓ ଜ୍ଞାନ ଶାସ୍ତ୍ରେ ଜ୍ଞାନକେ ସର୍ବୋତ୍ତମ ବଳା ହିୟାଛେ । ଏହି ପ୍ରକାର କୌଣ୍ଠ ଅବଲମ୍ବନ କରା କର୍ତ୍ତବ୍ୟ କିନା ତାହା ବିଚାର କରା ଯାଇତେହେନା, କେବଳ ଉତ୍କ କୌଣ୍ଠ ବହୁତର ଶାସ୍ତ୍ରେ ଅବଲମ୍ବିତ ହିୟାଛେ ଇହାଇ ବିଜ୍ଞାତ ହଟୁକ । ସେଆହେ ସାଧନ କାଳେ କର୍ମ-ଜ୍ଞାନ-ପ୍ରଧାନୀ ତୃତୀ ଭକ୍ତି ଓ ଫଳ କାଳେ ନିର୍ମିପାଦିକ ପ୍ରୀତି ଉପଦିଷ୍ଟ ହିୟାଛେ, ମେହି ଗ୍ରହେ ମର୍ଦ୍ଦ ଦୌରେ ନିତାନ୍ତ ଶ୍ରେଷ୍ଠ । ଉପନିଷତ୍ ସମୃଦ୍ଧ, ବ୍ରଦ୍ଧ ସ୍ଵତ, ଓ ଭଗବନ୍ଦୀତା ମୁକ୍ତି, ବ୍ରଦ୍ଧ ଲାଭ ଇତ୍ୟାଦି ବିଷୟରେ ବିଶେଷ ଆଲୋଚନା ଏହି ମକଳ ଶାସ୍ତ୍ରେ ପରିଲକ୍ଷିତ ହୟ, କିନ୍ତୁ ଚରମ ମୌମାଂସା ହୁଣେ ଶୁକ୍ଳ ଭକ୍ତି ବ୍ୟାତୀତ ଆର କିଛୁଇ ଉପଦିଷ୍ଟ ହୟ ନାହିଁ ।

ଗୀତା ଶାସ୍ତ୍ରେର ପାଠକ ଦିଗକେ ହେଇ ଭାଗେ ଶ୍ରୀଭାଗ କରା ଯାଇତେ ପାରେ । ଏକ ଭାଗେର ନାମ ଶୁଳ ଦର୍ଶୀ ଏବଂ ଅପର ଭାଗେର ନାମ ଶୁଲଦର୍ଶୀ । ଶୁଳ ଦର୍ଶୀ ପାଠକେରା କେବଳ ବାକ୍ୟାର୍ଥ ଲାଇଯା ମିଳାନ୍ତ କରେ । ଶୁଲଦର୍ଶୀ ପାଠକେରା ଶାସ୍ତ୍ରେର ତାତ୍ତ୍ଵିକ ଅର୍ଥ ଅମୁସନ୍ଧାନ କରେନ । ଶୁଳ ଦର୍ଶୀ ପାଠକଗଣ ଆଦ୍ୟୋପାନ୍ତ ଗୀତା ପାଠ କରିଯା ଇହାଇ ମିଳାନ୍ତ କରେନ ସେ ବର୍ଣ୍ଣାଶ୍ରମ ବିହିତ କର୍ମ ନିତା, ଅତ୍ୟବ ସମ୍ପତ୍ତି ଗୀତା ଶ୍ରୀମଦ୍ଭକ୍ତରାଚାର୍ଯ୍ୟ କର୍ମକୁ କରିଲେନ । ଅତ୍ୟବ ବର୍ଣ୍ଣ ଧର୍ମ ବିହିତ କର୍ମାଶ୍ରମରେ ଗୀତା ଶାସ୍ତ୍ରେର ତାତ୍ପର୍ୟ । ଶୁଲଦର୍ଶୀ ପାଠକେରା ଶ୍ରୀମଦ୍ଭକ୍ତରାଚାର୍ଯ୍ୟ ମିଳାନ୍ତ ସମ୍ପଦିତ ହନନା । ଝାହାରା ହୟ ବ୍ରଦ୍ଧ-ଜ୍ଞାନ ବା ପରା ଭକ୍ତିକେ ଗୀତା ତାତ୍ପର୍ୟ ବଲିଯା ହୁଇବାରେ କରେନ । ଝାହାରା ବଲେନ ସେ

ଅର୍ଜୁନେର ଯୁଦ୍ଧ ଅଞ୍ଚିକାର କରା କେବଳ ଅଧିକାର ନିଷ୍ଠାର ଉଦ୍ଦାହରଣ ମାତ୍ର, ଗୀତାର ଚରମ ତାଂପର୍ୟ ନୟ । ମାନସ ଗଣ ସ୍ଵଭାବୀ ଅମୁସାରେ କର୍ମାଧିକାର ପ୍ରାପ୍ତ ହୟ ଏବଂ କର୍ମାଧିକାର ଆଶ୍ରମ ପୂର୍ବକ ଜୀବନ ଯାତ୍ରା ନିର୍ବାହ କରିତେ କରିତେ ତତ୍ତ୍ଵ ଜ୍ଞାନ ଲାଭ କରିବେ । କର୍ମାଶ୍ରମ ନା କରିଲେ ଜୀବନ ଯାତ୍ରା ସମ୍ୟକ ନିର୍ବାହିତ ହୟ ନା । ଜୀବନ୍ୟାତ୍ରା ସମ୍ୟକ ନିର୍ବାହିତ ନା ହିଁଲେଓ ତତ୍ତ୍ଵ ଦୂରମୁଖ ଶୁଳ୍କ ହୟ ନା । ଅଛେବ ତତ୍ତ୍ଵ ଲାଭ ସ୍ଵର୍ଗେ କର୍ମର ଓ ବର୍ଣ୍ଣ ଧର୍ମର ଏକଟୀ ଶୁଦ୍ଧରବତୀ ସର୍ବଜ୍ଞ ଆଛେ । ଜୀବେର ମେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବନ୍ଦୁମୁକ୍ତ ନା ତଥିସେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଐ ସମସ୍ତ ଅପବିହାର୍ୟ । ଅର୍ଜୁନେ ଯେ ସ୍ଵଭାବ ଲକ୍ଷିତ ହୟ ତାହାତେ ଯୁଦ୍ଧ କପ କ୍ଷତ୍ରିଯ ଧୟାଇ କର୍ତ୍ତ୍ୟ କର୍ମ । ଅତେବ ଅର୍ଜୁନ ଗୀତୀ ଶ୍ରବଣ ପୂର୍ବକ ଯୁଦ୍ଧ ଅଞ୍ଚିକାର କରାଯି ଇହାଇ ହିଁର ହୟ ଯେ ବ୍ରଜ ସ୍ଵଭାବ ବ୍ୟାକ୍ତି ଗୀତୀ ଶ୍ରବଣ କରତ ଉଦ୍ଧବେର ନ୍ୟାୟ ପ୍ରାବଜ୍ଞା । ଅଞ୍ଚିକାର କରିବେ । ଅତେବ ଗୀତାର ଗୁଚ୍ଛ ତାଂପର୍ୟ ଏହି ଯେ ଯେ ବ୍ୟାକ୍ତି ଯେ ସ୍ଵଭାବ ସମ୍ପଦ ତଦମୁଦ୍ୟାୟୀ ତାହାବ ଅଧିକାର । ମେହି ଅଧିକାର ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଜୀବନ ଯାତ୍ରୋପଯୋଗୀ କର୍ମ ସ୍ଵିକାର କରତ ପରତତ୍ତ ଅମୁସଙ୍କାନ କରିବେ । ତାହାତେଇ ଶ୍ରେଷ୍ଠ । ଅଧିକାର ତାମଗ ପୂର୍ବକ ବନ୍ଦ ଜୀବେର ପଦ୍ମେ ତତ୍ତ୍ଵ ଲାଭ ସନ୍ତୋଷ ନାହିଁ ।

ଏହୁଲେ ଏକପ ପ୍ରଶ୍ନ ହିଁତେ ପାଲେ । ପରମ ବୈଶବ ଅର୍ଜୁନ କି ବ୍ରଜ ସ୍ଵଭାବ ସମ୍ପଦ ନନ । ଇହାର ଉତ୍ତର ଏହି ମେ ଅର୍ଜୁନ ଯୁଦ୍ଧ ଆୟା କିନ୍ତୁ ଭଗବାନେର ପ୍ରପଞ୍ଚ କାଳେ ତୀହାର ଲୀଲା ପୁଟିର ଜନା କ୍ଷତ୍ର ସ୍ଵଭାବ ସ୍ଵୀକାର କରିଯା ଅବତାର ହୁଏ । ତାହାର ତାଂକାଲିକ ସ୍ଵଭାବ କ୍ଷତ୍ରିୟ । ମେହି ସ୍ଵଭାବକେ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରିଯା ଭଗବାନ ଅଧିକାର ତତ୍ତ୍ଵର ଜ୍ଞାନ ଜଗଂକେ ଶିକ୍ଷା ଦିଲାଛେନ ଏହି ମାତ୍ର ବୁଝିତେ ହିଁବେ ।

ସରଳ ସ୍ଵଦ୍ଵା ବାବା ଆଲୋଚନା କରିଲେ ଜୀବେର ଡଢ ବନ୍ଦାବନ୍ଧାକେ ଶୋଚନୀୟ ଅବହ୍ଲା ବନିଧା ପ୍ରତୀତଃତ୍ୟ । କୋନ ମନ୍ଦଗମ୍ୟ ବିଶୁଦ୍ଧ ଅବହ୍ଲାକେ ଶୋଚନୀୟ ଅବହ୍ଲା ତାହାର ପ୍ରାପ୍ତି ଜଣି କୋନ ଉପାୟ ଅବଲମ୍ବନ କରା ଉଚିତ ବୋଧ ହୟ । ମେହି ବିଶୁଦ୍ଧ ଅବହ୍ଲାକେ ଉପେମ ବା ପ୍ରଥୋଜନ ବଲି । ସନ୍ଦାରା ତାହା ପ୍ରାପ୍ତ ହୁଏଇ ଯାଯତାହାକେ ଉପତ୍ତ୍ୟବ୍ସନ୍ଧି । ଶୀତଳ କାର୍ଯୀର୍ଯ୍ୟ କେହ ଯତ୍କେ, କେତେ ଯୋଗକେ, କେହ ତର୍କକେ, କେହ ପୁଣ୍ୟକେ, କେହ ବୈରାଗ୍ୟକେ, କେହ ତପମ୍ୟକେ, କେହ ଧ୍ୟାନକେ, କେହ ଶୁକ୍ଳପମ୍ୟକେ, କେହ ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତକେ ଓ କେହ ଦୀନକେ ଉପାୟ ବଲିଯୁଏ ହିଁର କରିଯାଛେ । ଏବିଶ୍ଵିଦ ନାମ ନାମେ ଅବୈଜ୍ଞାନିକ ରୂପେ ଅଭିହିତ ହିଁଯା ଉପାୟ ତତ୍ତ୍ଵ ଅମ୍ବଧା ହିଁଯା ଉଠିଯା । କାଳେ ବିଜ୍ଞାନ ଏକ କାର୍ଯ୍ୟ ହିଁ-

केप कर्लिने, काये कायेहै संखार लाघव हइया पड़िल । देखो गेल ये ऐ सकल उपाय भिन्न तिनटी तक्षेर अधीन । ऐ तिनटी तक्षेर नाम कर्म, ज्ञान ओ भक्ति ।

इतः सिद्ध आश्रमप्रताय ओ विशुद्ध बिचार द्वारा निश्चित हइयाहै ये जीवेर मिष्टमस्ता चिन्ह । मातृगर्भे उৎपत्ति केबल ऐ सिद्ध सम्भार जड़-बक्ष-दशा यात्र । अचिन्ता ओ अवितर्का शक्ति उगवानेर इच्छा वातीत चिन्तक्षेर जड़ सम्बन्धेर अन्य हेतु बा सम्भावना नाइ । ताहा परिमेय नवरुद्धिन्न सीमास्तर्गत नहै । अतएव उत्तम दशा तेदे जीव छुट्टे प्रकार, मूक्त ओ बक्ष । मूक्त जीव छुट्टे प्रकार अर्थां ये जीव कथन बक्ष हय नाइ एवं ये जीव बक्षावस्था हइते मूक्ति लाभ करियाहै । उत्तम विध मूक्त जीवहै शास्त्रातीत । कर्म, ज्ञान ओ भक्तिर ये पार्थक्य बक्ष जीवे लक्षित हय ताहा मूक्त जीवे नाइ । कर्म ओ ज्ञान इहाराइ प्रेम वृत्तिर उपाधि विशेष । सेहि उपाधि ये जीवेर प्रेमरूप नित्य धर्मके स्पर्श करे ताहाराइ बक्षावस्था । जीवेर बक्षावस्थाय उगवै बहिर्भूता रूप उपाधि सहकारेर प्रेम वृत्ति विकृत हइया धर्म रूप एकटी आकार आप्त हय ओ यह विशेषे ज्ञानरूपे आर एक प्रकार आकार पाईया थाके । साधन भक्तिइ ऐ वृत्तिर तृतीय आकार । तथाधे साधन भक्ति रूप आकारटी बक्ष जीवेर व्यास्त्य लक्षण, अपकृ छहटी आकार जड़ सम्बन्ध रूप पौड़ार लक्षण ।

श्रीराम सत्ते कर्म अपरिहार्य । श्रीराम यात्रा निर्काहेर जन्म ये सम्भव कार्य करा याय, तथाधे ये सकल कर्म जगतेर अमग्नल जनक से सकलके विकर्म बले । मग्नल जनक कर्म ना करार नाम अकर्म । ये सकल कर्म अगमग्नल जनक सेहि सकलके कर्म बले । कर्म कारि प्रकार अर्थां शारीरिक, मानसिक, सामाजिक ओ आध्यात्मिक । कर्म मार्जिरहि एकटी एकटी अवास्त्र फल आहे, यद्या आहारेर फल श्रीराम गोष्ठे ओ विवाहेर फल सम्भार उৎपत्ति । अवास्त्र फल शुलि महजेहि लक्षित हय, किंतु वैज्ञानिक चक्षे दृष्टि करिले शास्त्रिइ ऐ सकल फलेर चरम फल बिन्ना सिद्धान्तित हइवे । विज्ञानके आर किछु मूर चालित करिलेहि देखा द्याहिवे ये जड़ यज्ञा हइते क्रमणः मूक्त हइया उगवक्षरणे शास्त्रि लाभहि प्रयत्नान्ति । आहार, विहार, व्यायाम, नियम, शोच इत्यादि श्रीराम पालक

কর্ম, যজ্ঞ, ব্রত, অষ্টাঙ্গ যোগ প্রভৃতি অনেক প্রচার সামাজিক, শারীরিক ও মানসিক কর্ম উপদিষ্ট হইয়াছে, তথ্যে অষ্টাঙ্গ কৌণ্গে বয়, নিয়ম, আসন ও প্রাণায়াম এই চারিটো শারীর যোগ ; প্রত্যাহার, ধ্যান, ধারণা ইহারা মানস যোগ এবং সমাধি আধ্যাত্মিক যোগ। এই সমুদ্বারই শারীরিক, মানসিক ও আধ্যাত্মিক কর্ম। বেদে ও মহাদিবিংশতি ধর্ম শাস্ত্রে যজ্ঞ, দান, ব্রত ও বর্ণাশ্রম বিহিত সর্বপ্রকার সামাজিক কর্মের ব্যবস্থা আছে। যে যে শাস্ত্রে ঐ সকল কর্মের ব্যবস্থা দেখা যায়, সেই সেই শাস্ত্র ঐ সকল কর্মের আপাততঃ অবস্থার ফল সমূহ কথিত হইয়াছে, কিন্তু সেই সেই শাস্ত্রের চরম সিদ্ধান্তে কোন প্রকার শাস্তি লক্ষণ ফলের উল্লেখ দেখা যায়। অষ্টাঙ্গ যোগ শাস্ত্রে বিভৃতি পাদে নানা প্রকার ঐশ্বর্য্যকল্প অবস্থার ফল কথিত হইয়া কৈবল্য পাদে কেবল শাস্তিকে ফল বঙিয়া হিঁর করা হইয়াছে। সকল কর্মই প্রথমে স্বুধ তোগকল্প ফলদানের প্রতিজ্ঞা করিয়া থাকে, কিন্তু চরমে সমস্ত স্বুধের অনিয়ত্যতা দর্শাইয়া শাস্তি স্বুধকে শ্রেষ্ঠ বলিয়া কৈবল্যাদি শাস্তির প্রতি লক্ষ্য বক্ষ করাম। কৈবল্যাদি শাস্তি ভুক্তি অপেক্ষা শ্রেষ্ঠ হইলেও দুঃখাভাব মাত্র, স্বয়ং স্বুধ বিশেষ নহে। তখন কোন প্রকার ব্রহ্ম জ্ঞানকল্প চিং স্বুধের অব্দেষণ হয়। অতেব ব্রহ্ম স্বুধ পর্যাপ্ত সমস্ত অবাস্থার ফল অতিক্রম করিয়া যখন তগবৎ সেবা স্বুধ পরিলক্ষিত হয়, তখনই কর্ম ভক্তি কূপে পরিণত হইয়া পড়ে। অতএব ভক্তিই জীবের কর্ম ফলের চরম উদ্দেশ্য ; যে কর্মে চরম উদ্দেশ্য লক্ষিত হয় নাই, সে কর্ম তগবৎ বহিশূর্য। তাহাকেই কর্ম বলা যায়। তগবৎ সেবা পরামর্শ হইলে কর্মের নাম সাধন ভক্তি হয়, তখন কর্ম নাম থাকেনা।

অড় বক্ষ হইলেও জীব চিত্তম তত্ত্ব, অতএব জ্ঞানালোচনা তাহার পক্ষে স্বাভাবিক। জ্ঞানালোচনা চারি প্রকার অর্থাৎ জঁড়ীয় জ্ঞানালোচনা, লৈক্ষিক জ্ঞানালোচনা, অড় ও লিঙ্গের ব্যতিরেক জ্ঞানালোচনা ও শুচ জ্ঞানালোচনা।^১ দর্শন প্রবণাদিময় জঁড়ীয় বিষয় জুনই জঁড়ীয় জ্ঞান ৯ ধারণা ধারণা কল্পনা-বিভাবনা যের মানস অগতের জ্ঞানকে লৈক্ষিক জ্ঞান বলে। জঁড়ীয় ও লৈক্ষিক জ্ঞানকে অষ্টাঙ্গযোগের অস্তর্গত সমাধি অধ্যাৎসাংখ্য যোগীর অৃতজ্ঞিনসম প্রক্রিয়া দ্বারা সংগৃহ করিলে, অড় ও লিঙ্গের ব্যতিরেক জ্ঞান কূপ কূট সমাধি হয়। এই শ্বলে শারীরিক অত্তেব ব্রহ্মবাদ অধ্যাৎসা

পাতঙ্গসীর ঈশ্বর সায়ুজ্যক্ষণ কৈবল্যাবাদ উদ্বিগ্ন হয়। নিষ্ঠপাদিক চিন্তনের শুরু বস্ত্রাবস্থায়, অর্ধাৎ শূল ও লিঙ্গের সাক্ষাৎ দর্শন বা কৃট সমাধির ব্যতিরেক ভাবনা দ্বার হইলে, শুক্র চিন্তনের সহজ প্রকাশ হয়। তাহার নাম সহজ সমাধি বা শুক্র জ্ঞান। এই জ্ঞানই ভক্তি পোষক। জ্ঞানালোচনা ব্যাখ্যা বঙ্গ জীব অথবে জড় জগতের ভিন্ন ভিন্ন বস্তু সকলের জ্ঞান সংগ্রহ করে। পঁরে ঐ সকল বস্তুগত ধৰ্ম এবং ঘৰ্ষণ সকলের মিলসাবস্থায় সে সমস্ত ধৰ্ম উদ্বিগ্ন হয়, ঐ সকল বিষয় অবগত হইতে থাকে। কখন বা ঐ সকল বস্তু ও ধৰ্ম আলোচনা করিয়া সকলের কর্তা ও পালিতা কল্প ঈশ্বরকে নিষ্ঠেশ করত তাহার প্রতি এক প্রকার হৈতুকী ভক্তি প্রদর্শন করে। কখন বা এই জগৎকে নথৰ জানিয়া নিজে বৈরাগ্য সাধন করে এবং প্রগঞ্জিতীত কোন অনিবার্যচনীয় তত্ত্বের সহিত আপনাকে মিলিত করিয়া অভেদ ব্রহ্মবাদের কল্পনা করে। কখন ‘বা অস্তিত্বের প্রতি স্মৃণ করিয়া নাস্তিক ও নির্বাণকে স্মৃৎ বলিয়া তাহা প্রাপ্ত হইবার উদ্যোগ করে। যেকেপেই আলোচনা করুক না কেন, অভেদ চিন্তা ও নির্বাণ চিন্তাকে অকিঞ্চিত্কর জানিয়া জীব অবশেষে কোন পরম তত্ত্বের আনুগত্য দ্বীকার করে। সেই আনুগত্য স্পষ্টভূত হইলেই ভক্তি হইয়া উঠে। অতএব ভক্তি জীবের জ্ঞান ফলের চরম উদ্দেশ্য। কর্ষের অবাস্তুর ফল ভূক্তি ও জ্ঞানের অবাস্তুর ফল মুক্তি এবং তদুভয়ের চরম ফল বলিয়া ভক্তিকে বুঝিতে হইবে। যে স্থলে জ্ঞান ভক্তিকে চরম ফল বলিয়া উদ্দেশ্য না করে, সে স্থলে জ্ঞান সোপাদিক ও ভগবৎ বহির্ভূত। যে স্থলে ভক্তিকে উদ্দেশ্য করিয়া জ্ঞানের চালনাহ্য, সে স্থলে জ্ঞানকে সাধন ভক্তি বলা যায়।

অনেকে মনে করেন যে ভক্তির নিতা-সিন্ধু-স্বরূপ নাই; কেবল কর্ষের বিশুদ্ধাবস্থা ও জ্ঞানের কৈবল্যাবস্থাক ভক্তি বলা যায়। এরপ সিন্ধান্ত ভৱান্তুক। স্মৃৎ-দশী পণ্ডিত গণ বলেন যে নিশ্চক্ষ আত্মার আনন্দন বৃত্তির পরিচালনাকে কেবলা, অকিঞ্চনা বা অনমিয়া ভক্তি বলা যায়। তাহার অন্যতর মাঝে প্রেম আত্মার বিচার বৃত্তির পরিচালনাকে জ্ঞান বলে। আনন্দন শূন্য বিচার প্রায়ই চরয়ে ব্রহ্ম বাদ বা নির্বাণ বাদ কল্প অনর্থকে আনন্দন করে। জীব স্বভাবতঃ আনন্দন প্রধান। কেবল বিচারমূল হইতে পেলে ক'ব তা'র হইতে পুরুত হয়। জ্ঞানধৰ্ম প্রেমের প্রতি

অক্ষয় করে, তখন জ্ঞান গিশ্বা ভক্তি হয়। জ্ঞান যথন প্রেম প্রাচুর্য করে বিচার বৃত্তিকে স্থগিত করে তখন কেবলা ভক্তি কল্পে প্রকাশিত হয়।

জীবের সত্তা নিত্য, অতএব তাহার আলোচনা বৃত্তিও নিত্য। আলোচনা বৃত্তি নিত্য হইলে তাহার কার্য্য সুতরাং নিত্য। মুক্তবস্থা ও বক্ষবস্থা তেদে জীবের কার্য্য ছই প্রকার অর্ধাং নিম্নপাদিক ও সোপাদিক। অঙ্গ সঙ্গ ক্রমে জড়াভিমানই জীবের উপাধি সেই উপাধি ক্রমে জড়ীয় শরীরে ও ঝঁ শরীরের অনুগত সমস্ত ব্যাপারে যে অহংকাৰ ও মুক্ত জন্মে তাহাই জীবের জড়াভিমান বা দেহাদ্বারিমান। জড়বন্ধ জীবের কার্য্য সোপাদিক ছড়ে যাহারা বন্ধ হন বা যাহারা ভগ্বৎ কৃপা বলে জড় মুক্ত হইয়াছেন ক্ষান্দের কার্য্য নিম্নপাদিক। বিশুদ্ধ আত্মার নিম্নপাদিক কার্য্যের নাম ভগ্বৎ সেবা। জড় বন্ধ আত্মার সোপাদিক কার্য্যের নাম কর্ম। জড় মুক্ত হইলে জীবের কার্য্য নিম্নপাদিক হয়। সোপাদিক অবস্থাই জীবের কর্ম অপরিহার্য। জীবের স্বরূপ তরৈ প্রেম সেবাই সহজ ধৰ্ম। সেই ধৰ্ম বক্ষবস্থায় জীবের সঙ্গে সুতরাং আছে। বহির্ভূত কর্মের প্রবলতা প্রযুক্তি তাহা লুপ্ত প্রায় থাকে। সংসঙ্গ ক্রমে যে সকল জীবে উক্ত বহির্ভূততা ধৰ্ম হয়, ঝঁ সকল জীবে সেবা বৃত্তির প্রবলতা হয়। তখন তাহাকে কর্ম গিশ্বা সাধন ভক্তি বলে। সেবা বৃত্তি প্রচুর কল্পে বলবত্তী হইলে কর্ম ক্রমশঃ ভগ্বৎ বহির্ভূততা ক্রম স্বস্তরূপকে পরিত্যাগ করে। তখন উহা কেবলা ভক্তিতেই পর্যবসিত হইয়া যায়।

মানব দিগের কর্ম, জড় যন্ত্রের কার্য্যের ন্যায়, জ্ঞান শুল্ক নয়। যে কর্ম মানব কর্তৃক কৃত হয় তাহাতে জ্ঞানের সত্তা লক্ষিত হয়। মানবের জ্ঞানালোচনাও কখন কর্ম শুল্ক তা লাভ করেনা। আলোচনাই জ্ঞানের জীবন। আলোচনাও একটা কর্ম বিশেষ এজন্ত সূল বুদ্ধি বাক্তির নিকট কর্ম ও জ্ঞানের ঐক্য প্রতীত হয়। তাত্ত্বিক বিচারে কর্মের স্বরূপ ও জ্ঞানের স্বরূপ পৃথক। স্বরূপ কার্য্যকালে কর্ম ও জ্ঞান হইতে ভক্তিকে পৃথক বলিয়া নির্দেশ করিতে না পারিলেও তাত্ত্বিক বিচারে কর্ম ও জ্ঞান হইতে ভক্তির পার্থক্য সিদ্ধ হয়।

নিম্নপাদিক চিদ্বায় প্রেম সেবাই ভক্তির সিদ্ধ স্বরূপ। যদিও জড় বক্ষবস্থায় তাহার স্পষ্ট নির্দেশ করা সহজন্মে তথাপি তথাক্ষণে জাত শুল্ক বৃত্তি

গণের নিকট তাহা সহজে প্রতোত। যাহারা কচি ক্রমে ভক্তি তথের আলোচনা করিয়া থাক্কেন, কেবল তর্ককে ত্বিষয়ে আদর না করেন, তাহারাই ভক্তি তত্ত্ব অবগত হন।

ভক্তি বিবিধ। কেবলা ও প্রধানৌভূতা। কেবলা ভক্তি স্বতন্ত্রা ও কর্মজ্ঞান গুরু শূন্য। তাহাকেই নিঃস্তাবিক প্রেম, নিঃস্তাবিক সেবা, অনন্ত ভক্তি, অকিঞ্চনা ভক্তি ইত্তাদি নাম দিয়া শাস্ত্রে উক্তি করা হইয়াছে। প্রধানৌভূতা ভক্তি তিনি প্রকার অর্থাৎ কর্ম প্রধানৌভূতা, জ্ঞান প্রধানৌভূতা ও কর্ম জ্ঞান প্রধানৌভূতা। যে কর্মে বা যে জ্ঞানে ভক্তির প্রধানতা ও কর্ম বা জ্ঞানের ভক্তি হাসত। লক্ষিত হয়, সেই কর্ম বা জ্ঞানের সহিত যে ভক্তি বৃক্ষি আছে, তাহাকে প্রধানৌভূতা ভক্তি বলা যায়। যে কর্মে বা জ্ঞানে ভক্তি বৃক্ষির প্রাধান্য নাই অথবা কর্ম বা জ্ঞানের প্রভূতা লক্ষিত হয়, ভক্তি কেবল তাহাতে কর্ম বা জ্ঞানের দ্বারা ন্যায় পরিচর্যা করে, সেই কর্মের নাম কর্ম ও সেই জ্ঞানের নাম জ্ঞান। ঐ কর্ম বা জ্ঞানকে ভক্তি নাম দেওয়া যায় বা। কর্ম, জ্ঞান ও ভক্তি স্বত্বাবতঃ তিনি ভিন্ন স্বরূপ। অতএব তত্ত্ব বিচার দ্বারা কর্ম কাণ্ড, জ্ঞান কাণ্ড ও ভক্তি ইহাদিগকে পৃথক্ করা হইয়াছে। গীতা শাস্ত্রে আঠারটা অধ্যায়, তদ্বার্দ্ধে প্রথম ছয় অধ্যায়ে কর্ম, বিতীয় ছয় অধ্যায়ে ভক্তি ও তৃতীয় ছয় অধ্যায়ে জ্ঞান “পৃথক্ পৃথক্ রূপে বিচারিত হইয়া চরমে ভক্তির প্রের্ণতা নির্দিষ্ট হইয়াছে। ভক্তি অত্যন্ত পৃথক্ তত্ত্ব অথচ জ্ঞান ও কর্মের জীবন স্বরূপ ও অর্থ সাধক বলিয়া ভক্তি বিষয়ক বিচারকে মধ্যায়ে সন্তুষ্টি করা হইয়াছে।

এবিষ্যৎ বিশুদ্ধ ভক্তিটি গীতা শাস্ত্রে জীবের চরম উদ্দেশ্য বলিয়া উপনিষদ্বৰ্তী হইয়াছে। গীতার চরমে সর্ব ধর্মান্তর পরিতাজ্য খোকে তগবৎ শরণ। পঙ্কজে সর্ব শুষ্ঠুতম উপদেশ ইহা পরিজ্ঞাত হইবে। পাঠক বৃন্দ ভক্তিপূর্ত অস্তঃকরণে চক্রবর্তি মহাশয়ের টীকার সহিত গীতা শাস্ত্র মুহূর্মুহূর্মুহুঃ পাঠকরত জীবন সফল করুন।

হৃষ্টাঙ্গা ক্রমে ঔপর্যাত্ত শ্রীমত্বগবদ্ধীতার যে সমস্ত টীকা ও বঙ্গানুবাদ প্রকাশিত হইয়াছে, প্রায় সুকল শুলিই অভেদ ব্রহ্ম বাদী দিগের রচিত। বিশুদ্ধ তগবৎভক্তি সম্বত টীকা বা অনুবাদ প্রায়ই প্রকাশ হয় নাই। শাস্ত্রের তাত্ত্ব ও আনন্দ গিরিন টীকা সম্পূর্ণ অভেদ ব্রহ্ম বাদ পূর্ণ। শ্রীধর দ্বায়ির

ଟାକା ତ୍ରକ ବାନ୍ ପୂର୍ଣ୍ଣ ନା ହିଲେଓ, ତାହାତେ ସାମ୍ପଦାଗିରିକ ଅନ୍ତରେ ବାଦେର ଗନ୍ଧ ଆଛେ । ଯଥୁ ଶୁଦ୍ଧ ସରସତୀର ଟାକାଟା ଯେ କପ ଭକ୍ତି ପୋଥକ ବାକ୍ୟ ପୂର୍ଣ୍ଣ ମେଳପ ଚରମ ଉପଦେଶ ହୁଲେ କଲାଗ ପ୍ରଦ ନୟ । ଶ୍ରୀଶ୍ରୀରାମାମୁଖ ସାମୀର ଭାସ୍ୟଟା ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭକ୍ତି ସମ୍ଭବ ବଟେ କିନ୍ତୁ ଅସଦେଶେ ଶ୍ରୀଶ୍ରୀଗୌରାଙ୍ଗ ଏତୁର ଅଚିନ୍ତ୍ୟ ଭେଦାଭେଦ ଶିକ୍ଷା ପୂର୍ଣ୍ଣ ଗୀତାଭାସ୍ୟକରପ କୋନ ଟାକା ପ୍ରକାଶିତ ମା ହିଲେ, ବିଶୁଦ୍ଧ ପ୍ରେସ ଭକ୍ତି ଆସ୍ଵାଦକ ଦିଗେର ଆନନ୍ଦ ବୁନ୍ଦି ହୟ ନା । ଏତମିବକଳନ ଆମରା ଯତ୍ତ ସହକାରେ ଶ୍ରୀଗୌରାଙ୍ଗାମୁଖ ମହାମହୋପାଧ୍ୟାୟ ଭକ୍ତ ଶିରୋମଣି ଶ୍ରୀବିଶ୍ୱନାଥ ଚକ୍ରବର୍ତ୍ତୀ ମହାଶୟ ବିରଚିତ ଟାକାଟା ସଂଗ୍ରହ ପୂର୍ବକ ତଦମୁଦ୍ୟାନୀ ଶ୍ରୀରମିକ ରଙ୍ଗନ ନାଥକ ବଜ୍ରାମୁଖବାନ୍ ସହକାରେ ଗୀତା ଶାନ୍ତ ପ୍ରକାଶ କରିଲାମ । ଶ୍ରୀମହାପ୍ରଭୁ ଶିକ୍ଷା ସମ୍ଭବ ଶ୍ରୀବଲଦେବ ବିଦ୍ୟାଭୂଷଣ କୃତ ଏକଟା ଗୀତା ଭାସ୍ୟ ଆଛେ । ବଲଦେବେର ଟାକାଟା ବିଚାର ପର କିନ୍ତୁ ଚକ୍ରବର୍ତ୍ତୀ ମହାଶୟରେ ଟାକାଟା ବିଚାର ଓ ଶ୍ରୀତି ରମ ଏତହୁଭୟ ବିଷୟେ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ । ବିଶେଷତ: ଚକ୍ରବର୍ତ୍ତୀ ମହାଶୟରେ ଶ୍ରୀମହାଗବତେର ଟାକାଟା ସର୍ବଦେଶେ ପ୍ରଚାରିତ ଓ ସମ୍ମାନିତ ହୋଇଥାଏ ଚକ୍ରବର୍ତ୍ତୀ ମହାଶୟକେଇ ଆପାତତ: ପ୍ରକାଶ କରିଲାମ । ଚକ୍ରବର୍ତ୍ତୀ ମହାଶୟରେ ବିଚାର ସରଳ ଏବଂ ସଂକ୍ଷିତ ପ୍ରାଞ୍ଜଳି । ମାଧ୍ୟମରେ ଅନାମାସେଇ ବୁଝିତେ ପାରିବେନ ।

ରମିକ ରଙ୍ଗନ ସାଧ୍ୟମତ ସରଳ ଭାସ୍ୟ ଲିଖିତ ହିଲ । ସେ ସମ୍ଭବ ହୁକହ ଶବ୍ଦ ଅପରିହାର୍ୟ କ୍ରମେ ବ୍ୟବସ୍ଥତ ହିଲ, ସେ ସକଳ ଶବ୍ଦେର ଅର୍ଥ ଟାକାତେଇ ଆଛେ ପୂର୍ବ ପୂର୍ବ ଅନୁବାଦକେରା ଅନୁବାଦ ମଧ୍ୟେଇ ଐ ସକଳ ଶବ୍ଦେର ଅର୍ଥ ଓ ସଂକ୍ଷିତ ଟାକା କାରେର ଶବ୍ଦ ଅନ୍ୟୋଗ ଚାତୁରୀ ପ୍ରକାଶ କରିତେ ଗିରା ଅନୁବାଦ ଶୁଣି ହର୍ମୋଦ୍ୟ କରିଯାଇଛେ । ଆମରା ଐ ଦୋଷ ପରିଭ୍ୟାଗେର ଜନ୍ୟ ବିଶେଷ ସତ୍ତ୍ଵ କରିଯାଇଲୁ ଆମାଦେର ଅନୁବାଦ ଗହ ଗୀତା ଶାନ୍ତ ସଦି ପାଠକ ବର୍ଗେର ଶ୍ରୀତିକର ହେ, ତବେ ଆମରା ଅନେକ ଶୁଣ୍ଡ ଭକ୍ତି ସମ୍ଭବ ବୈଦାନିକ ଏହୁ ବୈଦାନିକ ସ୍ଵତ୍ତ ଭାସ୍ୟ ଓ ଉପନିଷାଦ୍ୟ ସକଳ ଏହି ପ୍ରଣାଲୀ କ୍ରମେ ପ୍ରକାଶ କରିବ ।

ଶ୍ରୀଅମନ୍ତଗବନ୍ଧୀତା ।

ଶ୍ରୀଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଚିତନ୍ୟଚଞ୍ଚାୟ ନମः ।

* * *

ପ୍ରଥମୋହଧ୍ୟାୟଃ ।

ଶ୍ରୀତରାଷ୍ଟ୍ର ଉବାଚ ।

ଧର୍ମକ୍ଷେତ୍ରେ କୁରୁକ୍ଷେତ୍ରେ ନମବେତା ଯୁଦ୍ଧସବଃ ।
ମାମକାଃ ପାଣୁଦାଶୈଚ କିମକୁର୍ବତ ସଙ୍ଗୟ? ॥ ୧ ।

ଶ୍ରୀବିଶ୍ଵନାଥ ଚକ୍ରବର୍ତ୍ତୀ-କୃତା ମାରାର୍ଥ ବର୍ଣ୍ଣି ଟାକା ।

ଗୋରାଂ ଶ୍ରୀଃ ନେ କୁମୁଦ ପ୍ରମୋଦୀ
ପ୍ରାତିଧ୍ୟରା ଗୋଷ୍ଠମଦୋ ନିହଞ୍ଚା ।
ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଚିତନ୍ୟ ସ୍ଵଧାନିଧି ର୍ମେ
ମନୋଥଧିତିଷ୍ଠନ୍ ଦ୍ଵରତିଃ କରୋତୁ ॥ ୧ ।
ଆଚୀନ ବାଚଃ ସ୍ଵବିଚାର୍ୟ ମୋହି-
ଅଜୋହପି ପୀତାମୃତ ଲେଖନିଷ୍ପୁଂ ।
ସତେଃ ପ୍ରଭୋରେବ ମତେ ତଦତ୍
କୃତଃ କ୍ଷମତଃ ଶରଣାଗତ୍ୟ ॥ ୨ ।

ଇହ ଖରୁ ମକଳ ଶୀଘ୍ରଭିତ ଶ୍ରୀମତରଣ-ସରୋଜ-ଭଜନ: ଅର୍ଥ ଭଗବାନ୍ନାକୁତି-ପରବର୍ତ୍ତ ଶ୍ରୀବନ୍ଦେବ
ଶ୍ରୀ: ମାଙ୍କାଂ ଶ୍ରୀଗୋପାଳ ପ୍ରୟମବତୀଦ୍ୟାପାର ପରମାତମା' ଅକ୍ଷୁପାଶକ୍ରୋଦିଶବ୍ଦାଗିକ ମକଳ ମୋକ-
ଲୋଚନ-ଗୋଚରୀକୃତେଭବାକି ନିଯଜ୍ଜମାନାନ୍ ଜଗଜ୍ଜମାନ୍ତ୍ୟ ଅର୍ଦ୍ଦୋଦୟମାଧ୍ୟାଦ୍ୟାଦନରା ଶ୍ରୀରାମେ
ମହାର୍ଦ୍ଦୀ ନିୟଜ୍ଜମାନାମ । ଶିଷ୍ଟରଙ୍କା ହିନ୍ଦୁନିର୍ଦ୍ଦୁଃ ବ୍ରତ ନିଷ୍ଠାମହିଷ୍ଟ ପ୍ରତିଷ୍ଠାହପି ଭୁବୋଭାରହୁଃଥା-

ଶ୍ରୀରାମକରଣ ନାମକ ଅଛ୍ଵାଦ ।

ଶ୍ରୀରାମ କହିଲେନ, ମନ୍ତ୍ରୀ । ଧର୍ମଭୂମି କୁରୁକ୍ଷେତ୍ରେ ହର୍ଦୋଧନାଦି ଆମାର ପୁଣ୍ୟ
ଶ୍ରୀଧିତିର ପ୍ରଭୃତି ପାଞ୍ଚବ ମକଳ ଶୁଭାତିଲାବେ ନମବେତ ହଇଲା କି କରିଲେନ ॥ ୧ ।

সঞ্জয় উপাচ ।

দৃষ্টি ছু পাওবাবীকং বৃচ্ছং দুর্যোধনসন্তান ।
আচার্যমুপসংজ্ঞম্য রাজা বচন মন্ত্রবৌৰ ॥ ২ ।

প্রাহারমিষেণ দুষ্টানামপি স্বত্বেষ্ট নামপি যহুসংসারগ্রাহণামীভুতানামপি মুক্তিসামনক্ষণং পরম-
বৰ্কগত্যেব হৃষি স্বাভুক্তানোত্তর কাঙ্গালিমানামনামাবিদ্যাবক্ষ বিদ্যকম শোকনোহাস্যাবুল-
নপি জীবাশ্চকৃত্বং শাস্ত্রকৃত্বনিষ্ঠে গীষমানবশক ধৰ্ম্মং অপ্রিয়মৎ তাদৃশ বেচ্ছাবশাবেব বণ-
বুক্তস্থুতশোকমোহং শ্রীবজ্ঞনং লক্ষীরত্য কাণ্তিতয়াজ্ঞক সর্বদেহতাপের্য পর্যবসিতাৰ্থ
বৃত্তানক্ষত্ৎ শ্রীগীতাম্বৰামুক্তান্বয়ামুক্তভুত্তান্বয়বিদ্যং সাক্ষাত্ক্ষয়ানৌকৃতথিপি পরমপূর্বার্থ-
মাবির্ভবয়াস্ত্বৰ । তাদুয়ায়ামৎ বউকেন প্রথমেন বিক্ষমকর্মবোগঃ, বিশীয়েন উচ্ছিষ্যেগঃ,
তত্ত্বীয়েন জ্ঞানবোগেদৰ্শিতঃ । তাদুপি উক্তিষ্যেগম্যাতি ইহমাস্ত্বভুত্ত-সংজ্ঞীকহেনাভাবি-
তত্ত্বাং সর্বচৰ্ত্বভুত্ত মধ্যবন্তীবৃত্তঃ । বৰ্ম্মানযোরভিত্তিবিদ্যেন বৈষ্ণব্যাং তে স্বে উক্তিমিষে
এব সম্পত্তীকৃতে । উক্তিষ্য বিদ্যি—কেবলা প্রধানোভুত্তাচ । তত্ত্বাল স্বত্তেব পরম প্রসা ।
তে বেবিলৈব বিশুল প্রভাবতী, অৰ্ককৰ অবনা; দি শকণাঃ । বিশীয়াভুত্ত কৰ্ম্মজ্ঞান প্রিতে-
অবিজ্ঞপ্তে দিত্তী উক্তিষ্যে । অথাৰ্জন্মা শোকনোহোৰ কথ্যত্বাদিয়াপেক্ষায় এন্দৱারত-
বক্তু শ্রীবৈশল্প্যাননে জনমেত্যং প্রতি তত্ত্ব ভৌগোপৰ্য কথামৰণায়তি । হৃষ্ণাকৃ উপাচ ঈতঃ ।
বুক্তস্থেত্রে যুক্তস্বে যুক্তৰ্থ সংজ্ঞা মিক দুর্যোধনাঃ পাওনাক মুখ্যত্বাদিঃ কিং কৃত-
বৃত্তস্থুত্ত । নহ যুক্তস্বে ইতি হং বৰীমোৰ অংশ, যুক্তস্বে বৰ্ত্তম্যাদিত্ত অলপি কিম্বু-
ক্ততেতি কেনাভিপ্রায়ে পৃচ্ছসীত্যত আহ ধৰ্ম্মস্থেত্রে ইতি । বুক্তস্থেত্র দেবযজনমিত্তিস্থেত্রে
তৎ ক্ষেত্রস্য ধৰ্ম্মপ্রতিবক্তু প্রমিকঃ । অচন্তুসংসগ্রহিত্বানামপি দুর্যোধনা-
নীবাং ক্লোধবিহৃত্বা ধৰ্ম্মত্বস্যাং; পাওনাস্ত সভাবত এব ধৰ্ম্মিকঃ উচ্চে বন্তুচিত্তমনমযুচ্চিত্ত
মিত্তুবৰ্ষেৰামপিদ্বিতৰেক উচ্চতে সহিতপি সভাবাবতে । উচ্চক ধৰ্ম্মিক এবেতি সংজ্ঞৱৰ্ত প্রতি
জ্ঞাপণত্বৰ্থ ইহোভাবে বাহা । অচন্তুসংসগ্রহিত্বানে ভীমস্তুজ্ঞানেৰ চৰ্জন্য এতেযোজ্যে যুক্তস্বে
শ্রেষ্ঠস্বেৰ তুম্বাং ইতিতু তত্ত্বনোৰথোপৰোগী চৰ্জন্যাঃ । অত ধৰ্ম্মস্থেত্রে ইতি সেত্র পদেন
ধৰ্ম্মস্য ধৰ্ম্মাবতারস্য সপ্তরিকর-মুখ্যতিত্তিম্য ধৰ্মাবানীয়েহ, উপাদানক্ষয় ইত্যুপস্থি রীমীপ্রস্থানীয়েহ
কৃত্বকৃত আৰাবিদ সাহায্যম্য জ্ঞানেচন সেতুপুরাণি স্থানীয়ই, শ্রীকৃষ্ণ-মংহার্থ্য দুর্যোধনাবে-
ধ্বন্যাদ্বৰ্ষি ধৰ্ম্মাকারত্ব বিশেষ শান্তীবৃক্ষ বৈধিত্ব সরস্বতঃ । ১ ।

বিবিত তত্ত্বিত্তায়ুক্তব্যসংস্কৃত যুক্তস্বে ভাবে, দিত্তত্ত্বনোৰথ-প্রতিকৃতিমিতি মনসি

সঞ্জয় দলিলেন, মহারাজ ! প্রাওবদ্ধিগেৱ দৈন্যসামৰ্জ সকলকে বৃহ মিশ্যাখ
পূর্বক অবস্থান কৱিতে আবোলোকন কৱতু রাজা দুর্যোধন ত্রোণাচার্যেৰ বিকট
গমন কৱিয়া কহিলেন । ২ ।

ପଈୟତାଃ ପାଞ୍ଚପୁତ୍ରାନାମାଚାର୍ୟ ମହତୀଃ ଚମୁଃ ।
 ବ୍ୟାଚାଃ ଜ୍ଞପଦପୁତ୍ରେଣ ତବ ଶିଷ୍ୟେଣ ସୀମିତା ॥ ୩ ।
 ଅତ୍ର ଶୂରା ମହେଷାସା ଭୀମାର୍ଜୁନ ସମା ଯୁଧି ।
 ଯୁଧାନୋ ବିରାଟିଶ ଜ୍ଞପଦଶ ମହାରଥଃ ॥ ୪ ।
 ଶୁଷ୍ଟକେତୁଶେକିତାନଃ କାଶୀରାଜୁଶ ବୀର୍ଯ୍ୟବାନ୍ ।
 ପୁରୁଜିରୁଣ୍ଟିଭୋଜଶ ଶୈବ୍ୟଶ ନରପୁନ୍ଦବଃ ॥ ୫ ।
 ଯୁଧାମନ୍ୟଶ ବିକାନ୍ତ ଉତ୍ତମୋଜାଶ ବୀର୍ଯ୍ୟବାନ୍ ।
 ସୌଭଜ୍ନୋ ଦ୍ରୋପଦେଯାଶ ସର୍ବଏବ ମହାରଥଃ ॥ ୬ ।
 ଅସ୍ମାକନ୍ତ ବିଶିଷ୍ଟା ସେ ତାନ୍ତ୍ରିବୋଧ ବିଜୋନ୍ତମ ।

ହୁହାଃ ଦୃଷ୍ଟେତି, ବ୍ୟାଚଂବ୍ୟାହରନ୍ୟାବହିତଃ ରାଜା ଛର୍ଯୋଧନଃ ସାନ୍ତତରମୁଖଚ ପଈୟତାବିତି ନରଭିଃ
 ପ୍ଲୋକିବେ । ୨ ।

ଜ୍ଞପଦପୁତ୍ରେଣ ଶୁଷ୍ଟଦ୍ୟହେନ ତବ ଶିଷ୍ୟେଣେତି ସବ୍ଦାର୍ଥଃ ଉତ୍ସର ଇତି ଜୀନତାପି ହୁହା ଅରମଧ୍ୟ-
 ଗିତ ଇତି ତବ ମନ୍ଦବିକ୍ଷିତ । ଦୀର୍ଘତେତି ଶତ୍ରୋରପି ଅତଃ ସକାଶାତ୍ତରଧ୍ୟୋପାର-ବିଦ୍ୟା ଶୁହିତା
 ଇତ୍ୟମହାବୁଦ୍ଧିରୁ କଳକାଳେହପି ପଶ୍ୟେତି ତାରଃ । ୩ ।

ଅତ୍ର ଚଥାଃ ମହାତଃ ଶତ୍ରୁଭିଶେଷତ୍ରମକ୍ଷ୍ୟକ୍ୟା ଇଷାଦା ଧନ୍ୟବି ସେହାଂ ତେ । ଯୁଧାନଃ ସାତ୍ୟକିଃ
 ସେଭକ୍ଷିତଃ ଅଭିମୟଃ ଦ୍ରୋପଦେଯଃ ଯୁଧିତ୍ତିରାଦିତ୍ୟଃ ପକ୍ଷଭୋଜାତାଃ ପ୍ରତିବିକ୍ଷାପନଃ । ସହାରଥାମୀନାଃ
 ଲଙ୍ଘନଃ—ଏକୋଦଶ ମହାତାନି ବୋଧରେ ସମ୍ମତ ଧନ୍ୟନାଃ । ଶତ୍ରୁଶାତ୍ର ପ୍ରବୀଶକ୍ଷମହାରଥ ଇତି ଶୁତଃ ।
 ଅଧିତାନ୍, ସୋଧରେଦ୍ୟନ୍ ସାରାତିରଥଃ ଶୁତଃ । ରଥୀଚିକେନ ସୋ ସୋଜ୍ଞ ତର୍ମନୋର୍ଦ୍ଧଵରକ୍ଷଣ
 ଶୁତଃ ॥ ୪, ୫, ୬ ।

ଆଚାର୍ୟ ! ପାଞ୍ଚବଗଣେର ମହତୀ ସେନାନୀ ନିରୀକ୍ଷଣ କରନ, ତାହାରା ଆପ-
 ମାର ଶିଷ୍ୟ ଜ୍ଞପଦପୁତ୍ର ଧୀମାନ ଶୁଷ୍ଟଦ୍ୟହ ଦାରା ବୃଦ୍ଧ ରଚନା କରିଯା ଅବହାନ କରି-
 ଦେହେ । ୩ ।

ଏହି ଦେନା ନିଚୟେର ମଧ୍ୟେ ମହେଷାସା ଭୀମାର୍ଜୁନ ଓ ଉତ୍ସମକଳ ବୀର ସମସ୍ତ
 ଯୁଧୀନ ଅର୍ଥାତ୍ ସାତ୍ୟକି, ବିରାଟ ଓ ମହାରଥ ଜ୍ଞପଦ । ୪ ।

ଶୁଷ୍ଟକେତୁ, ଚେକିତାନ, ବୀର୍ଯ୍ୟବାନ କାଶୀରାଜ, ପୁରୁଷିତ, କୁଣ୍ଡିତୋଜ ଓ ନରଶ୍ରେଷ୍ଠ
 ଶୈବ୍ୟ । ୫ ।

ବଲବାନ ଯୁଧୀଷ୍ଠିର, ବୀର ଉତ୍ସମାଜା, ଦୁର୍ଭଜାପୁର ଅଭିମୟ ଓ ହୋପକୀର ଗତ-
 ଜାତ ପକ୍ଷଗୁରୁ ଇହିରା କଲେଇ ମହାରଥ । ୬ ।

ନାୟକ । ଯଗ ସୈନ୍ୟର୍ଜ୍ୟ ସଂଜ୍ଞାର୍ଥ ତାନ୍ ଅବୀମି ତେ ॥ ୭ ।

ଭଦ୍ରାନ୍ ଭୌଷିଙ୍ଗ କର୍ଣ୍ଣଚ କୃପଚ ସମିତିଙ୍ଗର୍ମଃ ।

ଅଖ୍ୟାମା ବିକର୍ଣ୍ଣ ସୋମଦତ୍ତିର୍ଜ୍ୟର୍ଜ୍ୟର୍ମଃ ॥ ୮ ।

ଅନ୍ୟେଚ ବହୁଃ ଶୂରଃ ଯଦର୍ଥେ ତ୍ୟକ୍ତଜୀବିତଃ ।

ନାମାଶଞ୍ଚ ପ୍ରହରଣାଃ ସର୍ବେ ଯୁଦ୍ଧବିଶାରଦାଃ ॥ ୯ ।

ଅପର୍ଯ୍ୟାନ୍ତଃ ତୁମ୍ଭାକର୍କ ବଳ୍କ ଭୌଷାଭିରକ୍ଷିତଃ ।

ପର୍ଯ୍ୟାନ୍ତଃ ହିଦଗେତେଷ୍ଵର୍ମ ସର୍ବଃ ଭୀମାଭିରକ୍ଷିତଃ ॥ ୧୦ ।

ଅଯନେଷୁ ଚ ସର୍ବେମୁ ଯଥାଭାଗ ମର୍ବହିତଃ ।

ଭୌଷମେବାଭିରକ୍ଷିତ ତବତ୍ତଃ ସର୍ବଏବ ହି ॥ ୧୧ ।

ନିରୋଧ ବୁଦ୍ଧୀ ମୁଂଜାର୍ଥଃ ମୁଂଜାର୍ଥଃ ମୁଂଜାର୍ଥଃ । ୭ । ସୋମଦତ୍ତିର୍ଜ୍ୟର୍ଜ୍ୟର୍ମଃ । ୮ ।

ଭୌକ୍ତଜୀବତ୍ତା ଇତି ଜୀବିତ ତ୍ୟାଗେନାପି ସହ ମୃଗକାରଃ ଦ୍ୟାନ୍ତମତମପି କର୍ତ୍ତୁ ପ୍ରହୃତା ଇତର୍ଥଃ ।
ବର୍ତ୍ତତ୍ତ୍ଵ ହରୈବୈତେ ନିହତଃ ପୁର୍ବମେବ ନିମିତ୍ତମାତ୍ରଃ ତବ ସବାଦାଚିନ୍ । ଇତି ତଗବହୁତେଷ୍ଟର୍ଯ୍ୟାନ୍ତଃ
ମୁଲୁଷତ୍ତିନା ଶର୍ଶାରାନ୍ତିଜେନାପିରକ୍ଷିତଃ । ପର୍ଯ୍ୟାନ୍ତଃ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ଅକ୍ଷାଭିଃ ଯହ ଯୁଦ୍ଧ ଅବୀନ୍ଦିତାର୍ଥଃ । ୯ ।

ଅପର୍ଯ୍ୟାନ୍ତଃ ଅପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ପାତ୍ରିଦିଃ ମହ ଯୋଜ୍ଯ ମୁକ୍ତମିତାର୍ଥଃ । ଭୌଷନାଭିମୁକ୍ତବୁଦ୍ଧନା ଶର୍ଶାରା
ଅବୀନ୍ଦିତାଭିତେ ବ୍ରକ୍ତିତମିପ ଭୌଷମୋତ୍ସର ପକ୍ଷପାତ୍ରିତାଃ । ଏତେଷ୍ଵାଂ ପାତ୍ରାନାତ୍ ଭୌଷନ
ଯୁଦ୍ଧବୁଦ୍ଧିନା ଶର୍ଶାରାନ୍ତିଜେନାପିରକ୍ଷିତଃ । ପର୍ଯ୍ୟାନ୍ତଃ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ଅକ୍ଷାଭିଃ ଯହ ଯୁଦ୍ଘ ଅବୀନ୍ଦିତାର୍ଥଃ । ୧୦ ।

* ଅକ୍ଷାଂ ମୁକ୍ତାଭିଃ ମାବଦାନ୍ତିର୍ବିତବ୍ୟ ମିତ୍ୟାହ । ଅଯନେଷୁ ବ୍ୟାହପ୍ରବେଶମାପେ ଯୁଦ୍ଧବାତାଗଂ ବିଭତ୍ତଃ ।

ହେ ଶୁରୋ ! ଆମାଦେର ସେ ସମସ୍ତ ସେନା ନାୟକ ଆଛେନ, ଆପନାର ଜ୍ଞାନର୍ଥେ
ଶ୍ରୀହାଦେର ନାମ କୀର୍ତ୍ତନ କରିଲେଛି । ୧ ।

ରଖିବିଜୟୀ ଆପନି, ଭୌର, କର୍ଣ୍ଣ, କୃପ, ଅଖ୍ୟାମା, ବିକର୍ଣ୍ଣ, ସୋମଦତ୍ତପୁତ୍ର ଶୂରି-
ଅବୀନ୍ଦିତ ଅଯନ୍ତ୍ରଥ । ୮ ।

ଶ୍ରୀମହାବିଷ୍ଣୁ ବିର୍ବିଧ ଅନ୍ତଶର୍ମ ମଞ୍ଚର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ବହିତର ଯୁଦ୍ଧବିଶାରଦ ବୀରପୁକ୍ତବ୍ୟାନ୍ତଃ
ଆମାର ନିର୍ମିତ ପ୍ରାଣ ଦିତେ ଉଦ୍‌ୟତ ଆଛେନ । ୯ ।

ଭୌର କର୍ତ୍ତୁକ ପରିଚୁକ୍ତ ଆମାଦିଗେର ଦଲ କର ଅଚୂର ନହେ, କିନ୍ତୁ ଭୌଷନେବ
ରକ୍ଷିତ ପାତ୍ରବେନା ଅଚୂର । ୧୦ ।

ଏକବେଳେ ଆପନାରୀ ମକଳେ ଯୁଦ୍ଧ ବିଭାଗାନ୍ତରେ ବ୍ୟାହବାତେ ଅବସ୍ଥାରେ ପୁର୍ବକ
ଭୌର ପିତୃମହତକ ରକ୍ଷା କରିଲ । ୧୧ ।

ତେଜ୍ୟ ସଂଜନଯନ୍ ହର୍ଷଃ କୁରୁରୁଦ୍ଧଃ ପିତାମହଃ ।
 ସିଂହନାଦଃ ବିନଦ୍ୟୋଚିତଃ ଶର୍ଵଃ ଦର୍ଶୀ ପ୍ରତୀପବାନ୍ ॥ ୧୨ ।
 ତତଃ ଶର୍ଷାଶ୍ଚ ଭେଦ୍ୟଶ୍ଚ ପଣବାନକଗୋମୁଖଃ ।
 ସହସେବାଭ୍ୟହନ୍ୟନ୍ତଃ ସ ଶବ୍ଦପ୍ରମୁଲୋହଭବ୍ୟ ॥ ୧୩ ।
 ତତଃ ଶୈତେହରୈଯୁକ୍ତ ମହତି ସାମନେ ଶିତୋ ।
 ମାଧବଃ ପାଞ୍ଚବଶୈବ ଦିବେଶୀ ଶର୍ଷୀ ପାଂଧ୍ୟାତୁଃ ॥ ୧୪ ।
 ପାଞ୍ଚଜନ୍ୟ ହମୀକ୍ଷେଷୋ ଦେବଦତ୍ତ ଧନଙ୍ଗ୍ୟଃ ।
 ପୌଣ୍ଡ ଦର୍ଶୀ ମହାଶର୍ଷଃ ଭୀମକର୍ମା ହୁକୋଦରଃ ॥ ୧୫ ।
 ଅନନ୍ତବିଜୟ ରାଜା କୁଣ୍ଡିପୁତ୍ରୋଯୁଧିଷ୍ଠିରଃ ।
 ନକୁଳଃ ସହଦେବଶ୍ଚ ସୁଯୋଧମଣିପୁଞ୍ଚକେ ॥ ୧୬ ।
 କାଶ୍ୟଶ୍ଚ ପରମେଷାସଃ ଶିଥ ଶ୍ରୀତ ମହାରଥଃ ।

ଫାଁ ଫାଁ ବନ୍ଧୁମିଏ ଅପରିତ୍ୟଜ୍ୟବାଦହିତ । ଭବତୋ ଭୀମେବାଭିଭୁତା ଇକ୍ଷବାଦୀନ୍ୟାନ୍ୟ-
 ମାନୋଧର ପୃଷ୍ଠତଃ କୈକିରହନ୍ୟତେ, ଭୀମେବାଶାକଃ ଜୀବିତମିତ ଭାବଃ । ୧୧ ।

ତତକ ରସମାନ ଶ୍ରବନଜନିତ ହର୍ଷଃ, ତ୍ୟ ହର୍ଯୋନମ୍ୟ ଭରବିଦ୍ୟବ୍ୟନେନ ହର୍ଷଃ ସଂଜନରିତୁଃ କୁରୁ-
 ହୃଦ୍ଦୋ ଭୀମଃ । ସିଂହନାଦମିତି ଉପମାନେ କର୍ମଣି ଚେତ ଗ୍ରୂପ, ସିଂହଇବ ବିନଦ୍ୟ ଇତ୍ୟର୍ଥ । ୧୨ ।

ତତକୋଭାରତୀବ ଯୁଦ୍ଧାଶାହଃ ପ୍ରହୃତ ଇତ୍ୟାହ ତତ ଇତି । ପଣବାଃ ମାର୍ଦିଳାଃ ଆନକାଃ ପଟହାଃ
 ଗୋମୁଖଃ ବାଦ୍ୟବିଶେଷାଃ । ୧୩ ।

ପାଞ୍ଚଜନ୍ୟବାଦଃ ଶର୍ଷାଦୀନାଂ ନାମାନି । ୧୪ ।

ଅତଃପର ପ୍ରବଳ ପ୍ରତାପ କୁରୁରୁଦ୍ଧପିତାମହ ଭୀମ ହର୍ଯୋଧନେର ହର୍ଷ ଉପାହନେର
 ଜନ୍ୟ ଉଚ୍ଚିତେଃ ସରେ ସିଂହନ୍ୟ ପୁରଃ ସର ଶର୍ଷଧରନି କରିଲେନ । ୧୨ ।

ଶର୍ଷ, ଭେରୀ ପଣବ ଅର୍ଥାତ୍ ମାଦଳ ଏବଃ ଆନକ ଅର୍ଥାତ୍ ପଟହ ଓ ଗୋମୁଖ
 ମାର୍ଦିଳ ବାଦ୍ୟବିଶେଷ ନକଳ ନହନୀ ବାଦିତ ହଇଲେ ତୁମୁଳ ଶର୍ଷ ଉତ୍ସୁତ ହୁଇଲ । ୧୩ ।

ଏହିକେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଏବୁଂ ଧନଙ୍ଗର ଶେତ ଅଥ ସଂଶୁଦ୍ଧ ପରମୋତ୍କଷ୍ଟ ରଥେ ଆରାକ୍ଷ
 ହଇଯାଇବୁଥିବାନି କରିଲେନ । ୧୪ ।

ଅସୀକେଶ ପାଞ୍ଚଜନ୍ୟ ଶର୍ଷ ଓ ଅର୍ଜୁନ ଦେବଦତ୍ତ ଶର୍ଷଧରନି କରିଲେନ ଏବଃ ଭୀମ-
 କର୍ମା ଭୀମନେ ପୌଣ୍ଡ ନାମେ ମହାଶର୍ଷ ବାଜାଇଲେନ । ୧୫ ।

କୁଣ୍ଡିପୁତ୍ର ରାଜା ଶୁଦ୍ଧିତିର ଅନନ୍ତବିଜ୍ଞାନ, ମହାତ ସୁଯୋଧ ଏବୁଂ ସହଦେବଶର୍ମିପୁଞ୍ଚ କ
 ନାନକ ଶର୍ଷଧରନି କରିଲେନ । ୧୬ ।

ধৃষ্টছ্যস্ত্রে বিরাটশ সাত্যকিশ্চাপরাজিতঃ ॥ ১৭ ।
 ক্রপদো জ্ঞেপদেষ্মাশ্চ সর্বশঃ পৃথিবীপতে ।
 সৌভদ্রশ মহাবাহুঃ শংখানু দণ্ডুঃ পৃথক পৃথক ॥ ১৮ ।
 স ঘোৰে ধাৰ্ত্তৰাষ্ট্রাণাং হৃদয়ানি ব্যদারয় ।
 মতশ পৃথিবীক্ষেব তুমুলোহভ্যনুনাদয়ন ॥ ১৯ ।
 অথ ব্যবস্থিতানু দৃষ্ট্বা ধাৰ্ত্তৰাষ্ট্রানু কপিধৰজঃ ।
 প্রবৃত্তে শঙ্খনশ্চাতে ধুরুদ্যম্য পাণুৰঃ ।
 লব্হীকেশৎ তদা বাক্যমিদমাহ মহীপতে ॥ ২০ ।

অর্জুন উচ্চাচ ।

ত্রেনয়ে রুভয়োর্ধ্বে রথৎ স্থাপয় মেঢ়চ্যাত । ২১ ।
 যাবদেতান্নীক্ষেহহং যোদ্ধু কামানবস্থিতানু ।
 কৈর্য্যা সহ যোদ্ধব্যমশ্চিন্ত রণ-সন্মুদ্যমে ॥ ২২ ।

অপরাজিতঃ কেৱাপি পরাজেহুমক্যাহাদ অগচ চাপেব ধূমুৰ রাজিতঃ প্রদীপঃ । ১৭, ১৮,
 ১৯, ২০ ।

উৎকৃষ্ট ধৰ্ম্মধাৰী কাশীৱাহ, মহারথ শিখণ্ডী, ধৃষ্টছ্যস্ত্র, বিৱাট এবং অপরা-
 জিত সাত্যকি । ১১ ।

হে পৃথিবীপতে ধৃতৰাষ্ট্র ! ক্রপদ, জ্ঞেপদিৰ পঞ্চপুত্ৰ এবং স্বত্ত্বাপুত্ৰ মহা-
 ধাৰু অভিষ্ঠ্য ইহারা সকলেই পৃথক পৃথক শৰ্ম্মনি কৱিলেন । ১৮ ।

এই সকল শব্দেৰ তুলন শৰ ধৰাতল ও নতোমগুল অতিথৰনিত কৱিয়া
 ধাৰ্ত্তৰাষ্ট্রগণেৰ স্বদৰ বিদারিত কৱিতে লাগিল । ১৯ ।

হে বহুমাতৃ ! তৎকালে শব্দ নিকেপে সমুদ্যত কপিধৰজ-রথাক্রচ ধৰণ্ডয়
 ধৃতৰাষ্ট্রনব্রত্যকে যুদ্ধযোগে অবস্থিত দেখিবা শৱাসনু উজ্জোল্লন পূৰ্বক শীকৃককে
 এই কথা কৱিলেন । ২০ ।

অর্জুন কহিলেন, হে অচ্যুত ! উভয় শক্তীৰ সেবাৰ মধ্যহলে রথ স্থাপন
 কৰ । ২১ ।

বৃতক্ষয় আৰি যুদ্ধকামীমাতৃ অবস্থিত সেবা পথেৰ মধ্যে এই রণ সন্মুদ্যমে
 সাহায্য পাইত সংজ্ঞাম কৱিব, মিৰীক্ষণ কৱি । ২২ ।

ଶୋଂସ୍ୟମାନାନବେକ୍ଷେହେଁ ସ ଏତେହତ ସମାଗତାଃ ।

ଧାର୍ତ୍ତରାଷ୍ଟ୍ରସ୍ୟ ଦୁର୍ବୁଦ୍ଧେୟ କେଣିଯାଚିକୀର୍ଦ୍ଦିଃ ॥ ୨୩ ।

ସଙ୍ଗୟ ଉବାଚ ।

ଏବମୁକ୍ତୋ ହୃଦୀକେଶୋ ଗୁଡ଼ାକେଶେନ ଭାରତ ।

ଦେନଯୋଗୁଭ୍ୟୋମଦ୍ୟେ ସ୍ଥାପିତ୍ତାଂରଥୋତ୍ତମମ୍ ॥ ୨୪ ।

ଭୀଷ୍ମଦ୍ରୋଗ ପ୍ରମୁଖତଃ ସର୍ବେଷାଙ୍ଗ ମହିକୀତାଃ ।

ଉବାଚ ପାର୍ଥ ! ପଶ୍ୟତାନ୍ ସମଦେତାନ୍ କୁରୁନିତି ॥ ୨୫ ।

ତତ୍ରାପଶ୍ୟେ ଶ୍ଵିତାନ୍ ପାର୍ଥଃ ପିତୃନଥ ପିତାମହାନ୍ ।

ଆଚାର୍ଯ୍ୟାନ୍ ମାତୁଲାନ୍ ଭାତ୍ନ୍ ପୁତ୍ରାନ୍ ପୌତ୍ରାନ୍ ସଗୀଂକ୍ଷଥା ।

ହୃଦୀକେଶଃ ସର୍ବେଜ୍ଞନିଯନ୍ତାପି ଏବମୁକ୍ତଃ ଅର୍ଜୁନ-ବଗିକ୍ଷିର ମାତ୍ରେନାପି ନିଯମୋହତୁଦିତି ଅହୋ ପ୍ରେମବ୍ୟାହେ ଭ୍ରଗତ ଇତି ଭାବଃ । ଗୁଡ଼ାକେଶେନ ଗୁଡ଼ା ସଥା ମାଧୁର୍ଯ୍ୟମାତ୍ର ପ୍ରକାଶକାନ୍ତ ତଥା ଶ୍ଵରୀ ଶ୍ଵେତମାଦ୍ୟାନ ପ୍ରକାଶକଃ ଅକେଶୀ ବିଷ୍ଣୁତ୍ରକ୍ଷଣିବାସ୍ୟ ତେନ, ଅକ୍ଷାରୋ ବିଷ୍ଣୁଃ କୋତ୍ରକ୍ଷ ଈଶୋ ମହାଦେବଃ । ଯତ୍ ମର୍କାବତାରି ଚଢ଼ାଯନୀକ୍ଷଃ ଅଯଃ ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଏବ ପ୍ରେମାଧୀନଃ ମନ୍, ଆଜ୍ଞାମୁହସ୍ତ୍ତୀ ବ୍ରହ୍ମ ତତ୍ତ୍ଵାବତାରକାତ୍ମଦଃଶ୍ମା ବିଷ୍ଣୁତ୍ରକ୍ଷଣପ୍ରାଣଃ କଥିବୈଶର୍ଯ୍ୟଃ ଏକାଶରକ୍ତ କିନ୍ତୁ ଦେହରମ୍ ପ୍ରକାଶେବ ଅଯଃ ଦୃତାର୍ଥଃ ମନାଷ୍ଟ ଇତର୍ଥଃ । ସଦୁତ୍ତଃ ଶ୍ରୀତଗବତା ପରମ ମୌଳ-ନାଥେନାପି ବିଜ୍ଞାଭଜା ଯେ ମୁହୋଦ୍ଦୁଷ୍ଟନ ଇତି । ମହା ଗୁଡ଼ାକା ନିହା ତମା ଈଶେନ ଜିତଜିତନ୍ତ୍ରଣେ-ତ୍ରୟଃ । ଅତ୍ରାପିବ୍ୟାଧ୍ୟାହ୍ୟ ସାକ୍ଷାତ୍କାରୀଯ ଅପି ନିରତ : ସ୍ତୁତିଃ ଶ୍ରୀତଃ ମଚାପିତ୍ୟନ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ବିଜିତା ବସ୍ତୀକୃତଃ ତେନାର୍ଜନେନ ମାଧ୍ୟାତ୍ମିନିଦ୍ରା ବଦାକୀ ଜିତେତି କିଂ ଚିତ୍ରମିତି ଭାବଃ । ୨୧, ୨୨, ୨୩, ୨୪ ।

ତୀଅମୋଗହେଃ ଅମୁତଃ ଅମୁଦେ ମନ୍ତ୍ରେ ସର୍ବେଷାଂ ମହିକୀତାଃ ରାଜାଙ୍କ ଅମୁତ ଇତି ସମାପ୍ତ ପ୍ରଦିଷ୍ଟୋଧିଗା ଅମୁତଃ ଶକ୍ତ ଆକ୍ରମଣ କରି । ୨୩ ।

ମହାକଥ ଅଭିମି ତୃତ୍ୟୋଧନେର ପ୍ରକାମନାଯ ଯୁଦ୍ଧବାସନାଯ ଏହିହାନେ ସମାପ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତିଗଣକେ ଅବଲୋକନ କରି । ୨୩ ।

ମଙ୍ଗଯ କହିଲେନ, ହେ ଭାରତ ! ହେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ! ଗୁଡ଼ାକେଶ ପାର୍ଥ କୁକେର ନିକଟ । ଏହି କଥା କହିଲେ, ତିନି ଉତ୍ସ ପଞ୍ଜୀୟ ଦୈନ୍ୟଗଣେର ମଧ୍ୟଶଳେ ଉତ୍କଟ ରଥ ହାତାନ କରିଲେନ । ୨୪ ।

କହିଲେନ, ପାର୍ଥ ! ଯୁଦ୍ଧବାସନାଯ ଭୀଷମ ଦ୍ରୋଷ ଅଛି କୌରବଗଣକେ ନିର୍ଦ୍ଦୀପନ କର । ୨୫ ।

শঙ্গরান् শুভদচৈব সেনয়োরুভয়োরপি ॥ ২৬ ।

তান্ সমীক্ষ্য স কৌন্তেয়ঃ সর্বান্ বজ্ঞনবস্থিতান् ।

কৃপয়া পরয়াবিষ্টে। দিষ্মীদন্তিদয়বৈৰ ॥ ২৭ ।

অর্জুন উচ্চাচ ।

দৃঢ়েমান্ শঙ্গনান্ কৃক ! যুবৎসূন্ সমবস্থিতান् ।

সীদণ্ডি মম খাত্রাণি মুগঞ্চ পরিশৃষ্টাতি ॥ ২৮ ।

বেপথুচ্চ শরীরে মে রোমহর্ষচ জায়তে ।

গাণ্ডীবৎ অংসতে হস্তাং কৃচৈব পরিদহ্যতে ॥ ২৯ ।

নচ শক্রোম্যবস্থাতুং অমতীব চ মে মনঃ ।

নিমিত্তানি চ পশ্যামি বিপরীতানি কেশব ! ॥ ৩০ ।

হৃদ্যোৎসাদীবৎ মে প্রাণঃ পোত্রাক তাম । ২৫, ২৭ ।

দৃষ্টে ত্যাগিতন্ত্যে তাদ্যাহার্থঃ বিপরীতানি নিমিত্তানি ইন্দিয়িক্তকোঁ রসতে মে দাম ইতি-
শিল্পিত শব্দেৰ প্রহোজনবাচী । ততক মুছে বিচয়নে মথ বাঙ্গালাভাবৎসুখং নভবিয়াত
কিন্ত ততিপরীতহনুতাপচুৎ দেব তাবীতার্থঃ । ২৮, ২৯, ৩০ ।

তখন অর্জুন উভরপক্ষীয় দৈন্যদলের মধ্যস্থলে পিতৃবা, পিতামহ, আচার্য
মাতৃল, আত্মগণ, শঙ্গর, বিত্র ও উপকারী মানব সকল উপস্থিত আছেন দেখিতে
পাইলেন । ২৬ ।

কুস্তিপুত্র অর্জুন বঙ্গবাহুব সকলকে রণস্থলে অবস্থিত দেখিয়া বৎপরো-
নাস্তি কৃপাবিষ্ট ও বিষ্পল হইয়া বলিলেন । ২৭ ।

অর্জুন কলিলেন, হে কৃক ! এই সকল আশীর্বাদকে মুক্তাভিলাষী
হইয়া অবস্থান করিতে দেখিয়া আমার অঙ্গ প্রত্যক্ষ সকল অবশ ও মুখ পরি-
তক হইতেছে । ২৮ ।

আমার শরীর কশ্চিত ও রোমাক্ষিত হইতেছে । হত হইতে শাপীর
বিপত্তিত হইতেছে এবং হক্ত পরিদশ্চ হইতেছে । ২৯ ।

আমার আর অবস্থান করিবার সামর্থ্য নাই, চিত্ত উত্তুষ্ট হইতেছে । হে
দেব ! আমি কেবল বিপরীতভাব বিশিষ্ট শুনিষ্ঠ সকল নিরীক্ষণ করি-
তেছি । ৩০ ।

ନ ଚ ଶ୍ରେଷ୍ଠୋହୁପଶ୍ୟାମି ହସ୍ତା ଅଜନମାହୃବେ ।
 ନ କାଜେ ବିଜୟଃ କୁର୍ବଃ । ନ ଚ ରାଜ୍ୟଃ ସୁଖାନି ଚ ॥ ୩୧ ।
 କିଏ ନୋ ରାଜ୍ୟେନ ଗୋବିନ୍ଦ ! କିଏ ଭୋଗେର୍ଜୀବିତେଷ ବା ।
 ସେଷାମର୍ଥେ କାଜିକତଃ ନୋ ରାଜ୍ୟଃ ଭୋଗାଃ ସୁଖାନି ଚ ॥ ୩୨ ।
 ତ ଇମେହବଶ୍ଚିତା ଯୁଦ୍ଧେ ପ୍ରାଣଃ ତ୍ୟଜ୍ୟ ଧନାନି ଚ ।
 ଆଚାର୍ଣ୍ଣାଃ ପିତରଃ ପୁତ୍ରାସ୍ତୈବ ଚ ପିତାୟହାଃ ॥ ୩୩ ।
 ମାତୁମାଃ ଶକ୍ତରାଃ ପୌତ୍ରାଃ ଶ୍ରୀମାଃ ସମ୍ବନ୍ଧିନ୍ଦ୍ରଧାଃ ।
 ଏତାଗ୍ରହତ୍ୱମିଛାମି ପ୍ରତୋପି ମଧୁମୂଦନ ॥ ୩୪ ।
 ଅପି ତୈଲୋକ୍ୟରାଜ୍ୟସ୍ୟ ହେତୋଃ କିନ୍ତୁ ମହୀକୃତେ ।
 ନିହତ୍ୟ ଧାର୍ତ୍ତରାତ୍ମାରଃ କା ଶ୍ରୀତିଃ ମ୍ୟାଜ୍ଞବାର୍ଦନ ! ॥ ୩୫ ।
 ପାପମେବାଶ୍ରୋଦମ୍ବାନ୍ ହୈବାନାତତାପ୍ରିନ୍ଦିଃ ।

ଝେରୋ ନ ପଦ୍ମାମୀତି “ଆବିର୍ମୋ ପ୍ରକର୍ମୀ ଲୋକେ ଦୂର୍ମାଣଙ୍କ ଭେଦିଲୋ । ପହିଜାଟ୍ ବୋର୍-
 ଦୂର୍ମାଣ ବଣେଚାତିଶ୍ୟୁଥେ ହତଃ” ଇତ୍ୟାଦିନ ହତମୈବ ଶ୍ରେଷ୍ଠବିଧାନାଂ ହତମ ନ କିମ୍ପି ମୁହଁତଃ ।
 ନମ୍ବୁଟ୍ଟିଂ କଳଃ ସଶୋରାଜ୍ୟ ବର୍ତ୍ତିତେ ବୁଦ୍ଧମୋତି ଅତିବାହ ନ କାଢି କିମ୍ବା ହିତ । ୩୧ ।

ତ୍ରୁଟିହେ ଗ୍ରହକୈବ ଶ୍ରୀପାଶିର୍ବନାପହ । କେତ୍ରାଶ୍ରାପହାରୀତ ବୁଦ୍ଧତେ ଶ୍ରାଵତାରିବୁତ ॥ ହିତ ।
 ଅତତାରିବ ମାଧ୍ୟମତଃ ହନ୍ୟାଦେବାଦିଚାରିନ । ନାତତାରିବଥେଶୋରୋ ହତର୍ତ୍ତବତି ଭାରତ ॥ ଇତ୍ୟାଦି

ରଥେ ଅଜନଗଣକେ ନିଧିନ କରା ଶ୍ରେଷ୍ଠର ଦେଖିତେହି ନା, ହେ ଶ୍ରୀକୃତ । ଆବି
 ଆର ବିଜୟ ବାସନା ଓ ରାଜ୍ୟ କୁଥେ ଇଚ୍ଛା କରି ନା । ୩୧ ।

ହେ ଗୋବିନ୍ଦ ! ଆମାଦେର ଆର ରାଜ୍ୟେ କି ପ୍ରେରଣ ? ତୋମରୁଥେଇ ଥାବାଦିଶ୍ୟ-
 କତା କି ? ଏବଂ କୁରିବନ୍ ଧାରଣେହି ବା କି କଳ ଆହେ ? କାରଣ ବୀହାଦେର ଅନ୍ୟ ରାଜ୍ୟର
 ଭୋଗ କୁଥେର କାମନା କରିତେ ହସ, ତୋହାରା ଶକଳେହି ଏହି ସଂଧାରେ ଉପାହିତ । ୩୨ ।

ହେ ମଧୁମୂଦ ! ସଥି ଆଚାର୍ଣ୍ୟ, ପିତା, ପୁତ୍ର, ମାତୁମ, ଧତୁର, ଶୀଘ୍ର, ପ୍ରାଣକ ଓ
 ସଥିର ଅର୍ଥାତ୍ ଆଶ୍ରୀର ଅଜନ ଶକଳେହି ଜୀବମଧ୍ୟ ପରିକ୍ଷ୍ୟାପେ କୃତନକର ହେଲା ଏହି
 ମୁହଁ ଅବହାନ କରିତେହେନ, ତଥବ ଇହାରା ଆବାଦିମକେ ବର୍ଦ୍ଧି କରିଲେବେ ଆବି କୋର
 କମେ ଇହାଦିଶ୍ୟକେ ହନନ କରିତେ ଇଚ୍ଛା କରି ନା । ୩୩, ୩୪ ।

ହେ ଅନାର୍ଦନ ! ଶୁଦ୍ଧିବୀର ତ କୁଥାହି ନାହିଁ, ତୈଲୋକ୍ୟର ଆବିଷ୍ଟ ଗୋପ
 ହେଇଦେଶ ଧାର୍ତ୍ତରାତ୍ମାପଶକେ ନିଧିନ କରିମା କି ଶ୍ରୀତିଶାକ ହେବେ । ୩୫ ।

ତୁମ୍ଭାନ୍ତାହୀ ବସଂ ହସ୍ତଃ ଧାର୍ତ୍ତରାଷ୍ଟ୍ରାନ୍ ସବାକ୍ଷବାନ୍ ।

ସ୍ଵଜନଃ ହି କଥଃ ହସ୍ତା ସୁଧିନଃ ସ୍ୟାମ ମୀଧବ ! ॥ ୩୬ ।

ବନ୍ୟପ୍ୟେତେ ନପଶ୍ୟନ୍ତି ଲୋତୋପହତଚେତନଃ ।

କୁଳକ୍ଷୟକୃତଃ ଦୋଷଃ ଗିତ୍ର-ଦ୍ରୋହେ ଚ ପାତକମ ॥ ୩୭ ।

କଥଃ ନ ଜ୍ଞେଯମର୍ମାଭିଃ ପାପାଦଶ୍ଵାପିରଣ୍ଟିତୁମ୍ ।

କୁଳକ୍ଷୟକୃତଃ ଦୋଷଃ ପ୍ରପଶ୍ୟନ୍ତିର୍ବନ୍ଦିନ ! ॥ ୩୮ ।

କୁଳକ୍ଷୟେ ପ୍ରଗଶ୍ୟନ୍ତି କୁଳଧର୍ମାଃ ସନାତନାଃ ।

ଧର୍ମେ ନନ୍ଦେ କୁଳଃ କୁଳମଧର୍ମୋହିଭବତ୍ୟତ ॥ ୩୯ ।

ବଚନାଦେଶାଂ ବଧ ଉଚ୍ଚତ ଏବେତି ତତ୍ତ୍ଵାହ ପାପମିତି । ଏତାମ୍ ହବ ହିତୋନିବାନ୍ । ଆତତାରିନ-
ମାହାତ୍ମ୍ୟତାତ୍ତ୍ଵିକର୍ମଶାଖଃ ସର୍ଵଶାକ୍ତଃ ର୍ମନଃ ବନ୍ୟପ୍ୟେତେ ବୃଦ୍ଧଶାକ୍ତଃ ବନ୍ୟପ୍ୟେତେ
ଶ୍ଵତ୍ତ ଈତି । ତୁମ୍ଭାନ୍ତାଚାର୍ଯ୍ୟକୌନ୍ତଃ ବଧ ପାପଂ ମ୍ୟାଦେବ । ନଚେହିକଂ ସୁଧମପିମ୍ୟାଦିତ୍ୟାହ ସ୍ଵଜନ-
ମିତି । ୩୨, ୩୩, ୩୪, ୩୫, ୩୬ ।

ବନ୍ୟେତେ ତାହି' କଥଃ ମୁକ୍ତେ ବର୍ଜନେ ତତ୍ତ୍ଵାହ ବନ୍ୟପୌତି । ୩୭ ।

ଆତତାରିଜିଗକେ ବଧ କରା ରାଜନୀତି ଶାନ୍ତିର ଅଭ୍ୟମୋଦିତ ହିଲେଓ ଆଚା-
ର୍ୟାଦି ଆତତାରି ଦିଗକେ ହତ୍ୟା କରା ଧର୍ମଶାକ୍ତ ବିକଳ ହେତୁ ପାପ ହିବେ ବଲିଆ
ଆମରା ଧାର୍ତ୍ତରାଷ୍ଟ୍ରଗଣକେ ମବାକ୍ଷବେ ସଂହାର କରିତେ ସମ୍ରତ ହିତେଛି ନା । ହେ ମୀଧବ !
ଆଜ୍ଞାର ସ୍ଵଜନକେ ହନନ କରିଆ କି ସ୍ଵଧ୍ୟାତ୍ମକ ହିବେ ? ୩୬ ।

ଶ୍ରୀର୍ଯ୍ୟାଧିନ ପ୍ରଭୃତି ଲୋଭ ଦାରୀ ହତ୍ୟକ୍ଷି ହିୟା କୁଳକ୍ଷୟ ଅନିତ ଦୋଷ ଓ ଗିତ୍ର-
ଦ୍ରୋହ ଅନିତ ପାତକ ଅଭ୍ୟବ କରିତେ ପାରିତେହେ ନା । ୩୭ ।

କିନ୍ତୁ ଅନ୍ତର୍ଭବ ! ଆମରା କୁଳକ୍ଷୟ ଅନିତ ଦୋଷ ଦୃଢ଼ି କରିଆଓ କି ମିରିତ ଏହି
ପାପକାର୍ଯ୍ୟ ହିତେ ନିରୁତ୍ତ ହିବ ନା ? ୩୮ ।

କୁଳକ୍ଷୟ ହିଲେ ଶନାତନ କୁଳଧର୍ମ ବିନଟି ହିୟା ଥାକେ । କୁଳଧର୍ମ ଲଟ୍ଟ ହିଲେ,
ପ୍ରମାଣିତ କୁଳ ଅଧରେ ଅଭିଭୂତ ହା । ୩୯

ଅଧର୍ମାଭିଭବାଂ କୁକୁର ! ଆଶ୍ୟନ୍ତି କୁଳକ୍ଷିରଃ ।
 ଶ୍ରୀମୁ ହଞ୍ଚାମୁ ବାର୍କେର୍ ! ଜ୍ଞାଯତେ ବର୍ଣ୍ଣସଙ୍କରଃ ॥ ୪୦ ।
 ସଙ୍କରୋନରକାରୈବ କୁଳମ୍ବାନାଂ କୁଳସ୍ୟଚ ।
 ପତନ୍ତି ପିତରୋଛେଷାଂ ଲୁଣପିଣ୍ଡୋଦକକିରାଃ ॥ ୪୧ ।
 ଦୋଷୈରେତୈଃ କୁଳମ୍ବାନାଂ ବର୍ଣ୍ଣସଙ୍କରକାରୁକେଃ ।
 ଉତ୍ସାଦ୍ୟନ୍ତେ ଜାତିଧର୍ମାଃ କୁଳଧର୍ମାଶ୍ଚ ଶାସ୍ତାଃ ॥ ୪୨ ।
 ଉତ୍ସର୍ଗକୁଳଧର୍ମାଣଃ ମନୁଷ୍ୟାଶ୍ଚ ଜନାର୍ଦନ ! ।
 ନରକେ ନିଯତଃ ବାଦୋ ଭବତୀତ୍ୟମୁଣ୍ଡରମ ॥ ୪୩ ।
 ଅହେ ବତ ମହିପାପଃ କର୍ତ୍ତୁ ବ୍ୟବନିତାବୟଃ ।
 ସଜ୍ଜାଜ୍ୟ ସୁଧଲୋଭେନ ହସ୍ତଃ ସ୍ଵଜନମୁଦ୍ୟତାଃ ॥ ୪୪ ।

କୁଳକର ହିତି । ସନାତନାଃ କୁଳପରିଚାରୀ ପ୍ରାପ୍ତକେନ ବହକାଳତଃ ଆଶ୍ୟାଇତାର୍ଥଃ । ଏହାହାତି ଅଧର୍ମ ଏବ ତା ବ୍ୟଭିଚାରେ ପ୍ରସରତୀତି ଭାବଃ । ୩୮, ୩୯, ୪୦ ।

ଦୋଷୈରିତି ଉତ୍ସାଦ୍ୟନ୍ତେ ରୂପ୍ୟନ୍ତେ । ୪୨ ।

ହେ ବ୍ୟକ୍ତିବଂଶାବତଃମ କୁକୁର ! ଅଧର୍ମ ପ୍ରବଳ ହଇଲେ କୁଳଜୀ ସକଳ ସ୍ୟଭିଚାରିଣୀ ହୁଏ, ଶ୍ରୀଗଣ ବ୍ୟଭିଚାରିଣୀ ହଇଲେ ବର୍ଣ୍ଣସଙ୍କର ଉତ୍ସର୍ଗ ହଇଯା ଥାକେ । ୪୦ ।

ବର୍ଣ୍ଣସଙ୍କର ଉତ୍ସର୍ଗ ହଇଯା କୁଳ ଓ କୁଳଧାତ୍କ ଦିଗକେ ମରକଗାମୀ କରିଯା ଥାକେ । ସେଇ କୁଳେ ପିଣ୍ଡ ଓ ଉଦକକିରା ଲୋପ ହେଯାଇ ପିତୃଲୋକ ପତିତ ହୁଏ । ୪୧ ।

ବର୍ଣ୍ଣସଙ୍କରକାରୀ ପୂର୍ବୋକ୍ତ ଦୋଷ ଦାରୀ କୁଳମାଶକ ଦିଗେର ସନାତନ କୁଳଧର୍ମ, ଓ ଶ୍ରୀଧିର୍ମ ଉତ୍ସର୍ଗ ହଇଯାଇବେ । ୪୨ ।

ହେ ଅନାର୍ଦନ ! ଶନିଗାହି, ବେ ସକଳ ମହୁବ୍ୟେର କୁଳଧର୍ମ ଉତ୍ସର୍ଗ ହଇଯା ଥାଏ ତାହାରା ନିଯତ ନରକେ ବାସ କରିଯା ଥାକେ । ୪୩ ।

ହୁଏ ! କି ସୁଧାର ବିଦର ! ଅରିଗା ରାତ୍ରିଦୂର ଲୋକେ ଅକୁଳ ବିଦେ ସହ୍ୟତ ହଇଯା ଯହାପାପ କରିବେ କୁଳସଙ୍କର ହଇଯାହି । ୪୪ ।

ସଦି ଶାମପ୍ରତୀକାରମନ୍ତ୍ରଃ ଶନ୍ତପାଦୟଃ ।

ଧାର୍ତ୍ତରାଷ୍ଟ୍ରୀ ରଣେ ହୁଯାନ୍ତରେ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଭବେ ॥ ୪୫ ।

ମଞ୍ଜର ଉବାଚ ।

ଏବମୁକ୍ତାର୍ଜୁନଃ ସଂଖ୍ୟେ ରଥୋପନ୍ଥ ଉପାବିଶ୍ୱ ।

ବିଶ୍ଵଜ ସଶରେ ଚାପେ ଶୋକସଂବିଗ୍ନମାନସଃ ॥ ୪୬ ।

ଇତି ଶ୍ରୀମହାଭାରତେ ଶତସାହ୍ୟାଃ ସଂହିତାରାଃ ବୈରା-
ସିକ୍ୟାଃ ଭୌତିଗର୍ଭଣି ଶ୍ରୀମତ୍‌ପାଦକୀତାମୁନିର୍ବେଶ୍ୱ ବ୍ରଜବିଦ୍ୟାରାଃ
ବୋଗଶାନ୍ତେ ଶ୍ରୀରୂପାର୍ଜୁନ ସଂବାଦେ ସୈନ୍ୟଦର୍ଶନୋନାମ ପ୍ରଥ-
ମୋହଧ୍ୟାର୍ଥଃ ।

ସଂଖ୍ୟେ ସଂଖ୍ୟାଦେ, ରଥୋପରି । ୪୬ ।

ଇତି ନାରାର୍ଥ ବର୍ଣ୍ଣିଗ୍ୟାଃ ହରିଗ୍ୟାଃ ଭଙ୍ଗଚେତ୍ସାଃ ।

ଶ୍ରୀଭାଗ୍ର ଅଥମୋହଧ୍ୟାର୍ଥଃ ମହତଃ ମଜତଃ ମତଃ ॥

ଆମି ଅନ୍ତରୀନ ଓ ଅତୀକାର ପରାମୃତ ହିଲେବେ ସଦି ଅନ୍ତଧାରୀ ଧାର୍ତ୍ତରାଷ୍ଟ୍ରଗତ
ଆମାରେ ରଣେ ବିହତ କରେ, ତାହାଓ ଆମାର ପକ୍ଷେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ହିବେ । ୪୬ ।

ଏହି କହା ବଲିବା ଅର୍ଜୁନ ସଶର ଶରାସନ ପରିତ୍ୟାଗ ପୂର୍ବକ ଶୋକାଳିତ
ଚିତ୍ତେ ରଥୋପରି ଉପବେଶନ କରିଲେନ । ୪୬ ।

ପ୍ରଥମ ଅଧ୍ୟାତ୍ମମାର୍ଗ ସମାପ୍ତ ।

ବିତୀମୋହଧ୍ୟାଯঃ ।

ସଙ୍ଗର ଉଚ୍ଚାଚ ।

ତେ ତଥା କୃପଯାବିଷ୍ଟମଞ୍ଜପୂର୍ଣ୍ଣକୁଲେକ୍ଷଣଃ ।
ବିଷୀଦନ୍ତମିଦଃ ବାକ୍ୟମୁଖାଚ ମଧୁମୂଦନଃ ॥ ୧ ।

ଶ୍ରୀଭଗବାନୁବାଚ ।

କୁତ୍ସା କଶ୍ମଳମିଦଃ ବିଷମେ ସମୁପଶ୍ଚିତଃ ।
ଅନାର୍ଥ୍ୟଜୁଣ୍ଠମଞ୍ଜଗ୍ର୍ୟମକୀର୍ତ୍ତିକରମର୍ଜୁନ । ୨ ।
ମା କୈବ୍ୟେ ଗଛ କୌଣ୍ଠେ । ନୈତଃ ଭୟୁପପଦ୍ୟତେ ।
କୁଞ୍ଜେ ହଦରଦୋରଳ୍ୟେ ତ୍ୟକ୍ତେ ଆନ୍ତିଷ୍ଠ ପରମ୍ପର । ୩ ।

ଆଶାନାନ୍ତ ବିବେକେନ ଶୋକମୋହତମୋହଦନ ।
ବିତୀରେ କୃଷ୍ଣଚଞ୍ଜୋହତ ପୋତେ ମୁଞ୍ଜ୍ସଳକ୍ଷଣଃ ॥

କର୍ମଲଂ ମୋହଃ ବିବଦେହତ ସଂପ୍ରାମସକ୍ଷଟେ ; ହୁତୋହେତୋରପୁର୍ବିତଃ ହାଏ ପ୍ରାତିର୍ଜୁନ । ଅନାର୍ଥ୍ୟଜୁଣ୍ଠମ
ଅନ୍ତିଷ୍ଠିତ ଲୋକୈବଳେବିତଃ ଅର୍ଥଗାଁ ଅକୀର୍ତ୍ତିକରମିତି ପାରାତ୍ରିକୈହିକ ଚୁଥପ୍ରତିରୂପିତାର୍ଥ । ୨ ।

କୈବ୍ୟେ ଝୌବ ଧର୍ମଃ କାର୍ତ୍ତ୍ୟେ, ହେ ପାର୍ଵେତି ହଂ ପୃଥ୍ବୀଗ୍ରାମ ସବ୍ ଅଗି କରୁଣି ତତ୍ତ୍ଵାତ୍ ପରଃ
ଶାଶ୍ଵାଷ୍ଟିହ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଅତିବର୍କୋ ବରମିଦରୁପଦ୍ୟତାଂ ହରି ରଥରୋତ୍ତ ଲୋପରୂପାତେ । ୩ ।

ସଙ୍ଗର ବଲିଲେନ,—ତଥନ କୃପାପରବଶ ଅଞ୍ଜପୂର୍ଣ୍ଣ ନରନ ବିଷମ ବହନ ଅର୍ଜୁନକେ
ଅବଲୋକନ କରିବା ଭଗବାନ ବାନ୍ଧୁଦେବ କହିଲେନ— ।

ଭଗବାନ ବଲିଲେନ, ଅର୍ଜୁନ ! ଏହି ଶିଥ ଥଥରେ କିମନ୍ୟ ତୋରାର ଦୈତ୍ୟ
ଅନାର୍ଥ୍ୟ ଅନୋଚିତ ଅର୍ଗପ୍ରତିଦେଶକ ଅକୀର୍ତ୍ତିକର ମୋହ ଉପହିଁ ହେଲ ? ୨ ।

ହେ କୃତୀପୂଜ ପାର୍ବତୀ ! ହୁଣି କିନ୍ତୁ ଝୌବର୍ମ ଅବଲୋକନ କରିବ ବା । ଇହ
ତୋରାର ଉପରୁକ୍ତ ମହେ । ହେ ପରମାପ ! ହୁଣି ଏହି କୁର୍ରା ବରମିଦର୍ଗ୍ୟ ପାରିଜ୍ୟାନ
କାର୍ଯ୍ୟା ଦୂରାର୍ଥ ଉତ୍ସାମ କିମ୍ । ୩ ।

অর্জন উচ্চারণ ।

কথং ভীমহং সৎখ্যে জ্ঞানং মধুসূদন !
ইযুভিঃ প্রতিযোৎস্যামি পুজার্হাবরিসূদন ! ॥ ৪ ।

গুরুন् হস্তাহি মহানুভাবাম্
শ্রেয়োভেক্তুং তৈক্ষ্যমপীহ লোকে ।
হস্তার্থ কামাঙ্গ গুরনিহৈষ
ভুজীয় ভোগান্ রূপির প্রদিধান ॥ ৫ ।

শ্রেষ্ঠ্যাভাবলক্ষণং লৈব্যৎ মাশড়কিষ্টঃ কিন্তু ভীমজ্ঞানাদি গুরুন् ধৰ্মদৃষ্ট্যা বিবেকোৎসুৎ
ধার্জনাত্তেই তু হৃষিকেষু মদ্বাদাত মাসাদ্য মৰ্জনুগ্রহেই শৈরবেয়মিতি তত্ত্বাহ ক্ষুদ্রমিতি । নৈতে
তব বিদেকদের ক্ষুত্র শোক মোহাবেব । তোচ মনসো শ্রেষ্ঠল্যব্যঙ্গকো । তত্ত্বাদ হৃষি
মের্জন্যমিদং তত্ত্বাত্ত্বিষ্ট । হে পরম্পর পরান্ শত্ৰুন্ তাপমন্ যুদ্ধৰ্থ । ৩ ।

মন্ত্র প্রতিবন্ধাতি হি শ্রেয়ঃ পুজাপুজাব্যতিক্রম ইতি ধৰ্মশাস্ত্রঃ ; অভেদোৎসুৎ থুক্তাপ্রিয়স্তে
ইত্যাহ কথমিতি । প্রতিবোৎস্যামি প্রতিবোৎস্যে । ন শ্বেতো যুধ্যতে তহি' অবস্থোঃ প্রতি-
বোক্তা ভবিত্বুৎ কৃৎ কিং ন শক্তোবি ? সত্যং ন শক্তোম্যবেত্যাহ পুজাহাবিতি । অবস্থোক্তব্যেষ্টু
ভজ্য বুদ্ধ্যাব্যোবদাতু মহাপি নতু জ্ঞানেন তৌক্তু শরণান্বিতভাবঃ । তো বয়সাহৃক ক্ষমপি শত্ৰুনেব
যুদ্ধে হৎসি, নতু সাক্ষীপন্নঃ অগুরং নাপি বক্তুন্ বদ্বিন্যত্যাহ হে মধুসূদনেতি । নম্তু মথবো বদ্ব
অবজ্ঞাহ হে অরিসূদন । মধুনাম দৈত্যে! বন্ধুবারিরিত ব্রহ্মীতি । ৪ ।

নথেবৎ তে বহি অবাজ্যোৎপৰিমাণ্তি জিজ্ঞাসা তহি' করাহস্ত্যা জীবিষ্যসীত্যত্ত্বাহ গুরুন্
অহস্ত্যা গুরুব্যথ ক্রষ্ণ তৈক্ষ্যং ক্ষত্রিয়েবি'গীতয়পি ভিক্ষয়াপাপ্তমুর্মপি তোক্তুং শ্রেয়ঃ । ঐহিক-
পূর্বশোকাভেৎপি পারতিক্ষম যজলাং তু নৈবস্যাদিতি ভাবঃ । নচেতে গুরবোৎবলিষ্টঃ কার্য্যা-
কার্য্যমজামন্ত্রকধাৰ্মিক হৃষ্যাধনাদ্যশুগতাস্ত্যজ্ঞা এব । বছজ্ঞং—গুরোৱাপ্যদলিষ্টস্য কার্য্যা-
কার্য্যমজামন্তঃ । উৎপথপ্রতিপন্থস্য পরিত্যাগো বিদীৰত ইতি বাচ্যং ইত্যুহ মহানুভাবাবিতি ।
কাজকামাদয়োৎপি বৈব শীক্ষতাস্ত্রেৰাং ভীমাদৈন্যাং ক্লুতস্তস্তকোষ সন্তব ইতি ভাবঃ । নম্তু

অর্জনুন কহিলেন,—হে অরিসূদন মধুসূদন ! আমি 'কি প্রকারে তথে
প্রবৃত্ত হইোঁ পুজনীয় ভীম ও দ্রোণ গুরুর প্রতি বাণ মোজন কৰিব ? ৫ ।

মহানুভাব গুরুজনগণকে বৃথ করা অপেক্ষা ইহলোকে ভিক্ষা দানা জীবন
ধারণ করা ভাল । গুরুহস্ত্য কৃতিলে কৃধিৱাঙ্গ কামার্থ উপভোগ কৰিবে
হইবে । ৬ ।

ନ ଚିତ୍ତଦ୍ଵିଷ୍ଟଃ କତରଙ୍ଗୋଗରୀଯେ ।
 ସହ୍ବ ଜୟେଷ୍ଠ ସଦିବା ନୋ ଜୟେଷ୍ଠଃ ।
 ଯାନେବ ହଞ୍ଚା ନ ଜିଜୀବିଦାମ
 ଚେତ୍ତବନ୍ଧିତାଃ ପ୍ରମୁଖେ ଧାର୍ତ୍ତରାଷ୍ଟ୍ରାଃ ॥ ୬ ।
 କାର୍ଣ୍ଣଗ୍ୟଦୋଷୋପହତ ସ୍ଵଭାବଃ
 ପୃଷ୍ଠାମି ଦ୍ଵାଂ ଧର୍ମଲଙ୍ଘଚେତାଃ ।
 ସହ୍ଚ୍ୟୁ ଯଃ ସ୍ଯାନ୍ତିଶ୍ଚତଃ କ୍ରହିତମ୍ଭେ
 ଶିଷ୍ୟକ୍ଷେତ୍ରହେ ଶାଧି ମାଂ ଦ୍ଵାଂ ପ୍ରଦ୍ରବ ॥ ୭ ।

ଅର୍ଥୟ ପୁରୁଷୋ ଦାସୋ ଦାସତ୍ତ୍ଵେନ କମ୍ଯଚିତ । ଇତି ସତ୍ୟଂ ମହାରାଜ ବକ୍ଷୋଦ୍ୟରେ କୌରବୈ
 ରିତି" ସୁଧିତିରେ ପ୍ରତି ଭୀଷେନବୋକ୍ତଃ । ଅତଃ ସାମ୍ପ୍ରତମର୍ଦ୍ଦକାମହାଦେତେବାଂ ମହାଶ୍ରମାବଦୀଂ ପ୍ରାକ୍
 ନେ ବିଗଜିତଃ ସତ୍ୟଂ । ତଥପ୍ରେତାନ୍ ହତବଡୋ ମମ ଦୁଃଖରେବ ସାମିତ୍ୟାହ ଅର୍ଦ୍ଦକାମାନ୍ ଅର୍ଦ୍ଦକାନ୍
 ଅପ୍ରେତାନ୍ ଦୁର୍ଲଭ ହଞ୍ଚା ଅହେ ଡୋଗାନ୍ ଦୁର୍ଲୀପ କିଷ୍ଟେ ତେବାଂ କୁଦିରେଣ ପ୍ରଦିଷ୍ଟାନ୍ ପ୍ରଜିଷ୍ଟାମେବ ।
 ଅର୍ଥମର୍ଥଃ । ଏତେବାଂ ଅର୍ଦ୍ଦକହେଥିପି ମନ୍ ଶୁରୁ କ୍ଷମତ୍ୟେବ । ଅତଏବ, ଏତବ୍ରଦେଶସତି ଶୁରୁଜ୍ଞାହିମୋ
 ମନ ଦୁର୍ଭାଗୋଗୋ ଦୃଢ଼ତମିଶ୍ରଃ ସାମିତି । ୧ ।

କିଞ୍ଚ ଶୁରୁହୋହେ ପ୍ରହୃଷ୍ଟମାପି ମମ କରଣ ପରାଜରୋ ବା ଭବେହିତାପି ନ ଜୀବାତେ ଇତ୍ୟାହ ନ
 ଚିତ୍ତଦ୍ଵିତି । ତଥାପି ନୋହ୍ମାବକ୍ତ କତରଂ ଜୟପରାଜଯହୋର୍ଦ୍ଦୟ କିଂତଳୁ ଗରୀରଃ ଅଧିକତରୁଂ କ୍ରବି-
 ଷ୍ଯାତି ଏତମବିଷ୍ଟଃ ; ତଥେବ ପକ୍ଷଦ୍ଵରଂ ଦର୍ଶରତି ଏତାନ୍ ବସଂ ଜୟେଷ୍ଠନୋହ୍ମାବନ୍ ବା ଏହତ ଜୟେଷ୍ଠଃ ଇତି ।
 କିଞ୍ଚ ଜୟୋହ୍ମାକଂ କଳତଃ ପରାଜୟ ଏବେତ୍ୟାହ ବାନେବେତି । ୬ ।

ମୁହଁ ତହିଁ ସୋପପତ୍ରକଂ ଶାଜାଧ୍ୟଂ ହେବ କ୍ରବାଣଃ କ୍ଷତ୍ରିମୋତ୍ସବା ତିକ୍କାଟନ୍ ନିକିଲୋଦି
 ତହ୍ୟଲଙ୍କ ମହୁଜ୍ଞେତି ତାହାହ କାର୍ଣ୍ଣଗ୍ୟେତି । ଆଭାବିକମ୍ୟ ଶୋଦ୍ୟମ୍ୟ ତ୍ୟାଗଏବ ମେ କାର୍ଣ୍ଣଗ୍ୟଂ
 ଧର୍ମମ୍ୟ ମୁକ୍ତାଗତିରିତ୍ୟତୋଧର୍ମ୍ୟବହାରାମପାହେ ମୁଚ୍ଚ ବୁଦ୍ଧିରେବାତ୍ମି । ଅତପ୍ରମେବ ନିକିତ୍ୟ ଝେରୋ-

କଳତଃ ଏହି ମମରେ ଅହ ଓ ପରାଜରେର ମଧ୍ୟେ କୋନ୍ତି ଗୋରବାରିତ, ତାହଁ
 ବୁଦ୍ଧିରୀ ଉଠିତେ ପାରିତେଛୁ ନା, କେନ ନା, ଦୀହାଦିଗକେ ସଥ କରିଯା ଆମରା ଜୀବିତ
 ଧାରିତେ ଇଚ୍ଛା କରି ନା, ସେହି ଧାର୍ତ୍ତରାଷ୍ଟ୍ରଗଣେ ସମ୍ମୁଖେ ଅବସ୍ଥାନ କରିତେହେନ । ୭ ।

ଏକଣେ ଆମି ଧର୍ମବିମୁତ ଚିତ୍ତ ଏବଂ ଦ୍ୱାବାଦିକ ବୀରିଭାବ ପରିଷ୍ୟାପ କୁଣ୍ଡ
 କାର୍ଣ୍ଣଗ୍ୟ ଦୋବେ ଅଭିଭୂତ ହଇଲା ଆପନାକେ ବିଜ୍ଞାନ କରିତେହି, ଆଧାର ଶକ୍ତି
 ଦୀହ, ଶ୍ରେଷ୍ଠତଃ, ତାହାଇ ନିକର କରିଯା ଉପଦେଶ କରି । ଆମି ଆପନାକ ଶିଖ
 ଆପନାରହି ପରମାପି ହଇଲାମ୍ । ୮ ।

ନହି ପ୍ରଗଣ୍ୟାତ୍ମ୍ରମାପମୁଦ୍ୟାଃ
ଯଜ୍ଞାକମୁଚ୍ଛୋଷଗମିତ୍ରିରାଗାମ୍ ।
ଅବାପ୍ୟ ଭୂମାବସପତ୍ର ମୁକ୍ତଃ
ରାଜ୍ୟଃ ଭୂରାଗାମପିଚାଧିପତ୍ୟ ॥ ୮ ।

—
ସଙ୍ଗର ଉବାଚ ।

ଏବମୁକ୍ତୁ । ହୃଦୀକେଶ । ଶୁଭ୍ରାକେଶ । ପରମତପ ।
ନ ଯୋଃସ୍ୟ ଇତି ଶୋବିଦ୍ଵମୁକ୍ତୁ । ତୁଫୀ । ବକ୍ତୁବ ହ ॥ ୯ ।
ତମୁଦାଚ ହୃଦୀକେଶ । ପ୍ରହସନ୍ନିବ ଭାରତ ।
ସେନରୋରଭୟୋର୍ଧ୍ୟ ଦିଷ୍ଟିଦର୍ଶମିଦ୍ୟ । ବଚ ॥ ୧୦ ।

ଅହି । ନାହିଁ ଯଜ୍ଞାକମୁକ୍ତଃ ପଭିତ୍ୟାନିହେଲ ସତ୍ୟମିତ୍ରେ କଥଃ କଥାଃ ତତ୍ତ୍ଵାଃ ଶିଥାତ୍ତ୍ଵେହରମ୍ଭି, ନାତଃ
ପରଃ ବୃଦ୍ଧାଶ୍ଵରାମୀତି ଭାବ । ୧ ।

ନାହିଁ ଏହି ତବ ସଧ୍ୟଭାବର ନାହିଁ ଗୋରବ । ଅତତ୍ତ୍ଵଃ କଥମହି ଶିଥାଃ କରୋବି ତତ୍ତ୍ଵାଃ ଯତ
ତବ ଗୋରବ ତଃ କମଣି କୈପାଇବାର୍ଥିକି ପ୍ରଗତ୍ୟେତ୍ୟତ ଆହ ନହିଁତ । ସମ ଶୋକମହୁର୍ମାଣ
ଭୂର୍ବୂର୍ଯ୍ୟାହେବ ଜନଃ ନ ଅକର୍ତ୍ତ୍ଵ ପଶ୍ୟାମି ତ୍ରିଜଗତ୍ୟେକଃ ହାଂ ବିନା । ଅକ୍ଷାହାଦିକ ବୁଦ୍ଧିମତ୍ତ୍ଵ
ବୃଦ୍ଧାଶ୍ଵରାମୀତି ନଜାନାମୀତିତଃ ଶୋକାର୍ତ୍ତ୍ଵର ଖଲୁ କଃ ଏପଦ୍ୟେର ଇତିଭାବ । ସମ୍ବଦ୍ଧ ଶୋକାର୍ତ୍ତ୍ଵ-
ଶିଥାତ୍ତ୍ଵକାଂ ଉତ୍ସୋହଃ ଯହା ମିଶାବାଃ କୁଞ୍ଜ ମରମାମିବ ଉତ୍ସକର୍ତ୍ତ୍ଵ ଶୋବୋତ୍ସବତି । ନାହ ତହିଁ ଶାନ୍ତିତ୍ଵଃ
କଃ ଶୋକାର୍ତ୍ତ୍ଵର ଖଲୁ ସୁଦ୍ୟାର ତତ୍ତ୍ଵକ୍ରିତାନ୍ । ଜିବା ରାଜ୍ୟାଂ ପ୍ରାପ୍ତବତ୍ତ୍ଵ ରାଜ୍ୟଭୋଗାଭିବିଦେଶେ ଦେବ
ଶୋକାର୍ତ୍ତ୍ଵପରାମ୍ୟଭୌତିତ ଆହ ଅବାପ୍ୟେତି ଭୂର୍ମୋ ନିକଟକଃ ରାଜ୍ୟାଂ ଅଗେ ଭୂରାଗାମାଧିପତ୍ୟାଃ ବା
ଆପ୍ୟାମି ହିତସ୍ୟ ମଦେତ୍ରିରାଗାମେତହୁଚ୍ଛୋଷଣମେତ୍ୟର୍ଥ । ୮, ୧ ।

ଅହୋ ଅବାପ୍ୟୋତାବାନ୍ । ଖଲ୍ ବିବେକ ଇତି ସଧ୍ୟଭାବେନ ତଃ ଶୁଭମନ୍ ଅର୍ଦ୍ଦିତ୍ୟ ଶକ୍ତାଶେଷ

ପୃଥିବୀର ନିକଟକ ସମୃଦ୍ଧ ରାଜ୍ୟ ଓ ଦେବାଧିପତ୍ୟ ଆଶ୍ଚ ହିଲେଣ ଏହି ମେ ଦୋଷ
ଆମାର ଇଜିଯଗଣକେ ପରିଶୋଧ କରିବେ, ତାହା ଅପନୋଦନେର ଆମି କୋମ
ଉତ୍ସାହ ଦେଖିଲେ ପାଇ ନା । ୮ ।

ଶୁଭର ରହିଲେନ, — “ଅନୁଭବ ପରମାପମ ଶୁଭ୍ରାକେଶ ଅର୍ଜୁମ “ଶୋବିଶ । ଆମି
ଶୁଭ୍ରାକ୍ରିୟ ନା” ଶୁଭ୍ରାକେଶକେ ଏହି କୃତ୍ୟ ବଶିରାଭୂରୀତାବ ଅବଲମ୍ବନ କରିଲେନ । ୯ ।

ହେ ରତ୍ନାର୍ଜୁ ! ତୁତ୍ୱନୁ ତୁତ୍ୱନୁ ପରମାପମ ଶୁଭ୍ରାକେଶର ସମେ ଅବନ୍ତିତ ବିଦ୍ୟାମତ୍ତ
ପାର୍ଶ୍ଵରେ ଶୁଭ୍ରାକେଶ ଶହାଲେ ଏହି କଥା କହିଲେନ । ୧୦ ।

ଶ୍ରୀଭଗବନ୍ଧୀତା ।

ଅଶୋଚାନସ୍ତୋଚନ୍ତୁ ପ୍ରଜାବାଦାଂଶ୍ଚ ଭାଷେ ।

ଗତ୍ତୁମଗତାନ୍ତୁଃଚ ନାନୁଶୋଚନ୍ତି ପଣ୍ଡିତାଃ ॥ ୧୧ ।

ନହେନାହୁ ଜ୍ଞାତୁ ନାମଃ ନ ହୁଏ ନେଥେ ଜନାଧିପାଃ ।

ନୈଚବ ନ ଭବିଷ୍ୟାଗଃ ସର୍ବେଦଯମତଃପରଃ ॥ ୧୨ ।

ଲଙ୍ଘାସ୍ତ୍ରଧେ ନିମଜ୍ଜନ, ଇବେତି ତଥାନୀଂ ଶିଷ୍ୟଭାବଃ ଆପେକ୍ଷି ତଥାନ, ହାସ୍ୟମହୁଚିତ ମିତ୍ରଧରୋହି
ନିବୁକନେନ ହାସ୍ୟମହୁଚିତେତାର୍ଥ । ଜୟକେଳ ଇତି ପୂର୍ବଃ ପ୍ରୈତିବାର୍ଜନବାଦ୍ଵିନିମ୍ୟୋଧି
ମାନ୍ତ୍ରତଥର୍ଜୁନ ତିତକାରିଚାଦ୍ଵି ପ୍ରୈତିବାର୍ଜନ ମନୋ ନିମିତ୍ତାପି ଭବତୌତିଭାବଃ । ଦେନୁଦୂରଭାବା-
ମର୍ଦ୍ଦେ ଇତାର୍ଜନସ୍ୟ ବିଶାଖେ ଭଗବତା ପ୍ରଦୋଧକ ଉଭାଭ୍ୟାଂ ସେନାଭ୍ୟାଂ ସାମାନ୍ୟାତୋ ମୁଣ୍ଡଏବେତ
ଭାବଃ । ୧୦ ।

ତୋ ଅର୍ଜୁନ, ତଥାବଂ ବନ୍ଧୁବନ୍ଧୁହେତୁକଃ ଶୋକୋଭଃ ମୁନକ ଏବ । ତଥା କଥିଏ ଭୀଅହୁ ସଂଖ୍ୟେ
ଇତାହିକୋ ବିବେକକ୍ଷାପତ୍ରମୁନକ ଏବେତ୍ୟାହ । ଅଶୋଚାନ, ଶୋକାନହୀବେନ ସମସ୍ତଶୋଚଃ ଅନୁ-
ଶୋଚିତବାନମି । ତଥା ହାଏ ପ୍ରଦୋଧବନ୍ଧୁ ମାଂପତି ପ୍ରଜାବାଦାନ, ଭାଷେ ପ୍ରଜାରୀଂ ମତ୍ୟାମ୍ବବ
ଯେ ବାଦାଃ କଥଃ ଭୀଅହୁ ସଂଖ୍ୟୋ ଈତ୍ୟାହୀନି ବାକାନି ତାନ, ଭାବେ । ନୃତ ତବ କାପି ପ୍ରଜା
ବର୍ତ୍ତତ ଇତିଭାବଃ । ସତଃ ପଣ୍ଡିତଃ ପ୍ରଜାନ୍ତଃ; ଗତାନୁନ, ଗତା ନିଃସ୍ତାଭବନ୍ତୁସବେ ହେତ୍ୟଃ ତାନ,
ଛୁଲମେହାନ, ନ ଶୋଚନ୍ତି ତେବୋଃ ନରର ଭାବହାତି ଭାବ: । ଅଗତାନୁନ, ଅନିଃସ୍ତାଭାଗାନ, ମୃଦୁ-
ଦେହାନଗି ନ ଶୋଚନ୍ତି ତେ ହି ମୁକ୍ତଃ ପୂର୍ବମନସ୍ତରାଏବ ଉତ୍ସର୍ଗମାପି ତଥା ତଥା ଅଭାବସା ଛୁଲାରି-
ହୁରହାଥ । ମୁର୍ଦ୍ଧି ପିତ୍ରାଦି ଦେହେତାଃ ପ୍ରାଣସ୍ତ ନିଃସ୍ତାଭବବ ଶୋଚନ୍ତି, କୁଞ୍ଚଦେହାଂଶ୍ଚ ନ ତେ
ପ୍ରାରା: ପରିଚିଷ୍ଠାତପ୍ରୈତିରଳାହ । ଏହତ ହି ମାନ୍ୟ ଭୀଅହଃ ମୁଲମୁକ୍ତଦେହମହିତା ଆଜ୍ଞାନଏବ ।
ଆଜ୍ଞାନାନ୍ତ ନିତାର୍ତ୍ତମେହୁ ଶୋକପ୍ରସତିରେ ନାନ୍ତୁତ୍ୟନ୍ତୁ ରା ଯ୍ୟଥିପୂର୍ବମର୍ଯ୍ୟାନ୍ତାଃ ଧର୍ମଶାସ୍ତ୍ରଃ ସମ୍ବନ୍ଧି
ତ୍ୟାନ୍ତଃ ତତ ଗରା । ତୁ ଧର୍ମଶାସ୍ତ୍ରପି ଜ୍ଞାନଶାସ୍ତ୍ରଙ୍କ ବଳବଦିତ୍ୟାତ୍ମତ ଇତି ଭାବ: । ୧୧ ।

ଅଥବା ମଧେ ତୀରମୁୟେବେ ପ୍ରଜ୍ଞାମି । କିଞ୍ଚ ପ୍ରତ୍ୟାମନମ୍ୟ ମରଣେ ଦୃଷ୍ଟିମତି ଶୋକୋଭାବଦର,
ତତେହ ପ୍ରତ୍ୟାମନମାତ୍ରା ଦେଖୋରା । ସର୍ବେଦାନବ ଭୂତାନୀଂ ନ୍ତପ ଆତ୍ମେବ ବଜ୍ରତ ଇତିଶକ୍ତେଜେ-
ରାତ୍ମେବ ପ୍ରତ୍ୟାମନମିତି ଚେତିଜୀବେଶର କେନ୍ଦ୍ରନ ବ୍ରିଦ୍ଧିଦୈଯାଜ୍ଞାନେ ନିତ୍ୟଭାବେବ ସର୍ବଗଭାବ-
ମାତ୍ରା ଶୋକ ସିଦ୍ଧୁରୋ ନେତ୍ୟାହ ନରେବାହମିତି ଅହଂ ପରଯାଜ୍ଞା ଜ୍ଞାତୁକରାତିଥିପି ପୂର୍ବଃ ମାନ୍ୟମିତି

ଭଗବାନ ବଲିଲେନ, ଅର୍ଜୁନ ! ତୁମି ଜ୍ଞାନବାବଦେର ନ୍ୟାୟ ବାକ୍ୟ ବଲିଲୀଓ
ଅଶୋଚ ବିବଜେ ଶୋକ କରିତେହ, କେନମା ପଣ୍ଡିତପଥ କି ମୃତ କି ଜୀବିତ କାହାର
ନିମିତ୍ତ ଶୋକ କରେନ ନା । ୧୨ ।

ଆଜ୍ଞା ଅଧିନିତୀ, ଅତ୍ୟଏ ଶୋକର କୋନ କାରଣରେଇ । ଆଜ୍ଞା ଅଧିନିତୀ
ପରମାନନ୍ଦାଃ ପରମାନନ୍ଦାଃ ଆଜ୍ଞା, ପରମାନନ୍ଦାଃ ତୁମି ଏ ଏହ ମନ୍ଦିର ପରମାନନ୍ଦାଃ

দেহিনোহস্ত্রিনু যথাদেহে কৌমারং ঘোবনংজরা ।
 তথা দেহান্তরপ্রাপ্তিৰূপত নমৃহ্যতি ॥ ১৩ ।
 মাত্রাল্পৰ্ণাঙ্গ কৌন্তেয় ! শীতোষ্ণ সুশঙ্খথদাঃ ।
 আগমাপায়নোহনিত্যাঙ্গাং স্তিতিক্ষস্থ ভারত ! ॥ ১৪ ।

অপিহাসমেৰে । তথা কৃষ্ণজীৰাজ্ঞা আসীৱেৰ ; তথেমে জনাধিপা রাজনক জীৱাজ্ঞান ধাসমেৰে ইতি প্রাপ্তি ভাবাভাবে দৰ্শিতঃ । তথা সৰ্বেবৱং অহংক ইমে জনাধিপাক অতঃপৰং ন চৰিষ্যামঃ নহাস্যাম ইতি ন ; অপিতৃ হাস্যামএবেতি এবংসাভাবক দৰ্শিতঃ । ইতি পরাঞ্ঞনো জীৱাজ্ঞানক বিত্যহাসাজ্ঞা ন শোকবিষয় ইতি সাধিতঃ । অত্রাহতয়ঃ—নিত্যো নিত্যানাং চতুরক্ষেত্রনাং একো বহুনাং বো বিদ্যাতি কামানিত্যাদ্যাঃ । ১২ ।

নমৃচারুসমক্ষেন দেহোৎপি প্রীত্যাল্পক স্যাদ দেহসমক্ষেন পুত্রভাত্তাদহোৎপি তৎ-
 সমক্ষেন নপ্ত্রাদহোৎপি । অতন্ত্রে নাশে শোকস্যাদেবেতি চেতত আহ দেহিন ইতি ।
 দেহিনো জীবস্যাত্মিন দেহে কৌমারং কৌমার প্রাপ্তিৰূপতি ; ততঃ কৌমার নাশানন্তরং
 ষ্ঠোবনপ্রাপ্তিৰ্বৈবন নৃশানন্তরং জৰা প্রাপ্তি যথা, তথা এব দেহান্তর প্রাপ্তি রিতি । ততক্ষণ-
 সম্বৰ্কনাং কৌমারাদীনাং প্রীত্যাল্পস্যাদীনাং নাশে যথা শোকেৰ নক্রিয়তে, তথা দেহস্যাপ্যাজ্ঞা-
 সম্বৰ্কনঃ প্রীত্যাল্পস্যাদীশে শোকেৰ ন কর্তব্যঃ । ষ্ঠোবনস্যাদীশে জৰাপ্রাপ্তো শোকোজাইত
 ইতিচেৎ কৌমারস্যাদীশে ষ্ঠোবনপ্রাপ্তো হৰ্ষোৎপিক্ষয়তে ইতি । অতো তীব্র জ্ঞানাদীনাং
 জীৰ্দ্ধেহনাশে ধনু নব দেহান্তর প্রাপ্তো তহি'হৰ্ষঃ ক্রিয়তামিতিভাবঃ । যদ্যাএকপ্রিয়পি দেহে
 কৌমারাদীনাং বধ্যপ্রাপ্তিস্তৈৰ্বৈকস্যাপিদেহিনো জীবস্য নানাদেহানাং প্রাপ্তিৰিতি । ১৩ ।

নমৃ সত্যমেৰ ততঃ তত্প্যবিবেকিনো যম মন এবানৰ্ধকারিহৃতৈব শোক ঘোব্যাঙ্গং হৃত-
 ধৰ্মতীতি । তত্ত্ব ন কেবলং একং মন এব, অপিতৃ মনসো হৃতোৎপি সর্বান্তু গান্ধীজিজ্ঞপাঃ

সকলেই জীৱাজ্ঞা । আমি, তুমি ও এই সকল রাজাগণ পুর্বে ছিল না এমন
 নয়, পরে থাকিবে না তাহাও নয়, অর্থাৎ আমরা সকলেই এখনও আছি,
 পুর্বে ছিলাম, পরেও থাকিব । ১২ ।

যেমন দেহধারণ কৰিবা এই দেহেই কুমাৰেৰ কৌমার, সীৰুবন ও জৰাএৰ
 হইতে হয়, অথচ দেহীৰ অস্তিত্ব থাকে ; তেননই দেহান্তর ইইলে, অস্তিত্বে
 লোপ হয় না । বৰং যেমন কৌমারাবহাস্তে ষ্ঠোবন প্রাপ্তিতে হৰ্ষ ও স্থা
 উদয় হয়, তেমনি অৱান্ত-দেহ-ত্যাগে ভগবত্ত আজ্ঞার উৎকৰ্ষ ও হৰ্ষী
 আজ্ঞাথাকে ; সুতৰাং দেহনাশে কেহ অর্ধাং বীৰ ব্যক্তিৰা শোক কৰেন
 । ১৩ ।

यह हि न व्यथस्त्रेते पुनर्बृं पुनर्बर्षत !

সম দুঃখমুখ ধীরং সোহৃতজ্ঞায় কল্প্যতে ॥ ১৫ ॥

ନାୟକୋ ବିଦ୍ୟତେ ଭାବେ । ନାଭାବୋ ବିଦ୍ୟତେ ସତଃ ।

উভয়োরপি দৃষ্টেহস্তস্তনয়ো তত্ত্বদর্শিভিঃ ॥ ১৬ ।

ଶ୍ରୀବିଷ୍ଵାନମୁଖାବ୍ୟ ଅନର୍ଥକାରିନାହିଁତ୍ୟାହ । ମାତ୍ରା ଇଞ୍ଜିନୋହ୍ୟବିଷ୍ଵାନ୍ତ୍ରୋଃପର୍ଯ୍ୟଃ ଅନୁଭବଃ ଶ୍ରୀ-
ତୋକେତି ଆଗମାପାରିନ ଇତି । ସଦେବ ଶ୍ରୀତଙ୍ଜଳାଦିକୁମୁକ୍ତକାଳେ ସୁଧ୍ୱଦଂ ତଥେବ ଶ୍ରୀତଙ୍କାଳେ
ଦୃଃଥର୍ମତୋଃନିଯତକ୍ଷାନ୍ତଗମାପାରିହ୍ବାଚ ତାନ୍ ବିଷ୍ଵାନମୁଖାନ୍ ତିତିକ୍ଷ ମହବ । ତେଷାଂ ସହନ-
ମେବ ଶାଙ୍କରିହିତୋର୍ଧର୍ଷଃ । ନହି ମାସେ ମାସି ଜଳସ ଦୃଃଥର୍ମତୁ କୁଣ୍ଡାବ ଶାଙ୍କରିହିତଃ ଜାନଙ୍ଗେ
ଧର୍ମସ୍ତାଜ୍ୟତେ ; ଧର୍ମଏବ କାଳେ ସର୍ବାର୍ଥ ନିର୍ଭରକେ । ଭବତ୍ୟେବମେବ ସେ ପୁତ୍ରଭାର୍ତ୍ତଦ୍ୟଃ ଉତ୍ପତ୍ତି-
କାଳେ ଧର୍ମାଦ୍ୟପାର୍ଜନକାଳେଚ ସୁଧ୍ୱଦାଶ୍ରେଷ୍ଠ ତୁତ୍ୟ ହାଲେଦୃଃଥର୍ମା ଆଗମାପାରିନୋଃନିଯାତାବପି ତି-
ତିକ୍ଷକ୍ଷ ; ନତ୍ୟ ତଥୁରୋଧେନ ଯୁଦ୍ଧକାଳେ ଶାଙ୍କରିହିତଃ ଅଧର୍ମସ୍ତାଜ୍ୟଃ । ବିହିତଧର୍ମାନୀଚରଣଂ ଥମୁ-
କାଳେ ମହାନର୍ଥକଳେବ ଇତି ଭାବ : । ୧୫ ।

এবং বিচারেণ তত্ত্বসংহনাভাসে সতি তে বিষয়াশুভ্রবাঃ কালে কিন নাপি ইঁথরস্তি ।
যদিচ নদুঃখশস্তি তদাজ্ঞা কৃঃ সম্মত্যামৈন্নেবত্তাহ যথিতি । অযুত্থাপ্ত মোক্ষাঃ । ১৫ ।

ଏତକ୍ରମ ବିବେକ ଦଶାନ୍ଧିକ୍ରିଚାନ୍ ପ୍ରତି ଉତ୍ତର । ବଞ୍ଜତଷ୍ଟପ୍ରସମ୍ଭୋହ୍ୟର୍ ପୁରୁଷ ଇତି ଅଣ୍ଡତେ
ଜୀବାଜ୍ଞନକ ତୁଳନ୍ତ୍ର ଦେହାଭ୍ୟାସ ତକରୈଃ ଶୋକମୋହାଦିକିମ ମୟକୋ ନାମ୍ଯେବ । ତେଥେ ମୟକ-
ମ୍ୟାଦିଦ୍ୟାକଣ୍ଠିତହାଦିତ୍ୟାହ ନେତି । ଅସତଃ ଅନାତ୍ମର୍ଥହାତାଜ୍ଞାନି ଜୀବେ ଅର୍ବତମାନମ୍ୟ ଶୋକ
ମୋହାଦେଶୁଦ୍ଧାଗ୍ରହମ୍ୟ ଦେହମ୍ୟ ଭାବଃ ସଂକ୍ଷାନାନ୍ତି । ତଥା ମତଃ ସତ୍ୟକ୍ରମପ୍ରସଯ ଜୀବାଜ୍ଞନୋହତାବୋ
ନାଶୋନାନ୍ତି । ତୁମ୍ଭାତୁଭ୍ୟୋ ରେତୁମୋ ରମ୍ୟକ୍ରମାବଳେ ନ୍ରିଂଗୋହ୍ୟର୍ ଦୃଷ୍ଟିଃ । ତେବେ ତୌଆଦିଶ୍ଵର

হে কৃষ্ণপুত্র ! এই সকল সহ্য করা শান্তি বিহিত ধর্ম । শুন অক্ষয়ের অভাবজ্ঞ ধর্ম, তাহা ত্যাগ করিলে কালে মহান অনর্থ সংঘটন হইতে পারে । ১৪ ।

ହେ ପୁରୁଷ-ଶ୍ରେଷ୍ଠ ! ସେ ପୁରୁଷ ଶ୍ରୀତୋଷାଦି ଭାରା ବ୍ୟଥିତ ନା ହିଁ, ଯୁଧ ଓ
ଚୁଃଥକେ ସମାନ ଜ୍ଞାନ କରେନ ଦେଇ ଧୀର ବ୍ୟକ୍ତି ଅମୃତରେ ଅର୍ଥାଏ ବୋକ୍ଷଦେ ନୀତ
ଛିଟିବାର ଯୋଗ୍ୟ । ୧୫ ।

ଶୋକ-ମୋହାନ୍ତି ଅନୁଭବ ଧର୍ମ କେବଳ ଦେହକେ ଆପ୍ରଯ କରିଯା ଥାକେ । ଆପ୍ରଯ
ଧର୍ମକୁ ଜୀବେ ତାହାରେ ସତ୍ତା ନାହିଁ । ସଂସକ୍ରମ ଜୀବେର ନାଶଓ ହଇତେ ପାରେ ନା ।
ଅତଏବ ତତ୍ତ୍ଵଶୀଘ୍ର ସ୍ଵ. ଓ ଅସ୍ଵକେ ଏଇକଣ ପୃଥକୁ କରିଯା ଇହାରେ ତମ ବିଚାର
କରିଯାଇନ୍ତି । ଏତରିବିଷୟ ଜୀବାଜ୍ଞାନକାଳପ ଜୀବ୍ୟାଦିର ଦେଇ ଘାତ ନଥିଲା । ଡାକ୍ତାର
ଧର୍ମକୁ ନାଶ ହଇଲେ ପାରେ ନା । ୧୫ ।

অবিনাশি তু তর্বিজি যেন সর্বমিদং ততৎ ।

বিনাশমব্যয়স্যাস্য ন কষ্টে কর্তৃমৰ্হতি ॥ ১৭ ।

অস্ত্বন্ত ইমে দেহা নিত্যস্যোক্তাঃ শরীরিণঃ ।

অনাশিনোহপ্রমেয়ন্য তস্মাদ্য যুধ্যম্ব ভারত ! ॥ ১৮ ।

ত্বদাদিষ্ট চ জীবাঞ্চ সত্যহৃদনখরেষ্ট দেহ চৈহিক বিদেক শোকমোহাদয়ো নৈব মস্তৌত ।
কথং ভৌজাদরো নজ্ঞান্তি, কথং বা তাং স্তুৎ শৈচসৌতি ভাবঃ । ১৬ ।

না ভাবো বিদ্যতে সত ইত্যাস্যার্থং স্পষ্টইতি অবিনাশীতি । তৎ জীবাঞ্চলক্ষণং দেন
সর্বমিদং শরীরং ততৎ ব্যাখ্যং । নহু শরীরমাত্র ব্যাপি চৈতনাহে জীবাঞ্চনে নথ্যম পরিমাণ-
ছেনানিত্যত্ব অস্তিত্বঃ । চৈবৎ, সূক্ষ্মানামপ্যহং জীব ইতি ভগবত্তেজেঃ ; “ এষোঁগুরাঙ্গ, চে-
তন্মা বেদিতবো যশ্চিম্ প্রাণঃ পঞ্চম সংবিবেশেতি । ” ‘ বালাগ্র শতভাগম্ব শতৎ, কলিতম্ব
চ । ভাগো জীবঃ সবিজ্ঞেয় ইতি । ’ ‘ আগ্রামাত্রোচ্চবয়েৎপ দৃষ্ট ইতি । ’ আত্মতাক
তস্যপ্রমাণু পরিমাণুচ্ছয়েব । তদপি সম্পূর্ণ দেহব্যাপিশ ক্লমতৎ জন্মতিতস্য মহামনেম হৌৰুধ
খঙ্গ্য বা শিরস্যুরসি বা শুভস্য সম্পূর্ণ দেহপুষ্টিকরণশক্তিমহায়ি নাময়জংস , অর্গনৱক নাম
ষোনিষ্ঠ গঁৱক তস্যোপাধি পারবশ্যাদেব । তদৃক্তৎ—প্রাণমধৃত্য দস্তাত্রেয়েন ‘ যেন
সংসরতে পুমানিতি । ’ অতএবাস্য সর্বগতভূমপ্যগ্রিমলোকে বক্ষ্যমাণং নামমঞ্জসং । অতএব-
ব্যুত্থান্য নিত্যনাং চেতনক্ষেতনানাং একে : এহ মাং যোদ্ধিতি কামানিতি’
শুভতেঃ । বৃষা দন্ত দেহে জীবাঞ্চ পরিধানভূতে তত্ত্বত্ত্বিকং দন্তস্য তির্য়গার্চিষ্ঠু সর্বত্র
দৃশ্যতে । তত্ত্বাদ্যরোহেই জীবয়োন্ততৎ নামতে বিদ্যতে ভাব ইত্যনেমোক্তং । হতৌরস্য
পরমাঙ্গ বস্তনঃ কিং তত্ত্বান্ত্যত আহ অবিনাশিত, ত । তু ভিন্নোপজ্ঞতে ; পরমাঞ্চনে মাঘঃ-
জীবাভ্যাং অক্রপতঃ পার্থক্যাদ ইল্লে জগৎ । ১৭ ।

নামতো বিদ্যতে ভাব ইত্যস্যার্থং স্পষ্টইতি অস্ত্বন্ত ইতি । শরীরিণো জীবস্য অপ্রদেয়ম্ব
অতি সূক্ষ্মাদ্বজ্ঞেশ্বস্য । তস্মাদ্য যুদ্ধসেতি শাশ্঵তিতস্য অবর্দ্ধম্ব তাঁগোঁমুচিত ইতি
ভাবঃ । ১৮ ।

যিনি অবিনাশী জীব, তিনি আশ্চারকপে মহুয়ের সকলু শরীর ব্যাপিয়া
আছেন । এবং অতি সূক্ষ্ম পরমাঙ্গ পরিমাণ হইলেও সম্পূর্ণ দেহ-পুষ্টিকারক
মহীবধের ন্যায় তাঁহার সর্ব শরীর ব্যাপকতা শক্তি আছে । তিনি শৰ্গ, নয়ক
ও নানা শোনি পরিভ্রমণ করিতে পারেন বলিয়া তাঁহাকে সর্বগ বলা কায় ।
তিনি অব্যাপ্ত অর্থাত নিত্য, তাঁহাকে কেহ বিনাশ করিতে পারে না । ১৭ ।

এই সকল শরীর অনিত্য ক্রিত শরীরী জীবাঞ্চ অবিনাশী । সেই জীব বা
জীবাঞ্চ অতি সূক্ষ্ম হেতু অপরিমেয় । অস্ত্বন্ত হেতারত্ব ! তুমি শাস্ত্র বিহিত
সূক্ষ্ম পরিভ্রমণ না করিয়া যুক্ত কর । ১৮ ।

ସ ଏହି ବେତ୍ତି ହଜ୍ଜାରଃ ସିଂହନଃ ଗନ୍ୟତେ ହସ୍ତଃ ।
ଉତ୍ତରୋ ତୌ ନ ବିଜାନୀତୋ ମାତ୍ରଃ ହଜ୍ଜିନ ହନ୍ୟତେ ॥ ୧୯ ।

ନ ଜ୍ଞାଯତେ ତ୍ରିଯତେ ରୀ କଦାଚି-
ପ୍ଲାୟଃ ଭୁଷା ଭବିତା ବା ନ ଭୁଷଃ ।
ଅଜୋ ନିତ୍ୟଃ ଶାଶ୍ଵତୋହୟଃ ପୁରାଣୋ
ମ ହନ୍ୟତେ ହନ୍ୟମାମେ ଶରୀରେ ॥ ୨୦ ।
ବେଦାଦିନାଶିନଃ ନିତ୍ୟଃ ସ ଏନମଜଗହ୍ୟଃ ।

ତୋ ସୁମୟ ଅର୍ଜୁନ, ହୃଦ୍ୟା, ନ ହନ୍ୟଃ କର୍ତ୍ତା, ନାପି ହନ୍ୟଃ କର୍ତ୍ତାହ ଯ ଇତି । ଏହି
ଜୀବାଜ୍ଞାନଃ ହଜ୍ଜାରଃ ବେତ୍ତି ; ଭୌତ୍ତାନର୍ଜୁନୋ ହନ୍ୟିତ ସୋ ବେତ୍ତିତାର୍ଥଃ । ହତମିତି ଭୌତ୍ତାନିତି
ରର୍ଜୁନୋ ହନ୍ୟତ ଇତି ଯୋ ବେତ୍ତି ଆ ବ୍ରାହ୍ମପାତ୍ରାନିର୍ବନ୍ନୋ । ଅତୋର୍ଜୁନୋହ୍ୟଃ ଉତ୍ତରଙ୍ଗଃ ହନ୍ୟିତ
ଅଞ୍ଚାନିଲୋକପୀତାନ୍ତର୍ଯ୍ୟମଃ କା ତେ ଭୌତ୍ତାନିତିଭାବଃ । ୧୯ ।

ଜୀବାଜ୍ଞାନୋ ନିତ୍ୟଃ ସ୍ପଷ୍ଟିତର ମାଧ୍ୟମତି । ନଜ୍ଞୁତେ ହିନ୍ତତେ ଇତି ଜଗମରଣରୋର୍କ୍ଷମାନଙ୍କ
ନିଷେଖଃ । ନାୟଃ ଭୁଷଃ ଭବିତତି ତମୋଭୂତିଭବତ୍ତ ନିଷେଖଃ । ଅତ୍ରବାଜ—ଇତିକାଳତ୍ରେହ-
ପ୍ରାୟମଜଜାତାବାଃ ନାୟ ପ୍ରାଗଭାବଃ ; ଶାଶ୍ଵତଃ ଶର୍ଵ ସର୍ବକାଳ ଏବ ବର୍ତ୍ତତେ ଇତି ନାୟକାଳତ୍ରେହପି
ଧରଃମଃ ; ଅତ୍ରବାସଂ ନିତ୍ୟଃ । ତହିଁ ବହକାଶହିତ୍ୟଃ ଜଗାଶ୍ଵସ୍ତୋହମିତି ଚେତ୍ ପୁରାଣଃ ପୁରାପି
ନମଃ ପ୍ରାଚୀନୋହ୍ୟଃ ନାମ ଇବେତ୍ତିଷ୍ଠଭାବିକାରାଭାବାର୍ତ୍ତି ଭାବଃ । ନମ୍ନ ଶରୀରମ୍ୟ ମରଣାର୍ଥେଗ-
ଚାରିକଷ ମରଣମାତ୍ର ତାହ ନେତି । ଶରୀରେନ୍ସହ ମସକାଭାବଃ ପ୍ରାପ୍ତାରଃ । ୨୦ ।

ଯିନି ଜାନେନ, ସେ ଏକ ଜୀବ ଅନ୍ୟ ଜୀବାଜ୍ଞାକେ ହନ୍ତନ କରେନ ଏବଂ ଯିନି
ଜାନେନ, ସେ ଏକ ଜୀବ ଅନ୍ୟ ଜୀବାଜ୍ଞା କର୍ତ୍ତ୍ଵକ ହତ ହସେନ, ତିନି କିଛୁଇ ଜାନେନ
ନା । ଜୀବାଜ୍ଞା କାହାକେବେ ହନ୍ତନ କରେନ ନା ଏବଂ କାହାପରି କର୍ତ୍ତ୍ଵକ ହତ ହସେନ ନା ।
ବୟମା ଅର୍ଜୁନ ! ତୁ ମି ଆଜ୍ଞା, ତୁ ମି ହନ୍ତନ କେତ୍ତା ନାହିଁ ଏବଂ ହତଃ ହିତେ ପାର ନା ।
ଅଜଜନ କର୍ତ୍ତ୍ଵକ ଉତ୍ତର ଦ୍ୱାରା ଦ୍ୱାରା ତୁ ମି ସେ ଅଥ ଲାଭ ବରିବେ ଏକଥି
ଦୟରପ ପ୍ରୋତ୍ଜନ ମାହି । ୧୯ ।

୦ ଜୀବାଜ୍ଞା ଅଜ୍ଞ ଅର୍ଥାତ୍ ଅଗ୍ରହିତ, ନିତ୍ୟ ଅର୍ଥାତ୍ ସକଳ କାଳେହ ବର୍ଜମାନ । ଭୂତ;
ଭବିଷ୍ୟତ ଓ ସର୍ବମାନ, ଏହି କାଳତ୍ରା ତୋହାକେ ଧଂସ କରିବେ ପାରେ ନା । ତୋହାର ଜୀବ
ହୃଦୟ ନାହିଁ । ଅଥବା ପୁନଃ ପୁନଃ ତୋହାର ଉତ୍ପତ୍ତି କି ହୁବି ହୁବି ନା । ତିନି ପୁନଃ
ତମ ଅଥଚ ବିତ୍ୟ ମରୀନ । ତିନି ହତ ହନ ନୀ । ଅତ୍ସ ସରଣ ଶ୍ରୀ ଶ୍ରୀମଦ୍ଭଗବତର ସହିତ
ତୋହାର କୋନ ପରିପ ଦୟକ ନାହିଁ । ୨୧ ।

কথৎ স পুরুষঃ পার্থ! কং ষাতয়তি ইত্তেকং ॥ ২১ ।

বাসামিসি জীর্ণামি যথা বিহার-

নবানি গৃহাতি নরোৎপরাণি ।

তথা শরীরাণি বিহার জীর্ণা-

ন্যন্যানি সংবাতি নবানি দেই ॥ ২২ ।

নৈনং ছিন্দন্তি শক্রাণি নৈনং দহতি পাবকঃ ।

অচৈনং ক্লেদমস্ত্যাপো ন শোষয়তি মারুতঃ ॥ ২৩ ।

অচেদ্যোহয়মদাহোহয়মক্লেদ্যোহশোম্যএবচ ।

অত এবত্তু আনেসতি হঃযুধ্যমাবোধপি অহঃ যুক্তে প্রেরয়ৱপি দোষভাজো নৈব ভৰ্বাৰ ইত্তাহ বেদেতি । নিত্যামিতি জ্ঞিনাবিশেষণঃ; অবিনাশিনমিতি অজ্ঞমিতি অব্যয়মিতি এতৈ দৰ্বাশজন্যঅপকৰ্যাঃ মিথিকাঃ । স পুরুষো মন্ত্রকং: কং ষাতয়তি কথংবা ষাতয়তি । তথা স পুরুষত্ত্বমুক্তঃ কং হস্তি কথং বা হস্তি । ২১ ।

নম্ন মনীষ মুক্তাঃ ভৌজসংকশুরস্ত জীবাঙ্গাত্যক্ষয়তোব ইত্যত সুস্থাহক তত্ত্ব হেতু ভৰ্বাৰ এবেত্যত আহ বাসাঃসৌতি । নবৈনঃ বঙ্গঃ পরিধাগপৰিতৃঃ জীৰ্ণবৰুস্য তাজনে কচিদ্বিঃ কং হোৰোভৰ্তীতি ভাৰঃ । তথা শরীরাণীতি; ভৌজে জীৰ্ণশরীৱং পৰিতাজ্য নিব্যঃ ন যন্মনাঃ শরীৱং প্রাপ্ত্যাভীতি, কস্তুর বা ময় বা দোষো ভবতৌতি ভাৰঃ । ২২ ।

নচ যুক্তে হৃষি প্রযুক্তেভ্যাঃ শহীজ্ঞেত্যাঃ কাপাজ্ঞানে বাধাসম্ভূতেন্ত্যাহ নৈনমিতি । শক্রানি ধৰ্মাণীগ্নি পাবকঃ আবেহাত্মপি যুক্তমাণি প্রযুক্তঃ । আপঃ পার্জন্যাত্মপি মারুতো বায়োমুক্তঃ । ২৩ ।

ক্ষৰাদাঙ্গারমেবযুক্তত ইত্তাহ অচেদ্যাইতি । অত্রপ্রকরণে জীবাঙ্গনে নিতাহস্য শক্ততো-
ধৰ্মক পৌৰুষত্যাং নির্বারণ প্রযোজকং সমিক্ষণীয় জ্ঞেয় । বথা কলাবচ্চিন্ম ধৰ্মেৰাহস্তি

জীবকে যে অবিনাশী, নিত্য, অজ্ঞ ও অব্যয় বলিয়া আছিন, হে পার্থ! মেঘপুরুষ কি কাহাকেও হত্যা করে? না হত্যা করিতে আজ্ঞা করে? ২১ ।

জীৰ্ণবৰু পরিত্যাগ করিয়া নৱগণ দেমন অপূরু নব বস্তুন পরিধান করে, দেহীও তেমনি জীৰ্ণ শরীৱ ত্যাগ কৱত অভিনবদেহ ধাৰণ কৱিয়া থাকে । ২২ ।

জীবাঙ্গা অস্ত শক্রাদিতে ছিছে হননা, অগ্নিতে দষ্ট হননা, জ্বলে ক্লেডিত হননা এবং বাযুবারাও শক্ত হননা । ২৩ ।

এই জীবাঙ্গা অচেদ্য, অস্তুষ্ট, অক্লেন্দ্য ও অশোষ্য । তিনি নিত্য, সম-

ନିତ୍ୟଃ ସର୍କଗତଃ ସ୍ଥାଣୁରୁଚଲୋହେଁ ସନନ୍ଦତନଃ ॥ ୧୯
 ଅବ୍ୟକ୍ତୋହେଁମଚିଷ୍ଟୋହେଁମବିକାର୍ଯ୍ୟୋହେଁମୁଚ୍ୟତେ । ୨୦ ।
 ତ୍ୱାଦେବ ବିଦିତୈନ ନାନୁଶୋଚିତୁମର୍ହିନି ॥ ୨୧ ।
 ଅଥଚୈନ ନିତ୍ୟଜୀତ ନିତ୍ୟ ବା ମନ୍ୟସେ ମୃତ ।
 ତଥାପି ହୁ ମହାବାହେ ! ନୈବ ଶୌଚିତ୍ର ମର୍ହିନି ॥ ୨୨ ।
 ଜୀତମ୍ୟ ହି କ୍ରବୋହୁତୁକ୍ରବ ବ ଜମ୍ବ ମୃତମ୍ୟ ଚ ।
 ତ୍ୱାଦପରିହାର୍ଯ୍ୟେହରେ ନ ହୁ ଶୌଚିତ୍ରମର୍ହିନି ॥ ୨୩ ।

ଧର୍ମୋଷ୍ଟ୍ରୀ ଧର୍ମୋଷ୍ଟ୍ରୀତି ତ୍ରି ଚନ୍ଦ୍ରକୀ ପ୍ରମୋଗୀଏ ଧର୍ମୋଷ୍ଟ୍ରୀଯେବେତି ନିଃଶ୍ଵରୀ ଅତୀତି ମାତ୍ରିତି
କ୍ଲେବ୍ରଂ । ମର୍ମଗତଃ ସ୍ଵରକ୍ଷେତ୍ରଶାଖାରେ ମେବ ମନୁଷ୍ୟ ତିର୍ଯ୍ୟଗାନ୍ତି ମର୍ମଦେହଗତଃ । ହାତୁରଚଳାଇଡିପୋନରଙ୍ଗଜାଏ
ହୈର୍ଯ୍ୟାନ୍ତକୀରଣାର୍ଥଃ । ଅତି ମୁକ୍ତହାତ୍ମବାଙ୍ମ କୁଦାପ ଦେହବ୍ୟାପି ଚେତନାହାତ୍ମିତ୍ୟା—ଅର୍ଦ୍ଧା । ଅନ୍ତା-
ଦି ଶ୍ଵାସ ବିକାରାନନ୍ଦ'ଛାତ୍ରବିକାର୍ଯ୍ୟଃ । ୨୪ । ୨୫ ।

ତଥେବ ଶାକୀର ତନ୍ଦୂଷ୍ଟା । ଭୀମହଂପାବୋଧମ । ଯବହାରିକ ତନ୍ଦୂଷ୍ଟାପି ଆବୋଧମାଯବଦେ-
ହିତ୍ୟାହ ଅଧେତି । ନିତ୍ୟାତଃ ଦେହେ ଜାତେ ସତ୍ୟେ ନିତ୍ୟ । ନିରତ୍ୟ ଜାତ୍ୟ ମନ୍ୟମେ । ତଥା
ଦେହଏବ ଯୁତେ ଯୁତ୍ୟ ନିତ୍ୟ । ନିରତ୍ୟ ମନ୍ୟମେ । ମହାବାହେଇତି ପରାତ୍ମବଦତ୍ୟ କ୍ଷତ୍ରିୟମ୍ୟ ତର ତନ୍ଦୂଷ୍ଟି
ସୁକମାଣ୍ୟକ । ବନ୍ଦୁତ୍ୟ “ କ୍ଷତ୍ରିଆନମର୍ଦ୍ଦ ଧର୍ମ : ପ୍ରଜାପତିବିନିର୍ବିତ : । କାତାପି କାତର୍ଯ୍ୟ
ହନ୍ୟାଙ୍କ ଦେନ ଘୋରତରତ୍ତତ : ” ହିତ୍ୟାଃ । ୨୬ ।

ହି ସମ୍ବାଦମ୍ୟ ଆରାତ୍କ କର୍ମକଳେ ହୃଦୟ ଛ'ବୋ ନିଶ୍ଚିତ । ହୃଦୟ ଭାବୁଦେହକୁଳେ କର୍ମଣୀ
ଜୟାଧିପି ଜ୍ଞାନେବ । ଅପରିହାର୍ଯ୍ୟରେ ଇତି ବୃତ୍ତାଙ୍ଗ ଅଚ ପରିହର୍ଯ୍ୟ ସଂଖ୍ୟାମେତୋଥେ ॥ ୨୧ ।

গত ; স্বাধুর অচল অর্ধাংশ হিসেবে। ইনি সনাতন অর্ধাংশ সদা বিদ্যমান।
তিনি অব্যক্ত, অচিক্ষ্ট ও অবিকার্য বলিয়া ছেড়ে হইয়াছেন। ২৪।

अति सूक्ष्म वलियाख ताँहाके अव्युक्त बलि, तृथापि देह व्यापी धर्मवर्णतः
ताँहाके अचिन्त्य बला वाऱ। अस्मादि बड़ि कारेर अषोग्य रुलिया ताँहाके
अविकार्य बला वाऱ। जीवास्ताके एहिअकाल्ये अवगत हइयां तोमार शोक
परित्याग करा उठित । २५।

ହେ ମହାବାହେ ! ଜୀବକେ ସଦି ନିଯନ୍ତ୍ରଣାତ୍ ଓ ନିଷ୍ଠାଶୁଭ ବଲିଗ୍ରାହି ଥାନ,
ତାହା ହଟେଶୁଭ ତୋମାର ଆର ଏ ଅକ୍ଷାର ଶୋକ କୁରିବାର କାରଣ ନାହିଁ । ୨୩ ।

यदि अम् हैलोइ कर्मकारे मिशन वरिते हम ओ मरण हैलो कर्म कर्म भोग कर्मियार काली आवार मिशन अम् अहं कर्मिते हैल, तरे असत अपनिहारु विषय सोकार्यमित हुए। तोयार कर्मार नमः ४२१

অব্যক্তাদীনি ভূতানি ব্যক্তমধ্যানি ভারত !
অর্যক নিধনান্যের তত্ত্ব কা পরিবেদন ॥ ২৮ ।

আশৰ্য্যবৎ পশ্যতি কশিদেন-

মাশৰ্য্যবদ্বদতি তথেবচান্যঃ ।

আশৰ্য্যবচেনমন্যঃ শুণোতি-

শ্রাদ্ধাপ্যেন বেদ ন চৈব কশিঃ ॥ ২৯ ।

তদেবৎ জীবপক্ষে “ন ভারতে ন শ্রিয়ত ইত্যাদিন দেহপঞ্চত জাতস্যাহি দ্রবো স্বত্তুরিত্যনেন” শোকবিষয়ে নিরাকৃত্য ইদানী মুভ্যমন্তেহপক্ষেইপি মিয়াকরণেতি অবাঙ্গেতি । ভূতানি দেবমহূষ্য তির্যগান্নানি অগ্ন্যজ্ঞানি ন ব্যক্তঃ ব্যক্ত্যজ্ঞানে জগপুর্সকালে যেষাঃ কিঞ্চ তদানীয়পি লিঙ্গদেহঃ সূলদেহক আরম্ভক পুর্থিয়াদি দ্রবসদাহৎ কারণান্তরঃ বর্ণমানোৎপূর্ণষ্টমানীদেবেত্যাদৎ । ব্যক্তঃ ব্যক্তিম্যধ্যে যেবাঃ তানি ; ন ব্যক্তি নির্দিশনমন্ত্রঃ যেহোঽতানি । মর্ত্যপ্রলয়েইপি কর্ম্মাত্মানাঃ সহাদ সূক্ষ্মকপেগভূতানি সংস্ক্র্যাদ । তথাদ সর্বভূতান্যাদ্যমন্ত্ররয়ের ব্যক্তানি যথে ব্যক্তানীত্যাদৎ । ব্যক্তঃ অতিতিঃ—“হিরচরজাতয় স্মারত যাঁখিমিতি যুক্তহৃতি” । কা পরিবেদন : কঠ শোকনিমিত্তে বিলাপঃ । তথাচোক্তঃ নারদেন “ব্যক্ত্যন্মে শ্রবণ়গোক মঞ্চবৎ বা ন বৈতোরৎ । সর্বথাহি ন শোচ্যাদ্য স্নেহানন্দঃ ত্রি নোচক্তাদৎ” । ২৮ ।

নম্ন কিয়দং আশৰ্য্যঃ জ্ঞয়ে । কিছৈতদপ্যাশৰ্য্যঃ যদেবৎ প্রবাদগানমাপ্যবিবেকো ব্রূপমাতি ইতি উত্সত্যমেবমেক্ষেত্রাহ আশৰ্য্যবদিতি এবং আজ্ঞানঃ দেহং তছুরজ্ঞপঃ সর্বশোকঃ । ২৯ ।

হে ভারত ! অগ্নিকাশিত ভূত সকল উৎপন্ন হইয়া ব্যক্ত হয়, জগ্ন ও মরণ এই অব্যবহিত কালমধ্যে ব্যক্ত হইয়া আবার নিধন প্রাপ্তেই অব্যক্ত হইয়া যায়, তবে তজ্জন্য পরিবেদন কি ? যদিও উক্ত মতটী সাধুসম্মত নয় তথাপি বিচারহলে শীকুর করিলেও তোমার পক্ষে ক্ষত্রিয় ধর্ম রক্ষার জন্য যুদ্ধ করাই কর্তব্য । ২৮ ।

জীবাজ্ঞাকে কেহ কেহ আশৰ্য্যবৎ দর্শন করেন, কেহ বা আশৰ্য্য ভাবে বর্ণনা করেন এবং কেহ কেহ আশৰ্য্য জ্ঞানে অবশ করেন, আর কেহ কেহ জীবাজ্ঞার ভান্নাকে বুঝিতে পারেন না । জীবাজ্ঞার স্বরূপ সহকে এই শীকুর ভয় হইতে প্রতিবাদ, অবিজ্ঞ ক্ষেত্রব্যাদ ও ক্রেবল অবৈতনাক স্বরূপ সর্বোচ্চত হইয়াছে । ২৯ ।

ଦେହୀ ନିତ୍ୟମବଧ୍ୟ । ହୟ ଦେହେ ସର୍ବଜ୍ଞ ଭାରତ ! ।
 ତମ୍ଭାଏ ସର୍ବାଣି ଭୁତାନି ନର୍ବଂ ଶୋଚିତୁମର୍ହିସି ॥ ୩୦ ।
 ସ୍ଵଧର୍ମପି ଚାବେକ୍ୟ ନ ବିକଲ୍ପିତୁମର୍ହିସି ।
 ଧର୍ମ୍ୟାକି ଯୁଦ୍ଧାଚ୍ଛେ ଯୋହନ୍ୟ । କ୍ଷତ୍ରିୟନ୍ୟ ନବିଦ୍ୟତେ ॥ ୩୧ ।
 ଯଦୃଢ଼୍ୟା ଚୋପଦ୍ରଂ ସ୍ଵର୍ଗଦୀରମପାରୁତଂ ।
 ଶୁଖିନଃ କ୍ଷତ୍ରିୟାଃ ପାର୍ଥ ! ଲଭତେ ଯୁଦ୍ଧମୌଦୃଶଂ ॥ ୩୨ ।
 ଆଥଚେତ୍ତମିମଂ ଧର୍ମ୍ୟ । ଦଂପାମଂ ନ କରିଷ୍ୟନ୍ତି ।
 ତତଃ ସ୍ଵଧର୍ମ । କୌରିକିଞ୍ଚି ହିତା ପାପମବାପ୍ନ୍ୟନି ॥ ୩୩ ।

ତତ୍ତ୍ଵ' ନିକଟ୍ୟ ଜୁହି କିମହଂ କୁର୍ଯ୍ୟ । କିବା ନୁର୍ଯ୍ୟ । ଇତି ତତ ଶୋକଂ ମା କୁଳ, ଯୁକ୍ତ
କୁର୍ବିତ୍ୟାହ ଦେହୀତି ଭାତ୍ୟ । ୩୦ ।

ଆଜାନୋ ନାଶାଦାନ୍ତର ବଧାସ୍ତିକଲିତୁଃ ଭେତୁଃନାହ୍ସି । ସ୍ଵଧର୍ମପି ଚାବେକ୍ୟ ନବିକଲ୍ପିତୁ
ମହାମୀତି ମନ୍ଦରଃ । ୩୧ ।

କିମ୍ ଜେତ୍ ଦ୍ୟଃ ସକାଶାଦପି ନ୍ୟାଯୁକ୍ତ ହୃତାନାମଧିକଂ ସ୍ଵଥମତୋ ଭୌମାନୀନ, ହସ୍ତ ତାନ୍
ପ୍ରତ୍ୟୁତ ଅତୋହପ୍ୟଧିକ ଶୁଖିନଃ କୁର୍ବିତ୍ୟାହ ସଦୃଚ୍ୟମେତି । ଅର୍ଗମାଧମ କର୍ମବୋଗମହୃଦ୍ଧାପୀତ୍ୟର୍ଥ ।
ଅପାରୁତଃ ଅପଗତାବରଣଃ । ୩୨ ।

ବସ୍ତ୍ରତଃ ଦେହଧାରୀ ଏହି ଜୀବାଙ୍ଗା ନିତ୍ୟ ଅବଧ୍ୟରୂପେ ବିରାଜିତ ଧ୍ୱାକେନ, ଅତ୍ୟବ
ଭୂତଗଣେର ଜନା ତୋମାର ଶୋକ କରା ଅକର୍ତ୍ତବ୍ୟ । ୩୧ ।

ସ୍ଵଧର୍ମର ପ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟି ରାଖିଲେ, ତୁମି ଆର ଏଗ୍ରକାର ଭୀତ ହିତେ ନା, କେମନା
ଧର୍ମ୍ୟମୁକ୍ତ ବ୍ୟାତୀତ କ୍ଷତ୍ରିୟର ପକ୍ଷେ ଶ୍ରେଷ୍ଠର କର୍ମ ଆର ନାହିଁ । ମୁକ୍ତ ଓ ବନ୍ଦ ଦୟାଦୟର
ତେବେ ଜୀବେର ସ୍ଵଧର୍ମ ଦ୍ୱିବିଧି । ମୁକ୍ତ ଅବହାର ଜୀବେର ସ୍ଵଧର୍ମ ଉପାଧିମୁକ୍ତ ହୟ । ବନ୍ଦ ଅବହାର
ଜୀବେର ନାନାବିଧ ଅବାନ୍ତର ଅବହାର ଆହେ । ମେହି ମେହି ଅବାନ୍ତର ଅବହାର ସ୍ଵ-
ଧର୍ମେରର ଆକାର ଭେଦ ଅପରିହାର୍ୟ । ଜୀବ ଯେ ଅବହାର ମାନବ ଶରୀରେ ଅବହିତ,
ମେହି ଅବହାର ତୀହାର ସ୍ଵଧର୍ମଟି ବର୍ଣ୍ଣନମ ଧର୍ମରଙ୍ଗପି ହିଲେଟେ ଶୁଷ୍ଟି ହର । ଅତ୍ୟବ
ବର୍ଣ୍ଣନମ ଧର୍ମେରଇ ଅନ୍ୟ ନାଥ-ସ୍ଵଧର୍ମ । କ୍ଷତ୍ରିୟଭାବ ପ୍ରାଣ ସ୍ଵଭବିତ ପକ୍ଷେ କୁଳ
ଅପେକ୍ଷା ଆହୁ କି ଶ୍ରେଷ୍ଠ: ହିତେ ପାରେ ? ୩୧ ।

ହେ ପାର୍ଥ ! ସଦୃଶୀକରେ ଉପହିତ ଅମାରୁତ ସ୍ଵର୍ଗଦୀରମପ ଶିଶୁଶ ଯୁଦ୍ଧ ଦେବକରୁ
କ୍ଷତ୍ରିୟଗଣ ଲାଭ କରିବାହେନ, ତୀହାରାହି ଶୁଶ୍ରୀ । ୩୨ ।

ଅକୀର୍ତ୍ତିକାପି ଭୂତାନି କଥରିମ୍ୟାନ୍ତି ତେହଦୟରୀ ।
 ମଞ୍ଚାବିତନ୍ୟ ଚକ୍ରିରଣାଦିତରିଚ୍ୟତେ ॥ ୩୧ ।
 ଭୟଦ୍ରଶ୍ଵରତଃ ସଂମ୍ୟାନ୍ତେ ଭ୍ରାଂ ମହାରଥାଃ ।
 ଯେଷାକୁ ଭ୍ରାଂ ବହୁମତେ ଭୂତା ସାନ୍ୟମିଲାଦର ॥ ୩୫ ।
 ଅବାଚ୍ୟବାଦାଂଶ୍ଚବହୁନ୍ ବଦିମ୍ୟାନ୍ତି ତବାହିତାଃ ।
 ନିନ୍ଦନ୍ତକୁ ଶୀଘର୍ଯ୍ୟ ତତୋଦୃଥାତର ୟ କି ॥ ୩୬ ।
 ହତୋ ବା ଆପନ୍ୟାନି ସ୍ଵର୍ଗ ଜିଜ୍ଞା ବା ତୋକ୍ଷମେହି ।
 ତ୍ରୁଟୁ ଉତ୍ତିଷ୍ଠ କୌତ୍ତେଯ ! ଶୁଦ୍ଧାଯ କୃତନିଶ୍ୟଃ ॥ ୩୭ ।

ବିପକ୍ର ବୋଧାନାହ ଅଥେତି ଚନ୍ଦିଃ । ଅର୍ଯ୍ୟାମନରୀଃ ମଞ୍ଚାବିତନ୍ୟ ଅତି ଆରତି-
 ତମୋ । ୩୭ । ୩୮ ।

ସେହାଃ ହୁ ବହୁତ ଅବଚ୍ଛନ୍ନର୍ଜ୍ଞନ୍ତ ମହାଶୂନ୍ୟ ଇତି ବହୁମାନ ବିଷମୋଭୂତ ମଞ୍ଚାବୁ-
 ପାରମେ ସତି ଲାବନ୍ତ ଯାମାର୍ଥ । ତେ ଦୁର୍ଦ୍ୟାନାନ୍ୟଃ ମତାଦ୍ୟାନ୍ୟଃ ଭାବାଦେବ ଦ୍ରଶ୍ୟପରତଃ ମଂମାନ୍ୟ
 ଇତ୍ୟବଃ । କ୍ରତ୍ରିବାନାଃ ହି ଭରଃ ବିନ ଯୁଦ୍ଧାପରତିହେତୁ କୁମେହାଦିକେ ମୋଗପରାତ ଇତି
 ମହେତ୍ତି ଭାବ । ୩୯ ।

ଆଚାଦାନ ପ୍ରୀତିତାଦି ଦଟ୍ଟିତ୍ରୀଃ । ୩୯ ।

କଳତଃ ତୁମି ଏହି ଧର୍ମ୍ୟକୁ ପ୍ରହୃତ ନା ହିଲେ ଶ୍ରୀଯଧର୍ମ ଓ କୀର୍ତ୍ତି ହିଲେ ଭଣ୍ଡ
 ହିଲେ ପାପଭାଗୀ ହିଲେ । ୩୯ ।

ତାହା ହିଲେ ଲୋକେ ଚିରକାଳ ତୋମାର ଅକୀର୍ତ୍ତିର କଥା ଘୋଷଣା କରିବେ ।
 ଅତି ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ଦ୍ୟତିର ଅକୀର୍ତ୍ତ ଭୂତା ଅପେକ୍ଷା ଅଧିକ କ୍ଲେଶକର । ୩୯ ।

ମେ ମକଳ ମହାରଦ୍ୟ ତୋମାକେ ଦର୍ଶାନ କରିଯା ଥାକେନ, ତୋହାରୀ ତୋମାକେ
 ଲଧୁ ଜ୍ଞାନ କରିବେନ । ତୋହାରୀ ମନେ କରିବେନ, ତୁମି ଭୟପ୍ରେଦୃତ ଯୁଦ୍ଧ ପରାତ୍ୟ
 ହିଲେଇ । ୪୦ ।

ତୋମାର ବୈରିବର୍ଗ ତୋମାକେ କତ ଅବଭବ୍ୟ କଟ୍ଟ କଥା କହିବେ, ତୋମାର
 ମାର୍ଦ୍ଦୟରେ ନିଶ୍ଚା କରିବେ । ତୋମାର ପଙ୍କେ ଇହାପେକ୍ଷା ଅଧିକତର ହୁଏହେ ବିବିଧ
 ଆର କି ଆହେ ? ୪୦ ।

ହେ କୃତ୍ତିନନ୍ଦନ ! ତୁମି ଯୁଦ୍ଧ ହତ ହିଲେ ଅର୍ଗଲାଭ କରିବେ, ଅଗ୍ନି ହିଲେ
 ପୁରୁଷୀ ଭୋଗ କରିବେ, [ଅତୀବ କୃତକିଷ୍ଟର ହିଲେ ଯୁଦ୍ଧ କରିବାର ଜଣ ଉପାନ
 କାର । ୪୧ ।

ସୁଧୃତଙ୍କେ ମମେ କୁଞ୍ଚିତା ଲାଭାଲାଭୋ ଜୟାଜୟେ ।
 ତତୋ ଯୁଦ୍ଧାଯ ଯୁଜ୍ୟସ୍ତ ନୈବପାପମବାପ୍ରସ୍ୟାମି ॥ ୩୮ ।
 ଏଷାତେଥଭିହିତା ସଂଖ୍ୟେ ବୁଦ୍ଧି ସୌଗେତ୍ରମାନ୍ତ୍ରଣୁ ।
 ବୁଦ୍ଧ୍ୟ ଯୁଜ୍ୟୋଯା ପାର୍ଥ ! କର୍ମବନ୍ଧୁପ୍ରହାନ୍ୟମି ॥ ୩୯ ।
 ନେହାଭିକ୍ରମନାଶୋହିନ୍ତି ପ୍ରତ୍ୟବାଯୋ ନବିଦ୍ୟତେ ।
 ସ୍ଵଲ୍ପମପ୍ୟମ୍ୟ ଧର୍ମସ୍ୟ ତ୍ରାୟିତେ ମହତୋଭୟାୟ ॥ ୪୦ ।

ନମ୍ବ ଯୁଦ୍ଧ ମମ ଜୟ ଏବ ଭାବୀତ୍ୟପି ନାହିଁ ନିକରନ୍ତ । ତତକ କଥଂ ଯୁଦ୍ଧ ପ୍ରବର୍ତ୍ତିତବ୍ୟଃ ଇତ୍ୟତ
ଆହ ହତ ଇତି । ୩୧ ।

ତ୍ୱାନ୍ତବ ସର୍ବିଥା ଯୁଦ୍ଧମେବ ଧର୍ମସ୍ଵଦପି ସର୍ବିମ୍ବଂ ପାପକାରଣଂ ଆଶକ୍ତମେ ତତ୍ତ୍ଵିମଣ୍ଡଳମିନ୍ଦଃ ପାପାନ୍ତ୍ରିଧ-
ପତି ପ୍ରକାରଂ ଶିକ୍ଷିତା ଯୁଦ୍ଧ୍ୟାହ ଇତ୍ୟାହ । ସୁଧୃତଙ୍କେ ସମେକୁତା ତକ୍ଷେତ୍ର ଲାଭାଲାଭୋ ଜୟାଜୟାତି
ରାଜ୍ୟାଚ୍ଛାତୀ ଅପି ତକ୍ଷେତ୍ର ଜୟାଜୟାବପି ମର୍ମୋରୁତା ନିବେଳେନ ତୁଳେମୀ ବିଭାବ୍ୟ ଇତ୍ୟର୍ଥଃ । ତତ
ଇକେଭ୍ରତ୍ତ ମାଧ୍ୟନକ୍ଷଣେ ଆନନ୍ଦତ୍ସ୍ଵବ ପାପଂ ନୈବ ଭବେଦ । ସବକ୍ୟାତେ ଲିପାତେ ନ ମ ପାପେନ
ପର୍ମାପତ୍ରମିଵାନ୍ତ୍ମମା" ଇତି । ୩୮ ।

ଉପଦିଷ୍ଟିଃ ଜ୍ଞାନରୋଗ୍ୟମୁଦ୍‌ହରତି ଏବେତି । ମୟକ ଦ୍ୟାରତେ ପ୍ରକାଶ୍ୟତେ ବର୍ତ୍ତତ୍ସମନେନେତ୍ର
ମାଂଦ୍ୟଂ ମଧ୍ୟକ ଜ୍ଞାନଂ । ତତ୍ତ୍ଵିନ କରଣୀୟା ବୁଦ୍ଧିରେଷା କଥିତା । ଅଥନା ବୋଗେତକ୍ଷିରୋଗେ ଇମାଂ
ବକ୍ଷ୍ୟମାଧ୍ୟାଂ ବୁଦ୍ଧିଂ କରଣୀୟାଂ ଶ୍ଶ୍ଵ । ସରୀ ଭକ୍ତିବିହିନ୍ୟା ବୁଦ୍ଧଃ ଯୁଦ୍ଧଃ ମହିତଃ କର୍ମବନ୍ଧୁ ମ-
ମାରଂ । ୩୯ ।

ଅତ୍ରରୋଗୋ ବ୍ରିଦ୍ଧଃ । ଅଗ୍ନ କୌରନାନ୍ତି ଭକ୍ତିକ୍ରପଃ, ଶ୍ରୀଭାବତପର୍ମିତ ନିକାମ କର୍ମକ୍ରମ ।
ତତ୍ର କର୍ମଗୋବାଧିକାର ଇତ୍ୟତଃ ଆଗ୍ନ ଭକ୍ତଯୋଗଏନ ନିଜପାତେ "ନିଜେଷ୍ଟଣ୍ୟୋ ଭବାର୍ଜନ୍" ଇତ୍ୟାଜେଃ

ଶୁଭ ହୁଥ, ଲାଭାଲାଭ ଓ ଜୟପରାଜ୍ୟକେ ନମାନ ଜ୍ଞାନ କରିଯା ଯୁଦ୍ଧ କରିଲେ
ପାପଭାଗୀ ହଇତେ ହଇବେ ନା । ୩୯ ।

ଶାନ୍ତ ଜ୍ଞାନ ସୁଧିନୀ ବୁଦ୍ଧର କଥା କଥିତ ହଇଲ । ଏକଥେ ଭକ୍ତି ବୋଗ
ସମ୍ବନ୍ଧିନୀ ବୁଦ୍ଧିର କଥା ଶ୍ରବଣ କର । ହେ ପାର୍ଥ ! ତୁମି ଭକ୍ତି ବିଷୟନୀ ବୁଦ୍ଧିଭ୍ରତ
ହଇଲେ ମନ୍ଦାର କୃତ୍ୟ କରଣେ ମନ୍ଦମ ହଇବେ । ପରେ ପ୍ରାର୍ଥିତ ହଇବେ ଯେ ବୁଦ୍ଧି ବୋଗ
ଏକ ମାତ୍ର । ସଥି ମେହି ବୁଦ୍ଧିବୋଗ କର୍ମେର ଅବଧିକେ ବୀମା କରିଯା ଲକ୍ଷିତ ହୁଥ,
ତଥିନ ତାହାକେ କର୍ମବୋଗ ବଲେ । ସଥି କର୍ମଦୀମାକେ ଅଭିଜନମ କରିଯା ଜ୍ଞାନ ଦୀମାର
ଅବଧିପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବ୍ୟାପି ଲାଭ କରେ, ତଥିନ ତାହାକେ ଜ୍ଞାନରୋଗ ବା ଶାନ୍ତ ବୋଗ ବଲେ ।
ଶଥମ ଅଭିଜନ ନୀମା ଅଭିଜନ କରନ୍ତ ଭକ୍ତିରେ ଶର୍ପ କରେ, ତଥିନ ତାହାକେ ଭକ୍ତି
ବୋଗ ଯା ବିଭବତ ମନ୍ଦିର ବୁଦ୍ଧିଗୋପ ଦିଲେ । ୩୯ ।

ব্যবসায়ান্ত্রিকা বুদ্ধিরেকেহ কুরুমন্দন ! ।

বহুশাখা হর্ণস্তাপ্ত বুদ্ধযোহব্যবসায়িনাম ॥ ৪১ ।

ষামিমাং পুলিপ্তাং বাচৎ প্রবদ্ধত্যবিপশ্চিতঃ ।

বেদবাদরতাঃ পার্থ ! নান্যদস্তীতি বাদিনঃ ॥ ৪২ ।

কামাঞ্জানঃ স্বর্গপুরাঃ জন্মকর্ষকল প্রদাং ।

ক্রিয়া বিশেষ বহুলাং ভোগৈশ্঵র্যগতিং প্রতি ॥ ৪৩ ।

ভজ্ঞেরেব ত্রিশূলাতীতভাবে তায়ের পুরুষে নিষ্ঠেগুণোভবতীতে কানশক্তে প্রসিদ্ধেঃ । আম
কর্মশোষ্ণ সাহিত্যরাজসহাত্তাং নিষ্ঠেগুণাহৃতপগতের্গবদ্ধিত দর্শণা ভক্তিস্তুবস্তুগো
ইবেক্ষ্যাভাবমাত্রাং প্রতিগাময়তি ; নতু দস্যতক্ষিনাপদেশং প্রাদানামাভাবাদেব । যথিত উগ-
বদ্ধপীতং কর্মাপি ভাস্ত্র রেবেতি মতৎ তদ: কর্ম কিৎ স্মাৎ ? যদ্ব্যক্তিগুণপীতং কর্ম,
তদেব কর্ম ইতি চেন্ন ? “ বৈকর্ম্যমগ্নায়ত ভাববর্জিতং ন শোভতে আনন্দলং নিরঞ্জনঃ ।
তুতঃ পুনঃ শব্দভূতমীরেরে নচাপি’তং কর্ম যদপ্যকরণে” । এতে নামেৰোভ্যাঃ তম্য বৈযৈর্থ্য প্রতি-
পাদনাং । তস্মাদত্ত উগবচরণমাধুর্যপ্রাপ্তিমাদ্বৈতুভাঃ কেবল অবধিকৌশলাদি শক্তিশৈলে ভক্তি-
বিজ্ঞপ্তাতে । বৰ্ধা নিকাম কর্মযোগোৎপি নিষ্ঠপ্রয়োগাঃ । উভাবপোতো বুদ্ধযোগশক্তিচো
জ্ঞেন্নোঃ । “ দ্বাদশি বুদ্ধিক্ষেপে তৎ দেন মামুপযাস্তি তে” ইতি । “ দৃঢ়েগহ্যব্যৱবৰ্ত্ত বুদ্ধিয়ে-
পাক্ষিঙ্গের ইতি” চোক্তেঃ । অথ নিষ্ঠ’গুণবন্ধকৌশলাদি ভক্তিযোগস্য মাহাঞ্জানাম নেহেতি ।

ভজ্ঞেগের অভিক্রম ব্যর্থ হয়না ও তাহাতে প্রত্যবায় ও নাই । তাহার
স্বারূপান্তর অস্তুতাকে সংসার ক্লপ মহাভয় হইতে পরিত্বাণ করে । ভজ্ঞিযোগ
হই প্রকার । শ্রবণকৌশলাদি ক্লপ মুখ্য ভজ্ঞিযোগ এবং শ্রীকৃষ্ণে অর্পিত নিকাম
কর্মক্লপগোপ ভজ্ঞিযোগ । মুখ্য ভজ্ঞেগের আমিহ এক মাত্র লক্ষ্য । অতএবতৎ
সম্বক্ষিনী বুদ্ধি ব্যবসায়ান্ত্রিকা অর্থাৎ নিষ্ঠযান্ত্রিকা । মদেক নিষ্ঠতা রহিত
অব্যবসায়ী লোকেরই কর্মযোগ সম্বক্ষিনী বুদ্ধিহয় । তাহা অন্তেক দিয়ে নিষ্ঠ
বলিয়া বহু শাখাময়ী ও অনন্তকামনা লক্ষণী । তাহাতে কর্মনাশ ও প্রত্যবা
য়ের আশঙ্কা আছে । ৪০, ৪১ ।

সেই অব্যবসায়ী লোকের অনভিজ্ঞ, সর্বদা বেদবাদে রত, (অর্থাৎ বেদের
মুখ্য তাৎপর্য মা জানিব অর্থবাদে রত) সামান্য কর্ম-কলাকাঞ্জী, স্বর্গপ্রাপ্তী ও
অন্তকর্মকলপ্রাপ্তক্রিয়া বাহ্য্য ধারা, ভোগ ও ঐশ্বর্য স্বৰ্খলাভের সাধনী ছৃত
আপাত মনোরম অবশ রমণীয় (পরিণামে দিয়েমৰ) (পুলিপ্ত) বাকে, অঙ্গ-
বক্ষ । ৪২, ৪৩ ।

ଭୋଗେଶ୍ଵର୍ୟ ପ୍ରାସକ୍ତାବାଂ ତୟାପହତ ଚେତ୍ସା ।
ଦ୍ୟବନାୟାଞ୍ଜିକା ବୁଦ୍ଧିଃ ସମାଧୌ ନ ବିଦୀରତେ ॥ ୪୪ ।

ଇହ ଭକ୍ତିରୋଗେ ଅଭିନ୍ନମେ ଆରତ୍ତମାତ୍ରେ କୁତେଷପ୍ୟଗ୍ୟ ଭକ୍ତିଯୋଗଦୟ ମାଶୋନାପ୍ତି । ତଥଃ ଅତ୍ୟବାହକ ନମ୍ୟାଥ । ସଥା କର୍ମରୋଗେ ଆରତ୍ତଃ ବୁଦ୍ଧା କର୍ମାନ୍ତର୍ହିତବତଃ କର୍ମବାଶ ଅତାବାହେ ସାତାଃ ଇତିଭାବଃ । ନମ୍ୟ ତହିଁ ତମ୍ୟ ଭକ୍ତ୍ୟମୁଣ୍ଡାତୁଃ କାମ୍ୟ ସମୁଚ୍ଚିତ ଭଳ୍ୟକରଣାଥ ଭକ୍ତି କଲଙ୍ଗ ଈବସାଧ ତତ୍ତ୍ଵ ଅନ୍ତର୍ମିତି । ଅସ୍ୟ ଧର୍ମ୍ୟ ଅନ୍ତର୍ମିତି ଆରତ୍ତ ସମୟେ ସା କିଞ୍ଚିତ୍ତାତ୍ମି ଭକ୍ତିରଭୂତ୍ୟ-ସାମ୍ପିଚ୍ୟର୍ଥଃ ଗହତୋଭାବ ସଂସାରାଥ ତାଯତତ୍ର । ସମ୍ଭାବ ସକ୍ରଦ୍ଧ ପ୍ରବଗାଥ ଦୁରଶୋଧିପି ବିମୁଚ୍ୟତେ ସଂସାରାଦିତ୍ୟାଦି ଅବଗାଥ ଅଜାମିଲାଦେବ ତଥା ଦର୍ଶନାତ୍ । ‘ନହାଶୋପତ୍ରମେ ଧରଂ ଦୋ ମନ୍ଦର୍ମୟମୋହନ ବାପପି । ମରା ବ୍ୟବସିତଃ ମଧ୍ୟକ ନିଷ୍ଠ'ନାଦନାଶିଷଃ ॥’ ଇତି ଭଗବତୋବାକେନ ସହ ଅମ୍ବାକ-ମୈକାର୍ଯ୍ୟମେବ ଦୃଶ୍ୟତେ । କିନ୍ତୁ ତତ୍ରନିଷ୍ଠଗ୍ରହାଥ ନହିଁ ଶୁଣାତୀତଃ ବନ୍ତ କାହାର୍ତ୍ତ ଧର୍ମତ୍ୱ ଭଦ୍ରତ୍ୱି ହେତୁରପନାପ୍ତଃ । ମ ଚେହାପିନ୍ଦ୍ରିୟବ୍ୟଃ । ନଚ ନିକାମକର୍ମଶୋଧିପି ଭଗବତପ୍ରମହିତ୍ରା ନିଷ୍ଠ'ନହମେ-ବେତି ବାଚଃ । “ମଦପରିଷ ନିଷକ୍ତଃ ବା ମାତ୍ରିକଃ ନିଜକର୍ମତିତି” ବାକ୍ୟନ ତମ୍ୟ ମାତ୍ରିକ-ହୋତ୍ରେଃ । ୪୦ ।

କିମ୍ପ ମର୍ମାତୋହପି ବୁଦ୍ଧିତୋ । ଭକ୍ତିଯୋଗବିଷୟରେବ ବୁଦ୍ଧିକୃତରୁଷ୍ଟା । ଇତ୍ୟାହ ବ୍ୟବସାରେତି । ଇହ ଭକ୍ତିରୋଗେ ଦାସାଧାନ୍ତିକା ନିକଟ୍ୟାଭକ । ବୁଦ୍ଧିରେକୈବ । ଯମତ୍ରୀଜ୍ଞ ପ୍ରକାଶିତ୍ତଃ ଭଗବତ କୌଣସିନ୍ଧୁର ଚରଣପରିଚରଣକିମେତଦେବ ମମ ସାଧନ ଦେତଦେବ ମମ୍ୟାଧ୍ୟମେତଦେବ ମମ ଜୀବତ୍ତୁଃ ସାଧନ ଦାତ୍ୟଦଶୟୋତ୍ସାକ୍ଷମଶକ୍ୟ ମେତଦେବ ମେ କାର୍ଯ୍ୟମେତଦେବ ମେ କାର୍ଯ୍ୟମେତଦେବ ମେ କାର୍ଯ୍ୟମେତଦେବ । ନମ୍ୟାଥ ବାପପି । ନିକାମକର୍ମଶୋଧିପି ବୁଦ୍ଧିରେକୈତଃ ଭକ୍ତାବେବ ମନ୍ତ୍ରବେଦ । ସହଭାବ “ତତୋ ଭୁଜେତ ମାଂଭକ୍ତ୍ୟା ଶକ୍ତାକୁ ଦୂର୍ଚ୍ଛିନ୍ଦୟଃ ॥” ଇତି ତତୋଧନ୍ୟ ନୈନ ବୁଦ୍ଧିରେକୈତ୍ୟାହ ବିହିତି ବହୁଃଶାଖା ବାସାଂ ଭାବ । ତଥାହି କର୍ମରୋଗେ କାମାନ ମାନ୍ତ୍ରାବ୍ୟ ଦୁର୍ଦୋହନତ୍ତଃ । ତ୍ୱ ସାଧନାନାଂ କର୍ମାଧ୍ୟମରତ୍ୟାଥ ତଜ୍ଜାତ୍ମା ଅପନତ୍ତାଃ । ତଥୈବ ଜ୍ଞାନରୋଗେ ପ୍ରସମ୍ପତ୍ତି କର୍ମଶକ୍ୟର୍ଥଃ ନିକାମକର୍ମଶକ୍ୟର୍ଥଃ ପ୍ରବୁଦ୍ଧିତୁତ୍ସାକ୍ଷିନ୍ । ତଥେ ସଂତକର୍ମମଂନ୍ୟାମେବୁଦ୍ଧିଃ । ତଥା ଜ୍ଞାନେ ବୁଦ୍ଧିଃ ଜ୍ଞାନବୈକଳ୍ୟାଭାବାର୍ଥଃ ଭକ୍ତେଷ୍ଠ ବୁଦ୍ଧିଃ । ‘ଜ୍ଞାନ ମହିମାନ୍ୟାମେବୁଦ୍ଧିତି’ ଭଗବତ୍ତଥେକ୍ତି ଜ୍ଞାନମଂନ୍ୟାମେ ଚ ବୁଦ୍ଧିର୍ଭିତି ବୁଦ୍ଧମୋହନତ୍ତାଃ । କର୍ମଜ୍ଞାନଭକ୍ତି-ବ୍ୟବଶ୍ୟମୁହେରହାଥ ତତ୍ତ୍ଵଶାଖା ଅପନତ୍ତାଃ । ୪୧ ।

ତତ୍ତ୍ଵଶାଖବସାନିନଃ ମକାମକର୍ମନ୍ତି ମନ୍ଦା ଇତ୍ୟାହ ସାଧିମାତ୍ରିତି । ପ୍ରମିତାଂବାଚଂ ପ୍ରମିତା-ବିଷଳତାମିବାପାତତୋରୀତୀରୀଧାଂ ଶ୍ୟାମିତି ପ୍ରକର୍ଷେ ସର୍ବତଃ ପ୍ରକର୍ଷାଇଯମେ ବେଦବାଗିତିବେଦଗିତି ତେବେଃ ତଥା ଥାଚ ଅପନତ୍ତ ଚେତ୍ସାକୁ ବ୍ୟବସାଧାନ୍ତିକା ବୁଦ୍ଧି ନ ବିଦୀରତେ ଇତି ତ୍ୱାରେବାହରଃ ।

ଧାର୍ଯ୍ୟା ଭୋଗ ଓ ଶ୍ରୀଶ୍ଵର୍ୟ ଶ୍ରୀଶ୍ଵର୍ୟ ଏକାକ୍ରମ ଭାସନ ପଥେର ବୁଦ୍ଧି ସମାଧି ଅଧୀନ ଭଗବାନେ ଏକ ନିଷିତାବ୍ୟାପ କରେ ନା । ୪୨ ।
ଶାଶ୍ଵତ ସମୁଦ୍ରର ଦୁଇ ଅକାର ବିଷର ଶ୍ରୀଶ୍ଵର୍ୟ ଉତ୍କଳି ବିଷର ଉ ନିଷିତି ବିଷର ।

ବୈଶୁଣ୍ୟଦିଷ୍ୟା ବେଦା ନିଜେଶୁଣେୟ ଭବାର୍ଜୁନ ! ।

ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ନିତ୍ୟସହସ୍ର ନିର୍ବେଗକ୍ଷେମ ଆୟବାନ ॥ ୪୫ ।

ତେବୁ ତ୍ୟା ଅମ୍ବଦୀଳ ଦା ତେବୁ ନୋଗଦିଶ୍ୟାତିଭାର୍ତ୍ତଃ । କିମିତି ତେତ୍ଥାବନ୍ତି ବତୋଳ ବିଗାଚିତୋ
ଶୁର୍ଦ୍ଧଃ ତତ୍ତ୍ଵହେତୁ—ବେଦେଶୁ ସେଖର୍ଦ୍ଧାଦା—ଅକ୍ଷର୍ଯ୍ୟାଂବୈ ଚାତୁର୍ଥୀଦୀଯ ସାଜିନଃ ଶୁକ୍ଲତ୍ୱ ଭାର୍ତ୍ତ । ଅପାଧ
ସୋଯ ମୃତ୍ୟୁଭ୍ରତ୍ୟ ଇତ୍ୟାଦ୍ୟଃ ଅନାମୀର୍ଥର୍ତ୍ତଃ ନାଶ୍ତ୍ଵିତ ପ୍ରଜଜିନଃ । ୩୨ ।

ତେ କୌମୂଳୀଂ ବାଚଂ ଅନ୍ତର୍ଭୁତି ? ଜୟକର୍ମକର୍ମପ୍ରଦାନିବୋଂ ଭୋଗେଶ୍ୟାଗତିଃ ପ୍ରତି ଯେ ତ୍ରିଦ୍ୟାଦିଶେ-
ବାନ୍ଧାନ୍ ବହ ସଥ୍ୟାଦୀଳ ତଥା ଲାଭି ଦର୍ଶାତ ପ୍ରତିପାଦନତ୍ତିତ ତାଃ । ୪୩ ।

ତତକ ଭୋଗେଶ୍ୟାଦାଃ ଅମ୍ବଦୀଳଃ ତଥା ପୁଣିତଦୀବାଚା ଅପଦ୍ରତ୍ତଃ ଆକ୍ରତ୍ତଃ ଚେତୋ ଦେଶଃ
ତେ ତଥା ତେବୋଳ ସମାଧିକ୍ଷିଟେକାଗ୍ରାଂ ପରମେଶ୍ୱରୈକେଶ୍ୱରତ୍ୱଃ ତର୍ଜନ ନିକରାଜିକ : ବ୍ରଦ୍ଧି ନ ଦିବୀ-
ରତେ । କର୍ମକର୍ମର ପ୍ରଯୋଗେ ନୋଗପଦ୍ମାତ ଇତି ଶାମି-ଚରଣଃ । ୪୪ ।

ହୁଏ ଚତୁର୍ବ୍ୟାଧନେତା : ମର୍ମେତୋ : ବିରଜା କେବଳଂ ଭକ୍ତିବୋଗମେଶ୍ୟାର ଦ୍ୟାହ ବୈଶୁ-
ଶ୍ୟେତି । ବୈଶୁଣ୍ୟଦିଶୁଣାଜ୍ଞିକା : କର୍ମକାମଦ୍ୟାଃ ଏକାଶ୍ୟତ୍ତନ ବିଷୟ ଯେବାଂ ତେ ବୈଶୁଣ୍ୟ ବସନ୍ତ-
ଦେଶ : ଶାର୍ଵେ ସାଙ୍ଗ ଏତକ ଭୂତ : ସାମନ୍ଦେଶୀ ଭବତ୍ତୌତି ନ୍ୟାଯେନୋକ୍ତଃ । କିନ୍ତୁ ଭକ୍ତିରେବେଳଃ
ନରତ୍ତିତ ସମାଦେବେ ପରାତ୍ମି ସଥା ହେବେ ତଥା ଶୁରାବିଦ୍ୟାଂ ଶମତ୍ୟଃ ପରାବ୍ରାହ୍ମି ଶ୍ରୀତକ ।
ଶୀତୋଗନିବହୁ ଶୋପାଳ ତାଗନାଟ୍ୟାପନିରକ୍ଷକ ନିର୍ଣ୍ଣାଂ ଭକ୍ତିମପି ବିଷୟ ବୁଝିବ୍ୟାଦ ଦେଶୋକ୍ତଃ-
ତାବେ ଭକ୍ତରପ୍ରାଯାଗ୍ୟମେମ୍ୟାଦି । ତତକ ବେଶୋକ୍ତ : ଯେ ତ୍ରିଦ୍ୟାଦା ଜ୍ଞାନକର୍ମାଦିଧିତଃ ତେବୋଳ
ନିର୍ମିତାତିତିବ ତାନ୍ ନ୍ୟାଯ । ସେ ତେବୋଳକେ

ବିଦେଶୀ ସେଶାଙ୍କର ଚରମ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ତାହାଇ ତାହାର ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟ ବିଷୟ । ସେ ବିଶୟକେ
ନିର୍ଦ୍ଦେଶ କରିଯା ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟ ବିର୍ବଳକେ ଲକ୍ଷ୍ୟକରେ ସେଇ ବିଷୟର ନାମ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ, ବିଷୟ ।
ଅକ୍ଷରତ୍ତି ଯେ ହୁଲେ ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟ ବିଷୟ ମେ ହୁଲେ ତାହାର ନିକଟେ ପ୍ରଥମେ ଲକ୍ଷିତ ମେ ମୂଳ
ଭାରା ତାହାଇ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ବିଷୟ ହୁଏ । ବେଦ ସମ୍ବନ୍ଧ ନିର୍ଣ୍ଣାଂ ତହକେ ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟ ବଲିଯା ଲକ୍ଷ୍ୟ
କରେ କିନ୍ତୁ ନିର୍ଣ୍ଣାଂ ତଥ ମହା ଲକ୍ଷିତ ହର ନା ବଲିଯା ପ୍ରଥମେ କୋନ ନିର୍ଣ୍ଣାଂ ତଥକେ
ନିର୍ଦ୍ଦେଶ କରିଯା ଥାବେ । ସେଇ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ସହ, ରଙ୍ଗରୁ ତଥକଳପ ତ୍ରିଦ୍ୟାଦାମ୍ୟାରାକେଇ ପ୍ରସମ୍ଭୁତ
ଦୃଷ୍ଟିକ୍ରମେ ସେଇ ସୁକୁଳେର ବିଷୟ ବଲିଯା ବୋଧିଯାଇ । ହେ ଅର୍ଜୁନ ! ତୁମି ସେଇ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ
ବିଷୟେ ଆବଶ୍ୟକ ନା ଥାକିଯା ନିର୍ଣ୍ଣାଂ ତଥ କ୍ଲପ ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟ, ତଥ ଲାଭ କରନ୍ତ ନିଶ୍ଚିନ୍ତ୍ୟ
ଦୀକ୍ଷାର କର । ବେଦ ଶାଶ୍ଵତ କୋମ ହୁଲେ ରଜତ୍ୟ ଶୁଣାଇବିକ କର୍ମ, କୋମ ହୁଲେ ଶର୍ମ-
ଶୁଣାଇବିକ ଆନ ଏବଂ ବିଶେଷ ବିଶେଷ ହୁଲେ ନିର୍ଣ୍ଣାଂ ଭକ୍ତି ଉପରିଷିଷ୍ଠ ହେଇରାହେ । ଶୁଣ
ଶାନାଗଦାନାଦି ଶର୍ମ ଭାବ ହେଇତେ ରହିତ ହେଇରା ବିତ୍ୟ ମହ ଅର୍ଦ୍ଧାଂ ଆମାର-
ଅକ୍ଷରତ୍ତିରେ ମହକରତ କର୍ମକାମକର୍ମରେ ଅନୁନକ୍ଷେତ୍ର ଯୋଗ୍ୟ କ୍ଷେମାର୍ଥିମନ୍ଦାନ ପ୍ରାଣ-
କ୍ଷେମପୂର୍ବକ ବୃଦ୍ଧି ଯୋଗ ମହକାରୀ ନିର୍ବୈଷ୍ଣବ ଲାଭ କର । ୪୫ ।

यावानर्थ उदपाने सर्वतः न श्रूतोद्दृक् ।
तावान् सर्वेषु बेदेषु त्रान्क्षणस्य दिजानतः ॥ ४६ ।

“ অর্থি সূতি পুরাণাদপঞ্চাশ্রম বিধি দিব। ” ঐকান্তিকী হয়ে ভিজে গোতা রৈব কপ্যাতে
ইতি দোষে দুর্বারণেব। তেন সগুণানাং শুণাতীতানামপি বেদানাং বিষব্রাত্রেণ্টুণ্যা নিষ্ঠৈ-
শুণ্যাক। তত্ত্ব ইতি নিষ্ঠৈশুণ্যে তথ। বিষ্ণুণ্যা মদ্ভক্ষ্যব ত্রিষ্ণুণ্যাকেভাঃ তেভো নিষ-
ঞ্চাস্তোব তত্ত্বে নিষ্ঠৈঃঃ শুণ্যমৰ্য মানাপমানাদি রহিতঃ। তত্ত্বে নিষ্ঠৈঃঃ সৈঃঃ প্রাপ্তিষ-
ধ্যষ্টক্তুরেব সহ তিষ্ঠতৌতি তথা সঃ। নিষ্ঠৈঃ সহশুণ্যস্থা ভবেতি ব্যাখ্যানাং নিষ্ঠৈশুণ্যে
ভবেতি ব্যাখ্যানাং বিশেষাধিক্ষয়াৎ। অনবলাভে হোগঃ লক্ষ্মী রক্ষণৎ ক্ষেমসুস্থিতঃ। যষ্টিক
রমান্দাদ বশাদেব তচ্ছোরনন্মসকানাং। ‘যোগক্ষেমৎ বহায়হঃ’ ইতি ভক্তব্যৎসনেন ঘটৈর
তত্ত্বাবগ্রহনাং। আজ্ঞানঃ যষ্টিক্তু বুঝিযুক্তঃ। অত্র নিষ্ঠৈশুণ্য ত্রৈশুণ্যার্থে বির্বচনঃ; বচ্ছ-
মেকানশে—‘মদগ্রণঃ নিষ্ঠলঃ বা সাহিকঃ নিজকর্মতৎ। রাজসংকলমসকলঃ হিংসাপ্রাপাদি
তামসঃ’ নিষ্ঠলঃ বেতি নোধিক্তিকঃ নিজকর্মকাঙ্ক্ষারহিতমিত্যর্থঃ। ‘কৈবল্যঃ সাহিকঃ
আনঃ রজো বৈ কঞ্জিতত্ত্ব যৎ। প্রাপ্ততঃ তামসঃ আনঃ মরিষঃ নিষ্ঠৈঃ স্তুতঃ। বনত
সাহিকো বাসো গ্রামো রাজস উচ্যাতে। তামসং দ্যুতসকলঃ মরিকেতত্ত্ব নিষ্ঠৈঃ। সাহিকঃ
কারকোঃ সঙ্গী রাগাঙ্কো রাজসঃ স্তুতঃ। তামসঃ স্তুতিবিজ্ঞে নিষ্ঠৈঃ মদপাত্ররঃ। স্তু-
তিক্যাধ্যাত্মাকীৰ্ত্তনা কর্মআক্ষাতু রাজসী। তামস্যধৰ্মে যা শ্রদ্ধা মৎসেবাগ্রহ নিষ্ঠৈঃ। পথ্যঃ
পুত্রমনোন্তঃ আহাৰ্যাং সাহিকঃ স্তুতঃ। রাজসঃ চেত্তিয় প্রেষঃ তামসঃ চার্তিলাঙ্গাচি। চ
কারাম্বিষ্টবেস্ত নির্দৃশিতি আমি চৱানানাং ব্যাখ্যানঃ। সাহিকঃ স্তুতমাঙ্গাপ্রব বিষব্রোপ্তু
রাজসঃ। তামসং মোহ দৈনোপ্তু নিষ্ঠৈঃ মদপাত্ররঃ। ইত্যাসনে প্রহন্তৈশুণ্যবৃত্ত্যন্যগি
প্রদৰ্শ নির্ণয়স্য অভক্ষস্য সম্যক্ষিতৈশুণ্যত। সিদ্ধ্যবৃত্ত নির্ণয়গৈব ভক্ত্যা স্বত্ত্বন্ কথকিং হিতস্য
ত্রৈশুণ্যস্য নিষ্ঠলোপ্তু কৃত্তনভুব মৈব বধ—স্তুত্যঃ দেশপ্রথাকালে আনঃ কর্তৃত কাৰকুক।

କୃପାଦି ଶୁଦ୍ଧ ଶୁଦ୍ଧ ଜଳାଶୟକେ ଉଦ୍‌ପାନ ବଲେ, ଏବଂ ଅତିରୁହୁ ଜଳାଶୟକେ
ସଂପ୍ରତୋଦକ ବଲେ । ଏକଟୀ ଏକଟୀ କୃପେ ଆମ, ବଜ୍ର ପ୍ରକାଳନ ଇତ୍ୟାଦି କର୍ମ
ପୃଥିକ୍ ପୃଥିକ୍ କୃତ ହସ କିନ୍ତୁ ସଂପ୍ରତୋଦକେ ସମ୍ମତ କାର୍ଯ୍ୟରେ ଚନ୍ଦ୍ରରଙ୍ଗରୁପେ ହଇଯା ଥାକେ ।
ବେଳ ଶାଙ୍କର ଏକ ଦେଶେ, ଏକ ଏକଟୀ ଦେବତାର ଦିଷ୍ଟର ଲିଖିତ ହଇଯା ତତ୍ତ୍ଵାଳ୍ୟ ବେ
କାର୍ଯ୍ୟ ପାଓଯା ଦାରୁ ଡାହ ଉଲ୍ଲିଖିତ ହଇଯାଛେ । କିନ୍ତୁ ସମ୍ମତ ବେଳ ବିଚାର କରିଲେ
ଏକ ମାତ୍ର ଭଗବାନ ବେ ଆମି ଆମାରରେ ଉପାସନା ଦାରୀ ସମ୍ମତ କଣ ଲାଭ କରା
ଯାଇ, ଏଇକଥିବେ ତାଁପର୍ଯ୍ୟବିନ୍ ଭାବରେ ଦ୍ୱିତୀୟ କରିଲାଛନ୍ । କୌଣସି ଏକ
ନିକଟ ଲିଖିରାଇବିବିକା ସୁମିଳ ଡାହରୀ ଦ୍ୱାରା ବ୍ୟବସ୍ଥାପନାରେ କରିଲା
ଥାକେନି । ୫୫ ।

କର୍ମଗ୍ୟସାଧିକାରଙ୍କେ ମା କଲେୟୁ କଦାଚନ ।
ମା କର୍ମଫଳହେତୁଭୁବ୍ରା ତେ ଶଙ୍କୋଷ୍ଟୁ କର୍ମଣି ॥ ୪୭ ।

ଶକ୍ତାବହା କ୍ରତିନିର୍ଝା ତୈର୍ଣ୍ଣୟଃ ସର୍ବଏବ ହି । ମର୍ବେ ଶୁଣମରା ଭାବାଃ ପୁରାଷାଵାଙ୍ଗ ଧିତିତାଃ । ଦୂଃଖ
ଅକ୍ଷୟମୂଦ୍ରାତଃ ବୁଜ୍ଯା ବା ପୁରୁଷର୍ବତ । ଏତାଃ ସଂମୁଦ୍ରଃ ପୁଂସୋ ଉତ୍ସକର୍ମନିବନ୍ଦନଃ । ବେଳେମେ
ନିର୍ଜିତାଃ ସୌମ୍ୟ ଶୁଣାଜୀବେ ନ ଚିତ୍କାଃ । ଭକ୍ତିଯୋଗେନ ମହିନୀର୍ଣ୍ଣାମ୍ଭାଗୀୟ ପ୍ରପଦାତେ ଇତି ।
ତତ୍ତ୍ଵାନ୍ତକୈତ୍ୟବ ନିର୍ଣ୍ଣମରା ତୈର୍ଣ୍ଣୟଜୟଥୋନାନ୍ୟ । ଅତ୍ରାପାଗ୍ରେ କଥଃ ଚୈତାଃ ଜୀବ ଶୁଣାନ୍ତି ବର୍ତ୍ତତେ
ଇତିପ୍ରଶ୍ନେ ବକ୍ୟାତେ । ନାକୁ ଯୋହାତିତାରେଣ ଭକ୍ତିଯୋଗେନ ମେତେ । ମଣ୍ଣାନ୍ ସମ୍ଭାବିତ୍ୟତାନ୍
ବ୍ରଜଭୂର୍ବାର କଲାତ ଇତି ସ୍ଵାହିତରଣାନ୍ ବ୍ୟାଖ୍ୟାତ । ଚକାରୋହିତାଧାରଣାର୍ଥଃ । ମାମେବ ପରମେଶ୍ଵର
ଅବ୍ୟାପ୍ତିଚାରେଣ ଭକ୍ତିଯୋଗେନ ସଂମେତ ଇତ୍ୟେଷ । ୧୦ ।

ହଞ୍ଚ କିଂ ବନ୍ଧୁଦ୍ୟାଃ ନିର୍ମଦ୍ୟା ଭାକ୍ତିଯୋଦ୍ୟା ଦାହିଯାଃ ସମ୍ବେଦ୍ୟାରଙ୍ଗନଯାତ୍ରେତ୍ୟାପି ନଶ
ଅତ୍ୟବାର୍ହୀ ନୁହଃ । ସ୍ଵର୍ଗଧୀତଳାପି କୁଟାର୍ଥଃ ଟିକ୍ଟେକାନଶେଷ୍ୟକୁଳାଧାପି ବକ୍ୟାତେ । ନଚାଜୋ-
ପକ୍ଷରେ ଧୂଂମେ ମର୍ଜନ୍ମୋଦ୍ଦର୍ବଗି । ଯରା ଯାବନିତଃ ସମ୍ଯାନ୍ତି ଶହାର୍ଦ୍ଦନାଶିଷିଷ୍ଟ ଇତି ॥ । କିଞ୍ଚ
ସକାମୋ ଭକ୍ତିଯୋଗୋର୍ଥିପି ବ୍ୟବମାର୍ଯ୍ୟକ୍ରିକ ବୁଦ୍ଧିଶକ୍ତିନୋଡ଼ାତ ଇତି ଦୂର୍ଧାନ୍ତେନ୍ମାଧ୍ୟତି ସାବା-
ଧିତି । ଉତ୍ସାହେ ଇତି ଜାତ୍ୟା ଏକବଚନେ ଉତ୍ସାହେସ୍ତୁ କୁପେସ୍ତୁ ଯାଦାନିର୍ବିହିତ । କର୍ତ୍ତିଃ କୁପଃ
ଶୈଚକର୍ମାର୍ଥକଃ କର୍ତ୍ତିଃ ଦର୍ଶନାର୍ଥକଃ କର୍ତ୍ତିରସ ଧାରାର୍ଥକଃ କର୍ତ୍ତିଃ କେଶାଦି ମାର୍ଜନାର୍ଥକଃ
କର୍ତ୍ତିଃ ଆନାର୍ଥକଃ କର୍ତ୍ତିଃ ପାନାର୍ଥକଃ ଇତ୍ୟେଃ ମର୍ତ୍ତିଃ ମର୍ତ୍ତେନ୍ ଦୂପାନେସ୍ତୁ ଯାଦାନିର୍ବିହିତ । ଯାବନ୍ତି-
ଆରୋଜନାନୀତ୍ୟର୍ଥଃ । ସଂପ୍ଲତୋବରେ ମହାଜଳାଶରେ ମରୋବରେତ୍ୟାପି ତାବନୋର୍ମାର୍ଥ । ତର୍ମିଶ୍ରେକ-
ଶ୍ରିରେ ଶୋଚିକର୍ମାନିର୍ବିହିତ । କିଞ୍ଚ ତ ତ୍ୱର୍ତ୍ତୁପେସ୍ତୁ ପୃଥକ୍ ପୃଥକ୍ ପରିଭ୍ରମ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ମରୋବରେତୁ
ତଂବିନେବ । ତ୍ୟା କୁପେସ୍ତୁ ବିରକ୍ତଜଳେନ ମରୋବରେତୁ ମୁରମଜଳେନୈବେତ୍ୟାପି ନିଶ୍ଚୟେ ଜ୍ଞାଇବ୍ୟଃ ।

କର୍ମ, ଅକର୍ମ ଓ ବିକର୍ମ ଏହି ତିନ ପ୍ରକାର କର୍ମଦ୍ଵାରୀୟ ବିଚାର । ବିକର୍ମ
ଅର୍ଥାତ୍ ପାପାଚରଣ ଏବଃ ଅକର୍ମ ଅର୍ଥାତ୍ ସ୍ଵର୍ଗୋତ୍ସେଜିତ କର୍ମ ନା କରା ଏହି ଛାଇଟି
ନିଭାଷ୍ଟ ଅମନ୍ତଲଜନକ । ତତ୍ପର ପ୍ରତି ତୋମାର ଯେନ୍ ସଙ୍ଗ ଅର୍ଥାତ୍ ଅଭିଲାବ ନା
ହୁବ । ଅକର୍ମ ଓ ବିକର୍ମ ପରିତ୍ୟାଗ କରିଯାଉ ତୁମି କର୍ମକେ ନାଥାନପୂର୍ବକ ଆଚରଣ
କରିବେ । କର୍ମୁତିନ ପ୍ରକାର ଅର୍ଥାତ୍ ନିତ୍ୟକର୍ମ, ନୈମିତ୍ତିକର୍ମ ଓ କାମକର୍ମ ।
ତତ୍ତ୍ଵରେ କାର୍ଯ୍ୟ କର୍ମଓ ଅମନ୍ତଲଜନକ । ଶୀହାରା ତୋମ୍ୟ କର୍ମ କରିଯା ଥାକେନ
ଶୀହାରା କର୍ମକଲେର ହେତୁ ହେତୁ । ଅତ୍ୟବ ଆମି ତୋମାର ମଙ୍ଗଲେର ଅନ୍ୟ ବଳି-
ଜେହି ସେ ତୁମି କାର୍ମ୍ୟ କର୍ମାଶ୍ୟ କରତ କର୍ମକଲେର ହେତୁ ହେତୁ ନା । ସ୍ଵର୍ଗ ବିହିତ
କର୍ମ କରିବେ ତୋମାର ଅଧିକାର ଆହେ, କିନ୍ତୁ କୋନ କର୍ମକଲେ ତୋମାର ଅଧିକାର
ନାହିଁ । ଶୀହାରା ଭକ୍ତି ବୋଗ ଅବଲବନ କରେନ ଶୀହାରା ପକ୍ଷେ ଶ୍ରୀର ବାଜା
ନିର୍ବାହିର ଅନ୍ୟ ନିଷ୍ଠ ନୈମିତ୍ତିକ କର୍ମ ଶୀକୃତ । ୪୭ ।

ଯୋଗହୁଃ କୁରୁ କର୍ମାଣି ସଜ୍ଜ ତ୍ୟକ୍ତୁ । ଧୂନଞ୍ଜୟ ! ।

ନିକାମିକ୍ଷେତ୍ରୋଃ ସମୋ ଭୂତା ସମସ୍ତଃ ଯୋଗଉଚ୍ଛାତେ ॥ ୪୮ ।

ଦୂରେଣ ହ୍ୟଦରଃ କର୍ମ ବୁଦ୍ଧିଯୋଗାନୁନଞ୍ଜୟ ! ।

ବୁଦ୍ଧୋ ଶରଗମନ୍ତ୍ରିଷ୍ଠ କୁପଗଃ ଫଳହେତୁଃ ॥ ୪୯ ।

ଏବଃ ମର୍ମେଷୁ ବେଦେଷୁ ତତ୍ତ୍ଵଦେବତାରାଣନେନ ବୀବତ୍ତୋର୍ଧୀତ୍ତ୍ଵାବନ୍ଧ ଏକମ୍ୟ ଭଗବତ ଆରାଧନେକ ବିଜ୍ଞାନତୋ ବିଜ୍ଞଯ । ବ୍ରାହ୍ମମୋତି ବ୍ରଜବେଦେ ବେତ୍ତାତ ବ୍ରାହ୍ମଗନ୍ତ୍ମୟ ବିଜ୍ଞାନତ । ବେଦତ୍ତେଷ୍ଟପି ବେଦତ୍ତାଂଗର୍ଥୀଃ ତତ୍ତ୍ଵଃ ବିଶେଷତୋ ଜ୍ଞାନତ । ସଥା ବିତୀୟକଙ୍କ,—“ବ୍ରଜ-ଚିତ୍ସକାମତ୍ସ ବଜେତ ବ୍ରଜ-ଶଶତିଃ । ଇନ୍ଦ୍ରଧିଜ୍ଞାଯକାମତ୍ସ ପ୍ରଜାକାମଃ ପ୍ରଜାପତୀନ । ମେଦୀଂ ମାଧ୍ୟାତ୍ମ ଶ୍ରୀକାମ ଇତ୍ୟାହୁ ତ୍ରୁଟି । ଅକ୍ଷରକାମୋ ବା ମୋକ୍ଷକାମ ଉଦ୍‌ଦ୍ୱାରୀଃ । ତୌରେଣ ଭକ୍ତିଯୋଗେନ ବଜେତ ପୁରୁଷଃ ପ୍ରେସ ॥” ଇତି । ମେଦୀଂ ଯମିଶ୍ରମ୍ୟ ମୋରକିରଣମ୍ୟ ତୀରସମିତିର୍ଥେ ତୀରସଂ ଜ୍ଞାନକର୍ମାନ୍ୟମିତିର୍ଥେ ତୀରସଂ ଜ୍ଞାନର୍ଥ । ଅତ୍ର ବହୁତୋ ଦେବେତ୍ୟୋ ବହୁକାମିନିଜିରିତି ମର୍ମଧା ବହୁଦ୍ଵିଷନେତ୍ର । ଏକକାଙ୍କ୍ଷଗବତ ଏବ ମର୍ମକାମମିଜି ରିତ୍ୟଂଶେନେକ ବୁଦ୍ଧିହାମେକବୁଦ୍ଧିହମେବ ବିଷୟ ମାତ୍ର ଶଶାଜ୍ଜ୍ଞେର୍ଯ୍ୟ ॥ ୪୯ ।

ଏବମେକମେବାର୍ଜନଃ ଦ୍ୱାପିରମଥ୍ୟ ଲକ୍ଷ୍ମୀକୃତା ଜ୍ଞାନଭକ୍ତି କର୍ମବୋଗାନ୍ତାଚିଦ୍ୟାମ୍ବ ଭଗବାନ୍ ଜ୍ଞାନ-ଭକ୍ତି ଯୋଗେ ପ୍ରୋତ୍ସମେବାର୍ଜନ୍ୟାବିଧିକାରଃ ଦିଵ୍ୟ ନିକାମକର୍ମବୋଗମାହ କର୍ମଗୀତି । ମା କମେଷ୍ଟିତ ଫଜାକାମିକଣୋଃ ପି ଅତାନ୍ତାକୁଚିନ୍ତାଭ୍ୟାସି । ହସ୍ତପ୍ରାୟଃ ଶୁଦ୍ଧିଚିନ୍ତ ଇତି ମୟ ଜ୍ଞାନୈ-ବୋଚ୍ୟେ ଇତିଭାଗଃ । ନମ୍ବ କମ୍ପଣ କୁତେ ଫଳମବନ୍ୟାଃ ଭବିଷ୍ୟତ୍ୟବେତି ତତ୍ରାହ । ମାକର୍ମକଳ-ହେତୁତ୍ରୁଃ ଫଳ କାମନ୍ତଃ ତ୍ରୁଟି କର୍ମବୁନ୍ଦନ୍ ଫଳମ୍ୟ ହେତୁରଂପାଦକେ ଭବତି । ହସ୍ତ ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟେ ମା ତୁର୍ତ୍ତ୍ୟାଶୀର୍ଷାତ୍ ହେତ୍ୟର୍ପଃ । ଅକର୍ମନି ଦ୍ୱାରାକରନେ ବିକର୍ଷଣି ପାଗେ ବା ମନ୍ତ୍ରବ ମାତ୍ର ବିକ୍ଷେଷେ ଏବାତ୍ ଇତି ପୁରମପ୍ରାଣୀଦର୍ଶତ ଇତି । ଅତାପିଶାଧ୍ୟାମେ—‘ବାମିଶ୍ରେଣୀର ବାକେନ ବୁଦ୍ଧି-ମୋହର୍ମୀର ମେ’ ଇତ୍ୟର୍ଜନୋଭି ଦର୍ଶନାଦାତାଧ୍ୟାମେ ପୁରୋତ୍ତର ସ୍ଵକାନ୍ତାଂ ଅତାରିକାନ୍ତି ନାତୀବ ମଜତିଃ ବିଧିମିତା ଇତିଜ୍ଞେର୍ଯ୍ୟ । କିନ୍ତୁ ଜ୍ଞାନାରାହି ସାରଧ୍ୟାମେ ସଥାହିତ ତଥା ମର୍ମି ସାରଧ୍ୟାରାହି ତିଟ୍ଟତି ବୁଦ୍ଧିମୁଖୋ ମେନୋମୁଳାପୋରମତର୍ଜୁଷ୍ୟଃ ॥ ୪୯ ।

ନିକାମକର୍ମଃ ଅକାରଃ ଶିକ୍ଷସି ଯୋଗହୁଇତି । ତେନ ଜ୍ଞାନରମ୍ଭାନ୍ତିରେ ବୁଦ୍ଧଃ ମନ୍ ସଂଶୋଧନ

କଳକାମନା ପୁରିତ୍ୟାଗପୂର୍ବକ ଭଜିବୋଗହୁ ହଇଯା ଯୁଧ୍ୟ ବିହିତ କର୍ମାତରଥ କର୍ମ କର୍ମ କର୍ମ କର୍ମ । ବାହାରା କଳକାମଜୀ ବାହାରା କୁପଗ, ଅତରୁବ ବୁଦ୍ଧିଯୋଗକେ ଯୁଧ୍ୟ କର୍ମ କର୍ମ ।

ବୁଦ୍ଧିଯୋଗ ଅର୍ଥାଃ ନିକାମ କର୍ମବୋଗ ଦାର୍ଯ୍ୟ ଭକ୍ତିର ଅତ୍ୟନ୍ତିଲାଭ କରନ୍ତ କାହାରେ କର୍ମ ଦୂର କର୍ମ । ବାହାରା କଳକାମଜୀ ବାହାରା କୁପଗ, ଅତରୁବ ବୁଦ୍ଧିଯୋଗକେ ଯୁଧ୍ୟ କର୍ମ କର୍ମ ।

ବୁଦ୍ଧିଯୁକ୍ତେ ଜହାତୀହ ଉତେ ସୁକୃତ ଦୁଷ୍ଟ ତେ ।

ତଥ୍ୟ ୨ ବାଦ୍ୟାଯ ସୁଜ୍ୟସ୍ତ ଯୋଗଃ କର୍ମମୁ କୌଶଳଃ ॥ ୫୦ ।

କର୍ମଜଃ ବୁଦ୍ଧିଯୁକ୍ତାହି ଫଳଃ ତ୍ୟାଗ୍ତୁ ଘନିଷିଣଃ ।

ତତ୍ତ୍ଵାଙ୍କଳି ନିର୍ମୂର୍ତ୍ତାଃ ପଦଃ ଗଛଚ୍ଛନ୍ନାଶୟମ୍ ॥ ୫୧ ।

ଯଦୀ ତେ ମୋହକଲିଲଃ ବୁଦ୍ଧିର୍ବ୍ୟତିତରିଷ୍ୟତି ।

ତଥ୍ୟ ଗନ୍ଧାଳି ନିର୍ବେଦଃ ଆତ୍ମବ୍ୟନ୍ୟ ଆତ୍ମବ୍ୟଚ ॥ ୫୨ ।

ଆତି ବିପ୍ରତିପାଦା ତ ଯଦୀ ସ୍ତାନ୍ୟତି ନିଶ୍ଚଳା ।

ସମ୍ମାଦାବଚଳା ବୁଦ୍ଧିଜଳା ସାଂଗମବାପ୍ରଦ୍ୟାଳି ॥ ୫୩ ।

ମେବ ଅଧିକରିଂ ବୁଦ୍ଧିତି ଡାଃ । ଅହଃ ନିକଟ ମର୍ଦ୍ଦିବସାତ୍ମାଏ ଜାନନ୍ୟାପାତ୍ରନ ପରିମାତ୍ରିତ । ଅନ୍ୟୋଗୋତ୍ତମାପାଦଃ ପୂର୍ବୋତ୍ତର ପ୍ରାୟାର୍ଥାତ୍ପର୍ଯ୍ୟାତ୍ମାତ୍ମୟ ।

ମକାମ କର୍ମ ନିର୍ଦ୍ଦିତ ଦୂରେନ୍ଦ୍ରିୟ । ଅଧିକରିଂ ମିକ୍ରିଷ୍ଟିଂ କାମାଃ କର୍ମ । ବୁଦ୍ଧିଶୋଦାଃ ପରମେ-
ଶର୍ପିତ ନିକାମକର୍ମଯୋଗ ୬୦ । ବୁଦ୍ଧିକୁ ଦିଦିଃ କର୍ମଯୋଗ, ବୁଦ୍ଧିଶୋଦା ନିକାମକର୍ମଯୋଗୀ । ୬୧ ।

ଯୋଗାର ଉତ୍ତଳକଞ୍ଚଗାର । ଯୁଦ୍ଧାଳ ଦୃଷ୍ଟି । ଯତଃ ଦର୍ଶନ ମକାମ ନିକାମେଷ୍ଟ ମଧ୍ୟେ ଯୋଗାର
ଉତ୍ତାସୀନତ୍ବେନ କର୍ମକରଣମେବ । କୌଶଳଃ ନୈପୁଣ୍ୟମିତ୍ୟଥିତ । ୬୨ । ୫୩ ।

ଏବଂ ପରମେଷ୍ଟରାର୍ପିତ ନିକାମ କର୍ମାତ୍ୟାମ ତବ ଯୋଗେ, ଅଦ୍ୟାତ୍ମାତ୍ମାତ ସବେତି । ତବ
ବୁଦ୍ଧିରକ୍ଷଣଗଣ ମୋହକଲିଲଃ ଗନ୍ଧାଳଃ ଗନ୍ଧାଳଃ ବିଦେଶ୍ୟାତ୍ମାତିଶ୍ୟାମ ତାତ୍ତ୍ଵାତ୍ମେତ୍ୟାମ୍
ଶ୍ରୋତବୋର୍ବର୍ତ୍ତେରୁ ଅନ୍ତମା ଅନ୍ତତ୍ତ୍ଵାର୍ଥେ ନିର୍ବେଦଃ ପ୍ରାୟମ୍ୟାଳି । ଅନ୍ତାବୋନ ବିପରୀତ ଭାବନ-
ଯୋରିଷ୍ଟାଃ କୃତି ଯେ ଶାଙ୍କୋପାତ୍ରେ ବାଦପରବର୍ତ୍ତନ ମାତ୍ରାତଃ ମେ ମାଧ୍ୟମେବେବ ଅନ୍ତକ୍ଷମଭ୍ୟାମଃ
ସର୍ବଧୋଚିତ ଇତି ସଂମାଦେ ଇତିଭାବଃ । ୫୪ ।

ବୁଦ୍ଧିଶୋଦା କର୍ମର ଦୋଷାଳ । ଅତେବ ବୁଦ୍ଧିଯୁକ୍ତ ହଇଯା ସୁକୃତ ଦୁଷ୍ଟ ଅର୍ଥାତ୍
ପୁଣ୍ୟ ପାପକେ ଏହି ମଂଦାର ଅବଶ୍ୟାର ଦୂର କର । ବୁଦ୍ଧିଯୁକ୍ତ ହଇଯା ପଣ୍ଡିତ ମକଳ
କର୍ମଜାତ କଳ ମନୁକେ ତ୍ୟାଗ କରତ ଅନ୍ତବକ୍ଷ ହଇତେ ମୁକ୍ତ ହନ । ଅତେବ ଅନାମମ
ପର ଯେ ଭଜଦିଗେର ଚରମ ଅବଶ୍ୟା ତାହା ଲାଭ କରେନ । ୫୦, ୫୫ ।

ଏହି ପ୍ରକାର ପରମେଷ୍ଟରାର୍ପିତ ନିକାମ କର୍ମ ଅଭ୍ୟାସ କର୍ତ୍ତୃତେ କରିତେ ସଥିନ
ମୋହକଲିଲଃ ଗନ୍ଧାଳକେ ତୋମାର ବୁଦ୍ଧି ମୂର୍ଖରାପେ ପରିତ୍ୟାଗ କରିବେ, ତଥିନ କୁମିଳିଶ୍ରୋ-
ତବ୍ୟ ଓ ଶ୍ରୀ ମମନ୍ତ୍ର ଶାନ୍ତ ହଇତେ ନିରପେକ୍ଷ ହଇଯା ବିଶ୍ଵାସ ଭଜିନାଥନେ ଅବ୍ରତ
ହଇବେ । ୫୬ ।

ସେ ସମୟେ ତୋମାର ବୁଦ୍ଧି ଦେଦେର ନାମା ପ୍ରକାର ଅର୍ଥବ୍ୟାପା ଆର ବିଚଲିତ ହେ-
ବେନା, ପ୍ରଥମ ମହା ମଧ୍ୟ ମଧ୍ୟାଧିତେ ଅଚଳା ହଇଯା ବିଶ୍ଵାସ ଭଜିବୋଗ ଲାଭ କରିବେ । ୫୭ ।

ଅର୍ଜୁନଉପାଚ ।

ହିତ ପ୍ରଜ୍ଞୟ କା ଭାବୀ ସମାଧିଷ୍ଟ୍ସ୍ୟ କେଶବ । ।

ହିତଧୀଃ କିଃ ପ୍ରଭାବେତ କିମ୍ବାସୀତ ବ୍ରଜେତ କିମ୍ ॥ ୫୪ ।

ଶ୍ରୀଭଗବତ୍ୟାଚ ।

ପ୍ରଜହାତି ସଦାକାମାନ୍ ସର୍ବାନ୍ ପାର୍ଥ ! ମନୋଗତାନ୍ ।

ଆତ୍ମନ୍ୟୋଦୟନା ତୃଷ୍ଣଃ ହିତପ୍ରଜ୍ଞଦୋଚ୍ୟତେ ॥ ୫୫ ।

ତଥକ ଝାପିଲୁ ନାନା ଲୋକକ ଦୈଲିକାର୍ଥକାନ୍ଦେଶ୍ୱର ଦିପ୍ରତିଗର୍ଭ ଅମନ୍ତାତ ନିରାକୃତି ଯାଏ ।
ତତ୍ତ୍ଵ ହେତୁଃ ନିକଳା ତେବୁ ତେବଗେଷ୍ଟ ଚଲିତ୍ତଃ ବ୍ୟୁଦୀଭୂତେତାର୍ଥ । କିଞ୍ଚ ମୟାଦୀ ସହେତୁଖ୍ୟାଯେ
ବନ୍ଧୁମାନ ଲଙ୍ଘନେ ଅଚଳ ହୈବ୍ୟତୀ । ତଥା ଶୋଭମପରୋକ୍ଷମୁତ୍ତବ ପ୍ରାଣୀ ଜୀବଙ୍କୁ ଇତ୍ତଃ । ୫୫ ।

ମୟାଦୀବଚଳାବ୍ରଦ୍ଧିତିକ୍ଷଣାତ ତଥତେ ଶୋଭିନ୍ମ; ଲଙ୍ଘନ୍ମ ପ୍ରଜ୍ଞାତ ହିତପ୍ରଜ୍ଞଦୋତି । ହିତା
ହିରା ଅଚଳ ଅଞ୍ଜା ବ୍ରଦ୍ଧିର୍ଯ୍ୟମୋତି । କା ଭାବୀ ଭାବାତେଯନ୍ୟେତି ଭାବାଲଙ୍ଘନ୍ମ କିଃ ଲଙ୍ଘନମିତ୍ୟର୍ଥ ।
କୌଦୂଷମ୍ଯ ମୟାଦୀବାସ୍ୟଭୀତି ଅନ୍ତାର୍ଥ । ଏକମ ହିତପ୍ରଜ୍ଞାତ ମୟାଦୀହିତି
ଜୀବଙ୍କୁମ୍ବମ୍ବ ମୃଦୁପର୍ଶିତ୍ୟ । କିଃ ପ୍ରଭାବେତେତି ଯୁଦ୍ଧବ୍ୟୋମାନାପମାନର୍ଥେ । ଶ୍ରତିନିନ୍ଦରୋଃ
ଜ୍ଞାନେତ୍ରମୁହେବା । ଶ୍ରୁଦ୍ଧିତ୍ୟ । କିଃ ପ୍ରଭାବେ । ପ୍ରହିଂ ଅଗତଃ ବା କିଃ ବଦେହିତ୍ୟ । କି
ମୌତ ତାରକିର୍ଯ୍ୟାନ୍ମ ବାହାଦୁର୍ଯ୍ୟେମ୍ବ ଚରଣଃତଃ । କୌଦୂଷଃ ? ବ୍ରଜେତ କିଃ ତେବୁ ଚଲନ୍ମ ବା କୌଦୂଷ-
ମିତି । ୫୬ ।

ଚରଣଃ ପ୍ରକାଶନ୍ମ ଅନ୍ତରେଶାନ୍ତର୍ମାତ ପ୍ରଜତିର୍ମ ଯାଦ୍ୟାବସମାପ୍ତି । ମର୍ମାବିତି କରିବ-
ପାର୍ଥେ ସମାକିଳିଆତ୍ମୋ ପିନାଭିମାନଟିର୍ମର୍ଥ । ମାନାଗତିନିର୍ମିତ କମାନାନ୍ତର୍ମାତନ ପରି-
ତ୍ୟାଗେ ଶୋଭାତ ଦର୍ଶିତ । ସହି ଚେତାବ୍ୟାର୍ଥଃ ମାନୁଦାତଃ କ୍ଷାତ୍ରମଶକୋତ୍ତମ ବହୁରୋକ୍ତବିତ
ଭାବଃ । ତତ୍ତ ହେତୁଃ ଆଜ୍ଞାନ ପ୍ରତ୍ୟାନ୍ତତେ ମନ୍ମ ପ୍ରାପ୍ତ ଯ ଆଜ୍ଞା ଆନନ୍ଦରୂପ ତ୍ରତ୍ନ ତୃଷ୍ଣ । ତଥାଚ
ଅଭିଃ—ସଥା ମର୍ମାପ୍ରମୁଦ୍ୟାମ୍ଭେ କାମାଯେନମାନ୍ଦିତିଃ । ଯଥମହେତ୍ୟ ମୁତେ ଭନ୍ତ୍ୟତ୍ର ବ୍ରକ୍ଷମଦ୍ୟ-
ତ୍ରେଇତି । ୫୭ ।

ଏତାବ୍ୟ ଶ୍ରୁତି କରିବାକାଂକ୍ଷାର କହିଲେନ ହେ କେଶବ ! ହିତ ପ୍ରଜ
ଅର୍ଥାନ୍ ଅଚଳାବୁଦ୍ଧିକୁ ବାଜିଚିଗେର ଲଙ୍ଘନ କି ? ଏବଂ ନେଇ ହିତ ପ୍ରଜ, ମୟା-
ଧିତ ବା ଜୀବଙ୍କୁତ୍, ପୁରୁଷଗୁଣ ମାନାପମାନ ଶ୍ରତିନିନ୍ଦା ଜ୍ଞାନେତ୍ରେ ଉପହିତ ହିଲେ କି
ବଲେନ ଏବଂ ବାହ୍ୟବିଷୟ ନମ୍ବକେ କି ରଥ ଆଚରଣ କରେନ ବେ ମୁଦ୍ରାର ଜାନିତେ ଇର୍ବୁ
କରି । ୫୮ ।

“ ଭନ୍ତ୍ୟବାନ କହିଲେନ, ହେ ପାର୍ଥ ! ସେ ସମୟେ ଜୀବ ମନ୍ତ୍ର ମନୋଗତ କାମ ପରି-
ତ୍ୟାଗ କରେମେ ଏବଂ ଆସ୍ତାର ଅର୍ଥାନ୍ ଅତ୍ୟାନ୍ତରେ ଆମର ସର୍ବପ ଆଜ୍ଞାର ବ୍ରକ୍ଷପ
ଦୂରମେ ପଦିତୁଟି ହୁଏ, ତୁଥିନ ଭାବାକେ ହିତପ୍ରଜ ବଲି । ୫୯ ।

ଦୁଃଖେଷ୍ଟମୁଦ୍ଵିଗ୍ନମନାଃ ସୁଖେୟ ବିଗତମୃହଃ ।
ବୀତରାଗର୍ଭକୋଧଃ ଶିତଧୀର୍ବ୍ଲିନିରାଚ୍ୟତେ ॥ ୫୬ ।
ଗଃ ସର୍ବତ୍ରାନଭି ମେହକୁନ୍ତେ ପ୍ରାପ୍ୟ ଶୁଭାଶୁଭ ।
ନାଭିନନ୍ଦତି ନ ଦେଷ୍ଟି ତମ୍ୟ ପ୍ରଜା ପ୍ରତିଷ୍ଠିତା ॥ ୫୭ ।

କିଂ ପ୍ରଭାସେତେତ୍ସମ୍ୟ ଉତ୍ସରମାଇ ଦୁଃଖେଷ୍ଟି ଭାଭ୍ୟାଃ । ଦୁଃଖେସ୍ତୁ କୁଂ ପିଗାସା ଜ୍ଞାନ ଶିରୋ
ରୋଗାଦିଦ୍ୱାଧ୍ୟାନ୍ତକେସ୍ତୁ, ମର୍ବାର୍ଷିଦ୍ୱାଧ୍ୟାନ୍ତକେସ୍ତୁ, ଅତ୍ୱାତଦ୍ୱାଧ୍ୟାନ୍ତକେସ୍ତୁ
କେସ୍ତୁ, ଉପହିତେସ୍ତୁ ଶୁଭିଗମନାଃ ପ୍ରାରକ୍ଷଣ ଦୁଃଖମିଳଂ ମର୍ବାଶ୍ୟାଂ ଭୋକ୍ତବ୍ୟମିତି ଅଗତଂ କେନଚିଥି ପୃଷ୍ଠଃ
ନବ, ପ୍ରାତିକ କ୍ରବନ୍, ନ ଦୁଃଖେ ଉତ୍ସିଜ୍ଜତେ ଇତାର୍ଥଃ । ତମ୍ୟ ତାଦୁଶ ମୁଖ୍ୟବର୍ଜିନୀଭାବନ ଏବାମୁହେଗଲିଙ୍ଗ
ଶୁଦ୍ଧିରାଗମ୍ୟଃ । କୁତ୍ରିମାମୁହେଗଲିଙ୍ଗବ୍ରଂଷ୍ଟ କପଟୀ ଶୁଦ୍ଧିଯିଃ ପରିଚିତେ ଅଛିଏବୋଚ୍ଚତେ ଇତଭାବଃ ।
ଏବଂ ଶୁଦ୍ଧେବପୁନ୍ୟପରିହତେସ୍ତୁ ବିଗତମ୍ୟ ଚାହିଁତି ପ୍ରାରକ୍ଷଣମିତି ଅଗତଂ ପ୍ରାତିକ କ୍ରଦ୍ଵାମ୍ୟ
ତମ୍ୟ ଦୁଃଖ୍ୟାହାତିହାତିଗିରିଙ୍ଗ ଶୁଦ୍ଧିରାଗମ୍ୟମେବେତିଭାବଃ । ଉତ୍ସପିଲମେବ ପ୍ରାତିରୂପା ଦର୍ଶନତି ।—
ବୀତୋ ବିଗତୋ ବୀଗୋଧୁରାଗଃ ଶୁଦ୍ଧେସ୍ତୁ । ବୀତଃ ଭୟଃ ଦ୍ୱାତୋକ୍ତତ୍ୟୋ ବାହ୍ୟାନ୍ତିକ୍ୟାବୀତଃ
କ୍ରୋଧଃ ଅହୃତ୍ସୁ ବହୁଜନେସ୍ତୁ ସମ୍ୟ ମଃ । ସୈଧ୍ୟବାଦି ଭରତ୍ସମ୍ୟ ହେବାଃ ପାର୍ଶ୍ଵଂ ପ୍ରାପିତ୍ସମ୍ୟ ଅଛେବୁ
ଚିକ୍ଷୀରୋ ହରାନ୍ତରାଜାନ୍ ନଭ୍ୟଂ ନାପିତତ କ୍ରୋଧୋଚୁବ୍ଦିତି । ୫୬ ।

ଅନଭିନ୍ନେହଃ ମୋପାଦି ମେହଶୂନ୍ୟ ଦୟାଲୁହାନ୍ତିରାଗାନ୍ତିରାତ୍ମନ୍ତ ତିଷ୍ଠେବ । ତତ୍ତ୍ଵ
ଅନିଷ୍ଟଂ ସଂଧାନ ଭୋଜନାଦିଭାବଃ ଅପରିଚ୍ଯନ୍ତ ଶୁଭଂପାପା ଅନୁଭମନାଦରଣ୍ଟ ମୁକ୍ତିପ୍ରାହାତିକଳଙ୍ଗ
ଆପାତକମେଣ ନାଭିନନ୍ଦତି ନ ପ୍ରଶଂସନ୍ତି । ହଃ ଧାର୍ଯ୍ୟକଃ ପରମତମେବୀ ଶୁଦ୍ଧିଭବେତି ନଜ୍ଞତେ ।
ଅର୍ଦ୍ଧତିଃଃ ପାପାଜ୍ଞା ନରକେ ପଢ଼େତି ନାଭିଶପତି । ତମାତ୍ରଃ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ମମାଧିଃ ପ୍ରତିହିତା,
ଶୁଦ୍ଧିତ ପ୍ରଜା ଉଚ୍ଚତେ ଇତାର୍ଥଃ । ୫୭ ।

କିମାସୌତେତ୍ୟସ୍ୟାନ୍ତରମାହ ସଜ୍ଜେତ । ଇଞ୍ଜ୍ଞିଯାର୍ଥେତାଃ ଶକ୍ତିଭାବଃ ଇଞ୍ଜ୍ଞିଯାଣି ଶୋତ୍ରାଦୀନି
ସଂହରୁତେ । ଶାଶ୍ଵିନାନ୍ତ ଇଞ୍ଜ୍ଞିଯାନ୍ତ ବାହ୍ୟବିଷୟରେ ଚନ୍ଦନ ନିଷକ୍ତତାହାପନଂ

ଶାରୀରିକ, ମାନନିକ ଓ ମାନାଜିକ କ୍ରେଶ ଉପହିତ ହିଁଲେଓ ସାହାର ମନ
ଉଦ୍‌ଦେଶ ହୁଏ ନା, ତତ୍ତ୍ଵଦ୍ୱାରା ଶୁଦ୍ଧ ଉପହିତ ହିଁଲେଓ ସାହାର ଶ୍ରୀହ ହୁଏ ନା ଏବଂ ଯିନି
ଅଭୁରାଗ, ଭୟ ଓ କ୍ରୋଧ ହିଁଲେଓ ବିମୁକ୍ତ, ତିନିଇ ଶିତଧୀ ଅର୍ଥାତ୍ ହିଁତ ପ୍ରଜ । ୫୬ ।

ତୀର୍ଥକର୍ତ୍ତା ପ୍ରଜା ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୁଏ, ଯିନି ସମସ୍ତ ଜଡ ବିଷୟରେ ମେହ ଶୂନ୍ୟ ଓ ଜଳ୍ଲିର
ଶୁଭାଶୁଭ ଲାଭ କରିବାରେ ତାହାତେ ରାଗ ଦେବ କରେନ ନା । ଶରୀର ଯେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ
ପ୍ରକିବେ ଲେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଅଛି ଓ ଅଭୁଦ୍ସବଜୀୟ ଲାଭାଲାଭ ଅନିବାର୍ଯ୍ୟ, କିନ୍ତୁ ଶିତପ୍ରଜ
ପ୍ରକବ ମେହ ମକଳ ଲାଭାଲାଭେ (ଅଭୁରାଗ ବା ବିଷୟ କରିବାରୁ ନା, ସେହେତୁ ତୀର୍ଥକର୍ତ୍ତା
ପ୍ରଜା ଶ୍ରାଦ୍ଧିତେ ହିଁତ ହିଁଲେ ଥାଇବ । ୫୭ ।

ସମ୍ବନ୍ଧରେତେ ଚାଯେ କୁର୍ମୋହଙ୍କାନୀବ ସର୍ବଶଃ ।
 ଇଞ୍ଜିଯାନୀଞ୍ଜିଯାର୍ଥେଭ୍ୟଷ୍ଟସ୍ୟ ପ୍ରଜା ପ୍ରତିଷ୍ଠିତା ॥ ୫୮ ।
 ଦିମ୍ବଯା ବିନିବର୍ତ୍ତତେ ନିରାହାରମ୍ୟ ଦେହିନଃ ।
 ରମବର୍ଜଙ୍କ ରମୋହପ୍ୟମ୍ୟ ପରଃ ଦୃଷ୍ଟା ନିବର୍ତ୍ତତେ ॥ ୫୯ ।
 ସତତୋହପି କୌଣ୍ଡେୟ ! ପୁରୁଷମ୍ୟ ବିପଶ୍ଚିତଃ ।
 ଇଞ୍ଜିଯାନୀ ପ୍ରଗାଥୀନି ହରଣ୍ତି ପ୍ରସତ୍ତଃ ମନଃ ॥ ୬୦ ।

ହିତପ୍ରଜନ୍ୟମାନମିତାର୍ଥଃ । ତତ୍ ଦୃଷ୍ଟିତଃ—କୁର୍ମୋହଙ୍କାନୀ ମୁଖନେତ୍ରାଦୀନି ସଥା ଦ୍ୱାଷ୍ଟରେ ଦେଛବା
 ହୃଦୟରେ । ୫୮ ।

ବନ୍ଦୁ ମୁଢମ୍ୟପରାମର୍ତ୍ତତେ ରୋଗାଦିବିଶାର୍ଦ୍ଦା ଇଞ୍ଜିଯାନୀ ବିଷତ୍ୟହିତତମଃ ମନ୍ତ୍ରବେଦତ୍ତାହ ବିଷତା
 ଇତି । ରମବର୍ଜଙ୍କ ରମୋହାରାଗଃ ଅଭିଜ୍ଞାଷ୍ଟୁଂ ବର୍ଜଯିହା ଅଭିଜ୍ଞାଷ୍ଟ ବିଷରେତ୍ତୁ ନିବର୍ତ୍ତତ ଇତ୍ୟର୍ଥଃ ।

ଇଞ୍ଜିଯ ନକଳ ବାହବିଷୟେ ସାଧୀନ ହଇୟା ବିଚରଣ କରିତେ ଚାହେ କିନ୍ତୁ ଶିତ
 ପ୍ରଜ ପୁରୁଷେର ଇଞ୍ଜିଯ ନକଳ ବୁଦ୍ଧିର ଅଧୀନ ହଇୟା ଶବ୍ଦାଦି ଇଞ୍ଜିଯାର୍ଥେ ସାଧୀନକୁଳପେ
 ବିଚରଣ କରିତେ ପାରେ ନା । ବୁଦ୍ଧିର ଅଭ୍ୟାସ ମତ କାର୍ଯ୍ୟ କରେ । କୃଷ୍ଣ ସେ ରୂପ ଅଜ୍ଞାନ
 ନକଳ ଇଚ୍ଛାପୂର୍ବକ ସାନ୍ତ୍ଵରେ ଗ୍ରହଣ କରେ, ତତ୍ତ୍ଵପ ଶିତ ପ୍ରଜେର ଇଞ୍ଜିଯ ନକଳ ବୁଦ୍ଧିର
 ଇଚ୍ଛାମତ କଥନ ଶ୍ରି ହଇୟା ଥାକେ, କଥନ ବା ଉପ୍ୟୁକ୍ତ ବିଷୟେ ଚାଲିତ ହୁଁ । ୫୮ ।

ଦେହ ବିଶିଷ୍ଟ ଜୀବେର ନିରାହାର ଦ୍ୱାରା ବିଷୟ ନିବୃତ୍ତିର ସେ ବିଧାନ ଦେଖା
 ଶାଯ ମେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ମୃତ ଲୋକ ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ବିଧାନ । ୦ ଅଷ୍ଟାଙ୍ଗ ମୋଗେ ସେ ଯମ ନିଯମ
 ଆମନ ଆଗାମାନ ପ୍ରତ୍ୟାହାର ଦ୍ୱାରା ବିଷୟ ନିବୃତ୍ତିର ଅଭ୍ୟାସ ବ୍ୟବସ୍ଥାପିତ ହଇୟାଛେ
 ତାହା ଏହି ପ୍ରକାର ଲୋକ ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ବିଧି । କିନ୍ତୁ ଶିତ ପ୍ରଜ ପୁରୁଷଗମ ମହିନେ ମେ
 ବିଧି ଦୀର୍ଘ ହୁଁ ନା । ଶିତ ପ୍ରଜ ପୁରୁଷେର ପରମ ତତ୍ତ୍ଵେ ଶୈଖର୍ୟ ଦର୍ଶନପୂର୍ବକ
 ତାହାତେ ଆକୃଷିତ ହଇୟା ନାମାନ୍ୟ ଅଭ୍ୟାସ ବିଷୟ-ରାଗ ତ୍ୟାଗ କରେନ । ଅତି ମୃତ
 ବାଜିଗଣେର ଅନ୍ୟ ଇଞ୍ଜିଯାର୍ଥ ହାତେ ଇଞ୍ଜିଯଗଣକେ ନିରାହାର ଦ୍ୱାରା ମନ୍ୟମିତ କରି-
 ବାର ବ୍ୟବସ୍ଥା ଥାକିଲେଓ, ଜୀବେର ରାଗ ମାର୍ଗ ବ୍ୟାତୀତ ନିତ୍ୟ ମହିନ ଲାଭ ହୁଁ ନା ।
 ଉତ୍କର୍ଷ ବିଷୟ ପ୍ରାଣ ହଇଲେଇ ରାଗ ସଭାବତଃ ନିକୁଟି ବିଷୟକେ ପରିଚ୍ୟାଗ
 କରେ । ୫୯ ।

କେନମା ଦୀହାରା ବିଧି ମାର୍ଗ ଦ୍ୱାରା ଅଭ୍ୟାସ ଚିତ୍ତକେ ରାଗ ରହିତ କରିବାର ବ୍ୟବସ୍ଥା
 କରେନ, କୋତ୍ତାମେର ଅତ୍ୟନ୍ତ କୋତ୍ତକାରୀ ଇଞ୍ଜିଯ ନକଳ ବନ୍ଦକେ ବିଷୟେ ମହିନେ ମୁଦ୍ରା
 ନିର୍ମିତ କରେ । ରାଗମାର୍ଗେ ଲେ ରୂପ ଶିଖିବେର ଅନ୍ତର୍ଗତ ନାହିଁ । ୬୦ ।

ତାନି ସର୍ବାନି ସଂସଗ୍ୟ ଯୁକ୍ତ ଆନ୍ତିତ ମୃତ୍ୟୁ ।

ବଶେ ହି ସମୋଜ୍ଞିରାଣି ତଗ୍ୟ ପ୍ରଜା ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ॥ ୬୧ ।

ଧ୍ୟାୟତୋ ବିଷୟାନ୍ତ ପୁଣ୍ୟ ଶଙ୍କସ୍ତେସ୍ ପଞ୍ଜାୟତେ ।

ନନ୍ଦାୟ ସଂଜ୍ଞୀଯତେ କାରାଃ କାମାର୍ଥ କୋଧେଇଭିଜାୟତେ ॥ ୬୨ ।

କୋଧେଇଭିତ୍ତି ସମ୍ମୋହାଃ ସମ୍ମୋହାର୍ଥ ଶୁତି ବିଭମଃ ।

ଶୁତିଭ୍ରଂଶ୍ଚଦୁଦ୍ଧିନାଶୋ ବୁଦ୍ଧିନାଶାର୍ଥ ପ୍ରଣଶ୍ୟାତି ॥ ୬୩ ।

ଅନ୍ୟ ହିତପ୍ରକଳ୍ପଯାତ୍ର ପରଂ ପରମାତ୍ମାନଃଦ୍ଵୟଃ । ବିଷରେଷଭିନ୍ନାଥୋ ନିଃର୍ଥିତ ଇତି ନ ଲକ୍ଷ୍ୟ ବାଧିଚାରଃ ।
ଆଶ୍ରମାକ୍ଷାରକାର ସମ୍ରଦ୍ୟାତ୍ମ ସାଧକଇମ୍ୟବ ନନ୍ଦ ମିଶ୍ରମିତିଭାବଃ । ୬୧ ।

ସାଧକାବହ୍ୟାତ୍ମ ସହ୍ୟା ମହାନ ନ ହି ଶ୍ରୀମାଣି ପରାବର୍ତ୍ତଧିତୁଃ ସର୍ବଗାଶକ୍ତି ରିତ୍ୟାହ ସତତଇତି
ଅମାର୍ଥୀନି ପ୍ରଥମ ଶ୍ରୀମାଣି କୋତକରାଣୀତ୍ୟାବଃ । ୬୦ ।

ମୃତ୍ୱରୋ ମନ୍ତ୍ରକୁ ହିତ ମନ୍ତ୍ରକୁ ଦିଲା ନୈତବ୍ୟଜନ ହିତାଗ୍ରେ ପାତେଖିପି ସର୍ବଯଜ୍ଞାଦ୍ୟାଂ
ବହୁତମୁହୁରେନେ :—'ଆଶଃ ପୁଣ୍ୟକାଙ୍କ୍ଷ ଦୁଃଖତେ ଘୋଗିନେନାମନେ । ବିଷୀଳନ୍ତ୍ୟାମାନାନାମନେ । ନିଶ୍ଚିହ୍ନ
କରିତାଃ । ଅଗାତ ଆନନ୍ଦବ୍ୟାହ୍ ପରମ୍ୟାତ୍ମଃ ହୃଦ୍ୟାପରମାତ୍ମିତି । ନଶେହିତି ହିତପ୍ରକଳ୍ପୋଜ୍ଞରାଣି
ବଧୀତୁତାନି ଉଦୟୀତି ସାଧକାବହ୍ୟାତ୍ମ ଉତ୍ସଃ । ୧୧ ।

ହିତପ୍ରକଳ୍ପା ହନୋଦ୍ଧରୀକାରେ ବାହ୍ୟଜ୍ଞିବନୀକାର କାର୍ଯ୍ୟ ସର୍ବତ୍ର ମହାବନୀକାରାତାବେତୁ
ବନ୍ଦ୍ୟାତ୍ମଃ ଶ୍ରିହିତାତ ଧ୍ୟାତିତି । ମନ ଆମ୍ଭାତ୍ମଃ ଆମନ୍ତର ଚତେବିଦିକଃ କାମୋଽଭିନ୍ନାବଃ
କାମାକ୍ଷ କେନ୍ତିଚି ପ୍ରତିହତ୍ୟା କ୍ରୋଧଃ କ୍ରୋଧ ସଂମୋହଃ କାମ୍ୟାକାର୍ଯ୍ୟ ପିତ୍ରକାର୍ଯ୍ୟଃ । ତତ୍ରାତ
ଶାରୋପଦିଷ୍ଟ ଆର୍ଦ୍ଦ୍ୟ ଶ୍ରିତ୍ରିମାଣଃ ତ୍ରୁଟି ବ୍ରାହ୍ମଃ ମହାପଦାୟମ୍ୟ ନାମଃ ଉତ୍ସଃ ପ୍ରଣଶ୍ୟାତି ସଂମାରକ୍ଷଣେ
ପତତି । ୬୨, ୬୩ ।

ଅତ୍ୟବ ପୂର୍ବୋକ୍ତ ଯୁକ୍ତ ବୈରାଗ୍ୟ ମୋଗ ମାର୍ଗ ହିତ ପୁନ୍ୟ ଆନ୍ତାର ପ୍ରତି
ଉତ୍ତମାଭକ୍ତି ଆଚରଣ କରତ ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ମକଳକେ ସଥା ହାନେ ମିଯମିତ କରେନ । ଅତ୍ୟ-
ଏ ତ୍ରୀହାର ପ୍ରଜା ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ । ୬୫ ।

ପକ୍ଷାନ୍ତରେ ବିଧି ମାର୍ଗ ଗତ କଷ୍ଟ ବୈରାଗ୍ୟ ମୋଗେର ଅନର୍ଥ ଆଲୋଚନା କର ।
ବୈରାଗ୍ୟ ଚଢ଼ୀ କରିତେ କରିତେ ସେ ନମଯ ବିଷୟ ଧ୍ୟାନ ଉପଶିଷ୍ଟ ହର, ତଥମ
କ୍ରୟମଃ ବିଷୟରେ ମନ ଅର୍ଥାତ୍ ସ୍ମୃତି ଅର୍ଥେ, ମନ ହଇତେ କାମ ଉପଦ୍ରହ୍ୟ ହୁଏ ଏବଂ କୌମ
ହଇତେ କୋଧ ଆମିରୀ ଉପଶିଷ୍ଟ ହୁଏ । କୋଧ ହଇତେ ମୋହ, ମୋହ ହଇତେ ଶୁତି
ବିଶ୍ଵାସ, ଶୁତି ବିଭବ ହଇତେ ବୁଦ୍ଧିନାଶ ଏବଂ ବୁଦ୍ଧିନାଶ ହଇତେ ବର୍ମନାଶ ଉପଶିଷ୍ଟ
ହୁଏ । ବିଧି-ମାର୍ଗ-ପତ କଷ୍ଟ ବୈରାଗ୍ୟ ମୋଗେର ଅନେକ ହର୍ଷେ ଏକପ ଗୁଡ଼ି, ଅତ୍ୟବ
ବୋକ୍ତ ବର୍ମନ ବିଶ୍ଵମୂର୍ତ୍ତି । ୬୫, ୬୬ ।

ରାଗରେମ ବିମୁକ୍ତେଷ୍ଟ ଦିବୟାନିନ୍ଦିଯୈଶ୍ଚରନ् ।
 ଆଜ୍ଞାଦଶୈଶ୍ୱରିଧୟୋଜ୍ଞା ପ୍ରଦାଦମଧିଗଛ୍ଵତି ॥ ୬୪ ।
 ପ୍ରଦାଦେ ସର୍ବଦୁଃଖାନାଂ ହାନିରସୋପଜାୟତେ ।
 ପ୍ରଗମ୍ଭଚେତନୋହ୍ୟାଶୁ ବୃଦ୍ଧିଃ ପର୍ଯ୍ୟବତିଷ୍ଠତେ ॥ ୬୫ ।
 ନାନ୍ଦିବୁଦ୍ଧିରୟୁକ୍ତସ୍ୟ ନଚାୟୁକ୍ତସ୍ୟ ଭାବନା ।
 ନଚାଭାବଯତଃ ଶାନ୍ତିରଶାନ୍ତସ୍ୟ କୁତଃ ଶୁଖ୍ୟ ॥ ୬୬ !

ମାନସବିଷୟ ପ୍ରହଗଭାବେ ମତି ଅବଶୈଶ୍ୱରିନ୍ଦ୍ରିୟେ ବିର୍ଭବ ପ୍ରହଣେଷ୍ଟିପି ନ ଦୋଷ ଇତି ବବନ୍ତ ହିତ-
 ପ୍ରଜ୍ଞା । ଅଜେତ କିଂ ଇତ୍ୟମୋତ୍ତରମାହ ବାଗେତି । ବିଧେୟୋ ବଚନେଷ୍ଟ ଆଜ୍ଞା ମନୋଯମ୍ୟ ମଃ ।
 ବିଧେୟୋ ଦିବୟଗ୍ରାହୀ ବଚନେଷ୍ଟ ଆଶ୍ରବ । ସଥ୍ୟ ଅଗେଯୋ ବିଭୂତ ବିନୀତ ପ୍ରମୃତଃ ମମାହ୍ୟମରଃ ।
 ପ୍ରଦାଦମଧିଗଛ୍ଵ ତୀତୋତ୍ତରମାଧ୍ୟକାରୀଗ୍ରେ । ବିଷୟ ପ୍ରହଣେଷ୍ଟିପି ନ ଦୋଷ ଇତି କିଂ ବକ୍ଷ୍ୟଃ ଅଭ୍ୟାସ
 ଶୁଖ୍ୟବେତି । ହିତପ୍ରଜ୍ଞୟ ଦିବୟଗ୍ରାହୀକାରୀଗ୍ରେ ଆମ ଉଚ୍ଚନେ ତେ ଉପ୍ରେ ଅପି ତମ୍ୟ ଭଜେ
 ଇତିଭାବଃ । ବୃଦ୍ଧିଃ ପର୍ଯ୍ୟବତିଷ୍ଠତେ ମର୍ବତେ । ଭାବେନ ଶାଭୀଇଂପ୍ରତିହିୟୀଭବତୀତି ବିଷୟ ପ୍ରହଗଭାବ-
 ବାଦପି ମୁଳୁଚ ଦିବୟପ୍ରତ୍ୟେ । ତ୍ୟ ମୁଖ୍ୟମିତି ଭାବଃ । ଅଗ୍ର ଚେତେ ଇତି ଚିତ୍ତପ୍ରସାଦେ ଭାବୈକ୍ଷ-
 ଦେତି ଜ୍ଞୟଃ । ତ୍ୟ ଦିନ ତୁ ଚିତ୍ତପ୍ରମାଦ ଇତି ପ୍ରଥମ କ୍ଷେତ୍ରଏବ ପ୍ରଗଞ୍ଚିତଃ । କୁତ ଦେବୋନ୍ତଶାନ୍ତି-
 ସ୍ୟାପି ବ୍ୟାମସ୍ୟାପରମାତ୍ମକତ୍ଵୟ ଶୈନିକୋପିଷ୍ଟୟା ଭାବୈକ୍ଷବ ଚିତ୍ତ ପ୍ରମାଦଦୂଷେଃ । ୬୫ । ୬୬ ।

ଉତ୍କର୍ମର୍ଥଃ ବାତିରେକମୁଖେନ ଦୃଢ଼୍ୟାନ୍ତ ନାଶୀତି । ଅୟୁତ୍ସ୍ୟାପନୀକୃତ ମନ୍ଦୋ ବୁଦ୍ଧିରାଜ୍ଞବିର୍ବରଣୀ
 ପ୍ରଜ୍ଞା ନାଶି । ଅୟୁତ୍ସ୍ୟ ଭାବୁଶ ପ୍ରଜ୍ଞାର୍ଥିତ୍ସ୍ୟ ଭାବୁମାପ ପରମାର୍ଥର ଧ୍ୟାନକ । ଅଭାବରତଃ ଅହୁତ
 ଧ୍ୟାନମ୍ୟ ଶାନ୍ତି ବି ସର୍ବୋପରାମ୍ୟ ନାଶି । ଅଶାନ୍ତମ୍ୟ ମୁଖ୍ୟ ଆଜ୍ଞାନକ୍ଷେତ୍ର ନ । ୬୬ ।

ଅୟୁତ୍ସ୍ୟ ବୁଦ୍ଧିନାଶୀତ୍ୟାପନାରାଯଣି । ଇତ୍ୟାଗ୍ରହି ଦ୍ୱାରା ଦ୍ୱାରା ରାଗ ଦ୍ୱେ ରାଗ-
 ପୁର୍ବକ ଆଜ୍ଞାଧୀନ ଇତ୍ତିରଦିଗକେ ଯଥା ମୋଗ୍ୟ ମମନ୍ତ ଜଡ ବିଷୟେ ଚାଲିତ କରିବାଓ
 ବିଧେୟାଜ୍ଞା ପୁର୍ବ ଅର୍ଥାତ୍ ସତ୍ସ୍ଵ ବ୍ୟକ୍ତି ଚିତ୍ତ ପ୍ରଦାଦ ଲାଭ କରେନ । ଚିତ୍ତ ପ୍ରଦାଦ
 ଅର୍ଥାତ୍ ଭକ୍ତି ଉପର୍ଚିତ ହଇଲେ ମମନ୍ତ ହୁଅଥର ହାନି ହେ । ଭାଙ୍ଗଗଣେର ବୁଦ୍ଧି ମର୍ବ-
 ତୋତାବେ ଶ୍ଵିଯ ଅଭୀଷ୍ଟ ପ୍ରତି ହିର ଥାକେ । ୬୪, ୬୫ ।

ଆର ଦେଖ ଦାହାଦେର ପରମ ରମ ଧ୍ୟାନ ମାହ ତାହାଦେର ମିଳିଷ୍ଟ ରମ ହଇତେ
 ଶାରି କି ଝାପେ ହଇତେ ପାରେ । ଅଶାନ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତିର ବା ପରମ ଶୁଖ୍ୟ କି ଝାପେ ଶାର
 ହେ । ଅତଏବ ଅୟୁତ୍ସ୍ୟ ଲୋକେର ବୁଦ୍ଧି ଏବଂ ପରମ ରମ ତାବନ କଥି ଜମବର୍ଯ୍ୟାବ
 କଥନକୁ ମନ୍ତ୍ରବ ହେ ନା । ୬୬ ।

ଇଞ୍ଜିଯାଣୀଃ ୧୫ ହି ଚରତାଃ ସମୋହମୁଦ୍ଦିତେ ।
 ତନ୍ଦନ୍ୟ ହରତି ପ୍ରଜାଃ ବାହୁର୍ବିମିବାସ୍ତଗି ॥ ୬୭ ।
 ତମାଦ୍ୟନ୍ୟ ମହାବାହୋ ! ନିଗୃହୀତାନି ସର୍ବଶଃ ।
 ଇଞ୍ଜିଯାଗୀଞ୍ଜିଯାର୍ଦ୍ଦ୍ୟନ୍ୟ ପ୍ରଜା ପ୍ରତିଷ୍ଠିତା ॥ ୬୮ ।
 ସୀ ନିଶା ସର୍ବଭୂତଃନାଃ ତମ୍ୟାଂଜାଗର୍ତ୍ତି ସଂସମୀ ।
 ସମ୍ୟାଂ ଜ୍ଞାଗ୍ରତି ଭୂତନି ସୀ ନିଶା ପଶ୍ୟତୋମୁନେଃ ॥ ୬୯ ।

ଖିରୀରୀ ଅମୁଦ୍ଦିତେ । ପୁନ୍ଥା ମର୍ବେକ୍ଷିଯାମୁଦ୍ଦିତିଃ କ୍ରିସତ ତଥବ ମନୀ ଅସାପ୍ରଜାଃ ବୁଦ୍ଧଃ
ହରତି । ସ୍ଥାନ୍ତଗି ନୌହମାନଃ ନାମଃ ପ୍ରତିକ୍ରିୟା ବାସ୍ତଃ । ୬୭ ।

ସମ୍ୟ ନିରୂହୀତ ମନମଃ ହେ ମହାଦୀତେ ଇତି ସଥା ଶତ୍ରୁନ ନିରୂହାନି ତଥା ମନୋହପି ନିରୂହାନେତି
ଭାବଃ । ୬୮ ।

ହିତପ୍ରଜନ୍ୟ କୁକ୍ଷତଃ ଦିକ୍କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ନିଶ୍ଚହ ଇତାତ ସେତି । ବୁଦ୍ଧିହି ଜୀବିଧା ଭ୍ୟତି
ଆକ୍ଷାନ୍ତବଣୀ ବିଷ୍ୟ ପ୍ରଦାତା । ତତ୍ର ଯା ଆକ୍ଷାନ୍ତଗୁରୁଃ ମୁଦ୍ଦମ ମର୍ବେତୁତାନାଃ ନିଶା । ନିଶାରୀଃ କିଂ
କିଂସ୍ୟାନ୍ତି ତମ୍ୟ ଦପଦ୍ରତ୍ତାନଃ ସଥା ନ ଜନ୍ମିଷ୍ଟ ତୁଥେ ପାତ୍ର ଏଗ୍ରବୁଦ୍ଧେ ପ୍ରାପ୍ୟମାନଃ ବସ୍ତ ମର୍ବେ
ତୁତାନି ନ ଜାନାନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ତମ୍ୟଃ ସଂସମୀ ହିତପ୍ରଜାଜାଗର୍ତ୍ତି ନତୁ ଅପତ୍ୟଃ ଆକ୍ଷବୁଦ୍ଧିନିଃ-
ମାନଙ୍କଃ ସାକ୍ଷାତମୂଳବତି । ସମ୍ୟଃ ବିଷ୍ୟ ପ୍ରଦାତାଃ ବୁଦ୍ଧିହି ଭୂତାନ ଜାଗର୍ତ୍ତି ଉତ୍ସିଃ ବିଷ୍ୟମୁଖ-

ଅତିକ୍ରମ ବାହୁ ଲୋକାକେ ସେ ରତ୍ନ ଅନ୍ତିର କରେ ଦେଇ ରତ୍ନ ଇଞ୍ଜିଯେ
ବିଚରଣକାରୀ ମନ ଇଞ୍ଜିଯାମୁଦ୍ଦିତି ହଟେଯା ଅଯୁକ୍ତ ଲୋକେର ପ୍ରଜାକେ ହରଣ କରେ । ୬୯ ।

ଅତ୍ୟେବ, ହେ ମହାବାହୋ ! ସୀହାର ଇଞ୍ଜିଯ ସମ୍ପତ୍ତ ଇଞ୍ଜିଯାର୍ଥ ହଇତେ ମୁକ୍ତ
ବୈରାଗ୍ୟ ଶୋଗ ଦ୍ଵାରା ନିଗୃହୀତ ହଇଯାଛେ ତୀଥାରଇ ପ୍ରଜାକେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ବଲିଯା
ଆନିବେ । ୬୮ ।

ହେ ଅର୍ଜୁନ ! ବୁଦ୍ଧି ହୁଇ ପ୍ରକାର ଅର୍ଥାଃ ଆକ୍ଷ ପ୍ରବଣା ଓ ବିଷ୍ୟ ପ୍ରବଣା ।
ଆକ୍ଷ ପ୍ରବଣା ବୁଦ୍ଧି ନର୍ବୁଦ୍ଧତେର ଅର୍ଥାଃ ଜଡ଼ମୁଖ ସାଧାରଣ ଜୀବେର ପର୍କେ ରାତ୍ରି ବିଶେଷ ।
ଅଭୟମୁଖ ଜୀବ ମକଳ ଏ ରାତ୍ରିତେ ନିର୍ଦ୍ଦିତ ଧାକାଯ ତାହାତେ ପ୍ରାପ୍ୟମାନ ବସ୍ତ ଜୀବ
ମାତ କରିତେ ପାରେ ନା । କିନ୍ତୁ ହିତପ୍ରଜ ଦେଇରାତ୍ରିତେ ଜାଗରିତ ଧାକିଯା
ଆକ୍ଷବୁଦ୍ଧ ନିଃଠ ଆନନ୍ଦକେ ସାକ୍ଷାତ ଅଭ୍ୟତ କରେନ । ବିଷ୍ୟ ପ୍ରବଣା ବୁଦ୍ଧିତେ ଅଭ୍ୟ
ମୁଖ ଜୀବ ଆଶ୍ରତ ଧାକିଯା ତପ୍ରିଷ୍ଟ ବିଷ୍ୟ ଶୋକ ମୋହାନି ସାକ୍ଷାତ ଅଭ୍ୟତ କରେ ।
କିନ୍ତୁ ତାହାଇ ହିତ ପ୍ରଜ ମୁନିର ମୁମ୍ବକେ ରାତ୍ରି ବିଶେଷ । ତିନି ତାହାତେ ଦ୍ୟନୀୟ
ଲୋକେର ମୁଖ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରତିକରିତ ପରିପାତାରେ ଦ୍ୟନୀୟ କରେନ । ୬୯ । *

ଆପୂର୍ବମାଣମଚଳପ୍ରତିଷ୍ଠଃ

ସମୁଦ୍ରମାପଃ ପ୍ରବିଶସ୍ତିଷ୍ଠବ୍ରହ୍ମ ।

ତର୍ବର୍ତ୍ତ କାମୀ ସଂ ପ୍ରବିଶସ୍ତି ସର୍ବେ

ନ ଶାନ୍ତିଗାପୋତି ନ କାଗକାଗୀ ॥ ୭୦ ।

ଦିହାର କାଗାନ୍ ସଂସରୀନ୍ ପ୍ରମାଣ୍ଚରତି ନିଷ୍ପତ୍ତଃ ।

ନିର୍ମମୋ ନିରହଙ୍କାରଃ ନ ଶାନ୍ତି ମଧିଗଛୁତି ॥ ୭୧ ।

ଶୋକମୋହାନ୍ତିକଂ ମାକ୍ଷାଦଶ୍ଵରବତି ନତୁତତ୍ର ଅପଣିତ । ସା ମୁନେଃ ହିତପ୍ରଜ୍ଞସ୍ୟବିଶା ତର୍ବିଷ୍ଟଃ କିମ୍‌ପି-
ନାଶୁଭବତୀତ୍ୟଗଃ । କିନ୍ତୁ ପଶ୍ୟତଃ ମାଂସାରିକାଣଃ ମୁଖଦୁଃଖ ଅଦ୍ଵାନ୍ ଦିବସାନ୍ ତତ୍ତ୍ଵାଦ୍ଵାନ୍ମୋଦୋନ୍-
ବଲୋକରତଃ ଅତୋଗ୍ୟାନ୍ ଦିବସାନ୍ପି ସଥୋଚିତଃ ନିଜେ ପରମାଦାନମୋତ୍ସର୍ଥଃ । ୬୨ ।

ବିଷରଗହଣେ କ୍ଷୋଭରାତ୍ୟାମେ ନିଜେ ପତେତାତ୍ ଆପୂର୍ବମାଣଗମିତ । ସ୍ଵର୍ଗ ଇତିଜ୍ଞତୋ
ନାମେରା ଆପଃ ସମୁଦ୍ରଃ ପ୍ରବିଶସ୍ତି କୌଣ୍ଟଃ ଆ ଦୈଷଦପି ଅପୂର୍ବମାଣଃ ତାବତୀଭିରପ୍ୟାନ୍ତଃ ପୂର୍ବରିଜୁଃ
ନମକଃ ଅଚଳପ୍ରତିଷ୍ଠଃ ଅନନ୍ତ ତ୍ରାଣ୍ୟର୍ଯ୍ୟାନ୍ ତର୍ବର୍ତ୍ତଦେଵ କାମୀ ଦିବସଃ ସଂ ପ୍ରବିଶସ୍ତି ଭୋଗେହେନାରାଜି ।

ବଧି ଅପଃ ପ୍ରବେଶ ଯପ୍ରବେଶେ ସମୁଦ୍ରା ନ କମପି ବିଶେଷମାପନ୍ୟତେ ଏବମେ ସଂକାମାନଃ
ଭୋଗେ ଅଭୋଗେ ଚ କ୍ଷୋଭରାତ୍ୟାମେ ଏଦ୍ୟାନ୍ ସ ହିତପ୍ରଜ୍ଞଃ । ଶାନ୍ତିଃ ଜ୍ଞାନଃ । ୭୦ ।

କଷିତ୍, କାମ୍ୟଦିଵିଷୟନ୍ ଦୈତ୍ୟାନ୍ ଭୂତଙ୍କେ ଇତ୍ୟାତ୍ ବିହାରେ ନିରହଙ୍କାରୋ ନିମ୍ନମହିତି
ଦେହ ଦୈହିକେବହଣ୍ଟା ମୟତାଶ୍ଵନଃ । ୭୧ ।

• • •

କାମ କାମୀ କଥନୈ ଶାନ୍ତି ଲାଭ କରେ ନା । ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଜଳ ଯେ ରୂପ ଅପୂର୍ବ-
ମାନ ସମୁଦ୍ରତେ ପ୍ରବେଶ କରିଯାଉ ତାହାକେ କ୍ଷୋଭିତ କରିବେ ପାରେ ନା, କାମ
ସକଳ ଦେଇ ହିତପ୍ରଜ୍ଞେ ପ୍ରୁଷ୍ଟି ହଇଯାଉ ତୁମ୍ଭାବ କ୍ଷୋଭ ଜୟାଇତେ ପାରେ ନା । ଅତି-
ଏବ ତିନିହି ଶାନ୍ତିଲୋଭ କରେନ । ୭୦ ।

କାମ ସକଳ ପରିତ୍ୟାଗପୂର୍ବକ ଯିନି ସମ୍ପତ୍ତ ବିଷୟେ ନିଷ୍ପତ୍ତ ହଇରା ନିରହଙ୍କାର
ଓ ମୁତ୍ତାଶ୍ଵନ୍ୟଭାବେ ବିଚରଣ କରେନ ତିନି ଶାନ୍ତି ଲାଭ କରେନ । ୭୧ ।

ଏହି ପ୍ରକାର ହିତିକେହି ଆକ୍ରମୀ ହିତି ବଲେ । ହେ ପ୍ରାର୍ଥ ! ଯିନି ଏହି ହିତି
ଲାଭ କରେନ, ତିନି ଯୋହ ପ୍ରାପ୍ତ ହେବ ନା । ଅଭକାଳେ ଧଟ୍ଟାଙ୍କ ରାଜ୍ୟର ନ୍ୟାୟ
ଏ ହିତି ଲାଭ କରିଲେବେ ଅଭନ୍ତରୀଳ ଲକ୍ଷ ହୁଏ । ଅଥ ଆପିକା ଶିକ୍ଷିକେ
ଆକ୍ରମୀ ହିତି ବଲେ । ଅଭନ୍ତରୀଳ ଅଭ ହୁକିଲେ ଅଭ ହିର୍ମାଣ ବଲେ । ଅଭେର

ଏହା ବ୍ରାହ୍ମିନ୍ଦ୍ରିତଃ ପାର୍ବ୍ତ ! ମୈନାଂ ପ୍ରାପ୍ୟମୁଛୁତି ।

ଶ୍ରୀବ୍ରାହ୍ମଯମନ୍ତ୍ରକାଲେହପି ବ୍ରଙ୍ଗନିର୍ବାଣମୁଛୁତି ॥ ୭୨ ।

ଇତି ଶ୍ରୀମହାଭାରତେ ଶତନାହତ୍ୟାଃ ସଂହିତାଃପାଠ ବୈଯାକ୍ଷି-
କ୍ୟାଃ ଭୌଷିପର୍ବତି ଶ୍ରୀଭଗଦ୍ଦଗ୍ନିତାମୁପନିଷତ୍ସୁ ବ୍ରଙ୍ଗବିଦ୍ୟାଯାଃ
ଯୋଗଶାସ୍ତ୍ରେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣାର୍ଜୁନ ସଂବାଦେ ନାଂଖ୍ୟମୋଗୋ ନାମ ଦିତ୍ତୀ-
ଯୋହିଧ୍ୟାଯଃ ।

ଉପମଂହରତି ଏଥେତି । ବ୍ରାହ୍ମି ବ୍ରଙ୍ଗପ୍ରାପିକ । ଅନ୍ତକାଳେ ଶୃହମମୟେହପି କିଂ ପୁନର-
ଦାତାଃ । ୭୨ ।

ଜ୍ଞାନଃ କର୍ମଚ ବିଶ୍ଵିଷ୍ଟଃ ଅଷ୍ଟିଂଭତିମୁକ୍ତବାନ ।

ଅତ୍ୟବାଯମଧ୍ୟାଯଃ ଶ୍ରୀଗୀତାହତ୍ୱଚ୍ୟତେ ॥

ଟତି ସାରର୍ଥ ଦର୍ଶିଣ୍ୟାଃ ହର୍ଦିଣ୍ୟାଃ ଭଜତେତୁମାଃ ।

ଶ୍ରୀଗୀତାମୁ ଦିତୀର୍ଥେହଯଃ ସନ୍ଧତଃ ସନ୍ଧତଃ ନତାମ ॥

ବିଲକ୍ଷଣ ତତ୍ତ୍ଵର ନାମ ବ୍ରଙ୍ଗ । ଦେଇ ତତ୍ତ୍ଵ ଅବହିତ ହଇଲେ ଅପ୍ରାକୃତ ରମ ଲାଭ
ହୁଁ । ୭୨ ।

ଏହି ଅଧ୍ୟାଯକେ ଗୀତା ଶୂନ୍ୟ ବଳା ଯାଏ ଯେ ହେତୁ ଇହାତେ ବିଶ୍ଵିଷ୍ଟକାଳେ କର୍ମ ଓ
ଜ୍ଞାନ ଓ ଅଷ୍ଟିଂଭତିମୁକ୍ତବାନେ ଉତ୍ତିଷ୍ଠାନ ହେଯାଇ ।

ଟତି ଦିତୀଯ ଅଧ୍ୟାଯ ।

তৃতীয়োঠধ্যায়ঃ ।

অর্জুন উবাচ ।

জ্যোতি চেকর্ষণস্তে মত। বৃক্ষিক্ষনার্দিন !
তৎ কিং কর্ষণি ঘোরে মাৎ নিয়োজয়নি কেশব ! ॥ ১ ॥

নিকায়মপ্রিতঃ কর্ষ ত্বীয়েতু প্রপন্থাতে ।

কাম ক্রোধ জিগীষায়ঃ লিহেকোহপি প্রদর্শ্যাতে ।

পুর্খবাক্যেষ্ট আনন্দেগাত্ম নিকায়কর্ষণোভাচ নিষ্ঠেগুণ্য প্রাপকস্য গুণাতীত ভঙ্গিবো
গস্য উৎকর্মাকলম্য তত্ত্বেন স্মোর্ধুক্যাভিন্নাঙ্গবন্ম স্মরণে সঃ প্রাণে প্রদর্শকঃ ভগবন্তঃ সব্দ-
ভাবেনাপার্বততে । জ্যোতি শ্রেষ্ঠ। বৃক্ষিক্ষনসাধ্যাভিকা গুণাতীত। ভঙ্গিরিত্যৰ্থঃ । ঘোরে
যুক্তপে কর্ষণি কিং নিয়োজয়নি প্রবর্দ্ধয়সি । তে জনার্দন, জনান, অজনান, আজ্ঞান পীড়ু-
সীত্যৰ্থঃ । নচ ত্যাজ্ঞা কেনাপান্যথা কর্তৃ শক্ত ইত্যাহ হে কেশব, কোত্তৃজ্ঞ! জিশো মহাসেবঃ
হাপি বরসে বশীকরোষি । ১ ।

তোবয়স্য অর্জুন ! সত্যং গুণাতীত। ভঙ্গিঃ সর্বোৎকৃষ্টের কিঞ্চ সা বাদুচিক যদৈক-
ষিক মহাভক্ত ঝঁটপেক লভ্যত্বাত্ম পুরুষোদ্যমসাধ্য। নভবতি । অতএব নিষ্ঠেগুণ্যে। তব শুণ-
তীতয়া মৃত্ত্যু ত্বঃ নিষ্ঠেগুণ্যাত্ম তৃষ্ণাইত্যাশীর্ণাদ এবদ্রষ্টঃ । সচ যদা ফলিষ্যতি তদ্বাতা-
হৃষ যা দৃছিতেকান্তিক ভক্তকৃপায় প্রাপ্তায়পি লগ্ন স্যামে । সাম্ভুত্বে কর্ষণ্যেবাধিকারন্তেইতি
ময়োক্তমেবেতি দেখসত্যঃ তত্ত্বকৈর্বেব নিকিত্য কথং ন জ্ঞেব কিমিতি সম্বেহসিদ্ধো মাং
ক্ষিপসীত্যাহ ব্যাখ্যিষ্ঠেগেতি । বিশেষত আসম্যকত্যা যিশ্রেণং নানাবিধার্থমিলনং বত্ত তেন
বাক্যেন যে বৃক্ষিং ঘোহয়সি । তথাহি “কর্ষণ্যেবাধিকারন্তে” ইতুভুংপি “বৃক্ষিযুক্তঃ
জহুত্তীহ উত্তে স্মৃতত্ত্বত্তে । তস্মাদ্বেগার যুজান্ব ঘোগঃ কর্ষমু কোশল যিতি ।” সিদ্ধ্য-
সিদ্ধেয়ঃ সমোভূত। সম্ভবং ঘোগউচ্যাতে । ঘোগশক্রবাচ্যং আনয়পি ব্রবীষি । যদা তে মোহ-

হে জুনার্দন ! হে কেশব ! কর্ষাদি অপেক্ষা ব্যবসায়াভিকা গুণাতীতা
ভঙ্গি বিদ্যিনী বৃক্ষিষ্ঠদি তোমার মুতে শ্রেষ্ঠ হব, তবে কি অন্য আমাকে ঘোর
যুক্তরূপ কর্ষে নিযুক্ত হইবার অহমতি প্রাপ্ত আনন করিতেছ ? ১ ।

ବ୍ୟାଗିଶ୍ରେଣେବ ବାକ୍ୟେନ ବୃଦ୍ଧିଂ ଶୋହୟନୌବ ଗେ ।
ତଦେକେ ବନ୍ ନିଶ୍ଚିତ୍ୟ ଯେନ ଶ୍ରେଯୋହମାପୁ ଯାଏ ॥ ୨ ।

ଆଭଗବନ୍ଧୁବାଚ ।

ଲୋକେହଞ୍ଜିନ୍ ସିବିଧା ନିଷ୍ଠା ପୁରା ପ୍ରୋକ୍ତା ମୟାନ୍ୟ !
ଜ୍ଞାନଯୋଗେନ ସାଂଖ୍ୟ ନାଂ କର୍ମଯୋଗେନ ସେମିଗିନାଂ ॥ ୩ ।

କଲିତ୍ୱିଭାନେନ ଜ୍ଞାନଂ କେବଳମପି ତ୍ରୈଷି । କିମ୍ଭାତ୍ରେବ ଶର୍ଦ୍ଦେନ ହଙ୍କ ବାକ୍ୟସ୍ୟ ବନ୍ତୁ ତୋନ୍ତି ନାମ-
ର୍ଥବିଜ୍ଞାତଃ । ନାପି କୃପାମୋତ୍ସ୍ଵ ଯଥୋହୁନେଛୁ । ନାପି ମମ ତ ତୁନର୍ଧୀମନିଜ୍ଞତଃ ୧ ବିଷ୍ଣୁ ପ୍ରାଣିରୁତ୍ୟାଏବ
ତବକଥନମୁଚ୍ଚିତପିତିଭାବଃ । ଅର୍ଥ ୧ ଗୁରୁତିପ୍ରାରମ୍ଭ-ରୁଜ୍ଞାନାଂ କର୍ମଗଣଃ ସକାଶଃ ୨ ସାହିକଂ କର୍ମ-
ଶ୍ରେଷ୍ଠଃ ୩ ତ୍ସାଦପି ଜ୍ଞାନଂ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ତତ୍ତ୍ଵ ମାହିକମେ । ନିର୍ଣ୍ଣାଭଙ୍ଗିକ ତ୍ସାଦତି ଶ୍ରେଷ୍ଠବ । ତତ୍ତ୍ଵ
ଦୀ ସହି ମରି ନମ୍ବରବେଦିତି ଜ୍ଞାନେ, ତତ୍ତ୍ଵ ସାହିକଂ ଜ୍ଞାନମେବୈକଂ ଯାମୁପଦିଶ । ତତ୍ତ୍ଵମ ଦୃଢ଼ମର୍ଯ୍ୟ ୪
ସଂସାରବନ୍ଧନାବୁଦ୍ଧିଶ ଭବେଯମିତି । ୨ ।

ତୁମି ସେ ମକଳ ଉପଦେଶ ପ୍ରଦାନ କରିଲେ, ତାହା ଶ୍ରବଣ କରିବା ମାତ୍ର ପରମ୍ପର
ଅମିଲିତାର୍ଥବୋଧକ ବଲିଯା ବୋଧ ହସ । କୋନ ଥିଲେ ତୁମି ଭକ୍ତ କୃପାଲଭ୍ୟ ନିର୍ଣ୍ଣାନ
ଭକ୍ତିର ଉପଦେଶ କରିଲେ, ଏବଂ ସ୍ଥାନାନ୍ତରେ ଆମାର କର୍ମାଧିକାର ଅକାଶ କରତ
ଆସାକେ କର୍ମାହୃତାନେର ଅଛୁଜା କରିଲେ । ଇଥାତେ ଆମାର ବଜ୍ରବ୍ୟ ଏହି ସେ
ରାଜସ କର୍ମ ହଇତେ ସାହିକ କର୍ମ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଏବଂ ତାହା ହଇତେ ଜ୍ଞାନ ଶ୍ରେଷ୍ଠ । ଜ୍ଞାନରେ
ନାହିଁ କର୍ମ ବିଶେବ । ସମ୍ମିଳିତ ଆମାର ନିର୍ଣ୍ଣାନ ଭକ୍ତି ଲାଭେର ଅଧିକାର ନା ହଇଯା
ଥାକେ, ତବେ ଆମାକେ ସାହିକ କର୍ମ ଅର୍ଥାତ୍ ଜ୍ଞାନ ଶିକ୍ଷା ଦେଖେ । ମେହି ଜ୍ଞାନ ଦ୍ୱାରା
ଆମି ସଂସାର ବକ୍ଷ ମୁକ୍ତ ହେ । କର୍ମାଧିକାରୀଙ୍କେ କର୍ମହି ଶିକ୍ଷା ଦେଖ୍ୟା ଭାଗ ।
ଅତ୍ୟବ ନିଶ୍ଚିତ ବାକ୍ୟ ଦ୍ୱାରା ଉପଦେଶ ପ୍ରଦାନ କର । ୨ ।

ଭଗବାନ କହିଲେନ, ଆମି ଯାହା ପୂର୍ବାଧ୍ୟାୟେ ବଲିଯାଛି ତ୍ୟାହାତେ ଆମାର ଏ
କ୍ଲପ ଉପଦେଶ ଅର୍ଥ ସେ ସାଂଖ୍ୟ ଯୋଗ ଓ କର୍ମ ଯୋଗ ପରମ୍ପର ନିରପେକ୍ଷ ଯୋଗ-
ସାଧନୋପାର । ଭକ୍ତି ଯୋଗ ବ୍ୟାଟୀତ ମୋକ୍ଷ ସାଧନୋପାର ଆର କିଛୁଇ ନାହିଁ ।
ମେହି ଭକ୍ତି ଯୋଗ ସାଧନ ବିଷୟେ ନିଷ୍ଠା ହୁଇ ପ୍ରକାର । ସେ ମକଳ ବ୍ୟାକ୍ତି ଶୁକ୍ଳାତ୍ମଃ
କରଣ, ତାହାରା ଜ୍ଞାନଭୂମିତେ ଅଧିରାଚ । ତାହାଦେର ସାଂଖ୍ୟଜ୍ଞାନ ଯୋଗ ଦ୍ୱାରା ନିଷ୍ଠା ।
ଅକ୍ଷଃକରଣ ଶୁକ୍ଳ କରିବାର ଅନ୍ୟ ସେ କର୍ମ ଯୋଗ ନିଷ୍ଠା ତାହା ତାହାଦେର ଆଦରନୀୟ
ନାହିଁ । ତାହାରା ସାଂଖ୍ୟ ଯୋଗେ ନିଷ୍ଠାଦ୍ୱାରାଇ ଭକ୍ତି ଯୋଗେ ଅଧିକରଣ ହସ । ଯାହାଦେର
ଅକ୍ଷଃକରଣ ଶୁକ୍ଳ ହସ ନାହିଁ, ତାହାରା ଭଗବଦପର୍ବିତ ନିକାମ କର୍ମ ଯୋଗ ଦ୍ୱାରା ଜ୍ଞାନ

ନ କର୍ଷଣମନାରଭାଇରୈକର୍ଷ୍ୟଃ ପୁରୁଷୋଽହୁ ତେ ।
ନଚ ସମ୍ୟାସନାଦେବ ଶିଦ୍ରିଂ ସମଧିଗଛତି ॥ ୪ ।
ନହି କଷିଂ କ୍ଷଣମପି ଜାତୁ ତିଷ୍ଠତ୍ୟକର୍ମକୁହ ।
କାର୍ଯ୍ୟତେ ହବଶଃ କର୍ମ ସର୍ବଃ ପ୍ରକୃତିଜୈଷ୍ଟ୍ରେଣଃ ॥ ୫

ଅନ୍ତେକୁ ଏହି ଯଥା ପରମ୍ପରା ନିରାପେକ୍ଷାବେ ମୋକ୍ଷମାନଙ୍କର କର୍ମଯୋଗ ଜ୍ଞାନଯୋଗାବୁଜ୍ଞେଣୀ
ମାତ୍ରାଂ ତଥା ତଥେକଂ ବଦ୍ର ନିଶ୍ଚିତ୍ୟ ଇତି ହୁଏଥାଏ ଘଟିଲେ । ଯଥାତୁ କର୍ମନିଷ୍ଠା ଜ୍ଞାନ ନିଷ୍ଠାବେବେଳେ
ଥିଲେ ବିଦ୍ୟାମୁକ୍ତଃ ତଥିଲୁ ପୂର୍ବାତ୍ତର ଦଶାଦେଶାଦେବ । ନତୁ ବସ୍ତ୍ରତୋ ମୋକ୍ଷଃ ପ୍ରତ୍ୟଧିକାରୀ
ବୈଧମିତ୍ୟାହାନକେ ଇତି ହାତ୍ୟାଃ । ବିବିଦା ବିଶ୍ଵପ୍ରକାରା ନିଷ୍ଠା ନିତରୀଂ ହିତମର୍ଯ୍ୟାଦା ଇତ୍ୟର୍ଥଃ ।
ପୂର୍ବା ପ୍ରୋକ୍ତା ପୂର୍ବାଧ୍ୟାଯେ କଥିତଃ । ତୋରେବାତ ମାଂଧ୍ୟାନୀଂ ମାଂଧ୍ୟଃ ଜ୍ଞାନଂ ତର୍ବତାଂ । ତେବେଂ
ଶୁଭାତ୍ମଃ କରଗନ୍ତିନ ଜ୍ଞାନଭୂମିକାମଧିରତ୍ନାଂ ଜ୍ଞାନଯୋଗେନ ନିଷ୍ଠା ତୈନର ମର୍ଯ୍ୟାଦା ହାପିତା । ଅତି
ଲୋକେ ତେ ଜ୍ଞାନଭୂମିନ ଧ୍ୟାପିତା ଇତ୍ୟର୍ଥଃ । ତାନିମ ସର୍ବାଦିମଃଯମ ଯୁଦ୍ଧ ଆସିତ ମଂପର ଇତ୍ୟା-
ଦିନା । ତଥା ଶୁଭାତ୍ମଃକରଗନ୍ତାଭାବିନ ଜ୍ଞାନଭୂମିକାମଧିରତ୍ନାଂ ମୟନାଂ ଯୋଗିନାଂ ତତ୍ତ୍ଵାରୋହଣାର୍ଥ-
ମୁଗ୍ଧାବତାଂ କର୍ମଶୋଗେନ ମହିମିତ ନିକାମ ବର୍ଣ୍ଣା ନିଷ୍ଠାମର୍ଯ୍ୟ ଦାହାପିତା । ତେ ଥିଲୁ କର୍ମଭୂମିନ ଧ୍ୟା-
ପିତା ଇତ୍ୟର୍ଥଃ । ଧର୍ମାଦି ଯୁଦ୍ଧାଂ ଶ୍ରୋଷାନ୍ୟଃ କ୍ଷତ୍ରଯମ୍ ନିରଜ୍ୟାତେ ଇତ୍ୟାଦିନା । ତେବେ
କର୍ମଶୋଗେ ଜ୍ଞାନିମ ଇତି ନାମ ମାତ୍ରାତ୍ମେନ ଦୈଵିଧ୍ୟଃ । ବସ୍ତ୍ରତତ୍ତ୍ଵକର୍ମିନ୍ଦ୍ରିୟବ କର୍ମଭିଃ ଶୁଭାତ୍ମିତା ଜ୍ଞାନ-
ନୋ ଭୟନ୍ତି ଜ୍ଞାନଏବ ଭକ୍ତ୍ୟଃ ଯୁଦ୍ଧାତ୍ମନ୍ତି ଇତି ମନ୍ଦାକ୍ୟ ମୟନାରୀପିଇତ୍ତିଭାବଃ । ୩ ।

ଚିନ୍ତନକାତାଦିନ ଜ୍ଞାନାମ୍ବାଦିନମାନିମିତ୍ତାମାହ ନେତି । ଶାକ୍ତୀୟକର୍ମଶାମନାରଭାଇନମୁହୂନାଇରୈକର୍ଷ୍ୟଃ ଜ୍ଞାନଂ
ଆପୋତି ନଚାନ୍ତକିଚିତ୍ତଃ—ସଃନାମନ୍ୟ ଶାକ୍ତୀୟକର୍ମତ୍ୟାଗଃ । ୪ ।

କିନ୍ତୁ ଅନୁକ୍ରମିତ କୁତ ମଂନ୍ୟାମ୍ ଶାକ୍ତୀୟକର୍ମପରିତ୍ୟାଜ୍ୟ ବ୍ୟାବହାରିକେ କର୍ମାଣ ନିଯଜ୍ଞତୌତ୍ୟାହ
ନହିତି । ନତୁ ମଂନ୍ୟାମ୍ ଏବ ତମ୍ୟ ବୈଦିକ ଲୋକିକ କର୍ମ ଅତ୍ୱତି ବିରୋଧୀ ତତ୍ତ୍ଵାହ କାର୍ଯ୍ୟତ ଇତି ।
ଅଥଃ ଅନ୍ତର୍ମୁଖଃ । ୫ ।

ଭୂମିତେ ଆରୋହଣପୂର୍ବକ ଅବଶ୍ୟେ ଭକ୍ତି ହାରା ମୋକ୍ଷ ଲାଭ କରେ । ବସ୍ତ୍ରତ ଭକ୍ତି
ଭୂମି ଲାଭ କରିବାର ମେ ସୋଗାମ ତାହା ଏକଇ ମାତ୍ର । ଆରୋହୀଦିଗେର ଅବଶ୍ୟା
କ୍ରମେ ନିଷ୍ଠାଇ କେବଳ ଦୁଇ ପ୍ରକାର ହୁଯ । ୩ ।

ଶାକ୍ତୀୟ କର୍ମ ଅନୁଷ୍ଠାନ ନା କରିଲେ ନୈକର୍ମ୍ୟାକପ ଜ୍ଞାନ ଲକ୍ଷ ହୁଯ ନା । ଶାକ୍ତୀୟ
କର୍ମ ତ୍ୟାଗ କରିଲେ ଅନୁଷ୍ଠାନିତ ପ୍ରକାର କର୍ମପରିତ୍ୟାଜ୍ୟ କର୍ମଶକଳ କରିଲେ ଥାକେ । ଅତଏବ
ତାହାଦେର ପକ୍ଷେ ଶାକ୍ତ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଚିତ୍ତ ଶୋଧକ କର୍ମ ତ୍ୟାଗ କରି କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ନର । ୫ ।

ଅନୁଷ୍ଠାନ ଚିତ୍ତ ପୁରୁଷ ଶାକ୍ତୀୟ କର୍ମ ପରିତ୍ୟାଜ୍ୟ କରିଯାଓ ଅତ୍ୱତି ସିଦ୍ଧ ଶୁଣ ହାରା
ଉତ୍ସେଜିତ ହିଇଯା ଅନୁଷ୍ଠାନପେ ବ୍ୟବହାରିକ କର୍ମଶକଳ କରିଲେ ଥାକେ । ଅତଏବ
ତାହାଦେର ପକ୍ଷେ ଶାକ୍ତ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଚିତ୍ତ ଶୋଧକ କର୍ମ ତ୍ୟାଗ କରି କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ନର । ୫ ।

କର୍ଷେତ୍ରିୟ|ଣି ସଂସମ୍ୟ ସ ଆଶ୍ରେ ମନମା ଶ୍ଵରନ୍ ।
 ଇଞ୍ଜିଯାର୍ଥାନ୍ ବିମୁଢ଼ାଙ୍ଗା ମିଥ୍ୟାଚାର ସ ଉଚ୍ଚତେ ॥ ୬ ।
 ସମ୍ମତ୍ତିତ୍ରିଯାଣି ମନମା ନିଯମ୍ୟରଭତେହର୍ଜୁନ !
 କର୍ଷେତ୍ରିୟୈଃ କର୍ଷ୍ୟୋଗମଶକ୍ତଃ ସ ବିଶିଷ୍ୟତେ ॥ ୭ ।
 ନିଯତ୍ କୁଳ କର୍ମ ଭ୍ରମ କର୍ମଜ୍ୟାଯୋହ୍ୟକର୍ମଣଃ ।
 ଶରୀର ସାତ୍ରାପି ଚ ତେ ନ ପ୍ରମିଦ୍ୟେଦକର୍ମଣଃ ॥ ୮ ।

ନତ୍ର ତାତ୍ପୋର୍ବିପି ସଂନ୍ୟାସୀ କକ୍ଷିତି କର୍ଷେତ୍ରିୟ ବ୍ୟାପାର ଶୁଣେୟ ମୁଦ୍ରିତାକ୍ଷେ ଦୃଶ୍ୟତେ ତତ୍ରାହ
କର୍ଷେତ୍ରିୟାପି । ବାକ୍ ପାଣ୍ୟାଦୀନି ନିଯୁହ ସୌ ମନମା ଧ୍ୟାନଛଲେନ ବିଷୟାନ୍ ଅରହାନ୍ତେ ସ ମିଥ୍ୟାଚାରୋ
ଶାସ୍ତ୍ରିକ । ୬ ।

ଏତପରିବାତଃ ଶାସ୍ତ୍ରିକର୍ମକର୍ତ୍ତା ଗୃହତ୍ସ ପ୍ରେଷ୍ଟଇତାହ ସମ୍ଭାବିତ । କର୍ମ୍ୟୋଗଃ ଶାସ୍ତ୍ରବିହିତଃ ।
ଅମତୋର୍ବଳାକାର୍ତ୍ତିବିଶବ୍ଦାତେ । ଅମଭାବିତ ପ୍ରମାଦତେନ ଜ୍ଞାନନିଷ୍ଠାଦିପି ପୁରୁଷାଭିଶିଷ୍ଟ ଇତି
ଆରାମାନ୍ତ୍ରଜାତାର୍ଥ୍ୟତରଣଃ । ୭ ।

ତତ୍ତ୍ଵାତ୍ମଃ ନିଯତ୍ ନିତ୍ୟ ସଙ୍କୋପାଦନାଦି, ଅକର୍ମଣ: କର୍ମସଂନ୍ୟାସାତ୍ ମକାଶାତ୍ ଜ୍ଞାଯଃ ପ୍ରେଷ୍ଟଃ ।
ସଂନ୍ୟନ୍ତ ମର୍ମକର୍ମନ୍ତ୍ଵ ଶରୀର ନିର୍ମାହୋର୍ବିପି ନ ଦିଶ୍ୟେ । ୮ ।

ନତ୍ର ତତ୍ତ୍ଵିକର୍ମଣ ବଧ୍ୟତେ ଜଞ୍ଜଲିତିଜ୍ଞତେ: କର୍ମଗିରୁତେ ବସଃମାନିତି ଚେତ୍ । ପରମେଶ୍ଵରାର୍ପିତଃ
କର୍ମ ନ ବନ୍ଧକରିତାହ ସଜ୍ଜାର୍ଥାଦିତ । ବିକ୍ରିର୍ପିତୋ ନିକାମ୍ଯୋ ଧର୍ମଏବ ସଜ୍ଜ ଉଚାତେ । ତତ୍ତ୍ଵାତ୍
ସଂକର୍ମ ତତୋର୍ବ୍ୟାତ୍ମର ଅରଂଲୋକ: କର୍ମବସନଃ କର୍ମଣ: ବଧ୍ୟମାନେ: ଭବତି । ତତ୍ତ୍ଵାତ୍ ତ୍ରଃ ତତ୍ତ୍ଵାତ୍
ଭାଙ୍ଗଣ ଧର୍ମସିଙ୍ଗାର୍ଥଃ କର୍ମ ମୟାଚର । ନତ୍ର ବିକ୍ରିର୍ପିତୋର୍ବିଧର୍ମଃ କାଗନାସୁଦିଶ୍ୟ ହୃତକ୍ଷେତ୍ରକୋ

ଚିତ୍ତ ସାହାର ଶୋଧିତ ହୟ ନାହିଁ ତାହାର କର୍ଷେତ୍ରିୟ ସଂସମ୍ୟ କରିଲେ କି ହେବେ ?
ଦେଇ ବ୍ୟକ୍ତି କର୍ଷେତ୍ରିୟ ସମୁଦ୍ରାର ସଂସମ୍ୟ କରିଯାଇଲେ ମନେ ମନେ ଇଞ୍ଜିଯାର୍ଥେର ଆଲୋଚନା
କରିଲେ ଥାକିବେ । ଅତଏବ ଦେଇ ମୃଢ଼କେ ମିଥ୍ୟାଚାରୀ ବଲା ମାୟ । ୯ ।

ଯିନି ମନେର ଦ୍ୱାରା ଇଞ୍ଜିଯ ସକଳକେ ନିଯମିତ କରିଯା 'କର୍ଷେତ୍ରିୟ ଦ୍ୱାରା
ଗୃହତ୍ସ ଧର୍ମ କର୍ମ' ଯୋଗ ଆରଭ କରିଯାଇଲେ, ତିନି ତାହାତେ ଅଶକ୍ତ ହଇଲେଓ
ମିଥ୍ୟାଚାରୀ ଅପେକ୍ଷା ଉତ୍କୃଷ୍ଟ । ସେ ହେତୁ ଆପାତତଃ ଅଶକ୍ତ 'ହଇଲେଓ କର୍ମ ଯୋଗ
କରିଲେ କରିଲେ କ୍ରମର୍ଥଃ ଫଳାକାଙ୍କ୍ଷା ତ୍ୟାଗପୂର୍ବକ ଶକ୍ତ ହଇଲେ । ୧ ।

ଅମଧିକର୍ତ୍ତା ବ୍ୟକ୍ତିର କର୍ମ ତ୍ୟାଗ ଅପେକ୍ଷା କର୍ମହି ଶ୍ରେଷ୍ଠ । ତୋମାର କର୍ମ ତ୍ୟାଗ
ଦ୍ୱାରା ସଥନ ଶରୀର ସାହା ହୟ ନା, ତଥନ କର୍ମତ୍ୟାଗ କିନ୍ତୁ ମୋ ସଜ୍ଜବ ହୟ ।
ଅତଏବ କାମ୍ୟ କର୍ମ ତ୍ୟାଗପୂର୍ବକ ସଙ୍କ୍ଷୟ ପ୍ରାପନାଦି ନିତ୍ୟ କର୍ମ କରିଲେ କରିଲେ
ଚିତ୍ତ ଶୁଦ୍ଧ ହଇଲେ ଜ୍ଞାନ ଶୁଦ୍ଧ ଜ୍ଞାନିକର୍ମ କରିଲୁ ଗିର୍ଣ୍ଣ ଭକ୍ତି ଲାଭ କରିବେ । ୮ ।

ସଜ୍ଜାର୍ଥାଏ କର୍ମଗୋହନ୍ୟତ୍ର ଲୋକୋହୟେ କର୍ମବନ୍ଧନଃ ।
 ତଦର୍ଥେ କର୍ମ କୌଣ୍ଡେୟ ! ମୁକ୍ତସଙ୍ଗଃ ସମାଚିର ॥ ୯ ।
 ସହସଜ୍ଞାଃ ପ୍ରଜାଃ ଶଷ୍ଟ୍ର । ପୁରୋବାଚ ପ୍ରଜାପତିଃ ।
 ଅନେନ ପ୍ରଗବିଷ୍ୟଧରେଷବୋହିଷ୍ଟକାମଧୂକ୍ ॥ ୧୦ ।
 ଦେବାନ୍ ଭାବ୍ୟତାମେନ ତେ ଦେବା ଭ୍ରାବ୍ୟତ୍ତ ସଃ ।
 ପରମ୍ପରେ ଭାବ୍ୟତ୍ତଃ ଶ୍ରେଷ୍ଠଃ ପରମବାପ୍ ଦ୍ୟୁଥ ॥ ୧୧ ।

ଭବତୋବ ଇତ୍ୟାହ । ମୁକ୍ତସଙ୍ଗଃ ଫଳାକାଞ୍ଚା ରହିତଃ । ଏବମେବୋକ୍ତବେ ପ୍ରତାପି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭଗବତୋକ୍ତ ॥—
 ‘ସ୍ଵଧର୍ମରେଷେ ଯଜନ ସତ୍ୟରନାଶିଃ କାମଉକ୍ତବ । ନ ସାତି ଦର୍ଶନ ନରକର୍ମ ବାହ୍ୟାଧନସମାଚରେ । ଅର୍ଦ୍ଧନ୍
 ଲୋକେ ବର୍ଣ୍ଣାନଃ ସ୍ଵଧର୍ମରୋଧନମଃ ଶୁଣି । ଜ୍ଞାନଂ ବିଶ୍ଵଜମାଣ୍ଡୋତ୍ତିତି ॥’ ୯ ।

ତଥେବ ଅଶ୍ରୁଚିତୋ ନିକାମଂ କରୈବ କୁର୍ଯ୍ୟାଏ ନତୁ ସମ୍ମାନଂ ଇତ୍ୟାତ୍ମଂ । ଇଦାନୀଂ ସହିତ
 ନିକାମୋହପି ଭବିତୁଂ ନ ଶକ୍ତ୍ୟାଏ ତଦାମକାମମପି ଧର୍ମଂ ବିକ୍ରିପିତ କୁର୍ଯ୍ୟାଏ ନତୁ କର୍ମତ୍ୟାଗମିତ୍ୟାହ
 ସହେତୁ ମନ୍ତ୍ରଭିତ୍ତିଃ । ସଜ୍ଜେନ ସହିତଃ ସହସଜ୍ଞାଃ ବୋପ୍ସର୍ଜନମେତ୍ୟାତି ସହସ୍ରମୀଦେଶାଭାବଃ । ପୁରୀ

ଭଗବଦପର୍ବିତ ନିକାମ ଧର୍ମକେ ସଜ୍ଜ ଦଲେ । ନେଇ ସଜ୍ଜ ଉଦ୍ଦେଶେ ସେ କର୍ମ କରା
 ଯାଏ ତୁମ୍ୟାତ୍ମିତ ଅନ୍ୟ ଯତ କର୍ମ ମେ ନ ମୁଦ୍ଦାଯଇ କର୍ମ ବନ୍ଧନ ବଲିଯା ଜାନିବେ । ତୁମି
 ସଜ୍ଜାର୍ଥ ସମୁଦ୍ରାଯ କର୍ମ ଆଚରଣ କର । କାମନା ଉଦ୍ଦେଶେ ଭଗବଦପର୍ବିତ କର୍ମଓ ବନ୍ଧନ
 ହେତୁ ହୁଏ, ଅତ୍ୟବ କର୍ମକଳାକାଞ୍ଚା ରହିତ ହଇୟା ଭଗବଦପର୍ବିତ କର୍ମ କର । ଏବିଧ
 କର୍ମ, ଭକ୍ତି ଘୋଗେର ସାଧକ ଅର୍କପ ହଇୟା, ଭଗବତ୍ପାତ୍ରାନ ଉତ୍ତପ୍ତ କରତ ମିଶ୍ରଣ
 ଭକ୍ତି ଲାଭ କରାଇବେ । ୯ ।

ଅଶ୍ରୁ ଚିତ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତିର ନିକାମ କର୍ମଇ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ । କର୍ମ ସମ୍ମାନ ତାହାର ପକ୍ଷେ
 ଶ୍ରେୟ ଅଯ । ସହି ନିକାମ କର୍ମ ଆଚରଣ କରିବେଓ କୋନ ବାଜିର ଶକ୍ତି ନା ହସ
 ତିନି ନିକାମ ହଇୟାଓ ଭଗବଦପର୍ବିତ କର୍ମ ଆଚରଣ କରିବେ । କୋନ ମତେହି କର୍ମ
 ତ୍ୟାଗପୂର୍ବକ ଅକର୍ମ ଓ ବିକର୍ମକେ ବରଣ କରିବେନ ନା । ବ୍ରକ୍ଷା ସଜ୍ଜେର ସହିତ ପ୍ରଜା-
 ଗଣକେ ଶୃଷ୍ଟି କରିଯା ଏଇରୂପ ଆଦେଶ କରିଯାଇଛେ ସେ ତୋମରା ଏହି ସଜ୍ଜରୂପ ଧର୍ମକେ
 ଆଶ୍ରୟ କରିଯା ଉତ୍ତରୋତ୍ତର ସମୃଦ୍ଧ ହୁଏ । ଏହି ସଜ୍ଜଇ ତୋମାଦେର ସମ୍ବନ୍ଧ କାମ ପ୍ରାପନ
 କରନ । ୧୦ ।

ଏହି ସଜ୍ଜ ହାରା ଦେବତା ମକଳ ତୋମାଦେର ପ୍ରତି ଶ୍ରୀତ ହେଲନ । ଦେବତା
 ମକଳ ଶ୍ରୀତ ହଇୟା, ତୋମାଦିଗକେ ଇଷ୍ଟ କଳ ଦାନ ହାରା ଶ୍ରୀତ ପ୍ରଦାନ
 କରନ । ୧୧ ।

ইষ্টান् ভোগান্ হি বো দেবা দাস্যন্তে যজ্ঞভাবিতাঃ ।

তৈর্দত্তান প্রাদায়েভ্যো ষোভুত্তকে ক্ষেন এবসঃ ॥ ১২ ।

যজ্ঞশিষ্টাশিনঃ সন্তো মুচ্যন্তে সর্বকিরিষেঃ ।

ভুঞ্জতে তে ভূংপাপা ষে পচন্ত্যাঞ্চকারণান্তে ॥ ১৩ ।

বিকৃপিত ধর্মকারিণীঃ অজাঃ শৃঙ্খলা উৎস অনেন ধর্মেণ প্রসবিষ্যাধিঃ প্রসবোয়ুক্তিঃ
উত্তরোত্তরামতি বৃক্ষিঃ অভ্যন্তর্যাত্মাঃ । তাসঃ সকামিহমাভনক্ষয়াহ এবযজ্ঞা ব ইষ্টকামধুক্
অভীষ্টভোগপ্রস্তোষস্ত্র্যাত্মিত্যার্থঃ । ১০ ।

কথমিষ্টকামপ্রস্তোষ যজ্ঞে ভদ্রেভ্যত্তাহ দেবান্মিতি । অনেন যজ্ঞেন দেবান ভাবাত
ভাববৎ বুক্ত । ভাব প্রতিস্তব্যুক্তান বুক্ত প্রাপ্যহত ইত্যার্থঃ । তে দেব অপি ষে
পৌষ্ণবস্ত । ১১ ।

এতদেব স্পষ্টীযুক্তিঃ কর্ম্মাকামে দোষমাহ ইষ্টান্মিতি । তৈর্দত্তান ইষ্টানি ঘারেণারান্তীন
উৎপাদ্য ইত্যার্থঃ । এভ্যোদ্দেবেভ্যো পঞ্চমায়জ্ঞাসিদ্ধিনান্তঃ ষে ভূত্তকে সত্তু চোর-
এব । ১২ ।

বিশেবেবাদি যজ্ঞাবশিষ্টয়ুক্তিঃ ষে ষ্পন্তি তে পঞ্চমন্ত্রাঙ্গাত্মকঃ সৌর্যঃ পাপৈয়ুচান্তে । পঞ্চ-
মূনাক স্তুতাত্মাঃ—“ কখনী পেষণী চূলী উলুত্তুচ যার্জনী । পঞ্চমন গৃহস্মা তাতিঃ অর্গঃ
নবিষ্টতি । ” ১৩ ।

জগতক্ষেত্র প্রত্যন্ত চেতুভাসপি যজ্ঞঃ কুর্মাদেবেত্যাহ । অগ্নান ভূতানি প্রাণিবো ভবন্তীতি
ভূতানাং হেতুরূপঃ । অগ্নাদেব শুক্রশোণিতরূপেণ পরিষত্তিৎ প্রাণিশরীর সিঙ্গেঃ । তস্যাম্বস্য-
হেতুঃ পর্জন্যাঃ হৃষ্টিভিরবাহুসিঙ্গেঃ । তস্যপর্জন্যাঃ হেতু যজ্ঞঃ । লোটাক ক্লতেন ষরেন্মৈব
সমুচ্চিত হৃষ্টিপ্রদয়েবসিঙ্গেঃ । তস্যাম্বস্যাঃ হেতুঃ কর্ম ; অধিক যজ্ঞান ব্যাপারাভ্যক্তাঃ কর্ম-
ণ্ডব যজ্ঞসিঙ্গেঃ । তস্য কর্ম্মণো হেতুবজ্ঞ দেবঃ । বেদোভ্য বিদ্যবাক্যাপ্রবণাদেব যজ্ঞঃ
প্রতি ব্যাপারোৎপন্তেঃ । তস্য বেদস্য চেতুরক্ষণং বৃক্ত । তস্যাম্বস্য বেদোৎপন্তেঃ । তথাচ-
অভিঃ—“ অস্য মহতোভূতস্য নির্বিমিত্যেতদৃষ্টে ষে বজ্রবেদঃ সূর্যবেদেঃ ব্যাপ্তিরস ইতি । ”
তজ্ঞাং সর্বব্যাপকঃ সর্বব্যাপকঃ তজ্ঞ যজ্ঞ প্রতিষ্ঠিত মিতি যজ্ঞেন বজ্ঞাপি প্রাপ্যত ইতি ভাবঃ ।

পঞ্চ মহা যজ্ঞাদি ধারা দেই দেবতাদিগকে ত্বঁহাদের দন্ত বৃষ্ট্যাদিধারা
উৎপন্ন অগ্নাদি যিনি প্রদান না করিয়া ভোগ করেন তিনি চৌর অৱৃপ্ত জ্ঞান
ভাক্ত হইয়া থাকেন । ১২ ।

যজ্ঞাবশিষ্ট অগ্নাদি ধারা প্রহণ করেন ত্বঁহারা উদ্যম অন্য অপরিহার্য
সমুক্ত পাপ হইতে মুক্ত হন । ধারা কেবল স্বার্থপূর্ব হইয়া জ্ঞানি ভোগ
করে ত্বঁহারা পাপাচরণপূর্বক সীমস্ত পাপ ভোগ করে । ১৩ ।

ଅଗ୍ନାନ୍ତୁବନ୍ତି ଭୂତାନି ପରିନ୍ୟାଦନ ସମ୍ମତ ।
 ଯଜ୍ଞାନ୍ତୁବନ୍ତି ପର୍ଜନ୍ୟୋ ଯଜ୍ଞଃ କର୍ମସମୁନ୍ତଃ ॥ ୧୪ ।
 କର୍ମ ବ୍ରଜୋନ୍ତରେ ବିକି ବ୍ରଜାକ୍ଷର ସମୁନ୍ତର ।
 ତମ୍ଭାର ସର୍ବଗତଃ ବ୍ରଜ ନିତ୍ୟଃ ଯଜ୍ଞେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତମ୍ ॥ ୧୫ ।
 ଏବଃ ପ୍ରତିର୍ଦ୍ଦିତଃ ଚକ୍ରଃ ବାନୁଦର୍ତ୍ତ୍ୟତୀହ ସଃ ।
 ଅଦ୍ୟାମୁରିଜ୍ଜ୍ଵଳାରମ୍ଭୋ ଯୋଦ୍ଦଃ ପାର୍ଥ ! ନ ଜୀବନ୍ତି ॥ ୧୬ ।

ଅତ୍ର ସମ୍ପି କାର୍ଯ୍ୟକାରଣଭାବେନାମାତ୍ରା ବ୍ରଜଗର୍ଭ୍ୟନ୍ତଃ ପଦାର୍ଥ ଉତ୍କାନ୍ତୁବନ୍ତି ତେବୁ ମଧ୍ୟେ ସର୍ବଏବ ବିଦେଶରେହେନ ଶାଶ୍ଵରୋଚାତେ ଇତି । ମତ୍ୟ ପ୍ରତ୍ୟନିଷ୍ଠାତି । ଅଦ୍ୟା ଆଶାହନ୍ତି । ମ୍ୟାଗାନ୍ତିତାମୁନ୍ତିଷ୍ଠିତ । ଆଶିତ୍ୟାଜ୍ଞାରତେ ବୃକ୍ଷି ବୃକ୍ଷିତେଭ୍ୟଂ ତତ୍ତ୍ଵଜ୍ଞଃ ॥ ୧୪ । ୧୫ ।

ଏତମନ୍ତ୍ରିଷ୍ଠାନେ ଅତ୍ୟାମ୍ୟାହ ଏବନ୍ତି । ଚକ୍ରଃ ପୁରୁଷକାନ୍ତାଗେନ ପ୍ରବର୍ତ୍ତିତଃ । ସଙ୍କଳନଃ ପରିନ୍ୟାଦନ୍ତଃ ଅର୍ପାଦ ପୁରୁଷଃ ପୁରୁଷଃ ପୁର୍ବର୍ଜେ । ସଙ୍କଳ ପରିନ୍ୟାଇତ୍ୟେବ ଚକ୍ରଃ ସୋ ବାନୁଦର୍ତ୍ତ୍ୟତୀହ ତାହାରେନ ନ ପରିବର୍ତ୍ତନାତି ନ ଅଦ୍ୟଃ । ପାପବ୍ୟାନ୍ତାରୁଃ । କେବଳକେ ନ ଯଜ୍ଞାତି ଇତି ତାରଃ ॥ ୧୬ ।

ଅତ୍ର ହଇତେଇ ଭୂତ ମକଳ ଉତ୍ପନ୍ନ ହୟ । ବୃକ୍ଷି ଦ୍ଵାରା ଅତ୍ର ଉତ୍ପନ୍ନ ହୟ । ସଜ୍ଜ ଦ୍ଵାରାଇ ପର୍ଜନ୍ୟ ଅର୍ଥାତ୍ ବୃକ୍ଷି ଉତ୍ପନ୍ନ ହୟ । ସଜ୍ଜ କର୍ମ ହଇତେ ଉତ୍ପନ୍ନ । କର୍ମ ବ୍ରଜ ହଇତେ ଉତ୍ପନ୍ନ । ଅକ୍ଷର ଅର୍ଥାତ୍ ଅଚ୍ଛାତ ହଇତେ ବ୍ରଜ ଯେ ବେଦ ତାହା ଉତ୍ପନ୍ନ । ଅତ୍ୟ ଏବ ଅଗନ୍ତକ ପ୍ରବୃତ୍ତିର ହେତୁ ଯେ ସଜ୍ଜ ତାହା ଅରୁଣ୍ଠାନ କରା ତଦଧିକାରୀଦିଗେର ପକ୍ଷେ ମିତାନ୍ତ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ । ତାହାତେ ସର୍ବଗତ ବ୍ରଜ ନିତ୍ୟ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହନ । ୧୪, ୧୫ ।

ହେ ପାର୍ଥ ! କାମ୍ୟକର୍ମାଧିକାରୀ ବାତ୍ତିଦିଗେର ମଧ୍ୟେ ମିନି ଏହ ଜଗଚକ୍ର ପ୍ରବର୍ତ୍ତକର୍ତ୍ତପ ସଜ୍ଜ ଅରୁଣ୍ଠାନ ନା କରେନ, ତିନି ପାପ ଜୀବନୟୁକ୍ତ ଇଜ୍ଜ୍ଵଳ ଦେବକ ହିନ୍ଦୀ ବୃଥା ଜୀବନ ଧାରଣକରେନ । ତାତ୍ପର୍ୟ ଏହ ସେ ଭଗବଦପର୍ମିତ ନିକାମ କର୍ମଦୋଗେ ପାପ ପୁଣ୍ୟର ଅଧିକାର ନାହିଁ । କେମନା ମେହି ପର୍ବତୀ ନିର୍ଣ୍ଣତ ତତ୍କଳ ଲାଭେର ପ୍ରଶ୍ନ ପର୍ବତୀ ବଲିଯା ଶାଶ୍ଵେ ଉତ୍କ ଆଛେ । ମେହି ପର୍ବତୀଙ୍କୁ ବାତ୍ତିର ପକ୍ଷେ କର୍ମଦ ନାଶକର୍ତ୍ତପ ଚିତ୍ତତ୍ତ୍ଵି ଅନାୟାସ-ଲଭତା । ସେ ମକଳ ବାତ୍ତି ଭଗବଦପର୍ମିତ ନିକାମ କର୍ମଦୋଗେର ଅଧିକାର ଲାଭ କରେ ନାହିଁ, ତାହାର ସର୍ବନା କାମନା ଓ ଇଜ୍ଜ୍ଵଳ ତତ୍ପରିର କଣୀତ୍ତ ଅତ୍ୟନ୍ତ ପାପ-ରତ୍ନ । ତାହାଦେର ପାପପ୍ରବୃତ୍ତି ସଂକୋଚ କରିବାର ଜନ୍ୟ ପୁଣ୍ୟ କର୍ମହି ଏକ ମାତ୍ର ଉପାୟ । ପାପ ଉତ୍ପନ୍ନ ହିଲେ ଆସିଛନ୍ତି ଅବଲମ୍ବନୀର । ସଜ୍ଜ ଯବହାଇ ଧର୍ମ ଅଧ୍ୟାୟ ପୁଣ୍ୟ କର୍ମ । ସାହାତେ ମମଟି ଜୀବେର ଶୁଭ ଏବଂ ଜଗଚକ୍ରେ

ସଞ୍ଚାତ୍ରବିତିରେବସ୍ୟ ୧ ଆତ୍ମଶୁଣ୍ଠ ମାନନ୍ଦଃ ।

ଆଜ୍ଞନ୍ୟେବ ଚ ସଂତୁଷ୍ଟସ୍ୟ କାର୍ଯ୍ୟ ନ ବିଦ୍ୟତେ ॥ ୧୭ ।

ମୈବ ତମ୍ୟ କୁତେନାର୍ଥୋନାକୁତେନେହ କଶ୍ଚର ।

ତମେବ ନିକାମକାମାର୍ଥେ ମକଳୋହପି କର୍ମ କୁର୍ଯ୍ୟାଦେବେତ୍ତା ତୁଃ । ସର୍ବ ପଞ୍ଚାତ୍ମଃ କରମଙ୍ଗାତ୍ମାନକୁ ମିକାମାର୍ଥଃ ସ ତୁ ନିତ୍ୟ କାମ୍ଯକ ନ କରୋତୀତ୍ୟାହ ସଜ୍ଜିତ ଆତ୍ମାଃ । ଆଜ୍ଞାରତିଃ ଆଜ୍ଞାରାନ୍ତଃ ବତ ଆଜ୍ଞାତ୍ ପତ ଆଜ୍ଞାନକ୍ଷାତ୍ମଦେଵ ନିର୍ମତଃ । ନଗାଜ୍ଞନି ନିର୍ମତେ ବିହିବିଷୟଭୋଗେହପି କିତିରିହ୍ୟତୋ ଭବତ୍ ତତ୍ ନୈନ୍ଦ୍ରବ୍ୟାହ ଆଜ୍ଞାନ୍ୟ । ନତୁ ବିହିବିଷୟଭୋଗେ ତ୍ୟାକାର୍ଯ୍ୟ କର୍ତ୍ତବ୍ୟଦେଵ କର୍ମବ୍ୟାତି ॥ ୧୬ ।

ପଞ୍ଚ ଶୂନ୍ୟପେ ଦ୍ୱାଖିତ ହୟ ତାହାଇ ପୁଣ୍ୟ । ପୁଣ୍ୟ ବ୍ୟବହାର ଦାରୀ ପଞ୍ଚମା ପ୍ରତି ଅପରିହାର୍ଯ୍ୟ ପାପ ମକଳ ନିଷିଦ୍ଧିତେ ପଡ଼େ । ଅରୁଣ୍ଠାତାର ଦ୍ୱୀପ ଶୂନ୍ୟ ଓ ଇଞ୍ଜିର ତୃଣ୍ଣି, ବଢ଼ିଲୁ ଅଗମକଳ ରକ୍ଷା ପୂର୍ବକ ଶ୍ରୀକାର କରା ଯାଇତେ ପାରେ, ତାହା ଯଜ୍ଞାଙ୍ଗ ହଇଯା ପୁଣ୍ୟ ମଧ୍ୟେ ପରିଗ୍ରହିତ ହୟ । ସେ ମକଳ ଅଳକ୍ଷିତ ବିଧି ଦାରୀ ଅଗମକଳ କ୍ରମ କଲେର ଉତ୍ପତ୍ତି ହୟ ତାହାର ଭଗବତ ଶତି-ଜାତ ଦେବତା ବିଶେଷ । ସେଇ ବିଧି-କ୍ରମ ଦେବତା ଦିଗକେ ପ୍ରୀତ କରିଯା ତାହାଦେର ଅଛୁକମ୍ପା-ଦତ୍ତ ପ୍ରୀତି ଲାଭ କରିଲେ ଆର କୋନ ପାପ ଥାକେନା । ଇହାକେଇ କର୍ମ ଚକ୍ର ବଲେ । ଏହି କ୍ରମ ଦେବତା ପୁଣ୍ୟାର ଦାରୀ ସେ କର୍ମ ଶ୍ରୀକାର, ତାହାକେ ଭଗବଦପିତା କାମ୍ୟ କର୍ମ ବଲେ । ସେଇ ବିଧି ମକଳକେ ପ୍ରାକୃତିକ ବିଧି ବଲିଯା ଯାହାରା କାର୍ଯ୍ୟ କରେ, ତାହାରା କେବଳ ମୈତିକ, ବିକ୍ଷ୍ଵପିତ କର୍ମାଚାରୀ ନନ୍ତ । ଅତ୍ୟବ ସେଇପ ନା ହଇଯା ଭଗବଦପିତା କାମ୍ୟ କର୍ମାଚାର କରା ତଥିକାରୀ ଜୀବେର ପକ୍ଷେ ମନ୍ତ୍ରମ ଅନକ । ୧୬ ।

ଏବନ୍ତୁ କର୍ମ-ଚକ୍ର ବର୍ତ୍ତମାନ ଜୀବ ମକଳ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ କର୍ମାଚାରୀନ କରେନ । କିନ୍ତୁ ବିନି ଆଜ୍ଞାରତି ଅର୍ଥୀଃ, ଅନାଜ୍ଞ ଓ ଆଜ୍ଞ ତତ୍କାଳେ ପୃଥିକ୍ରମପେ ବିବେଚନା କରିଲେ ମକଳ ହଇଯା ଆଜ୍ଞ ବନ୍ଧୁତେଇ ରତ୍ନ, ତିନି ଆଜ୍ଞ ତୁଣ ଏବଂ ଆଜ୍ଞ ବନ୍ଧୁତେଇ ମର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ । ତିନି କର୍ତ୍ତବ୍ୟ, ବଲିଯା, କର୍ମାଚାରୀନ କରେନନା । କେବଳ ଶରୀର ଧାତା ନିର୍ମାତରେ ଅନ୍ୟ କର୍ମ କରିଯା କର୍ମଚକ୍ର ହାତେ ନିର୍ମିତକ୍ରମ ଶାସ୍ତ୍ରକେ ଅନୁମନାନ କରେନ । ଅତ୍ୟବ ଗୀମନ୍ତ କର୍ମ କରିଯାଓ ତିନି ନିତ୍ୟ ଓ କାମ୍ୟ କର୍ମ ଅରୁଣ୍ଠାନ କରେନ ନା । ଏହି ଜୀମ୍ୟ ଝାହାର କର୍ମକେ କର୍ମନାମେ ଅଭିହିତ କରା ଯାଇନା । ୧୭ ।

ଆଜ୍ଞାନକ୍ଷାତ୍ମାରୀ ବ୍ୟକ୍ତିର କର୍ମାଚାରୀନେର ଅର୍ଥ ପୁଣ୍ୟ ଏବଂ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ କର୍ମର ଅରୁଣ୍ଠାମ ଅନ୍ୟ ପାପ ଲାଗୁ ହୟ ନା । ଆତ୍ମକ ହାବର ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କୁତ୍ତ ମକଳେର ମଧ୍ୟେ

ନ ଚାସ୍ୟ ସର୍ବଭୂତେଷୁ କଶ୍ଚଦର୍ଥ ବ୍ୟପାଶ୍ରଯଃ ॥ ୧୮ ।

ତ୍ୱାଦୁଷତ୍ତଃ ଗତତ୍ୱ କାର୍ଯ୍ୟଃ କର୍ମ ନମାଚିର ।

ଅମକେ । ଛାଚରନ୍ କର୍ମ ପରମାପୋତି ପୁରୁଷଃ ॥ ୧୯ ।

କର୍ମଗୈବ ହି ସଂସିଦ୍ଧି ମାପ୍ତିତ୍ଵା ଜମକାଦୟଃ ।

ଲୋକସଂଗ୍ରହମେଦାପି ସଂପଶ୍ୟନ୍ କର୍ତ୍ତୁ ମର୍ହିଣି ॥ ୨୦ ।

ସଦ୍ୟଦାଚରତି ଶ୍ରେଷ୍ଠସ୍ତତଦେବେତରୋଜନୁ ।

ସ ସ୍ତ୍ରୀ ପ୍ରମାଣଃ କୁରୁତେ ଲୋକଶ୍ରଦ୍ଧମୁଦ୍ରିତେ ॥ ୨୧ ।

କୁରୁତେନ୍ତିତେ କର୍ମଗାନାର୍ଥଃ ନ ଫଳଃ । ଅକୁରୁତେନ କର୍ମନ ପ୍ରତ୍ୟବାଚ୍ଚାରିପିନ । ସମ୍ବାଦୀ
ସର୍ବଭୂତେଷୁ ତଞ୍ଚାନ୍ତି ହାବାଦିଷୁ ମଧ୍ୟ କଶିବପ୍ରୟାସିର ଅପ୍ରମୋଜନାର୍ଥଃ ବ୍ୟପାଶ୍ରଯ ଆଶରପୀରୋ
ନଭବତି । ପୁରାଣାଦିଷୁ ବ୍ୟପାଶ୍ରଯକେନ ତଥିବେଚ୍ଛାତ । ସଥା ବାସୁଦେବେ ଭଗବତି ତଞ୍ଚିବୁଦ୍ଧତାଃ
ନ ପାଏ । ଶାନ୍ତିବେରାଗ୍ୟ ବୀର୍ଯ୍ୟାନାଂ ମେହ କଶିବପ୍ରୟାସଃ । ଇତି । ତଥା ସମ୍ବାଦୀପ୍ରମୋଜନାର୍ଥଃ ଉଦ୍ୟମ୍ଭୂତି
ମୁହଁତୁ ହେତୁପାଶ୍ରଯଃ ଇଟାନ୍ତାବାପାପ୍ରୟାସମାନିର୍ଧକାର୍ଯ୍ୟଃ ଦୃଷ୍ଟଃ । ୧୬ ।

ତ୍ୱାଦୁତବ ଜ୍ଞାନ ତୁଥିକା ରୋହିଣେ ନାନ୍ତି ଦୋଗ୍ୟା ତା । କାର୍ଯ୍ୟକର୍ମଣ ତୁ ମର୍ହିବେକବତତ୍ତ୍ଵ ବୈବା-
ଦିକାରଃ । ତ୍ୱାଦୁକାମ କର୍ମବ ବୁଦ୍ଧିତ୍ୟାହ ତ୍ୱାଦୁତି । କାର୍ଯ୍ୟବନ୍ଧ୍ୟ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ଏମ ବିହିତଃ ପରଃ
ମୋକ୍ଷ । ୧୭ ।

ଅତ ମହାଚାରଃ ଅମାଯତି କର୍ମଗେତି । 'ସିଦ୍ଧି ବା ଭଃ ଆଜ୍ଞାନଃ ଜ୍ଞାନାଧିକାରିଣଃ ମନ୍ୟଦେ
ତତ୍ତ୍ଵାତ୍ ଲୋକେ ଶିକ୍ଷାଗ୍ରହଣାର୍ଥଃ କର୍ମ୍ୟେ ବୁଦ୍ଧିତ୍ୟାହ ଲୋକତି' । ୧୮ ।

ଲୋକମୁଦ୍ରିତ ପ୍ରକାରମେବାହ ସମ୍ବାଦିତ । ୨୧ ।

ସେ ମକଳ ପ୍ରାର୍ଥ ଆଛେ ତାହା ତୀହାର ଆଶ୍ରଯଗୀଯ ନଥ । ଆଶ୍ରଯତି ଦ୍ଵାରା ସଂତୁଷ୍ଟ ହଇୟା
ତୀହାର ପାପ ପୁଣୋର ଉଦ୍ଦେଶ ଥାକେନା । ତିନି ସ୍ଵଭାବତଃ ମାହା କରେନ ବା ମାହା
ନା କରେନ ମହମ୍ଭାବୀ ମନ୍ଦଲମୟ । ୧୮ ।

କର୍ମ କଲେ ଅନାମକ ହଇୟା ତୁମି ସର୍ବଦା କର୍ମାଚାରୀନ କର ସେହେତୁ ଅନାମକ
ଭାବେ କର୍ମ କରିତେ କରିବେର ମୋକ୍ଷ ଲାଭ ହୟ । ମୋକ୍ଷ ଆର କିଛୁଇ ନମ
କେବୁନ୍ କର୍ମ କଲେର ଚରମ ପରିପାକ ଅଦୟାରୟ ସେ ପରମାଙ୍ଗତି ତୀହାଟି ମାତ୍ର । ୧୯ ।

ଅନକ ପ୍ରତ୍ୱତି ଜ୍ଞାନାଧିକାରୀ ବ୍ୟକ୍ତିଗଣ କର୍ମ ଦ୍ଵାରା ଭକ୍ତିରୂପ ସଂସିଦ୍ଧି ପ୍ରାପ୍ତ
ହଇୟାଇଲେନ । ଅତେବ ଲୋକ ଶିକ୍ଷାର୍ଥେ ତୁମି କର୍ମ କରିତେ ଘୋଷ୍ୟ ହେବୁ । ୨୦ ।

ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଲୋକେ ସେ କ୍ଲପ ଆଚରଣ କରିଯା ଥାକେନ ଅଶ୍ରେଷ୍ଠ ବ୍ୟକ୍ତିଗଣ ତଦୟୁକରଣ
କରେନ । ତିନି ଦ୍ୱାହାକେ ପ୍ରମାଣ ବଲିରୀ ଦୀକାର କରେନ, ମୌକ ଦ୍ୱାହାଟେ ଅଛୁବର୍ତ୍ତୀ
ହୟ । ୨୧ ।

ନ ଯେ ପାର୍ଥାଙ୍କି କର୍ତ୍ତ୍ଵେ ତ୍ରିଶୁ ଲୋକେବୁ କିମ୍ବନ ।
 ନାନବାଞ୍ଚିବାଞ୍ଚିଦ୍ୟଃ ଦର୍ଶ ଏବ ଚ କର୍ମଣି ॥ ୨୨ ।
 ସଦି ଆହୁ ନ ହର୍ତ୍ତେଯଃ ଜ୍ଞାତୁ କର୍ମଣ୍ୟତ୍ସ୍ତତଃ ।
 ମଘ ବଞ୍ଚାନୁଦର୍ଶକ୍ଷେ ଗମ୍ଭ୍ୟାଃ ପାର୍ଥ ! ସର୍ବଶଃ ॥ ୨୩ ।
 ଉତ୍ସୌଦେଶୁରିମେ ଲୋକା ନ କୁର୍ଯ୍ୟାଃ କର୍ମ ଚେଦହୁ ।
 ନକ୍ଷରନ୍ୟ ଚ କର୍ତ୍ତା ନ୍ୟାନୁପହନ୍ୟାଗିମଃ ପ୍ରଜଃ ॥ ୨୪ ।
 ନକ୍ଷାଃ କର୍ମଣ୍ୟବିଦ୍ୱାଂସୋ ସଥା କୁର୍ବନ୍ତି ଭାରତ !
 କୁର୍ଯ୍ୟା ଦ୍ଵିଷଃ ତ୍ରୁଥା ନକ୍ଷଚିକୀର୍ଷୁ ଲୋକନ୍ୟ ଗ୍ରହଃ ॥ ୨୫ ।

ଅତ୍ରାହମେବ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତେଇତାହ ତ୍ରିତିଃ । ୨୨ ।

ଅନୁଭବକ୍ଷେ ଅନୁଭବକ୍ଷେତ୍ରବିତ୍ୟର୍ଥ । ୨୩ ।

ଉତ୍ସୌଦେଶୁରମ୍ଭୀଃ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତୀକୃତ୍ୟ ଧର୍ମକୁର୍ମାଣ ଭଂଶୋବୁ । ତତ୍କର୍ତ୍ତବ୍ୟାତ୍ମକର୍ମବେତ୍ତବେ ତମାଗା-
ହମେବ କର୍ତ୍ତାମାଣୀ ଏବମହମେବ ଓ. ହନ୍ତାଂ ମନୀନାଃ କୁର୍ମାଣ । ୨୪ ।

ତମାଣ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତନ ଜ୍ଞାନିନାପି କର୍ମ କର୍ତ୍ତାମିତ୍ୟାପମଂହରତି ମନ୍ତ୍ର ଇତି । ୨୫ ।

ଅନ୍ୟଃ କର୍ମଜ୍ଞତଃ ହଃ କର୍ମମଂନ୍ୟାମଂକ୍ରତଃ ଜ୍ଞାନାଭ୍ୟାମେନାହମିନ କୃତାଖୀ ଭବେତି ତୁଳିତବେନ ନ
କର୍ମବେନ କର୍ମଜିନାମନ୍ତରାତ୍ମକରଗହେନ କର୍ମଦେଵାମ୍ଭିତ୍ତମତ୍ତାଂ । କିନ୍ତୁ ହଙ୍କତାଦୀର୍ଘଭିବାନ୍-
ନିନକ୍ଷାମ କର୍ମଜିବ କର୍ମଜ୍ଞାବ ଷୋଜରେନ କରଗରେ । ଅତକର୍ମାଣି ସମାଚରନ ଅତ୍ରମେବ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତୀ-
ତ୍ୟବ୍ଦ । ନମ୍ବ “ଅନ୍ୟ ନିଜେଯମଂ ବିଷ୍ଵାରବ ଦ୍ଵାରାବ କର୍ମତି । ନ ବ୍ୟାତି ମୋଗିମୋହପଥ୍ୟଃ ସାଙ୍ଗ-
ତୋହପି ଭିକ୍ଷୁତମଃ ॥” ଇତାଜିତ ବାକୋନେ ହରିହରାତ୍ମତ, ମତୀଃ । ତଥାନୁ ଭକ୍ତ୍ୟାପଦେହୁ କ-
-ବିବରଃ ଇମତ ଆମୋପଦେହୁ କି ବିଷ୍ଵାରମିତ୍ୟାବିନାଶଃ । ଜ୍ଞାନାଭ୍ୟାତ୍ମକରଗଜାଧୀନିହାଂ ତତ୍-

ହେ ପାର୍ଥ ! ଆମି ପରମେଶ୍ୱର, ଆମାର ଏହି ତ୍ରିଲୋକ ମଧ୍ୟେ କିଛୁ କର୍ତ୍ତବ୍ୟା
ନାହିଁ । ତ୍ରୁଥାପି ଆମି କର୍ମଚରଣ କରିବେଛି । ୨୨ ।

ଅତ୍ସ୍ତିତ ହଇଯା ସଦି ଆମି କର୍ମଚାରୀ କବି ତବେ ମର୍ମାନ୍ତବନ୍ତୀ ହଇଯା ମକଳ
ମହ୍ୟାହେ କର୍ମଚାରୀ କରିବେ । ୨୩ ।

ଆମି କର୍ମ ନା କରିଲେ କର୍ମ ହ୍ୟାତ୍ୟପୃଷ୍ଠକ ମନ୍ତ୍ର ଲୋକ ଉତ୍ସର ହଇବେ ଏବଃ
ଆମାକୁ ଶାରୀ ବିଧି ଦ୍ଵାରାକ୍ଷ୍ୟ ଉତ୍ସର୍ତ୍ତି ହଇଲେ, ମନ୍ତ୍ର ପ୍ରଜା ବିନଷ୍ଟ ହଇବେ । ୨୪ ।

ଅତ୍ସ୍ତବେ ଲୋକ ନଃପହେର ଜନ୍ୟ ବିଷ୍ଵାନ୍ ବାଜି ଅନାମକ୍ତଭାବେ ମେହିକଣ କାର୍ଯ୍ୟ
କରନ, ସେମତ ଅବିବାନ୍ ବ୍ୟାଜି ଆମକ ହଇଯା କର୍ମ କରେନ । ଅତ୍ସ୍ତବେ ବିଷ୍ଵାନ୍
କୁ ଅବିବାନେର କୁର୍ମର ପ୍ରକାର ପୃଥିକ ନର, କେଦଲ ତାତ୍ତ୍ଵାଦେର ଆସଜି ଓ ଅନ୍ୟାଜି
ମୁଦ୍ରକୀୟ ନିଷ୍ଠା ପୃଥିକ, ଇହାହୁ ଜାଗିବେ । ୨୫ ।

ନ ବୁଦ୍ଧି ଭେଦେ ଜନଯେଦଜ୍ଞ'ମ' । କର୍ମସଙ୍କଳିନୀ' ।

ବୋଜୁଯେତ ସର୍ବକର୍ମାଣି ବିଦ୍ୟାନ୍ ଯୁଦ୍ଧ' ଶାଚରନ୍ ॥ ୨୬ ।

ପ୍ରକୃତେଃ କିମ୍ଯମାଣ ନି ଶୁଣେଃ କର୍ମାଣି ସର୍ବନ୍ଦେଶ ।

ଅହକ୍ଷାରଦିନୂଡ଼'ଜ୍ଞାନ କର୍ତ୍ତାହଗତି ମନ୍ୟାତେ ॥ ୨୭ ।

ଦେଖ ନିକାମକର୍ମାଧିନହାଏ । ଭାକ୍ତରୁ ଅତଃପ୍ରାପନାଥ ଅଣ୍ଠେକରଣଶ୍ରୀପାତ୍ରାନପେକହାଏ । ବୁଦ୍ଧି-
ଭଦ୍ରୀ ଅକ୍ଷ୍ୟପାଦରିତୁଃ ଶକ୍ତ୍ୟାନ୍ ତତ୍ତ୍ଵାନ୍ କର୍ମିଣାଃ ବୁଦ୍ଧି-ଭଦ୍ରମଣି ଜନରୁହ ଭଦ୍ରୋକ୍ଷାନ୍ତୋଽନ୍
କର୍ମାନଧିକାରୀନ୍ । 'ତାନ୍ କର୍ମାଣି ବୁଦ୍ଧିତ ନ ନିର୍ବିଦେଶବାବତ୍ । ମନ୍ଦକଥୀଅବଗାନ୍ଦୋ ବା ଆକ୍ଷା
ଧ୍ୟାନଜୀବତେ ।' ଈତି । 'ଧର୍ମାନ୍ ମଂଡାଜ୍ୟ ସଃ ମର୍ମିନ୍, ମାଂଭଜେନ୍ ମ ଚ ମନ୍ତ୍ରମଃ ।' ଈତି ।
ଶର୍ମିତର୍ମାନ୍, ପରିତ୍ୟାଜ ମାଧ୍ୟକଃ ଶର୍ମଣ୍ ବର୍ଜନି । 'ତାତ୍ତ୍ଵା ଅଧିକଂ ଚାଣ୍ଗାନ୍ ଭଜନ୍ ହରେ ଉତ୍ସର୍ଗ-
କୋଥ ପାତେନ୍ତତେ; ସଦି' ଈତ୍ୟାଦି ବଚନେତ୍ ଈତି ବିବେଚନୀୟ । ୨୬ ।

ନୟ ସର୍ବ ବିଜ୍ଞାନପି କର୍ମକୁଣ୍ଡିତୁଃ ପିଲ୍ଲବିଦ୍ୱିରୋଃ କୋ ବିଶେଷ ଇତ୍ୟାଶ୍ଵା ତତ୍ତ୍ଵରିଶେଷଃ
ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରକୃତେତି ବ୍ରାତାଂ । ପ୍ରକୃତ ଶୁଣେଣକାର୍ଯ୍ୟାନ୍ତିରେ ପରମଃ ପରମଃ ପରମଃ ପରମଃ ପରମଃ
ମାନ୍ଦାନି ସାନି କର୍ମାନି ତାନାହମେ କର୍ତ୍ତ୍ଵ କରେଣିତି ଅଦିଵାନ୍, ମନ୍ୟାତ୍ । ୨୭ ।

ଶୁଣକର୍ମଣେ । ସେ ବିଜ୍ଞାନୋ ତରୋତ୍ସବ ସେତ୍ତାତି ମଃ । ତତ୍ର ଶ୍ରୀବିଭାଗଃ ସହରଜନ୍ମାନ୍ତି ।
କର୍ମବିଭାଗଃ ସହାନ୍ତିକାରୀନ୍ଦେଶ । ଦେଶତେତ୍ତିର ବିଦ୍ୟା । ତରୋତ୍ସବ ଅକ୍ରମଃ ତତ୍ତ୍ଵାନ୍ତ ଶୁଣଃ

କର୍ମର ତାତ୍ପର୍ୟ ସେ ଭକ୍ତ୍ୟାନ୍ତପାଦକ ଜ୍ଞାନ ତାହ ଯିନି ନା ଜ୍ଞାନେନ ତିନି
ଅଜ୍ଞ । ମେହ ଅଜ୍ଞତାବଶତଃ କର୍ମେ ଅବାସ୍ତର କଲାରୂପ ଇତର କାମକେ ଶ୍ରୀକାର
କରେନ, ଅତ୍ୟବ ତିନି କର୍ମସଙ୍କ୍ରମି । ଅଜ୍ଞ ଓ କର୍ମସଙ୍କ୍ରମି ପୁରୁଷକେ ତାତ୍ପର୍ୟ ବଲିଲେ
ଶ୍ରୀର ସହିତ ଆସିଥିବା ଅକାଶ କରେ ନା । ଅତ୍ୟବ ତାହାକେ କର୍ମ ଭଦ୍ରତ୍ତା ତ୍ୟାଗ
କରିବାର ଉପଦେଶ ମହମା ନୀ ଦିଯା । ବିଜ୍ଞାନ୍ ଲୋକ ନିକାମ କର୍ମ ଯୋଗ ମହକାରେ
ଦୟଃ କର୍ମାଚରଣପୂର୍ବକ ତାହାକେ ଚିତ ତତ୍ତ୍ଵର ଜନ୍ୟ କର୍ମର ଉପଦେଶ ଦିବେନ ।
ମହମା ତାହାର ବୁଦ୍ଧି ଭେଦ ଜ୍ଞାନିତେ ଚେଷ୍ଟା କରିଲେ ତାହାର ମଜ୍ଜ ହଇବେ ନା ।
ଜ୍ଞାନୋପଦେଷ୍ଟାନିଦିଗେର ପ୍ରତି ଆମାର ଏହ ଉପଦେଶ ଜ୍ଞାନିବେ । ସ୍ଵାକ୍ଷରା ଭତ୍ତି
ଉପଦେଶ କରେନ । ତ୍ରୀହାଦେର ପକ୍ଷେ ଏ ଉପଦେଶ ନୟ, ସେହେତୁ ଭତ୍ତି ମହମେ ଅଜ୍ଞ:
କର୍ମଣ ଶୁଦ୍ଧି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଅପେକ୍ଷା ନାହିଁ । ଇହ ପରେ ବିଶେଷକାର୍ଯ୍ୟ ବିଚାର କରିବୁ । ୨୬ ।

ବିଜ୍ଞାନ ଓ ଅବିଜ୍ଞାନେର ଭେଦ ବଲି ଶ୍ରୀର ପରଥ କର । ଅବିଦ୍ୟା ଭାରା ଭାରା ଅ-
କୃତିତେ ଭ୍ୟାବଧ ହଇଯା ଜୀବ ପ୍ରାକୃତ ଅହକ୍ଷାରବଶତ: ଅକୃତିର ଶ୍ରୀଭାରା କିମ୍ଯମାଣ
ମମତ କାର୍ଯ୍ୟକେ ଶ୍ରୀର କାର୍ଯ୍ୟ ମନେ କରିଯା ଭ୍ୟାମି କର୍ତ୍ତା ଏହ କାର୍ଯ୍ୟ ମମେ କରେନ ।
ଇହାଇ ଅବିଜ୍ଞାନେର ଲକ୍ଷ୍ୟ । ୨୭ ।

ତୁର୍ବିତୁ ମହାବାହୋ ! ଶୁଣକର୍ମବିଭାଗଯେ' ।

ଶୁଣାଶୁଣେ ସର୍ବତ୍ତ ଇତି ମନ୍ଦାମ ସଂଜ୍ଞତେ ॥ ୨୮ ।

ପ୍ରକୃତେଷ୍ଟୁ ଶୁଣାଶୁଣେ ସଂଜ୍ଞତେ ଶୁଣକର୍ମଶୁଣୁ ।

ତାନକୁର୍ମବିଦୋ ମନ୍ଦାମ କୁର୍ମବିଦ ବିଚାଲଯେ' ॥ ୨୯ ।

ମର୍ଯ୍ୟା ନର୍ମାଣି କର୍ମାଣି ଶଂନ୍ୟନ୍ୟାଧ୍ୟାତ୍ମାଚେତନା ।

ଦେବତା ପ୍ରଦୋଜୀବୀତ୍ତିରାଣି ଚଞ୍ଚୁରଦୀମି ଶୁଣେଇ କଳାନ୍ତିର ବିଷୟେ ସୁର୍ବତ୍ତେ । ଅହଞ୍ଚ ନ ଶୁଣି, ନାପି ଶୁଣକାର୍ଯ୍ୟ । କୋପି, ମାପି ଶୁଣେଇ ଶୁଣକାର୍ଯ୍ୟରୁ ତେବୁ କୋଥିପି ମେ ଦୟକଃ ଇତିମହା ବିଜ୍ଞାଂଶୁ ନ ସଂଜ୍ଞତେ । ୨୮ ।

‘ରୁଦ୍ଧ ବୁଦ୍ଧ ଜୀବ ଶୁଣେତୋ । ଶୁଣକାର୍ଯ୍ୟଭାକ ପୃଥିବୀକୁ ଭୁତାନ୍ତ୍ରମସମକ୍ଷାତ୍ମ ହ’ କଥଃ ତେ ବିଷୟେ ସୁର୍ବତ୍ତୋ ଶୁଣ୍ୟାତ୍ମେ ତତ୍ତ୍ଵା । ଅହରତେଃ ଶୁଣି: ମନ୍ଦାମାଦେଶାଦ ପ୍ରାପ୍ତସଂମୋହାଃ ସଥ ଭୁତାବିଦୋ-
ବିଷୟ ଆଜ୍ଞାନଃ ଭୂତବେବ ମନାତେ, ତୈଥିବ ପ୍ରକୃତିଶ୍ଵରାଦିଷ୍ଟା: ଜୀବାଃ ଆଜ୍ଞାନ, ଶୁଣାନ ଶୁଣାନେବ ମନ୍ଦାମାଦ ।
ଆତୋ ଶୁଣକର୍ମଶୁଣକାର୍ଯ୍ୟରୁ ବିଷୟେ ସଂଜ୍ଞାତ । ତାନ କୁର୍ମବିଦୋ ମନ୍ଦମତୀନ୍, କୁର୍ମବିଦ୍,
ମର୍ଯ୍ୟାତ । ନ ବିଚାଲଯେ' ଏଇଶୁଣେତ୍ୟଃ ପୃଥିବୀକୁ ଭୁତାନ୍ତ୍ର ଜୀବ ନାତୁ ଶୁଣଇଅତ ବିଚାରଙ୍ଗ ଆପନ୍ତିରୁ ନ
ବଜନେ । କିନ୍ତୁ ମେଲ୍ଲାଦେଶ ନର୍ତ୍ତକଃ ନିକମକର୍ମବ କାରାଯେ । ନହିଁ ଭୁତାବିଦୋ ମନ୍ଦାମାନ୍, ନ
ଶୁଣନ୍ । କିନ୍ତୁ ମେଲ୍ଲାଦେଶ ନର୍ତ୍ତକଃ ଶତକୁର୍ମାପ୍ୟାପଦେଶନ ଆହ୍ୟ ମାପନୀତେ କିନ୍ତୁ ତୌରେନ୍ତକେବଳ
ମର୍ଯ୍ୟାତିବିଶ୍ରାବୋଗେମୈବେତି ତାବେ । ୨୯ ।

ଅର୍ଦ୍ଧଶତିଂ ମର୍ଯ୍ୟା ଅଧ୍ୟାତ୍ମାଚେତନା ଆଜ୍ଞାନିତାର୍ଥ । ଏବ୍ୟାକୀ ମର୍ଯ୍ୟାଭାବ ମନ୍ଦାମାନ ତତ୍ତ୍ଵ ଆଜ୍ଞାନି
ଶତେତତ୍ତ୍ଵଦ୍ୟାଜ୍ଞାଚତୁର୍ବେଳ ଆଜ୍ଞାନ ନାଟ୍ରନେବ ଚେତନା ନାତୁ ବିଷୟନ୍ ନାଟ୍ରନେତାର୍ଥ । ମର୍ଯ୍ୟାକର୍ମାଣି ଶଂ-
ନ୍ୟାତ୍ମ ମନ୍ଦାମାନ ମର୍ଯ୍ୟାନାଯୁଧକ୍ଷମି । ୩୦ ।

‘ହେ ମହାବାହୋ ! ତୁର୍ବିତ ବିଦ୍ଵାନ ପୁରୁଷ ପ୍ରାକୃତ ଶୁଣ କର୍ମକେ ଆଜ୍ଞା ହଇତେ
ପୃଥିବୀ ଜୀବିନା ତାହାତେ ନନ୍ଦ କରେନ ନା । ଏହି ମାତ୍ର ମନେ କରେନ ଯେ ଆମି
ପୃଥିବୀ । ଘଟନା ବଶତଃ ପ୍ରାକୃତେ ଆବଶ ହଇଯା ପ୍ରାକୃତିର ଶୁଣ କର୍ମ ଦ୍ୱାରା କାର୍ଯ୍ୟ
କରିଛେହି । ୨୮ ।

ମୁଢ ବ୍ୟକ୍ତି ଥିଲେ କେବଳ ବୁଦ୍ଧ ନା କରିଯା ପ୍ରାକୃତ ବଲିଯା ଆପନାକେ ବୋଧ
କରେମ ଏବଂ ପ୍ରାକୃତିର ଶୁଣ କରେ ପ୍ରୀଯ ମହାକ ଯୋଜନା କରେନ । ମେହି ଅନ୍ତର୍ମାନ
ବିଶିଷ୍ଟ ମର୍ଯ୍ୟାକର୍ମି ତୁମକେ ତୁମର ପୁରୁଷରେ ନିରାର୍ଥକ ବିଚାଲିତ କରେମ ନା ।
ଆହ୍ୟ ଦିଗକେ କରମନ୍ଦଃ ଅଧିକାରୀ କରିଯା ଉଚ୍ଚାଧିକାରହ ତୁ ତାନ ପ୍ରାଦୀମ
କରିବାକୁ । ୨୯ ।

‘ଅନ୍ତର୍ମାନ ହେ ଆଜ୍ଞାନ ! ତୁମି ତଥ ଆମ ମନ୍ଦାମାନ ଅଧ୍ୟାତ୍ମ ଚେତନା ହଇଯା ପ୍ରାକୃତ
ଅଜ୍ଞାନ ଓ ପୁରୁଷକାମନା ପରିପ୍ରକାଶ ପୂର୍ବକ ମର୍ଯ୍ୟାତ କର୍ମ ଆମାତେ ଅର୍ପଣ କର । ଏବ୍ୟା

ନିରାଶୀର୍ମିଶ୍ଵମୋ ଭୂଜା ଯୁଧ୍ୟସ୍ତ ବିଗତକାଳେ ॥ ୩୦ ।
 ସେ ମେ ମତମିଦଃ ନିତ୍ୟମୁତ୍ତିଷ୍ଠନ୍ତି ମାନବଃ ।
 ଶ୍ରଦ୍ଧାବନ୍ତେହନମୁହନ୍ତେ ମୁଚ୍ୟନ୍ତେ ତେହପି କର୍ମଭିଃ ॥ ୩୧ ।
 ସେ ତ୍ରେତାବ୍ଦୀମୁହନ୍ତେ ନାନୁତ୍ତିଷ୍ଠନ୍ତି ମେ ମତ ।
 ସର୍ବଜ୍ଞାନଦିଗୁଡ଼ାନ୍ତାନ୍ ବିଜ୍ଞି ନଷ୍ଟାନଚେତସଃ ॥ ୩୨ ।

ଅନ୍ତର୍ଭାବରେ ଏହିପରିଚ୍ୟାହ ସେ ମେ ଇତି । ୩୧ ।

ବିପର୍କେ ଦୋଷମାହ ସେ ହିତ । ୩୨ ।

ଅନ୍ତୁ ରାଜୁଇବ ତଥ ପରମେଶ୍ଵରୀୟ ମତ ମନ୍ତ୍ରତିଷ୍ଠନ୍ତଃ ରାଜୁତାତିବ ଦ୍ୱାରାତ୍ରିଗ୍ରହାତ କିଃ ନ
 ବିଭାତି, ମତଃ । ସେ ଖଲ୍ମିକ୍ଷାଣି ଚାରଯନ୍ତେ ବର୍ତ୍ତନ୍ତେ ତେ ବିବେକିନୋଥିପି ରାଜୁଃ ପରମେଶ୍ଵରୀୟ-
 ଚ ଶାଶନଃ ମନ୍ତ୍ରଃ ନଶ୍ଵର୍ବସ୍ତ । ତଥୈବ ତେଷାଃ ଅଭାବୋତ୍ତୁତ୍ୟାହ ମନ୍ତ୍ରଶମିତି । ଜୀବାନପୋବନ୍
 ପାପେକୁତେ ମତୋବନ୍ ନରକୋ ଭବିଷ୍ୟତେ ଭବିଷ୍ୟତି ଏବଂ ଦୁର୍ବଳ ଭବିଷ୍ୟତିକି
 ବିବେକବାନଗି ଦ୍ୱୟାଃ ପ୍ରକୃତେ କିରଣ୍ତନ୍ ପାପାଭ୍ୟାସୋତ୍ୟ-ଦୃଢ଼ଭାବୀୟ ମନ୍ତ୍ରଶ୍ଵରପାଦେବ ଚେଷ୍ଟିତେ ।
 ତ୍ୱରାଂ ଅକ୍ରତିଃ ଅଭାବଃ ବାଣ୍ଟ ଅନୁମରଣି । ତତ୍ତ୍ଵ ଲିଙ୍ଗହଃ ତଥାନ୍ତରାଜୀବ ସଂକ୍ଷତୋ ରାଜୁକୁତୋ ସା-
 ତୋନ୍ତର୍ମତ୍ତୁଚିନ୍ତାନ୍ ଉତ୍ୱଳକ୍ଷଣୋ ନିକାମ କର୍ମଶୋଗଃ, ଶୁଦ୍ଧଚିନ୍ତାନ୍ ଜୀବାନବୋଗକ ମଂକର୍ତ୍ତ୍ଵ ଅବୋ-
 ଧମିତ୍ରଃ ଚ ଶକ୍ତୋତ୍ତି । ନହ୍ୟତ୍ତାନୁଷ୍ଠାନିନ୍ ; କିନ୍ତୁ ତାମପି ପାପିଷ୍ଟଅଭାବମ୍, ରାତ୍ମଞ୍ଜିକ ସଂ-
 କ୍ରମପ୍ରଥମକ୍ରମୋଗ୍ରହ ଉକ୍ରତ୍ତ୍ଵ ପ୍ରଭବେ । ସହୃଦୟକାନ୍—“ଅହୋଦ୍ବୋଧି । ଦେବରେ-
 କୃପନ୍ନ ସମା ତେ କ୍ଷମାଂ । ନୌଚୋଦ୍ୟଶୁଳକାକେ ଲେବେ ଶୁରକୋ ବ୍ରତମୁଚ୍ୟାତେ ।” ୩୩ ।

ବସ୍ତାନ୍ତଃ ଅଭାବେରୁ ଲୋକେରୁ ବିଦ୍ୟମିଦେଷାନ୍ତଃ ନ ପ୍ରତିବତି, ତ୍ୱରାଂ ସାବଧାନ୍ ପାପାଭ୍ୟାସୋତ୍ୟ-
 ଦୃଢ଼ଭାବୋ ନାହିଁତାଏ ସାଧେଷି ମିଶ୍ରିତାଣି ନ ଚାରଯେଦିତ୍ୟାହ । ଇତ୍ତରୁମୋତ୍ତରମେତି ବୀଘ୍ନାଶ-
 ତ୍ୱେକଂ ମରେତ୍ରିରାଗାମର୍ଥେ ଅନ୍ତରିକ୍ଷରେ ପରଜୀମାତ୍ର ଗାତ୍ରମର୍ଶମର୍ପର୍ବନ ତ୍ରେତାବ୍ଦୀନିକ
 ଜୀବାନନାର୍ଦ୍ଦୀ ଶାରନିରିଜେଥିପିରାଗଃ ତଥା ଶୁଦ୍ଧ ବିପ୍ର ତୀର୍ଥାତିଥି ଦର୍ଶନ ପରିଚାର ତଥ ସମ୍ପଦ-

ଚିତ୍ତା ଓ ମନ୍ଦେହେ ପରିତ୍ୟାଗ ପୂର୍ବକ ତୋମାର ସ୍ଵଦ୍ଵ ସେ ଯୁଦ୍ଧ ତାହା ଅବଲବନ
 କର । ୩୦ ।

ଏହି ନିକାମ 'ଭଗବଦପରିତ କର୍ମଶୋଗ ବିନି ସର୍ବଦା ଅହିତାମ କରେନ ଏବଂ
 ଅନ୍ତର୍ଭାବୀ ଶୂନ୍ୟ ହଇଲା ଆମାର ପ୍ରତି ଅଜ୍ଞା କରେନ ତିନି କର୍ମ୍ବକ୍ଷ ହିତେ ଶୁଦ୍ଧି ଶାତ୍ର
 କରେନ । ୩୧ ।

ବିନି ଏହି ଉପଦେଶେର ପ୍ରତି ଅନ୍ତର୍ଭାବୀ ଅକାଶ ପୂର୍ବକ ଆମାର ଏହି ଉପଦେଶ
 ପାଦନ ନା କରେନ ତୀର୍ଥାକେ ମନ୍ତ୍ର ଜୀବନ ହିତେ ବକ୍ତିମୁହିମଟିଃ ଓ ବିରୋଧ ବିଚିରି
 ଆମିବେ । ୩୨ ।

ନଦୁଃର ଚେଷ୍ଟତେ ସ୍ଵସ୍ୟାଃ ପ୍ରକୃତେ ଜୀବନବାନପି ।

ପ୍ରକୃତିଃ ସାଙ୍ଗି ଭୂତାନି ନିଶ୍ଚହଃ କିଃ କରିଷ୍ୟତି ॥ ୩୦ ।

ଇଞ୍ଜ୍ଞୟଲୋଜ୍ଞୟସ୍ୟାର୍ଥେ ରାଗହେମେ ବ୍ୟବଶ୍ଚିତୋ ।

ତ୍ୟୋ ର୍ତ୍ତ ବଶମାଗଛେତୋ ହସ୍ୟ ପରିପାଦିନୋ ॥ ୩୪ ।

ଦ୍ୱାରକ ଏମନ୍ତବ୍ୟାକେ ଶାକକିହିତେଥି ଦେବଃ ଇତୋର୍ତ୍ତୋ ବିଶେଷେଗାବହିତୋ ଏର୍ତ୍ତେ ; ତହୋ ବିଶେଷୀଲହଃ ନ ଆପ୍ନ୍ୟ । ସଜ୍ଜ ଇଞ୍ଜ୍ଞୟାର୍ଥେ ଶୌଦର୍ଶନାର୍ଥୀ ରାଗଃ ତଥ ପ୍ରତିବାତେ କେନଚିଏ କୃତେ-
କ୍ରତି ଦେବ ଇତି ଅଦ୍ୟ ପୁରୁଷାର୍ଥ ମାଧ୍ୟମେ କଟିଭ୍ରତେ ମୁଖସମିକ୍ଷାର୍ଥୀ ରାଗଃ ।
ଦଳଃ ପ୍ରତିକୁଳେହର୍ଥେ ବିରମ କର୍ମାର୍ଥୀ ଦେବଃ । ତଥ ଅପ୍ରାପ୍ତି ଦର୍ଶନ ଅବଗାନ୍ତୀ ରାଗଃ ଦୈରି
ଅପ୍ରାପ୍ତି ଦର୍ଶନ ଅବଗାନ୍ତୀ ଦେବଃ । ତହୋବିଶ୍ଵଃ ନ ଗଛେଦିତ ଦ୍ୟାଚକ୍ରତେ । ୩୫ ।

ଏକପ ମନେ କରିବେନା ଯେ ବିଦ୍ୱାନ୍ ପୁରୁଷ ଅନାମ୍ବା ଓ ଅନାମ୍ବା ବିଚାର ପୂର୍ବକ
ଆକୃତ ଶୁଣ କର୍ମକେ ମହାମା ତ୍ୟାଗ କରତ ମନ୍ୟୁସ ଧର୍ମ ଆଶ୍ୟ କରିଲେ ତାହାର ମନ୍ଦିଳ
ହେବେ । ତାନବାନ ହଇଲେବେ ଦକ୍ଷଜୀବ ସ୍ତ୍ରୀ ଦହ କାଳାଦୃତ ପ୍ରକୃତିର ମନୁଶ ଚେଷ୍ଟା
କରିବେ । ମହାନ ନିଶ୍ଚହ ଅବଲମ୍ବନ କରିଲେଇ ଯେ ପ୍ରକୃତି ପରିତ୍ୟାଗ ହୟ ତାହା ନୟ ।
ବର୍ଣ୍ଣାବସକଳ ମହାଜେଇ ଦହକାଳ ଅଭ୍ୟାସ ଚେଷ୍ଟାକ୍ରମୀ ପ୍ରକୃତିକେ ଅବଲମ୍ବନ
କରିବେ । ମେହ ପ୍ରକୃତି ତ୍ୟାଗେର ଉପାୟ ଏହି ଯେ ମେହ ପ୍ରକୃତିତେ ଅବହିତ
ଶ୍ରୀକିର୍ତ୍ତା ତଦହ୍ୟାଶୀ କର୍ମ ମକଳ ଏକଟୁ ମର୍କଣ୍ଡାର ମହିତ କରିତେ ଥାକିବେ । ଡିଙ୍ଗି-
ଦ୍ରୋଗ ଶକ୍ତି ସ୍ଵର୍ଗ ଦୂର ଦୈରାଗ୍ୟ ସେ ପର୍ଯ୍ୟାପ୍ତ ଦ୍ଵାପାତ ନା ହୟ ସେ ପର୍ଯ୍ୟାପ୍ତ ନିକାମ ଭଗବଦର୍ପିତ
କର୍ମଦୋଗହି ଏକ ମାତ୍ର ଶ୍ରେଷ୍ଠ ପଦ୍ମା, ସେହେତୁ ତାହାତେ ସ୍ଵର୍ଗ ପାଲନ ଓ ସ୍ଵର୍ଗ ମଂଙ୍କାବ
ଉତ୍ତର କଲାଇ ସ୍ଵଗପନ ମଜ୍ବବ । ସ୍ଵର୍ଗ ତାଗ କରିଲେ ଉତ୍ପଥ ପମନଇ ଚରମ କଳ ହୟ ।
ସେ ହଲେ ମନ୍ତ୍ରପା ବା ଭକ୍ତ କୃପା ଦ୍ୱାରା ଭକ୍ତିଧୋଗ ହଜାରାତ ହୟ ସେ ହଲେ ନିକାମ
ମନ୍ଦର୍ପିତ କର୍ମଦୋଗ ଅପେକ୍ଷା ଉତ୍କଳ୍ପି ପଦ୍ମା ଲାଭ ବଶତ ଏକପ ସ୍ଵର୍ଗ ପାଲନ ବିଧି
ଅବଲମ୍ବନ ପାଇ ନା । ତଥ୍ୟାତ୍ମ ମର୍ବଦହ ଏହି ନିକାମ ମନ୍ଦର୍ପିତ କର୍ମଦୋଗହି
ପ୍ରେସ । ୩୬ ।

ସହି ସହ ଇଞ୍ଜ୍ଞ୍ୟାର୍ଥ କ୍ରମ ବିଷୟ ସ୍ତ୍ରୀକାର କରିଲେ ଜୀବେର ଅଧିକାର ବିଷୟ
ବହନଇ ମଜ୍ବବ, କର୍ମଦୁଃଖ ମଜ୍ବବ ହଇବେନା ତବେ ଶ୍ରବନ କର । ବିଷୟ ମକଳଇ ବେ
ଜୀବେର ଧିରୋଧୀ ତାହା ନୟ । ବିଷୟେ ମେ ରାଗ ଦେବ ତାହ୍ୟାଇ ଜୀବେର ପରିଧ ଶର୍କ ।
ଅନ୍ତର୍ଭୟ ବିଷୟ ସ୍ତ୍ରୀକାର କରିବାର ମେହ ମାଗଦ୍ୱୟକେ ବଶୀଭୂତ କରିବେ । ତାହା
ହଇଲେ ମନ୍ତ୍ର ବିଷୟ ସ୍ତ୍ରୀକାର କରିବାକୁ ଭୂମି ବିଷୟେ ଆବଶ୍ୟକ ହଇବେନା । ବେ ପର୍ଯ୍ୟାପ୍ତ

ଶ୍ରେଷ୍ଠାନ୍ ସ୍ଵଧର୍ମୋ ହିତୁଃ ପରଧର୍ମଃ ସ୍ଵମୁକ୍ତିତାଂ ।
ସ୍ଵଧର୍ମେ ନିଧନଃ ଶ୍ରେସ୍ଥଃ ପରଧର୍ମୀ ଭୟାବହଃ ॥ ୩୫ ।

ଅର୍ଜୁନ ଉବାଚ ।

ଆଥ କେନ ପ୍ରୟୁକ୍ତୋହୟଃ ପାପଥରତି ପୂର୍ବତଃ ।

ତତକ ଯୁଦ୍ଧପତ୍ର ଧର୍ମ୍ୟ ସଗାବତ୍ରାଗବୈଷ୍ଣବାହିତ୍ୟନ କର୍ତ୍ତୁମନ୍ଦ୍ୟବ୍ରାହ୍ମ ପରଧର୍ମପ୍ରାଚୀତିହି-
ସାମେତ ହୃକରହାଏ ଧର୍ମଜୀବିଶ୍ଵାତ୍ ତତ୍ତ୍ଵାତ୍ମିତ୍ତ ମିଛନ୍ତଃ ପ୍ରତ୍ୟାହ ଶ୍ରେଷ୍ଠନିତି । ବିତ୍ତଃ କିଞ୍ଚି-
ଦୋଷ ବିଶିଷ୍ଟାହିପି ଯମଗମୁକ୍ତାହାଶକୋପି ପରଧର୍ମଃ ସ୍ଵମୁକ୍ତିତାଂ ସାଧେବାମୁକ୍ତାତୁଂଶକ୍ରାନ୍ତିପି
ମର୍ମତ୍ୱପୂର୍ବାଦପି ମକାଶାଂ ଶ୍ରେଷ୍ଠାନ୍ ତତ୍ତ୍ଵହେତୁ ସ୍ଵଧର୍ମ ଇତ୍ୟାବି । ବିଧର୍ମଃ ପରଧର୍ମକ ଆତ୍ମପ
ଉପଯାଚନଃ । ଅଧିରୂପାଃ ପକ୍ଷେମା ଧର୍ମଜୋହ ଧର୍ମବନ୍ଦାଜେନିତି ସମ୍ମୋଦ୍ଦେଶ । ୩୬ ।

ବହୁତଃ ରାଗରେବେ ବ୍ୟବହିତାବିତ୍ୟତ୍ ଶାର୍ଣ୍ଣନିଷିଦ୍ଧେଷ୍ଟପୀଜ୍ଞାର୍ଥେ ପରହିଁ ସନ୍ତୋଗାଦେହୀ ରାଗ-
ଇତ୍ୟଜ ପୁରୁଷତ ଅଧେତି । କେନ ପ୍ରାଣୋଜକ କର୍ତ୍ତା ଅନିଚ୍ଛାରପି ବିଧି ନିର୍ବେଦ ଶାର୍ଣ୍ଣର୍ଥାନବସ୍ତ୍ରାଂ

ଆକୃତ ଦେହ ଆଛେ ମେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବିଷୟ ସ୍ଵୀକାର ଅବଶ୍ୟାଇ କରିତେ ହିବେ । କିନ୍ତୁ
ମେହି ମେହି କାର୍ଯ୍ୟ ଦେହାଜ୍ଞାଭିମାନ ବଶତଃ ଯେ ମକଳ ରାଗରେଷ୍ଟାଟିଯା ଥାକେ, ତାହା
ଧର୍ମ କରିତେ କରିତେ ତୁମି ବିଷୟ ବୈରାଗ୍ୟ ଲାଭ କରିବେ । ବିଷୟ ମସକେ ଯେ
ଭଗବତ ସମ୍ବନ୍ଧ ରାଗ ବା ବେଷ ଅର୍ଥାତ୍ ଭଜ୍ୟ ଦ୍ୱୀପକ-ବସ୍ତ୍ରତେ ବା କାର୍ଯ୍ୟ ରାମ ଓ
ଭକ୍ତି ବିଦ୍ୟାତକ ବସ୍ତ୍ର ବା କାର୍ଯ୍ୟ ବେଷ ତାହା ଦମନ କରିତେ ଉପଦେଶ୍ୟଦିଲାମ ନା,
କିନ୍ତୁ ଆଜ୍ଞାନ୍ତ ସମ୍ବନ୍ଧ ରାଗ ଓ ବେଷକେ ବଶୀଭୂତ କରିବାର ଉପଦେଶ କରିଲାମ
ଆନିବେ । ୩୭ ।

ଅତ୍ୟବ ନିକାମ ମନପିତ କର୍ମମୋଗ ବିଚାରେ ବକ୍ଷଙ୍ଗିବେର ପକ୍ଷେ ବିଶ୍ଵତ ସ୍ଵଧର୍ମ
ଭାଲ । ଉତ୍ସ କ୍ରମେ ଅଛୁଟିତ ହିଲେଣ ପର ଧର୍ମ ଭାଲ ନାହିଁ । ସ୍ଵଧର୍ମ ପାଲନ କରିତେ
କରିତେ ଉଚ୍ଚ ଧର୍ମ ଲାଭ କରିବାର ପୂର୍ବେଇ ସଦି ମରଣ ହୁବ ତାହାଓ ମନ୍ଦଭାବକ,
ବେହେତୁ ପରଧର୍ମ କୋନ ଅବହାତେଇ ନିର୍ଭର ହୁବ ନା । ତବେ ନିର୍ଣ୍ଣୟ ଭକ୍ତି ଉପ-
ହିତ ହିଲେ ଆମ୍ବଦ୍ଧ ସ୍ଵଧର୍ମ ତ୍ୟାଗେ କୋନ ଆପନ୍ତି ହୁବ ନା ; ବେହେତୁ ତଥନ ଜୀବେର
ନିର୍ଣ୍ଣୟ ଧର୍ମଇ ସ୍ଵଧର୍ମ କ୍ରମେ ପ୍ରକାଶ ପାଇ, ଝପାଧିକ ସ୍ଵଧର୍ମ, ତଥନ ପରଧର୍ମ ହିଲା
ପାଇଛେ । ୩୯ ।

ଏତାବତ୍ ପ୍ରବନ୍ଧ କରତ ଅର୍ଜୁନ କହିଲେନ, ହେ ବାହେର୍ ! କାହା କର୍ତ୍ତୁକ ମିଶୁଣ
ହିଲେ, ଜୀବ ଜୀବ ହିଛାର ବିଗ୍ରହିତ ହିଲେଣ ଥାଥ୍ୟକାମେ ପାଇ ଆତର୍ଯୁ କରେ ?
ଆପଣି କହିଲାହେବ ମେ ଜୀବ ନିତ୍ୟ ତରୁ ଚିହ୍ନକରିପ, ମୁହଁତ ଅଭ୍ୟନ୍ତ ତରୁକରିଲାମ

ଅନିଜୁଲି ବାକେଁସ ! ବଳାଦିବ ନିଷେଖିତଃ ॥ ୩୬ ।
ଅଭ୍ୟବାହ୍ୟା ।

କାମ ଏବ କୋଥ ଏବ ରଜୋଗୁଣ ସମୁଦ୍ରଃ ।
ମହାଶନୋ ମହାପାପମ୍ଯ ବିଦ୍ୟେନମିହ ବୈରିଗ ॥ ୩୭ ।
ଧୂମେନାତ୍ରିଯତେ ରହି ର୍ଥାଦର୍ଶୀମଲେନ ଚ ।

ପାପେପର୍ବତିତୁମିଛାରହିତୋହୀପି ବଳାଦିବତି ଅତ୍ୱାଜକ ପ୍ରେରଣଶାଖ ଅରୋଜୁମ୍ୟାପିଇଛା ଶବ୍ଦ-
ଶବ୍ଦପରିତ ଇତିତାଦଃ । ୩୫ ।

ଏବ କାମ ଏବ ବିଷାକ୍ତିମାତ୍ରାକଃ ପୃଥିଵୀ ପାତ୍ର ଅବର୍ତ୍ତତଃ । ତୌନେ ପ୍ରୁଣଃ ପୁରୁଷ: ପାପ: ଚରତୀତ୍ୟର୍ଥ: । ଏବ କାମ ଏବ ପୃଥିବୀରେ ଦୃଶ୍ୟମାନ ଏବ ଅତାକ୍ଷଃ କୋଥୋଭବତି । କାମ ଏବ କେନଟିଥ ପ୍ରତି ତୋ ଭୂତା କୋଥାକାରେଣ ପରିଗମତୀତ୍ୟର୍ଥ: । କାମୟା ପେକିତ ପୂର୍ବନେ ନିର୍ମିତଃ ମ୍ୟାନ୍ତିତି ଚେତ୍ରତାହ ମହାଶନ: ମହାଶନ: ସମ୍ୟ ମଃ । “ସଂ ପୃଥିଵୀଃ ତ୍ରୀହି ସବଃ ହିନ୍ଦ୍ୟ: ପଶ୍ୟଃ ଜୀବଃ । ବାଜମେକମ୍ୟ ତଃସର ମିତିମ୍ଭାଶନ: ତଙ୍ଜେ ଦତି” ଶ୍ରୁତେ: କାମୟାପେକିତଃ ପୂର୍ବିତୁମଶକ୍ୟମେବ ।
ବନ୍ଧୁ ଶାନେନ ସନ୍କାଳୁମଶକ୍ୟକେବେ ମାତ୍ରଭେଦାତ୍ୟାଃ ମ ଦୟଶୀ କର୍ତ୍ତ୍ୟଃ । ତତ୍ରାହ ମହାପାପମ୍ଯ
ଅତ୍ୟାପଃ । ୩୬ ।

ଏହି ନଚ କମ୍ୟଚିନ୍ଦେବୋଯେ ଐତୀ ଅପତ୍ତ ସର୍ବମାତ୍ରେତ ସନ୍ଦୂହିତମାହ ଧୂମେତ । କାମ୍ୟ-
ପାତ୍ରରେ ଶାନ୍ତିହିତିଗାତ୍ମେ ଚ ଅତ୍ୟନ୍ତଦୂହିତଃ । ଧୂମେନାହୃତୋହୀପି ମଲିନୋମହୁନୀହାନିଲକ୍ଷଣଃ
ଅକ୍ଷାର୍ଯ୍ୟତ କରେତି । ମଲେନାହୃତୋ ଦର୍ପନ୍ତ ଦର୍ଢତା ଧର୍ମତିରୋଧନାଥ ଦିଦ୍ୟାହଣଃ ଅକାର୍ଯ୍ୟ ନ

ହିତେ ପୃଥିକ । ତବେ ଜଡ ଅଗତେ ପାପାଚରଣ କରା ଜୀବେର ସ୍ତ୍ରୀଯ ସ୍ତଭାବ ନୟ ।
କିନ୍ତୁ ଦେଖ ଯାଏ ସେ ନରଦାଇ ଜୀବଗମ ପାପାଚରଣ କରିତେହେ । ଅତଏବ ଆପନି
ଆମାକେ ଶ୍ରୀଷ୍ଟକୁପେ ବନ୍ଦନ ଯେ କେ ଜୀବକେ ପାପେ ରତ କରେ ? ୩୬ ।

ଏହି ଅଗ୍ର ଅବଣ କରିଯା ଭଗବାନ କହିଲେନ, ଅର୍ଜୁନ ! ବର୍ଗଶ ସମୁଦ୍ର କାମହି
ପୁରୁଷକେ ପାପେ ଅବସିଦ୍ଧ ଦେଇ । କାମ ବିଷାକ୍ତିମାତ୍ର ସମ୍ମାନ । କାମହି ଅବହ
ତେବେ କମ୍ୟଚିନ୍ଦେବ ପ୍ରାପ୍ତ ହିଇଲା କୋଥ ହୁଏ । କାମ ରଜୋଗକେ ଆଶ୍ରଯ କରିଯା ଉତ୍ୟଃ
ହୁଏ ଏବଂ ଅର୍ଜୁନ ଅଚିଲାବ ନିକିର ବ୍ୟାଘ୍ୟାତ ହୁଏ ତଥନ ତମଙ୍ଗାଶ୍ୟ କରିଯା ତାହାରି
କୋଥ ହିଇଲା ପଡ଼େ । କାମହି ଅତିଶ୍ୟ ଉତ୍ଥ ଏବଂ ସର୍ବଭୂକ । କାମକେଇ ଜୀବେ
ଅଧିନ ଶରୀର ବଲିଯା ଜୀବିବେ । ୩୭ ।

ଶ୍ରେଷ୍ଠ କାମହି ଏହି ଅଗତ୍କିକେ କୋନ ହିଲେ କିଞ୍ଚିତ ଶିଥିଲକୁପେ, କୋନ ହିଲେ
ଶ୍ରୀଷ୍ଟକୁପେ ଏବଂ କୋମ ହିଲେ, ଅତ୍ୟନ୍ତ ଗାତ୍ରକୁପେ ଆସୁତ କରିବାହେ । ଉତ୍ୟଃରଣ

ସ୍ଵର୍ଗବେଳେନାହୁତୋ ଗତ୍ତରୁଥା ତେବେଦମ୍ଭୁତ୍ସ୍ତ ॥ ୩୮ ।
ଆବୁତ୍ସ ଜୀବନମେତେନ ଜ୍ଞାନିନୋ ନିତ୍ୟବୈରିଗା ।

କରୁାତି ସ୍ଵର୍ଗପତ୍ତ ଉପଗଭାବେ । ଉଲ୍ଲେଖ ଜରାୟନ୍ତା ଆହୁତୋ ଗତ୍ତରୁଥ ସକାର୍ଯ୍ୟଂ କରଚଗାନ୍ତି ଅମାରଣ୍ଣ ନକରୁାତି ନ ବା ସ୍ଵର୍ଗପତ ଉପଗଭାବେ ଇହିତ । ଏବଂ କାମସାଧାର୍ଥୀଙ୍କୁ ପରମାର୍ଥକୁରଣ୍ଣ କର୍ତ୍ତୁଃ ଶକ୍ରୋତ ଗାଢ଼ିତମ ଶକ୍ରୋତ । ଅତି ଗାଢ଼ିତେହଚେତନମେବ ପ୍ରୟାଦିତଃ ଜଗନ୍ନାଥ । ୩୮ ।

କାମ ଏହି ଜୀବଦ୍ୟାବିଦ୍ୟା ଇତ୍ୟାହ ଆହୁତମିତି । ନିତ୍ୟବୈରିଗା ଇତ୍ୟତୋଷ୍ଟୋ ସର୍ବ ପ୍ରକାରର୍ଥ ହତ୍ୟାଇତତାବଃ । କାମକ୍ରପଣ କାମକାରେଣାଜ୍ଞାନମେତାର୍ଯ୍ୟଃ । ଚକାର ଇବାର୍ଥେ ଅବଲୋକନ ଥିବା ହିଂସା ପୁରୁଷିତ ମଶକାନ୍ତରୁଥା କାମାର୍ଥପ ଭୋଗେନତାର୍ଯ୍ୟଃ । ସଦତ୍ୱଃ—“ ନ ଜ୍ଞାତୁ କାମଃ କାମମାତୁପତ୍ତାମେନ ଶାଶ୍ୱତି । ତୁଦୀବ ରକ୍ଷବର୍ତ୍ତେ ବ ତୁମ ଏବାଭିବର୍ଦ୍ଧିତ ଇତି । ” ୩୯ ।

ହୁଲ ଦିଯା ବଲି ଶ୍ରଦ୍ଧ କର । ଦୂମାବୁତ ବହିର ନୀର ଜୀବ ଚିତ୍ତନ୍ୟ କାମ କର୍ତ୍ତକ କିଯୁଥ ପରିମାଣେ ଶିଦ୍ଧିଗନ୍ଧପେ ଆବୁତ ଥାକାଯ ଭଗନ୍ତ ସ୍ଵରଣାନ୍ତି କାର୍ଯ୍ୟ କରିତେ ପାରେ । ଏହିଲେ ମୁହଁମିତ ଚେତନକୁପେ ନିକାମ କର୍ମ୍ୟୋଗାଶ୍ରିତ ଜୀବେର ଅବଶିଷ୍ଟି । ମଳା ଛନ୍ଦ ଆଦର୍ଶେର ନୀର ଜୀବ ଚିତ୍ତନ୍ୟ କାମକର୍ତ୍ତକ ଗାଢ଼ିକୁପେ ଆହୁତ ହେଇବା ନରକପେ ଅବଶିଷ୍ଟି ହୁଲେଣ ପରମେଶ୍ଵରକେ ଶ୍ରଦ୍ଧ କରିତେ ପାରେ ନା । ଏହିଲେ ମଧ୍ୟକୋଟିତ ଚେତନ ସ୍ଵରପେ ନିତ୍ୟାନ୍ତ ଐତିକ ଓ ନାସ୍ତିକାନ୍ତି ଜୀବଗଣେର ଅବଶିଷ୍ଟି । ତାହାରା ପଣ ପଞ୍ଚୀ ତୁଳା । ଉଛନ ଦ୍ୱାରା ଆବୁତ ଗର୍ଭେ ନୀର ଜୀବ ଚିତ୍ତନ୍ୟ କାମ କର୍ତ୍ତକ ଅତି ଗାଢ଼ିକୁପେ ଆହୁତି-ଚେତନକୁପୌ ବୁକାନ୍ତି ଭାବେ ଅବଶିଷ୍ଟି କରେ । ୩୯ ।

ମେହି କାମଟି ଜୀବେର ଅବିଦ୍ୟା । ତାହାଇ ଜୀବର ନିତ୍ୟ ବୈରି । ତାହା ହର୍ଷାରିତ ଅଗିର ନୀର ଜୀବ ଚିତ୍ତନାକେ ଆବରଥ କରେ । ଆମି ଯେ ଭଗବାନ ବୈମତ ଚିତ୍ପଦାର୍ଥ ଜୀବଟି ତନ୍ଦ୍ରପ ଚିତ୍ପଦାର୍ଥ । ଆମାତେ ଏ ଜୀବେତେ ସ୍ଵରପ ଭେଦ ଏହି ସେ ଆମି ପୂର୍ବ ସ୍ଵରପ ନର୍ମ ଶକ୍ତିମାନ । ଜୀବ ଅଗୁଚେତନା ଏବଂ ମନ୍ଦର୍ଥ ଶକ୍ତିଭାଙ୍ଗ ମୂର୍ଖ ହୁଯ । ଆମାର ବିତ୍ୱ ଦାସୀହି ଜୀବେର ନିତ୍ୟଧର୍ମ । ତାହାରି ନାମ ଶ୍ରେ ବା ନିତ୍ୟମନ୍ଦିର ଧର୍ମ । ଚେତନ ପଦାର୍ଥ ମାତ୍ରାହି ସ୍ଵଭାବତଃ ସତସ । ଉକ୍ତଜୀବ ସ୍ଵଭାବତଃ ଅତର୍ବିଦ୍ୟା ଅତର୍ବ ସେହା ପୂର୍ବକ ଆମାର ନାମ୍ୟ ଅନ୍ତିକାର ମଠ କରେ ତାହାରା କୁତ୍ତରୀଃ ମେହି ପରିବିଷ୍ଟ ପରମେ କେପଗତ ଭାବ ଜ୍ଞାପ କାହିଁକେ ଦରଶ କରେ । ତଦ୍ୱାରା କମଣ୍ଶଃ ଆହୁତ ହିତେ ହିତେ-

କାମକଳଶେଖ କୌଣସେ ! ହୃଦୟରେଣାନଲେନ ଚ ॥ ୩୧ ।
 ଇଞ୍ଜିଯାଣି ଘନୋବୁଦ୍ଧିରନ୍ୟ ଅଧିଷ୍ଠାନମୁଚ୍ୟାତେ ।
 ଏତେର୍ବିରୋହସ୍ତେୟ ଜ୍ଞାନମାର୍ଗ୍ୟ ଦେହିନ ॥ ୩୦ ।
 ତୁମ୍ଭାତ୍ମ ଗିଞ୍ଜିଯାଣି ଦୋ ନିଷମ୍ୟ ଭରତର୍ଭବ ।
 ପାପମାନ୍ୟ ପ୍ରଜହି ହେନ ॥ ଜ୍ଞାନବିଜ୍ଞାନ ନାଶନ ॥ ୩୧ ।

କାମୀ ଡିଉତ୍ତାତ ଆହ ଇଞ୍ଜିଯାଣିତ । ଅସ୍ୟ ଦୈରିଣଃ କାମସ୍ୟ ଅଧିଷ୍ଠାନଃ ମହାଦୂର୍ଗରାଜ-
 ଧାର୍ଯ୍ୟଃ ଶକ୍ତିବିଦ୍ୱାତ୍ ବିବରାତ ତ୍ୟାଗାତ୍ମେ ଦେଶ ଇତିଭାଃ । ଏତେର୍ବିରୋହନ୍ୟଭାବଃ । ଦେହିନଃ
 ଜୀବ ॥ ୩୦ ।

ଦୈରିଣଃ ଧନ୍ୟାତ୍ ଜୀବ ସତି ଦୈରି ଜୀବତେ ଇତି ନୀତିରତଃ କାମସାକ୍ରମେତୁ ଇଞ୍ଜିଯାଣିରୁ
 ସଥୋତ୍ତରଃ ଦୁର୍ଲଭାଧିକାଃ । ଅତଃ ପ୍ରଥମ ପ୍ରାତାନି ଇଞ୍ଜିଯାଣି ଦୁର୍ଲଭାନ୍ୟାପି ଉତ୍ତରାପେକ୍ଷା ମୁହଁ-

ଆଜ୍ଞାଦିତ ଚେତନ ସ୍ଵର୍ଗପ ଅଭ୍ୟବ୍ୟ ହଇସା ପଡେ । ଇହାରଇ ନାମ ଜୀବେର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ବକ୍ତ ବା
 ସଂଶାର ସାତନା ॥ ୩୧ ।

ବିଶୁଦ୍ଧ ଜ୍ଞାନ ସ୍ଵର୍ଗପ ଜୀବ ଦେହ ଧାରଣ ପୂର୍ବକ ଦେହୀ ନାମେ ବିଦ୍ୟାତ । ସେଇ
 କାମ ତାହାର ଇଞ୍ଜିଯ ମନ ଓ ବୃଦ୍ଧି ରୂପ ଅଧିଷ୍ଠାନ ଦ୍ୱାରା ଜୈବଜ୍ଞାନକେ ଆବୃତ କରିଯା
 ରାଖେ । ବିଶୁଦ୍ଧ ଅହକାର ସ୍ଵର୍ଗପ ଅଗୁଚ୍ଛେତନ୍ୟ ଜୀବକେ କାମେର ମୁକ୍ତତବ୍ୟ ସେ
 ଅବିଦ୍ୟା ପ୍ରଥମେ ପ୍ରାତତ ଅହକାର ରୂପ ପ୍ରଥମ ଆବରଣ ପ୍ରଦାନ କରିଲେ ପ୍ରାତତ
 ବୁଦ୍ଧିହି ଅଧିଷ୍ଠାନ ରୂପେକାର୍ଯ୍ୟକରେ । ପରେ ପ୍ରାତତଅହକାର ପରିପକ୍ଷହିସା ମନକ୍ରପୀ
 ବିତୀର୍ବାଧିଷ୍ଠାନ ପ୍ରଦାନକରେ । ମନ ବିବାହିତିମୁଖହିସା ଇଞ୍ଜିଯରୂପ ତୃତୀର୍ବାଧିଷ୍ଠାନ
 ଅନ୍ତତ କରେ । ଏହି ଅଧିଷ୍ଠାନ ତଯକେ ଆଶ୍ରମ କରତ କାମ ଜୀବକେ ଅଭ୍ୟବ୍ୟରେ
 ନିଷ୍କେପ କରେ । ସତ୍ତବ ଇଚ୍ଛାଦାରୀ ଆମାର ମାତ୍ରଧ୍ୟକେ ବିଦ୍ୟାବଲିଙ୍ଗ ଉତ୍କିଳି କରେ ।
 ସତ୍ତବଇଚ୍ଛାଦାରୀ ଆମାର ବୈମୂଧ୍ୟକେ ଅବିଦ୍ୟା ବଲାଦାର ॥ ୩୦ ।

ଅତ୍ୟଏ, ହେ ଭରତର୍ଭବ ! ତୃତୀ ଜ୍ଞାନ ଧଂଗକାରୀ ମହାପାପରୂପ କାଥ-
 କେ ପ୍ରଥମେ ଇଞ୍ଜିଯାଣି ନିଷ୍କର୍ଷିତ କରିଯା ଜୟ କର । ଅର୍ଥାତ୍ ତାହାର ଅପଗତ
 ଭାବକେ ନାଥ କରତ ତାହାକେ ସ ସ ଭାବେ ଆନୟନପୂର୍ବକ ତାହାର ପ୍ରେମାର୍ଥକ
 ସରପକେ ମୁହଁରାହନ କର । ଅଭ୍ୟବ୍ୟ ଜୀବେର ପ୍ରେସ୍ତ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ଏହି ସେ ପ୍ରଥମେ ମୁହଁ
 ଦୈରିଣ୍ୟ ଓ ପ୍ରଥମ ପାଲନ ; କୁମେ ମାଧ୍ୟମ ଭକ୍ତି ଲାଭ କରତ ପ୍ରେସ୍ତ ଭକ୍ତି ମାଧ୍ୟମ
 କରିବେ । ଯତ୍କୁପା ବା ତୁଳନ କଥା ରେଣୁରପେକ୍ଷ ଭକ୍ତି ଲାଭ, ତାହା ନିଷ୍କର୍ଷ-
 ବିନିର୍ଦ୍ଦେଶ କୋନ କୁଳେ ଶ୍ରୀକର୍ଣ୍ଣବିଦୀ ଅଧାରପେ ଉଦ୍‌ଦିତ ହୁ ॥ ୩୧ ।

ଇଞ୍ଜିଯାଣି ପରାଣାହରିଞ୍ଜିଯେଭ୍ୟଃ ପରଃ ମନଃ ॥

ମନସ୍ତ ପରାବୁଦ୍ଧି ବୁଦ୍ଧେ ସ୍ଥଃ ପରତ୍ତ ସଃ ॥ ୪୨ ।

ଏବଃ ବୁଦ୍ଧେଃ ପରଃ ବୁଦ୍ଧୁ । ସଂକ୍ଷତ୍ୟାଜ୍ଞାନମାତ୍ମନା ।

ଜହି ଶତ୍ରୁଂ ଗହାବାହେ ! କାମକୁପଃ ଦୁରାଶଦଃ ॥ ୪୩ ।

ରାମି ପ୍ରଥମ ତେ । ଜୌରାତ୍ମିତୋହ ଉପାଦିତି । ଇଞ୍ଜିଯାଣିବିଷୟାତି ସଦ୍ୟାପି ପରଜୀ ପରଜ୍ଞୟା-
କ୍ୟାପହରଣେ ଛର୍ବାରାମନୋ ଗଞ୍ଜିତ୍ୟବ ତଥପି ତତ୍ତ୍ଵ ମେତ୍ରାତ୍ମାତ୍ରକରଚରଣାଦିଜ୍ଞିବ୍ୟାପାରହ-
ଗଣନାଂ ଇଞ୍ଜିଯାଣି ନ ଗମ୍ୟ ଇତ୍ୟାର୍ଥ । ପାପଶାନମହ୍ୟାପ୍ରଭ କାମଃ ଜହିତି ଇଞ୍ଜିଯ ବାପାରହଗଣମ-
ନ୍ତି କାମନ ମନୋର୍ଧିପି କାମାତ୍ମିତାତଃ ଭବତ୍ତିତି ଭାବ । ୪୧ ।

ନଚ ପ୍ରଥମେବ ମନ୍ତ୍ରାବୁଦ୍ଧିଜ୍ଞାଯ ସତଗୀର ମଳକ୍ୟାହିତ୍ୟାହ ଇଞ୍ଜିଧାଣି ପରାମିତି । ମଧ୍ୟାଦିବି-
ଜ୍ଞାନିତିରପି ବୌରୈରୁକ୍ତିଯହାତିବିଗ୍ରହ ଶ୍ରେଷ୍ଠୋଭ୍ୟଃ । ଇଞ୍ଜିଯେଭ୍ୟଃ ମକାଶ୍ଵାରପି ପ୍ରବଲାହାମନଃ
ପରଃ ଅଟ୍ଟେ ଥିଲି ଜ୍ଞାନସରହାତିତିଭାବ । ଧନମଃ ମକାଶ୍ଵାରପି ପରା ପ୍ରବଲା ବୁଦ୍ଧି
ବିଜ୍ଞାନକୁପା । ସୁବ୍ରତୀ ନମ୍ୟାପି ନମ୍ତି ତମ୍ୟାଃ ସାଧାନାକାରୀରା ଅନ୍ତରହାତିତିଭାବ । ତମ୍ୟ-
ବୁଦ୍ଧେଃ ମକାଶ୍ଵାରପି ପରତୋ ବଳାଧିକ୍ୟବେ ବୁଦ୍ଧିତେ ତମ୍ୟାପି ଜୀବାତ୍ୟାମନ ନହାଇଃ ମତ୍ୟାଃ
ଖୋଦିରାଜତେ ଇତ୍ୟାର୍ଥ । ମହୁ ପ୍ରସିଦ୍ଧେ ଜୀବାକ୍ଷା କାମମ୍ୟ ଜେତା । ତେବେ ବସ୍ତ୍ରତ: ମର୍ଜତୋର୍ଧପାତି
ପ୍ରବଲେ ନ ଜୀବାକନ । ଇଞ୍ଜିଯାଦୀନ ବିଜିତା କାମେ ବିଜେତ୍ତୁ ଶରୀଏତିତି ନାତ୍ରୀମନ୍ତ୍ରୀ-ନା
କାର୍ଯ୍ୟାତିଭାବ । ୪୨ ।

ଉପମଃହରତି ଏଥିତି । ବୁଦ୍ଧେଃ ପରଃ ଜୀବାକ୍ଷାନଃ ବୁଦ୍ଧୁ ଯାତ୍ରାପାତିଭାବଃ ପଥଗ ଭୂତଃ ଆହ
ଆଜାନା ଦେବୈବ ଆଜାନଃ ଅଃ ସଂକ୍ଷତ୍ୟ ନିକଳଃ କୁର୍ବା ହ୍ୟାମନଃ ଦୂରମପି କାମଃ ଜହ-
ନାଶ । ୪୩ ।

ସଂକ୍ଷେପତଃ: ବଲି, ତୁମି ମେ ଜୀବ ତୋମାର ନିଜ ତ୍ୱ ଏଟ । ଆପାତତଃ ଅଡ଼ବର
ହଇଯା ଇଞ୍ଜିଯ, ମଜ ଓ ବୁଦ୍ଧିକେ ଆଜା ବଲିଯା ମନେ କବିତେହ, ତାହା ଅବିଦ୍ୟାଜନିତ
ଅଥ । ଜଡ ହଇତେ ଇଞ୍ଜିଯ ମକଳ ହୁକ୍କ ଓ ଶ୍ରେଷ୍ଠ, ଇଞ୍ଜିଯ ଅମେଷ୍ଟ ମନ ହୁକ୍କ ଓ
ଶ୍ରେଷ୍ଠ, ମନ ହଇତେ ବୁଦ୍ଧି ହୁକ୍କ ଓ ଶ୍ରେଷ୍ଠ । ଆହ ଯିନି ଜୀବ ତିନି ବୁଦ୍ଧି ହଇତେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ । ୪୩ ।

ଏହି କ୍ରମ ଆପନାର ଅପ୍ରାକୃତତ୍ୱ ଜୀମିଯା ଏବଃ ସମ୍ପତ୍ତ ଜଡ଼ିର ସବିଶେଷ ଓ
ନିର୍ବିଶେଷ ଛିତା ହଇତେ ଆପନାକେ ବିଶେଷ ଭଗ୍ୟବନ୍ଦାସଙ୍କରଣ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ତଥ ଆନିଯା
ଆପନାକେ ଚିତ୍ତ ଶକ୍ତି ଧାରା ବିଶ୍ଵତ୍ତ କରତ ହୁକ୍କଯ କାମକେ ଜ୍ଞମ ମାର୍ଗ ଅବଲହନ-
ପୂର୍ବକ ମାପ କର । ୪୩ ।

ଇତି ଶ୍ରୀମହାଭାରତ ଶତମାହାତ୍ୟାଃ ସଂହିତାଯାଃ ବୈଯା-
ନିକ୍ୟଃ ତୌୱ ପର୍ବତି ଶ୍ରୀଭଗବକୀତାମୁପନିମ୍ୟମୁ ତ୍ରକ୍ଷବିଦ୍ୟଃ-
ଯାଃ ଯୋଗଶାସ୍ତ୍ରେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣାଙ୍କୁନ ସଂବାଦେ କର୍ମଯୋଗୋନାମ
ତୃତୀୟୋଧ୍ୟାଃ ।

ଅଧ୍ୟାତ୍ମଶିଳ୍ପିନ ସାଧନନ୍ୟ ନିକାମକୈସାବ କର୍ମଗଃ ।

ପ୍ରାଧାନ୍ୟମୂଳେ ତୃତୀୟ ଜ୍ଞାନନ୍ୟ ଗୁଣତାଃବଦନ ॥

ଇତି ସାରର୍ଥ ବର୍ଣ୍ଣଣ୍ୟାଃ ହରିଣ୍ୟାଃ ଭଞ୍ଚତେତନାଃ ।

ତୃତୀୟଃ ସୁ ଗୀତାମ୍ବୁ ସନ୍ତତଃ ସନ୍ତତଃ ସତାଃ ।

ଏହି ଅଧ୍ୟାତ୍ମେ ନିକାମ କର୍ମ ସାଧନ ଏବଂ ତୃତୀୟ ଜ୍ଞାନେର ସମ୍ବନ୍ଧ କଥିତ
ହେଲ ।

ଇତି ତୃତୀୟ ଅଧ୍ୟାତ୍ମ ।

ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଶ୍ୟାଃ ।

ଶତଗଦାଶ୍ରୀଟ ।

ଇମ୍ ବିବସ୍ତତେ ଯୋଗ୍ ପ୍ରୋକ୍ତବାନହମଦ୍ୟୟେ ।
 ବିବସ୍ତାନ୍ ମନବେ ପୋହ ମନୁରିକ୍ଷୁକବେହତ୍ରବୀୟ । ୧ ।
 ଏବେ ରମ୍ପରା ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ମିମ୍ ରାଜର୍ଯ୍ୟଯୋବିଦୁଃ ।
 ନକାଲେନେହ ମହତା ଯୋଗୋନଷ୍ଟଃ ପରମ୍ପର ! ୨ ।
 ସଏବାୟେ ମହା ତେହଦ୍ୟ ଯୋଗଃ ପ୍ରୋତ୍ସଃ ପୁରାତନଃ ।
 ଭକ୍ତେହସି ମେଥା ଚେତି ରହ୍ୟେ ହେତୁତ୍ତମ୍ । ୩ ।

ତୁମ୍ ଦ୍ୱାରିର୍ଭାବ ହୋଇବୋ ନିର୍ଭାତ୍ତଂ ଜ୍ଞାନକର୍ମଗୋଃ ।
 ଅମ୍ୟୋତ୍ତଃ ତଙ୍କ ଯଜ୍ଞାଦି ଜ୍ଞାନାଂକରପତନମ୍ ॥
 ଅର୍ଦ୍ଧାରଜରେହୋତ୍ତଃ ନିକାମକର୍ମ୍ୟାଧ୍ୟ ଜ୍ଞାନଯୋଗ୍ ତୈତି ଇମାତି । ୧ ୨ ।
 କାଃ ପ୍ରତୋଦାସା ପ୍ରୋକ୍ତହେହତୁଃ ଭକ୍ତୋଦାସଃ ମଧ୍ୟ ଚେତି ଭାବର୍ବନ୍ ଅନ୍ୟତ୍ତର୍କାଚୀନଃ
 ଅତ୍ୟୋଦାସଭ୍ୟାହେହତୁଃ ରହ୍ୟୟମିତ । ୩ ।
 ଉତ୍ସମର୍ଥମନ୍ତ୍ରବ୍ୟ ମହା ପୃଛୁତି । ଅଗର୍ ଇନ୍ଦ୍ରାନୀତନଃ । ପରଃ ପୁରାତନଃ । ଅଭଃକଥମେତ୍ତ
 ଅତ୍ୟୌତ୍ତିକାବ । ୪ ।

ଭଗବାନ କହିଲେନୁ ଆମି ପୂର୍ବେ ଶ୍ରୟକେ ଏହି ଅବ୍ୟଯ ନିକାମ କର୍ମ ସାଧ୍ୟଜାନି
 ଯୋଗ ବଲିଯାଛିଲାମ । ଶ୍ରୟ ତାହାଇ ମହୁକେ ବଲେନ ଏବଂ ମହୁ ତାହାଇ ଇକ୍ଷୁକୁକେ
 ବଲିଯାଛିଲେନ । ୧ ।

ଏହି ପ୍ରକାର ପରମ୍ପରା ଆଶ୍ଚ ଯୋଗ ରାଜଯିନକଳ ଅବଗତ ହନ । ହେ ପରମ୍ପର !
 ଦେହୀ ଯୋଗ ଅନେକ କାଳ ଗତ ହେଉଥାଏ ଆପାତତଃ ନିଷ୍ଠାପ୍ତିରୁଇବାହେ । ୨ ।

ମେହି ସମାତନ ଯୋଗ ଅଦ୍ୟ ଆମି ତୋମାକେ ବଲିଲାମ, ଯେ ହେତୁ ଫୁମି ଆମାର
 ଭକ୍ତ ଓ ସମ୍ମ ଅତ୍ୟବ ଏହି ଉତ୍ସମ ଯୋଗ ଅହ୍ୟତ ରହନ୍ୟ ହିଲେଓ ତୋମାକେ ଆମି
 ଉପଦେଶ କରିଲାମ । ସମନ୍ତ ବେଳ ଥାରେ ହେବାଇ ଆମାର ଉପଦେଶ ବେଶିଲୁଣ୍ଠନି
 । ଏହି ଯୋଗ ଅବଶ୍ୟନପୂର୍ବକ ହୁଏ କର । ୩ ।

ଅର୍ଜୁନ ଉଦ୍‌ଗାତ ।

ଅପରଃ ତୁବତେ । ଜମ୍ବ ପରଃ ଜମ୍ବ ବିଦସ୍ତଃ ।
କଥମେତ୍ତବିଜ୍ଞାନୋଯାଃ ତ୍ରମାଦୌ ପ୍ରୋକ୍ତବାନିତି ॥ ୫ ।

ଶ୍ରୀତଗଣମୂର୍ଖବାଚ ।

ବହୁ ନି ମେ ବ୍ୟାଜୀତାନି ଜମ୍ବାନି ତବ ଚାର୍ଜୁନ ! ।
ତାନାହୁ ହେଦ ଶର୍କ ଶି ନ ହୁଏ ବେଥ ପରସ୍ତପ ! ॥ ୫ ।
ଆଜୋହିପି ସମ୍ବଲ୍ୟାଙ୍ଗା ଭୂତାନାମୀଶ୍ଵରୋହିପି ଶନ ।

ଅବତାରାଜ୍ଞରେଣୋହିଷ୍ଟାନ୍ୟଭିପ୍ରାଯେନାହୁନ୍ମୁତି । ତବଚେତି ସଦା ସଦୈବ ଯମାଭାତା-
ରମ୍ଭା ସଥ ପାର୍ବତୀତ୍ରାପାବିର୍ଜିତେହଭୁଦେତ୍ୟର୍ଥ । ସେଇ ବେଶୀ ମର୍ମିଧରହେନ ମର୍ମିଧାଦ ।
୩୨ ନ ବେଥେ ମହେବ ଦୁର୍ଗା ସିଦ୍ଧାର୍ଥ । ହୃଜ ଆନାବରାଧିତିଭାବ । ଅତେବ ହେ ପରସ୍ତପ, ମଞ୍ଚତିକ
ହୃଜୀପୁରତ୍ତାଭିମାନବ୍ରେନେଇ ପରାନ, ଶତ୍ରୁଂସ୍ତାପରମ । ୫ ।

ଅମାଜନ୍ମପକାର୍ଯ୍ୟାହ । ଆଜୋହିପି ଜମରହିତୋହିପି ଶନ, ମଞ୍ଚବାଧି, ଦେବମୂର୍ତ୍ତା ତିର୍ଯ୍ୟଗାଧିଶୁ
ବାବିର୍ତ୍ତିବାଧି । ନମ୍ବ କିମତ୍ରାଚିତ୍ରଙ୍ଗ ଜୀବୋହିପି ବଞ୍ଚତୋହଜେବ ହୃମଦେହନାଶାନ୍ତରଃ ଜ୍ଞାଯତେବ ତତ୍ତ୍ଵା
ବ୍ୟାହାଙ୍କ୍ଷା ଅନ୍ତରଶରୀରଃ । କିମ୍ବୋଦ୍ୟ ସ୍ଵଦେହତିର ଅନ୍ତରାତ୍ମପଗ ଅଜ୍ଞତ୍ୟେବ ଆବିଷ୍ୟକେନ ଦେହମୃ-
ତ୍ତେନେଇ ତମାଜନ୍ମପବସନ୍ତ ମମତୁ ହୃଦୟରତ୍ତାର୍ଥ କ୍ଷମଦେହତିରମ୍ୟ ଅଜ୍ଞହଃ ହୃତ୍ୟଭରମହିପି ଅଳ୍ପପମ୍ବନ୍ତ ।

ବିବସାନ ପୂର୍ବ କାଲେ ଜମ୍ବିଆଛିଲେନ, ଏବଃ ତୁମି ଇଦାନିଷ୍ଠନ ଜମ୍ବ ଏହଣ
କରିଯାଇ । ତୁମି ଯେ ଏହି ମୋଗ ପୂର୍ବେ ବିବସାନକେ ଅର୍ଥାତ୍ ଦୂର୍ଯ୍ୟକେ ଉପଦେଶ କରି-
ଯାଇଲେ ଏ କଥା କି ପ୍ରକାରେ ବିଶ୍ଵାସ କରା ଯାଇ ? ୫ ।

ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ କହିଲେ, ହେ ପରସ୍ତପ ଅର୍ଜୁନ ! ଆମାର ଏବଃ ତୋମାର ଅନେକ ଜମ୍ବ
ବିଗତ ହଇଯାଇଁ । ପରମେଷ୍ଟରବ ହେତୁ ଆମି ଲେ ସମ୍ବଲ୍ୟ ପ୍ରାରଣ କରିତେ ପାରି ।
ତୁମି ଅଧୁଚିତ୍ତନ୍ୟ ଜୀବ ଲେ ସମ୍ବଲ୍ୟ ପ୍ରାରଣ କରିତେ ପାର ନା ।' ଆମି ସଥନ ଦ୍ୱାନ
ଅଗତେଅବତିର ହଇଁ, ତୋମରା ନିଷ୍ଠ ଭତ୍ତ, ଆମାର ଲୀଲା ପୁଣିଜନ୍ୟ ଆମାର ମହିତ
ଜମ୍ବ ଲାଭ କର, କିନ୍ତୁ ଆମି ଏକ ମାତ୍ର ମର୍ମଜ ପୁରୁଷ ଖଲିଆ ଶମତ ଅବଗତ
ଆହି । ୫ ।

ସଦିଶ ଆମି ଏବଃ ତୋମରା ମକଳେଇ ପୁନଃ ପୁନଃ ଜଗତେ ଆଗତ ହି ତୁଥାପି
ଆମାର ଆଗମନ ଓ ତୋମାଦେଇ ଆଗମନେ ବିଶେବ ତେବେ ଆହେ । ଆମି ଶମତ
ଶୁଦ୍ଧତିର ଈତର, ଅଜ ଅର୍ଥାତ୍ ଅନ୍ତରାହିତ ଏବଃଶେବ୍ୟ ପ୍ରକଳପ । ଶ୍ରୀର ଚିଛୁତି ଆପର
ପୂର୍ବକ ତୁମାର ଶମତ ହଟେ । କିନ୍ତୁ ଜୀବମକଳ ଆମାର ଯାହା ଶକ୍ତି ପ୍ରଦାନେ ଦ୍ୱୀ-

ଅକୃତିଂ ସ୍ଵାମଧିଷ୍ଠାୟ ସନ୍ତ୍ଵାମ୍ୟାଜ୍ଞାନୀୟମା ॥ ୬ ॥

ତତ୍ତ୍ଵହୃଦୟଟ୍ଟାଂ ଚିତ୍ରଂ ଅତର୍କ୍ୟମେବ । ଅତଃ ପୁଣ୍ୟ ପାପାଦିମତୋ ଜୀବତେବ ସମସ୍ତମୋଳିନ୍ଦ୍ରିୟ ମେ ଅନ୍ତାଶକ୍ତ ପିତ୍ୟାହ । ଭୂତାନାମୀରାହପିମନ୍ କର୍ମ ପାରତଜ୍ଞ ରହିତୋହପି ଭୂତା ଇତ୍ୟର୍ଥ । ନମ୍ବୁ ଜୀବୋହି ଲିଙ୍ଗଶରୀରେଣ ସବ୍ରକ୍ତେନ କର୍ମପ୍ରାପ୍ୟାନ୍ ହେବାଦି ଦେହନ୍ ପ୍ରାପୋତି ହୁଏ ପରମେଷ୍ଟେନୋ ଲିଙ୍ଗ-ରହିତଃ ସର୍ବବ୍ୟାପକଃ କର୍ମକାଳାଦି ନିଯନ୍ତା । ବହୁତାମିତିଶ୍ରଦ୍ଧତେଃ ସର୍ବଜଗନ୍ଧିଲକ୍ଷଣାନ୍ ଦେହବିଶେଷାନ୍ ନିତ୍ୟା-ନେବ ଲୋକେ ପ୍ରକାଶଯିତୁଂ ଭଜନ୍ତ ଇତ୍ୟବଗମ୍ୟତେ । ତ୍ୱରତ୍ତୁ କଥମିତ୍ୟତ ଆହ ଅକୃତିଂ ସ୍ଵାମଧିଷ୍ଠା-ରେତି । ଅତ୍ର ଅକୃତି ଶଦେନ ସ୍ମଦି ବହିରଙ୍ଗ ମାର୍ଯ୍ୟାକ୍ରିଯୁକ୍ତଚାତେ, ତଦା ତଦଧିଷ୍ଠାତା ପରମେଷ୍ଟେନ୍ତଭୂତା ଜଗନ୍ନାଥପୋ ତବତ୍ୟେବେତି ନ ବିଶେଷୋପଲବ୍ଧିଃ । ତଞ୍ଚାଂ ସଂନିଜ୍ଞ ଅକୃତି ଦ୍ଵାରା ସ୍ଵରପକ୍ଷ ସଭାବକ୍ଷ ଇତ୍ୟଭିଧାନାଂ ଅତ୍ର ଅକୃତି ଶଦେନ ସ୍ଵରପ ମେବୋଚାତେ । ନ ହୁଏ ସ୍ଵରପଭୂତା ମାର୍ଯ୍ୟାକ୍ରିଯୁକ୍ତଃ ସ୍ଵରପକ୍ଷ ତତ୍ତ୍ଵ ସତିଦାନନ୍ଦଏବ । ଅତ୍ୟେବ ସାଂ ଶୁଦ୍ଧ ସହାୟିକାଃ ଅକୃତିମିତି ଶ୍ରୀରାମଚରଣାଃ । ଅକୃତିଂ ସଭାବଃ ସମେବ ସଭାବମଧିଷ୍ଠାୟ ସ୍ଵରପେଣ ସେଚ୍ଛୟା ସନ୍ତନାମୀତ୍ୟର୍ଥ । ଇତି ଶ୍ରୀରାମାଜୁଜାଚାର୍ଯ୍ୟ ଚରଣାଃ । ଅକୃତିଂ ସଭାବଃ ସତିଦାନନ୍ଦ ସୈନେକରମଃ ମାଯାଃ ବ୍ୟାନର୍ତ୍ତଯତି ଦ୍ୱାମିତି ନିଜସ୍ଵରପ ମିତ୍ୟର୍ଥ । ସ ଭଗବତଃ କଞ୍ଚିନ୍ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତଃ ପମହିତି ଇତି ଶ୍ରଦ୍ଧତେ । ସ୍ଵରପମଧିଷ୍ଠାୟ ସ୍ଵରପାବସ୍ଥିତ ଏବ ସନ୍ତବାଦି ଦେହଦେହିଭାବମନ୍ତରେଣ ଏବ ଦେହଦେହବାହନାମୀତି ଶ୍ରୀମଧୁନ୍ଦନ ସରକୁତୀପାଦାଃ । ନମ୍ବୁ ସଦସ୍ୟଯାତ୍ମା ଅନ୍ତର ମୟ୍ୟକୁର୍ମାଦିଶ୍ରକ୍ଷପଏବ ଭବସି ତର୍ହି ତବପ୍ରାହୁର୍ବ୍ୟେ ସ୍ଵରପଂ ପୂର୍ବପ୍ରାହୁର୍ବ୍ୟ ସ୍ଵରପାଦି ଚ ଯୁଗପଦେବ କିଂ ନୋପଲଭାବେ ତତ୍ରାହ । ଆଶ୍ରତୁତାଯା ମାଯା, ତଯା । ସ ସ୍ଵରପାବରଣ ପ୍ରକାଶନ କର୍ମ ଚ ଯୟା ଚିଛକ୍ତି ବୃତ୍ୟ । ବୋଗମାୟରେତାର୍ଥ । ତଯାହି ପୂର୍ବକାଲାବତୀର୍ବ ସ୍ଵରପାଦି ପୂର୍ବରେବ ଆବୃତ୍ୟ ବର୍ତ୍ତମାନ ସ୍ଵରପଂ ପ୍ରକାଶ ସଂଭବାଦି । ଆଶ୍ରମାୟରା ମଯାଗପ୍ରଚ୍ଛାତ ଜ୍ଞାନ ବଲବୀ-ଧ୍ୟାଦି ଶକ୍ତ୍ୟେବ ତବାମୀତି ସାମିଚରଣାଃ । ଆଶ୍ରମାୟରା ଆଶ୍ରତ୍ୟନେନ । ମାଯା ସ୍ଵରୂପଂ ତବଶୁଣେ ଦେହଦେହି ତାବଶୁଣେ ଉଦ୍ଧରଣ ପ୍ରତୀତିଃ ମାଯାମାତ୍ର ମିତି ଶ୍ରୀମଧୁନ୍ଦନ ସରସ୍ତୀପାଦାଃ ॥ ୬ ॥

ତୁତ ହଇୟା ଜଗତେ ଜନ୍ମଶ୍ରାହଣ କରେନ ତାହାତେ ତାହାଦେର ପୂର୍ବଜନ୍ମ ଶୂତି ଥାକେନା । ଜୀବେର କର୍ମବଶତ ଲିଙ୍ଗ ଶରୀର ବଲିଯା ସେ ଶରୀର ଆଛେ ତାହାକେ ଆଶ୍ରମ କରିଯା ପୂନର୍ଜନ୍ମ ଲାଭ କରେ । ଆମାର ସେ ଦେବ ତିର୍ଯ୍ୟଗାଦି କ୍ଲପେ ଆବିର୍ଭାବ ଦେ କେବଳ ଆୟାର ସ୍ଵାଧୀନ ହିଚ୍ଛା ବଶତିଇ ହଇୟା ଥାକେ । ଜୀବେର ଶାଶ୍ଵତ ଆମାର ବିଶୁଦ୍ଧ ଚିତ୍ତ ଶରୀର, ଲିଙ୍ଗ ଓ ସ୍ତୁଳ ଶରୀର ଦ୍ୱାରା ଆବୃତ ହୁଏ ନା । ବୈକୁଞ୍ଚ ଅବହାର ଆମାର ସେ ବିତ୍ୟ ଶରୀର ତାହାଇ ଆମି ଆପଣିକ ଜଗତେ ଅବଲୀଲା କ୍ରମେ ପ୍ରକାଶ କରି । ସମ୍ମ ବଲ ପ୍ରତିକ୍ରିୟାକ୍ରମେ ଚିତ୍ତରେ କିନ୍ତୁ ପ୍ରକାଶ ହିତେ ପାରେ, ତବେ ଶ୍ରବନ କର । ଆମାର ଶକ୍ତି ଅବିର୍କ୍ତ ଓ ସୀମତ ଚିତ୍ତାର ଅଭୀତି । ଅତ୍ୟେବ ଭୂତାରୀ

যদা যদা হি ধৰ্মস্ত প্লানি ভৰতি ভাৰত ! ।

অভ্যাধান মধ্যস্ত তদাজ্ঞানং স্তজ্ঞাম্যহং ॥ ৭ ॥

কলা সংভবামি ইত্যপেক্ষারামাহ যদেতি । ধৰ্মস্ত প্লানিহানিরধৰ্মস্ত অভ্যাধানং বৃক্ষিষ্ঠে
যে সোচ্চ মন্ত্রুবন্ত তরোর্বেপৰীতাঃ কৰ্তুমিতি ভাবঃ । আজ্ঞানং দেহং স্তজ্ঞামি নিয়সিক্ষেবে
তং স্তষ্টুবিৰ দৰ্শযামি মাঝৱেতি শ্রীমধুসুন্দৰসৰোতী পাদাঃ ॥ ৭ ॥

যাহা যাহা হইত্তে পারে, তাহা তোমরা যুক্তি দ্বারা নিৰ্ণয় কৱিতে পারিবে না ।
সহজ জ্ঞান দ্বারা এই মাত্ৰ তোমাদেৱ জ্ঞানা কৰ্তব্য যে অবিচিন্ত্য শক্তি সম্পূৰ্ণ
তগবান কোন প্রাপক্ষিক বিধিৰ বাধ্য হন না । তিনি ইচ্ছা কৱিলে সমস্ত
বৈবুঠ তত্ত্ব অনায়াসে বিশুদ্ধ কৃপে জড় জগতে প্ৰকাশ কৱিতে পারেন, অথবা
সমস্ত জড়কে পৰিবৰ্তন কৱিয়া চিংসুৰূপ প্ৰদান কৱিতে পারেন । সে স্থলে
আমাৰ এই সচিদানন্দ বিগ্ৰহ যে সমস্ত প্ৰপঞ্চ বিধিৰ অতীত এবং প্ৰপঞ্চে
উদিত হইয়াও যে পূৰ্ণ কৃপে শুক্র তাহাতে সন্দেহ কি ? যে মায়া দ্বারা জীৱ
চালিত হয়, তাহাৰ আমাৰ প্ৰকৃতি বটে কিন্তু আমাৰ স্বীয় প্ৰকৃতি বলিলে
চিং শক্তিকেই বুঝিতে হইবে । আমাৰ শক্তি এক কিন্তু তাহা আমাৰ নিকট
চিংশক্তি এবং কৰ্মবক্তৃ জীবেৰ নিকট মায়া শক্তি এবং প্ৰকাৰ নানা বিধ
প্ৰভাৱ যুক্ত ॥ ৬ ॥

আবাৰ আবিৰ্ভাৱেৱ এই মাত্ৰ নিৰৱ যে আমি ইচ্ছাময় । আমাৰ ইচ্ছা
হইলেই আমি অবতীৰ্ণ হৰ্জি । যখন যখন ধৰ্মেৰ প্লানি ও অধৰ্মেৰ অভ্যাধান
হৰ্জি তখন তখনই আমি স্বেচ্ছাপূৰ্বক আবিৰ্ভূত হই । আমাৰ জগত্যাপার
নিৰ্কাহক বিধি সকল অজেয় । কিন্তু কালক্রমে যখন ঐ সকল বিধি কোন
অনিৰ্দেশ কাৰণ বশত বিশুণ হইয়া পড়ে, তখনই কাল দোষ ক্ৰমে অধৰ্ম
প্ৰবল হইয়া পড়ে । সেই দোষ নিবাৱণ কৱিতে আমি ব্যতীত আৱ কেহ
সমৰ্থ হয় না । অতএব আমি স্বীয় চিছক্তি সহকাৱে প্ৰপঞ্চে উদয় হইয়া
ঐ ধৰ্ম প্লানি নিযুক্তি কৱি । এই ভাৱতত্ত্বমিতেই যে আমাৰ উদয় দেখিতে
পাও তাহা সুৰ । আমি দেব তিৰ্য্যগানি সমস্ত রাজ্যেই আবশ্যক মত ইচ্ছা
পূৰ্বক উদয় হই, অতএব প্ৰেছ ও অস্ত্যজ দিগেৱ রাজ্যে উদয় হই না তাহা
মনে কৱিওমা । সেই সকল শোচ্য পুৰুষগণ যতটুকু ধৰ্মকে স্থধৰ্ম বলিয়া
প্ৰাকাৰ কৱে ততটুকু ধৰ্মেৰ প্লানি হইলেও তাহাদেৱ মধ্যে শক্তিশাবেশ অব-
ভাৱ কৃপে আমি তাহাদেৱ ধৰ্ম রক্ষা কৱি । কিন্তু ভাৱতত্ত্বমিতে বৰ্ণাত্ম

ପରିତ୍ରାଣୀୟ ସାଧୁନାଂ ବିନାଶାୟ ଚ ଛକ୍ତାଂ ।

ଧର୍ମସଂହାପନାର୍ଥୀୟ ସନ୍ତବାମି ଯୁଗେ ଯୁଗେ ॥ ୮ ॥

ନମ୍ବୁ ଦ୍ଵାଙ୍ମଜା ରାଜର୍ଷୋ ବ୍ରକ୍ଷର୍ଯୋହପି ବା ଧର୍ମହାଶ୍ଚ ଧର୍ମ ବୃକ୍ଷୀ ଶ୍ରୀକର୍ତ୍ତୁ ଶକ୍ତୁବସ୍ତେବ ଏତାବଦର୍ଥ-
ମେବ କିଂ ତବାବତାରେଣ ଇତି ଚେତ୍ସତଃ । ଅନ୍ତଦପି ଅଞ୍ଚଦୁକରଙ୍ଗ କର୍ମ କର୍ତ୍ତୁ ସନ୍ତବାମିତ୍ୟାହ
ପରୀତି । ସାଧୁନାଂ ପରିତ୍ରାଣାର ମଦେକାନ୍ତତନ୍ତ୍ରାନାଂ ମଦର୍ଶନୋଽକଟ୍ଟାଫୁଟ ଚିତ୍ତାନାଂ ସରୈରହ୍ୟାକରପଃ
ଛଃଥ୍ ତମ୍ଭାତ୍ରାଗାୟ । ତଥା ଛକ୍ତାଂ ମନ୍ତତଲୋକ-ହୃଦୟାହିନାଂ ମଦଶୈରବଧ୍ୟନାଂ ରାବଳ କଂସ
କେଶାଦୀନାଂ ବିନାଶାୟ ତଥା ଧର୍ମସଂହାପନାର୍ଥୀୟ ମଦୀର ଧ୍ୟାନ ଯଜନ୍ମ ପରିଚର୍ଯ୍ୟ ମଂକୀର୍ତ୍ତନ ଲକ୍ଷଣଃ
ପରମ ଧର୍ମ ମଦଶୈଃ ପ୍ରବର୍ତ୍ତିତୁ ଅଶକ୍ୟ ସମ୍ଯକ୍ରକାରେଣହାପହିତୁମିତ୍ୟର୍ଥଃ । ଯୁଗେ ଯୁଗେ ପ୍ରତି-
ସୁମ୍ବଃ ପ୍ରତିକଳଃ ବା । ନ ଚୈବ ଦୁଷ୍ଟନିଶ୍ଚକ୍ରତୋ ଭଗବତୋ ବୈଷ୍ଣବମାପକନୀଯଃ, ଛଟାନାମପି ଅନୁ-
ରାଗାଂ ସ୍ଵକର୍ତ୍ତ୍ର ବଧେନ ବିବିଧହୃଦ୍ରତ ଫଳାମରକ ସହ ପ୍ରିପାତାଂ ସଂସାରାଳ ପରିତ୍ରାଣତମ୍ଭନ୍ତ ସ ଖଲୁ
ନିଧାହୋହପ୍ୟମୁଗ୍ରହେବ ନିର୍ଗୀତଃ ॥ ୮ ॥

ଧର୍ମକରପେ ସାଧୁଦ୍ଵିକ ସ୍ଵଧର୍ମ ମୁଠୁ ରାପେ ଆଚରିତ ହୟ ବଲିମାଇ ତଦେଶବାସୀ
ଆମାର ପ୍ରଜାସକଳେର ଧର୍ମ ସଂହାପନ କରଣାର୍ଥେ ଆମି ଅଧିକତର ସମ୍ମ କରି ।
ଅତଏବ ଯୁଗାବତାର ଅଂଶାବତାର ପ୍ରଭୃତି ଯତ ରମଣୀୟ ଅବତାର ତାହା ଭାରତ
ତୁମିତେଇ ଲକ୍ଷ କରିବେ । ସେଥାନେ ବର୍ଣ୍ଣନା ଧର୍ମ ନାଇ, ସେ ଥାନେ ନିକାମ କର୍ମ
ଯୋଗ ଓ ତୃତୀୟ ଜ୍ଞାନ ଯୋଗ ଓ ଚରମ ଫଳ ରାପ ଭକ୍ତି ଯୋଗ ସୁର୍ତ୍ତ ରାପେ ଆଚରିତ
ହୟ ନା । ତବେ ସେ ଅନ୍ୟଜଗନ୍ମ ମଧ୍ୟେ କିମ୍ବପରିମାଣେ ଭକ୍ତି ଉଦିତ ହିତେ ଦେଖା
ଯାଏ ତାହା ଭକ୍ତ କୃପା ଜନିତ ଜ୍ଞାନକ୍ଷିକୀ ପ୍ରଥା ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ବଲିଯା ଜାଗିବେ ॥ ୭ ॥

ରାଜର୍ଷି ବ୍ରଜର୍ଷି ପ୍ରଭୃତି ଆମାର ସେ ସକଳ ଭକ୍ତ ତୀହାଦେର ମନ୍ତାୟ ଆମି
ଶକ୍ତ୍ୟାବେଶ କରତ ବର୍ଣ୍ଣନା ଧର୍ମ ସଂହାପନ କରି, କିନ୍ତୁ ପରମ ଭକ୍ତ ସାଧୁ ଗଣେର
ଅଭକ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତିଗଣ ହିତେ ସଂରକ୍ଷଣାର୍ଥ ଆମାର ସ୍ଵୀମ ଅବତାରେର ଆବଶ୍ୱକତା ।
ଅତଏବ ଯୁଗାବତାର ହଙ୍ଗୀଆ ଆମି ସାଧୁଦିଗକେ ରଙ୍ଗା କରି, ଅସାଧୁ ଦିଗକେ ପୃଥିକ
କରିଯା ନାଶ୍ଚ ଧର୍ମେ ବ୍ୟବହାପିତ କରି ଏବଂ ଶ୍ରବଣ କୌର୍ତ୍ତନାଦି ଭକ୍ତି ପ୍ରଚାର କରିଯା
ଜୀବେର ନିତ୍ୟ ସ୍ଵଧର୍ମ ସଂହାପନ କରି । ଆମି ଯୁଗେ ଯୁଗେ ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ ହେଉ ଏହି କଥା
ଦ୍ୱାରା କଲିକାଲେଓ ଆମାର ଅବତାର ହୟ ହେବ । ସ୍ଵିକାର କରିବେ କଲିକାଲେଓ
ଅବତାର କେବଳ କୌର୍ତ୍ତନାଦି ଦ୍ୱାରା ପରମ ହର୍ମଭ୍ରେମ ସଂହାପନ୍ତ କରିବେ, ଆମାର
ଅନ୍ତ ତାତ୍ପର୍ୟ ନା ଥାକାଯ, ସେଇ ଅବତାର ସର୍ବାବତାର ଶ୍ରେଷ୍ଠ ହିଲେଓ, ସାଧାରଣେର
ନିକଟ ଗୋପନୀୟ । ଆମାର ପରମ ଭକ୍ତିଗଣ ସ୍ଵଭାବତଃ ସେଇ ଅବତାର କର୍ତ୍ତ୍ଵ
ବିଶେଷକରପେ ଆକୃଷ ହିବେନ, ତାହା ତୁମ୍ଭି ୭ ତୃତୀୟ ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ ହିଯା ଦେଖିତେ

ଜନ୍ମ କର୍ମ ଚ ମେ ଦିଵ୍ୟମେବଂ ଯୋ ବେତ୍ତି ତସ୍ତତଃ ।

ତ୍ୟକ୍ତୁ । ଦେହଂ ପୁନର୍ଜନ୍ମ ନୈତି ମାମେତି ମୋହଞ୍ଜୁନ ! ॥୧॥

ଉତ୍କଳକଣ୍ଠ ମଜ୍ଜମୟନଃ ତଥା ଜାନାନଷ୍ଟରଙ୍ଗ ମେତର୍କର୍ମଶଳ ତସ୍ତତୋ ଜାନମାତ୍ରେଣେ କୃତାର୍ଥଃ ଶାନ୍ତି-
ତ୍ୟାହ ଜନ୍ମେତି । ଦିବ୍ୟଃ ଅପ୍ରାକୃତମିତି ଶ୍ରୀରାମାମୁଜାଚାର୍ଯ୍ୟଚରଣାଃ ଶ୍ରୀମଧ୍ସୁଦନ ସରସତୀପାଦାଳ ।
ଦିବ୍ୟମଲୋକିବମିତି ଶାମିଚରଣାଃ । ଲୋକାନାଃ ପ୍ରକୃତି ସ୍ଫଟକାଃ ଅଲୋକିକଃ ଶଶ୍ରତ୍ବାପ୍ରାକୃତତ-
ଦେବାର୍ଥନ୍ତେମାମପ୍ରାତିପଦେତଃ । ଅର୍ତ୍ତଏବ ଅପ୍ରାକୃତହେନ ଶ୍ରୀଗୌତୀତତ୍ତ୍ଵାତ୍ମଗରଜନ୍ମ କର୍ମଣୋ ନିର୍ତ୍ୟତଃ ।
ତତ୍ତ୍ଵ ତଗବ୍ରଂ ସମ୍ଭାରେ “ନ ବିଦ୍ୟାତେ ସତ୍ତ୍ଵ ଚ ଜନ୍ମ କର୍ମ ବେତ୍ତକ୍ରମୋକ୍ତେ ଶ୍ରୀଜୀବ ଗୋଵାମି ଚରଣେନ୍ପ-
ପାଦିତଃ । ଯହା ଯୁଦ୍ଧ୍ୟା ଅଶୁପଗ୍ନମପିଶ୍ରତି ଶ୍ରୁତିବୀକ୍ୟବଳାଦତର୍କ୍ୟମେବେଦଃ ମନ୍ତ୍ରବାଂ । ତତ୍ତ୍ଵ ପିଶ-
ଜାବି ଶାଖାରାଃ ପୁରୁଷ ବୋଧନୀଶ୍ରତିଃ । ‘ଏକୋଦେବୋ ନିତିଲୀଲାମୁରତୋ ଭକ୍ତବ୍ୟାପୀ ଭକ୍ତହନ୍ତୀ-
ଶ୍ରାବେତି’ । ତଥା ଜୟକର୍ମଣୋ ନିର୍ତ୍ୟତଃ ଶ୍ରୀଭଗବତାୟତେ ବହଶ ଏବ ଅପକିତଃ । ଏବଂ ଯୋ
ବେତ୍ତି ତସ୍ତ ଇତି ଅଜୋହପି ସନ୍ନବାଯାମ୍ଭେତି ଅଶ୍ରିଂତ୍ତ୍ଵା ଜୟକର୍ମ ଚ ମେ ଦିବାମିତ୍ୟଶ୍ରଦ୍ଧ ମନ୍ଦବା-
କ୍ୟେ ଏବାନ୍ତିକ ତଃ । ମଜ୍ଜନ୍ମ କର୍ମଣୋ ନିର୍ତ୍ୟତଃ ମେବ ଯୋ ଜାନାତି ନତୁ ତମୋନିର୍ତ୍ୟତେ କାକିନ୍ଦୟୁକ୍ତି-
ମପ୍ୟାପେକ ମାନୋ ଭବତୀତାର୍ଥଃ । ଯହା ତସ୍ତତଃ ଓ ତ୍ୱରଦିତି ନିର୍ଦ୍ଦେଶୋ ବ୍ରକ୍ଷପତ୍ରିବିଧଃ ଶୃତଃ ।
ଇତ୍ୟାଖ୍ୟାନଃ ତ୍ୱରଦିତି ଭବତାତ୍ମନେ ଭବତାତ୍ମନେ । ତତ୍ତ୍ଵାତ୍ମବ୍ରତଃ ତେନ ବ୍ରକ୍ଷପତ୍ରହେନ ଯୋ ବେତ୍ତାତାର୍ଥଃ ।
ମ ସର୍ତ୍ତମାନଃ ଦେହଂ ତ୍ୟକ୍ତୁ ପୁନର୍ଜନ୍ମନୈତି କିନ୍ତୁ ମାମେବେତି । ଅତ୍ରଦେହ ତ୍ୟକ୍ତୁ ଇତ୍ୟଶ୍ର ଆଧିକ୍ୟା-
ଦେବଃ ବ୍ୟାଚକ୍ରତ୍ୟ । ମ ଦେହଂ ତ୍ୟକ୍ତୁ ପୁନର୍ଜନ୍ମନୈତି କିନ୍ତୁ ଦେହତ୍ୟାତ୍ମେ ମାମେତି । ମଦୀଯ
ଦିବାଜୟାମ୍ଭିତ ସାଧାର୍ଯ୍ୟଜାମେନ ବିଶ୍ଵବସ୍ତୁମତ ଏବମାତ୍ରଯଗବିରୋଧି ପାପା । ଅଶ୍ଵନେବ ଜନ୍ମନି
ମାମାଶ୍ରିତ୍ୟ ମଦେକପ୍ରିୟୋମାରେବ ପ୍ରାପ୍ତୋତି ଇତି ଶ୍ରୀରାମାମୁଜାଚାର୍ଯ୍ୟଚରଣ ॥ ୯ ॥

ପାଇବେ । କଲିଜନ ନିତ୍ତାରକ୍ତାବତାର କର୍ତ୍ତ୍ଵ ହୃଦୟ ଜନେର ହୃଦୟତି ବିନାଶ ବ୍ୟତିତ
ଅଶ୍ଵର ବିନାଶ କାର୍ଯ୍ୟ ନାହିଁ ଇହାହି ମେହି ଶୁଦ୍ଧ ଅବତାରେର ପରମ ରହଣ ॥ ୮ ॥

ଅଚିନ୍ତ୍ୟ ଚିତ୍ତକ୍ଷଣ ଦ୍ୱାରା ଯେ ଦିବ୍ୟ ଜନ୍ମ ଓ କର୍ମ ଆମି ଶ୍ରୀକାର କରି, ତାହା
ପୁରୋତ୍ତ ଗତ ତସ୍ତ ବିଚାର କ୍ରମେ ଯିନି ଅବଗତ ହନ ତିନି ଦେହ ତ୍ୟାଗ ପୁରୁଷ
ପୁନର୍ଜନ୍ମ ଜନ୍ମ ଗ୍ରହଣ କରେନ ନା । କିନ୍ତୁ ଆମାର ଚିତ୍ତକ୍ଷଣ ପ୍ରକାଶ କ୍ରମ ହାଦିନୀ
ଶକ୍ତିର ବଶୀଭୂତ ହଇଯା ଆମାର ନିତ୍ୟ ମେହା ପ୍ରାପ୍ତ ହନ । ଯାହାରା ତସ୍ତତାନ
ଆଜାବେ ଆମାର ଜନ୍ମ, କର୍ମ ଓ ପ୍ରପକ୍ଷ ପ୍ରକାଶିତ ଦେହକେ ଅନିତ୍ୟ ଓ ପ୍ରାପକିକ
ବଲିଙ୍ଗ ସିଦ୍ଧାନ୍ତ କରେ, ତାହାରା ଅବିଦ୍ୟା ବନ୍ଦ ସଂସାର ଲାଭିକରେ । କର୍ମଜ୍ଞ
ପୁରୁଷେରା ଆର ଏହି କ୍ରମ ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ଦ୍ୱାରା କର୍ମ ଜଡ଼ତାତେ ଆବଦ୍ଧ ଥାକେ । ସାଧୁ
କ୍ରମ ବ୍ୟତିତ ତାହାଦେର ବିମଳ ଭକ୍ତି ଉଦ୍‌ଦିତ ହୟ ନା ॥ ୯ ॥

ଆମାର ଜନ୍ମ କର୍ମ ଶଶୀରେର ଚିଅନ୍ତର ଓ ବିଶ୍ଵବସ୍ତୁ ବିଚାରଂ ସମ୍ବନ୍ଧେ ଶୁଦ୍ଧ
ଦୋକୁରୀ ତିନଟି ପ୍ରକୃତିର ଦ୍ୱାରା ଚାଲିତ ହେଲା, ସଥା ଇତରରାଗ, ତମ ଓ କ୍ରୋଧ ।

বীতরাগ ভয় ক্রোধা মন্ময়া মামুপাঞ্চিতাঃ ।
বহবো জ্ঞান তপসা পূতা মদ্ভাবমাগতাঃ ॥ ১০ ॥

ন কেবলমেকএব আধুনিকএব মজন্মকর্তৃত্বজ্ঞানমাত্রেণেব মাঃ প্রাপ্নোতি অপিতু
প্রাপ্তনা অপি পূর্ব পূর্ব কল্পাবতীর্ণস্থ মম অগ্নকর্তৃত্বজ্ঞানবস্তো মাঃ আপুরেব ইত্যাহ
বীতেতি । জ্ঞানং উক্তলক্ষণং মজন্মকর্তৃগোস্তুভোহমুক্তবৰূপমেব তপস্তেনপূতা ইতি
শ্রীরামামুজ্জাচার্যাচরণঃ । যবাঙ্গালে মজন্ম কর্তৃণে রিতাত্ব নিশ্চয়ামুক্তবে যবানা কুমত
কুর্তক কুযুক্তি সপৌৰ্ববিদ্যাহ সহনঃসংপঃ তপস্তেন পূতাঃ । তথাচ রামামুজ্জাচার্যাঞ্চিতিঃ—
“তত্ত্বাদীরাঃ পরিজ্ঞানশ্চি যোবিমিতি ॥” বীরাঃ দীমন্তএব তত্ত্বযোনিঃ অগ্নপ্রকারং জ্ঞানষ্টী-
ত্যার্থঃ । বীতাঞ্জাঞ্জাঃ কুমত প্রজ্ঞিলেষু জনেয়মাগাদ্যা যৈ স্তেন তেষুরাগঃ প্রীতির্বাপি
তেজোভূং নাপি তেষু ক্রোধে মদ্ভুতানামিত্যার্থঃ । কৃতো মন্ময়া মজন্মকর্তৃমুখ্যান মনন-
অবণ কীর্তনাদি প্রচুরাঃ । মদ্ভাবং ময়ি প্রেমানং ॥ ১০ ॥

যাহাদের বৃক্ষি নিতান্ত জড়-বন্ধ তাহারা জড়তর্বে এত দূর অমুরাগ প্রকাশ
করে যে চিন্তন্ত বলিয়া কোন নিত্যবস্ত আছে তাহা স্বীকার করে না । ইহারা
স্বত্বাবকেই পরমত্ব বলে, ইহাদের মধ্যে কেহ বা জড়কেই নিত্য কারণ
বলিয়া চিন্তন্তের অনক ঝল্পে নির্দিষ্ট করে । গ্রি সমস্ত জড়বাদী, স্বত্বাববাদী
বা চৈতন্ত্যহীন বিধিবাদীগণ ইতর রাগ দ্বারা চালিত হইয়া পরমত্ব ঝল্প
চিন্দ্রাগ হইতে কাজে কাজেই বঞ্চিত হয় । কোন কোন বিচারক চিন্তন্তকে
একটা নিত্য পদার্থ বলিয়া স্বীকার করেন, কিন্তু সহজ জ্ঞানকে পরিত্যাগ
করত সর্বদা যুক্তিকে আশ্রয় করিয়া থাকেন । তাহাতে, জড়ে যত প্রকাশ
গুণ ও কর্তৃ দৃষ্টি করেণ সে সকলকে সর্তকতার সহিত অতৎ বলিয়া পরিত্যাগ
করত, অন্তু, জড়বিপরীত বলিয়া কল্পিত একটা অনিদেশ্য ব্রহ্মকে কল্পনা
করেন । তাহা আর কিছুই নয় কেবল আমার মায়ার ব্যতিরেক প্রকাশ
মাত্র । তাহা আমার নিত্য স্বরূপ নয় । পাছে আমার ধ্যান ও চিন্তাগ
কোন প্রকার জড় ধর্ম আশ্রয় করে এই ভয়ে আমার স্বরূপ ধ্যান ও স্বরূপ
লিপ্ত পূজা হইতে বিরত হন । সেই ভয় দ্বারা তাহারা পরম তত্ত্বের স্বরূপ
হইতে বঞ্চিত । কেহবা জড়তীত কিছুই শ্঵েত করিতেও পরিয়া ক্রোধ-
বিষ্ট চিত্তে শৃঙ্খ ও নির্বাণকেই পরম তত্ত্ব বলিয়া শ্঵েত করেন । বৌদ্ধ জৈনাদ্বি-
ষত তাহা হইতেই হৃষি এই প্রকার রাগ, ভৱ ও ক্রোধ শৃঙ্খ হইয়া আমা-
কেই সর্বজ্ঞ দর্শন ও আমাকে সংশয় আশ্রয় পূর্বৰ্ক পূর্বৰ্ক জ্ঞান অঙ্গীক্ষার

ଯେ ସଥା ମାଂ ଅପଦ୍ୟନ୍ତେ ତାଂ ସ୍ତୋରେବଭଜାମ୍ୟହଂ ।
ମମ ବଞ୍ଚିମୁଖର୍ତ୍ତେ ମନୁଷ୍ୟଃ ପାର୍ଥ ! ମର୍ବଣଃ ॥ ୧୧ ॥

ମନୁ ଦେବକାନ୍ତକ୍ତାଃ କିଳ ଭଜନ୍ତ କର୍ମଶୋ ନିର୍ତ୍ୟତଃ ମନ୍ତ୍ରରେ କେଚିତ୍ତୁ ଜ୍ଞାନାଦି ସିଦ୍ଧାର୍ଥଃ
ମାଂ ଅପରାଃ ଜ୍ଞାନିପ୍ରଭୃତଯଃ ସଜ୍ଜନ୍ତକର୍ମଶୋନିର୍ତ୍ୟତଃ ନାପି ମନ୍ତ୍ରନ୍ତେ ଇତି ତାହାହ ବେ ଇତି । ସଥା
ବେଳ ପ୍ରକାରେ ମାଂ ଅପଦ୍ୟନ୍ତେ ଭଜନ୍ତେ ଅହମପି ତାଂ ସ୍ତୋରେବପ୍ରକାରେ ଭଜାମି ଭଜନକଳଃ
ଦମାମି । ଅଯମର୍ଥଃ—ଯେ ଷଷ୍ଠିପ୍ରଭୋଭ୍ରାନ୍ତକର୍ମଶୀ ନିତ୍ୟେ ଏବେତି ମନ୍ତ୍ରି କୁର୍ବାଣ୍ଗମୁନୀଲାଯା
ଦେବ କୃତମନୋରଥ ବିଶେଷାଃ । ମାଂ ଭଜନ୍ତଃ ମୁଖ୍ୟନ୍ତି ଅହମପି ଈଥରଭାବକର୍ତ୍ତୁ ମର୍କର୍ତ୍ତୁ ମନ୍ତ୍ରଥା
ମପି ମନ୍ତ୍ରନ୍ତେଷାମପି ଜୟକର୍ମଶୋ ନିର୍ତ୍ୟତଃ କର୍ତ୍ତୁ ତାନ୍ ସପାର୍ଦ୍ଦୀକୃତ୍ୟ ତୈଃ ସାର୍କଃ ଏବ ସଥା-
ମସର ମବତରମନ୍ତରଧାନନ୍ତତାନ୍ ପ୍ରତିକଣ ମନୁଗୃହରେ ତତ୍ତ୍ଵଜନକଳଃ ପ୍ରେମାଗମେବ ଦମାମି । ଯେ
ଜ୍ଞାନି ପ୍ରଭୃତରେ ସଜ୍ଜନ୍ତକର୍ମଶୋ ନିର୍ତ୍ୟତଃ ମର୍ବିଗ୍ରହନ୍ତି ମନ୍ତ୍ରମାନାଃ ମାଂ ଅପଦ୍ୟନ୍ତେ ଅହ-
ମପି ତାନ୍ ପୁନଃ ପୁନର୍ଥରଜୟକର୍ମବତୋ ମାରାପାଶ ପତିତାନେବ କୁର୍ବାଣଃ ତ୍ରୁପ୍ରତିଫଳଃ ଜୟମୃତ୍ୟ-
ହଃଥେବ ଦମାମି । ଯେ ତୁ ସଜ୍ଜନ୍ତକର୍ମଶୋ ନିର୍ତ୍ୟତଃ ଚ ସଚିଦାନନ୍ଦଃ ମନ୍ତ୍ରମାନା ଜ୍ଞାନିନଃ
ସତ୍ତାନ୍ତମିକ୍ଷାର୍ଥଃ ମାଂ ଅପଦ୍ୟନ୍ତେ ତେବେଂ ସଦେହର୍ବୟଭଜନେବେଜ୍ଜତାଃ ମୁମୁକ୍ଷୁଣାଃ ଅନୁଭରଂ ତ୍ରକ୍ଷାନନ୍ଦ-
ଦେବ ସଂପାଦନନ୍ଦ ଭଜନକଳମାବିଦ୍ୟକ ଜୟମୃତ୍ୟାଖଃମୁଂ ଏବ ଦମାମି । ତାହାରୁକେବଲଃ ମନ୍ତ୍ରକାଳେ
ମାଂ ଅପଦ୍ୟନ୍ତେ, ଅପିତୁ ମର୍ବଣଃ ମର୍ବେହପି ମନୁଷ୍ୟଃ ଜ୍ଞାନିନଃ କର୍ମିଣଃ ଯୋଗିନନ୍ଦ ଦେବତାନ୍ତରୋ-
ପାଶକାଳେ ମମ ବଞ୍ଚି ଅନୁବର୍ତ୍ତନେ । ମମ ମର୍ବିଷକ୍ରମହାତ୍ମ ଜ୍ଞାନ କର୍ମାଦିକଃ ମର୍ବିଃ ମାମକମେବ ବଞ୍ଚେତି-
ଭାବଃ ॥ ୧୧ ॥

କରତ ଏବଂ ପୂର୍ବୋକ୍ତ କୁଯୁକ୍ତି ବିଷନ୍ଦାହ ସହନକ୍ରମ ତାପ ଦ୍ୱାରା ପୂତ ହଇଯା ଆମାର
ପବିତ୍ର ପ୍ରେସ ଅନେକେଇ ଲାଭ କରିବାଛେ ॥ ୧୦ ॥

ବେ ବ୍ୟକ୍ତି ଆମାର ପ୍ରତି ଯେ ଭାବେ ପ୍ରେସି ସ୍ତ୍ରୀକାର କରେନ, ଆମି ତାହାକେ
ଦେଇ ଭାବେଇ ଭଜନ କରି । ସକଳ ମତେରଇ ଚରମ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ସ୍ଵରୂପ ଆମି ସକଳେ-
ରହି ପ୍ରାପ୍ୟ । ଯାହାରା ଶୁଦ୍ଧ ଭକ୍ତ ତୀହାରା ପରମଧାରେ ଆମାର ସଚିଦାନନ୍ଦ ବିଶ୍ଵ-
ବାଦୀ ତାହାଦେର ଆଜ୍ଞା ବିନାଶ ଦ୍ୱାରା ନିର୍ବିଶେଷ ବ୍ରକ୍ଷ ସ୍ଵରୂପ ଆଁମି ନିର୍ବାଣ ମୁକ୍ତି
ପ୍ରଦାନ କରି । ‘ଆମାର ସଚିଦାନନ୍ଦ ମୂର୍ତ୍ତିର ନିର୍ତ୍ୟ ସ୍ତ୍ରୀକାର ନା କରାଯ, ତୀହାଦେର
ଚିନ୍ମନ୍ଦ ସ୍ଵରୂପେର ଲୋପ ହୁଏ । ତଥାଦ୍ୟ ନିର୍ବାଦୋଦ୍ଵାରାମାରେ’ ତାହାଦିଗେର ମୁଖ୍ୟ
କାହାକେଉ ଅର୍ଥରେ କୁଞ୍ଚ ପ୍ରଦାନ କରି । ଯାହାରା ଶୂନ୍ୟବାଦୀ ଆମି ଶୂନ୍ୟବରୂପ ହଇଯା
ତାହାଦେର ମନ୍ତାକେ ଶୂନ୍ୟଗତ କରିଯା ଫେଲି । ଯାହାରା ଜଡ଼, ଜଡ଼କର୍ମ ବା ଜଡ଼ବିଧି
ବାସୀ ତାହାଦେର ଆଜ୍ଞାକେ ଆଜ୍ଞାଦିତ ଚେତନକ୍ରମେ ଜଡ଼ପ୍ରାପ୍ତ କରିଯା ଜଡ଼କ୍ରମେ
ଆସି ତାହାଦେର ପ୍ରାପ୍ୟ ହୁଏ । ଯାହାରା କର୍ମୀ ତାହାଦିଗେର ନିକଟ କର୍ମ ଫଳ ଦାତା

কাঞ্জন্তঃ কর্ষণাং সিদ্ধিং যজন্ত ইহদেবতাঃ ।

কিথং হি মানুষে লোকে সিদ্ধির্বতি কর্ষজা ॥ ১২ ॥

চাতুর্বর্ণং ময়াস্তুং গুণকর্ষ বিভাগশঃ ।

তন্ত কর্তারমপি মাঃ বিদ্যকর্তারমব্যয়ম् ॥ ১৩ ॥

তত্ত্বাপি মহুযোগু মধ্যে কামিনন্ত মৃ সাক্ষাদভূতমপি ভক্তিমার্গং পরিহার শীঘ্ৰকলসাধকং
কর্ষবস্ত্রং এবানুবৰ্তন্তে ইত্যাহ কাঞ্জন্তইতি । কর্ষজাসিদ্ধিঃ ষৰ্গাদিময়ী ॥ ১২ ॥

ননু ভক্তিজ্ঞান মাগো' খোচকো কর্ষমার্গন্ত বক্তক ইতি সর্বমার্গপ্রটৱি হৱি পরমেথেরে
বৈবসাং প্রসঙ্গং তত্ত্ব নহি নহীতাহ চাতুর্বর্ণমিতি । চহুরো বৰ্ণাদ্ব চাতুর্বর্ণঃ স্বার্থেব্যঞ্চ ।
অত্ত সত্প্রধানাঃ ব্রাক্ষণা স্তেবাঃ শমদমাদীনি কর্ষাপি । রঞ্জঃ সত্প্রধানাঃ ক্ষত্ৰিয়া স্তেবাঃ

ঈশ্বর কল্পে প্রাপ্য হই । যাহারা যোগী তাহাদিগের নিকট আমি ঈশ্বর কল্পে
বিচৃতি প্রদান করি অথবা কৈবল্য দান করি । এই প্রকার সর্বস্বরূপ হইয়া
আমি সর্ববাদীর পক্ষে প্রাপ্য হইয়া থাকি । এই সমুদায় প্রাপ্তির মধ্যে
আমার সেবা প্রাপ্তিই সর্ব প্রধান বলিয়া জানিবে । সমন্ত মহুয়াই আমার
বিবিধ বস্ত্রে অনুবৰ্তনান ॥ ১১ ॥

অর্জুনের প্রশ্নাত্ত্বে স্বীয় স্বরূপ ও সাম্বন্ধিক তত্ত্ব স্পষ্ট কল্পে বলিয়া
ভগবান পুনরায় পূর্ব প্রতাবিত ক্রমানুসারে কর্ষ তত্ত্বের বিচার উপদেশ
করিতে লাগিলেন । হে অর্জুন ! আমি পূর্বেই বলিয়াছি যে কর্ষ তত্ত্ব ভাল
কল্পে বুঝিতে পারিলে কর্ষ বন্ধ দূর হয় । পূর্বেই বলিয়াছি যে বিকর্ষ ও
অকর্ষ পরিত্যজ্য । কর্ষই কেবল অবস্থানুসারে গ্রাহ । সেই কর্ষ তিন
প্রকার, নিত্য, মৈমিত্তিক ও কাম্য । অকর্ষ ও বিকর্ষ অপেক্ষা কাম্যকর্ষও
ভাল । তাহাতে কর্ষ সিদ্ধির জন্য মানবগণ ফলকামী হইয়া বহু দেবতা
উপাসনা করেন । তচ্ছারা মহুয়া লোকে কর্ষজ ফল অতি শীঘ্ৰ সিদ্ধ হয় ।
এই নথির সংসারের উন্নতি কামনায় মহুয়াগণ যে সকল কর্ষ করেন তাহাতে
সেই সেই কর্ষ ফলদাতা ক্লুজ ক্লুজ দেবতাগণ সম্মত হইয়া শীঘ্ৰই ফল প্রদান
করেন । সে সকল দেবতা কে তাহা ক্রমশঃ তোমাকে বলিব ॥ ১২ ॥

গুণ কর্ষ বিভাগ পূর্বক বৰ্ণ চতুর্ষি আমিই সহজন করিয়াছি । অগতে
আমি বই আৰু কেহ কৰ্ত্তা নাই অতএব বৰ্ণ ধৰ্মের ও বৰ্ণ সকলের কৰ্ত্তা আমি
বই আৰু কেহই নহ । কিন্তু আমাকৈ বৰ্ণধৰ্মের কৰ্ত্তা বলিয়াও অকৰ্ত্তা ও

ন মাং কর্মাণি লিপ্সন্তি ন মে কর্মফলে স্পৃহা ।

ইতি মাং যোহভিজানাতি কর্মভিন্ন স বধ্যতে ॥ ১৪ ॥

এবং জ্ঞানা কৃতং কর্ম পূর্বেরপি মুগ্ধকুতিঃ ।

কুরু কর্মেব তস্মাদ্বং পূর্বেঃ পূর্বতরং কৃতম্ ॥ ১৫ ॥

শৌর্যসূক্ষ্মানি কর্মাণি । তমোরজঃ অধানাঃ বৈশ্বা ত্বেবাঃ কৃষি গো রক্ষানীনি কর্মাণি ।
তমঃ প্রধানাঃ শূঙ্গা ত্বেবাঃ পীরিচর্যাঞ্চকং কর্ম ইত্যেবং গুণকর্ম-বিভাগশঃ শুঙ্গানাং কর্মণাঙ্ক
বিভাগেক্ষণারো বর্ণাঃ ময়া কর্মমার্গাভিতত্বেন স্থষ্টাঃ । কিন্তু ত্বেব কর্ত্তারংশ্চষ্টারমপি মাঃ
অকর্ত্তারং অশ্বষ্টারং এব বিহীন । ত্বেব প্রতৃতি ষণ স্থষ্টাদ্ব প্রতৃতেশ চচ্ছিদ্বাদ শষ্টার-
মপি মাঃ বস্ততস্তষ্টারং মৰপ্রকৃতি গুণাতীত স্বরূপস্তাদিতি ভাবঃ । অতএব অব্যয়ং অষ্টু-
থপি ন মে সামাঃ কিঞ্চিদ্বৈতীত্যর্থঃ ॥ ১৩ ॥

বহেতভাবদাস্তাঃ সপ্ততি স্বং ক্ষত্রিয়কুলেবতীর্ণঃ ক্ষত্রিয়জাতুচিতানি কর্মাণি অত্যহঃ
করোয়েব তত্ত্ব কা বার্ত্তেভ্য আহ ন মামিতি । ন লিপ্সন্তি জীবমিব ন লিপ্তী কুর্মস্তি ।
নাপি জীবস্যেব কর্মফলে ঘর্গাদৌ স্পৃহা । পরমেশ্বরস্ত্বেন স্বানন্দ পূর্ণস্ত্বেপি লোকপ্রবর্ত্ত-
নার্থমেব মে কর্মাদি করণমিতিভাবঃ । ইতি মামিতি যত্ন ন জানাতি স কর্মভি বধ্যতে
ইতি ভাবঃ ॥ ১৪ ॥

এবং এবত্তুবেব মাঃ জ্ঞানা পূর্বে জনক দিভিরপি লোক প্রবর্তনার্থমেব কর্মকৃতঃ ॥ ১৫

কিঞ্চ কর্মাণি ন গতামুগ্রতিকল্পায়নেব কেবলং বিবেকিনা কর্তব্যঃ কিন্তু তস্য অকার
বিশেবং জাহৈব ইত্যত্ত্বস্য প্রথমং দুজ্জেয়স্ত্বাহ ॥ ১৬ ॥

অব্যয় বলিয়া জানিতে হইবে । জীবের অদৃষ্ট বশত আমার মাঝা শক্তি
ছারা আমি এই বর্ণধর্ম স্থষ্টি করিয়াছি । বস্ততঃ চিছক্তির অধীখর যে আমি
আমার কর্ম মার্গ স্থষ্টির দ্বারা বৈষম্য হয় না । জীবের অদৃষ্টই অর্থাৎ স্বাতন্ত্র্য
ধর্মের অপব্যবহারই ইহার কারণ ॥ ১৩ ॥

জীবের অদৃষ্ট বশত যে কর্ম তত্ত্ব আমি স্থষ্টি করিয়াছি তাহা আমাকে
লিপ্ত করিতে পারে না । কর্ম ফলেও আমার স্পৃহা নাই, যেহেতু অতি তুচ্ছ
কর্ম ফল আমি যে বড়েখ্য পূর্ণ ভগবান আমার পক্ষে নিতাস্ত অকিঞ্চিত
কর । জীবের কর্মমার্গ ও আমার স্বতন্ত্রতা বিচার পূর্বক যিনি আমার
অব্যয় তত্ত্ব অবগত হইতে পারেন তিনি কখনই কর্ম দ্বারা বক্ষ হননা । শুক
ক্তি আচরণ করত আমাকেই শান্ত করেন ॥ ১৪ ॥

পূর্ব পূর্ব স্বয়ংস্কৃত এই তত্ত্ব অবগত হইয় সকাম কর্ম পরিত্যাগ পূর্বক

କିଂ କର୍ମ କ୍ରିୟକର୍ମେତି କବଯୋହ ପ୍ତଜ୍ଞମୋହିତାଃ ।

ତତ୍ତ୍ଵେ କର୍ମ ପ୍ରବନ୍ଧ୍ୟାର୍ଥ ସଜ୍ଜାସ୍ତ୍ରା ମୋକ୍ଷସେହ ଶୁଭତାଂ ॥ ୧୬ ॥

କର୍ମଗୋହପି ବୋଦ୍ଧବ୍ୟଃ ବୋଦ୍ଧବ୍ୟଃ ବିକର୍ମଣଃ ।

ଅକର୍ମଣଶ୍ଚ ବୋଦ୍ଧବ୍ୟଃ ଗହନା କର୍ମଗୋହ ଗତିଃ ॥ ୧୭ ॥

କର୍ମଣ୍ୟ କର୍ମ ସଃ ପଶ୍ଚେଦକର୍ମଣିଚ କର୍ମ ସଃ ।

ସ ବୁଦ୍ଧିମାନ୍ ମନୁଷ୍ୟେଷୁ ସ ସୁତଃ କୃତ୍ସମକର୍ମହୃଦ ॥ ୧୮ ॥

ନିଷିଦ୍ଧାଚରଣଃ ଦୁର୍ଗତିପ୍ରାପକଃ ଇତିତତ୍ତ୍ଵଃ । ତଥା ଅକର୍ମଣଃ କର୍ମାକରଣଶ୍ଚାପି ସମ୍ମାନିନଃ କୌଦୃଶଃ କର୍ମା କରଣଃ ଶୁଭଦର୍ମିତ ଅଶ୍ରୁମା ନିଶ୍ଚେଯମଃ କଥଃ ହସ୍ତଗତଃ ଶାଦିତିଭାବଃ । କର୍ମନ ଇତ୍ୟପଲଙ୍ଘଣଃ କର୍ମାକର୍ମବିକର୍ମଣଃ ଗତିତତ୍ତ୍ଵ ଗହନା ଦୁର୍ଗମା ॥ ୧୭ ॥

ତତ୍ତ୍ଵ କର୍ମାକର୍ମଗୋହନ୍ତ୍ଵବେଦାଧମାହ କର୍ମଣ୍ଣିତ । ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣକରଣଶ୍ଚ ଜ୍ଞାନବଡ୍ରେହପି ଜନକାଦେଵିବାକୃତ ସମ୍ମାନତ କର୍ମାନ୍ୟମୁଖୀଯମାନେ ନିକାମ କର୍ମଯୋଗେ ଅକର୍ମ, କର୍ମଦେହ ନ ଭବତୌତି ସୃପଶ୍ରେଷ୍ଠ ତତ୍କର୍ମଣଃ ବକ୍ଷକହାତାବାଦିତିଭାବଃ । ତଥା ଅଶ୍ରୁମାନ୍ତଃକରଣଶ୍ଚ ଜ୍ଞାନାଭାବେହପି ଶାସ୍ତ୍ରଜ୍ଞାତାଂ ଜ୍ଞାନବାବନ୍ତ ସମ୍ମାନିନୋହକର୍ମଣି କର୍ମାକରଣେ କର୍ମପଶ୍ରେଷ୍ଠ ଦୁର୍ଗତିପ୍ରାପକଃ କର୍ମବକ୍ଷମେବୋପଳଭତେ ସ ଏବ ବୁଦ୍ଧିମାନ୍ ସ ତୁ କୃତ୍ସମକର୍ମଣ୍ୟେବ କରୋତି । ନତୁ ତତ୍ପଞ୍ଚଜ୍ଞାନବାବନ୍ତ ଶାଶ୍ଵତ ଜ୍ଞାନିମାନିନଃ ସଦେବାପି ତତ୍ତ୍ଵଚାପି ସମ୍ମାନଃ କରୋତୀତି ଭାବଃ । ତଥାଚ ତତ୍ତ୍ଵବଦ୍ଧାକ୍ୟ—“ସମସ୍ୟତ ସ୍ଵଦ୍ଵର୍ଗଃ ପ୍ରଚାନ୍ଦେଜ୍ଞିଯ ସାରଥିଃ । ଜ୍ଞାନବୈରାଗ୍ୟରହିତ ଶ୍ରଦ୍ଧାନୁମୂଳଜୀବତି । ଶ୍ରାନ୍ତାନ୍ତମାତ୍ରାହୁଃ ନିଶ୍ଚିତେ ମାତ୍ର ଧର୍ମହା । ଅଧିଗତ କର୍ମଯୋହମୁଦ୍ରାଚ ବିହୀନ ଇତି” ॥ ୧୮ ॥

ନିକାମ ମଦର୍ପିତ କର୍ମାନୁଷ୍ଠାନ କରିଯାଛେ । ଅତ୍ୟବୁଦ୍ଧିମିତି ଜନକମଦି ପୂର୍ବ ପୂର୍ବ ମହାଜନ ଅରୁଣ୍ଟିତ ନିକାମ କର୍ମ ସୋଗ ଅବଲହନ କର ॥ ୧୫ ॥

କାହାକେ କର୍ମ ଓ କାହାକେ ଅକର୍ମ ବଲେ ତାହା ହିର କରଣ ସମସ୍ତେ କବିଦିଗେରା- ଓ ମୋହ ହୟ । ଆମ ମେହି ବିଷୟ ତୋମାକେ ଉପଦେଶ ଦିତେଛି । ତୁମି ଅବଗତ ହଇଯା ମୟତ ଅଶ୍ରୁ ହଇତେ ମୋକ୍ଷଲାଭ କର ॥ ୧୬ ॥

କର୍ମେର ଗତି, ବିକର୍ମେର ଗତି ଓ ଅକର୍ମେର ଗତି ପୃଥକ୍ ପୃଥକ୍ ବିଚାର କରିଯା ଜାନା କର୍ତ୍ତବ୍ୟ । କର୍ମେର ନିଗୃତ ତତ୍ତ୍ଵ ଅତିଶୟ ଦୁର୍ଗମ । କର୍ତ୍ତବ୍ୟାଚରଣଇ କର୍ମ । ନିଷିଦ୍ଧାଚରଣଇ ବିକର୍ମ ଏବଂ ତାହା ଦୁର୍ଗତି ପ୍ରାପକ । କର୍ମେର ଅକରଣଇ ଅକର୍ମ । କର୍ମଇ ଶୁଭତ । ତାହାର ଅକରଣ ବାରା ସମ୍ମାନୀଦିଗେର କ୍ରିକ୍ରମ ନିଶ୍ଚେଯ ଶାତ ହୟ, ଇହାର ତତ୍ତ୍ଵ ଜାନା ଉଚିତ ॥ ୧୭ ॥

ଯନି କର୍ମ ଅକର୍ମ ଓ ଅକର୍ମେ କର୍ମ ଦର୍ଶନ କରେନ, ତିନିଇ ମହୁୟଦିଗେର ସଥ୍ୟ ବୁଦ୍ଧିମାନ, ସୁତ - ଏବଂ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ କର୍ମାନ୍ତିତା । ତୌଂପର୍ଯ୍ୟ ଏହି ସେ ନିକାମ କର୍ମ

यस्तु सर्वे सधारणाः काषमङ्कलवर्जिताः ।

ज्ञानायि दक्ष कर्म्माणं तमाहः पश्चित्तं बुधाः ॥ १९ ॥

त्यक्तु । कर्ष्णफलासन्नः नित्यत्वेणो निराश्रयः ।

କର୍ମଣ୍ୟଭିପ୍ରଯୁତୋହପି ନୈବ କିଞ୍ଚିତକରୋତି ସଃ ॥ ୨୦ ॥

নিরাশীর্যত চিভাঞ্জা ত্যক্তসর্বপরিগ্রহঃ।

শারীরং কেবলং কর্ম কৰ্বন্নাপ্তেতি কিঞ্চিষং ॥ ৩১ ॥

ଉତ୍କର୍ଷର୍ଥରେ ବିଶ୍ଵାସି ହେଲେ ପଞ୍ଚଭିଃ । ସମାଗାରଭାନ୍ତାଙ୍କିତ ସମାରଭାଃ କର୍ମାଣି । କାମଃ
କୁଳଂ ତେ ସଂକଳନ ବର୍ଜିତାଃ । ଜ୍ଞାନମେବାପିତ୍ତେନ ଜନ୍ମାନି କର୍ମାଣି ତିଯାନାନି ବିହିତାନି
ବିବିଜାନି ଚ ସତ୍ୟ ସଃ । ଏତେମ ବିକର୍ମାଙ୍କ ବୋକବା ଯିତପି ବିର୍ତ୍ତଃ । ଏତାଦୃଶ୍ୟାଧିକାରିନି
କର୍ମ ସଥା ଅକର୍ମ ପଞ୍ଚେ ତତ୍ତ୍ଵେ ବିକର୍ମାପି ଅକର୍ମୀର ଝାକ୍ଷେତ୍ରିତ ପୁରୁଷଙ୍କୁକୈସାବ ସମ୍ଭବିତଃ ।
ସମୟେ ବସାତେ । “ଆପି ବେଦମି ପାପେଭାଃ ସମ୍ବଲାଃ ପାପକୃତ୍ସମଃ । ସର୍ବଃ ଜ୍ଞାନପ୍ରବୈବେବ
ବୁଦ୍ଧିଃ ସଂଭାବ୍ୟାମି । ବୈଦ୍ୟାଃ ମି ସମିକ୍ଷାଇପିର୍ବ୍ରଦ୍ଧମାନ କୁକୁତେ ହର୍ଜୁନ ! ଜ୍ଞାନାଗିଃ ସର୍ବ କର୍ମାଣି
ଶମ୍ଭୁମାନ କୁକୁତେ ତଥେତି” । ୧୯ ।

ନିତାତ୍ତ୍ଵଃ ନିତ୍ୟଃ ନିଜାନନ୍ଦେନ ତୃପ୍ତଃ । ନିରାଶ୍ରଯଃ ସହୋଗକ୍ଷେମାର୍ଗଃ ମ କମପାଶ୍ରଯତେ । ୨୦ ।

ଆଜ୍ଞା ହୁଲଦେହଃ । ଶାରୀରଃ ଶରୀର ନିର୍ମାହାର୍ଥ କମ୍ପ୍ ଅମ୍ବ ପ୍ରତିଗ୍ରହାଦିକ । କୁର୍ମମୁଣ୍ଡିଳୀଯଃ ପାପଃ ନାପୋତି ଇତୋତ୍ତମପି ବିକର୍ଷମଶ ବୋଜୁବାଃ ଇତାସା ବିବରଣଃ ॥ ୨୧ ୨୨ ॥

ବେଗୀର ସମ୍ପତ୍ତ କରୁଥି କର୍ଶ ସନ୍ଧ୍ୟାସ କ୍ରପ ଅକର୍ଶ । ଏବଂ କର୍ଶଭାଗଇ ତୀହାର
ନିକୌମ କର୍ଶମୁଣ୍ଡାନ । ଅର୍ଥାତ୍ ସମ୍ପତ୍ତ କର୍ଶ କରିଯାଉ ତିନି କର୍ଶୀ ନନ । ଅକର୍ଶ
ଓ କର୍ଶ ତୀହାର ନିକଟ ଏକଇ ଆକାର ଧାରଣ କରେ ॥ ୧୮ ॥

ଶୀହାର କାମ ସଂକଳନ ଶୁଣ୍ଡ ସମ୍ପଦ କର୍ଷ ସମ୍ୟକ ଅନୁଷ୍ଠିତ ହୟ ତିନି ଜ୍ଞାନାପ୍ତି ଦ୍ୱାରା ଦୃଢ଼ କର୍ଷା ଓ ପଣ୍ଡିତ ବଲିଯା ଉଚ୍ଚ ହନ । ବିହିତ ଓ ନିଷିଦ୍ଧ ମେ କିଛୁ କର୍ଷ ତିନି କୁରିଆଛେନ, ତାହା ସମ୍ବନ୍ଧାତ୍ମ ନିକାମ କର୍ଷ ଯୋଗ ଲକ୍ଷ ଜ୍ଞାନାପ୍ତି ଦ୍ୱାରା ଦୃଢ଼ ହୟ ॥୧୯॥

যোগ ও ক্ষেত্ৰ লাভের আশয় শৃঙ্খলা ও নিজানন্দে পরিতৃপ্ত হইয়া যিনি কৰ্ম-কলাসংজ্ঞ ত্যাগ পূর্বক সমস্ত কর্মে অভিপ্রবৃত্ত হন তিনি সমস্ত কৰ্ম করিয়াও কিছুই করেন না অৰ্থাৎ সেই সমস্ত কৰ্ম ফলে আবদ্ধ হন না ॥ ২০ ॥

তিনি বীর শরীর ও চিঞ্জকে বুদ্ধির অধীন রাখিয়া ফলাশ ও সমস্ত
পরিশ্রাহ অর্ধাং সংগ্রহ চেষ্টাতিষয় ত্যাগ করত কেবল শরীর থাকা নির্বাহের
অন্য কর্ম করিয়া থাকেন, তাহাতে কর্ম ভূনিত পাপ বা দুর্গ তাঁহার কিছুই
হয় না ॥ ২১ ॥

ସମ୍ମରଣାଭ୍ୟନ୍ତକୋ ସମ୍ଭାତୀତୋ ବିଅଃସରଃ ।
 ସମଃ ସିଙ୍କାବସିନ୍ଧୌ ଚ କୁଞ୍ଚାପି ନ ନିବଧ୍ୟତେ ॥ ୨୨ ॥
 ଗତସମସ୍ତ ମୁକ୍ତସ୍ତ ଜ୍ଞାନାବହିତ ଚେତସଃ ।
 ସଜ୍ଞାଯାଚରତଃ କର୍ମ ସମଗ୍ରଂ ପ୍ରବିଲୀଯତେ ॥ ୨୩ ॥
 ବ୍ରଜାର୍ପଣଂ ବ୍ରଜାହବିତ୍ରକାର୍ମୀ ବ୍ରଜଗାହତଂ ।
 ବ୍ରଜୈବ ତେନ ଗନ୍ତୁବ୍ୟଂ ବ୍ରଜକର୍ମ ସମାଧିନା ॥ ୨୪ ॥

ସଜ୍ଜୋ ବକ୍ଷାମାଣ ଲକ୍ଷଣତ୍ସମ୍ଭବଂ କର୍ମାଚରତ୍ସମ୍ଭବ କର୍ମ ପ୍ରବିଲୀଯତେ । ଅର୍କର୍ତ୍ତାବ ଶାପଦାତ
ଇତ୍ୟର୍ଥ: ॥ ୨୦ ॥

ସଜ୍ଜାଯାଚରତ ଇତ୍ୟାକୁଂ ସ ସଜ୍ଜ ଏବ କୌଣ୍ଡଳ ଇତ୍ୟାପେକ୍ଷାଯାମାହ ବ୍ରଜୈବି । ଅର୍ପାତେ ଅବେଳ ଇତ୍ୟା-
ର୍ଥଃ । ଜୁଲ୍ମାଦି ତତ୍ପି ବ୍ରଜୈବ ଅର୍ପାମାନଃ ହବିରପି ବ୍ରଜୈବ । ବ୍ରଜାଖାବିତି ହବନାଧିକରଣମଞ୍ଜି-
ପି ବ୍ରଜୈବ । ବ୍ରଜଗେତି ହବନକର୍ତ୍ତାପି ବ୍ରଜୈବ । ଏବଂ ବିବେକ ବତା ପୁଂସା ବ୍ରଜୈବ ଗନ୍ତୁବ୍ୟଃ
ଆଶ୍ଵବାଃ ନ ତୁ କଳାନ୍ତରଃ । କୃତଃ ବ୍ରଜାଖକଃ ସ୍ଵର୍ଗର୍ଭ ତାତ୍ରୈବ ସମାଧି ଶିଦୈକାଗ୍ରାଂ ସମ୍ୟ ତେନ । ୨୫ ।

ସଜ୍ଜଃ ଖର୍ତ୍ତୁ ଭେଦବାନ୍ତେଶ୍ଵପି ବହନେ ବର୍ତ୍ତନେ ତାଂ ସ୍ଵର୍ଗପୁଣ୍ୟତାହ ଦୈବମେବେତାଟିଷ୍ଠିତଃ । ଦେବା ଇତ୍ର
ବକ୍ଷାମାନ ଇତ୍ୟାକୁ ସମ୍ମିଳିତି । ଇତ୍ୟାଦିମୁ ବ୍ରଜବୁନ୍ଦିରାହିତଃ ଦର୍ଶିତଃ । ସାମ୍ୟ ଦେବତେତି
ତୃପ୍ତଃ । ଯୋଗିନଃ କର୍ମ୍ୟଦୋଗିନଃ । ଅପରେ ଜ୍ଞାନଯୋଗିନିନ୍ତ ବ୍ରଜ ପରମାତ୍ମେବାପିଷ୍ଠମିଶ୍ରିତ୍ୟଗାର୍ହେ
ସଜ୍ଜଃ ହବିଃ ସ୍ଵାମୀରଃ ହୁଃ ପଦାର୍ଥଃ ଜୀବଃ ସଜ୍ଜେନ ପ୍ରେସରପେଣ ମହେନେବ ଜୁଲ୍ମାତି । ଅଗ୍ରମେବ ଜ୍ଞାନ-
ସଜ୍ଜୋହର୍ଗେ ପ୍ରୋବ୍ୟତେ । ଅତ୍ୟ ସଜ୍ଜଃ ସଜ୍ଜେନ ଇତି ଶଳୋ କର୍ମକରଣ ସାଧରୋ ପ୍ରଥର୍ମାତିଶ୍ରୋଷ୍ୟା
ଶୁଦ୍ଧଜୀବ ପ୍ରେସର ବାହୁତଃ ॥ ୨୬ ॥

ଅନାଯାସେ ଯାହା ପ୍ରାପ୍ତ ହନ ତାହାତେ ସମ୍ଭବ ହନ । ଶୁଦ୍ଧ ହୁଥ, ରାଗ ହେବ
ଇତ୍ୟାଦି ଦ୍ଵାରେ ବଶୀଭୂତ ହନ ନା । ମାଂସର୍ଯ୍ୟକେ ଦୂର କରେନ । କାର୍ଯ୍ୟ ସିନ୍ଧି
ଓ କାର୍ଯ୍ୟ ଅସିନ୍ଧିତେ ସୁମୁଦ୍ରି ଲାଭ କରେନ । ଅତ୍ୟ ସେ କର୍ମଇ କରନୁ ତାହାତେ
ସ୍ଵର୍ଗଂ ବ୍ରଜ ହନନା ॥ ୨୨ ॥

ନିଃସଙ୍ଗ, ମୁକ୍ତ, ଜ୍ଞାନାବହିତ ଚିତ୍ତ ପୁରୁଷେର ସଜ୍ଜେର ଜନ୍ୟ ସେ କର୍ମ ଆଚରିତ
ହୁଏ, ତାହା ପ୍ରକଟିତାକୁ ଲାଭ ହଇଲା ଯାଏ । କର୍ମ ମୀମାଂସକେବା ଯାହାକେ ଅପୂର୍ବ
ବଳନ, ନିକାମ କର୍ମ ଯୋଗୀର କର୍ମ ସକଳ ସେଇ ଅପୂର୍ବତା ଲାଭ କରେ ନା । କର୍ମ
ମୀମାଂସକ ଜୈମିନିର ମତ ଏହି ସେ, ପୁରୁଷେର କୃତ କର୍ମ ଅପୂର୍ବ ସ୍ଵରୂପ ଲାଭ କରିତ
ଅତ୍ୟ ଅନ୍ତର୍ମାନରେ ଫଳଦାନ କରେ । ନିକାମ ଯୋଗୀର ମହାକେ ତାହା ଅସମ୍ଭବ ॥ ୨୩ ॥

ସଜ୍ଜ. ଜ୍ଞାନୀ କର୍ମ କିଙ୍କରପେ ଜ୍ଞାନୋତ୍ୟପତି କରେତାହା ଶୁଦ୍ଧ କର । ସଜ୍ଜ ବ୍ରତ
ଅକାର ହୁଏ ତାହା ପରେ ସଲିତେଛି । ସମ୍ପତ୍ତି ସଜ୍ଜେର ମୂଳ ତତ୍ତ୍ଵ ବଲି ଶୁନ । ସମ୍ପତ୍ତି

ଦୈବବେବାପରେ ସଜ୍ଜଂ ବୋଗିନଃ ପର୍ଯ୍ୟପାସତେ ।
ବ୍ରହ୍ମାଯାବପରେ ସଜ୍ଜଂ ସଜ୍ଜେନେବୋପଜୁହୁତି ॥ ୨୫ ॥
ଶ୍ରୋତ୍ରାଦୀନୀନ୍ଦ୍ରିୟାଣ୍ୟତେ ସଂସାଧିଷ୍ଵ ଜୁହୁତି ।
ଶକ୍ତାଦୀନ୍ ବିଷୟାନନ୍ଦ ଇନ୍ଦ୍ରିୟାଧିଷ୍ଵ ଜୁହୁତି ॥ ୨୬ ॥

ଅନ୍ତେ ଲୈଟିକା: ଶ୍ରୋତ୍ରାଦୀନୀନ୍ଦ୍ରିୟାନି, ସଂସମ: ସଂସ ତଃ ମନେବ, ଅଇଯତ୍ତେଷୁ ଜୁହୁତି, ଶୁକ୍ଳେ ମନସି ଇନ୍ଦ୍ରିୟାଧି ପ୍ରବିଲାପର୍ଯ୍ୟତୀତାର୍ଥ: । ଅନ୍ତେ ତତୋ ମୂଳାବ୍ରଜଚାରିଗଃ ଶକ୍ତାଦୀନ୍ ବିଷୟାନ୍ ଇନ୍ଦ୍ରିୟାଧିଷ୍ଵ ଇନ୍ଦ୍ରିୟାତ୍ମେବାପର୍ଯ୍ୟତେ ଜୁହୁତି । ଶକ୍ତାଦୀନୀନ୍ଦ୍ରିୟାଧି ପ୍ରବିଲାପର୍ଯ୍ୟତୀତାର୍ଥ: ॥ ୨୬ ॥

ଅପରେ ଶୁକ୍ଳଃପଦାର୍ଥବିଜା: । ମର୍ଦ୍ଦାମୀନ୍ଦ୍ରିୟାଧି ତଃ କର୍ମାଧି ଶ୍ରବଣ ଦର୍ଶନାଦୀନିମିତ । ଆଶ-
କର୍ମାଧି ଦଶପ୍ରାଣଃ: । ତୁତକର୍ମିଚ; ଆଶ୍ରୀ ବହିର୍ଗମନ, ଅପାନସ୍ୟାଧୋଗମନ, ମମାନସା ଭୁତ-
ଶୀତାଦୀନାମ ସମୀକରଣ, ଉଦାନମୋତୈଚନ୍ଦ୍ରନ, ବାନସା ବିଥକନନ୍ଦନ: ।—“ଉଳାରେ ନାମ ଆଖାତ: କୁର୍ବି ଉତ୍ତାନେ ଯୁତ: । କ୍ରକରଷ୍ଟ କୁତିଜେଯେ ଦେବଦୂତା ବିଜ୍ଞାନେ । ନ ଜାହାତି ଯୃତକାପି ମର୍ଦ୍ଦ-
ବ୍ୟାପୀ ଧରଣ୍ୟ: ॥” ଇତ୍ୟେବ ଦଶପ୍ରାଣଃ: ତଃ କର୍ମାଧି । ଆହୁନ୍ତଃ ପଦାର୍ଥସ ସଂସମ: ଶୁକ୍ଳ-
ରେବାଧିଶୁଶ୍ରିନ ଜୁହୁତି । ମନୋ ବୃକ୍ଷାଦୀନ୍ଦ୍ରିୟାଧି ଦଶପ୍ରାଣକ ପ୍ରବିଲାପର୍ଯ୍ୟତି । ଏକ: ପ୍ରତାଗା-
ଜୈବାତି ନାନ୍ତେ ମନ ଆଦୟ ଇତି ଭାବର୍ତ୍ତୀତାର୍ଥ: ॥ ୨୭ ॥

ଜଡ ଜଗଃ ହଇତେ ଚିତ୍ତସ୍ତ ବିଲକ୍ଷଣ । ଜଡ଼ବନ୍ଦ ଜୀବେର ଜଡ କାର୍ଯ୍ୟ ଅନିବାର୍ଯ୍ୟ । ମେହି
ଜଡ କାର୍ଯ୍ୟ ସତ୍ତ୍ଵକୁ ଚିଦାଲୋଚନ ହଇତେ ପାରେ, ତାହା ରୁଷ୍ଟ କ୍ରମେ କରାର ନାମ
ଯଜ୍ଞ । ଚିଠାର ଜଡେ ଆବିର୍ଭୂତ ହଇଲେ ତାହାକେ ବ୍ରଙ୍ଗ ବଲି । ମେହି ବ୍ରଙ୍ଗାଇ ଆମାର
ଜ୍ଞୋତି ବା କିରଣ । ଅର୍ପଣ, ହରି, ଅଗ୍ନି, ହୋତା ଓ ଫଳ ଏହି ପାଂଚଟା ସଜ୍ଜେର
ଅଙ୍ଗ । ଏହି ପାଂଚଟା ସଥନ ବ୍ରଙ୍ଗାଧିଷ୍ଠିନ ହୟ ତଥନ ସଥାର୍ଥ ଯଜ୍ଞ ହୟ । କର୍ମକେ ବ୍ରଙ୍ଗା-
ଦ୍ୱାକ କରତ ତାହାତେ ଶୀହାର ଚିତ୍ତେକାଗ୍ର କ୍ରମ ସମାଧି ହୟ, ତିନି ସ୍ତ୍ରୀମ ସମସ୍ତ
କର୍ମକେ ଯଜ୍ଞ କ୍ରମେ ଅର୍ମୁଷ୍ଟାନ କରେନ । ଶୀହାର ଅର୍ପଣ, ହରି, ଅଗ୍ନି, ହୋତା ଅର୍ଥାତ୍
ଶୁଶ୍ରାବ ମୁଦ୍ରାମ ବ୍ରଙ୍ଗାଦ୍ୱାକ । ଅତ୍ୟବ ତାହାର ଗତିଓ ବ୍ରକ୍ଷ ॥ ୨୯ ॥

ଯିନି ଏବର୍ଜୁତ ସଜ୍ଜେ ବ୍ରତୀ ହନ ତିନି ଯୋଗୀ । ସଜ୍ଜ ମକଳେର ପ୍ରକାର ଭେଦେ
ଯୋଗୀ ମକଳେରଙ୍ଗ ପ୍ରକାର ଭେଦ ଆଛେ । ଅତ୍ୟବ ସଜ୍ଜ ସତ୍ତ୍ଵ, ପ୍ରକାର, ଯୋଗୀଙ୍କ
ତତ୍ପର୍ଯ୍ୟାନୀର । ଏକପ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ କ୍ରମେ ଦେଖିତେ ଗେଲେ ସଜ୍ଜ ଓ ଯୋଗୀ ଅନେକ
ପ୍ରକାର ହୟ । ବିଜ୍ଞାନ ସହକାରେ ବିଭାଗ କରିଲେ ସମସ୍ତ ସଜ୍ଜଇ କର୍ମ ସଜ୍ଜ ଦ୍ରବ୍ୟ
ଯର ସଜ୍ଜ ଏବଂ ଜୀବ ସଜ୍ଜ ରା ଚିଦାଲୋଚନ କ୍ରମ ସଜ୍ଜ ଏହି ହୁଇ ଭାଗେ ବିଭିନ୍ନ ହୟ,
ଜୀବା ପରେ ଦେଖାଇବୁ । ଏକମେ କର୍ତ୍ତକ, ଶୁଣି ସଜ୍ଜେର ପ୍ରକାର ବଲି ଶୁଣ ।
କର୍ମ ଯୋଗୀରା ଦୈବ ସଜ୍ଜକେ ଉପାସନା କରେନ, ତାହାତେଇ ଇତ୍ର ବକ୍ଷଗାନ୍ଦି କ୍ରମ

ସର୍ବାଣ୍ମିନ୍ଦ୍ରିୟ କର୍ମାଣି ପ୍ରାଣକର୍ମାଣି ଚାପରେ ।

ଆଜ୍ଞାସଂୟମୋଗାମୋ ଜୁମ୍ବତି ଜ୍ଞାନଦୀପିତେ ॥ ୨୭ ॥

ଦ୍ରବ୍ୟଜ୍ଞାନପୋଷିଯଜ୍ଞା ଯୋଗ୍ୟଜ୍ଞାନଥାପରେ ।

ସ୍ଵାଧ୍ୟାୟଜ୍ଞାନ ଯଜ୍ଞାନ୍ତ ଯତନ୍ନଃ ସଂଶିତତ୍ରତାଃ ॥ ୨୮ ॥

ଦ୍ରବ୍ୟଜ୍ଞାନମେବ ସଙ୍ଗେ ସେଥାଂ ତେ ଦ୍ରବ୍ୟଜ୍ଞାନଃ । ତପଃ କୃତ୍ତୁ ଚାଲ୍ମାରିଣାଦି ଏବ ସଙ୍ଗେଦେହାଂ ତେ ତପୋଯଜ୍ଞାନଃ । ଯୋଗୋହିତୋଽର ସଙ୍ଗେ ସେଥାଂ ତେ ଯୋଗ୍ୟଜ୍ଞାନଃ । ସ୍ଵାଧ୍ୟାୟା ବେଦମାପାଠଃ ତର୍ତ୍ତର୍ମ୍ୟ ଆନନ୍ଦ ସଙ୍ଗେ ସେଥାଂ ତେ । ସତରୋ ସଙ୍ଗଗରାଃ ; ସର୍ବଏତେ ସମ୍ୟକ୍ ଶିତଃ ତୀହୀକୃତଃ ବ୍ରତଃ ସେବାଂ ତେ ॥ ୨୮ ॥

ଅପରେ ପ୍ରାଣାମନିଷ୍ଠାଃ । ଅପାନେ ଅଧୋରୁତୌ ପ୍ରାଣଃ ଉର୍ବିତ୍ତଃ ଜୁମ୍ବତି । ପୂରକକାଳେ ପ୍ରାଣ-ମ୍ପାନେ ନୈକୀ କୁର୍ବଣ୍ଟି । ତଥା ରେଚକ କାଳେ ଅପାନଂ ପ୍ରାଣେ ଜୁମ୍ବତି । କୁଷ୍ଟକକାଳେ ପ୍ରାଣ-ପାରାରୋଗ୍ରତୀ କୁର୍ବା ପ୍ରାଣାମା ପରାମର୍ମା ଭବଣ୍ଟି । ଅପରେ ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ଜୟକାମାଃ । ନିଯତାହାରାଃ ଅପା-ହାରାଃ । ଆନ୍ଦେସୁ ଆହାର ସଂକୋଚନେବେବ ଜୀର୍ଯ୍ୟମାନେମୁ ପ୍ରାଣାନ୍ ଇନ୍ଦ୍ରିୟାନି ଜୁମ୍ବତି । ଇନ୍ଦ୍ରିୟାନାଂ ପ୍ରାଣଧୀନ ବୃତ୍ତିହାର୍ତ୍ତ ପ୍ରାଣଦୋର୍କଳେ ସତି ସ୍ଵଯମେବ ସ୍ଵଦ୍ଵିବସ୍ତ ଗ୍ରହଣମ୍ବର୍ତ୍ତାନୀନ୍ଦ୍ରିୟାଧି ପ୍ରାନେଷେବଲ୍ପୀ-ମୃତ ଇତ୍ୟର୍ଥଃ ॥ ୨୯ ॥

ଆମାର ମାନ୍ଦ୍ରିକ ସାମର୍ଥ୍ୟ ବିଶିଷ୍ଟ ଅଧିକୃତ ପୁରୁଷଦିଗେର ଯଜନ ହଇୟା ଥାକେ । ତତ୍ତ୍ଵାଓ ତାହାରା କ୍ରମଃ ନିଷାମ କର୍ମ ଯୋଗ ପ୍ରାପ୍ତ ହୁଁ । ଜ୍ଞାନ ଯୋଗୀ ସକଳ ତତ୍ତ୍ଵମି ମହାବାକ୍ୟ ଅବଲମ୍ବନ ପୂର୍ବକ ହୃଦ୍ୟାର୍ଥ ସେ ଜୀବ ପ୍ରଣବ ରୂପ ମନ୍ତ୍ରର ଦ୍ୱାରା ତୃପ୍ତଦ୍ୱାର୍ଥ ସେ ବ୍ରଜ ତାହାତେ ହୋମ କରେନ । ଇହାରୁ ଶ୍ରେଷ୍ଠତା ପ୍ତର କଥିତ ହିଁବେ ॥ ୨୫ ॥

ନୈଷିକ ଗଣ ମନଃସଂୟମ ରୂପ ଅଧିତେ ଶ୍ରୋତାଦି ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ସକଳକେ ହୋମ କରେନ । ବ୍ରଜଚାରୀ ସକଳ ଶକ୍ତାଦି ବିଷୟ ସକଳକେ ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ରୂପ ଅଧିତେ ହୋମ କରେନ ॥ ୨୬ ॥

ଅତ୍ୟଗ୍ରାହୀର ଅମୁଷକ୍ଷାନ କାରୀ କୈବଲ୍ୟବାଦି ପାତଙ୍ଗଳ ଯୋଗୀ ସକଳ ସମ୍ପତ୍ତ ଇନ୍ଦ୍ରିୟ କର୍ମ ଓ ଦଶବିଧ ପ୍ରାଣେର କର୍ମ ସମୁହ ହୃଦ୍ୟାର୍ଥ ଅବଲମ୍ବନ ଶୁଦ୍ଧ ଜୀବାଜ୍ଞା ରୂପ ଅଧିତେ ହୋମ କରିଯା ଥାକେନ । ବିଷୟାଭିମୁଦ୍ରୀ ଆଜ୍ଞାର ନାମ ପରାଗାଜ୍ଞା । ବିଷୟ ତ୍ୟାଗୀ ଆଜ୍ଞାର ନାମ ଅତ୍ୟଗ୍ରାହୀ । ତୀହାରା ଏକ ଅତ୍ୟଗ୍ରାହୀ ବ୍ୟତୀତ ମନ ପ୍ରଭୃତି କିଛୁଇ ନାହିଁ ବଲିଯା ସିଦ୍ଧାନ୍ତ କରେନ ॥ ୨୭ ॥

ଏହି ସକଳ ସଙ୍ଗକେ ଦୁର୍ବ୍ୟ ସଙ୍ଗ, ତପୋ ସଙ୍ଗ, ଯୋଗ ସଙ୍ଗ, ସ୍ଵାଧ୍ୟାର ଜ୍ଞାନ ସଙ୍ଗ ବଲିଯା ଚାରିଭାଗେ ବିଭିନ୍ନ କରା ଦ୍ୱୀହିତେ ପାରେ । ଦ୍ରବ୍ୟ ମୟ ସଙ୍ଗକେ ଦ୍ରବ୍ୟ

ଅପାନେ ଜୁଲ୍ଲତିଆଗଂ ପ୍ରାଣେହପାନଂ ତଥାପରେ ।
 ଆଗାପାନଗତୀ କୁନ୍ଦା ଆଗାଯାମ ପରାଯଣାଃ ।
 ଅପରେ ନିଷତାହାରାଃ ଆଗାଃ ପ୍ରାଣେୟ ଜୁଲ୍ଲତି ॥ ୨୯ ॥
 ସର୍ବେହପ୍ୟେତେ ସଜ୍ଜବିଦୋ ସଜ୍ଜକ୍ଷୟିତକଳମୟାଃ ।
 ସଜ୍ଜଶିଷ୍ଟାମୃତଭୁଜୋ ଯାନ୍ତି ବ୍ରକ୍ଷମନାତନମ ॥ ୩୦ ॥
 ନାଯଃ ଲୋକୋହଞ୍ଜ୍ୟସଜ୍ଜ କୁତୋହଞ୍ଜଃ କୁରୁମନ୍ତମ ॥ ୩୧ ॥

ସର୍ବେହପ୍ୟେତେ ସଜ୍ଜବିଦେ ଉତ୍କଳକଣାନ୍ ସଜ୍ଜାନ୍ ବିନ୍ଦମାନାଃ ସତ୍ତଃ ଜୀବନମାରା ବ୍ରକ୍ଷଯାନ୍ତି । ଅତ୍ରା-
 ମନୁଷ୍ସାହିତଃ କଳମାହ ସଜ୍ଜଶିଷ୍ଟଃ ସଜ୍ଜାବଶିଷ୍ଟଃ ସଦୟତଃ ତୋଗୈଶର୍ଯ୍ୟ ସିଜ୍ଞାଦିକଃ ତନ୍ତ୍ରଜ୍ଞୀତ ଇତି ।
 ତଥା ଅମୁସଃ ହିତଃ କଳ ମାହ ବ୍ରକ୍ଷଯାନ୍ତି ॥ ୩୦ ॥

ତତ୍ତ୍ଵକରଣେ ପ୍ରତାବାରମାହ ନାୟିତି । ଅନ୍ତରମଲ୍ପହରେ ମନୁଷ୍ୟ ଲୋକୋହପି ନାନ୍ତି କୁତୋହଞ୍ଜୋ
 ମେବାଦିଲୋକକୁଞ୍ଜେ ପ୍ରାଣ୍ୟା ଇତାର୍ଥ ॥ ୩୧ ॥

ସଜ୍ଜ, କୁଚ୍ଛ ଚାନ୍ଦ୍ରାୟଣ, ଚାତୁର୍ମୁଦ୍ରାସା ପ୍ରଭୃତି ତପୋ ସଜ୍ଜ, ଅଷ୍ଟାଙ୍ଗ ଯୋଗକେ ଯୋଗ ସଜ୍ଜ,
 ବେଦାର୍ଥ ବିଚାର ପୂର୍ବ ଚିଦଚିଂ ବିଚାରକେ ଜୀବ ସଜ୍ଜ ବଲା ଯାଉ । ଏହି ଚାରି
 ପ୍ରକାର ସଜ୍ଜେ ସତ୍ତ୍ଵପର ବ୍ୟକ୍ତିଗଣକେ ତୀଙ୍କ ବ୍ରତ ସତି ବଲା ଯାଉ ॥ ୨୮ ॥

ବେଦ ଶାସ୍ତ୍ରେ ଏବଂ ତନୁଗତ ଶ୍ରୁତି ଶାସ୍ତ୍ରେ ଏହି ଚାରି ପ୍ରକାର ସଜ୍ଜ ଲକ୍ଷିତ ହୁଏ ।
 ଏତଥାତୀତ ସମୟୋଚିତ ବେଦାର୍ଥ ବିଷ୍ଣୁ ରୂପ ତଙ୍ଗାଦି ଶାସ୍ତ୍ରେ ହଠଯୋଗ ଓ
 ନାନ୍ଦାବିଧ ସଂସ୍କରଣ ବ୍ୟକ୍ତି ସକଳ ଉପଦିଷ୍ଟ ହଇଯାଇଛେ । ତନୁଗତ ବ୍ୟକ୍ତିଗଣ
 ଆଗାମ୍ୟାମ ନିଷ୍ଠ ହଇଯା ଅପାନ ବାଯୁ ତେ ପ୍ରାଣ ବାଯୁ କେ ଏବଂ ପ୍ରାଣ ବାଯୁ ତେ ଅପାନ
 ବାଯୁ କେ କୁନ୍ଦ ଏବଂ କ୍ରମଃ ଆଗାପାନ ଗତିରୋଧ ଦ୍ୱାରା କୁନ୍ତକ ଅଭ୍ୟାସ କରେନ ।
 କେହ କେହ ଆହାର ସର୍ବ କରତ ପ୍ରାଣ ସକଳକେ ପ୍ରାଣେହ ହୋଇ ହୋଇ କରେନ ॥ ୨୯ ॥

ଇହାରା ସକଳେହ ସଜ୍ଜ ତତ୍ତ୍ଵବିନ୍ଦୁ । ସଜ୍ଜ ଦ୍ୱାରା କୁଣ୍ଡିଣ ପାପ, ହଇଯା, ସଜ୍ଜାବଶିଷ୍ଟ
 ଅବୃତ ତୋଙ୍ଗନ କରତ ଅବଶେଷେ ପୂର୍ବୋକ୍ତ ସନାତନ ବ୍ରକ୍ଷକେହ ଲାଭ କରେନ ॥ ୩୦ ॥

ଆତ୍ମଏବ ହେ କୁରୁମନ୍ତମ ଅର୍ଜୁନ ! ଅସଜ୍ଜ ହୁଏ ବ୍ୟକ୍ତିର ପକ୍ଷେ ଇହଲୋକହି
 ସନ୍ତ୍ଵନ ହୁଏ ନା, ତଥାନ ପର ଲୋକ କି କରିପେ ସନ୍ତ୍ଵନ ହେବେ ? ଆତ୍ମଏବ ସଜ୍ଜହି କର୍ତ୍ତବ୍ୟ
 କର୍ମ । ଇହାତେ ଇହାଇ ବୁଦ୍ଧିତେ ହେବେ ଯେ ଆତ୍ମ ବର୍ଣ୍ଣଶର୍ମଶର୍ମ, ଅଷ୍ଟାଙ୍ଗ ଯୋଗ
 ବୈଦିକ ଯାଗାଦି ସମ୍ପଦହି ସଜ୍ଜ । ବ୍ରକ୍ଷଜୀବନ ଓ ସଜ୍ଜ ବିଶେଷ । ସଜ୍ଜ ବ୍ୟତୀତ
 ଅନ୍ତରେ ଅନ୍ୟ କର୍ମ ନାହିଁ । ମାହା ଆହେ, ତାହା ବିକର୍ମ ॥ ୩୧ ॥

ଏହି ସମ୍ପଦ ପ୍ରକାର ସଜ୍ଜହି ବେଦାନୁଗତ ଶାଙ୍କୋତ । ଇହାରା

ଏବଂ ବହୁଵିଦ୍ୟାଯଜ୍ଞା ବିତତା ବ୍ରଙ୍ଗୋମୁଖେ ।

କର୍ମଜାନ୍ ବିକ୍ରିତାନ୍ ସର୍ବାନେବଂ ଜ୍ଞାନାବିମୋକ୍ଷସେ ॥ ୩୨ ॥

ଶ୍ରେଯାନ୍ ଦ୍ରବ୍ୟମୟାଦ୍ୟଜ୍ଞାଜ୍ଞାନଯଜ୍ଞଃ ପରମ୍ପର ! ।

ସର୍ବଂ କର୍ମାଖିଲଂପାର୍ଥ ! ଜ୍ଞାନେ ପରିସମାପ୍ୟତେ ॥ ୩୩ ॥

ତଦ୍ଵିକ୍ରି ପ୍ରଣିପାତେନ ପରିପ୍ରଶ୍ନେନ ସେବରା ।

ଉପଦେଶ୍ୟତ୍ତି ତେ ଜ୍ଞାନଂ ଜ୍ଞାନିନିଷ୍ଠଦର୍ଶିନଃ ॥ ୩୪ ॥

ବ୍ରଙ୍ଗୋ ବେଦୀମୁଖେଃବେଦେନ ସ୍ମୁରେନେ ସ୍ପଷ୍ଟମୁହୂର୍ତ୍ତାଇତାର୍ଥଃ । କର୍ମଜାନ୍ ବାନ୍ଧନଃ କାର୍ଯ୍ୟ-
ଜମିତାନ୍ ॥ ୩୨ ॥

ତେଷପିମଧ୍ୟେ ବ୍ରଙ୍ଗାର୍ପଣଃ ବ୍ରଙ୍ଗହବି ରିତି ଲକ୍ଷଣାଦପି ଦ୍ରବ୍ୟ ମରାଦ୍ ସଜ୍ଜାଂ ବ୍ରଙ୍ଗାଖିତାବେଳୋକ୍ତଃ
ଜ୍ଞାନଯଜ୍ଞଃ ଶ୍ରେଯାନ୍ । କୃତଃ ଜ୍ଞାନେ ସତି ସର୍ବଂ କର୍ମ'ଅଖିଲଃ ଅଦ୍ୟର୍ଥଃ ସଂପରିସମାପ୍ୟତେ ସର୍ବାତ୍ମୀ-
ତ୍ୱବତ ଜ୍ଞାନାନ୍ତରଂ କର୍ମଣ ତିତ୍ତିତୀତାର୍ଥଃ ॥ ୩୩ ॥

ତତ୍ତ୍ଵଜ୍ଞାନାଶ୍ଚରେ ପ୍ରକାରମାହ ତଦିତି । ପ୍ରଣିପାତେନ ଜ୍ଞାନୋପଦେଷ୍ଟର ଶ୍ରୀରୂପ ଦ୍ୱାରା ସମ୍ବନ୍ଧରେ
“ଶଗବନ୍ ! କୁତୋହରଂ ମେ ସଂସାରଃ କଥଃ ନିରକ୍ଷିତ ଇତି” ପରିପ୍ରଶ୍ନେନ ଚ ସେବରା ତେ ପରିଚର୍ଯ୍ୟାଚ
ତଥିଜ୍ଞାନାର୍ଥଃ ସଂକରେବାଭିଗଛେ ସମ୍ବିନିଧିଃ ଶ୍ରୋତ୍ରିଯଃ ବ୍ରଙ୍ଗନିଷ୍ଠମିତି ଝାତେଃ ॥ ୩୪ ॥

ସକଳେଇ ବାକ୍ୟ ଅନ କାଯ କର୍ମଜନିତ । ଅତେବ କର୍ମଜ । ଏହିରୂପେ କର୍ମତ୍ସ୍ଵ
ବିଚାର କରିତେ ପାରିଲେ କର୍ମବନ୍ଧ ହିତେ ମୁକ୍ତିଲାଭ କରିତେ ପାର ॥ ୩୨ ॥

ସହିତ ଏହି ସକଳ ସଜ୍ଜାରା କ୍ରମଃ ଜ୍ଞାନଲାଭ ପକ୍ଷେ ଶାନ୍ତିଲାଭ ଏବଂ ଅବ-
ଶେଷେ ମନ୍ତ୍ରକିଳାଭ କ୍ରମ ଜୀବେର ମନ୍ତ୍ରଲ ଉଦୟ ହସ, ତଥାପି ଏହି ସଜ୍ଜ ସମ୍ମାନ
ସହଜେ ଏକଟୀ ନିଗୃତ ବିଚାର ଆଛେ ତାହା ଜ୍ଞାନବ୍ୟାପ୍ତ । ନିର୍ଣ୍ଣାତେଦେ ଉତ୍ସ ସମ୍ମାନ
ସଜ୍ଜଇ କୋନ ସମୟ କେବଳ ଦ୍ରବ୍ୟମୟ ସଜ୍ଜ ହସ କଥନ ଜ୍ଞାନମୟ ସଜ୍ଜ ହସ । ଦ୍ରବ୍ୟ-
ମୟ ସଜ୍ଜ ଅପେକ୍ଷା ଜ୍ଞାନମୟୈଷ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଶ୍ରେଷ୍ଠ । ହେ ପାର୍ଥ ! ସମ୍ଭ୍ଵତ କର୍ମହି ଜ୍ଞାନେ
ପରି ସମ୍ବାଧି ଲାଭ କରେ । ସଜ୍ଜ ସକଳ ଅନୁଷ୍ଠିତ ହିତେ ହିତେ ସଥନ ଚିଦାଲୋଚନ
ରହିତ ହସ, ତଥବରି ସ୍ବାପାର ସମ୍ମାନ କେବଳ ଦ୍ରବ୍ୟମୟ ହସ । ସଥନ ଚିଦାଲୋଚନ
କ୍ରମ ଚୁଲିତେ ଥାକେ ତ୍ରୁଟିନ ସଜ୍ଜତ ଦ୍ରବ୍ୟମୟ ହଇଯାଉ ଚିନ୍ମୟ ବା ଜ୍ଞାନମୟ ହଇଯା
ପଡ଼େ । ସଜ୍ଜେର କେବଳ ଦ୍ରବ୍ୟମୟ ଅବସ୍ଥାକେ କାର୍ଯ୍ୟକାଣ୍ଡ ବଲେ । ଜ୍ଞାନମୟ ଅବ-
ସ୍ଥାକେ ଜ୍ଞାନ କାଣ୍ଡ ବଲେ । ସଜ୍ଜକାର୍ଯ୍ୟ ଅହୃତାନ କରିତେ ହୋତାକେ ବିଶେଷ ମନ୍ତ୍ର
ହିତେ ହସ ॥ ୩୩ ॥ ୧ ॥

ସହି ବଳ ଏହି ଅବସ୍ଥା ଓ ଜ୍ଞାନମୟ ସଜ୍ଜେର ତେବେ ବିଚାର, ଶ୍ରୋତ୍ରି, ପ୍ରକ୍ରି-

যজ্ঞাত্বা ন পুনর্বোহমেবং যাস্যতি পাণ্ডব ! ।

येन भूतान्तरेण द्रक्ष्यन्ताऽन्तर्थो वसि ॥ ३५ ॥

অপি চেদসি পাপিভ্যঃ সর্বেভ্যঃপাপকুর্ভবঃ।

সর্বং জ্ঞানপ্লবেনৈব বৃজিনং সম্মুক্তিষয়সি ॥ ৩৬ ॥

যথেধাংশি সম্বিদোহ ঘির্ভস্মাং কুকুত্তেহ জ্ঞন ! ।

ज्ञानाग्निः अर्ककर्शाणि उष्मसां कुरुते तथा ॥ ३७ ॥

জ্ঞানস্য ফলমাহ বজ্জ্ঞানেতি সার্কৈক্ষিভিঃ। যজ্ঞানঃ দেহাদতিরিত এবাবেতি লক্ষণঃ
আৰা এবং মোহমন্ত্বঃকৰণধৰ্ম্মঃ ন প্রাপস্যামি। যেন চ মোহবিগমেন থাভাবিক নিত্যসি-
ষ্টারুপাদ লাভাত্ব অশেষাপি তৃতীয়ি মৃত্যু তির্দগ্নাদীনি আস্ত্রনি জীবাত্মনি উপাধিত্বেন
হিতানি পৃথক স্তুত্যামি। অথোমনি পরম কাৰণে চ কাৰ্য্যাত্মেন হিতানি স্তুত্যামি। ৩৫।

জ্ঞানস্য মহারূপাভাৰত অপিচেদিতি। পাপেভাঃ পাপকুষ্টঃ অপি সকাশাং যদাপ্যাতিপ্রেল পাপকাৰী হুমি, তথাপি অঁ-ক্রতাৰৎ পাপসমৰে কথমস্তুঃ কৰণ শুক্রিঃ ? তদস্তাৰেচ কথং জ্ঞানোৎপত্তিঃ ? লাপ্তাং পঞ্চজনানসৈতে দুর্বাচাৰয়ঃ সঃ বেদেতোঁ-ত্রবাখণ শৈশ্বরুম্বল ন সরুষতী-পাদানাঃ। অপি চেদিতাম-ভাবিতাভূপগম অদৰ্শনাথে নিপাত্তে বদ্যপ্যায়মৰ্থে ন সন্তু-ত্যেব তথাপি জ্ঞানকল কথনায়াভূতোচাতে ইতোৰ্বা ॥ ৩৬ ॥

তুক্তাহঃ করণসোৎপন্নঃ জ্ঞানং তু প্রারকভিন্নঃ কর্মাত্মাঃ বিনাশয়তীতি সমৃষ্টান্তমাহ
বথেতি । সমিক্ষঃ প্রশ্নালিতঃ । ৩৭ ।

କଠିନ, ଅତ୍ଯଏବ ଆମାର ଉପଦେଶ ଏହି ଯେ ତୁମି ଏହି ଭେଦ ବିଚାରପୂର୍ବକ ଜ୍ଞାନଲାଭ ଅଟ୍ଟ ତସ୍ତମ୍ଭୀ ଶୁଣୁଡ଼ିଗେର ଆଶ୍ରମ ପ୍ରହଳାଦ କର । ତୁମି ତସ୍ତମ୍ଭୀ ଶୁଣକେ ପ୍ରଣି-
ପାତ ପୂର୍ବକ ଓ ଅକ୍ଷୁଟିମ ସେବା କରତ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ କରିଯା । ଏହି ତସ୍ତ ବିଷୟକ ପ୍ରମ୍ଭ
ଜିଜ୍ଞାସା କର । ତିନି ତୋମାକେ ଜ୍ଞାନ ଉପଦେଶ କରିବେଳ ॥ ୩୫ ॥

অদ্য তুমি মোহ বশতঃ যুক্তক্রপ স্বধর্ম ত্যাগ করিতে উদ্যোগী হইয়াছ।
এক্ষণে মোহ শুল্পনদিষ্ট তৰজ্ঞান লাভ করিলে আর তোমাকে আশ্রম করিবে
না। সেই তৰজ্ঞান দ্বারা তুমি জানিতে পারিবে যে মহুষ্য তির্যগাদি ছৃত
সূক্ষ্ম এক জীবস্থা ক্রপ ত্বে অবস্থিত। উপাধি দ্বারা অঙ্গীয় তাৰতম্য
হচ্ছিয়াছ। এ সৰ্বান্ধীন পৱন কারণ ক্রপ ভগবৎ স্বরূপ আমাতে পৰিষ
কাৰ্য্যক্রমে অবস্থিতি কৰে॥ ৩৫॥

ମନ୍ଦିର ହରି ଅତ୍ୟନ୍ତ ପାଞ୍ଚାଚଳର କରିଯା ଥାକ, ତାହା ହଇଲେଓ ଜାନଗୋତ୍ତମାରୀର ଶୂର୍କ ସମ୍ମତ ହୁଏ ଶୁଭ୍ରାତା ପାର ହଇଯା ବାହିବେ ॥ ୩୬ ॥

ନହିଁ ଜ୍ଞାନେନ ସଦୃଶଂ ପବିତ୍ରମିହବିଦ୍ୟତେ ।

ତୃସ୍ଵର୍ଯ୍ୟଂ ଯୋଗ ସଂସିଦ୍ଧିଃ କାଲେନାଜ୍ଞନି ବିଳ୍ପତି ॥ ୩୮ ॥

ଶ୍ରୀକାବାନ୍ ଲଭତେ ଜ୍ଞାନଂ ତୃପରଃ ସଂସତେଜ୍ଜ୍ଞରଃ ।

ଜ୍ଞାନଂଲକ୍ଷା ପରାଂ ଶାନ୍ତିମଚିରେଣାଧିଗଞ୍ଜତି ॥ ୩୯ ॥

ଅଞ୍ଜନ୍ତାଶ୍ରଦ୍ଧାନମଚ ସଂଶୟାଜ୍ଞା ରିନ୍ଖୁତି ।

ନାୟଂ ଲୋକୋହିତି ନ ପରୋ ନ ସ୍ଵଥଂ ସଂଶୟାଜ୍ଞନଃ ॥ ୪୦ ॥

ଇହ ତପୋରୋଗାଦିଯୁକ୍ତେୟ ମଧ୍ୟେ ଜ୍ଞାନେନ ସଦୃଶଂ ପବିତ୍ରନାତି । ତଜ୍‌ଜ୍ଞାନଂ ନ ସର୍ବହୁଲଭଂ, କିନ୍ତୁ ଯୋଗେନ ନିକାମ କର୍ମଯୋଗେନ ସମାକ୍ ସିଦ୍ଧଏବ, ନହପରିପକ୍ଷଃ; ଦୋହପି କାଲେନେବ, ନତୁ ସମାଃ । ଆଜନି ସ୍ଵର୍ଗନ୍ ସୟଂପ୍ରାପ୍ତଂ ବିଳ୍ପତି । ନତୁ ସର୍ବାସ ପ୍ରଥମାତ୍ରେବୈବେତି ଭାବଃ ॥ ୩୮ ॥

ତର୍ହି କୌଦୃଶଃ ସନ୍ କମା ପ୍ରାପୋତୀତ୍ୟତ ଆହ । ଶ୍ରୀ, ନିକାମ କର୍ମଦୈଵାତ୍ସଃକରଣକୁଟ୍ଟେବ-ଆନଂ ଶାନ୍ତିତି ଶାନ୍ତାର୍ଥେ ଆପ୍ତିକ୍ୟବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱାନ୍ତ୍ୟବ । ତୃପରନ୍ତଦମୁଠାନମିଷଃ । ୦ ତାନ୍ଦଶୋହପି ସମାଃ ସଂସତେଜ୍ଜ୍ଞରଃ ଶାନ୍ତଦା ପରାଂ ଶାନ୍ତିଃ ସଂସାର-ନାଶଃ ॥ ୩୯ ॥

ଜ୍ଞାନାଧିକାରିଗ୍ମୁକ୍ତଃ । ତହିପରୀତାଧିକାରିଗମାହ । ଅଙ୍ଗଃ ପରାଦିବଶୁଦ୍ଧଃ । ଅଶ୍ରୁଦ୍ଵାରଃ ଶାନ୍ତାଜ୍ଞାନବହୁତେ ନାନାବାଦିନାଂ ପରମ୍ପରା ବିପ୍ରତିପତ୍ତିଦୃଷ୍ଟି । ନ କାପି ବିଷତଃ । ଶ୍ରୀବହେପି ସଂଶୟାଜ୍ଞା ମଈତ୍ୟ ସିଦ୍ଧେଭବେତି ସନ୍ଦେହାକ୍ରାନ୍ତମତିଃ । କେବପି ମଧ୍ୟ ସଂଶୟାଜ୍ଞାନଂ ବିଶେବତୋ ନିଲ୍ଲତି ନାର୍ଯ୍ୟିତି ॥ ୪୦ ॥

ପ୍ରେଲ ରୂପେ ଜାଲିତ ଅପି ଦେମତ କାଠାଦିକେ ଭୁମ୍ବାନ୍ କରେ ; ହେ ଅର୍ଜୁନ ! ମେଇ ରୂପ ସମତ କର୍ମକେ ଜ୍ଞାନାପି ଦନ୍ତ କରିଯା ଫେଲେ ॥ ୩୭ ॥

ଜ୍ଞାନ ଅର୍ଥାଂ ଚିନ୍ତା ତର୍ହେର ନ୍ୟାଯ ପବିତ୍ର ପଦାର୍ଥ ଏହି ଜଗତେ ଆର ନାହିଁ । ତୁମ୍ ସ୍ଵିଯ ଆଜ୍ଞାଯ ନିକାମ କର୍ମଯୋଗ ଫଳ ସ୍ଵରୂପ ମେଇ ଜ୍ଞାନକେ କାଳ କ୍ରମେ ଲାଭ କରିବେ । ଏହି ବାକ୍ୟ ଦ୍ୱାରା ଇହାଇ ବୁଝିତେ ହିବେ ସେ ଜ୍ଞାନାପେକ୍ଷା ଶ୍ରେଷ୍ଠ ତର୍ବ ସେ ଶାନ୍ତି ତାହାଇ ଜ୍ଞାନେର ଫଳ । ଜ୍ଞାନେର ସଦୃଶ ପବିତ୍ର ଆର କିଛୁ ନାହିଁ ବଲିଲେଇ ଜ୍ଞାନାପେକ୍ଷା ଉତ୍କଳ୍ପ ତର୍ବ ନାହିଁ ଏକଥା ବଲା ହିଲ ନା ॥ ୩୮ ॥

ସଂସତେଜ୍ଜ୍ଞ ଓ ତୃପର ହିନ୍ଦୀ ଶ୍ରୀକାବାନ୍ ବ୍ୟକ୍ତି ଜ୍ଞାନଲାଭ କରେନ । ନିକାମ କର୍ମ ଯୋଗେ ସାହାଦେର ଶ୍ରୀ ହସ ନାହିଁ, ତାହାରା ତାହାର ଅଧିକାରୀ ନସ । ଶ୍ରୀ ମହକାରେ ନିକାମ କର୍ମ-ଯୋଗ ଅହଂତାନ ପୂର୍ବକ ଅତି ଶୀଘ୍ରଂ ପରା ଶାନ୍ତି ଲାଭ କରେନ । ପରା କାହାକେ ବଲେ ତାହା ପରେ ବଲିତେଛି ॥ ୩୯ ॥

କର୍ମ ତର୍ବେ ଅନନ୍ତିଜ୍ଞ ଓ ଅଶ୍ରୁଦ୍ଵାରଃ ବ୍ୟକ୍ତି ଲେଖନାହୁଁ ସଂଶୟ ଆଜ୍ଞା । ଏ ଅକାର ଲୋକେର ବଜ୍ରଳ ହସ ନା । ତାହାଦେର ହିଂହୋଲୋକେ ବା ପରୋଲୋକେ

ଯୋଗସଂନ୍ୟାସ କର୍ମାଣିଃ ଜ୍ଞାନସଂଚିନ୍ତନ ସଂଶୟଃ ।

ଆଜ୍ଞାବନ୍ତଃ ନ କର୍ମାଣି ନିବନ୍ଧନ୍ତି ଧନଞ୍ଜୟ ! ॥ ୪୧ ॥

ତନ୍ମାଦଜ୍ଞାନସଙ୍କୃତଃ ହେହଃ ଜ୍ଞାନାସିନାତ୍ମନଃ ।

ଛିତ୍ରେନଃ ସଂଶୟଃ ଯୋଗମାତିଠୋତ୍ତିର୍ଥ ଭାରତ ! ॥ ୪୨ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମହାତାରତେ ଶତସାହତ୍ୟାଃ ସଂହିତାୟାଃ ବୈରୋଷିକ୍ୟାଃ
ଭୀମପରିଣି ଶ୍ରୀତଗର୍ବଦମ୍ଭାତାନ୍ତ୍ରନିଷିଦ୍ଧବିଦ୍ୟାଯାଃ ଯୋଗଶାସ୍ତ୍ରେ
ଶ୍ରୀକୃକାର୍ଜୁନ ସଂବାଦେ ଜ୍ଞାନଯୋଗୋନାମ ଚତୁର୍ଥୋଧ୍ୟାଯଃ ।

ବୈକର୍ଣ୍ଣଃ ହେତୋଦୃଷ୍ଟ ଭାଦ୍ରିତ୍ୟାହ । ଯୋଗାରିକାର୍ଯ୍ୟବୋଗାନ୍ତର ମେବ ସଂକ୍ଷତକର୍ମାଣଃ
ମଞ୍ଚାଦେଲ ତାତ୍କରକର୍ମାଣଃ । ତତକ ଜ୍ଞାନାଭ୍ୟାସାନ୍ତରଃ ଛିନ୍ନସଂଶୟଃ । ସଂଶୟଜ୍ଞେଦାନ୍ତରଃ
ଆଜ୍ଞାବନ୍ତଃ ଆତ୍ମଃ ଅତ୍ୟଗାୟାନଃ କର୍ମାଣି ନ ନିବନ୍ଧନ୍ତି ॥ ୪୧ ॥

ଉପସଂହରତି ଉତ୍ସାଦିତି । ହେହଃ ହନ୍ତଗତଃ ସଂଶୟଃ ଛିଦ୍ରା ଯୋଗଃ ନିକାମକର୍ମବୋଗଃ ଆତିଥ
ଆଶ୍ରମ, ଉତ୍ତିଷ୍ଠ ଯୁଜଃ କର୍ତ୍ତ୍ଵମିତିଭାବଃ । ୪୨ ।

ଉତ୍କେଶ୍ୱର ମୁକ୍ତ୍ୟପାଇୟେ ଜ୍ଞାନମତ୍ତ ପ୍ରେସ୍ସାତେ ।

ଜ୍ଞାନୋପାରକ କର୍ମୈବେତ୍ୟଧ୍ୟାୟାର୍ଥୋ ନିର୍ମଳପିତଃ ॥

ଇତି ସାମାର୍ଥବର୍ଧିଣ୍ୟାଃ ହରିଣ୍ୟାଃ ଭକ୍ତ ଚେତସାଃ ।

ଗୀତାନ୍ତରଃ ଚତୁର୍ଥୋହି ସନ୍ତତଃ ସନ୍ତତଃ ସତାଃ ॥

ମୁଖ ଲାଭ ହୟନା, ଯେହେତୁ ସଂଶୟ କ୍ରମ ହୁଅଥି ତାହାଦିଗେର ଶାନ୍ତି ନାଶ
କରେ ॥ ୪୦ ॥

ଅତ୍ୟବ, ହେ ଧନଞ୍ଜୟ ! ଯିନି ନିକାମ କର୍ମ ଯୋଗ ଦ୍ୱାରା କର୍ମ ସମ୍ପ୍ରାୟ କରେନ,
ଜ୍ଞାନ ଦ୍ୱାରା ସଂଶୟ ନାଶକରେନ ଏବଃ ଆଜ୍ଞାର ଚିନ୍ମୟ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଅବଗତ ହନ, ତ୍ବାହାକେ
କୋନ କର୍ମହି ବନ୍ଦ କରେ ନା ॥ ୪୧ ॥

ଅତ୍ୟବ, ହେ ଭାରତ ! ତୋମାର ଏହି ଯେ ନିକାମ କର୍ମ ଯୋଗ ବିଷୟେ ସଂଶୟ
ହଇଗାହେ, ତାହା ଅଜ୍ଞାବ ମଧ୍ୟ ; ତାହାକେ ଜ୍ଞାନ ଧର୍ମ ଦ୍ୱାରା ହେଦନ କର ଏବଃ
ନିର୍ମଳ କର୍ମ ଯୋଗାତ୍ମର ପୁରୁଷ ଯୁକ୍ତ କର ॥ ୪୨ ॥

ଏହି ଅଧ୍ୟାତ୍ମେ ଧୂକ୍ତିର ଉପାୟ ମଧ୍ୟେ ଜ୍ଞାନେର ଶ୍ରେଷ୍ଠତା ଏବଃ କର୍ମହି
ଜ୍ଞାନେର ଉପାୟ, ତାହା ନିର୍ମଳିତ ହଟିଲ ।

ଇତି ଶ୍ରୁତି ମୂର୍ଖ ମୂର୍ଖ୍ୟାତ ।

পঞ্চমোহ্যায়ঃ ।

—*—
অর্জুন উবাচ ॥

সংশ্লাসঃ কর্মণাং কৃষ্ণ ! পুনর্যোগক্ষণ শংসনি ।
 যচ্ছেষ্য এতয়োরেকং তথ্যে জাহি স্ফনিষ্টিতং ॥ ১ ॥
 শ্রীভগবানুবাচ ।
 সন্ধ্যাসঃ কর্মযোগক্ষণ নিষ্ঠেয়স করা বুভো ।
 তয়োন্ত কর্মসংশ্লাস্ত্রাং কর্মযোগে বিশিষ্যতে ॥ ২ ॥

প্রোক্তঃ জ্ঞানাদাপি প্রেরঃ কর্ম তদাচ্যনিষ্ঠারে ।

তৎপার্থস্ত চ জ্ঞানং সাম্যাদ্যা অপি পক্ষে ॥

পূর্বাধ্যায়াতে শ্রতেন বাক্যস্থলেন বিরোধমাশঙ্খমানঃ পৃচ্ছতি সংজ্ঞাসুবিত্তি । “বোহ-
 সংস্তুকর্মণঃ জ্ঞানসংচ্ছিপসংশয়ঃ । আব্বস্তং ন কর্মাণি নিবধুষ্টি ধনঞ্জয় !” ইতি বাক্যেৰ
 দ্বং কর্মযোগেনোৎপন্নজ্ঞানস্ত কর্ম সংশ্লাসংজ্ঞে । “তত্ত্বাদজ্ঞাব সত্ত্বতঃ হৃৎহং জ্ঞানসিনা-
 জ্ঞনঃ । ছিব্বেনং সংশয়ং যোগমাতিত্তোষ্টিত ভারত !” ইত্যনেন পুনর্ত্তেব কর্মযোগক্ষণ
 জ্ঞে । নচ কর্মসংশ্লাসঃ কর্মযোগক্ষণ একটৈকদৈব সম্বৰতঃ, হিতিগতি বহিস্থৰ্ক ঘৃণপন্থাং ।
 তত্ত্বাদজ্ঞানী কর্মসংশ্লাসঃ কুর্যাদ কর্মযোগং বা কুর্যাদিতি স্বত্ত্বিপ্রায়ানবগতো হং পৃচ্ছাবি-
 —এতয়োর্মধ্যে যদেকং শ্রেষ্ঠবয়া স্ফনিষ্টিতং তথ্যেজ্ঞহি । ১ ॥

কর্মযোগে বিশিষ্যত ইতি জ্ঞানিঃ কর্মকরণে ন কোহপিদোধঃ । অত্যুত নিকামকর্মণ্য-
 চিত্তগুরু দাচ্যাং জ্ঞানাদাচ্যমেব শ্রাদ । সন্ধ্যাসিনস্ত কদাচিচ্ছিত বৈগুণ্যে সতি তত্ত্বপৰম-
 নার্থ কিঃ কর্মনিষিদ্ধঃ জ্ঞানাভ্যাস অভিবক্ষকত্ব চিত্ত বৈগুণ্যমেব বিষয় প্রহণেতু বাঙ্মানিষ-
 মেব স্থাদিতি ভাবঃ । ২ ॥

অর্জুন কহিলেন, হে কৃষ্ণ ! তুমি কহিলে বে যোগ দ্বারা কর্মত্যাগ করু-
 এবং পুনরায় জ্ঞানেৱ দ্বারা সংশয় ছেদ পূর্বক যুক্ত ক্লপ কর্ম করিতে বলিলে ।
 অতএব আমাকে নিষ্ঠয় ক্লপে বল কর্মত্যাগ ও কর্ম যোগেৰ মধ্যে কি-
 করিব ॥ ১ ॥

তগবান् কহিলেন, সন্ধ্যাস ও কর্ম যোগ উভয়ই মঙ্গল জনক । তত্ত্বে-
 কর্ম ত্যাগ অপেক্ষা নিষ্কাম কর্মযোগ প্রোঞ্চি । কর্মে আসক্তি ত্যাগকেই সন্ধ্যাস-
 বলা দাব । অক্ষত প্রস্তাবে কর্মত্যাগ উপদিষ্ট হয় নাই ॥ ২ ॥

ଜେଇଃ ସନିତ୍ୟଃ ସଂଖ୍ୟାସୀ ଯୋ ନ ସେଷ୍ଟି ନ କାଙ୍କ୍ଷିତି ।
 ନିର୍ବଳେ ହି ମହାବାହେ ! ସୁଖଂ ବନ୍ଦୋଃ ଅଗ୍ରଚ୍ୟତେ ॥୩॥
 ସଂଖ୍ୟଯୋଗେ ପୃଥିବୀଲାଃ ପ୍ରବନ୍ଦନ୍ତି ନ ପଣ୍ଡିତାଃ ।
 ଏକମପ୍ୟାହିତଃ ସମ୍ଯଗୁତ୍ତରୋ ବିନ୍ଦତେ ଫଳଂ ॥ ୪ ॥
 ସଂ ସାଂଖ୍ୟେ ଆପ୍ୟତେ ଶାନଂ ତଦ୍ୟୋଗୈରପିଗମ୍ୟତେ ।
 ଏକଂ ସାଂଖ୍ୟକ୍ଷ ଯୋଗକ୍ଷ ଯଃ ପଶ୍ୟତି ସ ପଶ୍ୟତି ॥ ୫ ॥

ନଚ ସନ୍ନ୍ୟାସ ଆପୋ ମୋକ୍ଷଃ ଅକୃତ ସନ୍ନ୍ୟାସେନେବ ତେବ ନ ଆପ୍ୟ ଇତି ବାଚଃ ଇତାହ ଜେଇ
 ଇତି । ସ ତୁ ଶୁଭ୍ରଚିତ୍ତଃ କର୍ମା ନିତ୍ୟ ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ଏବ ଜେଇ । ହେ ମହାବାହେ ! ଇତି ମୁକ୍ତିନଗରୀଃ
 ଜେତୁଂ ସ ଏବ ମହାବୀର ଇତି ଭାବଃ ॥ ୩ ॥

ତତ୍ତ୍ଵାଂ ସଞ୍ଚେତ୍ତ ଏତମୋରିତି ଭଦ୍ରଭବପି ବନ୍ଧୁତୋ ନ ଘଟତେ ; ବିବେକିଭିକୁଭ୍ୟୋଃ ପାର୍ବକ୍ୟା-
 ଭାବନ୍ତମୁଦ୍ରିତବାଂ ଇତାହ ସାଂଖ୍ୟଯୋଗାବିତି । ସାଂଖ୍ୟଦେନ ଜ୍ଞାନନିଷ୍ଠାବାଚିନ୍ମା ତତ୍ତ୍ଵଃ ସନ୍ନ୍ୟାସୋ
 ଲକ୍ଷ୍ୟତେ । ସନ୍ନ୍ୟାସ କର୍ମଯୋଗେ ପୃଥକ୍ ସତ୍ସ୍ଵାବିତି ବାଲା ବଦ୍ଧି, ନତୁ ବିଜ୍ଞାଃ । ଜେଇଃ ସ
 ନିତ୍ୟସନ୍ନ୍ୟାସୀତି ପୂର୍ବୋଧେଃ । ଅତ ଏକମିତ୍ତାଦି ॥ ୪ ॥

ଏତମେବ ଶ୍ପଷ୍ଟୀୟତି ସଦିତି । ସାଂଖ୍ୟୋଃ ସନ୍ନ୍ୟାସେନଯୋଗେ ନିର୍କାମ କର୍ମଣା ବହୁଚନଃ ଗୌରବେଣ ।
 ଅତଏବ ତତ୍ତ୍ଵର ପୃଥକ୍ତୃତମପି ଯୋ ବିବେକେବ ଏକମେବ ପଣ୍ଡତି ସପଣ୍ଡତି ; ଚକ୍ରମାନ ପଣ୍ଡିତ
 ଇତ୍ୟର୍ଥ ॥ ୫ ॥

କିନ୍ତୁ ସମ୍ୟକ ଚିତ୍ତ ଶୁକି ମରିକ୍ଷାରଯତୋ ଜ୍ଞାନିନଃ ସନ୍ନ୍ୟାସୋ ଦୁଃଖଃ କର୍ମ ଯୋଗକ୍ଷ ସୁଖଦ ଏବେତି
 ପୂର୍ବ ସଞ୍ଚିତ ସର୍ବ ଶ୍ପଷ୍ଟୀୟରାହସ୍ୟାମସିତି । ଚିତ୍ତ ବୈଶ୍ଣଗେ ସତୀତି ଶେଷଃ । ଅଯୋଗତଃ କର୍ମ-
 ଯୋଗଭାବାଂ ଚିତ୍ତ ବୈଶ୍ଣଗ ପ୍ରଶମକ କର୍ମଯୋଗସ୍ୟ ସନ୍ନ୍ୟାସିନ୍ତଭାବାଂ ତତ୍ତ୍ଵନିଧିକାରୀଦିତ୍ୟର୍ଥ ।
 ସନ୍ନ୍ୟାସୋ ଦୁଃଖମେବ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟଭବତି । ତତ୍ତ୍ଵଃ ବାର୍ତ୍ତିକର୍ତ୍ତିଃ ।—“ପାମାଦିନୋ ବିହିଚିତ୍ତାଃ ପିଣ୍ଡନାଃ

ଯିନି ମିର୍ବନ୍ଦ ଏବଂ କର୍ମ ଫଳେର ପ୍ରତି ଆକାଙ୍କ୍ଷା ବା ଦେବ କରେନ ନା
 ତିନି ନିତ୍ୟ ସନ୍ନ୍ୟାସୀ । ତିନିଇ ପରମ ସୁଖେ କର୍ମ ବନ୍ଦ ହୁଏତେ ମୁକ୍ତି ଜ୍ଞାନ
 କରେନ ॥ ୩ ॥

ତୋଷାକେ ସନ୍ନ୍ୟାସ ଓ କର୍ମଯୋଗେର ମୂଳ ତତ୍ତ୍ଵ ବଳି ଶ୍ରବଣ କର । ଅପଣ୍ଡିତ
 ମୁଢ ଶ୍ରୀଶିଶକେରାହୁ ସାଂଖ୍ୟ ଯୋଗ ଓ କର୍ମଯୋଗକେ ପୃଥକ୍ ପୃଥକ୍ ପଣ୍ଡତି ବଳିଆ
 ଅକ୍ରମ କରେ, ପଣ୍ଡିତଗଣ ତାହା ବଳିବେନ ନା । ସାଂଖ୍ୟଯୋଗ ବା କର୍ମଯୋଗ ଯାହା
 ଶୁଣୁ କାହିଁ ଆଚରଣ କର ତାହାତେହି ଉତ୍ସର୍ଗ ଫଳ ଲାଭ କରିବେ, ଯେହେତୁ ଉତ୍ସର୍ଗ
 ପରିପାତିଇ ଏକ । କେବୁଜ ମାତ୍ର ହଇଟି ଚିର । ଯିନି ସାଂଖ୍ୟ ଓ ବୋଗକେ ଏକ
 ଶର୍ଵତୀ ଜ୍ଞାନେବ ତିନିଇ ତାହାଦେର ତତ୍ତ୍ଵ ଜ୍ଞାନେନ ॥ ୪ ॥ ୫ ॥

ଲଙ୍ଘାସନ୍ତ ମହାବାହୋ ! ଛଃଥରୀ ପୁରୁଷ୍ୟୋଗତଃ ।
 ଯୋଗ ସୁଜ୍ଞେ ଯୁନିତ୍ରଙ୍ଗ ନ ଚିରେଣାଧିଗଛତି ॥ ୬ ॥
 ଯୋଗସୁଜ୍ଞୋ ବିଶୁଦ୍ଧାଜ୍ଞା ବିଜିତାଜ୍ଞା ଜିତେନ୍ଦ୍ରିୟଃ ।
 ସର୍ବଭୂତାଞ୍ଚଭୂତାଜ୍ଞା କୁର୍ବନ୍ନପି ନ ଲିପ୍ୟତେ ॥ ୭ ॥
 ନୈବ କିଞ୍ଚିତ୍ କରୋମୀତି ସୁଜ୍ଞୋ ମନ୍ତ୍ରେ ତତ୍ତ୍ଵ ବିତ୍ ।
 ପଶ୍ୟନ୍ ଶୃଗୁନ୍ ଜିତ୍ରମନ୍ତ୍ର ଗଛନ୍ ସ୍ଵପନ୍ ଶସନ୍ ॥
 ଅଲପନ୍ ବିଶ୍ଵଜନ୍ ଗୃହମୁଖିମିମିବନ୍ନପି ।
 ଇନ୍ଦ୍ରିୟାଗୀନ୍ଦ୍ରିୟାର୍ଥେରୁ ବର୍ତ୍ତନ୍ ଇତି ଧାରଯନ୍ ॥ ୮ ॥

କଳହୋତ୍ସକାଃ । ସନ୍ନାସିନୋଥପି ମୃଶ୍ଟେ ଦୈବସଂଦୂଯିତାଶୟାଃ ॥” ଇତି ଶ୍ରିରାମି—“ଏହି ନ
 ମୁକୁରସି ସତରେ ହାତି କାମଜଟା” ଇତି । ଭଗବତାପି—“ସର୍ବ ସଂସତ ସତ୍ତ୍ଵ ଇତ୍ୟାହୁଃତଃ ।
 ତସ୍ମାଂ ଯୋଗ୍ୟୁତଃ ନିକାମ କର୍ମବାନ୍ ଯୁନିଜ୍ଞାନୀ ସନ୍ ବ୍ରକ୍ଷ ଶୀଘ୍ର ଆପ୍ନୋତି ॥ ୬ ॥

କୁତେନାପି କର୍ମଣୀ ଜାନିବ ତସ୍ୟ ନ ଲେପ ଇତ୍ୟାହ ଯୋଗେତି ଯୋଗସୁଜ୍ଞୋ ଜାନୀ ତ୍ରିବିଧଃ ।—
 ବିଶୁଦ୍ଧାଜ୍ଞା ବିଜିତ ସୁଜ୍ଞରେକଃ, ବିଜିତାଜ୍ଞା ବିଶୁଦ୍ଧାଚିତ୍ତୋ ବିତୀର୍ଯ୍ୟଃ ; ଜିତେନ୍ଦ୍ରିୟ ତୃତୀୟଃ । ଇତି
 ପୁରୀପୁରୀରେବଃ ସାଧନ ତାରତମ୍ୟାତ୍ୱକର୍ତ୍ତଃ । ଏତାଦୃଷେ ଗୃହଶେ ତୁ ସର୍ବେହପି ଜୀବା ଅଶ୍ଵରଜ୍ୟାତ୍ମି-
 ତ୍ୟାହ । ସର୍ବେବାଯପି ଭୂତାନାଂ ଆଜ୍ଞାତ୍ୱତଃ ପ୍ରେମାଳ୍ପାଦୀତ୍ତ ଆଜ୍ଞା ଦେହେ ସ୍ୟ ସଃ ॥ ୭ ॥

ବେଳ କର୍ମଣୀ ଲେପ ତ୍ତଃ ଏକାରଂ ଶିକ୍ଷୟତି ନୈବେତି । ଯୁତଃ କର୍ମଯୋଗୀ ଦର୍ଶନାଦୀନି କୁର୍ବନ୍ନପି
 ଇନ୍ଦ୍ରିୟାଗୀନ୍ଦ୍ରିୟାର୍ଥେରୁ ବର୍ତ୍ତେ ଇତି ଧାରଯନ୍ ବୁଜା ନିଶ୍ଚିଥନ୍ ନୁରଭିମାନଃ କିଞ୍ଚିଦପ୍ରଯହିବୈ
 କରୋମୀତି ମନ୍ତ୍ରେ ॥ ୮ ॥

କର୍ମଯୋଗ ବ୍ୟତୀତ କେବଳ କର୍ମତ୍ୟାଗକ୍ରମ ସନ୍ନ୍ୟାସ ଛଃଥ ଜନକ । ଯୋଗ ଯୁକ୍ତ
 ଯୁନି ଅକ୍ଲେଶେଇ ବ୍ରକ୍ଷ ଲାଭ କରେନ ॥ ୬ ॥

ଯୋଗ ଯୁକ୍ତଶ୍ଵାନୀ ତ୍ରିବିଧ । ବିଶୁଦ୍ଧ ବୁଦ୍ଧ, ବିଶୁଦ୍ଧ ଚିତ୍ତ ଓ ଜିତେନ୍ଦ୍ରିୟ ।
 ଇହିରା ତ୍ରମଃ: ଉତ୍କୃଷ୍ଟ । ଇହିରା ସର୍ବଜୀବେର ଅଶ୍ଵରାଗ ଭାଜନ ହିସ୍ତା ସମ୍ପଦ କର୍ମ
 କରିବାଓ ଲିପ୍ତ ହନନ୍ତା ॥ ୭ ॥

କର୍ମଯୋଗୀ ଦର୍ଶନ, ଶ୍ରୀରାମ, ଶ୍ରୀରାଧା, ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ, ଶ୍ରୀନାରାୟଣ, ଶ୍ରୀକୃତ୍ତିବ୍ୟାନି
 ଶ୍ରୀକାର କରିବାଓ ତତ୍ତ୍ଵଜାନ ବନ୍ଧତଃ ଆମି କିଛୁଇ କରି ନାହିଁ ଏକପ ମନେ
 କରେନ । ଶ୍ରୀରାଧା, ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ, ଶ୍ରୀନାରାୟଣ, ଶ୍ରୀକୃତ୍ତିବ୍ୟାନି
 ମନେ କରେନ ବେ ଆମି ଯେ କଷ୍ଟ ଦେହେ ଆହି, ତାହାଇ ଏ ସକଳ କରିବେହେ ।
 ଆମି କିଛୁ ବରି ନା ॥ ୮ ॥

त्रिशंखाधार कर्षाणि सङ्गं त्यज्ञु । करोति यः ॥
 लिप्यते न स पापेन पश्चपञ्ज मिवास्तुमा ॥ ९ ॥
 कायेन मनसा बुद्ध्या केवलैरिन्द्रियैरपि ।
 योगिनः कर्ष कुर्वन्ति सङ्गं त्यज्ञु अशुद्धये ॥ १० ॥
 शुक्तः कर्षफलं त्यज्ञु । शास्त्रिमाश्वोति नैष्ठिकीं ।
 अशुक्तः काम कारणे फले सज्जे । निवध्यते ॥ ११ ॥
 सर्व कर्षाणि मनसा संगृहाण्टे श्रुतं वशी ।
 नवधारे पूरे देही नैव कुर्वन्ति कारयन् ॥ १२ ॥

किञ्च उक्तपि परवेष्यरे यस्मि कर्षाणि सवर्णं सङ्गं त्यज्ञु । सातिमानोहपि कर्षासत्तिं विहार यः कर्षाणि करोति । पापेनेत्युपलक्षणं । सोऽपि कर्षात्रैषे न जिपाते ॥ १० ॥

केवलैरपि इत्यैरिति । इलायसाहेत्यादिना हविराहर्षगकाले, यद्यपि यनः कांपाश्वत्र तत्त्वीत्यर्थः । आशुशुद्धये यनः शुक्तार्थः ॥ १० ॥

कर्षकरणे अवासक्त्यासक्तीति योक्तव्य हेतु इत्याह युजो वोगी निकाम कर्षीत्यर्थः । नैष्ठिकीं निष्ठापाद्यां शास्त्रिं योक्तमित्यर्थः । अशुक्तः स कामकर्षीत्यर्थः । कामकारणे कामप्रवृत्त्या ॥ ११ ॥

अतोऽनासक्तः कर्षाणि कुर्वन्ति त्वयः स नित्यं सन्नासीति पूर्वोक्तं व॒ वस्तुतः सन्नासी एवोच्यते इत्याह । सर्व कर्षाणि यनसा संश्लेष्य काराणे व्यापारेण वहिकूर्वन्ति पि वशी लितेत्तिः श्रुत्याण्टे । कृत नवधारे पूरे पूरवदहः आवृत्ते देहे देही उत्पन्न ज्ञानो-जीवः नैव कुर्वन्ति कर्षवृत्त्यस्य वस्तुतः कर्त्तुः नैवातीति जानान् । न कारयन्ति नापि त्वयू यस्य अप्रोजन कर्त्तवितापि जानवितार्थः ॥ १२ ॥

त्रिष्ठुरे कर्षापर्वं पूर्वक फलासत्ति त्याग करत यिनि कर्ष करेन, पश्च पञ्च वेष्यत अले थाकिया अले लिङ्गं हयना, तिनि तज्जप कर्ष पापे लिङ्गं हनना ॥ १३ ॥

तित्तु तु त्रिर अल्य वोगी सकल, कर्ष फलासत्ति त्याग करत काम यन शुक्ति वारा कथन केवल इत्यैर वारा कर्षाचरण करेन ॥ १० ॥

दोगी कर्ष कलत्याग पूर्वक नैष्ठिकीशास्त्रि अर्थां कर्षमोक्ष लाभ करेन । शुक्तवृत्ते अशुक्त पूरव अर्थां सकाम कर्षी काम शुक्तिवारा फलासत्ति यनवान् कर्षवृत्त हन ॥ ११ ॥

वाहे समतः कार्यं शुक्तिवाऽसनेयः वारा समत कर्ष पूर्वोक्तं शीति यनवान् करत यनवान् विशिष्ट देह रूपं गृहे जीव परम शुद्धे वास-

ন কর্তৃত্বঃ ন কর্ষ্ণাণি লোকশ স্মৃতি প্রভুঃ ।
 ন কর্ষ্ণফল সংযোগং স্বভাবস্তু প্রবর্ততে ॥ ১৩ ॥
 না দত্তে কস্তুচিং পাপং ন চৈব স্ফুরতং বিভুঃ ।
 অজ্ঞানেনাবৃতং জ্ঞানং তেন মুহূর্তি জন্মবঃ ॥ ১৪ ॥
 জ্ঞানেন তু তদজ্ঞানং যেষাং নামশিত মাত্তুনঃ ।
 তেষামাদিত্যবজ্ঞানং প্রকাশয়তি তৎপরং ॥ ১৫ ॥

মহু চ যদি জীবসা বস্তুত: কর্তৃত্বাদিকং বৈবাত্মি, তর্হি পরমেশ্বর স্থষ্টে জগতি সর্বজ্ঞ
 জীবসা কর্তৃত্ব তোক্ত্বাদি দর্শনাগ্রামে পরমেশ্বরেণৈব বলাত্মসা কর্তৃত্বাদিকং স্থষ্টঃ । তথাসতি
 তত্ত্বিন্দ্বেষস্য নৈমুণ্যে প্রসতে তত্ত্ব নহি নহীত্বাহ ন কর্তৃত্বমিতি । নাপি তৎ কর্তৃত্বহেন
 কর্ষ্ণাণপি । বচকর্ষ্ণ কল্পের্ণাগ্রামপি । কিন্তু জীবসা স্বভাবেৰাবৃত্যাবিদ্যৈৰ
 প্রবর্ততে । তং জীৱঃ কর্তৃত্বাদিত্যান মারোহৰি তু মিতি তাৰঃ ॥ ১৩ ॥

বজ্ঞানেনাধু সাধুকর্ষ্ণাঃ ঈশ্বরো ন কারয়তা, তস্মাদেব ন তসা পাপপূণ্যাগ্রিভূমিত্যাহ ।
 নামতে ন পৃষ্ঠাতি । কিন্তু তদীয়া ধূৰ্ত্তা শক্তি রবিদ্যা সৈব জীবজ্ঞানমাবৃণোত্তীত্যাহ ।
 অজ্ঞানেবাবিদ্যোরা । জ্ঞানং জীবসা স্বাভাবিকং; তেন হেতুনা ॥ ১৪ ॥

বধা অবিদ্যা তস্মাজ্ঞানমাবৃণোতি, তদৈবাপরা তস্য বিদ্যা শক্তিরবিদ্যাঃ বিনাশ জ্ঞানং
 অকাশযোগ্যতাৰ্থঃ । জ্ঞানেন বিদ্যাশক্তা অজ্ঞানমবিদ্যাঃ তেষাং জীবান্বা জ্ঞানেশ্বর কর্তৃ,
 আদিত্যবদিতি । আদিত্যপ্রভা বধা অক্ষকারঃ বিনাশ ঘটপটাদিকং প্রকাশযতি, তদৈব
 বিদ্যৈ বা দিদ্যাঃ বিনাশ তজ্জীব নিঃং জ্ঞানং পরং অপ্রাপ্তুত প্রকাশযতি । তেন পরমেশ্বরেয়ে
 ন কৰ্মপি বধাতি, নাপি কৰ্মপি হোচয়তি । কিন্তু অজ্ঞানজ্ঞানে প্রকৃতেৱে ধৰ্মে ক্রমেণ

করিতে থাকেন । তিনি নিজে কিছু করেন না এবং কাহাকেও কিছু
 করান না ॥ ১২ ॥

জীবের কর্তৃত্ব নাই বলিলে এমত মনে করিও না যে পরমেশ্বর কর্তৃক স-
 মস্ত কর্ষ্ণ-প্রবৃত্তি হইতেছে । লোকের কর্তৃত্বও কর্ষ্ণ পরমেশ্বর, কর্তৃক বলিলে
 তাহার বৈষম্য ও নিষ্পুণ্য স্বীকার করিতে হয় । কর্ষ্ণ ফল সংযোগে তৎ
 কর্তৃক নয় । এসকল জীবের অনাদি অবিদ্যাক্রমণ স্বত্ব হষ্টতেই হয় ॥ ১৩ ॥

জীবের স্ফুরতি ছফতি ঈশ্বর প্রহণ করেন না । জীব স্বাভাবিক জ্ঞান-ধৰ্ম-
 ক্রম, অবিদ্যাশক্তি কর্তৃক সেই হৃষে আবৃত হওয়ার জীবের বহুমূল্য প্রযুক্তি
 জীব দেহাবস্থাত্বান ক্ষেপ হোহ নাক কৃত আপনীকে কর্ষ্ণকর্তা বলিয়া অভি-
 মান করেন ॥ ১৪ ॥

ତରୁ କୁରୁକ୍ଷୁଦାଙ୍ଗନକୁର୍ରିଷ୍ଟାତ୍ତ୍ସଂପଦ୍ମାଯଣାଃ ।

ଗଛକ୍ଷୁଦ୍ଵୁନରାହୁଭିଃ ଜ୍ଞାନ ନିର୍ଦ୍ଧିତ କଳ୍ପମାଃ ॥ ୧୬ ॥

ବିଦ୍ୟା ବିନୟ ସମ୍ପଦେ ବ୍ରାଜକେ ଗବି ହଞ୍ଚିନି ।

ଶୁଣି ଚୈବ ଶ୍ଵପାକେ ଚ ପଣ୍ଡିତାଃ ସମଦର୍ଶିନଃ ॥ ୧୭ ॥

ବ୍ୟୁତି ମୋଚତି ଚ ; କର୍ତ୍ତ୍ଵ ଭୌତ୍ୱ ତ୍ୱରିତମାନରେ ବସକାଃ ; ଅନାମତି ଶାନ୍ତ୍ୟାଦମୋ-
ମୋଚକାଳ ପ୍ରକୃତେରେ ଧର୍ମାଃ । କିନ୍ତୁ ପରମେତରମାନ୍ତରୀମିତି ଏବ ପ୍ରକୃତେ ତେ ତେ ଧର୍ମା ଉତ୍ସୁଧାରେ
ଇତ୍ୟତତ୍ତ୍ସନେବ ତ୍ୱର୍ଯ୍ୟ ପ୍ରାଣକର୍ତ୍ତମିତି ନ ତ୍ୱର୍ଯ୍ୟ ବୈଷ୍ଣବ ନୈୟଶ୍ରୀ ॥ ୧୫ ॥

କିନ୍ତୁ ବିଦ୍ୟା ଜୀବାଙ୍ଗ ଜ୍ଞାନରେ ପ୍ରକାଶରତି, ନତୁ ପରମାଙ୍ଗଜ୍ଞାନଃ, ଭଜ୍ଞାଇବେକରା ପ୍ରାହାଇତି
ଭଗବତୁତ୍ୱକୁ । ତ୍ୱର୍ଯ୍ୟ ପରମାଙ୍ଗଜ୍ଞାନର୍ଥଃ ଜ୍ଞାନିଭିତ୍ତିପି ପୁନର୍ଲିଶେଷତୋ ଭକ୍ତିକାର୍ଯ୍ୟା । ଇତ୍ୟତାହ
ତରୁ କୁରୁ ଇତି । ତ୍ୱର୍ଯ୍ୟଦେନ ପୂର୍ବପ୍ରକାଶାତ୍ମୋ ବିଭୂତି ପରମେତର ଏବ ବୁଝି-
ଦେଖିବେବାଂ ତେ, ତଥବ୍ୟବପରା ଇତ୍ୟର୍ଥଃ । ତଦ୍ବାନ୍ତକୁରୁକ୍ଷୁଦାଙ୍ଗନକୁର୍ରିଷ୍ଟାତ୍ତ୍ସଂପଦ୍ମାଯଣାଃ । ତାନିଷ୍ଠାତି-
ଶରୀର ସଂତ୍ତୁଷ୍ଟମେତି” ଭଗବତୁତ୍ୱକୁ । ଦେହାଦ୍ୱିତୀୟଜ୍ଞାନେହପି ମାହିକେ ନିଷ୍ଠାଃ ପରିତ୍ୱା
ତ୍ତଦେବନିଷ୍ଠାତ୍ତ୍ସଂପଦାଗମ ପ୍ରକାଶିତ ପରମାଙ୍ଗଜ୍ଞାନାତି ଯାବାନ୍
ବନ୍ଧାନ୍ତି ତର୍ତ୍ତଃ । ତତୋ ମାଂ ତରୁତୋଜ୍ଞାବା ବିଶତେ ତମନ୍ତରମିତି” । ଜ୍ଞାନନିର୍ମିତ କର୍ମବାଃ
ଜ୍ଞାନେବ ବିଦ୍ୟାଯୈବ ପୂର୍ବମେବ ଧର୍ମ ସମତାବିଦ୍ୟାଃ ॥ ୧୬ ॥

ତତକ୍ଷ ଶ୍ରୀତୀଜ୍ଞାନାଃ ତେଷାଃ ଶୁଣମେ ବନ୍ଧମରେ ବନ୍ଧମାତ୍ର ଏବ ତାରତମ୍ୟମରଃ ବିଶେଷମଜିହ୍ଵକ୍ଷୁଣାଃ ସମ-
ବୁଝିବେବ ସାନ୍ଦିତ୍ୟାହ ବିଦେଶିତି । ବ୍ରାଜକେ ଗବି ଇତି” ସାହିକଜାତିତ୍ୱାଃ ହଞ୍ଚିନି ମଧ୍ୟମେ ଶୁଣି ଚ
ଶ୍ଵପାକେଚେତି ତାମଜାତିହାଦିଧିମେହପି ତତ୍ତ୍ୱବିଶେଷାଗ୍ରହଣାଃ ସମଦର୍ଶିନଃ ପଣ୍ଡିତାଃ ଶ୍ରୀତୀତାଃ
ବିଶେଷାଗ୍ରହଣ ମେବ ସମଃ ଶ୍ରୀତୀତଃ ତ୍ରକ୍ଷ, ତତ୍ତ୍ୱାତ୍ମଃ ଶୌଲଃ ବେବାଃ ତେ ॥ ୧୭ ॥

ଜ୍ଞାନ ହୁଇ ପ୍ରକାର ପ୍ରାକୃତ ଓ ଅପ୍ରାକୃତ । ଯାହାକେ ପ୍ରାକୃତ ବା ଜଡ଼ପ୍ରାକୃତି
ମଧ୍ୟକୀୟ ଜ୍ଞାନ ବଲି ତାହାଇ ଜୀବେର ଅଜ୍ଞାନ ବା ଅବିଦ୍ୟା । ଅପ୍ରାକୃତ ଜ୍ଞାନଇ
ବିଦ୍ୟା । ସେ ସକଳ ଜୀବେର ଅପ୍ରାକୃତ ଜ୍ଞାନୋଦୟେ ପ୍ରାକୃତ ଜ୍ଞାନ ନାହିଁ ହୁଏ, ତାହା-
ଦେର ନିକଟ ପରମ ଜ୍ଞାନକ୍ଲପ ଅପ୍ରାକୃତ ଜ୍ଞାନ ଉଦିତ ହଇଲା, ଅର୍ପିକୃତ ପରମତସକେ
ପ୍ରକାଶ କରେଗା ॥ ୧୫ ॥

ମେଇ ଅପ୍ରାକୃତ ବ୍ୟକ୍ତିଗତି ପରମେତରେ ବୀହାଦେର ବୁଝି, ମନ ଓ ନିଷ୍ଠା ଗତି
ଦୀତ କରେ, ଭୌତ୍ୱା ଅବିଦ୍ୟାକ୍ଲପ କର୍ମ ବିଦ୍ୟାର ଧାରା ଧୋତ କରତ ଅପ୍ରମାଦ-
ହଞ୍ଚିକ୍ଲପ ମୋକ୍ଷ ଲାଭ କରେନ । ଆମାତେ ଯାହାଦେର ଅପ୍ରାକୃତ ରତି ତାହା-
ଦେର ଆର ଅକ୍ରମି ହୁଇଲା । ତଥବ ତାହାର ଆମାରଟ୍ଟ ଶ୍ରୀତୀତିର୍ତ୍ତନେର ପ୍ରିୟ
ହୁଇଲା ପଢ଼େ ॥ ୧୬ ॥

ଅପ୍ରାକୃତ ଶ୍ଵପନ ଶକ୍ତିଜ୍ଞାନୀ ଶକ୍ତି ପ୍ରାକୃତ ଶ୍ଵପନ ଧାରା ଉତ୍ସବ ମଧ୍ୟରେଥିଲା ।

ଇହେବ ତୈଜିତଃ ଶୁର୍ଗୋ ସେବାଂ ସାମ୍ଯସ୍ଥିତଃ ମନଃ ।
 ନିର୍ଦ୍ଦୋଷଃ ହି ସମଃ ଅଞ୍ଚ ତମ୍ଭାତ୍ର ଜ୍ଞାନ ତେ ଶ୍ରିତାଃ ॥ ୧୮ ॥
 ନ ପ୍ରହ୍ୟେଣ ପ୍ରିୟଂପ୍ରାପ୍ୟ ନୋହିଜେଣ୍ପ୍ରାପ୍ୟ ଚାପ୍ରିୟ ।
 ଶ୍ରିର ବୁଦ୍ଧିରସଂଘଟେ ଅଞ୍ଚବିଦ୍ବ୍ରଜ୍ଞାନ ଶ୍ରିତଃ ॥ ୧୯ ॥
 ବାହ୍ସପର୍ଶେଷସଙ୍କଳାତ୍ମା ବିନ୍ଦତ୍ୟାଉନି ସଂ ଶୁଖ ।
 ସ ଅଞ୍ଚ ଯୋଗଯୁକ୍ତାତ୍ମା ଶୁଖମନ୍ଦୟମନ୍ଦୁତେ ॥ ୨୦ ॥
 ସେ ହି ସଂପର୍ଶଜା ଭୋଗା ଦୁଃଖ ଯୋନଯାଏବ ତେ ।
 ଆଦ୍ୟନ୍ତବନ୍ତଃ କୌଣସୀ ! ନ ତେବୁ ରମତେ ବୁଧଃ ॥ ୨୧ ॥

ସମୟନ୍ତଃ ଶୌତି । ଇହେବ ଇହଲୋକଏବ ଦୂଜ୍ୟତ ଇତି ଶୁର୍ଗଃ । ସଂସାରୋଜିତଃ ଗରା-
 ତଃ ॥ ୧୮ ॥

ଏବଂ ଲୋକିକ ପ୍ରିୟାପ୍ରିୟାଦ୍ୱାରାପି ତେବାଂ ସାମ୍ୟମାହ ନ ପ୍ରହ୍ୟେଦିତି । ନ ପ୍ରହ୍ୟେଣ
 ନ ଅହସ୍ୟତି, ନୋହିଜେଣ ନୋହିଜାତେ । ସାଧନ ଦଶ୍ୟାମେବ ମନ୍ତ୍ରମେଦିତି ବିବକ୍ଷରା ବା ଲିଙ୍ଗ ।
 ଅମ୍ବମୃତଃ ହରଶୋକାନ୍ତିନାଂ ଅଭିମାନ ନିବକ୍ଷନ୍ତେନ ସଂମୋହମାତ୍ରଭାବଃ । ମ ଚ ବାହ୍ସପର୍ଶେଷ
 ବିବରମୁଖେୟ ଅମଙ୍ଗାତ୍ମା ଅମାସକ୍ଷମନାଃ । ତତ୍ର ହେତୁ: ଆଜ୍ଞାନି ଜୀବାଜ୍ଞାନି ପରମାତ୍ମାନଂ ବିନ୍ଦତି
 ମତି ପ୍ରାପ୍ତେ ସଂଶୁଦ୍ଧ ତଥ ଅକ୍ଷର ଶୁଖ । ସଏବ ଅଶୁଭେ ପ୍ରାପୋତି । ନହି ନିରକ୍ଷର ମୟୁତ-
 ମାନିନେ ହୃଦିକା ରୋଚତେ ଇତି ଭାବ ॥ ୧୯ ॥ ୨୦ ॥

ବିବେକବାନେବ ବନ୍ତତୋ ବିଷର ଶୁଖେନେବ ସଜ୍ଜତୀତ୍ୟାହ ସେ ହୀତି ॥ ୨୧ ॥

କୁଳ ସେ ବୈଷମ୍ୟ ତାହା ପରିତ୍ୟାଗ ପୂର୍ବକ ବିଦ୍ୟା ବିଷର ସଂପନ୍ନ ବ୍ରାହ୍ମଣ, ଗର୍ବ,
 ହତ୍ତି, କୁକୁର ଓ ଚଣ୍ଡାଳ ମକଳେର ପ୍ରତି ସମ ଦର୍ଶନପ୍ରୟୁକ୍ତ ପଣ୍ଡିତ ସଙ୍କଳାତ
 କରେନ ॥ ୧୭ ॥

ଶୀହାଦେର ମନ ସାମ୍ୟସ୍ଥିତ ହଇଗାଛେ, ତୀହାରା ଇହ ଲୋକେଇ ଶ୍ରଗ ଅର୍ଦ୍ଦିଃ ସଂ
 ସାର ଜୟ କରିଗାଛେ । ଅଞ୍ଚ ସମସ୍ତ ପ୍ରଯୁକ୍ତ ନିର୍ଦ୍ଦୋଷ । ଅତଏବ ତୀହାରା ବ୍ରକ୍ଷେଇ
 ଅବସ୍ଥିତ ॥ ୧୮ ॥

ବ୍ରକ୍ଷବିନ୍ଦ ପୁରୁଷ ବ୍ରକ୍ଷେ ଅବସ୍ଥିତି ଲାଭ କରନ୍ତ ବାହେ ଅନାମକ ମନ ହଇଗା ହିନ୍ଦ
 ବୁଦ୍ଧି ହନ । ଅଭ୍ୟ ଅଗତେର ପ୍ରିୟ ବନ୍ତ ଲାଭେ ହର୍ଷ ଏବଂ ଅଗ୍ନିର୍ଦ୍ଦାତେ ଉଦ୍ଦେଶ ଶୀ-
 କାର କରେନ ନା । ତିନି ଚିନ୍ତାତ ଶୁଖ ଲାଭ କରେନ । ତିନି ବ୍ରକ୍ଷ ଯୋଗ ସୁକ୍ଷମ
 ହଇଗା ଅକ୍ଷର ଶୁଖ ଭୋଗ କରେନ ॥ ୧୯ ॥ ୨୦ ॥

ଏହାପ ବିବେକବାନ ପୁରୁଷ ଇଞ୍ଜିମାର୍ଗ କୁଳ ବିଷର ଶୁଖେ ଆମକ ହନନ୍ତା ।
 *ଇଞ୍ଜିମାର୍ଗ ଅବିତ ଶୁଖ ମକଳ ହୃଥକେ ପ୍ରସବ କରେ । ତହିରୀ କେବଳ ସଂପର୍କ
 ଠ

ଶକ୍ତୋତୀହେବ ସଃ ଲୋଚୁଂ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣରୀର ବିମୋଳଗାନ୍ ॥
 କାମ କ୍ରୋଧୋତ୍ସବଃ ବେଗଂ ସ ଶୁଭଃ ସ ଶୁଦ୍ଧି ନରଃ ॥ ୨୨ ॥
 ଯୋହୁଷ୍ଟଃ ଶ୍ରଦ୍ଧୋହସ୍ତରାରାମଶ୍ରଦ୍ଧାତ୍ସଜ୍ଜୋତିରେବ ସଃ ।
 ନ ଯୋଗୀ ଅଞ୍ଚନିର୍ବାଣଂ ଅଞ୍ଚାଭୁତୋହିଥି ଗଛତି ॥ ୨୩ ॥
 ଲଭତେ ଅଞ୍ଚନିର୍ବାଣ ମୂର୍ଖରୁଃ ଶ୍ରୀଣ କଲମ୍ବରାଃ ।
 ଛିନ୍ନ ଦୈଖ୍ୟ ସତାଞ୍ଚାନଃ ସର୍ବ ତୃତ ହିତେରତାଃ ॥ ୨୪ ॥
 କାମ କ୍ରୋଧବିମୁକ୍ତାନାଂ ସତୀନାଂ ସତ ଚେତସାଂ ।
 ଅଭିତେ ! ଅଞ୍ଚନିର୍ବାଣ ବର୍ତ୍ତତେ ବିଦିତାଞ୍ଚାନାଂ ॥ ୨୫ ॥

ସଂମାରସିଙ୍ଗେ ପତିତୋହିପେବ ଏବ ଯୋଗୀ ଏଥାବେ ହୃଦୀତ୍ୟାହ ଶକ୍ତୋତୀତି ॥ ୨୨ ॥

ଯତ୍ତ ସଂମାରାତ୍ମିତ ଶୁଷ୍ଟ ତୁ ବ୍ରକ୍ଷାମୁକ୍ତବ ଏବ ମୁଖମିତ୍ୟାହ ଯ ଇତି । ଅନ୍ତରାଙ୍ଗତେବ ହୃଥ୍ୟତ
ସଃ । ଯତୋହସ୍ତରାଙ୍ଗତେବରମତେ, ଅତୋହସ୍ତରାଙ୍ଗତେବ ଜ୍ୟୋତିମୃଷ୍ଟ ର୍ଷତ ସଃ । ୨୦ ॥

ଏବଂ ବହୁଏବ ସାଧନସିଙ୍ଗ ତବତ୍ୟାହଲକ୍ଷ୍ଣ ଇତି ॥ ୨୪ ॥

ଜ୍ଞାତହୁ ପଦାର୍ଥାନାଂ ଅପାଣ ପରମା ହଜାନାନାଂ କିମତାକାଲେନ ବ୍ରକ୍ଷ ନିର୍ବାଣ ହୃଥ୍ ଶାଦିତା-
ପେଜାରାମାହ କାମେତି । ଯତେତସାଂ ଉପରତ ମନସାଂ ଶ୍ରୀଣିଲିଙ୍ଗରୀରାଗାଯିତି ବାବ୍ । ଅଭିତଃ
ସର୍ବତୋତ୍ତାବୈବେବ ବର୍ତ୍ତତେ ଏବେତି ଅଞ୍ଚନିର୍ବାଣେ ତତ୍ତ ନୈବୌତିବିଲଙ୍ଘ ଇତି ତାବଃ ॥ ୨୫ ॥

ହେଇତେ ଜୀତ ହୟ, ଅତଏବ ଆଦି ଓ ଅନ୍ତ ବିଶିଷ୍ଟ ବଲିଯା ନିତ୍ୟ ନୟ । ହେ
କୌଣସେ ! ସେଇ ସକଳ ଅନିତ୍ୟ ହୁଥେ ପୁର୍ବୋକ୍ତ ପଣ୍ଡିତ ବ୍ୟକ୍ତି କୋନ ଜମେଇ
ବ୍ରତି ଆତ କରେନ ନା । ଦେହ ସାତ୍ରାର ଶୁଷ୍ଟ କେବଳ ତୃତୀ ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ କର୍ମ ସକଳ
ନିକାମ କ୍ରପେ ସ୍ଵୀକାର କରେନ ॥ ୨୧ ॥

ଜଡ ଶରୀର ତ୍ୟାଗ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବିଷୟ ସ୍ଵୀକାର ଅବଶ୍ୟ କରିତେ ହେଇବେ ଜାନିଯା, ଯିନି
ନିକାମ କର୍ମଶୋଗ ଦ୍ୱାରା କାମ ଓ କ୍ରୋଧେର ବେଗ ସହନ କରିତେ ମୁକ୍ତ ହନ, ତିନିଇ
ପ୍ରକୃତ ଶୁଦ୍ଧି ॥ ୨୨ ॥

ଯିନି ବାହୁ ଅଗତେର ହୃଥ, ଆରାମ ଓ ଜ୍ୟୋତିକେ ଅନିତ୍ୟ ଜାନିଯା ଅନ୍ତର୍-
ପୁତେର ହୃଥ ଆରାମ ଓ ଜ୍ୟୋତିକ୍ରମ ସାବିଦ୍ୟକ ଜୀନକେ ସ୍ଵୀକାର କରିବ ବ୍ରକ୍ଷ
ଶୁଷ୍ଟ ହନ, ତିନି ଯୋଗୀ ଏବଂ ତିନି ଅଞ୍ଚ ନିର୍ବାଣ ଲାଭ କରେନ ॥ ୨୩ ॥

ସତଚିତ୍, ସର୍ବ ତୃତ ହିତ କାର୍ଯ୍ୟେରତ, ଏବଂ ସଂଶେଷ ରହିତ ଶ୍ରୀଣ ପାପ ରୁଦ୍ଧ ସ-
କ୍ରମ ବ୍ରକ୍ଷ ନିର୍ବାଣ ଲାଭ କରେନ ॥ ୨୪ ॥

କାମ କ୍ରୋଧ ହୀଲ, ସତଚିତ୍, ଆନ୍ତର୍ବତ୍ତ ସତିଦିଗେର ସବକେ ବ୍ରକ୍ଷ ନିର୍ବାଣ ସର୍ବ-
ଜ୍ୟୋତିକ୍ରମ ଅନ୍ତିବିଲଙ୍ଘେ ଉପଗିତ ହୟ । ସଂମାର ହିତ ନିକାମ କର୍ମ ଯୋଗୀ ସମ୍-

ପରଶ୍ରମ୍ କୃଷ୍ଣ ସହିର୍ମାହାଂ ଚକ୍ରକୁଟୀଚବାନ୍ତରେ ଝବୋଃ ।
ଆଗାପାନୌ ମର୍ମୋ କୃଷ୍ଣ ନାମାଭ୍ୟନ୍ତର ଚାରିପୋ ॥ ୨୬ ॥
ସତେନ୍ଦ୍ରିୟ ମନୋବୁଦ୍ଧି ମୁଁ ନିର୍ମୋକ୍ଷ ପରାଯଣଃ ।
ବିଗତେଚ୍ଛାଭୟକ୍ରୋଧୋ ସଃ ସଦା ମୁକ୍ତ ଏବ ସଃ ॥ ୨୭ ॥

ତଦେବମୀଥରାପିତ ନିକାମ କର୍ମ୍ୟୋଗେନାନ୍ତଃକରଣ ଶୁଦ୍ଧିଃ । * ତତୋଜ୍ଞାନଃ ଏଂ ପଦାର୍ଥବିବରକଃ ।
ତତ ଶ୍ରେଷ୍ଠଦାର୍ଷ ଜାନାର୍ଥଃ ଭକ୍ତିଃ । ତତୁଥଜ୍ଞାନେ ଶୁଣାତୀତେ ବ୍ରଙ୍ଗାମୁତ୍ତବ ଇତ୍ତୁତ୍ । ଇଦାନିଃ
ନିକାମ କର୍ମ୍ୟୋଗେନ ଶୁଦ୍ଧାନ୍ତଃ । କର୍ମ୍ୟାଟାକୁ ବୋଗଂ ବ୍ରଙ୍ଗାମୁତ୍ତବ ସାଧନଃ ଜାନନ୍ଦୋଗାମପ୍ରୟେତୁତ୍ତେବ
ବଢାଧ୍ୟାରେ ବକ୍ରୁଃ ତେ ଶ୍ଵତ୍ରପଃ ଖୋକତ୍ରମାହ ପର୍ମାନିତି । ବାହାଏବ ଶକ୍ତ ପର୍ମରପ ରମଗକାଃ
ପର୍ମରପ ବାଚାଃ । ମନସି ପ୍ରବିଶ୍ୟ ସେ ବର୍ତ୍ତନ୍ତେ ତାନ୍ ତ୍ରମାଗାନନ୍ଦଃ ସକାଶାତ୍ ବହିକ୍ଷତ୍ଵ ବିବରେଭୋ
ମନଃ ପ୍ରତ୍ୟାହତ୍ ଇତ୍ୟର୍ଥଃ । ଚକ୍ରକୁ ଝବୋରନ୍ତରେ ମଧ୍ୟେକୃଷ୍ଣ ନେତ୍ରୋଃ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ନିର୍ମିଳନେ ନିଜରା
ମନୋଲୀଯତେ ଉତ୍ୱାଲନେବ ବହିଃ ପ୍ରସରତି । ତତୁତ୍ତର ଦୋଷ ପରିହାରାର୍ଥ ଅର୍ଜନିତ୍ରୀଲନେ ଜ୍ଞାନଥେ
ଦୃଷ୍ଟି ନିଧାର ଉଚ୍ଛ୍ଵସ ନିଧାସ ଜ୍ଞାନେ ନାସିକର୍ମୋରଭ୍ୟନ୍ତରେ ଚରଣ୍ଟେ ଆଗାପାନୌ ଉତ୍ୱାଧୋଗତି
ନିରୋଧେନ ମର୍ମୋକୃଷ୍ଣ ଯତା ବଶୀକୃତା ଇନ୍ଦ୍ରିୟାଦଯୋ ସେନ ସଃ ॥ ୨୬ ॥ ୨୭ ॥

ସେ ବିଚାର ପୂର୍ବକ ସବସ୍ତ ସେ ପ୍ରକତିର ଅଭୀତ ବ୍ରଙ୍ଗ, ତାହାତେ ଅବହାନ କରେନ ।
ତାହାତେ ଜଡ ଦୁଃଖ କ୍ରମ କ୍ରେଶ ନିର୍ବାଣ ହୟ । ଇହାକେଇ ବ୍ରଙ୍ଗ ନିର୍ବାଣ ବଲେ ॥ ୨୫ ॥

ହେ ଅର୍ଜୁନ ! ଶ୍ରୀମଦ୍ଭଗତିର କର୍ମ ଯୋଗ ଦ୍ୱାରା ଅନ୍ତଃକରଣ ଶୁଦ୍ଧି । ଅନ୍ତଃକରଣ
ଶୁଦ୍ଧି ହିତେ ଏଂ ପଦାର୍ଥ ନିରମକ ଜ୍ଞାନ । ମେହି ଜ୍ଞାନୁ ଜନିତ ତେ ପଦାର୍ଥ ଜ୍ଞାନ
ଶ୍ରମପ ଭକ୍ତି । ଭକ୍ତି ଜନିତ ଶୁଣାତୀତ ଜ୍ଞାନ ଦ୍ୱାରା ବ୍ରଙ୍ଗାମୁତ୍ତବ । ଏହି ସକଳ କ୍ରମ
ତୋମାକେ ବଲିଲାମ । ମଞ୍ଚତି ଶୁଣାନ୍ତଃକରଣ ବ୍ୟକ୍ତିର ବ୍ରଙ୍ଗାମୁତ୍ତବ ସାଧନ କ୍ରମ
ଅଟୀକ୍ ଯୋଗ ବନିବ । ତାହାର ଆଭାସ କ୍ରମ କ ଏକଟ୍ କଥା ବଲିତେହି ଶ୍ରୀଷ କର ।
ଶକ୍ତ, ଶ୍ରମ, କ୍ରମ, ରମ, ଗନ୍ଧ ପ୍ରତ୍ୱତି ବାହ ଶ୍ରୀ ଶକ୍ତକେ ମନ ହିତେ ବହିକୁ
କରିଲା ଅର୍ଥାତ୍ ପ୍ରତ୍ୟାହାର ସାଧନ କରତ ଚକ୍ରକେ କ୍ରମ୍ୟେର ମଧ୍ୟବର୍ତ୍ତୀ ରାଧିରୀ
ନାସିକାର ମଧ୍ୟଭାଗ ଦୃଷ୍ଟି କରିତେ ଥାକିବେ । ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ନିର୍ମିଳନୁ ଦ୍ୱାରା ନିଜାର
ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ଏବଂ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଉତ୍ୱାଲନ ଦ୍ୱାରା ସହିଦୃଷିତ ଆଶକ୍ତ ଥାକାର ଅର୍ଦ୍ଧ ନିର୍ମିଳନ
ପୂର୍ବକ ନେତ୍ରବ୍ୟକେ ଏକପ ନିଯମିତ କରିବେ ସେ, କ୍ରମଧେ ଦୃଷ୍ଟିପାଇତ ହୟ । ଉଚ୍ଛ୍ଵସ
ନିଧାସ କ୍ରମେ ଉତ୍ୱ ନାସିକାର ଅଭ୍ୟନ୍ତରେ ଆଶବାୟୁ ଓ ଅପାନ ବାହୁ ଚାରିତ କରିଲା
ଉତ୍ୱାଧୋଗତି । ନିରୋଧ ପୂର୍ବକ ତାହାଦେର ସମ୍ଭାବ ସାଧନ କରିବେ । ଏହି
ଅକାରେ ଆସିଲ ଓ ଶୁଭାମୁକ୍ତ ହିନ୍ଦୀ, ବିନ୍ଦେନ୍ଦ୍ରିୟ, ଜିତ ମନ୍ତ୍ର ବୁଦ୍ଧି ବ୍ୟୋକ୍ତ
ପ୍ରମାଣ ଯୁନି ଇଚ୍ଛା, ତୁମ ଓ କ୍ରୋଧ ତ୍ୟାଗ ପୂର୍ବକ ବ୍ରଙ୍ଗାମୁତ୍ତବ ଅଭ୍ୟାସ କରିଲେ,

ভোক্তারং যজ্ঞ তপসাঃ সর্বলোকমহেশ্বরং ॥

স্বহৃদং সর্বভূতানাং জ্ঞান্মা মাং বাস্তি মুচ্ছতি ॥ ২৮ ॥

ইতি শ্রীমহাভারতে শতসাহস্র্যাঃ সংহিতায়াং বৈয়া-
সিক্যাঃ ভীম্ব পর্বণি শ্রীভগবদ্গীতা সূপনিষৎস্তু ব্রহ্মবিদ্যায়াঃ
যোগশাস্ত্রে শ্রীকৃষ্ণার্জুন সংবাদে সংশ্লাস যোগে নাম পঞ্চ-
মোহধ্যায়ঃ ।

এবস্তুত মোগিলোহপি জ্ঞানিন ইব ভক্ত্যুদ্ধেন পরমাঞ্চ জ্ঞানেন্দৈব মোক্ষইতাহ ভোক্তার-
মিতি । যজ্ঞানাং কর্ষিকৃতানাঃ, তপসাঙ্ক জ্ঞানিকৃতানাঃ, ভোক্তারং পালয়িতারমিতি কর্ষিণাঃ-
জ্ঞানিনাঃ চোপাস্তঃ, সর্বলোকানাঃ মহেশ্বরং মহানিয়ন্ত্রারং অন্তর্যামিনঃ যোগিনামুপাস্তঃ,
সর্বভূতানাঃ স্বহৃদং কৃপয়া স্বভক্ত্যুদ্ধারা স্বভক্ত্যুপদেশেন হিতকারিণমিতি ভজ্ঞানামুপাস্তঃ
মাঃ জ্ঞানেতি সহশুণময় জ্ঞানেন নিষ্ঠুণ্ত মহামুক্ত্যাসঙ্গ্যাঃ “ভক্ত্যাহ মেকরাগ্রাহ”
ইতি মন্ত্রস্তেঃ । নিষ্ঠুণ্যাভজ্ঞেব যোগী ষ্ঠোপাস্তঃ পরমাঞ্চানাঃ মাঃ অপরোক্ষামুক্তব গোচরী
হৃত্য শাস্তিঃ মোক্ষমুচ্ছতি প্রাপ্নোতি । ২৮ ।

নিষ্ঠাম কর্ষণাজ্ঞানী যোগী চাত্র বিমুচ্যাতে ।

জ্ঞানাঞ্চ পরমাঞ্চানা বিত্যধ্যাগ্রার্থ জ্ঞানিতঃ ॥ ১ ॥

ইতি সারার্থ বর্ধিণ্যাঃ হর্দিণ্যাঃ ভক্ত চেতসাঃ ।

গীতাম্ব পঞ্চমোহধ্যায়ঃ সংক্ষতঃ সংক্ষতঃ সতোম্ ॥ ২ ॥

শুণাতীত ধর্ম কৃপ জড়মুক্তি লাভ করিতে পারেন । অতএব নিষ্ঠামকর্ষযোগ
সাধনকালে অঠাঙ্গযোগকেও তদঙ্গ বলিয়া সাধন করিতে হয় ॥ ২৬ ॥ ২৭ ॥

এবস্তুত যোগীগণও ভক্তিজনিত পরমাঞ্জনান দ্বারাই মোক্ষ লাভ করেন ।
কর্মাদিগের কৃত যজ্ঞ এবং জ্ঞানাদিগের কৃত তপস্তা সমূহের ভোক্তা অর্থাৎ
পালয়িতা বলিয়া আমাকেই জ্ঞানিবে । যোগীদিগের উপাস্ত অন্তর্যামী পূর্ব
কৃপ আমি সর্বভূতের স্বহৃৎ । আমিই কৃপা করিয়া স্বভক্ত্যুদ্ধারা স্বভক্তি
উপদেশ পূর্বক জীবের হিত সাধন করি । যোগীগণ ষ্ঠোপাস্ত পরমাঞ্চাচিক্ষা
ধারা নিষ্ঠুণ্তা লাভ করিলে তগবৎ স্বক্রপ আমাকে জ্ঞানিতে পারেন । আমি
সর্ব লোক স্বহৃথক । আমাকে তগবৎ স্বক্রপে জ্ঞানিতে পারিলে, যোগীগণ
মোক্ষ লাভ করেন ॥ ২৮ ॥

জ্ঞানী ও যোগী নিষ্ঠাম কৃষ্ণ দ্বারা আজ্ঞা ও পরমাঞ্চাম তত্ত্ব পৰিগত হইয়া
মোক্ষ লাভ করেন, ইহাই এই অধ্যাবের্ষ অর্থ ।

ইতি পঞ্চম অধ্যায় ।

ষষ्ठोऽध्यायः ।

—::—

श्रीतगबानुवाच ।

अनाश्रितः कर्षकलं कार्यं कर्म करोति यः ।
 स संन्धासी च योगी च न निरपि नचाक्रियः ॥ १ ॥
 यं सम्यासामिति प्राहर्वोगं तं विद्वि पाणुव ! !
 नहसंन्तु संकल्पो योगीत्वति कर्षन ॥ २ ॥

षष्ठ्ये योगिनोद्योगं प्रकारं विजिताञ्छ्रवः ।
 अनसंकल्पं स्थापि बैश्चल्योपायं उच्चाते ॥

अष्टाङ्गयोगाभ्यासे प्रवृत्तेनोपि चित्तशोधकं निकामकर्षसंहसा न त्याजामिताह ।
 कर्षकलमनाश्रितः अनपेक्षामाणः कार्यां अवश्य कर्त्तव्येन शास्त्रविहितं कर्ष यः करोति,
 स एव कर्षकलसंन्धासां सम्यासी, स एव विषयत्तोगेषु चित्ताभावां योगीत्वाचाते । अच
 निरपि: अग्निहोत्रादि कर्त्तव्यात् तांगवालेव सम्यासाचाते । नचाक्रियः दैहिकचेष्टाशून्तः
 अर्कनिमीलित नेत्रेव योगीत्वाचाते ॥ १ ॥

कर्षकलत्यागे व सम्यास शब्दार्थे । बहुत स्तुता विषयेभाषित बैश्चल्यामेव वोग-
 शब्दार्थः । तथां सम्यास योगशब्दरौरैकार्थमेवागत मित्राणि य वित्ति । *असंन्तु न
 संन्तुत्यक्तः संकल्पः कलाकाञ्जा विषयत्तोगस्पृहा येन सः ॥ २ ॥

निरपि अर्थां अग्निहोत्रादि कर्षत्याग करिलेह ये सम्यासी हम, एकल
 मने करिबेना एवं अर्क निमीलित नेत्र हइया दैहिक चेष्टा शून्त हइलेह ये
 अष्टाङ्ग योगी हयु ताहाओ नय । किञ्च कर्षकल त्याग पूर्वक विनिकर्त्तव्य कर्ष
 संकल आचरण करेन, ताहाकेह सम्यासी एवं योगी उत्तम नाम ग्रंथोग करावा
 याइते पारेह ॥ १ ॥

हे पाणुव ! याहाके सम्यास बलायाह, ताहाकेह योग बला याव । काम
 संकल परित्याग नाकरिले जीव कथन योगी पद बाच्य इयली । पूर्वे आदि
 तोमाके साम्य ओ कर्ष योगेर ये ऋग्म एकता देखाइयाछि सेहिक्प अष्टाङ्ग
 योग ओ कर्षद्वैगेर अकृता एथन द्वृधाइव । कामव विचारे सांख्य, कर्ष

আকুলক্ষেমুন্মেয়োগঃ কর্ম কারণমুচ্যতে ।
 যোগাকুচ্যত তন্ত্রে শমঃ কারণমুচ্যতে ॥ ৩ ॥
 যদা হি নেন্দ্রিয়ার্থেমুন কর্মস্বমুষজ্জতে ।
 সর্ব সংকল্প সংশ্লাসী যোগাকুচ্যতদোচ্যতে ॥ ৪ ॥
 উক্তরেদাঞ্চানাঞ্চানং নাঞ্চানমবসাদয়ে ।
 আচ্ছেব হাঞ্চনো বস্তুরাত্মেব রিপুরাঞ্চনঃ ॥ ৫ ॥

বস্তু তর্হাটোভোগিনো বাবজীবমেব নিকাম কর্মযোগঃ প্রাপ্ত ইত্যাশক্ত তত্ত্বাধিসাহ আকুলক্ষেমুনিভি । মুনের্যোগাঞ্চাসিনো যোগঃ বিশ্লেষ্যানযোগঃ আরোচ্যমিছোঃ তদা-
 রোহে কারণঃ কর্মচোচ্যতে, চিত্তগুরুক্তিরভাব । তত্ত্বযোগঃ ধ্যানযোগমাকুচ্যস্য ধ্যান-
 পিঠাপ্রাপ্তঃ শমঃ বিক্ষেপক সর্বকর্মোপযোগঃ কারণঃ ॥ ৩ ॥

তদেব সম্যক্ত চিত্তগুরুক্তিরহিতো যোগাকুচ্যন্তঃ । সম্যক্ত শুক্রচিত্তত্ত্ব যোগাকুচ্যত্ত্বজ্ঞাপকঃ
 অক্ষণমাহ বদেতি । ইন্দ্রিয়ার্থে শুক্রাদিমুন । কর্মহ তৎসাধনেন্তু ॥ ৪ ॥

বস্ত্রাদিনির্যার্থমস্ত্রা এবাঞ্চা সংসারকূপে পাতিত স্তং যত্নেনোক্তরেদিতি । আস্তনা
 বিষয়াসঙ্গি সহিতে মনসা । আস্তনাং জীবং উক্তরে । বিষয়াসঙ্গি সহিতে মনসাত্ত
 আস্তনাং নাবসাদয়ে ন সংসারকূপে পাতরে । তস্মাদাঞ্চা মনএব বক্রমনএব রিপঃ ॥ ৫ ॥

যোগ ও অষ্টাঙ্গ যোগ ইহারা কেহ পৃথক নয় । মুর্দেরাই ইহাদিগকে পৃথক
 পৃথক পক্ষতি বলিয়া জানে ॥ ২ ॥

যোগ একটী সোপান বিশেষ । জীবের জীবনের অতি নীচ অবস্থা অর্থাৎ
 জড় তুল্য জড় বিষয়াবিষ্ঠার অবস্থা হইতে বিশুদ্ধ চিদাবস্থা পর্যন্ত একটী
 সোপান আছে । সেই সোপানের কোন অংশের কোন একটী নাম আছে ।
 কিন্তু যোগই সবত্ত সোপানের নাম । যোগ সোপানের ছইটা তুল বিভাগ ।
 যোগাকুচ্যন্ত মুনি সকল অর্ধাং ধ্যাহারা আরোহণ কার্য্য কেবল আরম্ভ করিয়া-
 দেন, তাহাদের কর্মই কারণ বা লক্ষ্য । আকুল পুরুষদিগের শম বা শাস্তি ই
 কারণ বা লক্ষ্য । ঐ ছইটা তুল বিভাগের নাম কর্ম ও শাস্তি ॥ ৩ ॥

সেই সবরেই জীবকে যোগাকুচ বলা যায়, যে সবর ইন্দ্রিয়ার্থ লক্ষণে
 অবস্থাৰ্থ আসঙ্গি থাকিব বা এবং যোগী পূর্ণ কূপে সকল সম্মান আচরণ
 কৰিবে ॥ ৪ ॥

বিষয়াসঙ্গি সহিত মনের ধ্যাহাই আস্তা অর্ধাং সংসারকূপে পতিত জীবকে
 উক্তরূপ করিবে । আস্তাকে সংসার সর্বাং ধ্যাহা অবসন্ন করিবেন । মনই
 জীবের অবস্থা তেদে বহু পূজা কৰিবে থাকে ॥ ৫ ॥

বজুৱাআজুনস্তু
থেনেবাজুজ্ঞনাজিতঃ ।
অনাজ্ঞনস্তু
শক্রহে বর্তেতাইয়েব শক্রবৎ ॥ ৬ ॥
জিতাজ্ঞনঃ
প্রশান্তস্তু
পরমাজ্ঞা
সমাহিতঃ ।
শীতোষ্ণস্থথুঃখে
তথা মানাব মানয়োঃ ॥ ৭ ॥
জ্ঞান বিজ্ঞান তৃপ্তাজ্ঞা
কৃটহোবিজিতেন্দ্রিযঃ ।
যুক্ত
ইতুচ্যতে যোগী
সমলোক্ষ্টাশ্চকাঞ্চনঃ ॥ ৮ ॥
স্থুলশিক্ষাবুর্যদাসীন
মধ্যস্থৰেষ্য বজুব্য ।

কস্য স বজুঃ কসা স প্ৰিপুরিতাপেক্ষায়ামাহ বজুরিতি । যেনাজ্ঞনা জীবেন আজ্ঞা মনো-
জিতঃ তসাজীবস্য স আজ্ঞা মনোবজুঃ । অনাজ্ঞনো অজিত মনস্তু আজ্ঞৰ মনএব শক্রবৎ
শক্রহে অপকারকহে বৰ্ততে ॥ ৬ ॥

অথ যোগারূপস্য চিহ্নানি দৰ্শযতি ত্ৰিভিঃ । জিতাজ্ঞনোজ্ঞতমনসঃ
প্রশান্তস্য মোগিনঃ পরমতিশয়েন সমাহিতঃ
সমাধিষ্ঠ আজ্ঞা তবেৎ । শীতাদিযু
মানাপমানয়োঃ প্রাণুয়োগপি ॥ ৭ ॥

জ্ঞানবোপদেশিকং
বিজ্ঞানমপরোক্ষাতুভবঃ
তাত্ত্বাঃ তৃণ্ডো নিরোক্তাঙ্গ আজ্ঞাচিত্তং
যস্য সঃ । কৃটহঃ একেনেব ব্যভাবেন
সৰ্বকালঃ বাপ্যাহিতঃ,
সৰ্ববস্তুবনাসক্ষণাঃ ।
মনানি
লোকানীনি যসা সঃ । লোকঃ মৃৎপিণঃ ॥ ৮ ॥

স্থুৎ স্বভাবেন হিতাসংশী ।
যিঙ্গ কেনাপি হেহেন হিতকারী ।
অরিষ্ঠাতকঃ । উদা-
সীনঃ
বিদবমানয়োক্ষপেক্ষকঃ ।
মধ্যস্থঃ
বিদবমানয়ো
বিবাদংগহারার্থী ।
বেবাঃ
অপকারক
ত্বাদ
বেবাইঃ ।
বজুঃ
সমৰ্থী
সাধবো
ধাৰ্থিকাঃ ।
পাপাঃ
অধাৰ্থিকাঃ ।
এতেবু
সমবৃক্ষিত
বিশিষাতে ।
সমলোক্ষ্টাশ্চকাঞ্চনাঃ
সকাশাদপি প্ৰেষ্টঃ ॥ ৯ ॥

যে জীব মনকে জয় কৰিয়াছেন, যন ঊহার বজু ।
অজিত মনা ব্যক্তিম
প্ৰকৃতক মনই ঊহার শক্ত ॥ ৬ ॥

যোগারূপ পুরুষের এই সকল লক্ষণ দেখিবে ।
তিনি মনকে জয় কৰিয়া-
ছেন ।
তিনি রাগাদি
রহিত ।
তিনি
সমাধিষ্ঠ ।
শিতোষ্ণ ও স্থুত্তুঃখ ও
মানাপমান,
প্রাণু
হইয়াও
অবিচালিত ॥ ৭ ॥

তিনি উপনিষৎ জ্ঞান ও অগরোক্ষাতুভূতি হৃপ বিজ্ঞান বারা
পৰিত্বক্ষণ
চিত্ৰ স্বভাবেছিত ।
জিতেন্দ্ৰিয় ।
লোক্ষ, মৃৎপিণ, প্ৰস্তুত ও স্বৰ্ব সমুদ্বোধ
যে অড় পঞ্জীয়তি একীণ সিঙ্গাস বৃক্ত ।
৮ ॥

স্থুৎ, যিতে, অরি, উদাসীন, মধ্যস্থ, বেবা, বজু, ধাৰ্থিক ও
পাপাচারী এ
সকলের প্ৰতি
সমবৃক্ষিত বাবা
তিনি
প্ৰেষ্টজা
কান্ত কৰিবেন ॥ ৯ ॥

ସାଧୁଷପି ଚ ପାପେଷୁ ସମ୍ବୁଦ୍ଧି ବିଶିଷ୍ଟତେ ॥ ୯ ॥
 ଯୋଗୀ ସୁଜ୍ଞିତ ସତତମାଆନଂ ରହସ୍ଯିତଃ ।
 ଏକାକୀ ଅତଚିଭାଙ୍ଗା ନିରାଶୀରପରିଗ୍ରହଃ ॥ ୧୦ ॥
 ଶୁଚୌ ଦେଶେ ପ୍ରତିଷ୍ଠାପ୍ୟ ହିରମାସନମାଉନଃ ।
 ନାହୁୟଛୁତଂ ନାତି ନୀଚଂ ଚେଳାଜିନ କୁଶୋତ୍ତରମ୍ ॥ ୧୧ ॥
 ତତ୍ରୈକାଗ୍ରଂ ଘନଃକୁଞ୍ଚା ଯତଚିତେନ୍ଦ୍ରିୟକ୍ରିୟଃ ।
 ଉପବିଶ୍ଟାସନେ ଯୁଞ୍ଜ୍ୟାଦ୍ୟୋଗମାତ୍ରବିଶ୍ଵକ୍ରୟେ ॥ ୧୨ ॥
 ସମଂକାଯଶିରୋଦ୍ରୀବଂ ଧାରଯମ୍ବଚଲଂ ହିରଃ ।
 ସଂପ୍ରେକ୍ଷ୍ୟ ନାସିକାଗ୍ରଂ ସ୍ଵଂ ଦିଶଶଚାନବଲୋକଯନ୍ ॥ ୧୩ ॥
 ପ୍ରଶାନ୍ତାଆ ବିଗତଭୀତ୍ରକାଚାରିତ୍ରତେହିତଃ ।
 ଘନଃ ସଂୟମ୍ୟ ମଞ୍ଚିତୋଯୁକ୍ତାସୀତ ମୃପରଃ ॥ ୧୪ ॥

ଅଥ ମାତ୍ରଂ ଯୋଗଃ ବିଧତେ ଯୋଗୀତାଦିନା ସ ଯୋଗୀ ପରମୋତ୍ତ ଇତ୍ୟାପ୍ତେ । ଯୋଗୀ ଯୋଗା-
 କ୍ରମ ଆସ୍ତାନଂ ମନୋସୁଜ୍ଞିତ ସମାଧିଯୁକ୍ତଂ କୁର୍ଯ୍ୟାଃ ॥ ୧୦ ॥

ପ୍ରତିଷ୍ଠାପ୍ୟ ହାପ୍ୟିଙ୍ଗା ! ଚେଳାଜିନ କୁଶୋତ୍ତର ମିତି । କୁଶାସନୋପରି ମୃଗଚର୍ଚ୍ଚାସନଂ,
 ତତ୍ତ୍ଵପରି ବନ୍ଦାସନଂ ନିଧାରେତ୍ତର୍ଯ୍ୟଃ । ଆଶନୋହସ୍ତଃ କରଣସ୍ୟ ବିଶ୍ଵକରେ ବିକ୍ଷେପ ଶୁଭ୍ରହେନାତି
 ଶୁଭ୍ରତରୀ ଏକ ମାକ୍ଷାଂକାର ଯୋଗ୍ୟତାରେ । “ଦୃଢ଼ତେ ଦୟାରୀ ବୁଝ୍ଯୋତି ଶ୍ରଦ୍ଧତଃ” ॥ ୧୧ ॥ ୧୨ ॥

କାରୋ ଦେହଯଥାତାଗଃ । ମରଂ ଅବକ୍ରଂ, ଅଚଲଂ ନିଶ୍ଚଲଂ । ଧାରଯନ୍ କୁର୍ବନ୍ । ଘନଃ ସଂୟମ୍ୟ ପ୍ରତ୍ୟା-
 ହୃତ୍ୟ ମଞ୍ଚିତୋ ମାଂଚତୁଭୁର୍ଜଂ ହଳ ରାକାରଂ ଚିନ୍ତୟନ୍ । ମୃପରଃ ମନ୍ତ୍ରକି ପରାଯନଃ ॥ ୧୩ ॥ ୧୪ ॥

ଯୋଗାକ୍ରମ ବ୍ୟକ୍ତି ମର୍ମଦା ଏକାନ୍ତେ ହିତ ହିନ୍ଦା ଘନକେ ସମାଧିଯୁକ୍ତ କରିବେନ ।
 ତିନି ଦେହଯାତ୍ରା ନିର୍ବାହେର ନିମିତ୍ତ ସେ ସକଳ କାର୍ଯ୍ୟ କରେନ, ତାହାତେ ଅପରିପ୍ରକା-
 ଅର୍ଥାତ୍ ଅମ୍ବଂ ପରିଗ୍ରହ ବର୍ଜନ କରିବେନ ଓ ଫଳ କାମନା ଶୂନ୍ୟ ହଇବେନ ॥ ୧୦ ॥

ଏକାନ୍ତେ ଯୋଗାଭ୍ୟାସେର ନିଯମ ଏହି ସେ କୁଶାସନୋପରି ମୃଗ ଚର୍ଚ୍ଚାସନ, ତତ୍ତ୍ଵପରି
 ବନ୍ଦାସନ ରାଧିଙ୍ଗା ଅତ୍ୟନ୍ତ ଉଚ୍ଚ ବା ଅତ୍ୟନ୍ତ ନୀଚ ନା କରିଯା ମେହି ଆସନ ବିଶ୍ଵକ
 ଶୁଭ୍ରିତେ ହାପନ ପୂର୍ବକ, ତାହାତେ ଆସିନ ହଇବେନ । ତଥାର ଉପବିଷ୍ଟ ହିନ୍ଦା ଚିତ୍ତ,
 ଇତ୍ରିର ଓ କ୍ରିୟାକେ ନିମ୍ନମିତ କରତ ଚିତ୍ତ ଶୁଭ୍ରିର ଅନ୍ତ ଘନକେ ଏକାଗ୍ର କରିଯା
 ଯୋଗାଭ୍ୟାସ କରିବେନ ॥ ୧୨ ॥ ୧୩ ॥

ତୁରୀର ମନ୍ତ୍ରକ ଓ ଶୀର୍ବାକେ ମର୍ମାନ ଭାବେ ରାଧିଙ୍ଗା ଅନ୍ତ ଦିକେ ଦୂଷିତ ନିକ୍ଷେପ ନୀ
 ହେ ତତ୍ତ୍ଵତ ନାମିକାଗ୍ରହାପ ଦୂଷିତ କରତ ପ୍ରଶାନ୍ତାଆ ତଥ ଶୂନ୍ୟ, ଓ ଅରଚାରୀଏତେ-

ସୁଖରେବং ସଦାଜ୍ଞାନং ଯୋଗী ନିଯତ ମାନସঃ ।
 ଶାସ্তିଂ ନିର୍ବାଣପରଯାଂ ମୃଦୁଂଛାମଦିଗଛତି ॥ ୧୫ ॥
 ନାତ୍ୟଶ୍ଵତସ୍ତ ଯୋଗୋହସ୍ତ ନଚେକାନ୍ତମନଶ୍ଵତଃ ।
 ନ ଚାତି ସ୍ଵଶ୍ରିଲଙ୍ଘ ଜାଗତୋନୈବ ଚାର୍ଜୁନ ! ॥ ୧୬ ॥
 ଯୁକ୍ତାହାର ବିହାରଶ୍ଚ ଯୁକ୍ତଚେଷ୍ଟଶ୍ଚ କର୍ମଶ୍ଚ ।
 ଯୁକ୍ତ ସ୍ଵପ୍ନାବବୋଧଶ୍ଚ ସୋଗଭବତି ଦୁଃଖଶ୍ଚ ॥ ୧୭ ॥
 ସଦା ବିନିଯତଃ ଚିତ୍ତମାଉଣ୍ଟେବାବତିଷ୍ଠତେ ।
 ନିଷ୍ପତ୍ତଃ ସର୍ବକାମେଭୋ ଯୁକ୍ତ ଇତ୍ୟଚ୍ୟତେ ତଦା ॥ ୧୮ ॥

ଆଜ୍ଞାନଂ ମନୋଯୁକ୍ତନ୍ ଧାନଯୋଗ ଯୁକ୍ତଃ କୁର୍ମନ୍ । ଯତୋ ନିଯତ ମାନସଃ ବିଷରୋପରତଚିତ୍ତଃ ।
 ନିର୍ବାଣୋ ମୋକ୍ଷଏବ ପରମ ପ୍ରାପୋ ସମାଧଃ । ଯରେବ ନିର୍ବିଶେଷ ବ୍ରଜପି ମନ୍ତ୍ରକ ଶ୍ଵା ହିତିର୍ମୟଃ
 ତାଂ ଶାସ୍ତିଂ ସଂମାରୋପରତିଃ ପ୍ରାପୋତି ॥ ୧୫ ॥

ବୋଗାଭ୍ୟାସନିଷ୍ଠଃ । ନିଯମମାହ ସାତ୍ୟାଂ । ଅତ୍ସତଃ ଅଧିକଃ ଭୁଷାନସ୍ୟ । ସହୃଦ୍ୟ—
 “ପୁରାଦେଶନେନାର୍ଥଃ ହୃତୀଯମୁଦକେନ ତୁ । ବାସୋଃ ସଂକରଣାର୍ଥଃ ଚତୁର୍ଥମବଶେଷୟେଽ ଇତି ।” ॥ ୧୬ ॥

ଯୁକ୍ତୋ ନିଯତଏବ ଆହାରୋ ଭୋଜନ : ବିହାରୋ ଗମନକ ସମ୍ୟ ତମାକର୍ମଶ୍ଚ ବ୍ୟବହାରିକ ପାତ୍ର-
 ଶାର୍ଥିକ କୃତୋରୁ ଯୁକ୍ତା ନିଯତାଏବ ଚେଷ୍ଟା ବାଗ୍ରାପାରାଦୟ ସମ୍ୟ ତମା ॥ ୧୭ ॥

ଯୋଗୀ ନିଷ୍ପତ୍ତ ଯୋଗଃ କମା ଉବେଦିତାକାଜ୍ଞାଯାମାହ ସମ୍ବଦତି । ବିନିଯତଃ ନିରକ୍ଷଃ ଚିତ୍ତ-
 ଆରନି ସମ୍ବିନ୍ଦର ଅବତିଷ୍ଠତେ ନିଳଚୀତ୍ତବତୀତ୍ୟର୍ଥଃ ॥ ୧୮ ।

ହିତ ପୁରୁଷ ମନକେ ସମ୍ବନ୍ଧ ଜଡ଼ିଯ ବିମୟ ହଇତେ ସଂୟମ ପୂରକ ଚତୁର୍ଭୁଜ ସ୍ଵରପ
 ଆମାର ବିଷ୍ଣୁ ମୂର୍ତ୍ତିକେ ପରମାତ୍ମା ପରାୟଣ ହଇଯା ଯୋଗାଭ୍ୟାସ କରିବେନ । ୧୩ । ୧୪ ॥

ଏହି କ୍ରମ ଯୋଗାଭ୍ୟାସ କରିତେ କରିତେ ଯୋଗୀର ଜଡ଼ ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ଚିତ୍ତବୃତ୍ତି ନି-
 କ୍ରମ ହୟ । ସମ୍ଭାବିତ ପରାୟଣତାର ଅଭାବ ନାହିଁ ତବେ କ୍ରମେ ମୃଦୁଂଶ୍ଚ ନିର୍ବାଣ
 ପରାଶାସ୍ତି ଅର୍ଥାଂ ଜଡ଼ ମୋକ୍ଷ ଓ ଚିତ୍ତ ପ୍ରକରିତିକେ ଯୋଗୀ ଲାଭ କରେନ । ୧୫ ॥

ଅଧିକ ଭୋଜନକାରୀ, ନିତାନ୍ତ ଅନାହାରୀ, ଅଧିକ ନିଦ୍ରାପ୍ରିସ୍ତ, ଏବଂ ନିତାନ୍ତ
 ନିଜାଶୁଷ୍ଟ ବ୍ୟକ୍ତିର ଯୋଗ ସମ୍ବନ୍ଧ ନୟ ॥ ୧୬ ॥

ସୁତ ଆହାର, ସୁତ ବିହାର, କର୍ମ ସକଳେ ଯୁକ୍ତ ଚେଷ୍ଟ, ସୁତ ନିଜା, ସୁତ ଜାଗତ
 ବ୍ୟକ୍ତିଦିଗେରଇ କ୍ରମ ଚେଷ୍ଟା ଦ୍ୱାରା ଜଡ଼ ହୁଅ ନାଶୀ ଯୋଗ ସମ୍ବନ୍ଧ ହୟ ॥ ୧୭ ॥

ସଥନ ଯୋଗୀର ଚିତ୍ତ ବୃତ୍ତି ନିରୋଧ ହୟ ଅର୍ଥାଂ ଚିତ୍ତବୃତ୍ତି ସଥନ ଜଡ଼ାବିଷ୍ଟତା
 ପରିତ୍ୟାଗ କରେ ଏବଂ ଅପ୍ରାକୃତ ବିଶେଷ ମୂହେ ଅର୍ଥାଂ ଆସ୍ତରେ ପ୍ରାପ୍ତନିଷିତ
 ହୁଏ ଉତ୍ସମ ସମ୍ବନ୍ଧ ଜଡ଼ କରି ଶୁଣ ହଇଯା ପୁରୁଷ ଯୋଗ ସୁତ ହେବା ପଢେ ॥ ୧୮ ॥

যথা দীপো নিবাতহো নেঙ্গতে সোপমাঞ্জুত্তা ।
 যোগিনো যতচিত্তস্য শুঁজতো যোগমাঞ্জনঃ ॥ ১৯ ॥
 যত্রোপরমতে চিত্তং নিরুদ্ধং যোগসেবয়া ।
 যত্র চৈবাঞ্জনাঞ্জানং পশ্চান্নাঞ্জনি তুষ্যতি ॥ ২০ ॥

নিবাতহো নির্বাত দেশহিতো দীপো। নেঙ্গতে ন চলতি যঃ সএব দীপ উপয়া যথা-
 বদ্বিভূতঃ। সোহচি লোপে চেৎ পাদপূর্ণমিতি সক্ষিঃ কস্যোপমা ইত্যত আহ বেগিন
 ইতি ॥ ১৯ ॥

নাত্যঝনস্ত যোগোহস্তীভ্যাদৌ যোগশব্দেন সমাধিরিতঃ। সচ সংপ্রজ্ঞাতঃ অসংপ্রজ্ঞা-
 তক্ষঃ। সবিভক্ত সবিচারাদি ভেদাং সংপ্রজ্ঞাতো বহবিধঃ। অসংপ্রজ্ঞাত সমাধিরিতে
 বেগঃকীমূলঃ ইত্যাপেক্ষামাহ যত্রেভাদি সার্বৈক্ষিকিঃ। যত্র সমাধৌ সতি চিত্তমুপরমতে
 বস্তুমাত্রবে ন প্রশংসিতার্থঃ। তত্রহেতুনির্মুক্তমিতি। তথাচ পাতঞ্জলি শুঁড়ঃ—“যোগচিত্ত-
 বৃত্তি নিরোধ ইতি।” যত্রেভাদিপদানাং যোগসংজ্ঞিতঃ বিদ্যাদিতি চতুর্দশোহয়ঃ। আজ্ঞান
 পরমাঞ্জাকারান্তঃকরণেন আজ্ঞানং পরমাঞ্জানং পশ্চন্ত তমিন্দ্ তুষ্যতি তত্ত্বাং শুঁড়ঃ
 প্রাপ্তোতি । ২০ ॥

বায়ু শুঁড় গৃহে দীপ যেকুপ অচল হইয়া থাকে, যতচিত্ত যোগীর চিত্ত
 তজ্জপ ॥ ১৯ ॥

এই ক্লপ যোগাভ্যাস দ্বারা চিত্তের বিষয়োপরতি ক্রমে চিত্তসমস্ত জড়
 বিষয় হইতে নিক্রিক হয়। তখন সমাধি অবস্থা আসিয়া উপস্থিত হয়। সেই
 অবস্থায় পরমাঞ্জাকারান্তঃকরণ দ্বারা পরমাঞ্জাকে দর্শন করত তজ্জনিত শুখ
 লাভ করেন। পাতঞ্জলি মুনি যে দর্শন শান্ত প্রকাশ করিয়াছেন, তাহাই শুচ
 অষ্টাঙ্গ যোগ বিষয়ক শান্তি। তাহার যথাৰ্থ অৰ্থ বুঁধিতে নাপারিয়া তাহার
 জীৱকাকারেরা এক্লপ উক্তি করেন যে, বেদান্তবাদীগণ আজ্ঞার্বাচনান্তর্মুক্তকে
 মোক্ষ বলেন, তাহা অযুক্ত, যেহেতু কৈবল্য অবস্থায় আনন্দকে মানিতে গেলে
 সংবেদ্য সংবেদন শ্বীকার ক্লপ বৈতত্ত্বাব দ্বারা কৈবল্য হানি হইবে। পাতঞ্জলি
 শুনি তাহা বলেননো। তিনি তাহার ক্লত শেষহস্তে এই মাত্র বলিয়াছেন,—

“পুরুষার্থ শুন্যানাং প্রতিপ্রসবঃ কৈবল্যং শুক্লপ

প্রতিষ্ঠা বা চিত্ত শক্তিরিতি ।”

প্রশ়্নসকল ধৰ্ম অৰ্থ কাৰণ ও মোক্ষ ক্লপ পুরুষার্থ শুচ হইয়ে অধিক বিকাশ

স্মৃথমাত্যস্তিকং যত্ন বৃজিগ্রাহমতীশ্চিয়ং ।

বেতি যত্ন নচেবায়ং স্থিতশলতি তত্ততঃ ॥ ২১ ॥

যং লঙ্ঘা চাপরং লাভং মন্ততে নাধিকংততঃ ।

যশ্মিন् স্থিতো ন দৃঃখেন গুরুণাপি বিচাল্যতে ॥ ২২ ॥

যদাত্যাতিকং স্মৃথঃ প্রসিদ্ধং তদেব যত্ন সমাখ্যো সতিবেতি । বুদ্ধ্যা আঘাকারয়ৈব প্রাহং ।
অতীশ্চিয়ং বিষয়েশ্চিয় সম্পর্ক রহিতং । অতএব যত্নশিতঃসন্দ তত্তত আঘ স্বরূপাত্মৈব
চলতি । ২১ ॥

অতএব যং জাঙ্গং লঙ্ঘ । ততঃ সকাশাদপরং লাভমধিকং বুমন্ততে ॥ ২২ ॥

উভয় করিবে না । তখন চিন্দৰ্শের কৈবল্য হয় । তদ্বারা তাহার স্বরূপ
প্রতিষ্ঠা বা অবস্থিতি হয় । তাহাকে চিতি শক্তি বলে । গাঢ় কল্পে দেখিলে
চরমাবস্থায় পতঙ্গলি আঘার শুণধৰণে শ্বীকার করিলেননা । কেবল শুণ স-
কলের অবিকারিত্ব শ্বীকার করিলেন । চিতিশক্তি শব্দে চিন্দৰ্শ বুঝিতে হয় ।
অবিকৃতারিত্ব বিগত হইলে স্বরূপ ধর্মোদ্ধার হইয়া থাকে । প্রাকৃত সম্পর্ক যোগে
আঘার দে দশা তাহারই নাম আঘ শুণবিকার । তাহা গেলে আঘশক্তি,
আঘশুণ বা আঘধৰ্ম্ম যে আনন্দ তাহা লোপ হইবে এবং পতঙ্গলির শিক্ষা
নয় । প্রকৃতি বিকার শৃঙ্খ আনন্দই প্রতিবৃক্ষ হইবে । সেই আনন্দই স্মৃথ
স্বরূপ । তাহাই যোগের চরম ফল । তাহাকেই ভক্তি বলে, ইহা পরে
প্রদর্শিত হইবে ॥ ২০ ॥

সমাধি ছই প্রকার সম্প্রজ্ঞাত ও অসম্প্রজ্ঞাত । সম্প্রজ্ঞাতসম্যাধিসবিতক্ত,
সবিচারাদি ভেদে বছবিধি । অসম্প্রজ্ঞাত সমাধি একই প্রকার । সেই অসম্প্র-
~~জ্ঞাত সম্যাধিতে~~ বিষয়েশ্চিয় সম্পর্ক রহিত, আঘাকারাবৃক্ষ গ্রাহ আত্যস্তিক
স্মৃথ লাভ হয় । সেই বিশুদ্ধ আঘ স্মৃথে অবস্থিত যোগী—চিত্ত আর তৎ হইতে
বিচলিত হৱনা । এই অবস্থা না লাভ করিতেপারিলে অষ্টাঙ্গ যোগে জীবের
মক্ষণ্য হয় না, যেহেতু তাহাতে যে সকল বিভূতি কল অবাস্তর লাভ আছে,
তাহাতে আকৃষ্ট হইলে যোগীর চিত্ত চরম উদ্দেশ্য কল সমাধি স্মৃথ হইতে বিচ-
লিত হয় । এই সকল অস্তরায় হইতে যোগ সাধন সময়ে অনেক অবস্থল
ভয় আছে । ভৌতিক্যে যে সেকল আশঙ্কানাই, তাহা পরে কথিত হইবে । ২৪ ॥
সমাধিতে যে স্মৃথলক হয় তাহা হইতে অন্য কোন প্রকার স্মৃথকে ভ্রাগী

ତଂ ବିଦ୍ୟାଦୁଃଖ ସଂଯୋଗବିଯୋଗଃ ଯୋଗସଂଜ୍ଞଃ ।

ସନିଶ୍ଚୟେନ ଯୋଜବ୍ୟୋ ଯୋଗୋହନିର୍ବିଜନ ଚେତମା ॥ ୨୩ ॥

ଛୁଧ୍ୟସ୍ୟ ସଂବୋଗେନ ଶର୍ମିଷ୍ଠାତ୍ରେଣାପି ବିରୋଗୋ ଯନ୍ତ୍ରିନ୍ଦ ତଂ ଯୋଗସଂଜ୍ଞଃ ଯୋଗସଂଜ୍ଞଃ ପ୍ରାପ୍ତଃ
ସମାଧିଂ ବିଦ୍ୟାଃ । ସମ୍ପାଦିନ ଶୀଘ୍ରଃ ନ ସିଦ୍ଧାତି, ତଥପ୍ଯରଙ୍ଗ ଯେ ବୋଗଃ ସଂମେଶ୍ୱରୀତ୍ୟେବେତି ଯେ
ନିଶ୍ଚରାତ୍ମନ । ଅନିର୍ବିଜନଚେତମା ଏତାବତାପି କାଳେନ ଯୋଗୋ ନ ସିଦ୍ଧଃ, କିମତଃପରଂ କଟେ
ମେତ୍ୟହୃତାପା । ନିର୍ବେଦୁଷ୍ଟଜ୍ଞହିତେନ ଚେତମା । ଇହଜମ୍ବନି ଜୟାନ୍ତରେ ବା ସିଦ୍ୟତ୍ତୁ, କିଂ ଯେ ହରରା
ଇତି ଧୈର୍ୟୟୁକ୍ତେନ ଅନମା ଇତ୍ୟର୍ଥ । ତମେତଦେଶୌଡିପାଦା ଉଦ୍ବାଜିତୁ:—“ଉଦ୍ସେକ ଉଦ୍ସେର୍ବ୍ୟ
କୁଶାପ୍ରେତେକ ବିଳ୍ଲା । ଅନେକ ନିଥୁତ୍ସ୍ଵର ତ୍ବେଦେପରିପେତଃ, ଇତି । ଉଦ୍ସେକ ଉଦ୍ସେଚଂ;
ଶୋବଣାଧ୍ୟବସାରେନ ଜଲୋକ୍ତରଗମିତି ଯାବନ । ଅତ୍ର କାଚିଦାଧ୍ୟାରିକାନ୍ତି ।—କର୍ମାଚିତ କିଳ
ପକ୍ଷିଧୋହାନି ତୀରହିତାନି ତରଙ୍ଗବେଗେନ ସମୁଦ୍ରୋଜହାର । ମଚ ସମୁଦ୍ରଃ ଶୋବରିଧାମ୍ୟେବେତି
ଅତିଜୀବ ସ୍ଵର୍ଗାପ୍ରେଦେଶକଂ ଜଳବିଳ୍ଲ ମୁପରି ଅଚିକ୍ଷେପ । ତତକ୍ଷ ମ ବହତଃପକ୍ଷିଭିର୍ବର୍ଜି-
ସ୍ଵର୍ଜ୍ୟ ବାର୍ଯ୍ୟମାନୋହପି ନୈବୋପରରାମ । ଯଦୃଢ଼ା ଚ ତତ୍ରାଗତେନ ଦାରଦେନ ନିବାରିତୋହପି
ଅନ୍ତିନ ଜଗ୍ନନି ଜୟାନ୍ତରେ ବା ସମୁଦ୍ରଃ ଶୋବରିଧାମ୍ୟେବେତି ତଦଗ୍ରେହପି ପୂରଃ ଅତିଜ୍ଞତେ । ତତକ୍ଷ
ଦୈଵାହୁକୁଳ୍ୟାଃ କୃପାଳୁ ନାରଦଃ ଗରୁଡ଼ ତ୍ରେ ସାହାଯ୍ୟାଯ ପ୍ରେସରାମାସ । ସମୁଦ୍ରସ୍ଵର୍ଗୀୟ ଜାତିଜ୍ଞାହେନ
ହାତବହନ୍ୟତ ଇତି ବାକେନ ତତେ ଗରୁଡ଼ ପକ୍ଷ ବାତେନ ଶୁଷ୍ୟନ ସମୁଦ୍ରୋହିତଭିତ୍ତାନ୍ୟାନ୍ତାନି ତୈଁ
ପକ୍ଷିଧେ ଦଦାବିତି । ଏବୟେବ ଶାନ୍ତବଚନାନ୍ତିକେନ ଯୋଗେ ଜ୍ଞାନେ ଭକ୍ତୋ ବା ପ୍ରବର୍ତ୍ତମାନ ଶୁଦ୍ଧାତ
ବସ୍ତଃ ଅଧ୍ୟବସାରିନି ଜନଃ ଭଗବାନେବାମୁଗ୍ନାତୀତି ନିଶ୍ଚତ୍ୟଃ ॥ ୨୩ ॥

ଶ୍ରେଷ୍ଠ ମନେ କରେନ ନା ଅର୍ଥାଃ ଦେହ ଯାତ୍ରା ନିର୍ବାହ କାଳେ ବିଷୟ ସକଳେର ସହିତ
ଇଞ୍ଜିନ୍ ସଂପର୍କ ଦ୍ୱାରା ଯେ ସକଳ କ୍ଷଣିକ ହୃଦ୍ୟୋପତି ହୟ ମେ ସକଳ ହୃଦକେ ତୁଳ୍ବ
ବାଗିମାଇ, ଦେହ ଯାତ୍ରା ନିର୍ବାହେର ଜନ୍ୟ ଶ୍ରୀକାର କରେନ । ଦୁର୍ଘଟନା, ପୀଡା, ଅଭାବ ଓ
ମରଣପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଗୁରୁତର ଦୁଃଖ ସକଳକେ ମହ୍ୟ କରିଯା ନିଜେର ଅର୍ଥେଷୀମ ସମାଧି ହୃଦ
ସଂଜ୍ଞୋଗ କରେନ । ମେହି ସକଳ ହୃଦେର ଦ୍ୱାରା ଚାଲିତ ହିଁରା ପରମ ହୃଦ ପରିତ୍ୟାଗ
କରେନ ନା । ୨୨ ॥

ଛୁଧ୍ୟ ସକଳ ଉପଦ୍ରିତ ହିଁରାଛେ, ହିଁରାର ଅଧିକକ୍ଷଣ ଥାକେ ଭୀ, ହିଁରାଦେର ବିରୋଗ
ନୀତିରେ ହିଁରେ, ଏଇକପ ନିଶ୍ଚରତାର ସହିତ ଯୋଗାହିତାନ କରିବେନ । ଯୋଗକଳ
ଲାଭ ସହିତେ ବିଲବ ହିଁତେହେ କି ବ୍ୟାଧାତ ହିଁତେହେ ବଲିରା ନିର୍ବର୍ଧକ ନିର୍ବେଦ
ସହଜାରେ ବୋଗାତ୍ୟାମ ପରିଜ୍ଞ୍ୟାଗ କରିବେନ ନା । ଅର୍ଥାଃ ଶୋଗକଳ ଲାଭ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ
ମିଶ୍ରେ କାପେ ଅଧ୍ୟବସାର କରିବେନ । ୨୩ ॥

ସଂକଳନ ପ୍ରଭବାନ୍ କାହାଂ ସ୍ତ୍ଯକୃତିର୍ବାନଶେଷତଃ ।
 ମନ୍ଦୈବେନ୍ଦ୍ରିୟ ଗ୍ରାମଂ ବିନିଷୟ ସମ୍ଭବତଃ ॥ ୨୪ ॥
 ଶନୈଃ ଶନୈରୁପରମେଦ୍ବୁଦ୍ଧ୍ୟା ଧୃତି ଗୃହୀତଯା ।
 ଆଜ୍ଞାସଂହ୍ରଂ ମନଃକୃତ୍ଵା ସ କିଞ୍ଚିଦପି ଚିନ୍ତଯେଇ ॥ ୨୫ ॥
 ସତୋ ସତୋ ନିଶ୍ଚଲତି ମନଶ୍ଚକ୍ରମଶ୍ଵରଂ ।
 ତତ୍ତ୍ଵତୋ ନିଯମୈତଦୀଆନ୍ତେବ ବଶଂ ନଯେଇ ॥ ୨୬ ॥
 ପ୍ରଶାନ୍ତମନସଂ ହେବ ଯୋଗିନଂ ସ୍ଵଥମୁକ୍ତମଂ ।
 ଉପୈତି ଶାନ୍ତରଜସଂ ଅନ୍ତରୁତମକଲ୍ୟାନଂ ॥ ୨୭ ॥

ଏତାମୁଶ ଯୋଗଭ୍ୟାସେ ପ୍ରବୃତ୍ତି ପ୍ରାଥମିକଙ୍କ କୃତାଃ । ଅନ୍ତାଙ୍କ କୃତାମାହ ସଂକଳନେତି ହାତ୍ୟାଃ ।
 କାହାଂ ସ୍ତ୍ଯକୃତି । ଇତି ପ୍ରାଥମିକଙ୍କ କୃତାଃ ॥ ୨୪ ॥

ଲକିଞ୍ଚିଦପି ଚିନ୍ତଯେଇତ୍ୟନ୍ତ୍ୟଃ କୃତାଃ ॥ ୨୫ ॥

ସମିଚ ଆକ୍ରମ ଦୋଷୋଦ୍ଗମବଶାଂ ରଜୋଗୁଣପୃଷ୍ଠଃ ମନଶ୍ଚକ୍ରମଃ ସ୍ୟାଂ, ତାଂପୁନରୋଗ-
 ମନ୍ତ୍ୟଦେହିତ୍ୟାହ ସତୋ ସତ ଇତି ॥ ୨୬ ॥

ତତକ୍ଷଣ ପୂର୍ବବଦେବ ତମ୍ୟ ସମାଧିଶ୍ଵରଂ ସ୍ୟାଦିତ୍ୟାହ ପ୍ରଶାନ୍ତେତି । ସ୍ଵର୍ଗଃ କର୍ତ୍ତ୍ବ, ଯୋଗିନମୁକ୍ତେତି
 ଆପୋତି ॥ ୨୭ ॥

ଯୋଗ ସମ୍ବନ୍ଧେ ପ୍ରାଥମିକ କାର୍ଯ୍ୟ ଏହି ସେ ସମ୍ମାନ, ନିଷ୍ଠା, ଆସନ, ପ୍ରାଣାଯାମସିଙ୍କ
 ଫଳ ସଙ୍କଳନ ଜନିତ କାମ ସମ୍ମହ ସର୍ବତୋଭାବେ ଦୂର କରନ୍ତ ମନେର ଦ୍ୱାରା ଇଞ୍ଜିନ୍ଯ
 ସକଳକେ ସମ୍ୟକ୍ କ୍ରମେ ନିଯମିତ କରିବେ । ଧାରଗାରପ ଅଙ୍ଗ ହିତେ ଲକ୍ଷ୍ୟକ୍ଷି
 ଦ୍ୱାରା କ୍ରମଶଃ ଉପରତି ଶିକ୍ଷା କରିବେ । ଇହାର ନାମ ପ୍ରତ୍ୟାହାର । ମନକେ
ଧ୍ୟାନ ଧାରଣା ଓ ପ୍ରତ୍ୟାହାର ଦ୍ୱାରା ସମ୍ୟକ୍ ବଶୀଭୂତ କରିଯା ଆୟୁ ସମାଧି
 କରିବେ । ତଥନ ଆର ଜଡ଼ବିଷୟେର ଚିନ୍ତା କରିବେନା । ଦେହ୍ୟାତ୍ରାର ଜନ୍ୟ ବିଷ-
 ଯାଦି ଚିନ୍ତା କରିଯାଉ ତାହାତେ ଆସନ୍ତ ହିବେନ ନା, ଇହାଇ ଉପଦିଷ୍ଟ ହିଲ ।
 ଇହୁଇ ଯୋଗେର ଅର୍ତ୍ତକୃତ୍ୟ । ୨୪ ॥ ୨୫ ॥

ମନ ସ୍ଵଭାବତଃ କଞ୍ଚଳ ଓ ଅହିର । କଥନ କଥନ ବିଚଲିତ ଇଲ୍ଲେଓ ତାହାକେ
 ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣକ ନିଯମିତ କରିଯା ଆଜ୍ଞାର ବଶେ ଆନିତେ ହିବେ । ୨୬ ॥

ଏଇକଥିବ୍ ଅଭ୍ୟାସ ଓ ବିର ବିନାଶ ପୂର୍ବକ ବୀହାରମ ପ୍ରଶାନ୍ତ ହସ ସେଇ ଅର୍କ-
 କୃତ, ପାପଶୂନ୍ୟ, ପ୍ରଶମିତରଙ୍ଗ: ଯୋଗୀ-ପୂର୍ବୋକ୍ତ ଉତ୍ସ ଶୁଖ ଲାଭ କରେନ । ୨୭ ॥

ଶୁଙ୍ଗରେବଂ ସଦାଜ୍ଞାନଂ ଯୋଗୀ ବିଗତକଲ୍ମନ୍ଦଃ ।
 ହୁଥେନ ବ୍ରଜ ସଂପର୍ଶମତ୍ୟନ୍ତଃ ଶୁଦ୍ଧମନ୍ତ୍ରତ୍ୱେ ॥ ୨୮ ॥
 ସର୍ବଭୂତଶ୍ଵରାଜ୍ଞାନଂ ସର୍ବଭୂତାନି ଚାହୁନି ।
 ଈକ୍ଷତେ ଯୋଗ୍ୟକ୍ଷାତ୍ମା ସର୍ବତ୍ର ସମଦର୍ଶନଃ ॥ ୨୯ ॥
 ଯେ ମାଂ ପଣ୍ଡତି ସର୍ବତ୍ର ସର୍ବକ୍ଷ ମଯି ପଣ୍ଡତି ।
 ତ୍ୟାହଂ ନ ପ୍ରଗଣ୍ଧ୍ୟାମି ସ ଚ ଯେ ନ ପ୍ରଗଣ୍ଧ୍ୟତି ॥ ୩୦ ॥

ତତକ କୃତାର୍ଥ ଏବ ଭବତୀତାହ ଯୁଣ୍ଡିତି ଶୁଦ୍ଧମନ୍ତ୍ରତ୍ୱେ । ଜୀବମୁକ୍ତ ଏବ ଭବତୀତାର୍ଥଃ ॥ ୨୮ ॥
 ଜୀବମୁକ୍ତ୍ୟା ତ୍ୟା ବ୍ରଜ ସାକ୍ଷାତକାରଂ ଦଶ୍ୟତି ସର୍ବଭୂତଶ୍ଵରାଜ୍ଞାନମିତି । ପରମାଜ୍ଞନଃ ସର୍ବ-
 ଭୂତାଧିଷ୍ଠାତ୍ମଙ୍କ । ଆଜ୍ଞାନିତି ପରମାଜ୍ଞନଃ ସର୍ବଭୂତାଧିଷ୍ଠାତ୍ମଙ୍କ । ଈକ୍ଷତେ ଅପରୋକ୍ଷତରୀ ଅନୁଭବତି
 ଯୋଗ୍ୟକ୍ଷାତ୍ମା । ବ୍ରଜକାରୀନ୍ତଃକରଣଃ । ମରଂ ବ୍ରଜେବ ପଣ୍ଡତାତି ସମଦର୍ଶନଃ ॥ ୨୯ ॥
 ଏବମପରୋକ୍ଷାନୁଭବିନଃ କଳମାହ ଯୋମାମିତି । ତ୍ୟାହଂ ବ୍ରଜ ନ ପ୍ରଗଣ୍ଧ୍ୟାମି ନାପ୍ରତାଙ୍ଗୀ ଭ୍ରାମି ।
 ତଥା ସଂ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷତାରଂ ଶାସ୍ତ୍ରିକାଃ । ସତାଂ ସ ଯୋଗୀ ଯେ ମହାପାସକଃ ନ ପ୍ରଗଣ୍ଧ୍ୟତି, ନ କମାଚିଦପି
 ଅଶ୍ୟତି ॥ ୩୦ ॥

ଏହି ପ୍ରକାର ଆୟୁସଂଯୋଗୀ ଯୋଗୀ ବିଗତ କଲ୍ପ ଇହମା ବ୍ରଜ ସଂପର୍ଶକ୍ରମ ଅତ୍ୟନ୍ତ
 ଶୁଦ୍ଧଭୋଗ କରେନ । ଅର୍ଥାତ୍ ଚିତ୍ସନକ୍ରମ ପରବ୍ରନ୍ଦତଥାଶ୍ଵରୀଲନକ୍ରମ ଆନନ୍ଦ ଲାଭ
 କରେନ । ଇହାଇ ଭକ୍ତି । ୨୮ ॥

ମେହି ବ୍ରଜ ସଂପର୍ଶ ଶୁଦ୍ଧ କିରପ ତାହା ସଂକ୍ଷେପତଃ ବଲି । ସମାଧି ପ୍ରାଣ
 ଯୋଗୀର ଦୁଇଟି ବ୍ୟବହାର ଆଛେ ଅର୍ଥାତ୍ ଭାବ ଓ କ୍ରିୟା । ତୀହାର ଭାବ ବ୍ୟବହାର
 ଏହିକ୍ରମ ହୁଏ । ଆୟୁରେ ସର୍ବଭୂତେ ଏବଂ ସର୍ବଭୂତକେ ଆୟୁର ଦୂରନ୍ତରୁତା ।
 କ୍ରିୟା ବ୍ୟବହାରେ ତିନି ସର୍ବତ୍ର ସମଦର୍ଶୀ । ପରେ ଦୁଇଟି ଶ୍ରୋତେ ଭାବ ଓ ଏକ
 ଗୋକେ କ୍ରିୟା ବ୍ୟାଖ୍ୟା କରିତେଛି । ୨୯ ॥

ବିନି ଆମାକେ ସର୍ବତ୍ର ଦର୍ଶନ କରେନ ଏବଂ ଆମାତେଇ ସମ୍ମତ ବସ୍ତ ଦର୍ଶନ କରେନ
 ଆମି ତାହାର ହୁଏ, "ଅର୍ଥାତ୍ ଶାସ୍ତ୍ରରତି ଅତିକ୍ରୟ କରତ ଆମାଦେର ମଧ୍ୟେ ଆମି
 ତାହାର ମେ ଆୟୁର ଏହିକ୍ରମ ଏକଟି ସମ୍ବନ୍ଧୁତ ପ୍ରେସ ଉପର ହୁଏ । ମେ ଶୁଦ୍ଧ
 ଅନ୍ତରେ ଆର ଆମି ତାହାକେ ଶୁଦ୍ଧ ନିର୍କାଳକ୍ରମ ସର୍ବନାଶ ପ୍ରେସ କରିଲା । ମେ
 ଆୟୁର ଦୀର୍ଘ ହୁଏ ବରିଜ୍ଞା ଆମ ନେଟ ହିତେ ପାରେ ନା । ୩୦ ॥

ସର୍ବଭୂତହିତଂ ଯୋ ମାଂ ଭଜତେ କର୍ତ୍ତମାହିତଃ ।

ସର୍ବଦା ବର୍ତ୍ତମାନୋହପି ସଯୋଗୀ ମୟି ବର୍ତ୍ତତେ ॥ ୩୧ ॥

ଆଞ୍ଚୋପଯେନ ସର୍ବତ୍ର ସମ୍ବନ୍ଧତି ଯୋହର୍ଜୁନ ! ।

ଶୁଖିବା ଯଦିବା ଦୁଃଖି ସଯୋଗୀ ପରମୋମତଃ ॥ ୩୨ ॥

ଏବଂ ମଦପରୋକ୍ଷମୁକ୍ତବାଣ ପୂର୍ବଦୟାରାମପି ସର୍ବତ୍ର ପର୍ଯ୍ୟାନ୍ତ ଭାବରଙ୍ଗା ଭଜତେ ସୋଗିଲେ ନ ବିଧି କୈକର୍ଯ୍ୟଂ ଇତ୍ୟାହ ସର୍ବେତି । ପରମାତ୍ମବ ସର୍ବକାରଗହାଦେବକୋହତୀତ୍ୟେକହମାହିତଃ ସମ୍ବନ୍ଧତି, ଶ୍ରୀ ଅରଣ୍ୟାଦି ଭଜନ ଯୁଜୋ ଭବତି । ସ ସର୍ବଦା ଶାନ୍ତ୍ରୋତ୍ଥଃ କର୍ମ କୁର୍ବନ୍ କୁର୍ବନ୍ ବା ବର୍ତ୍ତମାନୋ ମୟି ବର୍ତ୍ତତେ, ନତୁ ସଂସାରେ ॥ ୩୧ ॥

କିଞ୍ଚ ସାଧନ ଦୟାରାଃ ଯୋଗୀ ସର୍ବତ୍ର ମମଃନାଦିତ୍ୱଃତ୍ । ତତ୍ ମୁଖଃ ସାମାଂ ବାଚଟ୍ଟେ ଆଞ୍ଚୋ-
ପମ୍ବେନେତି । ଶୁଖି ବା ଦୁଃଖି ବେତି । ଯଥା ମବ ଶୁଖି ପିଯିଂ ଦୁଃଖିପରିଯିଂ, ତିଥେବାନ୍ୟୋମାପୀତି
ସର୍ବତ୍ର ସମ୍ବନ୍ଧ ଶୁଖମେବ ସର୍ବେଷାଃ ଯୋ ବାହିତି, ନତୁ କମ୍ଯାପି ଦୁଃଖଃ ସ ଯୋଗୀ ଶ୍ରେଷ୍ଠ
ମହାତିମତଃ ॥ ୩୨ ॥

ଯୋଗୀର ସାଧନ କାଳେ ଯେ ଚତୁର୍ଭ୍ରାକାର ଦ୍ୱିଶର ଧ୍ୟାନ ଉପଦିଷ୍ଟ ଆଛେ, ତାହା
ସମାଧିକାଳେ ନିର୍ବିକଳ୍ପ ଅବହ୍ଵାଯ ପରମତ୍ତ୍ଵର ସାଧନ ଓ ସିଙ୍କ କାଳ ଗତ ବୈତ ବୁଦ୍ଧି
ରହିତ ହଇଲେ ଆମାର ସଚିଦାନନ୍ଦ ଶ୍ୟାମ ଶୁଦ୍ଧ ମୁକ୍ତିତେ ଏକଷ ବୁଦ୍ଧି ହର । ସର୍ବ-
ଭୂତହିତ ଆମାକେ ଯେ ଯୋଗୀ-ଭଜନ କରେନ ଅର୍ଥାତ୍ ଶ୍ରୀ କୀର୍ତ୍ତନ ଦ୍ୱାରା ଭକ୍ତି
କରେନ, ତିନି କାର୍ଯ୍ୟକାଳେ କର୍ମ, ବିଚାରକାଳେ ଜ୍ଞାନ ଏବଂ ଯୋଗକାଳେ ସମାଧି
କରିଯାଇ ଆମାତେ ବର୍ତ୍ତମାନ ଥାକେନ । ଶ୍ରୀନାରଦ ପଞ୍ଚରାତ୍ରେ ଯୋଗ ଉପଦେଶ
ହୁଲେ କଥିତ ଆଛେ—

ଦିକ୍‌କାଳାଦ୍ୟନବଚ୍ଛିନ୍ନେ କୁଷେ ଚେତୋ ବିଧାୟଚ ।

ତମ୍ଭ୍ୟୋଭବତି କ୍ଷିତ୍ରଃ ଜୀବୋ ବ୍ରନ୍ଦାଣି ଯୋଜଯେ ॥

ଦିକ୍‌ ଓ କାଳାଦ୍ୟ ଦ୍ୱାରା ଅନବଚ୍ଛିନ୍ନ ଯେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣମୂର୍ତ୍ତି ତାହାତେ ଚିତ୍ତ ବିଧାନ
କରିଲେ ତଥିର୍ତ୍ତା ଦ୍ୱାରା ଜୀବେର ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣରପ ପରବ୍ରକ୍ଷ ସଂପର୍କ ଶୁଖ ଉଦିତ ହୁଯ ।
କୁର୍ବନ୍ତକ୍ଷିତି ଯୋଗ ସମାଧିର ଚରମତା । ୩୧ ॥

ଯୋଗୀର କ୍ରିୟାବ୍ୟବହାର କିରପ ତାହା ବଲି ଶୁନ । ତିନିଇ ପରମଯୋଗୀ ବିନି
ସମ୍ବଲେର ପ୍ରତି ସମଦୃଷ୍ଟି ରାଖେନ । ସମଦୃଷ୍ଟିର ଅର୍ଥ ଏହି ଯେ ଅନ୍ୟ ସୁମୃଦ୍ଧ ଜୀବକେ ବ୍ୟବ-
ହାର ହୁଲେ ଆପନାର ନ୍ୟାୟ ଜ୍ଞାନ କରେନ, ଅର୍ଥାତ୍ ଅନ୍ୟ ଜୀବେର ଶୁଖ ନିଜ ଶୁଖେର
ନ୍ୟାୟ ଶୁଧକର ଏବଂ ଅନ୍ୟ ଜୀବେର ଦୁଃଖ ନିଜ ଦୁଃଖେର ନ୍ୟାୟ ଦୁଃଖକର ଏକପ
ଜାମେନ । ଅତିଏ ସମ୍ପଦ ଜୀବେର ଦୁଃଖ ନିରସର ବାହା କରେନ ଏବଂ ତଥାରପ
କାର୍ଯ୍ୟ କରେନ । ଇହାକେଇ ସମହର୍ଷନ ବଲେ । ୩୨ ॥

অর্জুন উবাচ ।

যোহয়ং যোগস্তুয়া প্রোক্তঃ সাম্বেন অধূসূদন ! ।

এতস্যাহংনপশ্যামি চঞ্চলস্থাঽ স্থিতিঃ স্থিরাঃ ॥ ৩৩ ॥

চঞ্চলং হি মনঃকৃষ্ণ ! প্রমাধি বলবদ্ধং ।

তস্যাহং নিগ্রহংমন্যে বায়োরিব স্থুক্ররম ॥ ৩৪ ॥

শপ্তবছুক্ত লক্ষণসা সামাসা দৃক্করত্ব আলক্ষ্যাহ যোহয়মিতি । এতসা সামোন প্রাপ্তসা
যোগসাহিত্বাঃ সার্বদিকীং স্থিতিঃ ন পশ্যামি । যে যোগঃ সর্বসা ন স্থিতি । কিন্তু তিচ-
তুর দিনানোবেত্তাঃ, কৃতকলস্থাঽ । তথাহি আজ্ঞাখন্দুঃখসময়েব সর্বজগবর্তিজনান্মাঃ
হৃথ হৃথঃ পশ্যেদিতিসাম্ভুতঃ । তত্ত্ব যে বক্ষবন্তটষ্টাক, তেবু সামাভবেদপি । যে রিপবো
ষাতকঃ হেষ্টোরো নিলকা঳ তেবু ন সম্ভবেদেব । নহি মঢ়া বসা যুধিষ্ঠিরস্য ছর্যোধনসা চ
হৃথহৃথে সর্বধা তুলো দ্রষ্টঃ শকোতে । যদি চ বসা বরিপুণাক জীবাঙ্গ পরমাঙ্গ প্রাণে-
ন্ত্রিয দৈহিক তৃতানি সমানোবেতি বিবেকেন পশ্যেত, তদাত্তৎখন্দু দিতি দিনানোব
স্থাঽ । বিবেকেনাতি প্রবলসামাতি চক্রসা মনসো নিগ্রহনাশকস্থাঽ । প্রত্যাত বিষয়া
সক্তেন তেন মনসৈব বিবেকসঃ প্রসামানস্ত দর্শনাদিতি ॥ ৩৩ ॥

এত দেবাহ চঞ্চলমিতি । নব্যায়ানং রধিনঃ বিজি শরীরং রথ মেব চ' ইতামি
ক্রতে । " প্রাহঃ—শরীরং রথমিলিয়াপি হয় ন ভীবুন মন ইঙ্গিয়েশঃ । বর্ণাতি মাত্তা-
ধিগৌক সূতমিতি স্ম্যতেশ বৃক্ষের্মোনিয়স্তু দর্শনাদিবেকরতঃ । বৃক্ষঃ মনোবশীকর্তুং
শক্যমেবেতি " চেতত আহ । প্রমাধি বৃক্ষিপি প্রকর্ষে মগ্নাতীতি, তৎ কৃত ইতি চেতত
আহ বলবৎ । স্বপ্রশমক ঘোবধুপি বলবান্ম রোগো যথা নগণয়তি, তঁধৰ স্বত্ত্বাদেব
বলিষ্ঠং মনোবিবেকবতীয়পি বৃক্ষঃ । কিঞ্চ মৃচঃ অতি স্মৃত্যবৃক্ষিক্ষচাপি লোহমিব সহসা
ত্তেন মৃশকঃ । বায়োরিতি আকাশে দোধূয়মানস্য বায়োনি' প্রহঃ কৃত্যকাদিনানিরোধমিব
যোগেনষ্টান্তেন মনসোহপি নিরোধং ছুক্রং মন্যে ॥ ৩৪ ॥

অর্জুন কহিলেন, হে মধুসূদন ! আপনি যে যোগ উপদেশ করিলেন, তাহা
সাম্যবৃক্ষ সহকারে কিঙ্কপে স্থির রাখা যাইতে পারে । তাহা আমি বুঝিতে
পারি না । হে কৃষ্ণ ! তুমি বলিয়াছ যে বিবেকবতী বৃক্ষ স্বার্থা চঞ্চল মনকে
নিরমিত করিতে হয় কিন্তু আমি দেখিতেছি যে বিবেকবতী বৃক্ষকেও প্রক-
টীকপে মধন করিতে সামর্থ্য মনের আছে, অতএব সেই বায়ুর প্রত্যার নিতান্ত
চঞ্চল মনকে নিগ্রহ করা আমার পর্যে অত্যন্ত ছক্র বোধ হইতেছে ।
বিশেষজ্ঞ শক্ত বিদ্ব গোত্র সমবৃক্ষ কেবল হই চারি ছীন ধারা সম্বৰ । তত্ত্ব-১

ଶକ୍ତିବାହୁବାଚ ।

ଅସଂଖ୍ୟଃ ମହାବାହେ ! ମନୋହନିଶ୍ରୀହଂଚଳଃ ।

ଅଭ୍ୟାସେନ ତୁ କୌଣ୍ଡେୟ ! ବୈରାଗ୍ୟେଣ ଚ ଗୃହ୍ୟତେ ॥ ୩୫ ॥

ଅସଂଖ୍ୟତାଙ୍ଗନା ଯୋଗେ ଦୁଷ୍ଟ୍ରାପହିତିମେ ମତିଃ ।

ବଶ୍ୟାଙ୍ଗନା ତୁ ଯତତା ଶକ୍ୟୋହବାପୁମୁପାୟତଃ ॥ ୩୬ ॥

ଉତ୍ତରଦୟମୀଳୁତ୍ୟ ସମାଦଧାତି ଅସଂଖ୍ୟମିତି । ତରୋକ୍ତଃ ସତ୍ୟମେ । କିନ୍ତୁ ବଲବାନମିଥୀ
ଗୋଗଃ ତୃତ୍ରପରିକୋଷଥ ଦେବୟା ସଦୈଦୟ ପ୍ରସ୍ତୁତ ପ୍ରକାରଯା ମୁହଁରଭ୍ୟାନ୍ତଯା ଯଥା ଚିରକାଳେନ
ଶାମାତ୍ୟେବ, ତଥା ଦୁନିଶ୍ରୀହମଣି ମନ : ଅଭ୍ୟାସେନ ସନ୍ଧ୍ୱରପଦିଷ୍ଟ ପ୍ରକାରେଣ ପରମେଶ୍ଵର ଧ୍ୟାନ
ବୋଗ୍ସ୍ୟ ମୁହଁରମୁଲ୍ଲବେଳେ ବୈରାଗ୍ୟେଣ ବିବରେହମନଙ୍କେନ ଚ ଗୃହ୍ୟତେ ସ୍ଵହତ୍ୱବଶୀକର୍ତ୍ତଃ ଶକ୍ୟତ
ଇତ୍ୟର୍ଥଃ । ତଥାଚ ପାତଞ୍ଜଳ ଶୁଦ୍ଧଃ । “ଅଭ୍ୟାସ ବୈରାଗ୍ୟାଭ୍ୟାସ ତମିରୋଧ ଇତି ।” ମହାବାହେ
ଇତି ସଂଖ୍ୟାମେ ଦୟା ଯନ୍ମହାବୀରା ଅପି ବଜୀଯଷେ । ମଚ ପିଣାକପାଣିରପ୍ରି ବଶୀକୃତଷ୍ଟନାମି
କିଃ ଯଦି ମହାବୀର ଶିରୋମଣି ମନୋନାମା ପ୍ରାଦାନିକୋଭଟୋ ମହାଯୋଗାନ୍ତ ପ୍ରହୋଗେନ ଜ୍ଞାନଃ
ଶକ୍ୟତେ, ତରେବ ମହାବାହୁତେତି ଭାବଃ । ହେ କୌଣ୍ଡେୟ ! ଇତି ତତ୍ ସ୍ଵାମୈବିଃ । ମ୍ରଗିତୁ:
ଶୁଦ୍ଧଃ କୁଞ୍ଚାଃ ପୁତ୍ରେହରି ଯନ୍ମାହାୟଃ ବିଧେଯମିତି ଭାବଃ ॥ ୩୫ ॥

ଅଭ୍ୟାସଃ ପରାମର୍ଶ ଇତ୍ୟତ ଆହ । ଅସଂଖ୍ୟତାଙ୍ଗନା ଅଭ୍ୟାସ ବୈରାଗ୍ୟାଭ୍ୟାସ ନ ସଂଖ୍ୟା ମନୋବସ୍ୟ
ତେନ । ତାଭ୍ୟାସ ତୁ ବଶ୍ୟାଙ୍ଗନା ବଶୀଭୂତ ମନଦାପି ପୁଂସା ଯତତା ଚିରଃ ସ୍ଵର୍ବତ୍ତେବ ଯୋଗେ ମନୋ
ନିରୋଧ ଲକ୍ଷଣ : ମନ୍ଦିରପାରତ : ସାଧନଭୂତସ୍ତୁତ ପ୍ରାଗ୍ରୂପକରଃ ॥ ୩୬ ॥

ବାହିତ ଯୋଗ କିଙ୍କରପେ ଅନୁଷ୍ଠିତ ହୁଏ, ତାହା ଆମି ବୁଝିତେ ଅକ୍ଷମ ॥ ୩୭ ॥ ୩୮ ॥

ଭଗବାନ କହିଲେନ ହେ ମହାବାହେ ! ତୁ ଯାହା କହିଲେ ତାହା ସତ୍ୟ ବଟେ ।
କିନ୍ତୁ ଯୋଗ ଶାନ୍ତ ଇହାଇ ବିଶେଷରପେ ଉପଦେଶ କରେନ ଯେ ଦୁନିଶ୍ରୀହ ଚଞ୍ଚଳ ମନକେ
କ୍ରମଶଃ ଅଭ୍ୟାସ ଓ ବୈରାଗ୍ୟ ଦ୍ୱାରା ବଶୀଭୂତ କରା ଯାଏ ॥ ୩୫ ॥

ଆମାର ଉପଦେଶ ଏହି ଯେ ଯିନି ଆଜ୍ଞା ବା ମନକେ ବୈରାଗ୍ୟ ଓ ଅଭ୍ୟାସ ଦ୍ୱାରା
ସଂଖ୍ୟାତ କରିତେ ଚେଷ୍ଟା ନା କରେନ ତୋହାର ପକ୍ଷେ ପୂର୍ବୋକ୍ତ ଯୋଗ କଥନଇ ସାଧ୍ୟ
ହୁଏ ନା । କିନ୍ତୁ ଯିନି ସଂଧାର୍ଥ ଉପାୟ ଅବଲମ୍ବନ ପୂର୍ବକ ମନକେ ବଶ କରିତେ ସ୍ଵର୍ଗ
କରେନ ତିନି ଯୋଗ୍ସିଦ୍ଧ ଅବଶ୍ୟାଇ ହେଇଲା ଥାକେନ । ସଂଧାର୍ଥ ଉପାୟ ସହଜେ ଏହି
ମାତ୍ର ବକ୍ତ୍ଵୟ ସେ ଯିନି ଭଗବଦପରିତ ନିକାମ କର୍ମଯୋଗ ଦ୍ୱାରା ଏବଂ ତମଙ୍ଗୀଭୂତ
ଆମାର ଧ୍ୟାନାଦି ଦ୍ୱାରା ନିଯନ୍ତ୍ରିତ କରିବାକୁ ଅଭ୍ୟାସ କରେନ ଏବଂ
ଯୁଗପଥ ଦେହ ଦ୍ୱାରା ନିର୍ଧାରେ ଜନ୍ୟ ବୈରାଗ୍ୟ ସହକରେ ବିଦ୍ରହୀକାର କରେନ
ତିନି ଯୋଗ ସିଦ୍ଧି କରିବାକୁ ଆତ କରିବିତେ ଥାକେନ ॥ ୩୬ ॥

ଅର୍ଜୁନ ଉଚ୍ଚାରଣ ।

ଅସତିଃ ଶ୍ରୀକ୍ଷୟୋପେତୋ ସୋଗାଚଲିତ ମାନସଃ ।
ଅପ୍ରାପ୍ୟ ଯୋଗସଂ ସିଦ୍ଧିଂ କାଂଗତିଂ କୁଳ ! ଗଞ୍ଛତି ॥ ୩୭ ॥
କଚିମୋତ୍ସବିଭବିଷ୍ଟଶିଖାପ୍ରମିବ ମଶ୍ୟତି ।
ଅପ୍ରତିଷ୍ଠୋ ମହାବାହୋ ! ବିଶୁଦ୍ଧୋ ବ୍ରକ୍ଷଣଃ ପଥି ॥ ୩୮ ॥

ମହୁ ଅଭ୍ୟାସ ବୈରାଗ୍ୟାଭ୍ୟାସ ଏଥକୁବୈତିବ ପୁଣ୍ସା ସୋଗୋଲଭ୍ୟତ ଇତି ଭରୋଚ୍ୟତେ । ସମ୍ୟ
ଏତ୍ ତିତରମଣି ନ ଦୃଶ୍ୟତେ ତମ୍ୟ କାଗତିରିତ ପୃଚ୍ଛତି । ଅସତିଃ ଅନ୍ତପ୍ସତଃ । ଅନବରୀର
ଶ୍ଵାସିତି ବନଲ୍ ପାର୍ଶ୍ଵେ ନାହିଁ । ଅର୍ଥ ଶ୍ରୀକ୍ଷୟୋପେତଃ ସୋଗଶାସ୍ତ୍ରକ୍ଷେତ୍ର ତତ୍ ଶ୍ରୀକ୍ଷୟ ଉପେତଃ
ସୋଗାଭ୍ୟାସେ ଅବସ୍ଥ ଏବ, ନତୁ ଲୋକବନ୍ଧକରେନ ମିଥ୍ୟାଚାରଃ । କିନ୍ତୁ, ଅଭ୍ୟାସ ବୈରାଗ୍ୟାଭ୍ୟାସ-
ଭାବେନ ସୋଗାଚଲିତ ବିବର ପ୍ରବୀତ୍ତ ମାନସଃ ସମ୍ୟ ସଃ । ଅତେବ ସୋଗସ୍ୟ ସଂ ସିଦ୍ଧିଂ
ସମ୍ୟକ୍ ସିଦ୍ଧିଂ ଅପ୍ରାପ୍ୟେତି ସହ କିଞ୍ଚିତ ସିଦ୍ଧିତ ପ୍ରାପ୍ତ ଏବେତି ସୋଗାକୁଳକାତ୍ତୁମିକାତୋହ
ଶ୍ରୀମାଂ ସୋଗାରୋହ ତୁମିକାମାଃ ପ୍ରେମାଃ କଷଙ୍ଗ ଗତ ଇତି ଭାବଃ ॥ ୩୭ ॥

କୃତିଃ ଇତି ପ୍ରେ ଉଭୟ ବିଭାଷଃ କର୍ମମାର୍ଗାଳ୍ୟୁତଃ । ସୋଗମାର୍ଗକୁ ସମ୍ୟପ୍ରାପ୍ତ ଇତ୍ୟର୍ଥଃ ।
ଛିନ୍ନାବିମିବେତି । ସ୍ଥା ଛିନ୍ନ ଅବ୍ର ମେବ : ପୂର୍ବଶ୍ଵାଦଭାବିଜିଷ୍ଟ ମାତ୍ରାତଃ ଚାପାଶ୍ଵର : ସହ ମଧ୍ୟେ
ବିଜୀପ୍ରତି । ତେବେନ୍ୟ ଇହଲୋକେ ସୋଗମାର୍ଗେହପ୍ରବେଶାଦିବୟ ଭୋଗତ୍ୟାଗେଛା । ସମ୍ୟଦେଵାଗ୍ୟା
ଭାବାଦିବୟ ଭୋଗେଛା ଚ ଇତି କହିଂ । ପରଲୋକେ ଚ ସର୍ଵସାଧନ୍ୟ କର୍ମଗୋହଭାବାଂ ମୌକ୍ଷସାଧ-
ନ୍ୟ ସୋଗସ୍ୟାପାପପରିପାକାଂ ନ ସର୍ଵମୌକ୍ଷବିତ୍ତୁତଃ ଲୋକେ ଏବେନ୍ୟ ବିନାଶ ଇତିଦୋଷିତିତଃ ।
ଅତୋ ବ୍ରଜ ଥାପ୍ୟୁପାହେ ପଥିମାର୍ଗେ ବିଶୁଦ୍ଧୋହରଃ ଅପ୍ରତିଷ୍ଠାମାଳପଦମପ୍ରାପ୍ତଃ । ସବୁ
କୃତିଃ କିଂ ମଶ୍ୟତି ନ ମଶ୍ୟତି ବେତି ତହ ପୃଚ୍ଛାସେ ॥ ୩୮ ॥

ଏତାବଃ ଶ୍ରୀମାଂ ଅର୍ଜୁନ କହିଲେ ହେ କୁଳ ! ତୁମି କହିଲେ ସମ୍ୟକ୍-
ବସ୍ତ୍ର ସହକାରେ ଅଭ୍ୟାସ ଓ ବୈରାଗ୍ୟ ଦ୍ୱାରା ସୋଗ ଦିନି ହୁଏ କିନ୍ତୁ ଯେ ସକଳ ବ୍ୟକ୍ତି-
ସୋଗ ଉପଦେଶେର ପ୍ରତି ଶ୍ରୀକ୍ଷୟ କରିଯାଇଲୁ ତାହାତେ କିମ୍ବିପରିମାଣେ ।
କିନ୍ତୁ ସତି ହିତେ ପାରେନ ନା ଅର୍ଥାତ୍ ସ୍ଵଲ୍ପମାତ୍ର ବସ୍ତ୍ର କରେନ । ସେଇ ସକଳ ବ୍ୟକ୍ତିର
ଅଭ୍ୟାସ ଓ ବୈରାଗ୍ୟ ଅଭାବେ ବିବର-ଶ୍ରୀମାଂ ହିନ୍ଦୁ ସୋଗ ହିତେ ବିଚାଲିତ
ହୁଏ । ତାହାଦେର କି ଗତି ହୁଏ ? ॥ ୩୭ ॥

ଶ୍ରୀମାଂ କର୍ମ ତ୍ୟାଗ ବ୍ୟୁତୀତ ସୋଗ ଚେଷ୍ଟା ହୁଏ ନା । ସକଳମ କର୍ମହି ମୁଢ଼ ଲୋକେର
ପାଇଁ ଝଞ୍ଜକର, ଯେହେତୁ ତଥାରୀ ଇହଲୋକେ ଶୁଦ୍ଧ, ଓ ପୃଷ୍ଠ ଦ୍ୱାରା ପରଲୋକେ ସର୍ଵମାନ
ଲାଭ ହୁଏ । ସୋଗେ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହିନ୍ଦୀର୍ଥ ଜୀବେନ୍ ସେଇ ସକଳମ କର୍ମ ଦୂରୀତ୍ତ ହିଲ,
ହିତପୂରୋତ୍ତ କୀରଣ ପ୍ରସ୍ତୁତ ତାହାର ସୋଗ ମାଂସିନି ହିଲ ନା । ଅତରୁ

ଏତମେ ସଂଶୟକୁଷ ! ଛେତ୍ରମହ୍ସ୍ୟଶେଷତଃ ।

ସଦମ୍ୟଃ ସଂଶୟସ୍ୟାସ୍ୟ ଛେତ୍ର ନ ହ୍ୟପଦ୍ୟତେ ॥ ୩୯ ॥

ଶ୍ରୀଗୋହମାତ୍ରାଚ ।

ପାର୍ଥ ! ନୈବେହ ନାୟକ୍ର ବିନାଶକୁଷ ବିଦ୍ୟତେ ।

ନହି କଲ୍ୟାଣକୁହ କଞ୍ଚିଦ୍ବୁର୍ଗତିଃ ତାତ ! ଗଞ୍ଜତି ॥ ୪୦ ॥

ଆପ୍ୟ ପୁଣ୍ୟକୃତାଂ ଲୋକାନୁଷ୍ଠାନାତ୍ମିଃ ସମାଃ ।

ଶୁଚୀନାଂ ଶ୍ରୀମତାଂ ଗେହେ ଯୋଗଭ୍ରତୋହଭିଜାୟତେ ॥ ୪୧ ॥

ଏତ୍ୟ ଏତଃ ॥ ୩୯ ॥

ଇହଲୋକେ ଅସ୍ତ୍ର ପରଲୋକେହପି କଲ୍ୟାଣଃ କଲ୍ୟାଣପ୍ରାପକଃ ଯୋଗଃ କରୋତୀତି ସଃ ॥ ୪୦ ॥

ତହିଁକାଂଗତିମୟୋ ଆପ୍ନୋତୀତ୍ୟତ ଆହ ଆପ୍ନେତି । ପୁଣ୍ୟକୃତାଃ ଅଖମେଧାଦିଯାଜିଳାଃ ଲୋକାତ୍ମିତି ବୋଗମ୍ଭକୁହ ବୋକ୍ଷୋ ତୋଗକ୍ଷ ଭବତି । ତତ୍ପରକୁ ଯୋଗିନୋ ତୋଗେଛାୟାଃ ସତ୍ୟ ଯୋଗଭ୍ରତ୍ସେମତି ତୋଗେବ । ପରିପକ୍ଷ ଯୋଗିନଷ୍ଟ ତୋଗେଛାୟା ଅସମ୍ଭବୋକ୍ତାକ୍ଷେତ୍ର । କେଚିତ୍ତ ପରିପକ୍ଷ ଯୋଗିନୋହପି ଦୈବାତ୍ମାଗେଛାୟାଃ ସତ୍ୟଃ କର୍ଦ୍ମ ସୌଭର୍ଯ୍ୟାଦି ଦୃଷ୍ଟ୍ୟା ତୋଗମପ୍ରାହରିତି । ଶୁଚୀନାଃ ସଦାଚାରାଣାଃ ଶ୍ରୀମତାଃ ଧରିକ ବନ୍ଦିଗାନୀନାଃ ରାଜାଃ ବା ॥ ୪୧ ॥

ଅନ୍ଧଲାଭେର ସେ ପଥ ତାହାତେ ବିମୁଢ ହଇୟା ଅପ୍ରତିଷ୍ଠ ହଇୟା ପଡ଼ିଲ । ସେ ଉଭୟ ମାର୍ଗ ଭଣ୍ଡ ହଇୟା କି ଛିନ୍ନାଭେର ଶାୟ ଏକେବାରେ ନଷ୍ଟ ହଇୟା ଯାଇବେ ? ॥ ୩୮ ॥

ଶାନ୍ତକାରେରା ସର୍ବଜ ନନ, ତୁମି ପରମେଷ୍ଟ ଅତ୍ୟବ ସର୍ବଜ । ତୁମି ବ୍ୟତୀତ ଅଥ କେହ ଏହ ସଂଶୟ ଛେଦ କରିତେ କ୍ଷମବାନ ହଇବେ ନା । ଅତ୍ୟବ କୃପାପୂର୍ବକ ଆମାର ଏହ ସଂଶୟଟୀ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ରଙ୍ଗେ ଛେଦନ କର ॥ ୩୯ ॥

ହେ ପାର୍ଥ ! ଇହକାଳେ ବା ପରକାଳେ କଥନଇ ଯୋଗାନୁଷ୍ଠାନ କର୍ତ୍ତାର ବିନାଶ କ୍ଷମନାଃ କୁଳ୍ୟାଣ ଆଁପକ ଯୋଗ ଅହୁଷ୍ଟାର କଥନଇ ଦୂର୍ଗତି ହଇବେ ନା । ମୂଳ କଥା ଏହ ସେ ମାନବ ସକଳ ଛୁଟ ଭାଗେ ବିଭାଜ୍ୟ, ଅବୈଧ ଓ ବୈଧ । ସେ ସକଳ ବ୍ୟକ୍ତି କେବଳ ଇତ୍ତିର ମାତ୍ର ତୃପ୍ତି କରେ, କୋନ ବିଧିର ବଶୀଭୂତ ନନ, ତାହାରା ପଞ୍ଚଦିଗେର ଶାୟ ବିଧି ଶୁଣ । ସଭ୍ୟଇ ହଟକ ବା ଅସଭ୍ୟଇ ହଟକ, ମୂର୍ଖଇ ହଟକ ବା ପଞ୍ଚିତଇ ହଟକ, ହର୍ଷଳ ହଟକ ବା ବଲବାନ ହଟକ, ଅବୈଧ ବ୍ୟକ୍ତିର ଆଚରଣ ସର୍ବଦାହିତ ପଞ୍ଚ ତୁଳ୍ୟ । ତାହାଦେର କାର୍ଯ୍ୟ କୋନ ପ୍ରକାର କଲ୍ୟାଣ ଶମ୍ଭେର ସମ୍ଭାବନା ନାହି । ବୈଧ ନୈଗଣକେ କର୍ମୀ ଜ୍ଞାନୀ ଓ ଭକ୍ତ ଏହ ତିନ୍ତିଶ୍ରେଣୀକେ ପିନ୍ଧିତ କର୍ମୀ ଯାଇ । କର୍ମୀଗଣକେ ସକ୍ଷମକର୍ମୀ ଓ ନିକାମକର୍ମୀ ଏହ ପ୍ରାତିକର୍ମ ପିନ୍ଧିତ

ଅଥବା ଯୋଗିନୀରେ କୁଳେ ଭସତି ଧୀମତୀଂ ।
ଏତଙ୍କି ହୁଲ୍ଲ' ଭତରଂ ଲୋକେ ଜନ୍ମ ଯଦୀଦୃଶଂ ॥ ୪୨ ॥

ଅଲ୍ପକାଳାଭ୍ୟନ୍ତ ଯୋଗଭଂଶେ ଗତିରିଯମ୍ବୁଦ୍ଧ । ଚିରକାଳାଭ୍ୟନ୍ତ ଯୋଗଭଂଶେତୁ ପକ୍ଷାନ୍ତରମାହ
ଅଥବେତି । ଯୋଗିନାଂ ବିନି ଅଭ୍ରତୀନାମିତର୍ଥ ॥ ୪୨ ॥

କରା ଯାଉ । ସକାମକର୍ମୀ ସକଳ ଅତ୍ୟନ୍ତ କୁଦ୍ର ସୁଖାଦେହୀ ଅର୍ଥାଂ ଅନିତ୍ୟ
ସୁଖାଭିଲାଷୀ । ତାହାଦେର ସର୍ଗାଦିଲାଭ ଓ ସାଂସାରିକ ଉତ୍ସତି ଆଛେ ବଟେ,
କିନ୍ତୁ ମେ ସମସ୍ତ ସୁଖଇ ଅନିତ୍ୟ, ଅତ୍ୟବ ସାହାକେ ଜୀବେର ପକ୍ଷେ କଲ୍ୟାଣ ବଲା
ଯାଉ ତାହାଦେର ପ୍ରାପ୍ୟ ନାହିଁ । ଜୀବେର ଜଡ଼-ମୋଚନାନନ୍ଦର ନିତ୍ୟାନନ୍ଦ ଲାଭଇ
କଲ୍ୟାଣ । ମେହି ନିତ୍ୟାନନ୍ଦ ଲାଭ ଯେ ପର୍ବେ ନାହିଁ ମେ ପର୍ବଇ ମିରଥକ । କର୍ମ-
କାଣ୍ଡେ ସଥନ ମେହି ନିତ୍ୟାନନ୍ଦ ଲାଭେର ଉଦ୍ଦେଶ ସଂୟୁକ୍ତ ହୟ ତଥନଇ କର୍ମକେ କର୍ମ-
ଯୋଗ ବଲା ଯାଉ । ମେହି କର୍ମଯୋଗ ଦ୍ୱାରା ଚିତ୍ତଶୁଦ୍ଧି, ତଦନ୍ତର ଜ୍ଞାନଲାଭ, ତଦନ୍ତର
ଧ୍ୟାନ-ଯୋଗ ଓ ଚରମେ ଭକ୍ତିଯୋଗ ଲକ୍ଷ ହୟ । ସକାମ କର୍ଷେ ଯେ ସମସ୍ତ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ
ପରିତ୍ୟାଗ ପୂର୍ବକ କ୍ଲେଶ ସ୍ଵିକାରେର ବିଧାନ ଆଛେ ତାହା ଦ୍ୱାରା କର୍ମୀକେଓ ତପସୀ
ବଲା ଯାଉ । ତପସ୍ୟା ଯତଇ ହୃଦୀ ମେ ସକଳେର ଅବଧି ଇଞ୍ଜିଯ ସୁଖ ବହି ଆଯ
କିଛୁଇ ନାହିଁ । ଅସୁରଗଣ ତପସ୍ୟାର ଦ୍ୱାରା ଫଳଲାଭ କରନ୍ତ ଇଞ୍ଜିଯ ତର୍ପଣଇ
କରିଯା ଥାକେ । ଇଞ୍ଜିଯ ତର୍ପଣ ରୂପ ଅବଧି ଅତିକ୍ରମ କରିଲେ ସହଜେଇ ଜୀବେର
କଲ୍ୟାଣ ଉଦ୍ଦେଶକ କର୍ମଯୋଗ ଆସିଯା ପଡ଼େ । ମେହି କର୍ମଯୋଗହିତ ଧ୍ୟାନ-
ଯୋଗୀ ବା ଜ୍ଞାନଯୋଗୀ ଅଧିକତର କଲ୍ୟାଣ କାରୀ । ସକାମ କର୍ମ ଦ୍ୱାରା ଜୀବେର
ଯାହା କିଛୁ ଲଭ୍ୟ ହୟ ତାହା ହଇତେ ଅଷ୍ଟାଙ୍ଗଯୋଗୀର ସକଳ ଅବହାର ଫଳଇ
ଭାଲ ॥ ୪୦ ॥

ଅଷ୍ଟାଙ୍ଗ ଯୋଗ ହଇତେ ଯୀହାରା ଭଣ୍ଟ ହନ ତୀହାରା ହୁଇ ଶ୍ରେଣୀତେ ବିଭକ୍ତ ହଇଯା
ଥାକେନ ଅର୍ଥାଂ 'ଅଲ୍ପକାଳାଭ୍ୟନ୍ତ-ଯୋଗଭର୍ତ୍ତ' ଓ ଚିରକାଳାଭ୍ୟନ୍ତ-ଯୋଗଭର୍ତ୍ତ । ଅଲ୍ପ-
ଭ୍ୟାସେର ପରେଇ ବିନି ଯୋଗଭର୍ତ୍ତ ହନ ତିନି ସକାମ ପୁଣ୍ୟବାନଦିଗେର ପ୍ରାପ୍ୟ
ସର୍ଗଲୋକାଦିଲୋକ୍ ସକଳେ ବହକାଳ ବାସ କରିଯା ସଦାଚାରୀ ବ୍ରାହ୍ମଗମିଗେର ଗୃହେ,
ଅଥବା ଶ୍ରୀମଦ୍ ଧନିକ ବର୍ଣ୍ଣକାଦିର ଗୃହେ ଜନ୍ମଗ୍ରହଣ କରେନ ॥ ୪୧ ॥

ଚିରକାଳାଭ୍ୟନ୍ତ ପର ଯୀହାର ଯୋଗଭର୍ତ୍ତ ହୃଦୀ, ତିନି, ଜ୍ଞାନୀ ଯୋଗୀଦିଗେର ପ୍ରାପ୍ୟ
ଅଷ୍ଟାଙ୍ଗ କରେନ । ଏହି ପ୍ରକାର ସଂକୁଳେ ଜୟତ୍ୟାନ୍ତ କରା ହୁଏ ଭତର ବର୍ଣ୍ଣକା-

ତତ୍ତ୍ଵ ବୁଦ୍ଧି ସଂଯୋଗଂ ଲଭତେ ପୌର୍ବଦେହିକଂ ।
 ସତତେ ଚ ତତୋଭୂଯଃ ସଂସିଦ୍ଧୌ କୁରୁନନ୍ଦନ ! ॥ ୪୩ ॥
 ପୂର୍ବାଭ୍ୟାସେନ ତୈନେବ କ୍ରିୟତେହଶୋହପି ସଃ ।
 ଜିଜ୍ଞାସୁରପି ଯୋଗସ୍ୟ ଶବ୍ଦବ୍ରଙ୍ଗାତିବର୍ତ୍ତତେ ॥ ୪୪ ॥
 ଅସ୍ତ୍ରାଦ୍ୟତମାନଙ୍କ ଯୋଗୀ ସଂଶୁଦ୍ଧ କିଳିଷୁଷଃ ।
 ଅନେକ ଜନ୍ମସଂସିଦ୍ଧତୋ ସାତି ପରାଂ ଗତିଃ ॥ ୪୫ ॥

ତତ୍ତ୍ଵ ବିବିଧଥିବିଦିପି ଅନ୍ତରି ବୁଦ୍ଧା ପରମାସ୍ତନିଷ୍ଠା ସହ ସଂଯୋଗଂ ପୌର୍ବଦେହିକଂ
 ପୂର୍ବଜୟତ୍ତବଃ ॥ ୪୩ ॥

କ୍ରିୟତେ ଆକୃତ୍ୟାତୋ ଯୋଗସା ଯୋଗଂ ଜିଜ୍ଞାସୁରପି ଭୟତି । ଅତଃ ଶବ୍ଦ ବ୍ରଙ୍ଗ ବେଦଶାସ୍ତ୍ରମତି
 ବର୍ତ୍ତତେ ବେଦୋକ୍ତକର୍ମମାର୍ଗମତିକ୍ରମ୍ୟ ବର୍ତ୍ତତେ । କିନ୍ତୁ ଯୋଗମାର୍ଗ ଏବତିଷ୍ଠିତୀତାର୍ଥ: ॥ ୪୪ ॥

ଏବଂ ଯୋଗଭଂଶେ କାରଣଂ ସତ୍ତ୍ଵଶୈଖିଳାଯମେବ । “ଅସତି: ଶ୍ରଦ୍ଧଯୋପେତ ଇତ୍ୟାକ୍ତେ:” । ତତ୍ତ୍ଵଚ
 ସତ୍ତ୍ଵ ଶୈଖିଳାବତୋ ଯୋଗଭିନ୍ନ ଜ୍ଞାନରେ ପୁନର୍ଯ୍ୟାଗପ୍ରାପ୍ତିରେବୋତ୍ତମା, ନତୁ ସଂସିଦ୍ଧି: । ସଂସିଦ୍ଧିଜ୍ଞ
 ସାମାଜିକର୍ମମତିକ୍ଷେତ୍ରଯୋଗସ୍ୟ ପରିପାକକ୍ଷାଂ, ତାବନ୍ତିରେବେତ୍ୟବସୀରେ । ବନ୍ଧୁ ନ କବାଚିଦପି ଯୋଗେ
 ଶୈଖିଳୀ ପ୍ରସତ୍ତ ସନ୍, ଯୋଗଭିନ୍ନ ଶତ୍ରୁବାଚାଃ । କିନ୍ତୁ ବହୁଯୁ ବିପକ୍ରିୟ ସମ୍ୟାଗ୍ୟାଗମସମାଧିଭି: ।
 ‘ତ୍ରୁଟୁ: ଯତନ୍ତେ ଯତର: ଶୁଷ୍ଟାଗାରେୟ ସଂପଦମିତିକର୍ମଦୋକ୍ଷେ:’ । ମୋହପି ନୈକେନ ଜନ୍ମନା ସିଧ୍ୟତୀ-
 ତ୍ୟାହୁ ‘ଅସ୍ତ୍ରାଦ୍ୟତମାନଃ ଅଭୂତ ସତ୍ତ୍ଵାଦପି ସତ୍ତ୍ଵବାନିତାର୍ଥ:’ । ତୁକାରାଃ ପୂର୍ବୋକ୍ତାଂ ଯୋଗଭିନ୍ନାଦର୍ଶ ଭେଦଂ
 ବୋଧରୁତି । ସଂଶୁଦ୍ଧକିରିବଃ ସମ୍ବନ୍ଧ ପରିପକ୍ଷ କରାଯଃ । ମୋହପି ନୈକେନଜନ୍ମନା ସିଧ୍ୟତୀତି
 ସଃ । ପରାଂ ଗତିଃ ଯୋକ୍ଷଃ ॥ ୪୫ ॥

ଆନିବେ । ସେହେତୁ ତଥାଯ ଜନ୍ମଗ୍ରହଣ କରିଲେ ସହଜେଇ ପ୍ରଥମ ହିଁତେ ଉଚ୍ଚମଙ୍ଗ
 ବନ୍ଧତ ଜୀବେର ଅଧିକ ଉତ୍ସତିର ସନ୍ତବ ॥ ୪୨ ॥

— ହେ ପୁନ୍ରଜୟନ ! ତିନି ତଥାଯ ଜାତ ହିଁଯା ପୌର୍ବଦେହିକ ବୁଦ୍ଧି ସଂଯୋଗ
 ଲାଭ କରେନ । ଅତଏବ ନୈରାଗ୍ୟକ କୁଟିକ୍ରମେ ଯୋଗ ସଂସିଦ୍ଧିର । ଅତ ପୁନର୍ବନ୍ଧ
 ସତ୍ତ୍ଵବାନ ଥାକେନ ॥ ୪୩ ॥

ନିର୍ମଳ ବନ୍ଧତ: ପୂର୍ବାଭ୍ୟାସେର ଦ୍ୱାରା ଯୋଗ ଶାନ୍ତ୍ରେ ଜିଜ୍ଞାସୁ ପୁରୁଷ ବେଦୋକ୍ତ
 ସକାମ କର୍ମ ମାର୍ଗକେ ଅତିକ୍ରମ କରିଯା ଥାକେନ । ଅର୍ଥାତ୍ ସକାମ କର୍ମମାର୍ଗେ ସେ
 କଳ ନିର୍ମଳ ଆହେ ତଦପେକ୍ଷା ଉତ୍ସତି କଳ ଲାଭ କରେନ ॥ ୪୪ ॥

ଅର୍ଥମ ଅଭୂତ କଳ ସହକର୍ଣ୍ଣରେ ଅଭ୍ୟାସ କରିବେ କରିବେ ଯୋଗୀର ଯୋଗ
 ପୂର୍ବପକ୍ଷ ହର ଏବଂ ସମ୍ବନ୍ଧ କରାଯ ତୁର ହିଁତେ ଥାକେ । ଆଦେଶ ଜନ୍ମ ପରିପକ୍ଷ

ତପସିଭୋଷ୍ଠିକୋ ଯୋଗୀ ଜ୍ଞାନିଭୋଷ୍ଠି ସତୋଷ୍ଠିକ ।
କର୍ମିଭ୍ୟଚାଧିକୋ ବୋଗୀ ତମ୍ଭାଦେହୀଗୀ ଭ୍ୟାର୍ଜୁନ ! ॥୪୬॥
ଯୋଗିନାମପି ସର୍ବେଷାଂ ମଦ୍ଗତେନାସ୍ତରାୟନା ।
ଆଦ୍ଵାବାନ୍ ଭଜତେ ଯୋ ମାଂ ସମେ ସୁକୃତମୋହତ : ॥ ୪୭ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀ ମହାଭାରତେ ଶତସାହ୍ର୍ୟାଂ ସଂହିତାଯାଃ ବୈଯା-
ସିକ୍ୟାଂ ଭୌମପର୍ବତି ଶ୍ରୀଭଗବନ୍ଧୀତାସ୍ମ୍ପନିଷତ୍ସ୍ଵ ବ୍ରଜବିଦ୍ୟାଯାଃ
ଯୋଗଶାସ୍ତ୍ରେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣାର୍ଜୁନସଂବାଦେଧ୍ୟାନଘୋଗୋନାମ ସତୋଷ୍ଠିଧ୍ୟାଯଃ ।

କର୍ମଜ୍ଞାନତପୋ ଯୋଗବତାଂ ମଧ୍ୟେ କଃ ଶ୍ରେଷ୍ଠ : ଇତ୍ୟପେକ୍ଷାଯାମାହ । ତପସିଭୋଷ୍ଠି କୁଞ୍ଚୁଚାଲ୍ଲାଗାନ୍ତି
ତପୋନିଷଟେଭୋ ଜ୍ଞାନିଭୋ ବ୍ରକ୍ଷୋପାସକେଭୋଷ୍ଠି ଯୋଗୀ ପରମାଜ୍ଞୋପାସକେଷ୍ଠିକୋଷ୍ଠିକୋଷ୍ଠି
ଇତି ମମେଦମେବ ମତମିତି ଭାବ : । ଯଦି ଜ୍ଞାନିଭୋଷ୍ଠିପ୍ରଧିକନ୍ତୁଦା କିଃ ; ଉତ୍ କର୍ମିଭ୍ୟ ଇତ୍ୟାହ
କର୍ମିଷ୍ଟି, ଶେଷି ॥ ୪୬ ॥

ତହିଁ ଯୋଗିନଃ ସକାଶାନ୍ତାସ୍ତଥିକଃ କୋହ୍ପିତାବସୀଯତେ ; ତତ୍ ବୈବଃବାଚ୍ୟମିତ୍ୟାହ ଯୋଗି-
ନାମିତି । ପକ୍ଷମାର୍ଥେ ସତୀ ନିର୍ଦ୍ଧାରଣା ଯୋଗାଃ । ତପସିଭୋ ଜ୍ଞାନିଭୋଷ୍ଠିକିଇତି ପକ୍ଷମାର୍ଥକ୍ର-
ମାଚ୍ଚବୋଗୀଭାଃ ସକାଶାଦପିତାର୍ଥଃ । ନ କେବଳ ଯୋଗିଭା ଏକବିଧେଭାଃ ସକାଶାଂ ଅପିତୁ
ସେଗିଭାଃ ସର୍ବଭାଃ ନାନାବିଧେଭୋ ଯୋଗାଙ୍କିତେଭୋ ସଂପ୍ରତ୍ୟାତ ସମାଧ୍ୟସଂପ୍ରତ୍ୟାତ ସମାଧିମଞ୍ଜୋ-
ହପୀତି । ଯବା ଯୋଗାଃ ଉପାୟାଃ କର୍ମଜ୍ଞାନତପୋ ଯୋଗଭଜାଦୟନ୍ତରତାଂ ମଧ୍ୟେ ଯୋ ମାଂ ଭଜେତ,
ମୁକ୍ତତୋ ଭବତି ସ ଯୁକ୍ତତମ : ଉପାୟବନ୍ତରଃ । କର୍ମ ତପସ୍ତି ଜାନୀଚ ଯୋଗୀମିତଃ । ଅଷ୍ଟାଙ୍ଗଯୋଗୀ
ସୋଗିତରଃ । ଶ୍ରେଷ୍ଠ କୌରନାଦି ଭକ୍ତିମାଂସ ଯୋଗିତମ ଇତାର୍ଥଃ । ଯଦୁଭିଃ ଶ୍ରୀଭଗବତେ—“ମୁକ୍ତା-
ନାମପି ସିଙ୍କାନାଂ ନାରାୟଣ ପରାଯଣଃ । ହୃଦୟଭିଃ ପ୍ରଶାସ୍ତାତ୍ମା କୋଟିପି ମହାମୂଳେ ଇତି ॥ ୪୭ ॥

ଅଗ୍ରମାଧ୍ୟାଯାଟକଃ ସମ୍ଭକ୍ତି ଯୋଗନିଜ୍ଞପକଃ ।

ତତ୍ ସ୍ତରମ୍ଭଃ ଶ୍ଲୋକେ ଭତ୍ତକର୍ତ୍ତବିଭୂତଃ ॥ ୧ ॥

ଅଧିମେନ କଥା ସ୍ତରଃ ଗୀତାଶାସ୍ତ୍ରଶିରୋମଣିଃ ।

• ଶିତୀରେନ ତୃତୀୟେନ ତୁର୍ଯ୍ୟେନାକାମ୍ କର୍ମଚ ॥

ଯୋଗଭଜ୍ୟମ କରିତେ କରିତେ ଅବଶେଷେ କିଞ୍ଚିତ୍ ଶୂନ୍ୟ ହିଲେ ଯୋଗୀ ପରମଗତି
କ୍ରମ ମୋର୍କ ଲାଭ କରେନ୍ ॥ ୪୯ ॥

ଉତ୍ସମ କ୍ରମ ବିବେଚନା କରିବା ଦେଖ ସେ ସକାମ କର୍ମ-ଗତ ତପସ୍ତି ଅପେକ୍ଷା
କର୍ମଯୋଗୀ ଶ୍ରେଷ୍ଠ । ଜ୍ଞାନଯୋଗୀ ତମପ୍ରେକ୍ଷା ଶ୍ରେଷ୍ଠ । ସର୍ବାଙ୍ଗ କର୍ମ ଅପେକ୍ଷା
ଯୋଗୀଇ ଶ୍ରେଷ୍ଠ । ଅତରେ ହେ ଅର୍ଜୁନ ! ଫୁଲ ଯୋଗୀ ହୁଏ ॥ ୫୦ ॥

ଜ୍ଞାନକ ପକ୍ଷମେନୋକ୍ତଃ ସୋଗଃ ସଠେନ କୀର୍ତ୍ତିଃ ।
ପ୍ରାଦାନେବ ତନପୋତ୍ୱ ବଟ୍ଟକଃ କର୍ମ ମିଳିପକଃ ।
ଇତି ସାରାର୍ଥବର୍ତ୍ତଣାଃ ହର୍ଷିଣ୍ୟାଃ ଭଙ୍ଗଚେତସାଃ ।
ଶୀତାମୁଖଠୋହଥାଯୋହସ୍ । ସମ୍ଭତଃ ସତାଃ ।

ଯତ ପ୍ରକାର ସୋଗୀ ଆଛେ ସର୍ବାପେକ୍ଷା ଭକ୍ତିଯୋଗାନୁଷ୍ଠାତା ସୋଗୀଇ ଶ୍ରେଷ୍ଠ । ଯିନି ଶ୍ରଦ୍ଧାବାନ ହଇୟା ଆମାକେ ଭଜନା କରେନ ତିନି ସୂର୍ଯ୍ୟ ସୋଗୀଗଣ ଅପେକ୍ଷା ଶ୍ରେଷ୍ଠ । ବୈଧ ମାନବଦିଗେର ମଧ୍ୟେ ସକାମ କର୍ମୀକେ ସୋଗୀ ବଲା ଯାଇ ନା । ନିକାମ କର୍ମୀ, ଜ୍ଞାନୀ, ଅଷ୍ଟାଙ୍ଗ ସୋଗୀ ଓ ଭକ୍ତିଯୋଗାନୁଷ୍ଠାତା ଇହାରୀ ସୋଗୀ । ବସ୍ତ୍ରତଃ ଯୋଗ ଏକ ବହି ଦ୍ରୁତ ନୟ । ଯୋଗ ଏକଟୀ ସୋପାନ ମର ମାର୍ଗ ବିଶେଷ । ସେଇ ମାର୍ଗକେ ଆଶ୍ରଯ କରିଯା ଜୀବ ବ୍ରଦ୍ଧ-ପଥାରୁଚ ହନ । ନିକାମ କର୍ମ ସୋଗ ଏହି ସୋପାନେର ଅର୍ଥମ କ୍ରମ । ତାହାତେ ଜ୍ଞାନ ଓ ବୈରାଗ୍ୟ ସଂୟୁକ୍ତ ହଇୟା ଦ୍ଵିତୀୟ କ୍ରମ କ୍ରମ ଜ୍ଞାନସୋଗ ହୟ । ତାହାତେ ପୁନରାୟ ଉତ୍ସର ଚିନ୍ତାକ୍ରମ ଧ୍ୟାନଯୁକ୍ତ ହଇୟା ଅଷ୍ଟାଙ୍ଗ ସୋଗ କ୍ରମ ତୃତୀୟ କ୍ରମ ହୟ । ତାହାତେ ଭଗବଂ ପ୍ରୀତି ସଂୟୁକ୍ତ ହଇଲେ ଭକ୍ତି-ସୋଗ କ୍ରମ ଚତୁର୍ଥ କ୍ରମ ହୟ । ଏ ସମ୍ଭତ କ୍ରମ ସଂୟୁକ୍ତ ହଇୟା ସେ ବୃଦ୍ଧ ସୋପାନ ତାହାରଇ ନାମ ସୋଗ । ସେଇ ସୋଗକେ ସ୍ପଷ୍ଟକ୍ରମେ ବ୍ୟାଖ୍ୟା କରିତେ ଗେଲେ ଉତ୍କ ଧ୍ୟାନସୋଗ ସକଳେର ଉଲ୍ଲେଖ କରିତେ ହୟ । ସୀହାଦେର ନିତ୍ୟ କଳ୍ପାନୀହି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ତାହାରା ସୋଗଇ ଅବଲମ୍ବନ କରେନ । କିନ୍ତୁ ପ୍ରୀତି କ୍ରମେ ଉତ୍ତରତ ହଇୟା ତାହାତେ ପ୍ରଥମେ ନିଷ୍ଠାନାତ କରତ ଶେଷେ ଏ କ୍ରମ ପରିତ୍ୟାଗ-ପୂର୍ବକ ତାହାର ଉପରହୁ କ୍ରମ ଗମନେର ଅନ୍ତ ପୂର୍ବ କ୍ରମ-ନିଷ୍ଠା ତ୍ୟାଗ କରିତେ ହୟ । ଯିନି କୋନ କ୍ରମେ ଆବଶ୍ୟକ ରହିଲେନ, ତାହାର ସୋଗ ସମ୍ଯକ୍ ହୟ ନା । ଅତଏବ ସେଥାନେ ଆବଶ୍ୟକ ଥାକେନ ସେଇ କ୍ରମେର ନାମ ସଂୟୁକ୍ତ ଏକଟୀ ଧ୍ୟାନସୋଗଇ ତାହାର ପ୍ରତିଷ୍ଠା । ଏହି କ୍ରମଟି କେତେ କର୍ମ୍ୟୋଗୀ, କେହ ଜ୍ଞାନସୋଗୀ, କେହ ଅଷ୍ଟାଙ୍ଗସୋଗୀ କେହ ବା ଭକ୍ତି-ସୋଗୀ ବଲିଯା ପରିଚିତ ହନ । ଅତଏବ ହେ ପାର୍ଥ ! ସୀହାର ଚରମ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ କେବଳ ଆମାତେ ଭକ୍ତିକରା ତିନି ଏ ସମ୍ଭତ ସୋଗୀ ଅପେକ୍ଷା ଶ୍ରେଷ୍ଠ । ତୁମି ସେଇ ପ୍ରକାର ସୋଗୀ ହୁଏ ॥ ୪୭ ॥

ନିକାମ କର୍ମ ଦ୍ଵାରା ଜ୍ଞାନ, ତତ୍ତ୍ଵାରା ଧ୍ୟାନ ସୋଗ ଓ ଅବଶେଷେ ଭକ୍ତି
ସୋଗଇ ଜୀବେର ଲଭ୍ୟ, ଇହା ଏହି ଅଧ୍ୟାତ୍ମର ଅର୍ଥ ।

ଇତି ସମ୍ପଦ ଅଧ୍ୟାବ୍ଦୀ ।

সপ্তমোহধ্যায়ঃ ।

—*—

শ্রীভগবানুবাচ ।

ময়ঃসত্ত্বনাঃ পার্থ ! যোগং যুঞ্জন্মদাশ্রয়ঃ ।
অসংশয়ং সমগ্রংমাং যথা জ্ঞাস্যসি তচ্ছ্ৰুতু ॥ ১ ॥

কদা সদাবল্ল-ভুবো মহা প্রতোঃ
কৃপায়তাকে শৰণৌ আয়ামহে ।
যথা তথা প্রোজিক্ত মুক্তিতৎপথা
ভজ্যাখনা প্রেমসুধাময়া মহে ।
সপ্তমে ভজনীরস্ত শ্রীকৃষ্ণের্যামুচ্ছাতে ।
ন ভজন্তে ভজন্তে যে তোপুত্রাভ্রবির্ধাঃ ॥

প্রথমেনাধ্যায় ষট্কেনায়করণ শুক্রথক নিকাম কর্ম সাপেক্ষে মোক্ষফলসাধকে জ্ঞান-
যোগাবৃত্তে । ইদানীমনেন বিত্তীয়াধ্যায় ষট্কেন কর্মজ্ঞানাদি মিশ্রপ্রবণাং নিকামত সকাম-
স্বাতঃং চ সীমোকাদি সাধকঃ, তথা সর্বস্মুখ্যঃ কর্মজ্ঞানাদি নিরপেক্ষএব প্রেমবৎ পার্বদত্ত-
কল্পণমুক্তিফল সাধকঃ, তথা “বৎকর্মভি র্থতপসা জ্ঞান বৈরাগ্যায়োচ্যৎ” ইতাদো “সর্বঃ

হে পার্থ ! অস্তঃকরণ শোধক নিকাম কর্মযোগ সাপেক্ষ মোক্ষ ফল
সাধক জ্ঞান ও যোগ প্রথম ছয় অধ্যায়ে বলিলাম । বিত্তীয় ছয় অধ্যায়ে
ভক্তিযোগ বলিতেছি শ্রবণ কর । আমাতে আসক্ত চিত্ত ~~স্তোত্র স্মারক~~
যোগ অভ্যাস করিলে যৎ সম্বৰ্ধীয় সমগ্র জ্ঞান লাভ করিবে ইহাতে কিছু
মাত্র সল্লেহ নাই । ব্রহ্মজ্ঞান রূপ যে জ্ঞান তাহা সমগ্র নয়, যেহেতু তাহা
সবিশেষ জ্ঞান নয় । জড়ীয় বিশেষ পরিভ্যাগ পূর্বক যে একটা নির্বিশেষ
চিন্তালাভ করা যায়, তাহাতেই নির্বিশেষ চিন্তার বিষয় রূপ আমার নির্বিশেষ
আবির্ভাৰ রূপ ব্রহ্ম উদ্বয় হয় । তাহা নিষ্ঠণ নয়, কেন না তাহা
দেহাদিৰ অতিরিক্ত বে সাহিত্য জ্ঞান তাহাই মাত্র । ভৌজ্ঞ নিষ্ঠণ বৃত্তি
বিষয়, তাহাকে অবলম্বন করিলেই নিষ্ঠণ রূপ বে আৰি, জীবেৰ নিষ্ঠণ
চক্রে পরিসঞ্চিত হইল । ১ ॥

ଜ୍ଞାନଂ ତେହଙ୍କ ସବିଜ୍ଞାନମିଦଂ ବନ୍ଧ୍ୟମ୍ୟଶେଷତଃ ।

ମନ୍ତ୍ରଭିତ୍ୟରୋଗେନ ମନ୍ତ୍ରକୋ ଲଭତେହଙ୍ଗ୍ମା । ସର୍ବାପରଂ ମନ୍ତ୍ରାମ” ଇତ୍ୟାହ୍ୟାଜେ ବିନାପି ସାଧାରଣରଙ୍ଗ ସର୍ବାପରମାଦି ନିଧିଳ ସାଧକଳ ପରମଃ ସତ୍ତ୍ଵଃ ସର୍ବତ୍ରକରୋହପି ସର୍ବତ୍ରକରଃ ଶ୍ରୀମନ୍ତତ୍ତ୍ଵ ମୋଗ ଉଚ୍ଛାତେ । ଅତ୍ୟ ତମେବ ବିଦିହା ଅତି ସ୍ତୁଦୁ ଦେଖିତି ଅତ୍ୟତଃ ଶ୍ରୀମନ୍ତତ୍ତ୍ଵ ବିନା କେବଳମା ଭକ୍ତୋବୈକିଥଃ ମୋକ୍ଷକରେ । ମୈବ”, ତମେବ ତେପଦାର୍ଥଂ ପରମାତ୍ମାମନେବ ବିଦିହା ସାକ୍ଷାଦ୍ବୁଦ୍ଧ, ନତୁ ଏହ ପଦାର୍ଥ ମାତ୍ରାନଂ ନାପି ଅକୁତିଃ ନାପି ଆକୁତିଃ ବନ୍ଧମାତ୍ରଃ ବିଦିହା ହୃଦୟମତେତୌତି ଅନ୍ତଃ ଅତେରଗତଃ । ତତ୍ତ୍ଵମିତ ଶର୍କରା ରମ୍ଭର୍ଷଣେ ସଥା ରମ୍ଭନେବ କାରଣଃ, ନତୁ ଚକ୍ରଃ ଶ୍ରୋତାଦିକଃ; ତତ୍ତ୍ଵେବ ପରମକାଶାଦେ ଭକ୍ତିରେବ କାରଣଃ । ଭକ୍ତେଣ୍ଟାତୀତି-ଭାସ୍ତରୈବ ଶ୍ରୀତୀତତ୍ତ୍ଵ ବ୍ରଜଗୋ ଗ୍ରହଣ-ସମ୍ଭବେତ; ନତୁ ଦେହାଦିତିରିକାତ୍ମଜାନେନ ସାହିକେନ । ଭଜାହମେକଯା ଗ୍ରାଙ୍ଗ ଇତି ତ୍ରଗ୍ଭବତ୍ରତ୍ତେରିତି । “ଭଜ୍ୟ ମାନ୍ତ୍ରିଜ୍ଞାନାତି ବାବାନ ଶର୍ଚାପି ତ୍ରବ୍ରତଃ” ଇତ୍ୟାତ୍ମବିଶେମଃ ପ୍ରତିପାଦଯିଷ୍ୟାମଃ । ଜ୍ଞାନ ଯୋଗଯୋଗ ମୁଦ୍ରିତାଧିନ ପ୍ରସିଦ୍ଧିତ ତତ୍ତ୍ଵ ଗୁଣୀଭୂତ ଭକ୍ତି ପ୍ରଭାବାଦେବ; ତମା ବିନା ତମୋରକିଣିକରହୁଣ୍ଠ ବହଣଃ ଶ୍ରବଣଃ । • କିକାନ୍ତଃ ଶ୍ରତୋ ବିଦିହା ଇତ୍ୟନ୍ତରଃ ଏବକାରଣାପ୍ରୟୋଗାଦେବ ଯୋଗବ୍ୟବଚେଦାଭାବେ ଜ୍ଞାପିତେ ସତି, ତଞ୍ଚାଦେବ ପରମାତ୍ମାନେ ବିନିତାଂ କୃଚିଦବିନିତାଦିପି ମୋକ୍ଷ ଇତାର୍ଥୀ ଲଭାତେ । ତତ୍ତ୍ଵ ଭକ୍ତୁଥେବ ଶିଶ୍ରୀଣ ପରମାତ୍ମଜାନେନ ମୋକ୍ଷଃ । କୃଚିତ୍ୱ ଭକ୍ତୁଥାଂ ତତ୍ତ୍ଵଜ୍ଞାନଃ ବିନାପି କେବେଳେନ ଭକ୍ତି-ମାତ୍ରେଣ ମୋକ୍ଷ ଇତାର୍ଥଃ ପର୍ଯ୍ୟବନ୍ତଃ । ସଥା ମନ୍ତ୍ରଶିଖିକା ପିଣ୍ଡାତ୍ମନା ଦୋଷେଗାଲକ ଶାଦୀଦିପି ଭୁକ୍ତାତ୍ମଦେକ ମାତ୍ରେ ବ୍ୟାଧି ନ ଶୁଦ୍ଧତା ନ ମନ୍ଦେଶଃ । ମନ୍ତ୍ରଶିଖିକାନିତେ ଥାବ ବିକାରେ ଶର୍କରାସିତେ ଇତ୍ୟମରଃ । ଶ୍ରୀମନ୍ତକବେନାପୁଣ୍ୟଃ—“ନିଧିପରୋହପି ଭଜତୋହବିଚ୍ଛ୍ଵାହପି ସାକ୍ଷାତ୍ତ୍ଵ ମନ୍ତ୍ରନୋ-ଗଦରାଜ ଇବୋପ୍ୟୁତଃ” ଇତି । ମୋକ୍ଷଧର୍ମେ ନାରାଯଣେହପ୍ୟୁତଃ—“ସାବେ ସାଧନ ସୁପ୍ରତିଃ ପ୍ରକର୍ଷାର୍ଥ ଚତ୍ରଟେ । ତମା ବିନା ତଦାପୋତି ନରୋ ନାରାଯଣାଶ୍ରଯଃ” ଇତି । ଏକାଦଶେହପ୍ୟୁତଃ—“ସତ୍କର୍ମ-ଭିର୍ବନ୍ଦମନ୍ତ୍ରନ ଜ୍ଞାନେବରାଗ୍ୟୋଚ ସ୍ଵର୍ଗ ଇତ୍ୟାଦେ “ମନ୍ତ୍ରଃମନ୍ତ୍ରଭିତ୍ୟରୋଗେନ ମନ୍ତ୍ରକୋଲଭତେହଙ୍ଗ୍ମା” ଇତି । ଅତ୍ୟଏବ “ସନ୍ନାମ ମନ୍ତ୍ରଃଶ୍ରବଣାଂ ପୁକ୍ଷମୋହପି ବିମୁଚ୍ୟାତେ ସଂସାରାଂ” ଇତ୍ୟାଦି ବହଣେ ବାକ୍ୟେ ଭକ୍ତୋବ ମୋକ୍ଷ: ପ୍ରତି ପାଦ୍ୟାତେ ଇତି । ଅଥ ଅକୁତ ମନୁସରାମଃ । “ଯୋଗିନାମପି ସର୍ବେଷାଂ ଅନ୍ତର୍ମାତ୍ରନାସ୍ତରାତ୍ମନା । ଶ୍ରକ୍ଵବାନ୍ ଭଜତେ ସେବାଂ ମନେୟୁତ୍ତମେଷତ: “ଇତି ଭଦ୍ରବାକୋନ ଭଦ୍ରବ-ପ୍ରତ୍ୟେଷତି ଭଦ୍ରଜନ ବିଷୟକ ଶ୍ରକ୍ଵବନ୍ତିତ ଭର୍ତ୍ତା ସତ୍ତତ ବିଷୟେ ଲକ୍ଷଣ ମେବ କୃତମିତ୍ୟବ ଗମ୍ୟତେ । କିନ୍ତୁ ନ ଚ କ୍ରିୟାତ୍ମକତତ୍ତ୍ଵଦୀଯକାନ ବିଜ୍ଞାନରୋତ୍ଥିକାରୀ ଭବତିତ୍ୟତ୍ପରକାରୀମାହ ରୟାମକ୍ରମରେ ରାଜ୍ୟାଂ । ସଦ୍ୟାପି “ଭକ୍ତିଃ ପରେଶାମୁତବୋ ବିରକ୍ତି ରେକତ ଚୈବ ତ୍ରିକଏକକାଳ: । ଅପଦ୍ୟମାନସ୍ୟ ସଥାର୍ଥତ: ହ୍ୟ ଭକ୍ତିଃ ପୁଣଃ କୁଦପାରୋହବୁଧ୍ୟାସଂ” ଇତ୍ୟାହ୍ୟେଭଦ୍ରଜନ ପ୍ରକୁତ୍ୟବ ମନୁଷ୍ୟର ପକ୍ଷ-ମୋହପି ଭବତି । ତମପୋକ ଧ୍ୟାନ ମାତ୍ର ଭୋଗିନୋ ସଥା ତୁଣି ପୁଣିତ ପ୍ରାପ୍ତ ଭବତଃ । କିନ୍ତୁ ବହତର

ଆମାର ଭଦ୍ରମ୍ୟସବଳ ଆମାତେ ଆସନ୍ତ ହେଉଥାର ପୂର୍ବେଇ ମୁଁ ମୁସନ୍ତେ ଯେ ଜ୍ଞାନ ଶାକ୍ତ କରେନ ତାହା ଐର୍ଯ୍ୟମୟ, ଅତ୍ୟଏବ ତାହାକେ ଜ୍ଞାନ ବଲା ଯାଏ । ଆସନ୍ତି

যজ্ঞাত্মা নেহ ভূয়োহন্যজ্ঞাতব্যমুশিষ্যতে ॥ ২ ॥
 মনুষ্যাণাং সহস্রে কশিদ্যততি সিদ্ধয়ে ।
 যততামপি সিদ্ধানাং কশিদ্যাং বেত্তিতত্তৎ ॥ ৩ ॥

আমে ভোজিন এব। তথেব য়ি শাম শুল্পের পীতাম্বরে আসতঃ আসতি ভূমিকাচং মনো-
 বসা তথাভূত এব তৎ মাং জ্ঞানাতি ; যথাপ্রক্ষেত্র মনুভবিষাসি, তৎশ্ৰু । কীদৃশঃ যোগঃ যন্মাহ-
 সংযোগঃ যুক্তন শনেঃ শনেঃ ওপুবন মদাশ্রয়ঃ নামেব ; নতু জ্ঞানকৰ্ম্মাদিকং আশ্রয়মাণঃ অনন্য-
 ভক্ত ইত্যৰ্থঃ। অত্র অসংশয়ঃ সুব্রথমিতি পাদাভাণাং মদীয় নির্বিশেষ ব্রহ্মসুরপজ্ঞানঃ। ‘ক্লেশো-
 ইধিকতরস্তেষা যবাঙ্গ্যাসভচেতসাঃ। অবজ্ঞাহি গতি ছুঁথঃ দেহবন্ধিবাপাতে।’ ইতাগ্রি-
 মোক্ষেঃ সংসারয়েব। তথা জ্ঞানিনা মুপাসাঃ তত্ত্ব পরম গহতো মম মহিম ব্রহ্মণামেব।
 যছক্তং যৈবেব সত্ত্বাত্বং প্রতি মৎসাক্ষণেণ।—‘মদীয়ঃ মহিমানঃ পরঃ ব্রক্ষেতি শব্দিতঃ।
 বেৎসামামৃগৃহীতং মে ইতি।’ অত্রাপি ব্রক্ষেতি প্রতিটাহিমিতি। অতো মজ্জ্ঞানাপেক্ষয়াত
 জ্ঞানমদমগ্রিমিতি দোতিতঃ ॥ ১ ॥

তত্ত্ব মদভক্তেরামভিত্তি ভূমিকাতঃ পূর্বমপি মে জ্ঞানমৈষ্যাময়ঃ ভবেৎ। তচ্ছত্রঃ বিজ্ঞানঃ
 মাধুর্যাভূতব্যয়ঃ ভবেৎ। তচ্ছত্রমপি হং শৃণ্মৃতাত জ্ঞানমিতি। অসংজ্ঞাতব্যঃ নাবশিষ্যত
 ইতি মন্ত্রবিশেষ ব্রহ্মজ্ঞানে অপোতদস্তত্ত্বে এবেতার্থঃ ॥ ২ ॥

এতক্ষণ সবিজ্ঞানঃ মজ্জ্ঞানঃ পূর্বমধ্যায় ষটকে প্রোক্ত লক্ষণে জ্ঞানিভি যোগিভিরপি
 দ্রুমভবিতি বদন্ত প্রথমঃ বিজ্ঞানমাহ মনুষ্যাণামিতি। অসংগ্রামানাঃ জীবানাঃ মধ্যে কশি
 দেব মনুষোভবিতি। মনুষ্যাণাং সহস্রে মধ্যে কশিদেব শ্রেয়সি যত্তে। তাদৃশানামপি
 মনুষ্যাণাঃ সহস্রে মাঃ শামশুল্পরাকারঃ তত্ত্বতো বেত্তি সাক্ষাদমুভবতীতি নির্বিশেষ
 ব্রহ্মাগুভবানন্মাত্ম সহস্র ষণাধিকঃ সবিশেষ ব্রহ্মভবানন্দঃ শাদিতিভাবঃ ॥ ৩ ॥

লাভের পর আমার যে নিগৃত জ্ঞান লাভ করেন, তাহা মাধুর্যময়। তাহার
 নাম বিজ্ঞান। আমি তোমাকে বিজ্ঞান সহিত জ্ঞান সম্পূর্ণরূপে উপদেশ
 করিতেছি, তুমি শ্রবণ কর। যাহা অবগত হইলে জগতে—
 কিছু
 আনিতে অবশ্যে ধারিবে না ॥ ২ ॥

পূর্ব ছুর অধ্যায়ের উল্লিখিত জ্ঞানী ও যোগী সকল চিন্তাদ্বারা ব্রহ্মজ্ঞান
 সহজে লাভ করিতে পারেন। কিন্তু চিন্তার বিময় বিলক্ষণ ক্লপ ভগবত্ত্বজ্ঞান
 তৃতীয়ের পক্ষে ছাই ও অসংখ্য জীবের মধ্যে কদাচিত্কেহই মনুষ্য হয়।
 সহস্র সহস্র মনুষ্য মধ্যে কেহ কেহ কল্যাণ সিদ্ধির জন্য যত্ন পায়। সহস্র
 সহস্র যতসিকদিগের মধ্যে কেহ কেহ আত্মাকে অর্থাৎ আমার ভগবৎ স্বরূ-
 পক্ষে উত্তৃতঃ অবগত হন ॥ ৩ ॥

ଭୂମିରାପୋହନଲୋ ବାୟୁଃଥଂ ମନୋବୁଦ୍ଧିରେବଚ ।
 ଅହଙ୍କାର ଇତୀଯଂ ମେ ଭିନ୍ନା ପ୍ରକୃତିରଷ୍ଟଧା ॥ ୪ ॥
 ଅପରେଯମିତସ୍ତୁ ଶ୍ଵାଃ ପ୍ରକୃତିଂ ବିଦ୍ଵିମେ ପରାଂ ।
 ଜୀବଭୂତାଃ ମହାବାହେ ! ସୟେଦଃ ଧାର୍ଯ୍ୟତେ ଜଗଃ ॥ ୫ ॥

ଅଥ ଭକ୍ତିମତେ ଜ୍ଞାନଂ ନାମ ଭଗବଦୈଶ୍ୱର୍ୟଜ୍ଞାନମେବ ; ନକ୍ତ ଦେହାଦିଭିରଜ୍ଞାନ ମେବେତି ।
 ଅତଃ ଶ୍ରୀମୈଶ୍ୱର୍ୟଜ୍ଞାନଂ ନିଜପଥନ୍ ପରାପର ଭେଦନ ଶୀଘ୍ରପୂର୍ବତ ସୟମାହ ଭୂମିରିତି
 ଦ୍ୱାଭାଃ । ଭୂମାଦି ଶବ୍ଦେଃ ପକ୍ଷମହାଭୂତାନି ସ୍ଵଜ୍ଞାନୀୟ ଗର୍ଜାଦିଭିଃ ସହେଳୀ କୃତ୍ୟ ସଂଗ୍ରହଣେ
 ଅହଙ୍କାର ଶବ୍ଦନ ତ୍ର୍ୟକାର୍ଯ୍ୟାଭୂତାନୀନ୍ଦ୍ରିୟାଣି । ତ୍ର୍ୟକାର୍ଯ୍ୟାଭୂତ ମହତ୍ତ୍ଵମଣି ଗୃହତେ ; ବୁଦ୍ଧିମନ୍ମେଃ
 ପୃଥିବ୍ରଗ୍ରିହରେବୁ ତଥୋଃ ପ୍ରଧାନା । ଇଯଂ ପ୍ରକୃତିବ ହିରଙ୍ଗପାଶକ୍ତିଃ, ଅପରା ଅମୃତକୁଟା ; ଜଡ଼-
 ଧାଃ । ଇତୋହଶ୍ଵାଃ ପ୍ରକୃତିଂ ତଟହାଃ ଶକ୍ତିଂ ଜୀବଭୂତାଃ ପରାସ୍ତ୍ରକୃଷ୍ଟାଃ ବିଦ୍ଵି ଚୈତନ୍ୟାହାଃ । ଅନ୍ତା-
 ଉତ୍ସୁକ୍ତିରେ ହେତୁଃ ସମ୍ଭାବନା ହେତୁଃ ଜଗଃ ଚେତନା ହେତୁଃ ଧାର୍ଯ୍ୟତେ ସଭୋଗାର୍ଥଃ ଗୃହତେ ॥ ୪ ॥ ୫ ॥

ଭଗବତ ସ୍ଵରୂପ ଓ ଭଗବଦୈଶ୍ୱର୍ୟ ଜ୍ଞାନେର ନାମ ଭଗବଜ୍ଞ ଜ୍ଞାନ । ତାହାର
 ବିବୃତି ଏହ । ଆମି ମନ୍ମ ସ୍ଵରୂପ ସଂପ୍ରାପ୍ତ ଶକ୍ତି ସମ୍ପଦ ତତ୍ତ୍ଵ ବିଶେଷ । ବ୍ରଙ୍ଗ
 ଆମାର ଶକ୍ତିଗତ ଏକଟୀ ନିର୍ବିଶେଷ ଭାବ ମାତ୍ର । ତାହାର ସ୍ଵରୂପ ନାହିଁ । ଶୁଷ୍ଟ
 ଜଗତେର ବ୍ୟକ୍ତିରେକ ଚିନ୍ତାତେହ ତାହାର ସମ୍ବନ୍ଧିକ ଅବସ୍ଥିତି । ପରମାଦ୍ଵା ଓ ଅମାର
 ଶକ୍ତି-ଗତ ଜଗନ୍ମଧେ ଆବିର୍ଭାବ ବିଶେଷ । ତାହାଓ ଫଳତଃ ଅନିତ୍ୟ ଜଗଃ
 ସମ୍ବନ୍ଧି ତତ୍ତ୍ଵ ବିଶେଷ । ତାହାରେ ନିତ୍ୟ ସ୍ଵରୂପ ନାହିଁ । ଆମାର ଭଗବତ ସ୍ଵରୂପହି
 ନିତ୍ୟ । ତାହାତେ ଆମାର ଶକ୍ତିର ଦୁଇ ପ୍ରକାର ପରିଚୟ ଆଛେ । ଶକ୍ତିର
 ଏକଟୀ ପାରଚୟେର ନାମ ବହିରଙ୍ଗା ବା ମାୟା ଶକ୍ତି । ତାହାକେ ଜଡ଼ ଜନନୀ ବଲିଆ
 ଅପରା ଶକ୍ତି ଓ ବଲା ଯାଏ । ଆମାର ଅପରା ବା ଜଡ଼-ସମ୍ବନ୍ଧିନୀ ଶକ୍ତି ମଧ୍ୟେ
 ଆଟଟୀ ତତ୍ତ୍ଵ ସଂଖ୍ୟା ଲକ୍ଷ କରିବେ । ଭୂମି, ଜଳ, ଅଷ୍ଟି, ବାୟୁ ଓ ଆକାଶ ଏହି
 ପାଂଚଟୀଟେ ପରିମା ମହାଭୂତ ଓ ଶବ୍ଦ, ସ୍ପର୍ଶ, କ୍ରପ, ରସ, ଗର୍ଜ ଏହି ପାଂଚଟୀ ତଥାତ ଏହି
 ପ୍ରକାର ଦଶଟୀ ତତ୍ତ୍ଵ ଗୃହିତ ହୁଏ । ଅହଙ୍କାର ତଥେ ତାହାର କାର୍ଯ୍ୟଭୂତ ଇଞ୍ଜିନ୍ ସକଳ
 ଓ କାରଣ ଭୂତ ମହତ୍ସ୍ଵ ଗୃହିତ ହିବେ । ବୁଦ୍ଧି ଓ ମନେର ପୃଥିବ୍ରଗ୍ରି କେବଳ ତତ୍ତ୍ଵ ସମ୍ବୁଦ୍ଧ
 ହେବିଲୁମଧ୍ୟେ ତାହାଦେର ପ୍ରାଧାନ୍ୟମତେ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ କାର୍ଯ୍ୟ ଥାକା ପ୍ରୟୁକ୍ତ, ଫଳତଃ
 ତାହାରୀ ଏକ ତତ୍ତ୍ଵ । ଏହି ସମୁଦ୍ରାଯଇ ଆମାର ବହିରଙ୍ଗା ଶକ୍ତିଗତ । ଏତ୍ୟତୀତ
 ଆମାର ଏକଟୀ ତଟହାଃ ପ୍ରକୃତି ଆଛେ, ଯାହାକେ ପରା ପ୍ରକୃତି ବଲା ଯାଏ ।
 ମେହି ପ୍ରକୃତି ଚୈତନ୍ୟ ସ୍ଵରୂପ ଓ ଜୀବଭୂତା । ମେହି ଶକ୍ତି ହିତେ ଜୀବ ସମ୍ବନ୍ଧ

ଏତଦେହାନୀନି ଭୂତାନି ସର୍ବାଣୀଭୂତ୍ୟପଥାରୟ ।
 ଅହଂ କୃତ୍ସମସ୍ତଜଗତଃ ପ୍ରଭବଃ ପ୍ରଲମ୍ବନ୍ତଥା ॥ ୬ ॥
 ମତଃ ପରତରଂ ନାତ୍ୟଂ କିଞ୍ଚିଦନ୍ତି ଧନଞ୍ଜୟ ! ।
 ଅଯିସର୍ବମିଦଂ ପ୍ରୋତଂ ସୁତ୍ରେ ମଣିଗଣାଇବ ॥ ୭ ॥
 ରମୋହରମପ୍ରଭୁ କୌଣ୍ଡେୟ ! ପ୍ରଭାସ୍ତ୍ରି ଶଶି ସୂର୍ଯ୍ୟଯୋଃ ।

ଏତଚଛୁଟିବୟ ଦ୍ୱାରେ ସମ୍ମଗଳ କାରଣରୂପାହ ଏତଦେତି । ଏତେ ମାଯାଶକ୍ତି ଜୀବଶକ୍ତି କ୍ଷେତ୍ର ଦେବତଙ୍କଙ୍କପେ ଯୋନୀ କାରଣରୂପେ ଯେବାଂ ତାନି ହ୍ରାବର ଜନ୍ମମାୟକାନି ଭୂତାନି ଜାନୀହି । ଅତଃ-
 କୃତ୍ସମ୍ମ ସର୍ବମାସା ଜଗତଃ ପ୍ରଭବ : ମଛୁଟିବୟ ପ୍ରତ୍ୟହାର ଅହମେବ ଶ୍ରଦ୍ଧା । ପ୍ରମାଦ ତଚ୍ଛୁଟିମତି
 ମ୍ୟେବ ପ୍ରତ୍ୟାମିତାବିହାଦହମେବାସା ସଂହର୍ତ୍ତା ॥ ୬ ॥

ସମ୍ମାଦେବଃ ତମ୍ଭାଦହମେବ ସର୍ବମିତ୍ୟାହ । ମତଃ ପରତରମନଃ କିଞ୍ଚିଦପି ନାନ୍ତି କାର୍ଯ୍ୟକାରଣ-
 ମୋରେକାଂ ଶକ୍ତି ଶକ୍ତିମତୋରେକ୍ୟାନ୍ତ । ତଥାଚକ୍ରତଃ ।—“ଏକମେବାସ୍ତର ବ୍ରଜ ନେହ ନାନ୍ତି
 କିଞ୍ଚମେତି ।” ଏବଃ ସମ୍ୟ ମାୟକହୁମହୁମୁକ୍ତ । ସର୍ବାସ୍ତ୍ରାମିହକାହ ଯଗୀତ । ସର୍ବମିଦଂ ଚିଜ୍ଜଡ଼ା-
 ଶକ୍ତିଃ ଜଗତ ମ୍ଭକାର୍ଯ୍ୟାହାର ମାୟକମପି ପୁନମ ସାହୁର୍ଯ୍ୟାନିନି ପ୍ରୋତଃ ପ୍ରଥିତଃ ସଥ ସୁତ୍ରେ ମଣିଗଣଃ
 ପ୍ରୋତାଃ । ମଧୁମଦନ ସରମ୍ଭତୀ ପାଦାନ୍ତ ସୁତ୍ରେ ମଣିଗଣା ଇନ୍ଦେତି ଦୃଷ୍ଟିନ୍ତି ପ୍ରଥିତହମାତ୍ରେ ମତୁ
 କାରଣହେ । କନ୍ତେ କୃତ୍ୟାମି ବଦିତି ତୁ ମୋଗୋ ଦୃଷ୍ଟିତୁ: ଇତାହଃ ॥ ୭ ॥

ସକାର୍ଯ୍ୟ ଜଗତଃତ୍ର ସମ୍ମାନନ୍ତର୍ଯ୍ୟାମିକମପେଣ ପ୍ରବିଷ୍ଟୋବର୍ତ୍ତେ, ତଥା କୃତ୍ୟିଂ କାରଣକମେଣ, କୃତ୍ୟିଂ
 କାର୍ଯ୍ୟେମୁ ମହୁମାନିଷୁ ମାରକମେଣାପାହଃ ବର୍ତ୍ତେ ଇତାହ ରମୋହମିତି ଚତୁର୍ଦିଃ । ଅନ୍ତୁ ରମନ୍ତ୍ରକାରଣ
 ଭୂତୋ ମହିତୁତି ରିତିର୍ଥଃ । ଏବ ସର୍ବଜାଗ୍ରେହପି ପ୍ରଭାକପ ପ୍ରଥବଃ ଓ କାରଃ ସର୍ବବେଦକାରଣ ।
 ସେ ଆକାଶେ ଶକ୍ତିନ୍ତ୍ରକାରଣ ନୃତ୍ୟୋରମୁ ସଫଳ ଉତ୍କାଶ ବିଶେଷ ଏବ ମନ୍ୟମାରଃ ॥ ୮ ॥

ନିଃନ୍ତି ହିନ୍ଦୀ ଏହି ଜଡ଼ ଜଗତକେ ଚୈତଥ ବିଶିଷ୍ଟ କରିଯାଇଛେ । ଆମାର ଅନ୍ତ-
 ରଙ୍ଗା ଶକ୍ତି ନିଃନ୍ତି ଚିଜ୍ଜଗତ ଓ ବହିରଙ୍ଗା ଶକ୍ତି ନିଃନ୍ତି ଏହି ଜଡ଼ ଜଗତ, ଉତ୍ତମ
 ଜଗତର ଉପନୋଗୀ ବଲିଯା ଜୀବ ଶକ୍ତିକେ ତଟିଷ୍ଠା ଶକ୍ତି ବୁଲା ଘାୟ ॥ ୯ ॥ ୯ ॥

ଚିନ୍ତିଂ ସମ୍ମତ ଜଡ଼ ଓ ତଟିଷ୍ଠ ଜଗତ ଏହି ଦ୍ଵୀପ ପ୍ରକୃତି ହିତେ ନିଃନ୍ତି ।
 ଅତଏବ ତଗବଃ ସ୍ଵରପ ଆମିଇ ସମ୍ମତ ଜଗତର ଉତ୍ପତ୍ତି ଓ ପ୍ରଲମ୍ବେର ମୂଳ
 ହେତୁ ॥ ୬ ॥

ହେ ଧନଞ୍ଜୟ ! ଆମା ହିତେ ଆର କେହ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ନାହି । ସୁତ୍ରେ ଯେମତ ଧଣି-
 ଗଣ ଗାଁଥା ଥାକେ, ସମନ୍ତ ବିଶ୍ଵି ତଜ୍ଜପ ଆମାତେ ପ୍ରୋତ କମେ ଅବହାନ
 କରେ ॥ ୭ ॥

ହେ କୌଣ୍ଡେୟ ! ଆମି ଜଳେର ରମ, ଚନ୍ଦ୍ର ହର୍ଯ୍ୟେର ପ୍ରଭା, ସର୍ବବେଦେର ଅନ୍ତର,

ପ୍ରଣବଃ ସର୍ବବେଦେୟ ଶବ୍ଦଃ ଖେ ପୌରତ୍ୱଂ ନୃୟ ॥ ୮ ॥
 ପୁଣ୍ୟୋଗଙ୍କଃ ପୃଥିବ୍ୟାଞ୍ଜିତେଜଶାନ୍ତି ବିଭାବରୋ ।
 ଜୀବନଂ ସର୍ବଭୂତେୟ ତପଶଚାନ୍ତି ତପଶିଯୁ ॥ ୯ ॥
 ବୀଜଂ ଘାଂ ସର୍ବଭୂତାନାଂ ବିନ୍ଦି ପାର୍ଥ ! ସନାତନଂ ।
 ବୁଦ୍ଧିବୁଦ୍ଧିମତାମନ୍ତି ତେଜସ୍ତେଜଶିନ୍ନାମହଂ ॥ ୧୦ ॥
 ବଲଂ ବଲବତାଂ ଚାହଂ କାମରାଗବିବର୍ଜିତଂ ।
 ଧର୍ମାବିରଳକୌତୁତେୟ କାମୋହନ୍ତି ଭରତର୍ଭାବ ! ॥ ୧୧ ॥
 ଯେ ଚୈବ ସାହିକାଭାବା ରାଜସାନ୍ତାମସାମ୍ବଚ ଯେ ।
 ମନ୍ତ୍ର ଏବେତି ତାନ୍ ବିନ୍ଦି ନନ୍ଦହଂ ତେୟ ତେ ମୟ ॥ ୧୨ ॥

ପୁଣ୍ୟବିକୃତୋଗନ୍ତଃ ପୁଣ୍ୟତ୍ତାର୍ଥିତାମରଃ । ଚକାରୋ ରସାଦୀନାମପି ପୁଣ୍ୟମୁଚ୍ଚର୍ଯ୍ୟଃ ।
 ତେଜଃ ମର୍ବିବସ୍ତ ପାଚନ ପ୍ରକାଶନ ଶୀତତ୍ରାଣାଦିମର୍ଯ୍ୟକରପଃମାରଃ । ଜୀବନମାୟରେ ମାରଃ ତପୋଦଳ
 ମହନାଦିକମେବ ମାରଃ ॥ ୯ ॥

ବୀଜମବିକୃତଂ କାରଣଂ ପ୍ରଧାନାପ୍ୟମିତ୍ୟର୍ଥଃ । ସନାତନଃ ନିତାଂ ବୁଦ୍ଧିମତାଃ ବୁଦ୍ଧିରେବମାରଃ ॥ ୧୦ ॥
 କାମଃ ସଜୀବିକାଦାତିଲାମଃ, ରାଗଃ କ୍ରୋଧତ୍ୱିବର୍ଜିତଃ, ନତଦ୍ୟୋଥମିତ୍ୟର୍ଥଃ । ଧର୍ମାବିରଙ୍ଗଃ
 ସଭ୍ୟାର୍ଥାମାରଃ ପୁଣ୍ୟୋପତି ମାତ୍ରୋପଯୋଗୀ ॥ ୧୧ ॥

ଏବଂ ବସ୍ତ କାରଣଭୂତାଃ ବସ୍ତମାରଭୂତାଚ ରାକ୍ଷସାଦୟାଚ ବିଭୂତ୍ୟଃ କାଶିତୁତାଃ । କିଞ୍ଚଳମତି
 ବିସ୍ତରେଣ । ମଦ୍ୟନିନ୍ ବଞ୍ଚମାତ୍ରମେ ମହିଭୂତି ରିତ୍ୟାହ ସେ ଚୈବେତି । ସାହିକାଭାବାଃ ଶମ ଦମଦଳଃ
 ଦେବାଦୟାଚ ରାଜସା ହ୍ୟଦର୍ପାଦମୋହତୁରାଦୟାଚ ତାମସାଃ ଶୋକମୋହଦୟୋ ରାକ୍ଷସାଦୟାଚ । ତାନ
 ମନ୍ତ୍ର ଏବେତି ମନୀୟ ପ୍ରକୃତି ଗୁଣକାର୍ଯ୍ୟଭାବ । ତେହୁଂ ନ ବର୍ତ୍ତେ, ଜୀବବନ୍ଦମୀନୋହଂ ନଭବାମୀତ୍ୟର୍ଥ ।
 ତେତୁ ମରି ମଦ୍ୟନାଃ ମସ୍ତଏବର୍ତ୍ତେ ॥ ୧୨ ॥

ଆକାଶେର ଶକ୍ତି, ମହୁସ୍ୟଗଣେର ପୌରସ୍ୟ, ପୃଥିବୀର ପୁଣ୍ୟଗନ୍ତ, ସୂର୍ଯ୍ୟର ତେଜ, ସର୍ବ-
 ଭୂତେର ଜୀବନ, ତପଶୀର ତପ, ସର୍ବଭୂତେର ସନାତନ ବୀଜ, ବୁଦ୍ଧି ମାନେର ବୁଦ୍ଧି,
 ତେଜଶୀର ତେଜ, ବଲରୁନେର ବଲ, ଧର୍ମାବିରଙ୍ଗ କାମ, ଏବଂ କାମ ରାଗ ବିବର୍ଜିତ
 ତ୍ୱରିକୁଳ ॥ ୮ ॥ ୯ ॥ ୧୦ ॥ ୧୧ ॥

ସାହିକ, ରାଜସିକ ଓ ତାମସିକ ସତ ପ୍ରକାର ଭାବ ଆଛେ, ସେ ସମୁଦ୍ରାଯିଇ
 ଆମାର ପ୍ରକୃତିର ଶୁଣ କାର୍ଯ୍ୟ । ଆମି ମେହି ସବ ଶୁଣ ହିତେ ସାଧୀନ, ତାହାରା
 ସମୁଦ୍ରାଯି ଆମାର ଶକ୍ତିର ଅଧୀନ ॥ ୧୨ ॥

ତ୍ରିଭିଷ୍ଣୁଗମହୈଭାବେରେଭି� ସର୍ବମିଦଂ ଜଗଂ ।

ମୋହିତଂ ନାଭିଜାନାତି ମାମେଭ୍ୟଃ ପରମବ୍ୟଯଂ ॥ ୧୩ ॥

ଦୈବୀ ହେଷା ଗୁଣମୟୀ ମମ ମାୟା ଦୁରତ୍ୟୟା ।

ମାମେବ ଯେ ପ୍ରପଦ୍ୟାନ୍ତେ ମାୟାମେତାଂ ତରଣ୍ଣିତେ ॥ ୧୪ ॥

ନ ମାଂ ଦୁକ୍ଷତିନୋ ମୃଢା ପ୍ରପଦ୍ୟାନ୍ତେ ନରାଧମାଃ ।

ନଦେବଃ ଭୂତଂ ହୃଦାଂ ପରମେଶ୍ୱରଙ୍କ କଥମୟଂ ଜନୋ ନଜାନାତୀତ୍ୟତ ଆହ ତ୍ରିଭିରିତି । ଗୁଣମହେଃ ଶରମମାଦି ହର୍ଷାଦିଶୋକାଦ୍ୟଃ ଭାବେଃ ସାଭାବୀଭୂତେ ର୍ଜଗ୍ରୁ ଜଗଜ୍ଞାତ ଜୀବବ୍ୟଳଂ ମୋହିତଂ ସଂ ମାଃ ନିଷ୍ଠଗ୍ରହାଦ୍ୟଃ ପରଂ ଅବ୍ୟାଃ ନିରିକାରଃ ॥ ୧୩ ॥

ନମ୍ନ ତହିଁ ତ୍ରିଗୁଣମୟ ମୋହାତ୍ମ କଥମୂର୍ତ୍ତିର୍ବନ୍ଧି, ତତ୍ତାହ ଦୈବୀ । ବିଷୟାନଦେନ ଦୀବାଷ୍ଟିତି ଦେବୀ ଜୀବାନ୍ତଦୀଯା ତେଷାଂ ମୋହର୍ମିତ୍ରୀତାର୍ଥଃ । ଗୁଣମୟୀ ପ୍ରେଷେଣତ୍ରିବେଷେ ମହାପାଶରପା । ଏମ ପରମେଶ୍ୱରମ୍ୟ ମାୟା ବହିରଙ୍ଗାଶକି ହର୍ଷରତ୍ୟାହୁତ୍ସତିକ୍ରମା । ପାଶ ପକ୍ଷେ ଛେତ୍ରୁ: ଉଦ୍ଗତସ୍ଥିତ୍ତୁ: ବା କେବାହପାଶକ୍ରେତ୍ୟର୍ଥଃ । କିନ୍ତୁ, ମହାଚି ବିଖସିହି ଇତି ସ୍ଵବକ୍ଷଃ ଶୃଷ୍ଟାହ ମାଂଶ୍ଵାମହନ୍ଦରା-କାରେବେ ॥ ୧୪ ॥

ନମ୍ନ ତହିଁ ପଣ୍ଡିତା ଅପି କେଚିଏ କିମିତିହାଃ ନପ୍ରପଦ୍ୟାନ୍ତେ । ତତ୍ର ଯେ ପଣ୍ଡିତାନ୍ତେମାଃ ଅପଦ୍ୟାନ୍ତ ଏବ ; ପଣ୍ଡିତ ମାନିନ ଏବ ନମାଃ ଅପଦ୍ୟାନ୍ତ ଇତ୍ତାହ ନ ମାମିତି । ଦୁକ୍ଷତିନଃ ହଷ୍ଟାଚ ତେ କ୍ରତିନଃ ପଣ୍ଡିତାକ୍ଷେତି ତେ କୁପଣ୍ଡିତା ଇତାର୍ଥଃ । ତେଚ ଚତ୍ରନ୍ଦିଧାଃ ।—ଏକେ ମୃଢାଃ ପଶ୍ଚତୁଲ୍ୟାଃ କର୍ମିଧାଃ । ଯହୁତ୍—“ନୁଂ ଦୈବେନ ନିହତା ଯେ ଚାଚ୍ୟତ କଥାମ୍ବଧାଃ । ହିହା ଶୃବ୍ରତ୍ସମ୍ପଦଗାଧାଃ ପୂରୀର ବିବ ବିଭତ୍ତୁଙ୍ଗଃ ଇତି” । ସ୍ଵକ୍ରମଃ କୋ ବୈ ନ ମେବେତ ବିନା ନରେତର ବିତିଚ । ଅପରେ ନରାଧମାଃ କର୍ମିକାଳିଃ ଭକ୍ତିମହେନ ପ୍ରାପ୍ତ ନରହାଃ ଅପାନ୍ତେ ଫଳପ୍ରପ୍ତୋ ନ

ଆମାର ଅପରା ପ୍ରକୃତି ସ୍ଵତ୍ତ, ରଜ ଓ ତମ ଏହି ତିନଟୀ ଗୁଣ । ସେଇ ଗୁଣକ୍ରମ ଦ୍ୱାରା ସମସ୍ତ ଜଗଂ ମୋହିତ ଆଛେ । ତନ୍ଦେତୁକ ଏହି ସମସ୍ତ ଗୁଣ ହଇତେ ସ୍ଵତତ୍ତ୍ଵ ଅବ୍ୟଯ ସ୍ଵର୍କପ ଆମାକେ ଲୋକେ ଜାନିତେ ପାରେ ନା ॥ ୧୫ ॥

ଏହି ମାୟା ଆମାରଇ ଶକ୍ତି, ଅତ ଏବ ଦୁର୍ବଳ ଜୀବେର ପକ୍ଷେ ସ୍ଵଭାବତଃ ଦୁରତ୍ୟୟା ଅର୍ଥାତ୍ ଦୁରତି କ୍ରମା । ଯାହାରା ଆମାର ଭଗବଂ ସ୍ଵରକ୍ଷେତ୍ର ପ୍ରପତ୍ତି ସ୍ଵୀକାର କରେନ, ତୁହାରାଇ ଏହି ମାୟା ସମୁଦ୍ର ପାର ହଇତେ ପାରେନ ॥ ୧୫ ॥

ଅମୁର ଭାବ ଜ୍ଞାନ୍ୟ କରତ ଦୁକ୍ଷତି, ମୃଢା, ନରାଧମ ମାୟା ଦ୍ୱାରା ଆଶ୍ଚର୍ମ ଜ୍ଞାନ ମହୁସ୍ୟଗଣ ଆମାର ପ୍ରପତ୍ତି ସ୍ଵୀକାର କରେ ନା । ନିତାନ୍ତ ଅବୈଧ-ଜୀବନ ବ୍ୟକ୍ତିହି ଦୁକ୍ଷତି । ନିରୀକ୍ଷର ନୈତିକ ଲୋକେରା ମୃଢା, ସେହେତୁ ତୁହାରା ନୀତିର ଅର୍ଥଶ୍ଵର ଯେ ଆମି ଆମାର ଆଶ୍ରମ ପ୍ରହଣ୍କିରେ ନା । ଯାହାରା ନୀତିର ଅଙ୍ଗ ବଲିଯା

ମାୟୟାପହତଜ୍ଞାନା ଆଶ୍ରରଂ ଭାବମାଣିତାଃ ॥ ୧୫ ॥

ଚତୁର୍ବିଧା ଭଜନେ ମାଂ ଜନାଃ ସ୍ଵକୁତିନୋହର୍ଜ୍ଞନ ! ।

ଆର୍ତ୍ତୋ ଜିଜ୍ଞାସ୍ଵରଥର୍ଥୀ ଜ୍ଞାନୀ ଚ ଭରତର୍ଷଭ ॥ ୧୬ ॥

ସାଧନୋପଦ୍ୟୋଗ : ଇତିମହା ସେଜ୍ଜରେବ ଭକ୍ତିତ୍ୟାଗିନଃ । ସ କର୍ତ୍ତକ ଭକ୍ତିତ୍ୟାଗଳଙ୍ଗରେବ ତେବା-
ମଧ୍ୟମର ମିତିଭାବଃ । ଅପରେ ଶାସ୍ତ୍ରାଧ୍ୟାନଧାପନାଦିମହେଶ୍ପି ମାୟୟା ଅପହତ ଜ୍ଞାନଂ ସେବାଂ
ତେ । ବୈକୃତି ବିରାଜିନୀ ନାରାୟଣ ମୁଣ୍ଡରେବ ସାରି କାଲିକୀ ଭକ୍ତି ପ୍ରାପନା ; ନୃ କୃତ୍ରିମାଦି
ମୁଣ୍ଡ ମାୟୀତି ଶଶମାନା ଇତାର୍ଥ । ଯବକ୍ଷାତେ, — “ଅବଜାନପ୍ରିୟାଃ ମୁଦୀ ମାୟୀଃ ତରୁମାଣିତ
ମିତି” । ତେ ଖରୁ ମାଂ ପ୍ରପଦାମାନା ଅପି ନ ମାଂ ପ୍ରପଦାସ୍ତେ ଇତି ଭାବଃ । ଅପରେ ଅଶ୍ରରଂ ଭାବ
ମାଣିତାଃ । ଆଶ୍ରରା : ଜରା- ସକାମ୍ୟଃ ; ମରିଗହଂ ଲକ୍ଷ୍ମୀକୃତଃଶୈରେ ବିକ୍ରମି । ତଥେବ ଦୃଢ଼ିତାଦି
ହେତୁମ୍ କୃତଃକ ମର୍ଦ୍ବିଗ୍ରହ ବୈକୃତିମଣି ପତ୍ରାଦ୍ୱାରା ନହୁ ପ୍ରପନ୍ନାଷ୍ଟ ଇତାର୍ଥ ॥ ୧୫ ॥

ତହିଁକେ ହାଂ ଭଜସେ ଇତାତ ଆହ ଚତୁର୍ବିଧା ଇତି । ଶୁକ୍ରତ ବର୍ଣ୍ଣାଶ୍ରମାଚାର ଲକ୍ଷଣୋଧ୍ୟାର୍ଥହତ୍ସତଃ
ମନ୍ତ୍ରେ ମାଂ ଭଜସେ ତତ୍ତ୍ଵାର୍ଥ : ରୋଗାଦାପଦ୍ରିସ୍ତ୍ରନିର୍ବିତିକାମଃ । ଜିଜ୍ଞାସୁଃ ଆଜ୍ଞାନାର୍ଥୀ
ବାକରଣାଦି ଶାସ୍ତ୍ରଜ୍ଞାନାର୍ଥୀଃ । ଅର୍ଥାତ୍ କିତି ଗଜହୁରଗ କାମିନୀ କନକାଦୈହିକ ପାର-
ତ୍ରିକ ଭୋଗାର୍ଥୀତି ଏତେହ୍ୟ : ସକାମା ଗୁହ୍ଣାଃ । ଜ୍ଞାନୀ ବିଶ୍ଵାଙ୍ଗଃକରଣଃ ସର୍ଜ୍ୟାସୌତି ଚତୁର୍ଦ୍ରୀ-
ହୟ ନିକାମଃ । ଇତୋତେ ପ୍ରାଥାନୀଭୂତ ଭକ୍ତାଧିକାରିଣଙ୍ଗରେ ନିରପିତାଃ । ତତ୍ତ୍ଵାଦି ମେସୁ ତ୍ରିୟ
କର୍ମମିଶ୍ରା ଭକ୍ତିଃ । ଅନ୍ତିମେ ଚତର୍ଭେ ଜାନମିଶାଃ । ମର୍ବଦାରାନି ସଂସମ ଇତାଗିମ ଗ୍ରହେ ଘୋଗ-
ମିଶ୍ରାପି ବକ୍ଷାତେ । ଜ୍ଞାନ କର୍ମାଦମିଶ୍ରା କେବଳ ଭକ୍ତିର୍ମୀ, ସାତୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣମାଧ୍ୟାରାବସ୍ତେ ଏବ ମରାମତ୍ତ-
ମନାଃ ପାର୍ଥ ଇତାମେନ୍ଦ୍ରିତା । ପୂନର୍ବାଟିମେହପାଦାୟେ ଅନଶ୍ଵଚେତାଃ ସତତ ମିତାନେନ ନବମେ ଅହାସ୍-
ନ ସ୍ତ୍ରୀମାପାର୍ଥେତି ଶ୍ରୋକହେନ, ଅନଶ୍ଵଚୁତ୍ସ୍ତ୍ରଯୁଷ୍ମାଃ ଇତାନେନ ଚ । ନିରପରିତ ବ୍ୟେତି ଅଧାନୀ
ଭୂତା କେବଲେତି ହିବିଧିର ଭକ୍ତି ର୍ଥାମେନ୍ଦ୍ରିନଧାର୍ଯ୍ୟ ସଟ୍ଟକେ ଭଗବତୋତ୍ତା । ଯା ତୁ ତୃତୀୟ ଶୁଣୀ-
ଭୂତା ଭକ୍ତିଃ, କର୍ମଶିଳ, ଜାନିନି ଯୋଗିନି ଚ କର୍ମାଦି ଫଳମିକ୍ଷାରୀ ଦୃଢ଼ାତେ । ତମ୍ୟଃ ପ୍ରାଧାନ୍ତା-
ଭାବାଃ ନ ଭକ୍ତିତ୍ୱ ବାପଦେଶଃ ; କିନ୍ତୁ ତତ୍ତ୍ଵ କର୍ମାଦୀନା ମେବ ପ୍ରାଧାନ୍ତାଃ । ପ୍ରାଧାନ୍ତେନ ବାପ-
ଦେଶ ଭବନ୍ତ୍ରୀତି ଶାଯେନ କର୍ମତ ଜାନନ ମୋଗତ ବାପଦେଶଃ ତତ୍ତ୍ଵମେପି କର୍ମତ ଜାନିନ୍ତି ଯୋଗିତ
ବାପଦେଶୋ ନୃତ ଭତ୍ତତ ବାପଦେଶଃ । ଫଳକ ସକାମରକ୍ଷଣଃ ସର୍ଗଃ, ମିକାମ କର୍ମଶୋ ଜାନ୍ଯୋଗୋ
ଜ୍ଞାନ୍ଯୋଗୋ ନିର୍ବାଗ ମୋକ୍ଷ ଇତି । ଅଗ ଦ୍ଵିଧାରୀଃ ଭଦ୍ରେ : ଫଳମୟତେ । ତତ୍ତ ପ୍ରାଧାନ୍ତିଭୂତା-
ଭକ୍ତିମୁ ମଧ୍ୟେ ଆର୍ତ୍ତାଦିନ୍ତି ତ୍ରିୟ ଯାଃ କର୍ମମିଶ୍ରା ମାଃ କର୍ମମିଶ୍ରା ସ୍ତିତଃ ସକାମାଃ ଭତ୍ତଃ, ତାମାଃ ଫଳଃ

ଆମାକେ ମାନେ କିନ୍ତୁ ନୀତିର ଝିଖର ବଲିଆ ମାନେ ନା, ତାହାରା ନରାଧମ ।
ଯାହାରା ଜୀଶ ବ୍ରକ୍ଷାଦିର ଉପାସନା କରେ କିନ୍ତୁ ଆମାର ଶକ୍ତିମ୍ ସ୍ଵରୂପ ଜୀବେର
ନିତ୍ୟ ଚିତ୍ସନପ, ଅଚିଦସ୍ତର ସହିତ ତାହାଦେର ଅନିତ୍ୟ ସମ୍ବନ୍ଧ ସ୍ଵରୂପ ଓ ଆମାର
ନିତ୍ୟ ଦାସ୍ୟ କ୍ରମ ତାହାଦେର ସମ୍ବନ୍ଧ ସ୍ଵରୂପ ଜାନେ ନା ତାହାରା ବେଦାନ୍ତାଦି ଶାସ୍ତ୍ର
ପାଠ କରିଆଓ ମାୟୟାଦାରା ଆଚନ୍ନ ଜ୍ଞାନ ଥାକେ ॥ ୧୫ ॥

ତୃତ୍ତତି ବ୍ୟାକ୍ତିଦିଗେର ପକ୍ଷେ ଆମାର ଭଜନା ପ୍ରାୟଇ ଦୁର୍ଘଟ, ଯେହେତୁ ତାହାଦେର
କ୍ରମୀରତି ପ୍ରଥା ନାହିଁ । ତମଧ୍ୟେ କଦାଚିତ୍ କାହାର ଆକ୍ଷିକୀ ପ୍ରଥା ଦ୍ୱାରା
ମନ୍ତ୍ରଜନ ଲାଭ ହେଇଯାଛେ । ବୈଦ୍ୟ ଜୀବନାବନ୍ଧିତ ସ୍ଵରୂପିନ୍ୟାକ୍ତିଦିଗେର ମଧ୍ୟେ ଚାରି
ପ୍ରକାର ଲୋକେ ଆମାକେ ଭଜନ କରିତେ ଯୋଗ୍ୟ ହେ । ଯାହାରା କାମ୍ୟ କର୍ମ-
ପରାମର୍ଶ ତାହାରୀ ପ୍ରାପ୍ତ କ୍ଲେଶ ଦ୍ୱାରା ସମ୍ବନ୍ଧ ହେଇଯା ଆମାକେ ମନେ କରେ । ଇହ-
ରାଇ ଆର୍ତ୍ତ । ତୃତ୍ତତି ବ୍ୟାକ୍ତିଓ ଆର୍ତ୍ତ ହେଇଯା ଆମାକେ କଥନ କଥନ ମନେ କୁରେ ।

ତେବାଂ ଜ୍ଞାନୀ ନିତ୍ୟୁକ୍ତ ଏକଭକ୍ତି ବିଶିଷ୍ୟତେ ।
ପ୍ରିୟୋ ହି ଜ୍ଞାନିନୋହିତ୍ୟର୍ଥମହେସ ଚ ମମ ପ୍ରିୟଃ ॥ ୧୭ ॥

ତତ୍ତ୍ଵକାମ ଆଣ୍ଟିଃ । ବିଷୟସାନ୍ତଗ୍ରହାଂ ତଦତ୍ତେ ହୃଦୟର୍ଯ୍ୟ ପ୍ରଧାନ ସାଲୋକା ମୋକ୍ଷପ୍ରାପ୍ତିଳ୍ପ । ନୃତ୍ୱ କର୍ମକୁଳ ସର୍ବଭୋଗାନ୍ତ ଇବ ପାତଃ । ସହକାତେ,—‘ଆଣ୍ଟି ମଦ୍ୟାଜିନୋହମମିତି ଚତୁର୍ଦ୍ଧାଃ ଜ୍ଞାନ-ମିଶ୍ରାୟାନ୍ତତ ଉୟୁକ୍ତାହ୍ୟାନ୍ତ ଫଳଃ ଶାନ୍ତିବିଭିତ୍ତିଃ ସନକାଦିବିତ । ତତ୍ତ୍ଵଗର୍ବ୍ୟ କାରଣାଧିକାବଶ୍ୟାଂ କମାଳିକିତ ତମାଃ ଫଳଃ ପ୍ରେମୋକର୍ଷର୍ଚ ଶ୍ରୀଶ୍ରଦ୍ଧାନ୍ତିର୍ବିଭବ । କର୍ମମିଶ୍ରାଭକ୍ତିର୍ଦ୍ଵି ନିକାମାମ୍ୟାଂ, ତମାଃ ତମାଃ ଫଳଃ ଜ୍ଞାନମିଶ୍ରାଭିତ୍ତିଃ ; ତମାଃ ଫଳମୃତ୍ୟୁମେବ । କୃତିଚିନ୍ତ ସ୍ଵଭାବାଦେବ ଦାସାଦି ଭକ୍ତ ସଙ୍ଗୋଧ୍ୱବାସନା ବଶାନ୍ତି ଜ୍ଞାନକର୍ମାଦି ମିଶ୍ର ଭକ୍ତିମତାପି ଦାସାଦି ପ୍ରେମ୍ସାଂ । କିନ୍ତୁ ଐସ୍ୟ ପ୍ରଧାନମେବେତି । ଅଥ ଜ୍ଞାନକର୍ମାଦା ମିଶ୍ରାଯାଃ ଶୁଦ୍ଧାଯାଃ ଅନ୍ତାକିକନୋହମାଦି ପର୍ଯ୍ୟାୟାଃ ଭକ୍ତେ ବର୍ତ୍ତ ପ୍ରଭେଦାଦାଃ ଦାସ ମଧ୍ୟ ପିତ୍ରେବର୍ବ ପାର୍ବତ୍ୟମୟେବ ଫଳଃ ଇତ୍ତାଦିକ ଶ୍ରୀତାଗରତ ଟିକାରୀଃ ବହଣଃ ପ୍ରତିପାଦିତ । ଅହାପି ପ୍ରସରବ୍ୟାଂ ସାଧାଭକ୍ତିବିବେକ । ସଂକିପା ଦର୍ଶିତ ॥ ୧୬ ॥

ଚତୁର୍ଦ୍ଧାଃ ଭଜାଧିକାରିଣାଃ ମଧ୍ୟ କଃ ଶ୍ରେଷ୍ଠଃ । ଇତ୍ତପେକ୍ଷାଯା ମାତ୍ର । ତେବାଂ ମଧ୍ୟ ଜ୍ଞାନୀ ବିଶିଷ୍ୟାତେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ । ନିତ୍ୟୁକ୍ତ ନିତାଂ ମରି ଯୁଜାତେ ଇତି ସଃ । ଜ୍ଞାନାଭ୍ୟାସ ବଶୀକୃତ ଚିତ୍ତର୍ବନ୍ଦୋକ୍ଷମ ଜ୍ଞାନାବ୍ରତିକର ଇତାର୍ଥ । ଆର୍ତ୍ତିଦ୍ୱାସ୍ତ୍ରୟମୟ ବୈବ ଭୂତା ଇତି ଭାବ । ନମ୍ର ସର୍ବୋଧପି ଜ୍ଞାନୀ ଜ୍ଞାନ ବୈର୍ଯ୍ୟଭ୍ୟାଂତ୍ରାଃ ଭଜତେ ଏବ । ତଥାହ, ଏକ ମୃଗଃ ପ୍ରଧାନୀଭୂତା ଭକ୍ତିରେ ; ନୃତ୍ୱ ଅନ୍ତେବାଂ ଜ୍ଞାନିନାମିବ ଜ୍ଞାନମେବ ପ୍ରଧାନୀଭୂତା ସମା ସଃ । ସବୀ ଏକଭକ୍ତିରେ ଭବୈବାସନ୍ତି ମର୍ବାଂ ସମଃସଃ ; ନାମମାହେତେ ଜ୍ଞାନୀଭିତାବ । ଏବନ୍ତୁ ତମ ଜ୍ଞାନିନୋହିହ ଶାମହୂମାରାକାରୋ-ଚତ୍ତାର୍ଥମତିଶ୍ୟେନ ପିଲାଃ । ସାଧନ ସାଧନଶ୍ୟୋଃ ପରିହାତୁମଶକାଃ । “ଯେ ସଥ ମାଂପଦାଷ୍ଟେ” ଇତି ଶ୍ଵାରେନ ମମାପି ସଃ ପ୍ରିୟଃ ॥ ୧୭ ॥

ପୁର୍ବୋକ୍ତ ମୂଳ ନୈତିକଗଣ ତ୍ରୟ ବିଜ୍ଞାନୀ କ୍ରମେ ସଥନ ଈଶ୍ୱରେର ପ୍ରଯୋଜନତା ବୋଧ କରେ ତଥନ ଜିଜ୍ଞାସାମୁକପେ କ୍ରମଶଃ ଆମାକେ ଅସରଣ କରେ । ପୁର୍ବୋକ୍ତ ନରାଧମଗନ ନୀତିଗତ ଈଶ୍ୱରେ ସନ୍ତୃଷ୍ଟ ନା ହିୟା ସଥନ ନୀତିର ଅଧୀଶ୍ୱରକେ ଜ୍ଞାନିତେ ପାରେ, ତଥନ ତାହାରା ବୈଧତକ ହିୟା ଅର୍ଥାର୍ଥିକରିପେ ଆମାକେ ଅସରଣ କରେ । ସଥନ ବ୍ରଙ୍ଗ ପରମାତ୍ମା ଜ୍ଞାନକେ ଅମ୍ବଲ୍ଲିଙ୍ଗ ଜାନିଯା, ଆମାର ଶୁଦ୍ଧ ତଗବଜ୍ଞ ଜ୍ଞାନକେ ଆଶ୍ରୟ କରେ ତଥନ ମାୟା ଦ୍ୱାରା ଆଛନ୍ତି ଜ୍ଞାନ ପୁରୁଷେର ମାର୍ଗଚାଦନ ଦୂର ହଇଲେ, ଜୀବ ତଗବନ୍ତ ସ୍ଵରିପେର ନିତ୍ୟ ଦାସ ବଲିଯା ଆମାର ଅପତ୍ତି ସ୍ଵିକାର କରେ । ଫଳତ୍ତୁ ଆର୍ତ୍ତଦିଗେର କାମକରପ କଷାୟ, ଜିଜ୍ଞାସୁଦିଗେର ସାମାଗ୍ନ ନୈତିକ-ଜ୍ଞାନାବ୍ରତା କରି କଷାୟ, ଅର୍ଥାର୍ଥଦିଗେର ସାମାଗ୍ନ ପାରଲୋକିକ ସ୍ଵର୍ଗାଦି ଆଣ୍ଟି ଆଶାକରପ କଷାୟ ଏବଂ ଜ୍ଞାନୀଦିଗେର ବ୍ରଙ୍ଗନାମ ଏବଂ ତଗବତରେ ଅନିତ୍ୟବ ବ୍ରଙ୍ଗକରପ କଷାୟ ଦୂର ହଇଲେ ଏହି ଚାରି ପ୍ରକାର ଜୀବଭକ୍ତାଧିକାରୀ ହିୟାତେ ପାରେ । ସେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଏ ସକଳ ବ୍ୟକ୍ତିର ଭକ୍ତି ପ୍ରଧାନୀଭୂତା ।】 କଷାୟ ଦୂର ହଇଲେ, କେବଳା, ଅକ୍ରିକ୍ଷନ୍ତା ବା ଉତ୍ସମା ଭକ୍ତିଲାଭ କରେ ॥ ୧୬ ॥

କଷାୟ ଶୁଦ୍ଧ ଆଶ୍ରୟ, ଜିଜ୍ଞାସୁ, ଅର୍ଥାର୍ଥଦିଗେ ଓ ଜ୍ଞାନୀ ମୃପର ହିୟା ଭକ୍ତ ହୁଁ ।

ଉଦାରାଃ ସର୍ବଏବେତେ ଜ୍ଞାନୀଭାଈସେ ମେ ମତଂ ।

ଆହିତଃ ସହି ଯୁକ୍ତୋଜ୍ଞା ମାମେବାହୁତ୍ୱବାଂଗତିଃ ॥ ୧୮ ॥

ବହୁନାଂ ଜୟାନାମନ୍ତେ ଜ୍ଞାନବାନ୍ ମାଂପଦ୍ୟତେ ।

ତହିଁ କି ଶାର୍ତ୍ତିଦ୍ୟାସ୍ତ୍ରସ୍ତବ ନ ପ୍ରିୟାସ୍ତ୍ର ନହିଁ ନହୀଁତାହ ଉଦାରା ଇତି । ସେ ମାଂ ଭଜନେ, ମତଃ କିଞ୍ଚିତ୍ କାରିତଃ ମୟାପି ଦିୟମିତଃ ଗୃହସ୍ଥି ତେ ଭଜବ୍ୟସଲାଯ ମହଃ ବହୁପାଦାଯିଳିଃ ପ୍ରିୟା ଏବେତି ଭାବଃ । ଜ୍ଞାନିହାଈସେତି ସବହି ଭଜନ୍ତ ଚ ମତଃ କିମପି ସର୍ଗାପବର୍ଗାଦିକଃ ନାକାଙ୍କତେ ଇତି ଅତନ୍ତଦୀନମତ୍ ମମ ସ ଆଜ୍ଞାବେତି ମମ ମତଃ ମତିଃ । ଯତଃ ସ ମାଂଖାମ ଶୁଦ୍ଧରା କାର ମେବାହୁତ୍ୱବାଂ ସର୍ବୋତ୍ତମାଂ ଗତିଃ ପ୍ରାପ୍ୟ ଆହିତଃ ନିଶ୍ଚିତବାନ୍ ; ନତୁ ଅମ ନିର୍ବିଶେଷ ସ୍ଵରୂପ ବ୍ରଜନିର୍ବାଣମିତି ଭାବଃ । ଏବକୁ ନିକାମ ପ୍ରଧାନୀଭୂତ ଭକ୍ତିଭାନ୍ ଜ୍ଞାନୀଭକ୍ତବ୍ୟସଲେନ ଶଗ୍ବତା ଆସୁଦେନାଭିମନ୍ତତେ । କେବଳ ଭକ୍ତି ମୌନଶଙ୍କ ଆସନୋହପ୍ୟାଧିକୋନ । ସହୃଦୟ—“ନ ତଥା ମେ ପ୍ରିୟତମ ଆସୁଥୋନି ନ’ଶକ୍ତରଃ । ନ ଚ ଶକ୍ରର୍ଣ୍ଣୋ ନ ଶ୍ରୀନୈର୍ବାଜ୍ଞା ଚ ଶ୍ରଦ୍ଧା ଭବାନିତି ॥” ନାହମାଜ୍ଞାନ ମାଧ୍ୟାମେ ମନ୍ତ୍ରକ୍ରିୟାଃ ସାଧୁଭି ବିନ୍ଦୁ ଇତି ଆସ୍ତାରାମୋହପ୍ୟରୀ ରମଦିତ୍ୟାଦି ॥ ୧୮ ॥

କିନ୍ତୁ ତମିଧ୍ୟେ ଜ୍ଞାନୀ ବ୍ୟକ୍ତି ଜ୍ଞାନ କବାୟ ପରିତ୍ୟାଗ ପୂର୍ବକ ଶୁଦ୍ଧଜ୍ଞାନ ଲାଭ କରତ ଭକ୍ତିଯୋଗ ଯୁକ୍ତ ହଇଯା, ଅନ୍ତାତ୍ ତିନ ପ୍ରକାର ଭକ୍ତଗଣ ଅପେକ୍ଷା ଶ୍ରେଷ୍ଠତା ଲାଭ କରେନ । ଇହାର ତାଂପର୍ୟ ଏହି ସେ ସଭାବତଃ ଜ୍ଞାନାଭ୍ୟାସ ଦ୍ୱାରା ଚୈତନ୍ୟ ସ୍ଵରୂପ ଜୀବେର ସ୍ଵରୂପ ଲାଭ ଯତ ବିଶୁଦ୍ଧ ହୟ, କର୍ମୀଦିଗେର କର୍ମକଷାର ଶୂନ୍ୟ ହଇଲେଓ ସ୍ଵସ୍ତରପାବହିତି ତତ ବିଶୁଦ୍ଧ ହୟ ନା । ଭକ୍ତ ସଙ୍ଗକ୍ରମେ ସକଳେରଇ ସ୍ଵରପାବହିତି ଚରମେ ଲକ୍ଷ ହଇଯା ପଡେ । ସାଧନ ଦଶାୟ ଉକ୍ତ ଚାରି ପ୍ରକାର ଅଧିକାରୀର ମଧ୍ୟେ ଏକଭକ୍ତି ବିଶିଷ୍ଟ ଜ୍ଞାନୀ ତକ୍ତି ଆମାର ବିଶୁଦ୍ଧ ଦାସ ଏବଂ ଆମିଓ ତାହାର ଅତ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରିୟ । ଶ୍ରୀଶ୍ଵରାଦିର ଭଗବଜ୍ଞାନ ଶ୍ଫୁର୍ତ୍ତି ଇହାର ଉଦାହରଣ । ଶୁଦ୍ଧଜ୍ଞାନ ଲକ୍ଷ ଭକ୍ତଗଣେର ସାଧନକାଳୀୟ ଭଗବତ କୈକ୍ରମ୍ୟ ବିଶୁଦ୍ଧ ଚିନ୍ମୟ । ଜ୍ଞାନକୁ ତାହାତେ ପ୍ରେସ କରିତେ ପାରେ ନା ॥ ୧୭ ॥

କେବଳା ଭକ୍ତି ସ୍ଵୀକାର କରତ ପୂର୍ବୋତ୍ତ ଚାରି ପ୍ରକାର ଅଧିକାରୀ ସକଳେଇ ପରମ ଉଦାର ହନ । କିନ୍ତୁ ଜ୍ଞାନୀଭକ୍ତେର ଆସ ନିର୍ଣ୍ଣତା ଅର୍ଥାତ୍ ଚୈତନ୍ୟନିର୍ଣ୍ଣତା ଅଧିକତର ପ୍ରବଳ ଥାକାୟ ଚୈତନ୍ୟ ଗତି କ୍ରମ ସର୍ବୋତ୍ତମ ଗୃତି ସେ ଆମି ଆମାତେ ଅବହିତି ହନ । ତିନି ଆମାର ଅତ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରିୟ । ତିନି ଆମାକେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ବଶୀଭୂତ କରେନ ॥ ୧୮ ॥

বাস্তুদেবঃ সর্বমিতি স মহাঞ্চা শুভ্রাংতঃ ॥ ১৯ ॥

কামৈতৈষ্টৈষ্টে হৃতজ্ঞানাঃ প্রপদ্যন্তে হস্ত দেবতাঃ ।

তৎ তৎ নিয়মমাস্তায় প্রকৃত্যা নিয়তাঃ স্বয়া ॥ ২০ ॥

নমু মামেবাস্তুতমাঃ গতিমাস্তিত ইতি ক্রমে । অতঃ স জ্ঞানিভক্তবামেব প্রাপ্তোতি ।
কিন্তু, কিয়তঃ সময়দনহুরঃ সজ্ঞানী ভক্ত্যধিকারী ভবতীতাত আহ বহুনামিতি । বাস্তুদেবঃ
সর্বমিতি । সর্বত্র বাস্তুদেবদৰ্শী জ্ঞানবান् বহুনাঃ জ্ঞানঃ অন্তে মাঃ প্রপদ্যতে । তাদৃশ
সাধুর্যাদৃচ্ছিক সঙ্গবশাৎ মৎপ্রতিং প্রাপ্তোতি । স চ জ্ঞানীভক্তে মহাঞ্চা শুঃ রচিতঃ হস্ত-
লক্ষ্মিৎ । মমুষ্মাণাঃ সহশ্ৰেষ্ঠ ইতি শুভ্রতেঃ । ঐকাণিক ভক্তস্ত কিমুতেতি । স তু অতি
শুভ্রাংত এবেতিভাবঃ ॥ ১৯ ॥

নমু আর্তাদয়ঃ সকামা অপি ভগবস্তঃ তাঃ ভজস্তঃ হাঃ ভজস্তঃ কৃতার্থাইব ইত্যবগতঃ ।
বেতু আর্তাদয়ঃ আর্তিহানাদি কামনয়া—দেবতাস্ত্ররভজস্তে, তেবাঃ কাগতিরিত্যাপেক্ষারামাহ
কামৈরিতি চতুর্ভিৎ । হৃতজ্ঞানা ইতি রোগাদ্যার্তিহরাঃ শীঘ্ৰঃ যথা সূর্যাদয়ন্তথা ন বিশ্বুরিতি
নষ্টবৃক্ষয়ঃ । প্রকৃতোতি স্বয়া প্রকৃত্যা নিয়তাঃ বশীকৃতাঃ সন্তঃ তেবাঃ দৃষ্টা প্রকৃতিরেব মৎপ-
শক্তো পরাঞ্জুষ্মীতিভাবঃ ॥ ২০ ॥

জীব সকল অনেক জন্ম সাধন করিতে করিতে জ্ঞানলাভ করে অর্থাৎ
চৈতন্য নিষ্ঠ হয় । চৈতন্য নিষ্ঠ হইবার সময়ে প্রথমে কিয়ৎ পরিমাণ
জড় ত্যাগকালীয় অবৈত ভাব অবলম্বন করে । তখন জড়ীর বিশেষের
প্রতি স্বীকৃত বিশেষ ধর্মের প্রতি উদাসীন হয় । চৈতন্য ধর্মে একটু
অবস্থিতি হইলেই চৈতন্যের যে বিশুদ্ধ বিশেষ ধর্ম তাহা জ্ঞানিতে পারিয়া
তাহাতে অমুরস্ত হয় । অমুরস্ত হইয়া পরম চৈতন্য রূপ আমাতে প্রপন্তি
শীকার করে । তখন এই মনে করে যে এই জড় জগৎ স্বতন্ত্র নয় । চৈতন্য
বস্তুর একটা হেয় প্রতি ফলন মাত্র ইহাতেও বাস্তুদেব সমন্বয় আছে । অতএব
সমস্তই বাস্তুদেব নয় । এইরূপ যাহাদের ভগবৎ প্রপন্তি, তাহারা মহাঞ্চা
ও শুভ্রাংত ॥ ১৯ ॥

আর্তাদি ব্যক্তিগণ কষায় শৃঙ্খ হইয়া আমার ভক্তি আচরণ করে । যে
পর্যন্ত তাহাদের কামুরূপ কষায় বিগত না হয় সে পর্যন্ত তাহারা স্বত্ত্বাত্ম:
বহির্ভুখ । কামী হইয়াও যাহারা আমার স্বরূপকে আশ্রয় করে তাহারা
বহির্ভুখতাকে আশ্রয় দেই না । অমুমি অতি স্বল্পকালের মধ্যে তাহাদের

যো যো যাঃ যাঃ তনুঃ ভক্তঃ শ্রেক্ষয়াচিত্তুমিছতি ।

তস্য তত্ত্বাচলাঃ শ্রেক্ষাঃ তামেব বিদধাম্যহং ॥ ২১ ॥

স তয়া শ্রেক্ষয়া ঘুর্তস্তস্তারাধন মীহতে ।

লভতেচ ততঃ কামান্ ময়েব বিহিতান্ হিতান् ॥ ২২ ॥

অন্তবন্তু ফলংতেষাঃ তন্তবত্যল্পমেধসাঃ ।

তে তে দেবাঃ পূজাঃ প্রাপ্য অসৱান্তেবাঃ ষ স্ব পূজকানাঃ হিতার্থঃ হস্তজো শ্রেক্ষয়ুৎপাদ-
রিষ্টুতি মানাদী র্যত্নদেবাঃ স্বত্ত্বাবপি শ্রেক্ষয়ুৎপাদয়িতুমশঙ্গা:, কিংপুনম্বৎস্তা-
বিজ্ঞাহ যো যইতি । যাঃ যাঃ তনুঃ স্বর্ণাদি দেবক্রপাঃ মনীয়াঃ মুর্তিঃ বিভূতিঃ অর্চিতুঃ পূজ
যিতুঃ । তামেব তত্ত্বদেবতাবিয়ামেব ; নতু স্ববিষয়াঃ শ্রেক্ষয়মহমন্তর্বাম্বেব বিদধামি, নতু
সাম্মা দেবতা ॥ ২১ ॥

ঈহতে করোতি । সতস্তত্ত্বদেবতারাধনাত্ত্ব কামান্ আরাধন ফলানি লঙ্ঘতে । নচ তে তে
কামাপি তৈষ্টদেবৈবঃ পূর্ণাঃ কর্তৃং শক্যস্তে ইত্যাহ ময়েব বিহিতান্ পূর্ণাকৃতান् ॥ ২২ ॥

কিন্তু তেষাঃ দেবতাস্ত্র ভক্তানাঃ ফলং তত্ত্বদেবতারাধনজন্যঃ অন্তবৎ নথরং কৈকীয়কা-
লিকঃ ভবতি । নন্ম আরাধনে শ্রেক্ষযুৎপাদ দেবতাস্ত্র ভক্তানাঃ ফলং নথরং করোবি,
স্বত্ত্বানাস্ত অনথরং করোষীতি ত্বয়ি পরমেথরে অয়মন্তায়স্তত্ত্ব নায়মন্তায় ইত্যাহ দেবানিতি ।
দেবযজ্ঞে দেবপূজকাঃ দেবামেবযাস্তি প্রাপ্তুবস্তি মৎপূজকা অপিমাঃ । অয়মৰ্থঃ যেহি ষৎপূজ

কামকে দূর করি । কিন্তু যাহারা আমা হইতে বহুর্মুখ, কামব্যারা হতজ্ঞান
হইয়া শীঘ্র ক্ষুদ্র ফল লাভের জন্য সেই সেই কামফল দাতা দেবতাদিগের
উপাসনা করে । তাহারা বিশুদ্ধ সত্ত্বরপ আমাকে ভাল বাসে না ; যেহেতু
তাহাদের স্বীয় স্বীয় তামসিক ও রাজসিক প্রকৃতি দ্বারা চালিত হইয়া সেই
সেই ক্ষুদ্র নিয়ম পালন কৰত তদমূর্কপ দেবতা সকলের উপাসনা করে ॥ ২০ ॥

অন্তর্যামী স্বরূপ আগি, যাহার যে স্পৃহনীয় দেব মূর্তিতে তাহাতে তাহার
শ্রেক্ষয়ায়ী অচলা শ্রেক্ষ বিধান করিয়া থাকি ॥ ২১ ॥

তিনি শ্রেক্ষাপূর্বক সেই দেবতার আরাধনা করত সেই দেবতা হইতে
মুরিহিত কাম সংকল প্রাপ্ত হন ॥ ২২ ॥

অন্ন বুকি দেবতাস্ত্র ভক্তগণের আরাধনার ফল নথর অর্থাৎ অনিত্য ।
যেহেতু দেবধীঞ্জাগন্তি সেই সেই অনিত্য দেবতাকে লাভ করিয়া অবশ্যে

ଦେବାନ୍ ଦେବସଙ୍ଗେ ଯାନ୍ତି ମନ୍ତ୍ରକୁ ସାନ୍ତି ମାତ୍ରପି ॥ ୨୩ ॥
 ଅବ୍ୟକ୍ତଃ ବ୍ୟକ୍ତିଆପନ୍ତ ମନ୍ୟନ୍ତେ ମାତ୍ରବୁଦ୍ଧଯଃ ।
 ପରଂ ଭାବ ମଜାନନ୍ତେ ମାତ୍ରବ୍ୟଯ ମନୁଷ୍ୟଙ୍ ॥ ୨୪ ॥
 ନାହଂ ପ୍ରକାଶଃ ସର୍ବସଯ ଯୋଗମାଯା ସମାବୃତଃ ।

କାନ୍ତେତାନ ଆପ୍ନୁବସ୍ତୋବେତି ଆର୍ଥିଃ ଏବ । ତଥ ସଦି ଦେବାଅପି ନଥରାତ୍ମଦାତତ୍ତ୍ଵାଃ କଥମନ୍ତ୍ରା ଭବ୍ରତ, କଥତ୍ରତଃ ବା ତତ୍ତ୍ଵନନ୍ଦନଃ ବା ନ ନଶ୍ତୁ । ଅତେବ, ତତ୍ତ୍ଵା ଅଳ୍ପମେଧସଃ ଉତ୍କାଃ । ତଗବାଂତ ନିତ୍ୟତ୍ତତ୍ତ୍ଵିକ୍ରିତିକିରଣକୁ ସର୍ବଃ ନିତ୍ୟମେବତି ॥ ୨୩ ॥

ଦେବତାତ୍ମର ଭତ୍ତାନାଃ ଅଳ୍ପମେଧସଃ ବାର୍ତ୍ତାଦୂରେ ତାବଦାନ୍ତଃ ବେଦାଦି ସମତଶାନ୍ତମର୍ଦ୍ଦିନୋହପି ମତ୍ସ୍ୟଃ ନ ଜାନନ୍ତି । “ଅଥାପି ତେ ଦେବପଦାନ୍ତଃ ଜନ୍ମଯ ପ୍ରମାଦନେଶାମୁ ଗୃହୀତ ଏବହି ।” ଆନାତି ତତ୍ତ୍ଵଃ ଭଗବନ୍ନହିଁ ନ ଚାଶ ଏକୋଂପି ତିରଃ ବିଚିତ୍ରନ୍ ॥” ଇତି ବ୍ରକ୍ଷଗପି ମାଂ ଅତ୍ୟାତ୍ । ଅତେ ମନ୍ତ୍ରତାନ୍, ବିନା ମତର ଜ୍ଞାନେ ସର୍ବତ୍ରବାଲ୍ପର୍ବକ୍ରଃ ଇତାହ । ଅବ୍ୟକ୍ତଃ ପ୍ରପାତୀତଃ ନିରାକାରଃ ବ୍ରଦୈବ ମାଂ ମାୟିକାକାରରେହେନବ ବାକିଃ ବହୁଦେବ ଗୃହେ ଜନ୍ମ ପ୍ରାପ୍ତଃ ନିତ୍ୟବୁଦ୍ଧରୋ ମନ୍ତ୍ରନ୍ତେ, ମାୟିକାକାରରୈତର ଦୃଶ୍ୟା ଦିତି ଭାବଃ । ଯତୋ ମମପରଂ ଭାବଃ ମାଯାତୀତଃ ସ୍ଵର୍ଗପ ଅସ୍ତ୍ର-କର୍ମ ଲୌଳାଦିକିଂ ଅଜାନନ୍ତଃ । ଭାବଃ କୀମୃଶଃ ? ଅବ୍ୟରଃ ନିତ୍ୟ ଅମୁତମଂ ସର୍ବୋତ୍ତମଂ । ଭାବଃ ସତ୍ୱଭାବି ପ୍ରାୟ ଚେତ୍ତାନ୍ତମହୁ । ହିନ୍ଦ୍ରା ଲୌଳା ପଦାଗେହିତି ମେଦିବୀ ।” ତଗବବଃ ସ୍ଵର୍ଗ ଶୁଣିନ କର୍ମଲୌଳାନାଃ ମନାଦିରହିନ ନିତ୍ୟଃ । ଶ୍ରୀକୃପ ଗୋଦ୍ଧାରି ଚରଣୈ ଭାଗବତାମୃତ ଗ୍ରହେ ପ୍ରତିପାଦିତଃ ମହ ପରଃ ଭାବଃ ସ୍ଵର୍ଗପଃ ଅବ୍ୟରଃ ନିତ୍ୟବିଶ୍ଵକ୍ରାନ୍ତିର ମହ ମୂର୍ତ୍ତିମିତି ସାମି ଚରଣୈଶୋକଃ ॥ ୨୪ ॥

ନମ୍ ସଦିତ୍ସ୍ ନିତ୍ୟ ରଙ୍ଗ ଶୁଣିଲୌଳାହନି ତଦା ତେ ତଥା ତୃତୀ ସାର୍ଦନାଲିକୀ ହିତିଃ କଥନ ମିତି; ମୁଖ୍ୟତେ ଭାବାହ ନାହଂ ଅହଂ ସର୍ବିଶ୍ଵ ସର୍ବ ଦେଶ କାଳବର୍ତ୍ତିନୋଜନନ୍ତ ନ ପ୍ରକାଶଃ ନ ପ୍ରକଟଃ । ସଥା

ଅନ୍ତଲାଭ କରେ । ଆମାର ଭତ୍ତଗନ ସକାମ ହଇଲେ ଓ ନିତ୍ୟ ଫଳ ସ୍ଵର୍ଗପ ଆମା-
କେଇ ଲାଭ କରେ ॥ ୨୩ ॥

ଯାହାରା ନିର୍ବିଶେଷ ବୁଦ୍ଧିକେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ମନେ କରିଯା ଏକପ ସିଦ୍ଧାନ୍ତ କରେ ଯେ,
ଆମି ଅବ୍ୟକ୍ତ ନିର୍ବିଶେଷ ସ୍ଵର୍ଗପ, କାର୍ଯ୍ୟବଶତଃ ବ୍ୟକ୍ତିଲାଭ କରି, ତାହାରା ସତ୍ତି
ବେଦାନ୍ତାଦି ଶାସ୍ତ୍ର ଆଶୋଚନା କରିବ, ତଥାପି ନିର୍ବୋଧ, ସେହେତୁ ତାହାରା ଆମାର
ସର୍ବୋତ୍ତମ ଅବ୍ୟର, ସର୍ବ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ନିତ୍ୟ ବିଶେଷ ସମ୍ପଦ ସ୍ଵର୍ଗକେ ଅବଗତ ହୁଏ
ନାହିଁ ॥ ୨୪ ॥

‘ଆମି ଅବ୍ୟକ୍ତ ଛିଲାମ, ସମ୍ପ୍ରତି ଏଇ ସାଚିଦାନନ୍ଦ ସ୍ଵର୍ଗ ଶ୍ଵାମ ମୁଦ୍ରର କରିପ
ବ୍ୟକ୍ତିଲାଭ କରିଯାଇଛି ଏକପ, ମନେ କରିବେ ନା । ଆମାର ଭାବମୁଦ୍ରର ସ୍ଵର୍ଗପ

ମୁଠୋଥୟଂ ନାହିଁ ଜାନାତି ଲୋକୋ ମାଘଜମୟଯଂ ॥୨୫॥
 ବେଦାହ୍ସ ସମତୀତାନି ବର୍ତ୍ତମାନାନି ଚାର୍ଜୁନ ! ।
 ଭବିଷ୍ୟାଣିଚ ଭୂତାନି ମାନ୍ତ୍ର ବେଦ ନକଶନ ॥ ୨୬ ॥
 ଇଛା ଦ୍ଵେଷ ସମୁଖେ ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ଵମୋହେନ ଭାରତ ! ।

ଶ୍ରୀମୌଳୀ ପରିକର ବହେନ ସଦୈବ ବିରାଜମାନୋପି କଦାଚିଦୈବ କେଷୁ ଚିଦୈବ ବ୍ରକ୍ଷାଣ୍ୟେ କିଞ୍ଚ
 ଶୂର୍ବୀ ସଥା ଶୁଦ୍ଧେନ୍ତି ଶୈଳାବରଣ ବଣୀଃ ସର୍ବିଦା ଲୋକ ଦୃଶ୍ୟୋ ନ ତବତି, କିନ୍ତୁ କଦାଚିଦୈବ ତଥୈ-
 ବାହସପି ଯୋଗ ମାଯାର ମାଯାର୍ତ୍ତଃ । ନମ୍ର ଚ ଜୋତିଶ୍ଚକ୍ର ବର୍ତ୍ତମାନାନାଃ ପ୍ରାଣିନାଃ ଜୋତିଶ୍ଚକ୍ରହୁଃ
 ଜୋତିଶ୍ଚକ୍ର ମଧ୍ୟେ ସାମନ୍ତ୍ରେନ ସଦୈବ ବିରାଜ ମାନୋହପି ଶୂର୍ବୀଃ ସର୍ବ କାଳ ଦେଶବର୍ତ୍ତି ଜମନ୍ତ ନ ପ୍ରକଟଃ,
 କିନ୍ତୁ କଦାଚିଂକେବୁ ଚ ନ ଭାରତାଦିମୁ ଥିଲେନ୍ତି ବର୍ତ୍ତମାନଙ୍କ ଜନ ସୈବ ତଥୈବାହସପି ସ୍ଵଧାର ଶ୍ଵରକପ
 ଶୂର୍ବୀବଥା ସଦୈବ ଦୃଶ୍ୟତଥୈବ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଧାରନି ମଥୁରା ଦ୍ଵାରକାଦେ ଶିତାନାମିଦାନୀ ଶ୍ରମନାନାଃ ଜନନାଃ
 ତତ୍ତ୍ଵଃ କୃଷ୍ଣଃ କଥିନ ଦୃଶ୍ୟଭବତି ଉଚ୍ୟାତେ । ସଦି ଜୋତିଶ୍ଚକ୍ର ମଧ୍ୟେ ଶୁଦ୍ଧେନ୍ତି ରତ୍ନବିଷ୍ୟତନା
 ତତ୍ତ୍ଵାପିତନାବୃତଃ ଶୂର୍ବୀଦୃଶ୍ୟାନାଭବିଷ୍ୟାଃ । ତତ୍ତ୍ଵ ମଥୁରାଦି କୃଷ୍ଣହୁମଣି ଧାରନି ଶୁଦ୍ଧେନ୍ତି ରତ୍ନବିଷ୍ୟତନା
 ସେଗମ୍ଭୟାବେବ ସଦା ବର୍ତ୍ତତେ ଇତ୍ୟତ୍ତ୍ଵାବୃତଃ କୃଷ୍ଣାର୍କଃ ସଦାନ ଦୃଶ୍ୟତେ କିନ୍ତୁ କଦାଚିଦୈବେତି ସର୍ବ
 ମନବଦ୍ୟଃ । ଅତେ ମୁଠୋ ଲୋକୋ ମାଂଶ୍ରାମମୁଳରାକାରଃ ବହୁଦେବାଜ୍ଞାଜମୟବ୍ୟାହଃ ମାୟିକ
 ଜାଗାଦି ଶୃଙ୍ଖଳାଭିଜାନାତି । ଅତ୍ୟବ କଲ୍ୟାଣଶ୍ରୀବାରିଧିଃ ମାପପାନ୍ତତତ୍ୟଜ୍ଞ । ମନ୍ତ୍ରବିଶେଷ ସ୍ଵରଙ୍ଗଃ
 ବ୍ରକ୍ଷେବୋପାସତ ଇତି ॥ ୨୫ ॥

କିଞ୍ଚ ମାଯାଯାଃ ସାପ୍ର ସ୍ଵାମୋହକହାତାବାଃ ବହିରଙ୍ଗା ମାଯା ଅନୁରଙ୍ଗ୍ୟୋଗ ମାଯାଚ ସମ ଜାନଃ
 ନାବ୍ରଣୋତୀତ୍ୟାହ ବେଦାହ ମିତି । ମାନ୍ତ୍ରକଶଚ ପ୍ରାକୃତୋହ ପ୍ରାକୃତକ ଲୋକୋ ମହାକୁର୍ବାଦି ମର୍ହା
 ସର୍ବଜୋହପିନ କାହ ଶ୍ରେଣ ଦେବ ସଥା ଯୋଗଃ ମାଯାଯା ଯୋଗ ମାଯାଚ ଜାନାବରଣାଦିତ ଭାବଃ ॥ ୨୬ ॥

ଭୁବାରଯାଜୀବାଃ କଦାରତ୍ୟ ମୁହୂର୍ତ୍ତ୍ୟପେକ୍ଷାରା ମାହିଷ୍ଟେତି ସର୍ଗେ ଜଗଃ ଶଷ୍ଟାରଙ୍ଗ କାଳେ
 ସର୍ବଭୂତାନି ସର୍ବେଜୀବାଃ ସମୋହଯନ୍ତି କେନ ପ୍ରାଚୀନ କର୍ଷୋର୍ବଳୋ ସାବିଜ୍ଞାହେବୋ ଇତ୍ତିରାଗମ-
 ନିତ୍ୟ । ଇହା ଚିଜ୍ଜଗତେର ଶୂର୍ଯ୍ୟଶ୍ଵରକପ ସ୍ଵଯଂ ଭାସମାନ ହଇଯାଓ ସୋଗମାଯା କ୍ରପ-
 ଛାଗା ଦ୍ଵାରା ସାଧାରଣେର ଚକ୍ର ହିତେ ଶୁଣ୍ଟ ଥାକେ । ଏହି କାରଣେ ମୁଢ଼ ଲୋକେରା
 ଅବ୍ୟାୟ ଶ୍ଵରକପ ଆମାର ପ୍ରକାଶ ଦୟକେ ଅବଗତ ହଇଯାଓ ଆମାର ନିତ୍ୟ ମଧ୍ୟମାକାର
 ଶ୍ରୀମମୁଳର କ୍ରପକେ ନିତ୍ୟ ବଲିଯା ଆମାବନ୍ତ ଲୋକ ସକଳ ଜାନେ ନା ॥ ୨୬ ॥

ଇହାର ହେତୁ ଏହି ସେ ଜୀବ ସଥା ଶୁଭ୍ର ଥାକେ, ତଥନେଇ ଚିହ୍ନିଜିମ ଦ୍ଵାରା ଆମାର

ସର୍ବଭୂତାନି ସମ୍ମୋହଃ ସର୍ଗେ ଯାତ୍ରି ପରକ୍ଷପ ! ॥ ୨୭ ॥

ସେମାମତ୍ତଗତଃ ପାପଃ ଜନାନାଂ ପୁଣ୍ୟକର୍ମଣାଂ ।

ତେ ବନ୍ଦ ମୋହନିମୁଖା ଭଜନ୍ତେ ମାଂ ଦୃଢ଼ବ୍ରତାଃ ॥ ୨୮ ॥

ମୁକୁଳେ ବିଷୟେ ଇଚ୍ଛା ଅଭିଲାଷଃ ପ୍ରତିକୁଳେଷେଷ; । ତାତ୍ପର୍ୟ ସମୁଦ୍ରରେ ଯୋଗରେ ମାନାପ ଶାନଯୋଃ ଶୀତୋକାନ୍ଦୋଃ ହୃଦୟ ହୃଦୟୋଃ ଶ୍ରୀ ପୁଃ ସର୍ଵାମେହଃ ଅହଃ ସମ୍ବାନିତଃ ହୃଦୀ, ଅହମବମା-ନିତୋ ହୃଦୀ, ସର୍ବେଂଶ୍ଚି ମର୍ଯ୍ୟାରଂ ପୁରୁଷ: ଇତ୍ତାଦ୍ୟକାରକ ଆବିଦାକୋରୋହୋହସ୍ତେନ ସମ୍ମୋହଃ ଶ୍ରୀ ପୁର୍ବାଦ୍ୟିତାତ୍ମାସତିଃ ପ୍ରାପ୍ତ ବକ୍ରିଅତ୍ତଏବ ଅତ୍ୟନ୍ତାସତ୍ତାନାନଂ ମହତ୍ତବଧିକାର: । ସହୃଦୟ ପ୍ରତି ସରୈର ବକ୍ଷ୍ୟତେ । ସର୍ବଜ୍ଞା ସଂକଥାଦୌଜାତ ଅକ୍ଷସ୍ୟ: ପୁରାଣ । ନ ନିବିଜ୍ଞୋ ନାତିସତୋ ଭକ୍ତି ବୋଗୋହସ୍ୟ ସିଙ୍କିଦଃ ଇତି ॥ ୨୭ ॥

ତହିଁକେବାଃ ଭକ୍ତାବିଧିକାର ଇତ୍ତତ ଆହ । ସେବା: ପୁଣ୍ୟ କର୍ମଣାଃ ପାପଃ ତୁ ଅଞ୍ଚ ଗତଃ ଅଞ୍ଚ-କାଳଃ ପ୍ରାପ୍ତ: ନଶ୍ଚଦବହୁଂ ତତ୍ତ୍ଵ ସମ୍ଯକ ନଷ୍ଟ ମିତର୍ଥଃ । ତେବାଃ ନବ ହୃଦୋଦ୍ରେକେ ସତି ତମୋଗୁଣ ହ୍ରାସ: । ତମ୍ଭିନ୍ ସତି ତକ୍ରାନ୍ତୋମୋହୋହ୍ପି ହୁସନ୍ତି । ମୋହ ହାମେ ସତି ତେ ପରତ୍ୟାସତି ରହିତା ସାନ୍ତୁଷ୍ଟିକମତ୍ତକୁ ସନ୍ଦେନ ଭଜନ୍ତେ ମାତ୍ରଃ । ମେତୁ ଭଜନାଦଃସତ: ସମାନଟପାପଃ । ତେ ମୋହନ ନିଶ୍ଚ ସେଇ ମୁଖୀ ଦୃଢ଼ବ୍ରତା: ପ୍ରାପ୍ତ ନିଟଃ ସନ୍ତୋ ମାଂଭଜନେ । ନଚେବ ପୁଣ୍ୟ କର୍ମବ ସର୍ବ ବିଦ୍ୟାର ଭକ୍ତି: କାରଣ ମିତି ମନ୍ତ୍ରବ୍ୟ: । ସଙ୍ଗ୍ରାମାଦେନ୍ ସାଂଖ୍ୟେନ ଦାନତ୍ରତ ତପୋଷରୈ: । ବାଧ୍ୟା ବାଧ୍ୟାର ସଙ୍ଗ୍ରାମେ: ପ୍ରାପ୍ତ ବାଦସ୍ତ୍ଵବାନପି । ଇତି ଭଗବନ୍ତକୁ ପୁଣ୍ୟାଦି କର୍ମାପ୍ରଯଃ ବୈକାରଣ ମିତି ବହୁଃ ପ୍ରତିପାଦନାଂ ॥ ୨୮ ॥

ଏଇ ନିତ, ସ୍ଵରୂପ ଦେଖିତେ ପାଇ । ସଥନ ବନ୍ଦ ହଇୟା ହୃଦୀ ମଧ୍ୟେ ବର୍ତ୍ତମାନ ହୟ, ତଥନ ଅବିଦ୍ୟା ବଶତଃ ଇଚ୍ଛା ଦେବ ଜନିତ ବନ୍ଦ ମୋହ ଦ୍ୱାରା ସକଳେଇ ସମ୍ମୋହିତ ହଇୟା ପଡ଼େ । ତଥନ ଆର ବିଦ୍ୟ ପ୍ରତୀତି ଥାକେ ନା । ଆମି ସ୍ଵୀର ଚିଛକ୍ଷି ବଲେ ପ୍ରଗଞ୍ଚେ ଆମାର ନିତ୍ୟ ସ୍ଵରୂପକେ ଉଦୟ କରାଇୟାଛି ଏବଂ ତାହାଦେର ଜଡ଼ ଚକ୍ର ବିଷୟୀ ଭୂତ ହଇୟାଛି । ତଥାପି ମାଯା ଦ୍ୱାରା ଆଚନ ହଇୟା ଉହାରା ଆମାର ସ୍ଵରୂପେର ଅବିଦ୍ୟ ପ୍ରତୀତି ପ୍ରାପ୍ତ ହଇୟା, ତାହାକେ ଅନିତ୍ୟ ମନେ କରିତେଛେ । ଇହା ତାହାଦେର ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟ ବଲିତେ ହଇବେ ॥ ୨୭ ॥

ଆମାର ଏଇ ନିତ୍ୟ ସ୍ଵରୂପେର ବିଦ୍ୟ ପ୍ରତୀତି ଲାଭ କରିବାର ଅଧିକାର ସେ କୁପେ ହୟ, ତାହା ଶ୍ରୀ ପ୍ରବନ୍ଦ କର । ପାପାବିଷ୍ଟ ଅସ୍ତ୍ର ସଭାବ ବ୍ୟକ୍ତିଗତେର ବିଦ୍ୟ ପ୍ରତୀତି ହୟ ନା । ଯାହାରା ଧର୍ମ ସମ୍ବନ୍ଧ ଜୀବନ ସ୍ଵିକାର କରତ ପ୍ରଭୂତ ପୁଣ୍ୟକର୍ମ ଦ୍ୱାରା ଜୀବନ ହଇତେ ପାପକେ ଏକବାରେ ଅନ୍ତ କରିଯାଇନ୍, ତୀହାଦେଇ ଆଦୌ କୃଷ୍ଣଯୋଗ ସ୍ଵିକାର, ପରେ ଜୀବନ ଓ ଅବଶ୍ୟେ ଧ୍ୟାନ ଯୋଗ ଦ୍ୱାରା ଆମାର ଚିନ୍ତକ୍ଷେତ୍ର ସମାଧିକ୍ରମେ ଉପଲବ୍ଧ ହୟ । ଆମାର ନିତ୍ୟ ସ୍ଵରୂପକେ ତୀହାରା ବିଦ୍ୟ ପ୍ରତୀତି କ୍ରମେ ଦେଖିତେ ପାଇ । ଅବିଦ୍ୟା ଦ୍ୱାରା ସେ ପ୍ରତୀତି ହୟ, ତାହାର ନାମ ଅବିଦ୍ୟ ପ୍ରତୀତି । ବିଦ୍ୟ ଦ୍ୱାରା ସେ ପ୍ରତୀତି ହୟ ତାହା ବିଦ୍ୟ ପ୍ରତୀତି । ତୀହାରାଇ

ଜରାମରଣ ମୋକ୍ଷାୟ ମାମାଣିତ୍ୟ ସତସ୍ତି ଯେ ।

ତେ ବ୍ରଙ୍ଗ ତବିଦୁଃ୍ଖ କୃତ୍ସମଧ୍ୟାହ୍ନଂ କର୍ମଚାରିଲଙ୍ଘନ ॥ ୨୯ ॥

ସାଧିତୁତାଧିଦୈବଂ ମାଂ ସାଧିଯଜ୍ଞକୁ ଯେବିଦୁଃ୍ଖ ।

ପ୍ରଯାଗକାଳେହପି ଚ ମାଂ ତେ ବିଦୁସୁକୁ ଚେତସଃ ॥ ୩୦ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମହାଭାରତେ ଶତସାହ୍ରୟାଂ ସଂହିତାଯାଂ ବୈଯା-
ମିକ୍ୟାଂ ଭୀଷ୍ମପର୍ବତି ଶ୍ରୀତଗବନ୍ଦୀତାସ୍ମପନିଷତ୍ସ୍ତ ବ୍ରଙ୍ଗବିଦ୍ୟାଯାଂ
ଯୋଗଶାସ୍ତ୍ରେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣାର୍ଜୁନ ସଂବାଦେ ବିଜ୍ଞାନ ଯୋଗୋ ନାମ
ସମ୍ପତ୍ତମୋହଧ୍ୟାଯଃ ।

ତଦେବ ମାର୍ତ୍ତିଦାସ୍ତ୍ରରୁ ସକାମା ମାଂ ଭଜ୍ସୁଃ କୃତାର୍ଥାଭବତ୍ତୀତି । ଦେବତାସ୍ତର ଭଜନ୍ତୁ ଚାବନ୍ତେ
ଇତ୍ତାତ୍ । ସମାଜନେ ହପାଧିକାରିଣ ଶୋକା । ଭଗବତା ଇଦାନୀଂ ଅଞ୍ଚଃ ସକାମଃ ଚତୁର୍ଥୋଽପି
ମନ୍ତ୍ରଜୋହନ୍ତୀତାହ । ଜରେତି—ଜରା ମରଗ୍ଯୋମେକ୍ଷାଯ ନାଶାଯ ସେ ସେଗିନେ ସତସ୍ତି ସତସ୍ତେ
ସେ ମୋକ୍ଷ କାମ ମାଂ ଭଜ୍ସୁ ଇତିକଲିତୋଽର୍ଥଃ ତେ ତୁପ୍ରିମିକ୍ଷାଃ ବ୍ରଙ୍ଗ ତ୍ଵା କୃତ୍ସମଧ୍ୟାନଂ
ଦେହମୁଦ୍ରିତା ତୋକ୍ତୁ ତୟାବର୍ତ୍ତମାନଂ ଅଧାର୍ଜନଂ ଜୀବାଜ୍ଞାନକ ଅଖିଳ କର୍ମ ନାନାବିଧ କର୍ମ ଜନ୍ୟ
ଜୀବନ ସଂସାରକୁ ମନ୍ତ୍ରକୁ ପ୍ରଭାବାଦେବ ବିଜ୍ଞାନାନ୍ତି ॥ ୨୯ ॥

ମନ୍ତ୍ରକୁ ପ୍ରଭାବାଂ ସେମା ମୌଦ୍ରିଣଂ ମଜଜାନଂ ସାମ୍ଭାନମନ୍ତ୍ରକାଳେ ହପିତଦେବ ଜ୍ଞାନ ସାଂ ନନ୍ଦନେ
ବାରିବ କର୍ମୋପାନ୍ତାପିତା ଭାବିଦେହ ପ୍ରାଣ୍ତୁକୁପା ମତ ରିତାହ ସାଧିତୁତେତି । ଅଧିଭୂତାଦୟୋହ
ଶ୍ରୀମଧ୍ୟାଯେ ବାଖାସାମ୍ବନ୍ଦେ । ଭକ୍ତାଏବ ହରେନ୍ତୁ ବିଦୋ ମାୟାଂ ତରିଚିତ । ତେଜୋକ୍ତାଃ ସତ୍ତ୍ଵିଧା
ଅତ୍ରେତ୍ୟ ଧ୍ୟାଯାର୍ଥେ ନିରାପତିଃ ॥ ୩୦ ॥

ଇତି ସାରାର୍ଥ ବର୍ଣ୍ଣଣ୍ୟାଂ ହର୍ଷଣ୍ୟାଂ ଭକ୍ତ ଚେତସାଂ ।

ଗୀତାନ୍ତ୍ର ସମ୍ପତ୍ତମୋହଧ୍ୟାଯଃ ସଙ୍ଗତଃ ସମ୍ପତଃ ସତାଂ ॥

କ୍ରମଃ ହୈତାଦୈତ କ୍ରପ ଦ୍ଵାରା ହଇତେ ଯୁକ୍ତ ଓ ଦୃଢ଼ ବ୍ରତ ହଇଯା ଆମାକେ ଭଜନା
କରେନ ॥ ୨୮ ॥

ଜଡ଼ ଶରୀରେଇ ଜରାମରଣ ଘଟିଯା ଥାକେ । ଜୀବେର ସେ ନିତ୍ୟ ଚିନ୍ଦେହ
ତାହାତେ ଜରା ମରଣ ନାହିଁ । ସେଇ ଚିନ୍ଦେହ ଲାଭ ପୂର୍ବକ ଆମାର ନିତ୍ୟ ଦାତ୍ତ
କ୍ରପ ନିତ୍ୟ ଧର୍ମ ଲାଭକେଇ ମୋକ୍ଷବଳା ଯାଏ । ଆମାର ସାଧନ ଭକ୍ତି ଦ୍ୱାରା ଧୀହାରା
ଜରାମରଣ ମୋକ୍ଷ ଅମୁସନ୍ଧାନ କରେନ, ତୀହାଦେର ସତ୍ତ୍ଵରୁ ସ୍ଥିତ । ସେଇ ଯୁକ୍ତ ଚିନ୍ତ
ପୁରୁଷଦିଗେର ବ୍ରଙ୍ଗତସ୍ତ, ଅଧ୍ୟାତ୍ମ ତସ୍ତ, ଅଖିଳ କର୍ମ ତସ୍ତ, ଅଧିଭୂତତସ୍ତ, ଅଧିଦୈବ ତସ୍ତ,
ଓ ଅଧିଯଜ୍ଞ ତସ୍ତ କ୍ରଗ ଛୟ ତସ୍ତ ସହଜେଇ ପରିଜ୍ଞାତ ହୟ । ତୀହାରାଇ ମରଣ କାଳେ
ଆମାକେ ଜାନିତେ ପାରେନ ॥ ୨୯ ॥ ୩୦ ॥

ଭକ୍ତଗଣିହ ଭଗବାନେର ତସ୍ତ ଅବଗତ ହଇଯା ମାନ୍ଦକାର ପାର ହଇତେ
ପାରେନ, ଇହାଇ ଏହ ଅଧ୍ୟାତ୍ମର ଅର୍ଥ ।

‘ଇତି ସମ୍ପତ୍ତମ ଅଧ୍ୟାଯ’ ।

অষ্টমোহধ্যায়ঃ ।

অর্জুন উবাচ ।

কিষ্টৰক্ষ কি মধ্যাত্মাং কিংকর্ম পুরুষোত্তম ! ।

অধিভূতঞ্চ কিং প্রোক্তমধি দৈবং কিমুচ্যতে ॥ ১ ॥

অধিষ্ঠতঃ কথং কোহত্র দেহেশ্মিন্মধুসুদন ।

প্রয়াণ কলে চ কথং জ্ঞেয়োহসি নিয়তাত্মভিঃ ॥ ২ ॥

ত্রিভগবান্মুবাচ ।

অক্ষরং পরমং ব্রহ্ম স্বভাবোহধ্যাত্মমুচ্যতে ।

পার্থ প্রধোত্তরং যোগং মিশ্রাং ভক্তিং প্রসন্নতঃ ।

শুক্রাক্ষভক্তিং প্রোবাচন্নেগ তী অপিচাষ্টে ॥

পূর্বাধ্যায়ন্তে ব্রহ্মাদি সপ্ত পদার্থানাং জ্ঞানং ভগবতোত্তং অত্তেষাংতৰ্বং জিজ্ঞাস্ম: পৃচ্ছতি
শাস্যাং ॥ ১ ॥

অহদেহে কোহধি-বজ্ঞে যত্ত্বাধিষ্ঠাতা স চাপ্তিন দেহে কথংজ্ঞেয় ইত্ত্বাত্মস্যাহুষঙ্গীঃ ॥ ২ ॥

উত্তরমাহ অক্ষর যিতি নক্ষরতীত্যক্ষরং নিত্যং যৎ পরমং তদ্বক্ষ এতদ্বৈতদক্ষরং গার্গিত্রক্ষণা
অভিবদন্তীতি শ্রতেঃ । স্বভাবঃ সবায়ানাং দেহাধ্যাসবশাস্ত্বাবয়তি জনযতি ইতি স্বভাবোজীবঃ
ব্যবাসং ভাবযতি পরময়ানাং আপযতি ইতি । স্বভাবঃ শুক্রজীবঃ অধ্যাত্মমুচ্যতে অধ্যাত্ম শব্দ

অর্জুন কহিলেন, হে পুরুষোত্তম ! ব্রহ্ম, অধ্যাত্ম, কর্ম, অধিভূত, অধি-
দৈব, অধিষ্ঠত, এই ছয়টা শব্দের প্রকৃত অর্থ কি ? এবং নিয়তাত্ম পুরু-
ষেরা তোমাকে কিরূপে প্রয়াণ কালে জানিতে পারেন তু এই সমস্ত স্পষ্ট
করিবা বল ॥ ১ ॥ ২ ॥

অক্ষর তৰ অর্থাং নিত্য বিনাশ রহিত এবং অবহাস্ত্ব শৃঙ্খল তৰই পর-
অক্ষ । পুরুষক শব্দ দ্বারা কেবল নিত্য বিশেষ যুক্ত তগবৎ শুক্রপ আমাকেই
বুবিতে হইবে । শুক্রপ শৃঙ্খল জ্ঞান মার্গীয় ব্রহ্ম বা যোগ মার্গীয় পরমায়াকে

ଭୂତଭାବୋନ୍ତବକରୋ ବିସର୍ଗଃ କର୍ମ ସଂଜ୍ଞିତଃ ॥ ୩ ॥

ଅଧିଭୂତଙ୍କରୋଭାବଃ ପୁରୁଷ ଶାଧି ଦୈବତ ।

ଅଧିଯଜ୍ଞୋ ହହମେବାତ୍ର ଦେହେ ଦେହଭୂତାନ୍ଵର ॥ ୪ ॥

ଅନ୍ତକାଲେଚ ମାମେବ ଶ୍ଵରନ୍ ମୁକ୍ତୁ କଲେବରଂ ।

ସଃ ପ୍ରଯାତି ସ ମନ୍ତଭାବଂ ଯାତି ନାନ୍ତ୍ୟତ୍ର ସଂଶୟଃ ॥ ୫ ॥

ବାଚ ଇତ୍ୟଥ । ଭୂତୈରେ ଭାବନାଂ ମନୁଷ୍ୟାଦିଦେହନାଂ ଉତ୍ତବଂ କରୋତ୍ତି । ସଃ ବିସର୍ଗୋଜୀବନ୍
ସଂସାରଃ କର୍ମଜ୍ଞାନ୍ତାଂ କର୍ମସଂଜ୍ଞଃ କର୍ମ ଶଦେନ ଜୀବନ୍ ସଂସାର ଉଚ୍ଚତେ ଇତ୍ୟଥ ॥ ୩ ॥

କରୋ ନ ସରୋଭାବଃ ପଦାର୍ଥୋ ସଟପଟାଦିଃ ଅଧିଭୂତ ଅଭିଭୂତ ଶବ୍ଦ ବାଚ୍ୟ । ପୁରୁଷଃ ସମଟି
ବିରାଟ୍ ଅଧିଦୈବତଃ ଅଧିଦୈବତଶବ୍ଦ ବାଚ୍ୟ । ଅଧିକୃତ ବର୍ତ୍ତମାନାନି ଶ୍ରୀମାଦି ଦୈବତାନି ବହେତି
ତର୍ମିଳିକଣେ । ଅତ୍ରଦେହ ଅଧିଯଜ୍ଞଃ ଯଜ୍ଞାଦି କର୍ମ ପ୍ରବର୍ତ୍ତକଃ ଅନ୍ତର୍ଧୀମୀ ଅହଂ ମନ୍ତଶ୍ଵରାଂ
ଅହମେବେତ୍ୟେ ବକାରେଣ କଥଂ ଜ୍ଞେୟ ଇତ୍ୟସୋନ୍ତରମ ଶ୍ରୀମାତ୍ରହମେବ ମଦଭିନ୍ନରେ ନୈବ ଜ୍ଞେୟଃ
ନୃତ୍ୟା ଶ୍ରାଦ୍ଧିରିବ ମନ୍ତ୍ରରହେ ନେତାର୍ଥ ॥ ଦେହେ ଦେହ ଭୂତାଂବେତିହୃଦୟ ସାକ୍ଷାତମ୍ଭ ସଥର୍ବାଂ ସର୍ବ
ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଏବଂ ଭବମୀତି ଭାବଃ ॥ ୪ ॥

ଆୟାଂକାଲେ କଥଂ ଜ୍ଞେୟୋହ୍ସିତ ଶ୍ରୋତୁରମାହ ଅନ୍ତକାଲେ ଚେତି । ମାମେବ ଶ୍ଵରମିତି ମହାଶ୍ଵରଣ
ମେବ ମଜ୍ଜାନଃ ନ ତୁ ସଟପଟାଦି ରିବାହଃ କେନାପି ତବତୋ ଜ୍ଞାତୁଃ ଶକ ଇତି ଭାବଃ । ଶ୍ଵରମ କ୍ରମ-
ଭାବକ୍ଷ ପ୍ରକାରକ୍ଷ ଚର୍ଚୁ ପ୍ରୋକେ ବକ୍ଷ୍ୟତେ ॥ ୫ ॥

ବୁଝିତେ ହଇବେ ନା । ଅଧ୍ୟାତ୍ମ ଶବ୍ଦ ଦ୍ୱାରା ଚିହ୍ନତର ନିତ୍ୟ ସ୍ଵଭାବ ବା । ବିଶେଷକେ
ବୁଝିତେ ହଇବେ ନା । ମେଇ ବିଶେଷ ଦ୍ୱାରା ଜଡ଼ ସମ୍ପଦ ଶୂନ୍ୟ ଶୁଦ୍ଧ ଜୀବକେ ଲକ୍ଷ
କରିବେ । ଭୂତଗଣ ଦ୍ୱାରା ଜୀବେର ଦେହ ନିର୍ମାଣ କ୍ରମ ସଂସାର କର୍ମ ହଇତେ
ଜାତେ, ତଜ୍ଜନ୍ୟଇ କର୍ମକେ ଭୂତୋନ୍ତବକର ବିସର୍ଗ ବଲିଯା ଜାନିବେ । ନରର
ପଦାର୍ଥ ଜନକ ଭାବକେ କରୋ ଭାବ ବା ଅଧିଭୂତବଳା ଯାଏ । ଅଧିଦୈବ ଶବ୍ଦେ
ଶ୍ରୀମାଦି ଦୈବତ ସମଟି ବିରାଟ୍ କ୍ରମ ପୁରୁଷକେ ବୁଝିବେ ଅର୍ଥାଂ ଇଞ୍ଜିଯ ଜାନା-
ଧିତ ପୁରୁଷକେ ଜାନିବେ । ଦେହୀ ଦିଗେର ଦେହାନ୍ତର୍ଗତ ଅନ୍ତର୍ଧୀମୀ ପୁରୁଷକ୍ରମ
ଆୟିହି ଅଧି ସଜ୍ଜ ॥ ୬ ॥ ୫ ॥

ଅନ୍ତକାଲେ ଆମାକେ ଶ୍ଵରଣ ପୂର୍ବକ ଯିନି କଲେବର ପରିତ୍ୟାଗ କରେନ, ତିନି
ମନ୍ତାବହି ଲାଭ କରେନ ଅର୍ଥାଂ ତତ୍ତ୍ଵଜାନ ପୂର୍ବକ ଯାହାର ତଗବଂ ଶୁଭ ମରଣ
କାଲେତ୍ତ ଉଦ୍ଦିତ ହୁଏ ତିନି ଭଗବତାବହି ପ୍ରାପ୍ତ ହନ ॥ ୫ ॥

যং যং বাপি শ্বরন् ভাৰং ত্যজত্যস্তে কলেবৱং ।

তং তমেবেতি কৌন্তেয়! সদ। তদ্ভাবভাবিতঃ॥ ৬ ॥

তস্মাঁ সর্বেষু কালেষু মামনুম্ভুর যুধ্য চ ।

ময়পৰ্তি মানোৰুক্ষির্মানেব্যস্য সংশয়ঃ॥ ৭ ॥

অভ্যাস যোগ যুক্তেন চেতসা নান্যগামিনা ।

পরমং পুৰুষং দিব্যং যাতি পার্থানু চিন্তয়ন ॥ ৮ ॥

কবিং পুরাণমনুশাসিতার

আমেৰ শ্বরঘাঁ প্রাপ্নোত্তীতিদন্তান্মপি শ্বরন্দন্তমেৰ প্রাপ্নোত্তীত্যাহ যায়মিতি । তন্ত
ভাবেন ভাৰনেন অহুচিহ্নেন ভাৰিতো বাসিতঃ তন্মীভৃতঃ ॥ ৬ ॥

মনঃসকল্পাঞ্জকঃ বৃক্ষিৰ্বসমায়াঞ্জিকা ॥ ৭ ॥

তস্মাঁ সকল্পাঞ্জকামিন একত্রকালে ষ্ঠতএব ষৎস্তুরণং ভবতি, তেনচ মাঃ প্রাপ্নোত্তীত্যাতক্ষে-
তসো ষৎস্তুরণযেৰ পরমোযোগইত্যাহ অভ্যাস যোগ ইতি । অভ্যাসো ষৎস্তুরণস্ত পুনঃ পুনৰা-
হৃত্তিৰেৰ যোগস্তত্ত্বক্তেন চেতসা, অতএব নান্য বিষয়ঃ গন্তঃশীলঃ যস্যাতেন শ্বরণাভ্যাসেৰ
চিন্ত্যা খত্তাব বিজয়োপি ভবতীতিভাবঃ ॥ ৮ ॥

যোগাভ্যাসং বিনা মনসো বিষয় প্রামাণ্যিত্বি দুর্ঘটাত । যাচ বিনা সাততোন তগবৎ শ্বরণ
মপি দুর্ঘট মিতি যুক্ত । কেন চিঃ যোগাভ্যাসেন সহিতেবভক্তিঃ ক্রিয়তে ইতিতাঃ "যোগ

অস্তে যিনি যে ভাৰ শ্বরণ কৱত কলেবৱ পরিতাগ কৱেন তিনি সেই
ভাৰ ভবিত তস্তকেই লাভ কৱেন ॥ ৬ ॥

অতএব তুমি সর্কালেই আমাৰ পৰত্ৰক ভাৰকে শ্বরণ পূৰ্বক তোমাৰ
স্বত্ত্বাৰ বিহিত যুক্ত কাৰ্য্য কৱ, তাহা হইলে আমাতে তোমাৰ সংকল্পাঞ্জক
মন ও ব্যবসায়াঞ্জিকা বৃক্ষি অৰ্পিত হইবে এবং তুমি আমাকেই লাভ
কৱিবে ॥ ৭ ॥

অভ্যাস যোগ যুক্ত অনন্য গামী চিত্তেৰ দ্বাৱা পৱন পুৰুষেৰ চিন্তা
কৱিতে কৱিতে পৱন পুৰুষকে লাভকৱিবে । অৰ্থাৎ ক্ষৰ তত্ত্বাদিতে পুনৰা-
হৃত্ত হইবেনা ॥ ৮ ॥

পৱন পুৰুষেৱধ্যান বলিতেছি শ্ৰবণ কৱ । তিনি সৰ্বজ্ঞ সনাতন, নিষ্পত্তি,
অতি সুস্মা, সকলেৱবিধাতা, জড় বৃক্ষিকু অচিন্ত্য কূপ, পুৰুষ বিধবলিঙ্গা মিত্য

ମଣୋରଗୀଯାଂ ସମୁଷ୍ଠରେଦ୍ୟଃ ।
 ସର୍ବସ୍ୟ ଧାତାରମଚିନ୍ତ୍ୟରୂପ
 ଆଦିତ୍ୟ ବର୍ଣ୍ଣ ତସଃ ପରସ୍ତାଂ ॥ ୯ ॥
 ପ୍ରୟାଣକାଳେ ମନୁଷ୍ୟଙ୍କାଲେ
 ଭଜ୍ଞ୍ୟା ଯୋଗ ସୁଜ୍ଞୋ ବଲେନ ଚୈବ ।
 ଭ୍ରବୋର୍ମଧ୍ୟେ ଆଗମାବେଶ୍ୟ ସମ୍ମକ୍ଷ
 ସ ତଃ ପରଃ ପୁରୁଷମୁହୈପେତି ଦିବ୍ୟଃ ॥ ୧୦ ॥
 ସମ୍ମଦ୍ରକ୍ଷରଃ ବେଦ ବିଦୋବଦନ୍ତି

ମିଆଃ ଭକ୍ତିମାହ କବିମିତି ପକ୍ଷତିଃ । କବିଃ ସର୍ବଜ୍ଞଃ ସର୍ବଜ୍ଞୋପ୍ୟାଞ୍ଚଃ ସବକାଦିଃ ସାର୍ଵ
 କାଲିକଃ ନଭବତ୍ୟ ଆହ । ପୁରୁଷମନୁଦିଃ ସର୍ବଜ୍ଞୋନାଦିରପ୍ୟାଞ୍ଚ୍ୟାମୁଁ ସଭଜ୍ୟପଦେଷ୍ଟା
 ନଭବତ୍ୟ ଆହ ଅମୁଖାସିତାରଃ କୃପରା ସ୍ଵଭକ୍ତି ଶିକ୍ଷକଃ କୃଷ୍ଣ ରାମାଦି ସ୍ଵରୂପ ମିତ୍ୟର୍ଥଃ ।
 ତାତ୍ତ୍ଵ କୃପାତ୍ମରୂପ ସୁଦ୍ଧରିଜେଷ୍ଟେତ୍ତବ୍ର ଏବ ଇତ୍ୟାହ । ଅଗୋଃ ସକାଶାଦପ୍ୟାମୀଯାଃ ସଂତର୍ହି
 ଲକିଂଜୀବ ଇବ ପରମାଣ ପ୍ରମାଣତାହ । ସର୍ବସ୍ୟ ଧାତାରଃ ସର୍ବ ବଞ୍ଚ ମାତ୍ରାଧାରକହେନ ସର୍ବ
 ସ୍ୟାପକତ୍ଵାଂ ପରମ ମହାପରିମାଣ ମପୀତର୍ଥଃ । ଅତ୍ୟାଚିନ୍ତ୍ୟରୂପଃ । ପୁରୁଷ ବିଦ୍ଵତେନ ମଧ୍ୟର
 ପରିମାଣ ମପିତମ୍ୟ ଅନୁଷ୍ଠାନିକ ପ୍ରକାଶତମାହ, ଆଦିତ୍ୟ ବର୍ଣ୍ଣଃ ଆଦିତ୍ୟବ୍ୟ ସପର ଅକାଶକୋର୍ବନ୍ଧଃ
 ସ୍ଵରୂପଃ ସ୍ୟ ତଥାତମଃ ପ୍ରକୃତେଃ ପରସ୍ତାଂ ବର୍ତ୍ତମାନଃ ମାଯା ଶକ୍ତିମନ୍ତ ମପି ସର୍ଵାତୀତସ୍ଵରୂପ
 ମିତ୍ୟର୍ଥଃ ॥ ୯ ॥

ପ୍ରୟାଣ କାଳେ ଅନ୍ତକାଳେ ଅଚଲେନ ନିଶ୍ଚଲେନ ମନୁଷ୍ୟ ସା ପିତତ ପ୍ରାରଣ ମରୀଭକ୍ତିନ୍ତଥା ସୁଜ୍ଞଃ ।
 କଥି ମନୁସୋ ନୈଶଲ୍ୟଃ ଅତ ଆହ ଯୋଗସ୍ୟ ଯୋଗାଭାସସ୍ୟ ବଲେନ ଯୋଗ ପ୍ରକାରଃ ଦର୍ଶନି
 ଭ୍ରବୋର୍ମଧ୍ୟେ ଆଜ୍ଞାଚକ୍ରେ ॥ ୧୦ ॥

ନମ୍ୟ ଭ୍ରବୋର୍ମଧ୍ୟେ ଆଗମାବେଶ୍ୟ ଇତୋତାବଶ୍ରାନ୍ତୋଜ୍ଞା ଯୋଗେନ ଜ୍ଞାଯାତେ । ତଞ୍ଚାଂତତ୍ତ୍ଵ ଯୋଗେ

ମଧ୍ୟମାକାର ତଥାପି ସ୍ଵପ୍ରକାଶ ବଶତିଃ ଆଦିତ୍ୟବ୍ୟ ସ୍ଵରୂପ ପ୍ରକାଶକ ବର୍ଣ୍ଣ ବିଶିଷ୍ଟ
 ଏବଃ ଜଡ଼ା ପ୍ରକାଶର ଅତୀତ ତତ୍ତ୍ଵ ॥ ୯ ॥

ମରଣ କାଳେ ଅଚଲ ମନ ହଇୟା ଭକ୍ତି ସହକାରେ ପୂର୍ବଯୋଗଭ୍ୟାସ ବଶତିଃ ତୁ
 ସର ଯଥେ ପ୍ରାଣକେ ଶ୍ରିତ କରିଯା ସେଇ ଦିବ୍ୟ ପୁରୁଷର ନିକଟ ପ୍ରାରଣ କରିବେ ।
 ମରଣ କ୍ଲେଶ ଦ୍ୱାରା ଚିନ୍ତ ବିକ୍ଷେପ ନା ହସ, ତାତ୍ତ୍ଵର ଉତ୍ପାଦ ସ୍ଵରୂପ ଏହି ଯୋଗ
 ଉତ୍ପଦିଷ୍ଟ ॥ ୧୦ ॥

ବେଦବିଂ ପଣ୍ଡିତେରା ବୀହାକେ ଅକ୍ଷୟ ସମିଯା ଉତ୍କି କରେନ, ବୀତରାଗ ସତି

ବିଶକ୍ଷିଯଦ୍ୟ ସତ୍ୟୋବୀତରାଗଃ ।

ସଦିଚ୍ଛଷ୍ଟୋଽକ୍ଷର୍ଯ୍ୟଂ ଚରଣ୍ତି

ତତେ ପଦଂ ସଂଗ୍ରହେଣ ପ୍ରବକ୍ଷ୍ୟ ॥ ୧୧ ॥

ସର୍ବଦାରାଣି ସଂସକ୍ଷୟ ମନୋହରି ନିରାଧ୍ୟତ ।

ଶୁର୍କ୍ଷ୍ୟାଧୀୟାଜ୍ଞନଃ ପ୍ରାଣମାହିତୋ ଯୋଗଧାରଣଃ ॥ ୧୨ ॥

ଓ ମିତ୍ୟେକାକ୍ଷରଂ ବ୍ରଙ୍ଗ ବ୍ୟାହରନ୍ ମାମମୁଦ୍ରାରନ୍ ।

ସଂପ୍ରାତି ତ୍ୟଜନ୍ ଦେହଂ ସ ଯାତି ପରମାଂଗତିଃ ॥ ୧୩ ॥

ଅନନ୍ୟଚେତାଃ ସତତଂ ଯୋଗାଂମ୍ବରତି ନିତ୍ୟଶଃ ।

ପ୍ରକାରଃ କଃ, କିଂଜପ୍ଯଃ କିଂବାଧ୍ୟେରଃ କିଂବା ପ୍ରାପ୍ୟଃ ଇତ୍ୟପି ସଂକ୍ଷେପେ ଅଇତ୍ୟପେକ୍ଷାରୀ ମାହ ସହିତି ଛିତିଃ । ସଦେବାକ୍ଷରଂ ଓ ମିତ୍ୟେକାକ୍ଷରଂ ବ୍ରଙ୍ଗ ବାଚକଂ ବେଦଜ୍ଞା ବସନ୍ତି । ସଦେବ ଉତ୍ୟେକାକ୍ଷରାବାଚ୍ୟଃ ବ୍ରଙ୍ଗ ସତ୍ୟୋ ବିଶକ୍ଷି ତ୍ୱପଦଂ ପଦ୍ୟତେ ଗମ୍ୟତେ ଇତ୍ୟପଦଂ_ପ୍ରାପ୍ୟଃ ସମ୍ବକ୍ତରୀ ଗୃହତେ ହଲେନେତି ସଂଗ୍ରହିତ୍ୟପାଯାତ୍ମେନ ସହ ପ୍ରବକ୍ଷ୍ୟ ଶ୍ରୀ ॥ ୧୧ ॥

ଉତ୍ୟମର୍ଥଂ ବେନ୍ଦ୍ର ଯୋଗେ ପ୍ରକାରମାହ ସର୍ବାଣି ଚକ୍ର ରାତ୍ରିଜିଯ ଧାରାଣି ସଂସକ୍ଷୟ ବାହ ବିବରେଣ୍ୟଃ ଅତ୍ୟାହତ୍ୟ ମନଚ ହଦୋବ ନିରାଧ୍ୟ ବିଷୟାତ୍ମରେୟ ଅସଂକଳିଗ ଶୁର୍କ୍ଷ୍ୟ କରୋର୍ଧୟେ ଏବ ପ୍ରାଣ ମାଧ୍ୟାର ଯୋଗ ଧାରଣଃ ଆନନ୍ଦ ଶିଥମନ୍ତ୍ରିଭାବନଃ ଆଶ୍ରିତ: ମନ୍ ॥ ୧୨ ॥

ଓ ମିତ୍ୟେକ ମେବାକ୍ଷରଂ ବ୍ରଙ୍ଗ ସ୍ଵରପଃ ବ୍ୟାହରନ୍ ଉଚ୍ଚାରନ୍ । ତଥାଚ୍ୟଃ ମାମମୁଦ୍ରାରମୁଦ୍ରାରନ୍ । ପରମାଂ ଗତିଃ ମୃଦ୍ଗାଲୋକ୍ୟ ॥ ୧୩ ॥

ତଦେବଃ ଆର୍ତ୍ତ ଇତ୍ୟାଦିନା କର୍ତ୍ତ୍ଵ ମିଆଂଜରା ମରଣ ମୋକ୍ଷାର ଇତ୍ୟନେମାପି କର୍ତ୍ତ୍ଵ ମିଆଃ କରି

ମକ୍ରଳ ଯାହାତେ ପ୍ରବିଷ୍ଟ ହନ, ଯାହାକେ ଲାଭ କରିବାର ଇଚ୍ଛାର ଅକ୍ଷଚାରୀ ମକ୍ରଳ ବ୍ରଙ୍ଗ ଚର୍ଯ୍ୟ କରେନ ସେଇ ପ୍ରାପ୍ୟ ବସ୍ତ ତୋମାକେ ଉପାୟ ସହକାରେ ବଲିତେଛି ॥ ୧୧ ॥

ଯୋଗ ଧାରଣା କ୍ରମେ ସମ୍ବନ୍ଧ ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ଦ୍ୱାରା ସଂୟମ କରିଯା, ହଦେମେ ମନକେ ନିରୋଧ ପୂର୍ବକ ଏବଂ ପ୍ରାଣକେ ଶୁର୍କ୍ଷ୍ୟ ଅର୍ଥାତ୍ କ୍ରମ ଦ୍ୱାୟ ମଧ୍ୟେ ସଞ୍ଚିବେଶ କରତ ଓ ଏହି ବେଦ ମୂଳ ଅକ୍ଷରଟୀକେ ଉଚ୍ଚାରଣ କରିତେ କରିତେ ଯିନି ଦେହ ତ୍ୟାଗ କରେନ, ତିନି ମୃଦ୍ଗାଲୋକ୍ୟାଦିରିପ ପରମା ଗତି ଲାଭ କରେନ ॥ ୧୨ ॥ ୧୩ ॥

ଆର୍ତ୍ତ, ଜିଜ୍ଞାସୁ, ଅର୍ଥାତ୍ ଓ ଜ୍ଞାନୀ ସଥକେ ବିଚାର ଆରଙ୍ଗ ହିତେ ଜରା ମୁକ୍ତ ମୋକ୍ଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ତୋମାକେ 'କର୍ତ୍ତ୍ଵ ମିଆ' ଅର୍ଥାତ୍ କର୍ତ୍ତ୍ଵ ଅଧିନୀ ଭୂତା ଭକ୍ତିର

তস্যাহং হৃলভঃ পার্থ । নিত্য যুক্তস্য ঘোগিনঃ ॥ ১৪ ॥
 মায়ুপেত্য পুনর্জন্ম দ্রঃখালয়মশাখতং ।
 নাপ্তু বস্তি মহাআনঃ সংসিদ্ধিং পরমাঙ্গতাঃ ॥ ১৫ ॥

পুরাণ যিত্যাদিভিঃ । যোগ মিশ্রাক্ষমপরিকরাঃ প্রধানীভূতাঃ ভজিমুক্ত । সর্বশ্রেষ্ঠাঃ নিষ্ঠগাঃ
 কেবলাঃ ভজিমাহ অবস্থ চেতো ইতি । ন বিদ্যতে অঙ্গস্থিন কর্মণি জ্ঞানেবোগে বা অমু-
 ছেরহেন তথা দেবতাস্তরেব আরাধ্যহেন তথা বর্গাপবর্গা দা঵পি আপ্যহেন চেতো বস্য ।
 সততং সদেতি কাল দেশ প্রাপ্ত শুক্ষ্মাদ্যনপেক্ষত বৈব নিত্যশঃ প্রতিদিন মেষ বো মাংস্যরতি
 তত্ত্ব তেন ভজেনাহং হৃলভঃ স্থথেন লভ্যঃ । যোগজ্ঞানাভ্যাসাদি দ্রঃখ মিশ্রাভাব্যাদিভিভাবঃ ।
 নিত্য যুক্ত নিত্যমদ্যাগাক্ষুণ্ণিঃ আসংশায়াং ভূতবচেতি ভাবিষ্যপি ঘোগে আসংশিতেক্ষ
 প্রত্যয়ঃ । যোগীনো ভজি যোগবতঃ যব্দায়োগ সম্বন্ধঃ দান্য সথ্যাদিত্তত্ত্বতঃ ॥ ১৪ ॥

স্থাঃ প্রাপ্তবত্ত্বস্য কিংস্যাদিভ্যাহমামিতি দ্রঃখালয়ঃ দ্রঃখ পূর্ণঃ অশাশ্঵তঃ অনিত্যঝং জন্ম-
 নাপ্তু বস্তি, কিন্তু স্থথ পূর্ণঃ নিত্যভূতঃ জন্ম মজ্জস্থাতুলঃঃ প্রাপ্তু বস্তি । শাশ্বতত্ত্বক্রবোনিতাঃ সদাত্ম
 সনাতনা ইত্যামরঃ । যদা বহুদেব গৃহে স্থথ পূর্ণঃ নিত্যভূতঃ অপ্রাকৃতঃ মজ্জন্ম ভবেজ্জৈব
 তেবাঃ মন্ত্রক্রান্মমপি মন্ত্রিত্য সঙ্গিনাঃ জন্মস্যাব্রাহ্মণা ইতি ভাবঃ । পরমামিতি অঙ্গেভজাঃ
 সংসিদ্ধিঃ প্রাপ্তু বস্তি অবস্থ চেতস্ত পরমাঃ সংসিদ্ধিঃ মনীলা পরিকর তারিত্যর্থঃ । তেনো-
 ক্তলক্ষণেভ্যঃ সর্বভজেন্ত্যা দৃশ্য শ্রেষ্ঠং দ্যোতিতং ॥ ১৫ ॥

স্বক্রপব্যাখ্যা করিয়াছি, এবং কবি, পুরাণ ইত্যাদি, শ্লোক হইতে এপর্যন্ত
 যোগ মিশ্রা অর্থাৎ যোগ প্রধানী ভূতা ভজিত্ব স্বক্রপ ব্যাখ্যা করিয়াছি ।
 তাহার মধ্যে মধ্যে কেবলা ভজি অনুভব করাইবার জন্য কিছু কিছু ইঙ্গিত
 প্রদান করিয়াছি । এক্ষণে কেবলা ভজিত্ব স্বক্রপ বলি শ্রবণ কর । যাহারা
 অনন্য চিন্ত হইয়া কেবল আমাকেই স্মরণ করেন, সেই নিত্য যুক্ত ভজ্ঞ
 যোগী দিগের সম্বন্ধে আমি স্মৃত । অর্থাৎ প্রধানী ভূতা ভজিতে আমি
 জৰ্জত ইহা জানিবে ॥ ১৪ ॥

অনিত্য ও দ্রঃখালয় ক্রপ পুনর্জন্ম ভজ্ঞ যোগী সকল প্রাপ্ত হন না ।
 যে হেতু তাহারা পরম সংসিদ্ধিলাভ করেন । অনন্য চিন্তস্থই কেবলা ভজিত্ব
 জৰ্জণ । যোগ জ্ঞানাদিত্ব ভরসা পরিত্যাগ পূর্বক আমাকে যিনি অনন্য ক্রপ
 আশ্রয় করেন তিনিই কেবলা ভজিত্ব অনুষ্ঠান করেন ॥ ১৫ ॥

ଆତ୍ମଜ୍ଞାନୁବନାଲୈଁକାଃ ପୁନରାବର୍ତ୍ତିନୋହର୍ଜୁନ ! ।
 ମାୟପେତ୍ୟତୁ କୌଣସି ! ପୁନର୍ଜନ୍ମ ନ ବିଦ୍ୟତେ ॥ ୧୬ ॥
 ସହସ୍ର ସୁଗର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମହ୍ୟଦ୍ ବ୍ରଜଗୋବିଦୁଃ ।
 ରାତ୍ରିଂସୁଗ ସହାନ୍ତାଂ ତେହୋରାତ୍ର ବିଦୋଜନାଃ ॥ ୧୭ ॥
 ଅବ୍ୟକ୍ତାଦ୍ ବ୍ୟକ୍ତଯଃ ସର୍ବାଃ ପ୍ରଭବନ୍ତ୍ୟହରାଗମେ ।

ସର୍ବ ଏବ ଜୀବାଃ ମହ ହୃତିନୋହପି ଜାଗରେ ମନ୍ତ୍ରକ୍ଷାନ୍ତ ତସ୍ମ ଜାଗରନ୍ତ ଇତ୍ୟାହ ଆତ୍ମକ୍ଷେତ୍ର
ବ୍ରଜଶେ ଭୟନଃ ସତାଲୋକଃତ୍ସମଭିବ୍ୟାପା ॥ ୧୬ ॥

ନମୁ ଅତ୍ୟକ୍ଷେତ୍ର ମନ୍ତ୍ରର ତ୍ରିମୁଦ୍ରୀଃ ଧାରିମୁଦ୍ରୀଖିତି ହିତୀର ଶକ୍ତେଃ କେବାକିନ୍ତେ
ବ୍ରଜଲୋକମ୍ୟ ଅଭୟହ ଅବଗାନ୍ । ସର୍ଵାତିରପି ଜିଗମିବିହାଃ ତତ୍ତାନାଃ ପାତୋଳ
ମନ୍ତ୍ରାବ୍ୟତେ । ଦୈବ—ତମୋକ୍ରମିନେ ବ୍ରଜଶେହପି ପାତଃସ୍ୟାଃ କି ମୁତାନ୍ତେଷାଃ ଇତି ବ୍ୟାଙ୍ଗରାହ
ସହସ୍ରଂସୁଗାନି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତୋହବସାନଃ ସତ ତ୍ୱ ବ୍ରଜଶେହଦିନ୍ଦିନଃ ସତ ବେ ଶାନ୍ତାତିଜ୍ଞା ବିଦୁଃରମନ୍ତି । ତେହ
ହୋରାତ୍ର ବିଦୋଜନାଃ ରାତ୍ରିମପିତ୍ସାନାଃ ସୁଗ ସହାନ୍ତାଃ ବିଦୁଃ । ତେବ ତାଦୃଶାହରାତ୍ରେ ପକ୍ଷ ମନ୍ତ୍ରା-
ଦିକ୍ରିମେଣ ସର୍ବ ଶତଃ ବ୍ରଜନଃ ପରମାୟ ରିତି । ଏତମେଣ ତ୍ସାପି ପାତଃ କ୍ସାଚିଦୈକଥର୍ଯ୍ୟ ତ୍ସା
ବ୍ରଜଶେ ମୋକ୍ଷଚେତି ବାଣିଷ୍ଟ ॥ ୧୭ ॥

ବେତୃତତୋହର୍ବାଚୀନା ତ୍ରିଲୋକହ୍ଵା ଶ୍ରେଷ୍ଠ ତ୍ସା ହନା ହନାପି ପାତ ଇତ୍ୟାହ ଅବ୍ୟାଧିତି ।

ବ୍ରଜଲୋକ ଅର୍ଥାଃ ସତ୍ୟଲୋକ ହଇତେ ସମନ୍ତଲୋକହ ଅନିତ୍ୟ ସେଇ ସେଇ
ଲୋକ ଗତ ଜୀବେର ପୁନର୍ଜନ୍ମ ସନ୍ତ୍ଵନ । କିନ୍ତୁ କେବଳା ଭକ୍ତିର ବିଷୟ କ୍ରମ ଆମାକେ
ଯିନି ଆଶ୍ରଯ କରେନ, ତୀହାର ପୁନର୍ଜନ୍ମ ହେବନା । କର୍ମ ଯୋଗୀ, ଅଷ୍ଟାଙ୍ଗ ଯୋଗୀ ଓ
ପ୍ରଧାନୀଭୂତା ଭକ୍ତିକେ ସାହାରା ଆଶ୍ରଯ କରେନ, ତୀହାଦେର ସମ୍ବନ୍ଧେ ଯେ ପୁନର୍ଜନ୍ମ ନା
ହେବାର କଥା ଉଚ୍ଚ ହଇଯାଛେ, ତୀହାର ତାତ୍ପର୍ୟ ଏହି ଯେ କେବଳା ଭକ୍ତିହ ଏ କରନ
ପ୍ରକ୍ରିୟାର ଚରମ ଫଳ ବା ସଂସକ୍ଷିପ୍ତି । ତୀହାରା କ୍ରମଶଃ କେବଳା ଭକ୍ତି ଲାଭ କରନ
ପୁନର୍ଜନ୍ମ ହଇତେ ଉଚ୍ଚ ହନ ॥ ୧୬ ॥

ଶୁଭ୍ୟମାନେର ସହସ୍ର ସୁଗ ବ୍ରଜାର ଏକ ଦିନ । ଏବଂ ସହସ୍ର ସୁଗ ତୀହାର ଏକ
ରାତ୍ର । ଏହି ପ୍ରକାର ଏକଶତ ବଂସର ପର୍ୟନ୍ତ ଜୀବିତ ଥାକିଯା ବ୍ରଜାର ପତନ
ହସ । ଯେ ବ୍ରଜା ଭଗ୍ନବ୍ୟ ପରାଯଣ ହନ, ତୀହାର ମୁକ୍ତି ହସ । ବ୍ରଜାରହ ସଧନ ଏହି
କ୍ରମ ଗତି ତଥବ ତମୋକ୍ରମ ଗତ ସଜ୍ଜାସୀ ଦିଗେର ଅଭୟହ ନିତ୍ୟ ଭବ ॥ ୧୭ ॥

ଏହି ତ୍ରିଲୋକ ମଧ୍ୟହିତ ଦେବ, ତ୍ର୍ୟକ, ମାନବାଦିର୍ବିନ୍ଦୁ ତଥପେକ୍ଷା ଅଧିକ

ରାତ୍ର୍ୟାଗମେ ପ୍ରଲୀୟନ୍ତେ ତତ୍ତ୍ଵେବାବ୍ୟକ୍ତ ସଂଜ୍ଞକେ । ୧୮ ॥

ଭୂତଗ୍ରାମଃସଏବାୟଂ ଭୂତ୍ଵା ଭୂତ୍ଵା ପ୍ରଲୀୟତେ ।

ରାତ୍ର୍ୟାଗମେହବଶଃ ପାର୍ଥ ! ଅଭବତ୍ୟ ହରାଗମେ ॥ ୧୯ ॥

ପରସ୍ତସ୍ଵାତ୍ମୁ ଭାବୋହନ୍ୟୋହବ୍ୟକ୍ଷୋହବ୍ୟକ୍ଷୋ ସନ୍ମାନଃ ।

ସଃମ ସର୍ବେଷୁ ଭୂତେଷୁ ନଶ୍ୟେତ୍ସୁ ନ ବିନଶ୍ୟତି ॥ ୨୦ ॥

ଅବ୍ୟକ୍ଷୋହକ୍ର ଇତ୍ୟକ୍ର ସ୍ତମାହଃ ପରମାଂ ଗତିଃ ।

ସଂପ୍ରାପ୍ୟ ନ ନିବର୍ତ୍ତନ୍ତେ ତକ୍ଷାମ ପରମଂ ମମ ॥ ୨୧ ॥

ଅତ୍ରଦୈନିକିନ ସ୍ଫଟି ପ୍ରଳୟରୋ ରାକାଶାଦୀନାଂ ସହାଂ ଅବାକ୍ତ ଶଦେନ ସାପାପରହ୍ତଃ ପ୍ରଜାପତିରେବୋ-
ଚ୍ୟତେ ଇତି ମଧ୍ୟଦର ସରସ୍ତା ପାଦାଃ । ତତକ ଅବାକ୍ତାଂ ସାପାପରହ୍ତାଂ ପ୍ରଜାପତେଃ ସକାଶାଦ୍ୟ-
କ୍ରମଃ ଶ୍ରୀର ବିଷୟାଦିନିପାଃ ଭୋଗ ଭୂମୟୋଭବଣି । ବ୍ୟବହାରକ୍ଷମା ହୁଃରାତ୍ରାଗମେ । ତୁ ସା ସାପ-
କାଳେ ପ୍ରଲୀୟନ୍ତେ ତଖ୍ରୀରେ ଭବଣି ॥ ୧୮ ॥

ଏବରେ ଭୂତାନାଃ ଚରାଚର ପ୍ରାଣିନାଃ ପ୍ରାମଃ ମୟହଃ ॥ ୧୯ ॥

ତଥାହୁଙ୍କ ଲକ୍ଷଣାଂ ଅବାକ୍ତାଂ ପ୍ରଜାପତେ ହିରଣ୍ୟ ଗର୍ଭାଂ ସକାଶାଂ ପରଃ ଶ୍ରେଷ୍ଠଃ । ହିରଣ୍ୟ ଗର୍ଭ-
ସାପିକାରଗଭୂତୋ ଯୋହନଃ ଥିବ ଅବାକ୍ତେ ଭାବଃ ସନ୍ମାନନୋହନଦିଃ ॥ ୨୦ ॥

ପୂର୍ବ ଗୋକୋତ୍ତମବାକ୍ ଶକ୍ତଃ ବାଚଟେ ଅବାକ୍ତ ଇତି ନକ୍ଷରତୌତକ୍ଷରୋ ନାବାୟଣଃ “ଏକୋରାରାଗଣ
ଆସୀନ୍ତରକାନଶକ୍ର ଇତି ଶ୍ରଦ୍ଧତେ:” ମମ ପରମଂଧାମ ନିତାଂ ସ୍ଵରପଃ । ସବୁ ଅକ୍ଷରଃ ପରମଂଧାମ ବ୍ରକ୍ଷେବ
ମର୍କାର ଘନେଜୋ ରପଃ ॥ ୨୧ ॥

୧

ଅନିତ୍ୟର, ଯେହେତୁ ବ୍ରକ୍ଷାର ରାତ୍ରି ଅବସାନେ ଅବାକ୍ତ ହିତେ ସମସ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତ ହୁଏ ।
ପୁନରାଯ ରାତ୍ରିଆଗମେ ସେଇ ଅବାକ୍ତ ତଥେ ସମସ୍ତଇ ଲାଗ ତଥା । ଚରାଚର ପ୍ରାଣି
ସକଳ ବ୍ରକ୍ଷାର ଦିବା ଭାଗେ ଉତ୍ପନ୍ନ ହିଁଯା ରାତ୍ରିଆଗମେ ଲାଗ ପ୍ରାପ୍ତ
ହୁଏ ॥ ୧୮ ॥ ୧୯ ॥

ବ୍ୟକ୍ତ ଭାବ ହିତେ ଯାହା ଶ୍ରେଷ୍ଠ ତାହାଇ ନିତ୍ୟ । ଯେତେ ସର୍ବଭୂତ ନାଶ
ହିଲେଓ ନଷ୍ଟ ହୁଏ ନା ॥ ୨୦ ॥

ସେଇ ଅବାକ୍ତକେ ଅକ୍ଷର ବଲେ । ତାହାଇ ଭୂତ ସକଳେର ପରମା ଗତି । ସେଇ
ଅବାକ୍ତ ଯଧ୍ୟ ତାହାକେଇ ଆମାର ଧାମ ବଲିଯା ଜାନିବେ, ଯାହା ପ୍ରାପ୍ତ ହିଁଯା
କୀର୍ତ୍ତି ଆର ପ୍ରତି ନିର୍ମତ ହୁଏ ନା ॥ ୨୧ ॥

ପୁରୁଷः ସ ପରଃ ପାର୍ଥ ! ତତ୍ତ୍ୱା ଲଭ୍ୟ ସ୍ଵନ୍ତ୍ରୟ ।

ସମ୍ୟାନ୍ତଃ ହାନି ଭୂତାନି ସେନ ସର୍ବ ମିଦଂ ତତଂ ॥ ୨୨ ॥

ସତ୍ରକାଳେ ସ୍ଵନାହୃତି ମାହୃତ୍ତିକୈବ ଯୋଗିନଃ ।

ପ୍ରଯାତା ସାନ୍ତିତଃକାଳଂ ବନ୍ଧ୍ୟାମିତରତର୍ଭ ! ॥ ୨୩ ॥

ଅଗ୍ନି ଜ୍ୟୋତି ରହଣୁଳଃ ସଥାସା ଉତ୍ତରାୟଣ ।

ମଚ୍ୟଦଂଶଃ ପରମଃ ପୁରୁଷः ନ ବିଦ୍ୟାତେ ଅନ୍ୟ କର୍ତ୍ତା ଜ୍ଞାନ ଯୋଗ କାମନାଦିକଂ ସମ୍ୟାଂତରୈ ।
ଅତ୍ୟବ ପୁରୁଷଃ ମରୋଙ୍କଃ । ଅନନ୍ୟାଚେତଃ : ସତତରିତି ଭାବଃ ॥ ୨୨ ॥

ନମ୍ର ସଂପାଦନ ନିବର୍ତ୍ତସେ ତକ୍ଷାମ ପରମଂ ମମେତିହହାତ୍ମାହୃତତ୍ତ୍ଵଃ ପ୍ରାଣୋନା ପୁରାବର୍ତ୍ତସେ
ଇତ୍ୟାତ୍ମଃ ନତବ୍ରହ୍ମ ପ୍ରାଣୋ କର୍ତ୍ତିଆର୍ଗ ନିଯମ : ଇତ୍ୟାତ୍ମଃ ଦ୍ୱତ୍ତାନାଶକ ଶୁଣାତୀତହାତ୍ମାମାର୍ଗୋହ
ପିଣ୍ଡାତୀତ ଏବଅବସୀଯତେ । ନତୁ ମାହିକେ ଇର୍କିରାଦିଃ ସନ୍ତ ମାର୍ଗୋ ଯୋଗିନୋ ଜ୍ଞାନିନଃ କର୍ତ୍ତିତ
କାନ୍ତି ତମଂ ଜିଜ୍ଞାସେ ଇତାପେକ୍ଷାୟା ମାହ ସତ୍ୱତି ପ୍ରାଣୋହ କ୍ରମନାନ୍ତରଂତତ କାଳେ କାଳୋପ
ଲକ୍ଷିତେ ମାର୍ଗେ ପ୍ରଯାତା ଅନାହୃତି ମାହୃତ୍ତି କ୍ଷାପାତ୍ତିତଃ କାଳଂ ମାର୍ଗଃ ବକ୍ଷେ ଇତାଥରଃ ॥ ୨୩ ॥

ଅତ୍ର ଅନାହୃତି ମାର୍ଗ ମାହ ଅଗ୍ନିରିତି ଅଗ୍ନିଜୋତି : ଶଦାଭାଃ ତେହର୍କିଷମଭି ସନ୍ତ୍ଵତୀତି
ଅତ୍ୟାତ୍ମା ଅର୍ଚିରିତି ମାନିନୀ ଦେବତା ପଲଙ୍ଘ୍ୟାତେ । ଅହରିତି ଅହରତିମାନିନୀ ଶୁଙ୍କ ଇତି ପକ୍ଷାତି

ସେଇ ଅବ୍ୟକ୍ତ ଅବସ୍ଥାଯ ସ୍ଥିତ ପରମ ପୁରୁଷୀ ଅନନ୍ୟ ଭକ୍ତି ଲଭ୍ୟ । ହେ ପାର୍ଥ !
ସେଇ ପୁରୁଷେର ଅନ୍ତଃଃହ ହୁଇଯା ଭୂତ ସକଳ ବର୍ତ୍ତମାନ । ଏବଂ ସେଇ ପୁରୁଷବସ୍ତ୍ରପ
ଆୟିଇ ଅନ୍ତର୍ଯ୍ୟାମୀ ଜ୍ଞାପେ ସର୍ବତ୍ର ପ୍ରେବିଷ୍ଟ ॥ ୨୨ ॥

ଆମାର ଅନନ୍ୟ ଭକ୍ତ ଗଣ ଅକ୍ଲେଶେଇ ଆମାକେ ଲାଭକରେନ । କିନ୍ତୁ ସ୍ଥାହାରା
ଆମାତେ ଅନନ୍ୟ ଭକ୍ତ ଲାଭ କରେନ ନାହିଁ ଏବଂ କର୍ମଜ୍ଞାନାଦିର ଭରମା କରେନ,
ତୋହାଦେର ପକ୍ଷେ ମୃତ୍ୟୁ ପ୍ରାଣି ଅନେକ କଷ୍ଟ ମିଶ୍ରିତ । ତୋହାଦେର ଗମନ କାଳ ଓ
ମାର୍ଗ—ଦେଖ କାଳ ହାରା ପରିଚେଦ୍ୟ । ତୋହାର ବିବରଣ ବଲି ଶ୍ରବଣ କର । ସେ
କାଳେ ମୃତ୍ୟୁ ହଇଲେ ଯୋଗୀ ଦିଗେର ଅନାହୃତି ହୟ ଏବଂ ସେ କାଳେ ମୃତ୍ୟୁ ହଇଲେ
ପୁରାବହୃତି ହୟ, ତାହା ବଲିତେହି ॥ ୨୩ ॥

ବ୍ରଦ୍ଧ ବି୍ବ ପୁରୁଷଗଣ ଅଗ୍ନି, ଜ୍ୟୋତି, ସ୍ଵଭଦ୍ରିନ ଓ ଉତ୍ତରାୟଣ କାଳେ ଦେହ ତ୍ୟାଗ
କରିଲେ ବ୍ରଦ୍ଧ ଲାଭ କରେନ । ଅଗ୍ନି ଓ ଜ୍ୟୋତି ଶବ୍ଦ ହାରା ଅର୍ଚିରତିମାନିନୀ
ଦେବତା, ଅଂହଃ ଶବ୍ଦେ ଅହରତିମାନିନୀ ଦେବତା, ଶୁଙ୍କ ଶବ୍ଦେ ଶଙ୍କାତିମାନିନୀ

ତତ୍ତ୍ଵ ପ୍ରାପ୍ତା ଗଛିଷ୍ଠି ବ୍ରଜ ବ୍ରକ୍ଷବିଦୋଜନଃ । ୨୪

ଧୂମୋରାତ୍ରିସ୍ତଥାକୃଷଃ ସମ୍ମାଦକିଳାଯାମଙ୍ଗ ।

ତତ୍ତ୍ଵ ଚାନ୍ଦମସଂଜ୍ୟାତି ଯୋଗୀ ଆପ୍ୟ ନିବର୍ତ୍ତତେ । ୨୫ ॥

ଶୁନ୍ନ କୁକୁରେ ଗତି ହେତେ ଜଗତଃ ଶାଶ୍ଵତେ ମତେ ।

ଏକଯା ଯାତ୍ୟନାରୁତି ମନ୍ୟଯା ବର୍ତ୍ତତେ ପୁନଃ ॥ ୨୬ ॥

ନୈତେ ଶୁତୀ ପାର୍ଥ ! ଜାନନ୍ ଯୋଗୀ ମୁହ୍ୟତି କଶନ ।

ତମ୍ମାଂ ସର୍ବେଷୁ କାଲେଷୁ ଯୋଗ ସୁଜ୍ଞୋଭବାର୍ଜୁନ ? ୨୭ ॥

ମାନିନୀ ଉତ୍ତରାୟନକାଃ ସମ୍ମାଦା ଇତ୍ତୁତରାୟନାତ୍ମିମାନିନୀ ଦେବତା ତ୍ରତ୍କପୋ ଯୋ ମାର୍ଗସ୍ତ୍ରବ୍ରଦ୍ଧି ପ୍ରସାଦା ବ୍ରକ୍ଷବିଦୋଜାନିନଃ ବ୍ରକ୍ଷପ୍ରାପ୍ତ ବସି । ତଥାଚର୍ଚତି: “ତେର୍ଚ୍ଛିଯମତି ମନ୍ତ୍ରବସ୍ତି ଆର୍ଚିବୋ-ହୃଦୟଃ ପକ୍ଷଃବା ପୂର୍ବ୍ୟମାଣ ପକ୍ଷଃ ଆପୂର୍ବ୍ୟମାଣ ପକ୍ଷାନ୍ ସହୁତ୍ୱକ୍ରିୟ ସମ୍ମାଦାର୍ଦ୍ଦୁଙ୍ଗାରିତ୍ୟ ଏତୀତି ॥ ୨୪ ॥

କର୍ମିଗମାରୁତିର୍ବାର୍ଗ ମାହ ଧୂ ଇତି ଧୂମାତିମାନିନୀ ଦେବତା ରାତ୍ରାଦି ଶିଦ୍ଦେଶ ପୂର୍ବ୍ୟବଦେବତତ୍ୱ-ବସି ମାନିଶ୍ଚତିଷ୍ଠେ । ଦେବତା ଲକ୍ଷ୍ମେ । ଏତାଭିଦୈବତାତି ରଙ୍ଗଲକ୍ଷିତୋ ଯୋ ମାର୍ଗସ୍ତ୍ର ପ୍ରସାଦ: କର୍ମ ଯୋଗୀ ଚାନ୍ଦ ମନ୍ତ୍ରଜୋତିସ୍ତତ୍ପରଲକ୍ଷିତଃ ସର୍ଗ ଲୋକଃ ପ୍ରାପ୍ୟ ତତ୍ତ୍ଵ କର୍ମ ଫଳଃ ଭୂତ୍ୱ । ନିବ-ର୍ତ୍ତତେ ପୁନରାବର୍ତ୍ତତେ ॥ ୨୫ ॥

ଉତ୍କୋ ମାର୍ଗାବୁପ ମାରହିତି ଶୁନ୍ନ କୁକୁରେ ଇତି ଶାଶ୍ଵତେ ଅନାଦୀ ସଂମାରାହାଦିଦ୍ୱାରା ଏକଯା ପୁନର୍ବା ଅନାରୁତିଃ ମୋକ୍ଷଃ ଅଶ୍ୟା କୃଷ୍ୟା ଆବର୍ତ୍ତତେ ପୁନଃ ପୁନ ରହଜାଯତେ ॥ ୨୬ ॥

ଏତମ୍ଭାଗସ୍ଵରତ୍ନାନଃ ବିବେକୋପାଦକ ମତସ୍ତସ୍ତଃ ଶ୍ରୋତୁତିନୈନଟେ ଇତି ଯୋଗ ଯୁକ୍ତଃ ସମାହିତ ଚିତ୍ତୋତ୍ତବ ॥ ୨୭ ॥

ଦେବତା, ଉତ୍ତରାୟନ ଶିଳେ ଉତ୍ତରାୟନାତ୍ମିମାନିନୀ ଦେବତାକେ ବୁଝିତେ ହିବେ ଅର୍ଥାଂ ତତ୍ତ୍ଵବସ୍ତ ଓ କାଳ ପ୍ରାପ୍ତ ମନ ପ୍ରଭୃତି ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ପ୍ରସରତାଇ ଯୋଗୀର ବ୍ରଜ ଲାଭେର କାରଣ ହସ । ଏହି ରଙ୍ଗ ମନୟେ ମୃତ୍ୟୁ ଲାଭ କରିଲେ ଯୋଗୀ ଦିଗେର ପୁନରାବୁତିଃଇଯ ନା ॥ ୨୮ ॥

କର୍ମ ଯୋଗୀ ସକଳ ଧୂ, ରାତ୍ରି, କୁର୍ମ ପକ୍ଷ, ଦକ୍ଷିଣାୟନ ରଙ୍ଗ ଛରମାଳ ଓ ଚଞ୍ଚ ଜ୍ୟୋତି ଅର୍ଥାଂ ତତ୍ତ୍ଵଦିମାନିନୀ ଦେବତା ବା ଇନ୍ଦ୍ରିୟ କ୍ରିୟା ଦ୍ୱାରା ପୁନରାବୁତି ମାର୍ଗ ପ୍ରାପ୍ତ ହନ ॥ ୨୯ ॥

ଜଗତେର ଶୁନ୍ନ ଓ କୁର୍ମ ଏହି ହିଁଟୀ ସନାତନ ଗତି ଅର୍ଥାଂ ମାର୍ଗ । ଶୁନ୍ନ ମାର୍ଗ ଦ୍ୱାରା ଅନାରୁତି ଏବଂ କୁର୍ମ ମାର୍ଗ ଗତି ଦ୍ୱାରା ଆରୁତି ଘଟିଯା ଥାକେ ॥ ୨୬ ॥

ଏହି ହିଁଟୀ ମାର୍ଗେର ତାତ୍ତ୍ଵିକ ପାର୍ଥକ୍ୟ ଅବଗତ ହିଁଯା ତହୁତରେର ଅତୀତ ସେ

ବେଦେୟ ସଜ୍ଜେସୁତପଃଙ୍କ ଚୈବ
ଦାନେସୁ ସଂପୁଣ୍ୟ ଫଳଃ ପ୍ରଦିଷ୍ଟଃ ।
ଅଭୋତି ତୃତୀସର୍ବ ମିଦଃ ବିଦିଷା
ଯୋଗୀ ପରଃ ହାନମୁକ୍ତେତି ଚାଦ୍ୟଃ ॥ ୨୮ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମହାଭାଗିତେ ଶତସାହଶ୍ୟାଃ ସଂହିତାଯାଃ ବୈଯା-
ସିକ୍ୟାଃ ଭୌଷ ପର୍ବତି ଶ୍ରୀଭଗବନ୍ଦୀତାମୁପନିଷତ୍ତ ବ୍ରଙ୍ଗ ବିଦ୍ୟାଯାଃ
ଯୋଗ ଶାସ୍ତ୍ରେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣାର୍ଜୁନ ସଂବାଦେ ତାରକ ବ୍ରଙ୍ଗ ଯୋଗୋ ନାମ
ଅଷ୍ଟମୋହଧ୍ୟାଯଃ ॥

ଅତ୍ସଥାରୋତ୍ତାର୍ଥ ଜାନ ଫଳମାହ ବେଦେସ୍ତି ତୃତ ସର୍ବ ଅଭୋତି ଅତିକ୍ରମ୍ୟ ଚ ଯୋଗୀ
ଭକ୍ତିମାନ ତତୋପି ଶ୍ରେଷ୍ଠ ହାନଃ ଆଦାଃ ଅପ୍ରାକୃତଃ ନିତାଃ ପ୍ରାପ୍ନୋତି ॥ ୨୮ ॥

ଭକ୍ତାନାଃ ସର୍ଵତः ଶ୍ରେଷ୍ଠ ପୁରୋତ୍ତଃ ତେଷପିଷ୍ଟୁଟ ।

ଅନୁଷ୍ଠ ଭକ୍ତଶେତାର୍ଥୋତ୍ତାଧାଯେ ବାଞ୍ଛିତୋତ୍ତବ୍ର ॥

ଉତ୍ତି ସାରାର୍ଥ ବରିଷ୍ଠାଃ ହରିଣାଃ ଭକ୍ତଚେତ୍ସାଃ ।

ଶ୍ରୀଦୀତାମ୍ବିଷ୍ଟୋହଧ୍ୟାଯଃ ସନ୍ତତଃ ସନ୍ତତଃ ସତାଃ ॥

ଭକ୍ତି ଯୋଗ ମାର୍ଗ ତାହା ଅବଲମ୍ବନ ପୂର୍ବକ ଯୋଗ ଯୁକ୍ତ ବାକ୍ତି କୋନ କାଲେ ମୋହ
ଆପୁ ହୁନ ନା ଅର୍ଥାତ୍ ଉତ୍ତର ମାର୍ଗକେ କ୍ରେଷକର ଜାନିଯା ଅନନ୍ୟ ଭକ୍ତି ଯୋଗ
ଅବଲମ୍ବନ କରେନ । ହେ ଅର୍ଜୁନ ! ତୁମି ମେହ ଯୋଗ ଅବଲମ୍ବନ କର ॥ ୨୭ ॥

ଭକ୍ତି ଯୋଗ ଅବଲମ୍ବନ କରିଲେ ତୁମି କୋନ ଫଳେଇ ବଞ୍ଚିତ ହିବେନା । ବେଦ
ପାଠ, ସଜ୍ଜାରୁଷ୍ଟାନ, ତପସ୍ୟା, ଦାନ ଇତ୍ୟାଦି ଯତ ପ୍ରକାର ଜାନ ଓ କର୍ମ ଆଛେ ସେ
ସମୁଦ୍ରାସେ ଯେ ଫଳ ତାହା ତୁମି ଭକ୍ତିଯୋଗ ଦ୍ୱାରା ଲାଭ କରିଯା ଆଦି ଓ ପରମ
ହାନକେ ଆହୁ ହୁଏ ॥ ୨୮ ॥

ଅନନ୍ୟ ଭକ୍ତି ସର୍ବାପେକ୍ଷା ଶ୍ରେଷ୍ଠ, ତାହା ଏହି ଅଧ୍ୟାତ୍ମେ ନିର୍ଣ୍ଣିତ ହିଲ ।

‘ ଇତି ଅଷ୍ଟମ ଅଧ୍ୟାତ୍ମ ।

ନବମୋହିଧ୍ୟାୟଃ ॥

ଆତଗବାମୁଦ୍ରା ।

ଇଦନ୍ତ ତେ ଶୁହ୍ୟତମଂ ପ୍ରବକ୍ଷ୍ୟାମ୍ୟନ୍ସୁଯବେ ।
ଜ୍ଞାନଂ ବିଜ୍ଞାନ ସହିତଂ ସଜ୍ଜାତ୍ମା ମୋକ୍ଷ୍ୟସେହ ଶୁଭାତ୍ ॥ ୧୫ ॥

ଆରାଧାତେ ପ୍ରତୋଦାସୈ ରୈର୍ଯ୍ୟଂ ସମ୍ପେକ୍ଷିତଃ ।

ତ୍ୱଶୁକ୍ତ ଭଙ୍ଗେ ରୁଦ୍ରକର୍ମ ଶୋଚାତେନବମେଶ୍ଵରୁଟଃ ॥

କର୍ମ ଜ୍ଞାନ ଖୋଗାଦିଭାଃ ନକାଶାଂ ଭଙ୍ଗେରେ ଉତ୍କର୍ମଃ । ସାଚତତିଃ ପ୍ରଧାନୀତ୍ତ୍ଵ କେବଳାଚେତି ସ ଶୁମାଷିଷ୍ଟମୋରଭ୍ରଂସ । ତାପି କେବଲାୟ ଅତି ପ୍ରବଲାୟ ଜ୍ଞାନବନ୍ଦନଃକରପ ଶୁକ୍ଳାଦାନପେକିଣ୍ୟ ଭଙ୍ଗେ ଶ୍ଵାସିତଯା ଏବ ସର୍ବୋତ୍ତମଃ କର୍ମ । ତମାମପେକିତ ମୈର୍ଯ୍ୟକ ବଜୁନବମୋ ହୟ ମଧ୍ୟାର ଆରଭ୍ୟତେ । ସର୍ବ ଶାନ୍ତି ସାରଭୂତମା ଗୀତା ଶାନ୍ତି ଶାନ୍ତି ମଧ୍ୟାରଷ୍ଟକମେବ ସାରଃ ତମ୍ଯାପି ମଧ୍ୟମେ ନବମ ଦଶମାବେବ ସାରା ବିଭାବେତ୍ତର ନିରାପରିଷ୍ଠାମାଣ ଅର୍ଥଃ ସ୍ତୋତି ଇଦହିତି ଶ୍ରିଭିତି । ବିତୀଯ ତୃତୀୟାଧ୍ୟାଦିନ୍ଦ୍ରିୟ ଯହଭ୍ରଂସ ଘୋକୋପଧୋଗି ଜ୍ଞାନଂ ଶୁହଂ ଶୁମାଷିଷ୍ଟମୋର୍ବ୍ରଂସ ପ୍ରାଣ୍ୟ ପଧୋଗି ଜ୍ଞାନଂ ଜ୍ଞାଯତେହ ମେନ ତଗରଭ୍ରଂସ ମିତି ଜ୍ଞାନଃ ଭତ୍ତିତ୍ତ୍ଵ ଯ ଶୁହତରଂ । ଅତ୍ରତୁ କେବଳ ଶୁକ୍ତ ଭକ୍ତି ଲକ୍ଷଣଃ ଜ୍ଞାନଂ ଶୁହତମଂ ପ୍ରକାରେ ନୈବ ତୁଭ୍ୟଃ ବକ୍ଷାମି । ଅତ୍ରଜ୍ଞାବ ପଦେବ ଭତ୍ତିରବଶଃ ବାଧୋଯା ନତୁ ପ୍ରଥମ ସଟ୍ଟୋଭ୍ରଂସ ପ୍ରସିଦ୍ଧଂ ଜ୍ଞାନଂ ପରଶ୍ରୋକେ ଅବ୍ୟାୟ ମନ୍ଦର ମିତି ବିଶେଷଣ ଦାନଃ ଶୁହାତୀତହ ଲାଭାତ୍ ଶୁହାତୀତା ଭତ୍ତିରେବ ନତୁ ଜ୍ଞାନଃ ତତ୍ତ୍ଵ ସାହିକତ୍ୱାଂ ଅଶ୍ରଦ୍ଧାନାଃ ପୁରୁଷା ଧର୍ମଶାସ୍ତ୍ରତ୍ୟାଗିନ୍ମିଶ୍ରିତ ଶୋକେ ଧର୍ମ ଶଦେନାପି ଭତ୍ତିରେବୋଚାତେ । ଅନୁଶ୍ରବେ ଅମ୍ବମ୍ବମାର୍ଗ ଇତ୍ତାଙ୍ଗୋ ହିପ୍ନିମମ୍ବମାର୍ଗାର୍ଥ ଏବୋପ ଦିଶେଦିତି ବିଦ୍ୱିର୍ବାଜ୍ଞିତଃ । ବିଜ୍ଞାବ ସହିତଂ ମନ୍ଦପରୋକ୍ଷାମୁତ୍ତବ ପର୍ଯ୍ୟାନ୍ତ ମିତାର୍ଥଃ । ଅ ଶୁଭାତ୍ ସଂମାରାତ୍ ଭତ୍ତିପ୍ରତିବନ୍ଧକ୍ଷ ଦନ୍ତ ରାଯାତ୍ମା ॥ ୧ ॥

ହେ ଅର୍ଜୁନ ! ତୁମି ଅମ୍ବ୍ୟା ରହିତ ପୁରୁଷ । ଅତେବ ତୋମାକେ ପରମ ବିଜ୍ଞାନ ଯୁଦ୍ଧ ସର୍ବାପେକ୍ଷା ଶୁହ୍ୟତମ ଜ୍ଞାନ ଉପଦେଶ କରିତେଛି, ତୁମ ତାହା ସଂଗ୍ରହ କରିଯା ସମସ୍ତ ଅମଙ୍ଗଳ ହଇତେ ଯୁଦ୍ଧିଲାଭ କର । କିତୀଯ ତୃତୀୟଧ୍ୟାରେ ଯେ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଜ୍ଞାନେର କଥା ବଲିଯାଇଛି ତାହା ଶୁହା । ଶୁମା ଅଷ୍ଟମ ଅଧ୍ୟାଯେରେ ତଗରଭ୍ରଂସ ଜ୍ଞାନ ବଲିଯାଇଛି, ତାହା, ଭକ୍ତି ଜନକ ବଲିଯା ଶୁହତର । ଏଥନ ଯେ ଜ୍ଞାନେର କଥା

ରାଜବିଦ୍ୟା ରାଜଗୁହଂ ପବିତ୍ର ମିଦୟୁତମଃ ।
 ଅତ୍ୟକ୍ରାବଗମଃ ସର୍ପ୍ୟଃ ସ୍ଵର୍ଗଥଃ କର୍ତ୍ତୁ ମବ୍ୟସଃ ॥ ୨ ॥
 ଅଶ୍ରୁଧାନାଃ ପୁରୁଷାଧର୍ମସ୍ୟାସ୍ୟ ପରମ୍ପର ! ।
 ଅପ୍ରାପ୍ୟ ମାଂନିବର୍ତ୍ତନେ ମୃତ୍ୟ ସଂସାର ବର୍ତ୍ତନି ॥ ୩ ॥

କିନ୍ତୁ ଇହଂ ଜ୍ଞାନଃ ରାଜ ବିଦ୍ୟା ବିଦ୍ୟା ଉପାସନା ବିବିଧାଏବ ଭଜନ୍ୟଃ ତାମାଂ ରାଜା ରାଜ ସଙ୍ଗ-
 ଲିଖାଏ ପରିପାତଃ । ଗୁହାନାଂ ରାଜେତି ଭକ୍ତି ମାତ୍ର ମେବାତିଗୁହଃ । ତମ୍ଯ ବହିବିଧ ସ୍ୟାପିରା-
 ଜ୍ଞେତ୍ୟାତିଗୁହତମଃ ପବିତ୍ର ମିଦୟିତ ମର୍ବିପାପ ପ୍ରାରଚିତହ୍ୟାଃ । ଏଂ ପଦାର୍ଥ ଜ୍ଞାନାଚ ମକାଶାଦିପି
 ପାବିତ୍ରକରଂ । ଅନେକ ଜୟ ସହସ୍ରକିତାନାଃ ସର୍ବେଷ୍ୟାମପି ପାପାନାଃ ସ୍ତୁଲ ହୃଦ୍ୟବହୁଦାନାଃ
 ତେବେକରଣ ସାଜାନମ୍ୟାଚ ସମ୍ଭ ଏବୋଛେଦକଂ ଅତଃ ସର୍ବୋତ୍ତମଃ ପାବନ ମିଦୟେବେତି ମଧୁଦନ୍ତ
 ସରସତୀ ପାଦାଃ । ଅତ୍ୟକ୍ରାବଗମୋ ହମୁଭବୋ ଯୟାତଃ । ଭକ୍ତିଃ ପରେଶାନ୍ତ ଶ୍ରୋବିବରଭିବୟ
 ଅତ୍ୟବ୍ରତିକ ଏକର୍କାଳଃ । ଅପଦ୍ୟ ମାନମ୍ୟ ସ୍ଥାପତଃ ହୃଦ୍ୟଃ କୁଦପାଯୋ ହମୁଦାନଃ ।
 ଇତୋକାନ୍ଦଶୋକେ: ପ୍ରତି ନବମେବ ଭଜନାମୁଲଗ ଭଗବଦମୁତ୍ତବଳାଭାଃ । ଧର୍ମ୍ୟ ଧର୍ମାଦିନପେତ
 ସର୍ବ ଧର୍ମୀ କରଣେହିପି ସର୍ବଧର୍ମ ସିଙ୍କେ: ସ୍ଥାତରୋ ମୂଳନିମେଚନେନ ତୃପ୍ତାନ୍ତିତ୍ସକ ଭୂଜୋ-
 ପଶ୍ଚାତଃ । ଆପୋପହାରାଚ ସଥେଜ୍ଞିଯାଗାଂ ତତୈବ ସର୍ବାର୍ଥ ମଧ୍ୟତେଜ୍ୟା । ଇତି ନାର-
 ଦୋକେ: । କର୍ତ୍ତୁ ହୃଦ୍ୟମିତି କର୍ତ୍ତୁ ଜ୍ଞାନାଦାବିନ ନାତ୍ର କୋହିପି କାହି ବାହ୍ୟାନମ କ୍ଲେଶାତିଶ୍ୟଃ
 ଶ୍ରୀମ କର୍ତ୍ତବ୍ୟାଦିଭକ୍ତେ: ଶ୍ରୋହାଦୀଜ୍ଞିତ୍ର ବ୍ୟାପାର ମାତ୍ରାଭାଃ ଅବ୍ୟାଃ କର୍ତ୍ତବ୍ୟାଦିବନ୍ଦନ୍ଧରଃ
 ବିଭ୍ରଣ୍ଣାଃ ॥ ୨ ॥

ନଦେବମ୍ୟ ଧର୍ମମାତି ହୃଦ୍ୟରେ ମତି କୋରାମ ମଃସାରୀ ମାତଃ । ତାହାହ ଅଶ୍ରୁଧାରାଃ ଅମ୍ୟୋତି
 କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ସଜୀ ଆର୍ଯ୍ୟ ଇମଃ ଧର୍ମଃ ଅପ୍ରଦଧାନାଃ ଶାଶ୍ଵ ବାଟିକ୍ୟ: ପ୍ରତି ପାଦିତଃ ଭକ୍ତେ: ସର୍ବୋତ୍କର୍ମ୍ୟ
 ପ୍ରତ୍ୟର୍ଦ୍ବାଦ ମେବ ମନ୍ତ୍ରମାନା ଆପିକୋନ ନ ସ୍ଥିରମିଷ୍ଟ । ସେ ତେ ଉପାୟାନ୍ତରେ ମ୍ରଦ୍ଗାପିତ୍ରେ କୃତ
 ଅବ୍ୟା ଅପି ମାତ୍ର ପ୍ରାପ୍ୟ ମୃତ୍ୟବାନ୍ତେ ମଃସାର ବର୍ତ୍ତନି ନିତରାମତିଶ୍ୟରେ ବର୍ତ୍ତନେ ॥ ୩ ॥

ବଲିତେଛି, ତାହା କେବଳା ଭକ୍ତି ଲଙ୍ଘନ, ଅତେବ ଇହା ଶୁଣ୍ୟ ତମ । ଇହା ଭାରା
 ଶୁଣ୍ୟ କ୍ରମ ଅନୁଭ ହଇତେ ମୁକ୍ତିଲାଭ କରତ ଭୂମି, ଶୁଣାତୀତ ହଇବେ ॥ ୧ ॥

ଏହି ଜ୍ଞାନକେ ରାଜ ବିଦ୍ୟା, ମମତ ଶୁଣା ତ୍ରୈ ଅପେକ୍ଷା ଶୁଣା, ଅତ୍ୟନ୍ତ ପାବିତ୍ର
 ସାଧକ, ଆର୍ଯ୍ୟ ଅତ୍ୟକ୍ରାହୁତବ ସ୍ଵରୂପ, ମମତ ଧର୍ମ ସାଧକ, ନିର୍ଗ୍ରେଣ ଏବଂ ସହଜ
 ବଲିଗ୍ରା ଜ୍ଞାନିବେ ॥ ୨ ॥

ଶ୍ରୀକାହି ଏହି ଜ୍ଞାନେର ମୂଳ, ସେ ହେତୁ ଏହି ଜ୍ଞାନେର ସ୍ଵରୂପ ସେ ସହଜ ବିଶୁଦ୍ଧ
 ଭକ୍ତି, ତାହା ସର୍ବାତ୍ମେ ବନ୍ଦ ଜୀବେର ହୃଦୟେ ଶ୍ରୀକାହିପେ ଉଦ୍‌ଦିତ ହୁଏ । ସେ ସକଳ

ଯା ତତ ମିଦଂ ସର୍ବଂ ଜଗଦବ୍ୟକ୍ତ ମୁର୍ତ୍ତିନା ।

ମଣ ଶ୍ଵାନି ସର୍ବ ଭୂତାନି ନ ଚାହଂତେସବହିତଃ ॥ ୮ ॥

ନ ଚ ମଣଶ୍ଵାନି ଭୂତାନି ପଶ୍ଚ ମେ ଯୋଗମୈଶ୍ଵରଃ ।

ଭୂତ ଭୂମ ଚ ଭୂତଶ୍ଵେ ମମାତ୍ମା ଭୂତଭାବନଃ ॥ ୯ ॥

ମନ୍ଦାସା ଭକ୍ତା ବେତନ୍ମାତ୍ରଃ ମନ୍ଦୈଷ୍ଵର୍ୟ ଜ୍ଞାନଃ ମନ୍ତ୍ରକ୍ଲର୍ପେକ୍ଷିତବାଃ ଇତାହ ସପ୍ତଭିଃ । ଅବାଙ୍ଗ
ଅତୀକ୍ରିୟା ମୁର୍ତ୍ତି ସ୍ଵରପଃ ସମ୍ଯାତେନ ମୟାକାରଣ ଭୂତେନ ସର୍ବ ମିଦଂ ଜଗଂ ତତଃ ବ୍ୟାପ୍ତଃ । ଅତଏବ
ମଣଶ୍ଵାନି ମନ୍ତ୍ରକାରଣ ଭୂତେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଚୈତତ୍ତ ସ୍ଵରପେ ଶିତାନି ସର୍ବାନି ଭୂତାନି ଚାରଚରାଣି ସନ୍ତି ।
ଏବମପି ଘଟାଦ୍ଵୟ ସ୍ଵକାର୍ଯ୍ୟୁ ମୂଦ୍ରାଦି ବନ୍ଦେସ୍ତୁ ଭୂତେସ୍ତୁ ନାହମବହିତଃ ଅସମ୍ଭବାଃ ॥ ୧ ॥

ଅତଏବ ମଯି ଶିତାନ୍ତପି ଭୂତାନି ନ ମଣଶ୍ଵାନି ମମାନ୍ତରାଦିବେତିଭାବଃ । ନମୁତହିତବ
ଅଗ୍ରାପକତଃ ଜଗନ୍ମାତ୍ରାଯହଙ୍କ ପୂର୍ବୋକ୍ତଃ ବିରଙ୍ଗା ମିତାହ । ପଶ୍ଚମେ ଯୋଗମୈଶ୍ଵରଃ ଅସାଧାରଣଃ
ବୋଗୈଷ୍ଵର୍ୟଃ ଅଥଟିତ ନା ଘଟନା ଚାତୁର୍ଯ୍ୟ ମରଃ । ଅନ୍ତଦପାଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟଃ ପଶ୍ଚେତାହ ଭୂତାନି ବିଭର୍ତ୍ତି ଧାର-
ଯତି ଇତି । ଭୂତଭ୍ରତ ଭୂତାନି ଭାବସତି ପାଲଯତ୍ତିଭୂତଭାବମଃ । ଏବଭୂତାନ୍ତପି ମମାନ୍ତରଭୂତ-
ହୋନଭ୍ୱତି ମରେତି ଭଗବତି ଦେହି ଦେହ ବିଭାଗାଭାବାଃ ରାହୋଃ ଶିର ଇତିବ୍ୟ ଅଭେଦେହପି ବଣୀ ।
ଆରଃ ଭାବଃ ସଥାଜୀବୋଦେହଃ ଦଧଃ ପାଲଯନ୍ତିମ୍ଭାସଙ୍ଗା ଦେହହୁ ଏବ ଭବତି ଏବ ମହଂ ଭୂତାନି
ଦଧଃ ପାଲଯନ୍ତି ମାୟିକ ସର୍ବଭୂତ ଶରୀରୋହପି ନ ତତ୍ତଃ ନିଃମନ୍ତରାଦିତି ॥ ୧ ॥

ଜୀବେର ଶ୍ରଦ୍ଧା ଉଦିତ ହୟ ନାହିଁ, ତାହାରା, ହେ ପରମତଃ ! ଏହି ପରମ ଧର୍ମ କ୍ଲପ
ଭଗବତ୍ତ୍ଵତି ପ୍ରମୁଖ ଜ୍ଞାନକେ ଲାଭ କରିତେ ଅସମର୍ଥ ହେଲା, ଆମା ହଟ୍ଟତେ ନିବର୍ତ୍ତ
ଏବଂ ଦୁରକ୍ଷଳ ସଂସାର ବଞ୍ଚେ ପତିତ ଥାଇକେ ॥ ୩ ॥

ଅବ୍ୟକ୍ତ ମୁର୍ତ୍ତି ଅର୍ଥାଃ ଅତୀକ୍ରିୟ ମୁର୍ତ୍ତି ସ୍ଵରପ ଆମି ଏହି ସମ୍ମତ ଜଗତେ
ବ୍ୟାପ୍ତ ଆଛି । ଚିତନ୍ୟ ସ୍ଵରପ ଆମାତେଇ ସମ୍ମତ ଭୂତ ଅବହିତ । ଆମି ଘଟାଦିତେ
ମୃତ୍ତିକା ଯେ କ୍ଲପ ଅବହିତ ଥାଇଁ, ମେ କ୍ଲପ ଅବହିତ ନଇ । ଅର୍ଥାଃ ଜଗଂ ସେ
ଆମାର ପରିଗାମ ବା ବିବର୍ତ୍ତ ତାହା ନମ୍ବ । ଆମି ଚିତନ୍ୟ ସ୍ଵରପ ଆମାର ଶକ୍ତି
ପ୍ରଭାବେ ଏହି ଜଗଂ ଉତ୍ତମ ହଇଯାଇଛେ । ଆମାର ଶକ୍ତିଇ ତାହାତେ କାର୍ଯ୍ୟ କରି
ବାଣୀ । ଆମି ପୂର୍ଣ୍ଣ ଚିତନ୍ୟ କ୍ଲପେ ଲକ୍ଷ ସ୍ଵରପ ଏକଟା ପୃଥିକ ତର୍କ ॥ ୪ ॥

ଆମି ବଲିଲାମ ସେ ଆମାତେଇ ସର୍ବ ଭୂତ ଅବହିତ । ତାହାତେ ଏକପ
ବୁଝିବେନା ସେ ଆମାର ଶୁଦ୍ଧ ସ୍ଵରପ ଭୂତ ସକଳ ଅବହିତ, ସେ ହେତୁ ଆମାର ସେ
ମାରାଶକ୍ତି ପ୍ରଭାବ ତାହାତେଇ ସମ୍ମତି ଅବହିତ ଆଛେ । ତୋମରା ଜୀବ ବୁଝିବ
ବାରା ଇହାର ସାମଙ୍ଗସ୍ୟ କରିତେ ପାରିବେନା, ଅତଏବ ଇହାକେ ଆମାର ଐଶ୍ୱର

ସଥାକାଶହିତେ ନିତ୍ୟଂ ବାୟୁଃ ସର୍ବତ୍ରଗୋମହାନ୍ ।

ତଥା ସର୍ବାନି ଭୂତାନି ମୃଷ୍ଟାନୀତୁୟପଦାରଯ ॥ ୬ ॥

ସର୍ବ ଭୂତାନି କୌଣ୍ଡେୟ ! ପ୍ରକୃତିଃ ଯାଣ୍ଠି ମାର୍ମିକାଃ ।

କଳ୍ପକ୍ଷୟେ ପୁନର୍ଭାନି କଳ୍ପାଦୋ ବିଶ୍ଵଜାମ୍ୟହ ॥ ୭ ॥

ଅମ୍ବଲ୍ଗବନୀତି ଭୂତାନି ହିତାନ୍ତପି ନ ହିତାନି ତେବୁପି ଅହଂ ହିତୋଥିଲି ନ ହିତ ଇତ୍ୟତ୍ର ଦୃଷ୍ଟ
କ୍ଷମାହ ଦଖେତି ସୈବେବା ମନ୍ତ୍ର ସଭାବେ ଆକାଶେ ହିତେ । ନିତ୍ୟଃ ବାତୌତି ବାୟୁଃ ସର୍ବଦା ଚଳନ ସଭାବଃ ।
ଅତ୍ୟବ ସର୍ବତ୍ର ଗଞ୍ଜତୀତି ସର୍ବତ୍ରଗଃ ମହାନ ପରିମାଣତଃ ସଥା ଆକାଶସ୍ୟ ଅସଙ୍ଗହାତ ତତ୍ର ହିତେ
ହୁଣି ନ ହିତଃ । ଆକାଶୋଥିଲି ବାହୋ ହିତୋଥିଲି ନ ହିତଃ ଅସଙ୍ଗହାତ ଏବ ତତ୍ଵେ ଅସଙ୍ଗ ସଭାବେ
ମର୍ମି ସର୍ବାନି ଭୂତାନି ଆକାଶାନୀନି ମହାଣ୍ଠି ସର୍ବତ୍ରଗାନି ହିତାନି ନାପିହିତାନି ଇତ୍ୟପଦାରଯ
ବିଶ୍ଵଗ୍ରୂହ ନମ୍ବୁ ତହିଁ ପଞ୍ଚମେ ଯୋଗମୈଥରମିତି । ଭଗବତ୍ପୁରୁଷଃ ଯୋଗେର୍ଯ୍ୟସ୍ୟାତର୍କାର୍ଥଃ
କଥଃ ସିକ୍ଷେତ୍ରଭୂତ ଦୃଷ୍ଟିଷ୍ଟ ଲାଭାତ୍ ଉଚାତେ । ଆକାଶସ୍ୟ ଜଡ଼ଭାବେ ଅସଙ୍ଗହାତ ଚେତନମାତ୍ରୁ ଅସଙ୍ଗହାତ
ଜଗଦବିଠାନାଧିଷ୍ଠାତ୍ମକାର୍ତ୍ତାହେବ ପରମେଧରଃ ବିନାନାଶାତ୍ମିତାତର୍କାର୍ଥଃ ସିକ୍ଷେବେ ତଦପି ଆକଶଦୃଷ୍ଟାନ୍ତୋ
ଶୋକ ସୁଧି ପ୍ରବେଶାର୍ଥ ଏବ ଜ୍ଞେଯ ॥ ୬ ॥

ନମ୍ବୁ ଅଧୂନା ଦୃଶ୍ୟ ମାନାନି ଏତାନି ଭୂତାନି ହୁଣି ହିତାନି ଇତାବଗମାତେ । ମହା ପ୍ରଲାପେ କୃ
ଯାସାନ୍ତିତାପେକ୍ଷାଯା ମାହ । ସର୍ବେତି ମାର୍ମିକାଃମଦୀଯାଃ ମସ ତ୍ରିଷ୍ଣାସ୍ତିକାଯାଃ ମାର୍ମା ଶକ୍ତୋ
ଶୀଘ୍ରମୁକ୍ତି ଇତର୍ଥଃ । ପୁନଃ କଳ୍ପକ୍ଷୟେ ପ୍ରଲୟାଷ୍ଟେ ହୃଦିକାଲେ ତାନି ବିଶେଷେଣ ହଜାରି ॥ ୭ ॥

ଯୋଗ ଜ୍ଞାନ କ୍ଷରିଯା, ଆମାର ଶକ୍ତି କାର୍ଯ୍ୟକେ ଆମାର କାର୍ଯ୍ୟ ବୋଧେ ଆମାକେ
ଭୂତ ଭୂତ, ଭୂତତ୍ତ୍ଵ ଓ ଭୂତଭାବନ ଜ୍ଞାନିଯା ଏହି ଶ୍ଵର କରିବେ ଯେ ଆମାତେ ଦେହ
ଦେହୀର ଭେଦ ନା ଥାକାଯ ଆମି ସର୍ବଶୁଦ୍ଧ ହଇଯାଓ ନିତାନ୍ତ ଅସଙ୍ଗ ॥ ୮ ॥

ଏହି କ୍ରମ ସମ୍ବନ୍ଧେର ଜଡ଼ୀର ଉଦ୍ଧାରଣ ସନ୍ତୋଷ କର ନନ୍ଦ । ଅତ୍ୟବ ଏହି ତତ୍ତ୍ଵ
ବନ୍ଦ ଜୀବେର ଧାରଣା ହୁଯ ନା । କିନ୍ତୁ କୋନ ଅଂଶେ ଏକଟା ଉଦ୍ଧାରଣ ଦେଓଯା
ଯାଯ, ତାହା ବଣିତେଛି । ବିଚାର ପୂର୍ବକ ତୁମି ତାହାର ମୟକ ଧରଣା ନା କରିତେ
ପାରିଲେ ଓ ଉପଧାରଣା କରିତେ ପାରିବେ । ଆକାଶ ଏକଟା ସର୍ବବ୍ୟାପୀ ବନ୍ଦ,
ତାହାତେ ବାୟୁ ଅର୍ଥାତ୍ ପରମାଣୁଦିର ଯେ ଚାଲନା ତାହା ସର୍ବଦା ଗତି ବିଶିଷ୍ଟ ।
ତଥାପି ଆକାଶ ସକଳେର ଆଧାର ହଇଯାଓ ସର୍ବଦା ନିଃସଙ୍ଗ । ତତ୍ତ୍ଵପ ଆମାର
ଶକ୍ତିତେଇ ସର୍ବ ଭୂତର ଉଦୟ ଓ ଗତି ହଇଯାଓ ଆକାଶ ହାନୀର ଆମି ସର୍ବଦା
ନିଃସଙ୍ଗ ॥ ୯ ॥

ହେ କୌଣ୍ଡେୟ ! ସମ୍ମତ ଭୂତ କଳ୍ପ ସମାପ୍ତି ହଟିଲେ ଆମାରଇ ପ୍ରକୃତିତେ

প্ৰকৃতিং স্বামবক্তৃত্য বিশ্জামি পুনঃপুনঃ ।

ভৃতগ্রামমিমং কৃৎস্তমবশং প্ৰকৃতেৰশাং ॥ ৮ ॥

ন চ মাং তানি কৰ্মাণি নিবধ্বন্তি ধনঞ্জয় ! ।

উদাসীন বদাসীন মসক্তং তেষু কৰ্মসু ॥ ৯ ॥

ময়াধ্যক্ষেণ প্ৰকৃতিঃ সূয়তে সচৱাচৱং ।

হেতুনানেন কৌন্তেয় ! জগদ্বিপরি বৰ্ততে ॥ ১০ ।

নহু অসঙ্গে নিৰ্বিকাৰণং কথং সুজনীতাপেক্ষায়ামাহ প্ৰকৃতিঃ স্বাং শীঘ্ৰং অবষ্টত্বা
অধিষ্ঠায় প্ৰকৃতেৰশাং শীঘ্ৰ অভাব বশাং প্ৰটীৰ কৰ্মনিমিত্তাদিতি যাবৎ অবশং কৰ্মাণি
পৰতস্থং ॥ ৮ ॥

নথেৰং নানা কৰ্মণি কৰ্ত্তস্তু জৌবন্ধুঃ কথান সামৃত আহ । নচেতি তানি
স্বষ্টাদীনি । কৰ্মাণক্তিহি বক্ত হেতুঃ সচাপ্তকামহাত্ম নাস্তি উদাসীন বদিতি । অন্য
উদাসীনোঁ যথা বিবদ মানানাঁ দুখ শোকাদি সংস্কোচনভৰতি তথ্যনাহ মিতাৰ্থঃ ॥ ৯ ॥

নহু স্বষ্টাদি কৰ্ত্তুস্তুবেদবোদাসীনান প্ৰতোমি ইতাত আহ । অয়েতি অধাক্ষেণ ময়া
নিৰিষ ভৃতেন প্ৰকৃতিঃ সচৱাচৱং জগৎ সূয়তে প্ৰকৃতি রেণ জগৎ জনযতি মম অত্রাধ্যক্ষতা
মা হঁ যথা কসা চিদৰীমানেৰিব ভূপতেঃ প্ৰকৃতি রেণ রাজাকৃতং নিৰ্বাহতে অত্রোদাসী-
নমা ভূপতেঃ সত্ত্বাত্ম যিতি যথা তসারাজ সিংহাসনে সত্ত্বাত্মেণ বিনা প্ৰকৃতিভিঃ
কিমপি ন শক্যতে কৰ্ত্তুস্তুবে মমাধিষ্ঠান লক্ষণ মধাক্ষতং বিনা প্ৰকৃতিৱপি জড়াকি যপি
কৰ্ত্তুল শক্তোত্তি ভাৱঃ । অনেন মদধিষ্ঠানেন হেতুনা ইদঃজগৎ বিগৱিবৰ্ততে পুনঃ পুনৰ্জ
যতে ॥ ১০ ॥

প্ৰবেশ কৱে, এবং পুনৰায় কল্পারন্তে প্ৰকৃতি দ্বাৱা আমি তাৰাদিগকে
স্বজন কৱি ॥ ১ ॥

এই জগত আমাৰ প্ৰকৃতিৰ অধীন । প্ৰকৃতিৰ বশে অবশ হইঁসা ইচ্ছাময়
যে আমি আমা কৰ্ত্তুক পুনঃপুনঃ স্থৰ্ত হয় । আমি আমাৰ প্ৰকৃতিৰ দ্বাৱাই
তাৰাদিগকে স্বজন কৱি ॥ ৮ ॥

কিন্ত, হে ধনঞ্জয় ! সেই সকল কৰ্ম আমাকে আবক্ষ কুৱিতে পাৱেনা ।
আমি সেই সকল কৰ্মে অনাসক্ত ও উদাসীন বৃৎ থাকি । আমি বাস্তব
উদাসীন নহু । চিদানন্দে সৰ্বদা আসক্ত । সেই চিদানন্দেৰ পুষ্টি কাৰিণী
আমাৰ মাৰ্গ ও তটস্থা শক্তি এই ভৃত গ্ৰাম স্বজন কৱিবু থাকেন । আমাৰ

অবজানন্তি মাং মৃত্তা মামুষী স্তম্ভ মাঞ্জিতং।
পরং ভাব মজানন্তো মম ভূত মহেথরং ॥ ১১ ॥

নহু চ সত্তাং অনন্ত কোটি ব্রহ্মণ বাপি সচিদানন্দ বিগ্রহঃ। কারণার্থবশারী মহা পুরুষঃ ষ প্রকৃতাং জগৎ স্তজতীতি যঃ প্রসিদ্ধঃ সএবহি ভবান्। কিন্তু বহুদেব স্তোত্রবেয়ং মাত্রী ততু রিতে তদঃশেনৈব কেচিত্ব নিকর্ণ বদ্বীতীত আহ অবজানন্তীতি। মহম-মুষ্যান্তনো রসাঃ পরং ভাবং কারণার্থবশারী মহা পুরুষাদিভোপুৎকৃষ্টঃ স্বরূপঃ অজানন্ত এব তে। কৌশলঃ ভূতং সত্তাং যকৃক তচ তমহেথেরফেতি। তমহেথের পদং সত্তান্তর বাব-র্তকং অত্রজ্ঞেরং যুক্তেক্ষণাবৃত্তে ভূতমিতামরঃ। “তমেকং গোবিন্দং সচিদানন্দ বিগ্রহং তত্ত্বাবন স্তুত্যুক্তভাবনামীনং সততঃ সমৰ্পণনোঽহঃ পরময়ান্ততা তোষযানীতি অঙ্গে,” নরাকৃতি পরবর্ক্ষেতি স্থৃতেক মমাসাঃ মনুষ্যান্তনোঃ সচিদানন্দ ময়হং মদভিজ্ঞভৈরুচ্যাতে এব তথা সর্বব্রহ্মাণ বাপিহঞ্চ বালো মন্মাত্রা শৈযশোদায়া দৃষ্টব্যেব। যদ্বা মামুষীঃ তত্ত্বেব বিশিনষ্টঃ পরঃ উৎকৃষ্টঃ ভাবং সত্তাং বিশুদ্ধঃ সত্ত্বঃ সচিদানন্দ স্বক্ষপমিত্যর্থঃ। ভাবঃ সত্তা স্বভাবাত্তিপ্রায়ঃ ইত্যমরঃ। পরং ভাবমপি বিশিনষ্ট মমভূত মহেথেরং মম স্তজ্যানি ত্তুতানি যে ব্রহ্মাদ্য স্তোষামপি মহান্তমীথরঃ। তত্ত্বাঙ্গীবস্ত্রেব মম পরবেথরম্য তত্ত্বনভিন্না তত্ত্বেবাঃ অহমেব তত্ত্বঃ সাক্ষকুকৈব “শান্দংক্রক দধৃপুরিতি,” মদভিজ্ঞ শুকোক্তে রিতি ভবানুষ্ঠেন্ত বিষ্ণুস্তাঃ ইতি ভাবঃ ॥ ১১ ॥

স্বক্ষপ তদ্বারা বিচালিত হয় না। ইহারা মায়ার বশীভূত হইয়া যাহা যাহা করে, তদ্বারা আমার শুক চিদানন্দবিলাসের পৃষ্ঠি হয়। জড়ীয়ব্যাপার সম্বন্ধে আমায় উদাসীন ভাব সহজেই লক্ষিত হয়। প্রকৃতি আমার শক্তি। আমার আশ্রয়েই আমার শক্তি কার্য্য করেন। আমার চিদিলাস সমক্ষীয় ইচ্ছা হইতে যে প্রকৃতিকে কটাক্ষ করি, তাহাতেই সর্বকার্য্যে আমার অধ্যক্ষতা আছে। সেই কটাক্ষ দ্বারা চালিত হইয়া, এই চরাচর জগৎ প্রকৃতিই প্রসব করেন। এতন্নিবন্ধন এই জগৎ পুনঃ পুনঃ প্রাচুর্য প্রাচুর্য হয় ॥ ৯ ॥ ১০ ॥।

আমি যাহা যাহা বলিলাম তাহা হইতে তুমি ইহাটি স্থির করিবে যে আমার স্বক্ষপ সচিদানন্দ ময়, আমার শক্তি আমার অচুগ্রহে সমস্ত কার্য্য করে, কিন্তু আমি সমস্ত কার্য্য হইতে স্বতন্ত্র। এই জড় জগতে যে আমি লক্ষিত হইতেছি, সেও কেবল আমার অচুগ্রহ ও শ্বীয় শক্তি প্রভাব। আমি জড় বিধি সংকলনের অতীত তত্ত্ব, তত্ত্বন্যাই আমি চৈতন্য স্বক্ষপ হইয়াও

মোঘাশামোঘকর্ণাগে। মোঘ জ্ঞান। বিচেতনঃ।
রাক্ষসী মাহুরীঁক্ষেব প্রকৃতিং মোহনীঁ ত্রিতাৎ ॥ ১২ ॥

নমু বে মাহুৰীঁ শারাময়ীঁ তমুমাধ্রিতোঁয়ঁ ইথৰ ইতি মহা ভাঁ অবজ্ঞানষ্ঠি তেৰাঁ
কাগতি স্তুত্রাহ মোঘাশাইতি । যদিতে আপি তা তদপি মোঘাশাভবন্তিমৎ সালোক্যাদিং
অভিবাহিতঁ ন প্রাপ্য বন্ধি । যদি তে কর্ণিণস্তদা মোঘ কর্ণাগঃ কর্ণফলঃ স্বর্গাদিকঁ-
লস্ততে । যদি তে জ্ঞানিন স্তুতি মোগজ্ঞানঃ জ্ঞান ফলঃ মোক্ষঃ ন বিদ্যতি । তহিতে
কিং প্রাপ্য বন্ধীতাত আহ রাক্ষসীমিতি । তে রাক্ষসীঁ প্রকৃতিং রাক্ষসানাঃ স্বত্বাবঃ ত্রিতাঃ
আপ্তা ত্বক্ষীত্যর্থঃ ॥ ১২ ॥

স্বস্তরপে প্রপঞ্চ মধ্যে প্রকাশিত হই । মানবগণ যে অগ্রস্ত, বৃহস্ত ও অব্যক্তস্ত
প্রভৃতি অসীম ভাবের বিশেষ আদর করে মে তাহাদের মামাৰক বুদ্ধিৱ
কার্য মাত্র । আমাৰ পৱন ভাব তাহা নয় । আমাৰ পৱন ভাব এই যে,
আমি নিতান্ত অলৌকিক । মধ্যমাকার স্বস্তরপ হইয়াও আমাৰ শক্তি দ্বাৰা
আমি সৰ্বব্যাপী ও পৱনমাণু অপেক্ষ। যুগপৎ ক্ষুদ্র । আমাৰ এই স্বস্তরপ প্রকাশ
কেবল অচিন্ত্য শক্তি ক্রমেই ঘটে । মুচ্ছলোক আমাৰ এই সচিদানন্দ
মূর্তিকে মানব তমু মনে কৱিয়া এই হিৱ করে যে, আমি প্রপঞ্চ বিধিৰ
বাধ্য হইয়া উপাধিক শ্ৰীৰ গ্ৰহণ কৱিয়াছি । এই স্বস্তরপেই যে আমি সমস্ত
ভূতেৰ মহেশ্বৰ তাহা বুঝিতে পাৱেনা । অতএব 'অবিদ্যৎ প্রতীতি দ্বাৰা
আমাকে একটা ক্ষুদ্র ভাব অপৰণ কৱে । যাহাদেৱ বিদ্যৎ প্রতীতি উদিত
হইয়াছে, তাহারা আমাৰ এই স্বস্তরপকে নিত্য সচিদানন্দ তত্ত্ববলিয়া
বুঝিতে পাৱেন ॥ ১১ ॥

যদিবল অবিদ্যৎ প্রতীতি কিজন্য উদিত হয়—তবেশুন । মুচ্ছলোকেৱা
রাক্ষসী ও মাহুরী প্রকৃতিতে মোহিত হওৱায়, তাহাদেৱ আশা, কৰ্ম ও
জ্ঞান নিৱৰ্ধক হয় । লোক প্রাপ্তিৰ আশা দ্বাৰা চিন্ত কৰ্ম্ম বিক্ৰিপ্ত হয় ।
তুচ্ছ ফলদ কৰ্ণামুষ্ঠান কৱত আৱ বিশুদ্ধজ্ঞান লাভ কৱিতে পাৱেনা ।
যদি কখন জ্ঞানেৰ অহুসন্দান কৱে, তবে অভেদ বান্দ রূপ ছষ্ট জ্ঞান দ্বাৰা
তাহাদেৱ বিদ্যা লোপ হয় । তখন তাহারা মনে কৱে যে, আমাৰ এই
মূর্তি মামামুৰী । আমি ঈশ্বৰ, ব্ৰহ্ম অপেক্ষা হীন তত্ত্ব । আমাৰ উপাসনা
দ্বাৰা চিন্ত তুচ্ছ হইলে নিশ্চণ্য ব্ৰহ্ম লাভ হইবে । তাহাদেৱ ফল এই হৰ যে

ମହାଜ୍ଞାନସ୍ତ ମାଂ ପାର୍ଥ ! ଦୈବୀଂ ପ୍ରକୃତି ମାଣିତାଃ ।

ଭଜନ୍ତ୍ୟନନ୍ୟ ସନ୍ମୋ ଜ୍ଞାନ୍ତା ଭୁତାଦିମବ୍ୟଯଃ ॥ ୧୩ ॥

ସତତଂ କୀର୍ତ୍ତ୍ୟନ୍ତୋ ମାଂ ସତତଶ ଦୃଢ଼ବ୍ରତାଃ ।

ନମସ୍ୟନ୍ତଶ ମାଂ ଭଜ୍ୟା ନିତ୍ୟଯୁକ୍ତା ଉପାସତେ ॥ ୧୪ ॥

ତଙ୍ଗାଦ୍ୟ ସେ ମହାଜ୍ଞାନଃ ସାଦୃଚ୍ଛିକମନ୍ତର କୃପଯା ମହାଜ୍ଞାନଃ ଆଶ୍ରାମତ୍ତେ ମାନୁଷା ଅପିଦୈବୀଂ ପ୍ରକୃତିଂ ଦେବାନାଃ ସ୍ଵଭାବଃ ଆଶ୍ରାମଃ ସନ୍ତୋ ମାଂ ମାନୁଷାକାରମେବ ଭଜନ୍ତେ । ନ ବିଦ୍ୟତେ ହସ୍ତର ଜ୍ଞାନ କର୍ମାଣ୍ୟ କାମନାଦୌ ଅନୋ ସେବାଂତେ । ମାଂ ଭୁତାଦିଃ “ ମୟା ତତ ମିଦି ସର୍ବ ମିତ୍ୟାଦି ” ସମୈବସ୍ୟ ଜ୍ଞାନେମ ମାଂଭୂତାନାଂ ଭ୍ରମାଦିଷ୍ଟ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତାନାଂ କାରଣ । ଅଦ୍ୟଃ ସଚିଦାନନ୍ଦ ବିଶ୍ୱରୂପ ଅବସରଃ ଜ୍ଞାନେତି ଅମାରାଧ୍ୟାତ୍ମେ ମନ୍ତ୍ରକ୍ରିଯାତ୍ମକ ମନ୍ତ୍ରକ୍ରିତବ୍ୟଃ ଇମମେବ ତୁ ପର୍ବାର୍ଥ ଜ୍ଞାନ କର୍ମାଦ୍ୟନପେକ୍ଷାଭକ୍ତି ରନ୍ଧା ସର୍ବ ଶ୍ରେଷ୍ଠା ରାଜ ବିଦ୍ୟା ରାଜଶ୍ରୀ ମିତି ଜ୍ଞାନବାଂ ॥ ୧୩ ॥

ଭଜନ୍ତୀଭୂତଂ ତନ୍ତ୍ରଜନ ସେବ କିଂ ଇତ୍ୟତ ଆହ, ମତତଂ ମଦେତି ନାତ୍ର କର୍ମ ସୋଗ ଇବ କାଳ ଦେଶ ପାତ୍ର ଶ୍ରକ୍ଵାଦାପେକ୍ଷା କର୍ତ୍ତ୍ଵୋତ୍ତାର୍ଥଃ । “ ନ ଦେଶ ନିଯମନ୍ତ୍ର ନ କାଳ ନିଯମନ୍ତ୍ରା । ନୋଚିଷ୍ଟାଦୌ ନିଶ୍ଚେଦୋହନ୍ତି ଶ୍ରୀହରେନ୍ମଲ୍ଲକକେ ” ଇତି ଶ୍ଲେଷଃ । ସତନ୍ତୋ ସତମାନାଃ । ସଥା କୁଟୁମ୍ବ ପାଲନାର୍ଥ ଦୀନାଃ ଶୃହତାଃ ଧନିକ ଦ୍ୱାରାଦୌଧନାର୍ଥଃ ସତନ୍ତେ ତତୈବ ମନ୍ତ୍ରକାଳି କୀର୍ତ୍ତି ଆଶ୍ରାମଃ ସାଧୁମତାଦୌ ସତନ୍ତେ ପ୍ରାପାଚ, ଭକ୍ତିଂ ଅଧୀଯମାନଃ ଶାସ୍ତ୍ରଃ ପାଠଃ ଇବ ପୂର୍ବଃ

ଅବଶେଷେ ରାକ୍ଷସୀ ଓ ଆଶ୍ରମୀ ସ୍ଵଭାବ ଦ୍ୱାରା ଜୀବେର ଦୈବୀ ପ୍ରକୃତି ଲୁପ୍ତ ହଇଯା ପଡ଼େ ॥ ୧୨ ॥

ହେ ପାର୍ଥ ! ବୀହାରା ବିଷ୍ଵ ପ୍ରତୀତି ଲାଭ କରେନ, ତୀହାରା ମହାଜ୍ଞା । ତୀହାରା ଦୈବୀ ପ୍ରକୃତି ଆଶ୍ରମ କରତ ଅନନ୍ୟ ମନା ହଇଯା ଅର୍ଥାଂ ତୁର୍କ ଫଳଦ କର୍ମ ଓ ଆସ୍ତି ବିନାଶୀ ଶୃଷ୍ଟ ଅଭେଦବାଦ କୃପ ଜ୍ଞାନେର ପ୍ରତି ଆଶ୍ରା ନା କରିଯା, ସକଳ ଭୂତେର ଆଦି ଓ ଅବ୍ୟାୟ ସେ ଆମାର ଏହି କୁର୍ବଣ ଶକ୍ରପ, ତୁହାଇ ଚରମ ତସ୍ତ ବଲିଯା ଭଜନା କରେନ ॥ ୧୩ ॥

ଶେଇ ବିଷ୍ଵ ପ୍ରତୀତି ଯୁକ୍ତ ମହାଜ୍ଞା ଭକ୍ତ ସକଳ ସର୍ବଦା ଆମାର ନାମ, କୃପ, ଶୃଷ୍ଟ ଦୀନାର କୀର୍ତ୍ତନ କରେନ । ଅର୍ଥାଂ ଶ୍ରବଣ କୀର୍ତ୍ତନାଦି ଅବବିଧ ଭକ୍ତି ଆଚରଣ କରେନ । ଆମ୍ବୂର ଶୈଖ ସଚିଦାନନ୍ଦ ଅକ୍ରମେର ନିତ୍ୟ ଦାସ୍ୟ ଲାଭେର ଅନ୍ତ ତୀହାରେ ସହାଯ ଶାରୀରିକ, ମୂଳନିକ, ସାମାଜିକ ଓ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ କ୍ରିୟାତେ ଦୃଢ଼ବ୍ରତ ହଇଯା, ଆମାର ଅତ୍ୟନ୍ତୀଳନ କରେନ । ସାଂସାରିକ କର୍ମ୍ମଚିନ୍ତ ବିକ୍ଷିପ୍ତ ନା ହୁଁ, ଏହି ଅଭି ମନୋର ମିର୍ରାହ କାଳେ ଭକ୍ତିଦୋଗ୍ର ଦ୍ୱାରା ଆମାର ଶର୍ଣ୍ଣାପଣ୍ଡି ସ୍ଵିକାର କରିବାର ॥ ୧୪ ॥

জ্ঞান যজ্ঞেন চাপ্যন্তে যজন্তো মামুপাসতে ।

একস্বেন পৃথক্ক্রেন বহুধা বিশ্বতোমুখং ॥ ১৫ ॥

অহং ক্রতুরহং যজৎঃ স্বধাহমহর্মৌষধং ।

মন্ত্রোহমহমেবাজ্যমহমগ্নিরহং হৃতং ॥ ১৬ ॥

পুনরভাস্তুচ । এতাবত্তি নাম গ্রহণানিএতাবত্তাঃ প্রণত্যঃ এতাবত্তাঃ পরিচর্যা ক্ষাৰশ-
কৰ্ত্তব্যাঃ ইতোবং দৃঢ়ানি ব্রতানি নিয়মাঃ বেষাংতে । যদ্বা দৃঢ়ানি অপত্তিতানি একাদশাদি
ব্রতানি নিয়মাঃ বেষাংতে । নমস্তৃষ্ণ ইতি চকারঃ শ্রবণ পাদসেবনাদামুক্তমৰ্ব ভক্তি
সংগ্রহার্থঃ । নিতাযুক্তাঃ ভাবিনঃ মরিতা সংবোগঃ আকাশাদ্যুৎঃ আশাসামাঃ তৃতৰচেতি
বর্ষমানেংপি তৃতৰকালিকঃ স্তঃ প্রতায়ঃ । অন মাঃ কীর্ত্যন্ত এব মামুপাসত ইতি অৎকীর্ত
নাদিক্ষেবে মহুপাসন মিতি বাকার্থঃ । অতো মামিতি ন পৌনরুক্ত্য মাশকানীয়ঃ ॥ ১৪ ॥

তদেবং অত্রাধ্যায়ে পূর্বাধারে অনন্ত ভক্ত এন মহাঞ্জ শব্দ বাচাঃ, আর্তাদি সর্বজ্ঞেত্তাৎঃ
শ্রেষ্ঠঃ ইতি দর্শিতঃ । অথাতেহপি অনুক্ত পূর্বা যে ত্রিবিধাতত্ত্বাঃ পূর্বতো ন্যান, অহংগ্রহো-
পাসকাঃ প্রতীকোপাসকাঃ বিশ্বকর্পোপাসকা স্তান দর্শয়তি । জ্ঞান যজ্ঞেনেতি অঙ্গেন
মহায়ানঃ ইতার্থঃ পূর্বোক্ত সাধনামুক্তানামসর্যাঃ জ্ঞান যজ্ঞেন তঃ বা অহমগ্নি ভগবোদেবতা

হে অর্জুন ! অনন্ত ভক্ত সকল যে আর্তাদি ভক্ত অপেক্ষা শ্রেষ্ঠ এবং
মহায়া পদবাচ্য, তাহা আমি তোমাকে অনেক প্রকারে দেখাইলাম ।
সম্প্রতি অনুক্ত-পূর্ব অথচ তাহাদের অপেক্ষা ন্যন আর তিন প্রকার ভক্ত
আছে, তাহাদের কথা বলিতেছি । সেই তিন প্রকার ভক্তকে পশ্চিতগণ
অহং গ্রহোপাসক, প্রতীকোপাসক, এবং বিশ্বকর্পোপাসক বলিয়া থাকেন ।
উক্ত তিন প্রকার ন্যন ভক্তদিগের মধ্যে অহংগ্রহোপাসক প্রধান । তিনি
আপনাকে ভগবান বলিয়া অভিমান সহকারে উপাসনা করেন । ইহাই
পরমেষ্ঠের যজন রূপ এক প্রকার যজ । এই অভেদ জ্ঞানরূপ যজ যজন
পূর্বক অহং গ্রহোপাসকগণ আমার উপাসনা করেন । প্রতীকোপাসকগণ
তাহাদের অপেক্ষা ন্যন । তাঁহারা ভগবান হইতে আপনাদিগকে পৃথক
আনিয়া স্থর্য্য ইজ্ঞাদিকে ভগবত্তি বলিয়া উপাসনা করেন । তাহাদের
অপেক্ষা যদ্ব বৃক্ষ ব্যক্তিগণ বিশ্বকর্প বলিয়া ভগবানকে উপাসনা করেন ।
এই প্রকার জ্ঞান যজ্ঞের ত্রিবিধতা লক্ষিত হইবে ॥ ১৫ ॥

আমিই অঞ্চিষ্ঠোমাদিশ্রোত এবং বৈশ্বদেবোদি স্বার্ত্ত যজ, আমিই অধা,
আমিই ঔষধ, আমিই শৰ, আমিই হৃত, আমিই অঞ্চ, আমিই হৃষি,

ପିତାହମୟ ଜଗତୋ ମାତା ଧାତା ପିତାମହ : ।

ବେଦ୍ୟଂ ପବିତ୍ରମୋକ୍ଷାର ଝକ୍ ସାମୟଜୁରେବ ଚ ॥ ୧୭ ॥

ଗତିର୍ଭର୍ତ୍ତା ପ୍ରଭୁ : ସାକ୍ଷୀ ନିବାସ : ଶରଣ : ଶୁଦ୍ଧତଃ ।

ଅଭ୍ୟଃ ପ୍ରଲୟଃ ହାନଃ ନିଧାନ : ବୀଜମୟଯଃ ॥ ୧୮ ॥

ଅହଂ ବୈଷମ୍ୟାଦି ଝରୁତମ୍ୟଃ ପ୍ରାହୋପାସନ : ଜାନ : ସ ଏବ ପରମେଶ୍ଵର ଯଜନ କ୍ରମକ୍ରାଂ ସଜ୍ଜତେନ
ଚକାର ଏବାର୍ଥେ ଅପିଶଳଃ ସାଧନାନ୍ତର ତ୍ୟାଗାର୍ଥ : ଏକହେନ ଉପାଞ୍ଚୋପାସକରୋ ରଙ୍ଗେନ ଚିନ୍ତକ୍ରମେ ।
ତତୋ ଇପି ନୂନ ଅନ୍ତେ ପୃଥକ୍ରେନ ଭେଦ ଚିନ୍ତନ କ୍ରମେ ଆଦିତ୍ୟୋ ବ୍ରକ୍ଷେତ୍ୟାଦେଶ : ଇତ୍ୟାଦି
ଝରୁତେନ ପ୍ରତ୍ଯକୋପାସନେନ ଜାନ ଯତ୍ତେନ । ଅନ୍ତେତୋହିପି ମଳୀ ବହଧା ବହତିଃ ପ୍ରକାରେ
ବିରତୋ ମୁଖ : ବିଶରପଃ ସର୍ବାଞ୍ଚାନ : ମାମେବୋପାସତେ ଇତି ସମ୍ମୁଦ୍ରନ ସରସ୍ଵତୀ ପାଦାନା : ବ୍ୟାଖ୍ୟା ।
ଅତନାଦେବୋଦେବ ମର୍ତ୍ତ୍ୟେଦିତି ତାତ୍ତ୍ଵକ ଦୃଷ୍ଟା ଗୋପାଲୋହିମିତିଭାବନାବେଦେ ସା ଗୋପାଲୋ-
ପାସନା ଅହଂ ପ୍ରାହୋପାସନା । ତଥା ଯ : ପରମେଶ୍ଵରୋ ବିକୁଳ : ସହି ଶ୍ରୀଏବ ନାନ୍ଦଃ । ସହି ଇତ୍ର
ଏବ ନାନ୍ଦଃ । ସହି ମୋମ ଏବ ନାନ୍ଦଃ । ସହି ମୋମ ଏବ ନାନ୍ଦଃ ଇତ୍ୟୋରଂ ତେଦେନ ଏକଜ୍ଞ ଏବ
ଭଗବତ୍ତିତର୍ମା ଉପାସନା ସା ପ୍ରତ୍ୟକୋପାସନା । ବିକୁଳ : ସର୍ବ ଇତି ସମ୍ପତ୍ତ ବିଭୂତ୍ୟପାସନା ବିଶ-
ରାଗୋପାସନେତି ଜାନ ଯଜ୍ଞତ ତୈବିଧ୍ୟ । ସମ୍ଭା ଏକହେନ ପୃଥକ୍ରେନ ଇତ୍ୟୋକ ଏବ ଅହଂ ପ୍ରାହୋପାସନା
ଗୋପାଲୋହିଃ ଗୋପାଲତ୍ତ ଦାମୋହିଃ ଇତ୍ୟୁତ୍ୟ ଭାବନାମୟ ସମୁତ୍ତ ଗାମିନୀ ନନ୍ଦିବ ସମୁତ୍ତ ଭିନ୍ନା
ଭିନ୍ନା ଚେତି । ତଦାଚ ଜାନ ଯଜ୍ଞତ ଦୈବିଧ୍ୟ ॥ ୧୯ ॥

ବହୁଥୋପାସତେ କଥଃ ତାମେବ ଇତ୍ତାଶକ୍ତ ଆଜ୍ଞାନୋ ବିଶରପତ୍ର : ପ୍ରକଳ୍ପତ୍ର : ପ୍ରକଳ୍ପତ୍ର :
ଶ୍ରୋତୋହିପି, ଶ୍ରୋତାଦିଃ ଯଜ୍ଞ : ଆର୍ତ୍ତୋ ବୈଶଦେବାଦିଃ ଶ୍ରେଷ୍ଠ : ଓସଧି ଅଭ୍ୟବମରଂ ॥ ୧୬ ॥

ପିତାବିଷ୍ଟ ସମ୍ପତ୍ତ ସର୍ବଜଗହଂପାଦନାଂ ମାତା ଜଗତୋହୟ ସ୍ଵକ୍ରି ସଧ୍ୟ ଏବ ଧାରଣାଂ, ଧାତା
ଜଗତେହ୍ତ ପୋଷଣାଂ, ପିତାମହ : ଜଗତ ଶ୍ରୁତୀ ବ୍ରକ୍ଷଗୋହିପି ଜନକର୍ତ୍ତାଂ, ବେଦ୍ୟଃ ଜ୍ୟେଷ୍ଠ ପବି-
ଅଶ୍ରୋଧକ : ବନ୍ତ ॥ ୧୭ ॥

ଗତି : କଳା, ଭର୍ତ୍ତାଃପତିଃ, ଅର୍ଦ୍ଧନିର୍ବତ୍ତା, ସାକ୍ଷୀ ଶ୍ରୁତାନ୍ତତ ପ୍ରଦ୍ଵାନିଃ ନିବାସ : ଆଶ୍ରମ : ଶରଣ : ବିପନ୍ଧ୍ୟାଜ୍ଞାତା,

ଆମିଇ ଏହି ଜ୍ଞାତେର ପିତା, ମାତା, ଧାତା ଓ ପିତାମହ, ଆମିଇ ପବିତ୍ର ଓକାର,
ଆମିଇ ଝକ୍, ସାମ ଓ ସ୍ତୁତ, ଆମିଇ ସକଳେର ଗତି, ଭର୍ତ୍ତା, ପ୍ରଭୁ, ସାକ୍ଷୀ,
ନିବାସ, ଶରଣ, ଶୁଦ୍ଧତଃ, ଉଂପତ୍ତି, ନାଶ, ହିତି, ହେତୁ ଏବଂ ଅବ୍ୟାୟବୀଜ ।
ନିହାବ କାଳେ ଆମିଇ ତାପ ଓ ପ୍ରାବୃତ୍ତ କାଳେ ଆମିଇ ବୃଣ୍ଟି । ଆମିଇ ଜଲବର୍ଷଣ
କରି ଓ ଜଲ ଆକର୍ଷଣ କରି । ଆମିଇ ଅମୃତ । ଆମିଇ ଶୁଦ୍ଧ ଏବଂ ହେ
ଅର୍ଜୁନ ! ଆମିଇ ସଦମ୍ଭ । ଏଇକଥ ଧ୍ୟାନ କରତ ବିଶରପ ସ୍ଵର୍ଗପେ ଆମାର
ଉତ୍ସାହନା ହସ ॥ ୧୬ ॥ ୧୭ ॥ ୧୮ ॥ ୧୯ ॥

ତପାମ୍ୟହମହଂ ସର୍ବଃ ନିଗୁହାମୁୟେଷ୍ଟଜାମି ଚ ।

ଅମୃତକୈବ ସ୍ତୁତ୍ୟ ସଦସଚାହମର୍ଜ୍ଜନ ! ॥ ୧୯ ॥

ତୈବିଦ୍ୟା ମାଂ ସୋମପାଃ ପୃତପାପା

ସଜେରିଷ୍ଟ୍ରୁ । ସର୍ଗତିଂ ପ୍ରାର୍ଥ୍ୟାନ୍ତେ ।

ତେ ପୁଣ୍ୟମାସାଦ୍ୟ ସ୍ଵରେନ୍ଦ୍ରଲୋକ

ମଶ୍ତି ଦିବ୍ୟାନ୍ଦିବି ଦେବଭେଗୋନ ॥ ୨୦ ॥

ହୃଦ ନିରପାଦିହିତକାରୀ । ଅଭାଦ୍ରାଦାଃ ସ୍ତୋ ସଂହାର ହିତରୁ: କ୍ରିୟାକ୍ଷାହଂ ନିଧିଃ ପଞ୍ଚ
ଶକ୍ତାଦି ବୀଜଂ କାରଣଃ, ଅବାରଂ ଅବିନାଶି ନତୁ ବ୍ରିତ୍ତାଦିବରୁଥରଙ ॥ ୧୮ ॥

ଆଦିତୋଭୂତ୍ୱା ନିଦାନେ ତପାମି ପ୍ରାର୍ଥି ସର୍ବଃ ଉତ୍ସଜାମି । କଦମ୍ବ ଚିତୈବପ୍ରହଳାପେଣ
ସର୍ବଃ ନିଗୁହାମିଚ । ଅମୃତଃ ମୋକ୍ଷ: ସ୍ତୁତଃ ସଂସାରଃ ସଦସ୍ତ ସ୍ତୁଲ ହୃଦ ଏତ୍ୟ ସର୍ବଃ ଅହସେବ ଇତି
ମହା ବିଦ୍ଵତୋମୁଖଃ ମାୟପାସତେ ଇତି ପୂର୍ବେ ନାୟରଃ ॥ ୧୯ ॥

ଏବଂ ତ୍ରିବିଦେପାସବାବଦ୍ରୋହପି ଭକ୍ତା ଏବ ମାମେବ ପରମେଶ୍ଵରଙ୍କ ଜ୍ଞାନଦ୍ରୋହୁଚାନ୍ତେ । ସେତୁ କର୍ତ୍ତିତ
ଦେବନୟୁଚାନ୍ତେ ଏବ ଇତ୍ୟାହ ହାତାଃ ତୈବିଦ୍ୟା ଇତି । ଧଗ୍ବରୁ ସାମଳକଣାନ୍ତିଶ୍ରୋବିଦ୍ୟା ଅଧୀରାନ୍ତେ
ଜ୍ଞାନଶିଖିବା ତୈବିଦ୍ୟାଃ । ସେହିରୋକ୍ତ କର୍ତ୍ତି ପରା ଇତ୍ୟାର୍ଥ: । ସଜେରୀଷିଷ୍ଟ୍ରୁ ଇତ୍ରାଦରୋ ମନୈବ ରକ୍ଷଣ
ନୀତି ଜ୍ଞାନଦ୍ରୋହପି ବସ୍ତତିଇନ୍ଦ୍ରାଦି ରକ୍ଷଣ ମାମେବ ଇଷ୍ଟ୍ । ସଜଶେବଃ ମୋହଃ ପିବଞ୍ଚିତି ସୋର
ପାନ୍ତେ ପୁଣ୍ୟ ପାପା ॥ ୨୦ ॥

ଏବରୁତ୍ ତ୍ରିବିଦ ଉପାସନାତେ ଯଦି ଭକ୍ତି ଗନ୍ଧ ଥାକେ, ତାହା ହିଲେ ଆମାକେ
ପରମେଶ୍ଵର ବଲିଯା ଉପାସନା କରତ ଜୀବ କ୍ରମଃ: ତତ୍ତ୍ଵ କର୍ଯ୍ୟ ପରିତ୍ୟାଗପୂର୍ବକ
ଆମାର ଶୁଦ୍ଧ ଭକ୍ତିଲାଭ ରକ୍ଷଣ ମୋକ୍ଷ ପ୍ରାପ୍ତ ହୁଏ । ଅହଂଗ୍ରହୋପାସନାରୁ ଯେ
ଉପାସକରେ ନିଜେର ପ୍ରତି ଭଗବନ୍ଦୁକ୍ରି, ତାହା ଭକ୍ତିର ଆଲୋଚନା କ୍ରମେ ଶୁଦ୍ଧ
ଭକ୍ତିରପେ ପରିଣତ ହଇୟା ପଡ଼େ । ଅତୀକୋପାସନାରୁ ଯେ ଅନ୍ତ ଦେବାଦିତେ
ଭଗବନ୍ଦୁକ୍ରି, ତାହା ତ୍ରାଲୋଚନା ଓ ସାଧୁସଙ୍ଗ କ୍ରମେ ସଚିଦାନନ୍ଦ ସ୍ଵରକ୍ଷଣ ଆମାତେଇ
ପର୍ଯ୍ୟବସିତ ହଇୟା ପଡ଼େ । ବିଶ୍ୱ ରକ୍ଷଣାପାଦାନାତେ ଯେ ଅନିଶ୍ଚିତ ପରମାତ୍ମା ଜ୍ଞାନ,
ତାହା ସ୍ଵରକ୍ଷଣାବିଭାବ କ୍ରମେ ସଚିଦାନନ୍ଦ ସ୍ଵରକ୍ଷଣ ମଧ୍ୟମାକାର ଆମାତେଇ ସନୀତୃତ
ହୁଏ । କିନ୍ତୁ ଐ ତ୍ରିବିଦ ଉପାସନାର ସାହାଦେର ଭଗବନ୍ଦେହୁଥ୍ୟତାଙ୍କରଣ କର୍ମଜାନ୍ମ-
ଗ୍ରହତା ଥାକେ, ତାହାଦେର ପକ୍ଷେ ନିତ୍ୟ ମନ୍ତ୍ର ସ୍ଵରକ୍ଷଣ ଭକ୍ତିଲାଭ ହୁଯ ନା । ଅତେହ
ସାଧକେରା କ୍ରମଃ: ଭଗବନ୍ଦେହୁଥ୍ୟ ବନ୍ଧତ: ମାୟାବାଦ ରକ୍ଷଣ କୁତର୍କ ଜାଲେ ପଞ୍ଚିତ
ହୁଏ । ଅତୀକୋପାସକଗଣ, ଝକ୍ର, ସାମ, ସଜୁର୍କ୍ଷେଦୋଲିତି କର୍ତ୍ତି ତରେ ଆବର
କରିବା ଉତ୍ସ ବେଦ ଅଯେର କର୍ମୋପଦେଶିନୀ ବିଦ୍ୟା ଜର ଅନ୍ଧରର କରତ ତ୍ରୋହପାଦ

ତେ ତଃ ଭୂତ୍କୁ ସ୍ଵଗଲୋକଃ ବିଶାଲଃ
କ୍ଷାଣେ ପୁଣ୍ୟ ମର୍ତ୍ତ୍ୟ ଲୋକଃ ବିଶନ୍ତି ।
ଏବଂ ତ୍ରୟୀଧର୍ମମୁ ପ୍ରପନ୍ନା
ଗତା ଗତଃ କାମ କାମା ଲଭନ୍ତେ ॥ ୨୧ ॥
ଅନନ୍ତାଶିଚନ୍ତ୍ୟନ୍ତୋମାଃ ଯେ ଜନାଃ ପର୍ଯୁପାସତେ ।
ତେଷାଃ ନିତ୍ୟାଭିଯୁକ୍ତାନାଃ ଯୋଗ କ୍ଷେମଃ ବହାମ୍ୟହଃ ॥ ୨୨ ॥

ଗତା ଗତଃ ପୁନଃ ପୁନମୃତ୍ୟୁ ଜୟନ୍ତି ॥ ୨୧ ॥

ମଦନନ୍ତ ଭକ୍ତାନାଃ ସୁଖନ୍ତ ନ କର୍ମ ଆପାଃ କିନ୍ତୁ ମଦନନ୍ତମେବ ଇତ୍ତାହ ଅନନ୍ତା ଇତି । ନିତ୍ୟ
ସେବ ସମେବାଭିଯୁକ୍ତାନାଃ ପଣ୍ଡିତାନାମିତି ତନମୋ ନିତ୍ୟରପଣ୍ଡିତା ଇତି ଭାବଃ । ସହା ନିତ୍ୟ
ମନ୍ୟୋଗ ପ୍ରାଣବତାଃ ଯୋଗ ଧ୍ୟାନାଦି ଲାଭଃ । କ୍ଷେମଃ ତେଗଲମଙ୍କ ତୈରନପେକ୍ଷିତ ମଧ୍ୟହନେବ
ବହାମି ଅତ୍ରକରୋହିତ୍ୟ ପ୍ରୟୁଜ୍ୟ ବହାମୀତି ପ୍ରଯୋଗାଃ । ତେଷାଃ ଶ୍ରୀର ପୋଷଣ ଭାରୋ ମହେବୋହାତେ
ସଥା ସ୍ଵକଲତ୍ର ପୁରୁଷି ପୋଷଣ ଭାରୋ ଗୃହହୁନେତି ଭାବଃ । ନଚାରୋଧା ମିବ ତେବାମପି
ବୋଗକ୍ଷେମଃ କର୍ମ ଆପା ମେ ବେତ୍ୟତ ଆକ୍ରାରାମସ୍ୟ ସର୍ବତ୍ରୋଦ୍ଦାସୀନସ୍ୟ ପରମେଶ୍ଵରସ୍ୟତବ
କିଂ ତରୁନେତି ବାଚ୍ୟଃ । “ଭକ୍ତିରଙ୍ଗ ଭଜନଃ ତଦିହାମୁଦ୍ରୋପାଧି ଦୈରାମ୍ୟେ ନାୟାଞ୍ଚିନିଃ କରନ୍ତ
ମେତଦେବ ନୈକର୍ତ୍ତ୍ୟ ମିତି ଶ୍ରୀତେ, ଶର୍ମନନ୍ତ ଭକ୍ତାନାଃ ନୈକର୍ତ୍ତ୍ୟାଃ ତେବୁ ଦୃଷ୍ଟଃ ସୁଖଃ
ମଦନନ୍ତମେବ ତତ୍ର ମୟ ସର୍ବତ୍ରୋ ଦାସୀନସ୍ୟାପି ସ୍ଵଭକ୍ତ ବାସମଳ୍ଯ ସେବ ହେତୁଜ୍ଞେଯଃ । ନଚିରଃ
କ୍ଷୁରି ସେଷ୍ଟ ଦେବେ ଅନିର୍ବାହତାରଃ ଦଦାନାନ୍ତେତକ୍ତାଃ ପ୍ରେମ ଶୂନ୍ୟା ଇତି ବାଚ୍ୟ ତୈରି ଅଭାରନ୍ୟ
ସର୍ବଦୈବାନର୍ପଣାଃ ମୈବୋ ସେଚ୍ୟା ଗ୍ରହଣାଃ ନ ଚ ସକଳ ପାତ୍ରେ ବିଷହୃଷ୍ଟାଦି କର୍ତ୍ତ୍ୱ ମରାଯଃ
ଭାରୋଜ୍ଞେଯଃ । ସହାତକ ଜନ୍ମସତ୍ତ୍ୱମ୍ୟ ମୟ ସଭୋଗ୍ୟ କାନ୍ତା ଭାର ବହନ ମିବ ତେବାର ଯୋଗ
କ୍ଷେମ ବହନମିତି ସୁଖପ୍ରଦ ମିତି ॥ ୨୨ ॥

ଦ୍ୱାରା ଧୌତ ପାପ ହୟ । କ୍ରମେ ଯଜ ସକଳ ଦ୍ୱାରା ଆମାର ଉପାସନା କରନ୍ତ
ସ୍ଵର୍ଗଲାଭ ପ୍ରାର୍ଥନା କରେ । ତାହାରା ପୁଣ୍ୟ ଲଭ୍ୟ ଦେବଲୋକେ ଦିବ୍ୟ ଦେବଭୋଗ
ସକଳ ପ୍ରାପ୍ତ ହୟ । ପରେ ସେଇ ଅଭୂତ ସୁଧଜନକ ସ୍ଵର୍ଗ ଭୋଗ କରିଯା ପୁଣ୍ୟକ୍ଷୟ
ହିଂଲେ ପୁନରାୟ ମର୍ତ୍ତ୍ୟଲୋକେ ଆଗମନ କରେ । କାମ କାମୀ ବ୍ୟକ୍ତିଗଣ ବେଦ-
ଅନ୍ତିର ଅଭୂଗତ ହିଂଲା ପୁନଃ ପୁନଃ ଗତାୟାତ କରିତେ ଥାକେ ॥ ୨୦ ॥ ୨୧ ॥

ତୁମି ଏକପ ମନେ କରିବେ ନା ଯେ ସକାମ ତୈରିବିଦ୍ୟ ଉପାସକ ସକଳ ସୁଧଲାଭ
କରେ ଏବଂ ଆମାର ଭକ୍ତ ସକଳ କ୍ଲେଶ ପାନ । ଆମାର ଭକ୍ତ ସକଳ ଅନନ୍ତ କ୍ଲେଶ
ଆମାକେଇ ଚିନ୍ତା କରେନ । ‘ଦେହ ସାତ୍ତାର ଜନ୍ମ ଭକ୍ତିଯୋଗେର ଅବିକ୍ରମ ସମ୍ପଦ
ବିଷୟରୁ ତୋହାର ସ୍ତ୍ରୀକାର କରେନ । ‘ଅତଏବ ତୋହାର ନିତ୍ୟ ଅଭିଯୁକ୍ତ ।

ଯେହପ୍ରଯୁଦ୍ଧଦେବତାଭକ୍ତା ସଜ୍ଜେ ଶ୍ରଦ୍ଧାନ୍ଵିତାଃ ।

ତେହପି ମାମେବ କୌଣ୍ଡେୟ ! ସଜ୍ଜ୍ୟବିଧି ପୂର୍ବକଂ ॥୨୩॥

ନୁହଚଞ୍ଜୀନ ସଜ୍ଜେନ ଚାଗ୍ୟନ୍ୟେ ଇତ୍ୟାନେ ହୁଯା ସ୍ତୋରୋପାସନା ତ୍ରିବିଧୋଙ୍କା । ତତ୍ର ସହସ୍ର ବିଷତୋ ମୁଖ ମିତି ତୃତୀୟାର୍ଯ୍ୟ ଉପାସନାର୍ୟ ଜ୍ଞାପନାର୍ଥ ଅହଂ କ୍ରତୁରହଂ ସଜ୍ଜ ଇତ୍ୟାଦିନା ସମ୍ୟ ବିଶ୍ଵରୂପର୍ବତ ଦର୍ଶିତଃ । ଅତଃ କର୍ମ ବୋଗେନ କର୍ମାଙ୍ଗ ତୁଳ୍ନାଦି ଯାଜକାନ୍ତଥା ପ୍ରାଧାନ୍ୟନେବ ଦେବତାନ୍ତର ଭକ୍ତା ଅପି ହକ୍କତା ଏବ କଥଃ ତର୍ହିତେ ନ ମୁଚାନ୍ତେ । ସହୁତଃ “ହୁଯା ଗତା ଗତଃ କାମ କାମା ଲଭନ୍ତେ” ଇତି । ଅନ୍ତର୍ବତ୍ତୁ ଫଳଃ ତେଷାମିତି ଚ ତତ୍ତ୍ଵାହ ସେ ହ ପୌତି ସତ୍ୟ ମାମେବ ସଜ୍ଜାତି ମେବ କିନ୍ତୁ ବିଧି ପୂର୍ବକଂ ମେ ଆପକଂ ବିଧିଂ ବିନୈବ ସଜ୍ଜାତଃ ପୁନରାବର୍ତ୍ତନେ ॥ ୨୩ ।

ତାହାରା ନିକାମ ହଇଯା ସମସ୍ତହି ଆମାକେ ଅର୍ପଣ କରେନ ; ତାହାଦେର ସମସ୍ତ ଅର୍ଥ ପ୍ରଦାନ ଏବଂ ତୃପାଳନ କାର୍ଯ୍ୟ ଆମିହି କରିଯା ଥାକି । ଇହାର ତାଂପର୍ୟ ଏହି ସେ ଭକ୍ତିଯୋଗ ବିହିତ ବିଷୟ ସ୍ବୀକାର କରିଲେ ଓ ସମସ୍ତ ବିଷୟ ଭୋଗ ଅନାୟାସେ ହୁଯ, ତାହାତେ ମକାମୀ ପ୍ରତୀକୋପାସକଗଣ ହଟିତେ ଆମାର ଭକ୍ତଦିଗେର କିଛୁ ମାତ୍ର ଭେଦ ନାହିଁ । ଅତ୍ରଏବ ଭକ୍ତଦିଗେର କାମ ନା ଥାକିଲେ ଓ ଆମି ତାହା ଦେଇ ଯୋଗ ଓ କ୍ଷେତ୍ର ବହନ କରି । ଆମାର ଭକ୍ତଦିଗେର ବିଶେଷ ଲାଭ ଏହି ସେ ତାହାରା ଆମାର ପ୍ରସାଦେ ସମସ୍ତ ବିଷୟ ସଥା ଯୋଗ୍ୟ ଭୋଗ କରିଯା ଅବଶେଷେ ନିତ୍ୟାନନ୍ଦ ଲାଭ କରେନ । ପ୍ରତୀକୋପାସକେରା ଇଞ୍ଜିନ୍ ସୁଖଭୋଗ କରତ ପୁନରାୟ କର୍ମକ୍ଷେତ୍ରେ ଉପର୍ହିତ । ତାହାଦେର ନିତ୍ୟ ସୁଖ ନାହିଁ । ଆମି ସମସ୍ତ ବିଷୟେ ଉଦ୍‌ଦୀନ ହଇଯାଓ ଭକ୍ତବାୟସମ୍ୟ ବଶତଃ ଭକ୍ତଗଣେର ଉପକାର ଚେଷ୍ଟା କରିଯା ଆନନ୍ଦ ଲାଭ କରି । ତାହାତେ ଆମାର ଭକ୍ତଗଣେର କିଛୁ ମାତ୍ର ଅପରାଧ ନାହିଁ, ସେହେତୁ ତାହାରା ଆମାର ନିକଟ କିଛୁ ପ୍ରାର୍ଥନା କରେ ନା । ଆମି ସ୍ଵର୍ଗ ତାହାଦେର ଅଭାବ ସମ୍ପଦ କରି ॥ ୨୨ ॥

ବସ୍ତ୍ରତଃ ସଚ୍ଚଦାନନ୍ଦ ସ୍ଵରୂପ ଆମିହି ଏକ ମାତ୍ର ପରମେଶ୍ୱର । ଆମା ହଇତେ ସ୍ଵତନ୍ତ୍ର ଅନ୍ୟ ଦେବତା ନାହିଁ । ସ୍ଵର୍ଯ୍ୟାଦି ଦେବତାକେ ଅମେକେ ଉପାସନା କରେନ । ଆମି ସ୍ଵରୂପେ ସର୍ବଦା ଅପ୍ରାକୃତ ସଚ୍ଚଦାନନ୍ଦ ପ୍ରପଞ୍ଚାତୀତ ତତ୍ । ପ୍ରପଞ୍ଚ ମଧ୍ୟେ ମାନ୍ୟାର ଶୁଣ ଦ୍ୱାରା ଆମାର ପ୍ରତିଭାତ ସ୍ଵରୂପ ଶୁଣିକେଇ ପ୍ରପଞ୍ଚ ବର୍ଜ ମହୁୟ ଗଣ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଦେବତା ବଲିଯା ଉପାସନା କରେ । ୦ ବିଚାର କରିଯା ଦେଖିଲେ ତାହାରା ଆମ୍ବାର ଗୋଣାବତାର । ତାହାଦେର ତତ୍ ଏବଂ ଆମାର ସ୍ଵରୂପ ତତ୍ ଅବଗତ ହଇଯା ଯାହାରା ଆମାର ଶୁଣାବତାର ବଲିଯା ରେଇ ମେଇ ଦେବତାକେ ଭଜନ କରେନ, ତାହାଦେର ଭଜନ ବୈଧ ଅର୍ଥାତ୍ ଉତ୍ସତି ସୋପାନ ସମ୍ଭବ । ଯାହାରା

ଅହଂ ହି ସର୍ବ ଯଜ୍ଞାନାଂ ଭୋକ୍ତ୍ଵ ଚ ପ୍ରଭୁରେବ ଚ ।

ନ ତୁ ମାଘଭିଜାନନ୍ତି ତତ୍ତ୍ଵେନାତଶ୍ଚୟବନ୍ତି ତେ ॥ ୨୪ ॥

ଯାନ୍ତି ଦେବତା ଦେବାନ୍ ପିତୃନ୍ ଯାନ୍ତି ପିତୃତତଃ ।

ଭୂତାନି ଯାନ୍ତି ଭୂତେଜ୍ୟା ଯାନ୍ତି ମଦ୍ୟାଜିନୋହପିମାଂ ॥ ୨୫ ॥

ଆଖିଧି ପୂର୍ବକ ହସେବାହ ଅହମିତି ଦେବତାନ୍ତର କ୍ଲପେଣାହ ମେବ ଭୋକ୍ତ୍ଵ ଅଭୁ: ସାମୀ କଳାତାଂ ଚାହସେବେତି । ମାତ୍ର ତରେନ ମ ଜାବନ୍ତି । ସଥା ଶ୍ରୀମାହମୁପାସକ: ଶୂର୍ଯ୍ୟ ଏବ ମରି ଅମୀଦତୁ । ଶୂର୍ଯ୍ୟଏବ ମହାତୀଷ୍ଟଙ୍କ କଳଂ ଦମାତୁ । ଶୂର୍ଯ୍ୟ ଏବ ପରମେଶ୍ଵର ଇତି ତେଷାଂ ବୁଦ୍ଧିନ୍ତୁ ପରମେଶ୍ଵରୋ ନାରାୟଣ ଏବ ଶୂର୍ଯ୍ୟଃ ସ ଏବ ତାତ୍ତ୍ଵ ଶ୍ରୀମାହମୁପାସନା କଳ ପ୍ରଦ ଇତି ବୁଦ୍ଧିନ୍ତୁତ୍ସୁତୋ ମଦଭିଜ୍ଞାନାଭାବାତେଚ୍ଛତ୍ତେଭାବାରାୟଣ ଏବ ଶୂର୍ଯ୍ୟାଦି କ୍ଲପେଣାରାଧ୍ୟାତେ ଇତି ଭାବମରା ବିଦ୍ଵତୋ ମୁଖ: ମାୟପାଦୀନାନ୍ତ ମୁଚ୍ୟାଷ ଏବ । ତମ୍ଭାମଦ୍ଵିତ୍ତିଶ୍ୱର ଶୂର୍ଯ୍ୟାଦିଶ୍ୱର ପୂଜା ଅଧିତ୍ୱିତି ଜ୍ଞାନଂ ପୂର୍ବିକୈବ କର୍ତ୍ତବ୍ୟାଃ ନହନ୍ୟ ଥେତି ଦୋଷାତିତଃ ॥ ୨୫ ॥

ଅଭୁ ଚ ତତ୍ତ୍ଵଦେବତା ପୂଜା ପକ୍ଷତୋ ସୋ ଯୋ ବିଧିରତ୍ତ ପ୍ରେତୈବ ବିଧିବା ସା ସା ଦେବତା ପୂଜ୍ୟତ ଏବ । ସଥା ବିଶ୍ୱ ପୂଜା ପକ୍ଷତୋ ଯ ଏବ ବିଧି ପ୍ରେତୈବ ବୈକ୍ରବୀ ବିଶ୍ୱ: ପୂଜ୍ୟତ୍ୟତ: ଦେବତାନ୍ତର ତତ୍ତ୍ଵାନାଂ କୋଦୋଯ, ଇତିଚେତ ମତ୍ୟ: ତହିଁ ତାଃ ତାଃ ଦେବତାଃ ତତ୍ତ୍ଵାଃ ପ୍ରାପ୍ତ ବସ୍ତ୍ରେବ ଇତ୍ୟାଃ ଚାର ଏବ ଇତ୍ୟାହ ବାଣ୍ଣିତ ତେନ ତତ୍ତ୍ଵଦେବତାନାମପି ନରରୋହାଏ ତତ୍ତ୍ଵଦେବତା ତତ୍ତ୍ଵାଃ କଥମନ୍ବରା ତବସତ । “ଅହୁ ନରରୋ ନିତୋ ମନ୍ତ୍ରା ଅପ୍ୟନ୍ତରା” ନିତ୍ୟା ଏବେତି ଦୋଷାତିତଃ । ଭବାନେକ: ଶିର୍ଯ୍ୟତେଶ୍ଵର ସଂଜ୍ଞ ଇତି । “ଏକୋ ନାରାୟଣ ଏବାସୀନ୍ ବ୍ରକ୍ଷା ନ ଚ ଶକରଃ” ଇତି । “ପରାର୍ଦ୍ଧାପ୍ରେ ସୋହୁଣ୍ଡାତ ଗୋପ କ୍ଲପେ ମେ ପୁରାନ୍ତାଦାବିର୍ବନ୍ଧବ” ଇତି । “ନ ଚବସ୍ତେ ଚ ଯନ୍ତ୍ରା ମହତ୍ୟାଃ ପ୍ରଲାଦଗୀତ୍ୟାଦି ଅତିତଃ: ॥ ୨୬ ॥

ଏ ଦେବତା ମକଳକେ ନିତ୍ୟ ଜ୍ଞାନ କରିଯା ଉପାସନା କରେନ, ତୀହାରା ଆଖିଧି ପୂର୍ବକ ଯଜ୍ଞନ କରେନ । ଏତପ୍ରିବନ୍ଦନ ତୀହାଦେର ନିତ୍ୟ ଫଳ ଲାଭ ହେଲା ନା ॥ ୨୩ ॥

ଆମିହି ସମସ୍ତ ଯଜ୍ଞର ଭୋକ୍ତ୍ଵ ଓ ଅଭୁ । ଯାହାରା ଅନ୍ୟ ଦେବତାକେ ଆମା ହଇତେ ସତ୍ସ ଜ୍ଞାନ କରିଯା ଉପାସନା କରେ, ତାହାଦିଗକେଇ ପ୍ରତୀକୋପାସକ ବଲା ସାର । ତାହାରା ଆମାର ତସ୍ତ ଅବଗତ ନୟ, ଅତ୍ୟଏ ଅତାତ୍ତିକ ଉପାସନା ବସତଃ ତାହାରା ତସ୍ତ ହଇତେ ଚ୍ୟାତ ହେଲ । ଶୂର୍ଯ୍ୟାଦି ଦେବତାକେ ଆମାର ବିଭୂତି ବଲିଯା ଉପାସନା କରିଲେ ଶେଷେ ମନ୍ଦଳ ହଇତେ ପାରେ ॥ ୨୪ ॥

ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଦେବତାକେ ଯାହାରା ଈଶ୍ୱରାତ ବଲିଯା ଉପାସନା କରେ, ତାହାରା ଅନିତ୍ୟ ବସତ ବା ବସତ ଧର୍ମକେ ଆଶ୍ରମ କରିଯା ସେଇ ଉପାସ୍ୟ ଦେବତାର ଅନିତ୍ୟାତ କେ ଲାଭ କରେନ । ଯାହାରା ପିତୃଲୋକେର ଉପାସକ ତାହାରା ଅନିତ୍ୟ, ଶିର୍ଷଶୌକ ଲାଭ କରେ । ଯାହାରା ଭୂତୋପାସକ ତାହାରା ଭୂତରେ ଲାଭ

ପତ୍ରଂ ପୁଣ୍ୟ ଫଳଂ ତୋରଂ ଯୋମେ ଭଜ୍ୟା ପ୍ରସରିତି ।

ତଦହଂ ଭଜ୍ୟପଞ୍ଚତମଶ୍ଵାସି ପ୍ରସରାନଃ ॥ ୨୬ ॥

ସେ କରୋଷି ଯଦଶ୍ଵାସି ଯଜ୍ଞୁହୋଷି ଦଦାସି ସେ ।

ସତପଞ୍ଚସି କୌଣ୍ଡେୟ ! ତେବୁରୁଷ ମଦପର୍ଣଂ ॥ ୨୭ ॥

ବରଂ ଦେବତାଙ୍କର ଭଜା ବାୟାସାଧିକ୍ୟଃ ନତୁ ମନ୍ତ୍ରାବିର୍ତ୍ତାହ ପତ୍ରମିତି । ଅତଃ ଭଜ୍ୟେତି
କାରଣଃ ଭୂତୀଯାଃ ଭଜ୍ୟପଞ୍ଚତମିତି ପୌନରଜ୍ଞାଃ ଭାବ । ଅତଃ ସହାରେ ଭୂତୀଯା ଭଜା ସହିତେ
ମନ୍ତ୍ର ଇତାର୍ଥଃ । ତେବେ ମନ୍ତ୍ରଙ୍କ ଭିନ୍ନୋଜନଶ୍ଵାସ କାଲିକ୍ୟାଭଜା । ସେ ପ୍ରସରିତି ତେବୋପଞ୍ଚତ
ମଣି ପତ୍ର ପୁଣ୍ୟଦିକିଂ ବୈବାହୀମୀତି ଦୋତିତଃ । ତତକ ମନ୍ତ୍ରଙ୍କ ଏବ ପତ୍ରାଦିକିଂ ସନ୍ଦାତି ତେ
ତତାହମଶ୍ଵାସି ଯଥୋଚିତମୟୁଷେ । କୀର୍ତ୍ତିଶଂଭଜା ଉପହତଃ ନତୁ କଶ୍ଚିଦବୁରୋଧାଦିନା ମନ୍ତ୍ର
ମିତାର୍ଥଃ । କିଞ୍ଚ ମନ୍ତ୍ରଭଜ୍ୟାପ୍ୟ ପବିତ୍ର ଶରୀରରେ ମତି ନାଶମୀତାହ ପ୍ରସରାନଃ ଶୁକ୍ର ଶରୀର
ସ୍ତେତି ରଜସଲାଦୟୋ ବ୍ୟାବୃତାଃ । ଯଦାପ୍ରସରାନଃ ଶୁକ୍ରାନ୍ତଃକରଣ୍ୟ ମନ୍ତ୍ରଙ୍କଃ ବିନ୍ମାନାନ୍ତଃ ଶୁକ୍ରାନ୍ତଃ
କରନ୍ତି । ଧୋତାଜ୍ଞା ପୁରୁଷ : ହୃଦ ପାଦ ମୂଳଃ ନ ମୁଖତିତ ପରୀକ୍ଷିତୁତ୍ତେ : ମେ ପାଦମେବାତ୍ୟାଗ
ସାମର୍ଯ୍ୟ ମେବ ଶୁକ୍ରିତତ୍ତ୍ଵ ଚିହ୍ନ : ଅତଃ କଟିଂ କାମ କ୍ରୋଧାଦିଃ ସତ୍ତେପି ଉତ୍ସାତ ଦଂତ୍ରୋରଗଦଂଶବତ୍ସା
କିଞ୍ଚିତକରତ୍ବଃ ଜ୍ଞେଯ ॥ ୨୬ ॥

ନମୁଚାର୍ତ୍ତୋ ଜିଜ୍ଞାସୁରର୍ଥୀ ଜାନୀତାରତ୍ୟ ଏତାବତୀସ୍ତୁତହଜାନ୍ତଃ ଭକ୍ତିମୁଖମ୍ବେ ଧ୍ୟାନ ଧାରଣକାଂ ଭଜିଂ
କରିବେ ଇତ୍ୟପେକ୍ଷାଯାଃ ଭୋର୍ଜ୍ଜୁନ, ଦାୟତଃ ତାବନବ କର୍ମ ଜାନାଦୀନାଃ ତାତ୍ୟମ୍ଶକ୍ୟହାଃ ସର୍ବୋତ୍ତମା
ଭୂତୀଯାଃ କେବଳାୟାମମଞ୍ଚ ଭଜୋ ନାଧିକାରଃ ନାପି ନିକୁଟୀଯାଃ ସକାମ ଭଜୋ ତମ୍ଭାର୍ତ୍ତଃ ନିକାମଃ
କର୍ମଜାନ ମିଶ୍ରାଃ ପ୍ରଧାନୀଭୂତାମେବ ଭଜିଂ କୁର୍ବିତାହ ସେକରୋଷିତିବାଭାଂ । ଲୌକିକଃ

କରେ । ସୀହାରା ନିତ୍ୟ ଚିନ୍ତତ୍ୱ ସ୍ଵର୍ଗ ଆମାର ଉପାସନା କରେନ, ତୀହାରା
ଆମାକେହି ଲାଭ କରେନ । ଅତଏବ ଫଳ ଦାନ ସମ୍ବନ୍ଧେ ଆମାର ପକ୍ଷପାତୀୟ
ନାହିଁ । ଆମାର ଅଟଲ ନିଯମଇ ନିରପେକ୍ଷ କ୍ରମେ ଜୀବେର କର୍ମ ଫଳ ବିଧାନ
କରେ ॥ ୨୫ ॥

ପ୍ରସରାନଃ ଭଜ ସକଳ ଆମାକେ ଭଜିପୂର୍ବକ ପତ୍ର, ପୁଣ୍ୟ, ଫଳ, ଜଳ
ଦୀହା ସାହା ଦେନ, ତାହା ଆମି ଅତ୍ୟନ୍ତ ସ୍ନେହପୂର୍ବକ ସ୍ତ୍ରୀକାର କରି । ଦେବତାଙ୍କର
ଉପାସକଗଣ ଅନେକ, ଆୟାସପୂର୍ବକ ବହ ସନ୍ତୋଷ ଦ୍ୱାରା ଆମାକେ କେବଳ
ତାଂକାଲିକ ଶ୍ରଦ୍ଧା ସହକାରେ ସେ ସକଳ ପୂଜା କରେ, ଆମି ତାହା ଗ୍ରହଣ କରି
ନା । ସେହେତୁ ତାହାରା କେବଳ କୋନ ଉପରୋଧ କ୍ରମେ ଆମାର ପୂଜା କରିବା
ଥାଏ ॥ ୨୬ ॥

ଭଜ୍ୟାଧିକାରୀଦେର ଶ୍ରେଣୀ-ଚାରିଟି, ଆର୍ତ୍ତ, ଜିଜ୍ଞାସୁ, ଅର୍ଥାର୍ଥୀ ଓ ଜାନୀ ।
ଭୁତି ପଦାଳକ ହେଇଥାର ପ୍ରାଗ୍-ବସ୍ତାର ତାହାଦେର ସ୍ଥାନ ତିନ ଅକାର, "ଅହୁ

ଶ୍ରୀଭାଗବତକଲେବେବଂ ମୋକ୍ଷ୍ୟସେ କର୍ମବନ୍ଧନୈଃ ।

ସଂଘ୍ୟାସଯୋଗଯୁଜ୍ଞାଜ୍ଞା ବିମୁକ୍ତୋମାଯୁପୈସ୍ୟସି ॥ ୨୮ ॥

ବୈଦିକ: ବା ସଂକର୍ମବସ୍ତ୍ରକରୋବି ଯଦଗାସି ବ୍ୟବହାରତୋ ତୋଜନ ପାନାଦିକ: ସଂକରୋବି ସଂକପ-
ସ୍ୟସି ତଥ: କରୋବି ତ୍ୱସରଂ ଯୋବାର୍ପଣ: ସମାତଂ ସଥାମାାଂ ତଥା କୁର । ନଚାରଃ ନିକାମ
କର୍ମ ଯୋଗ ଏବ ନତୁ ଭକ୍ତି ଯୋଗ ଇୟି ବାଚ୍ୟ: । ନିକାମ କର୍ମଭିଃ ଶାନ୍ତ ବିହିତ: କର୍ମବନ୍ଧନତା-
ପ୍ରୟାତେ ନତୁବ୍ୟାବହାରିକ: କିମପିକୃତ୍ୟ: ତଥୈବ ସର୍ବତ୍ର ଦୃଷ୍ଟି: ଭକ୍ତିକୁ ସାଙ୍ଗମନ: ଆଶେଶ୍ଵର ବାପାର
ଶାତ୍ରମେବ ସ୍ଵେଚ୍ଛଦେବେ ଭଗତପର୍ଯ୍ୟାତେ । ସହୁତଃ ଭକ୍ତି ପ୍ରକରଣ ଏବ । “କାରେନ ବାଚା ମନ୍ଦେଶ୍ଵରୀ-
ବୁଜ୍ଞାଜ୍ଞା ବାମୁହୁତ ସଭାବାବ । କରୋତି ସମ୍ବନ୍ଧ ସମ୍ବନ୍ଧ ସମ୍ବନ୍ଧ ସମ୍ବନ୍ଧ ।”
ଇତି । ନମୁଚ ଜୁହୋସିତି ହବନ] ମିଦମର୍ଚନ ଭକ୍ତାଙ୍ଗଭୂତ: ବିମୁଦେଶ୍ଵରମେବ ତଗନ୍ତତୀତି ତପୋ-
ହପୋତ ଦେକାଦଶାଦି ବ୍ରତରଗମେବ ଅତ ଇନ୍ଦରନନ୍ଦେବ ଭକ୍ତି: ; କିମିତିଲୋଚାତେ ମତ୍ୟ: । ଅନ୍ତା
ଭକ୍ତିହି କୃତ୍ସାପି ନ ଭଗବତାର୍ପତେ-କିନ୍ତୁ ଭଗବତାର୍ପିତେବ କ୍ରିୟାତେ । ସହୁତଃ ଶ୍ରୀପ୍ରହ୍ଲାଦେମ “ଅବଶ:
କୀର୍ତ୍ତନ: ବିକୋ: ଅଶ୍ଵରଣ:” ଇତ୍ୟତ୍ର ପୁଃ ସାରିତ । ବିକୋ “ଇତି ଭକ୍ତିଚେରବଳକ୍ଷଣା” ତ୍ରିମେତେ ତି
ବ୍ୟାଧ୍ୟାଚ ଶ୍ରୀମାନ୍ ଚରଣାନାଃ ବିକୋ ଅର୍ପିତାଭକ୍ତିଃ କ୍ରିୟାତେ ନତୁ କୃତ୍ସାପଚାଦର୍ପେତ ଇତ୍ୟତ
ପର୍ଯ୍ୟମିରଃ ନ କେବଳାମାଃ ପର୍ଯ୍ୟବସୋଦିତି ॥ ୨୭ ॥

ଶ୍ରୀଭାଗବତକଲେବେନନ୍ଦିଃ: କର୍ମ କାର୍ଯ୍ୟକୁ କରିବ ବିମୋକ୍ଷ୍ୟସି । “ଭକ୍ତିରସା ଭଜନ: ତମିହା ମୁଠୋ-

ଶ୍ରୀହୋପାସନା, ପ୍ରତୀକୋପାସନା ଓ ବିଶ୍ଵକ୍ଳପୋପାସନା । ଭକ୍ତି ପଦାକ୍ରତ ହି-
ବାର ସମୟ ମାନବେର ସଂସାର ସହକ୍ରେ ବ୍ୟବହାର ଚାରି ପ୍ରକାର, ମକାମ କର୍ମ,
ନିକାମ କର୍ମଯୋଗ, ଜ୍ଞାନଯୋଗ ଓ ଅଷ୍ଟାଙ୍ଗ ଯୋଗ । ଏହି ସମସ୍ତ ବଲିଆ ବିମୁଦ୍ଧ
ଭକ୍ତିର ସ୍ଵର୍ଗପ ବ୍ୟାଖ୍ୟା କରିଲାମ । ଏଥନ, ହେ ଅର୍ଜୁନ ! ତୁମି ତୋମାର ଦ୍ୱୀପ
ଅଧିକାର ହିର କରିଯା ଲୁଣ । ତୁମି ଧର୍ମ ବୀର ସ୍ଵର୍ଗପ ଆମାର ସହିତ ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ
ହଇଯା ଆମାର ଲୌଳା ପୁଣି କାର୍ଯ୍ୟ ନିଯୁକ୍ତ ଆଛ । ଅତଏବ ତୁମି ନିରପେକ୍ଷ
ଭକ୍ତ ବା ମକାମ ଭକ୍ତ ମଧ୍ୟେ ପରିଗଣିତ ହିତେ ପ୍ରାର ନା । ଅତଏବ ନିକାମ
କର୍ମ-ଜ୍ଞାନ-ବିଶ୍ଵା ଭକ୍ତିହି ତୋମା କର୍ତ୍ତକ ଅମୁଠିତ ହିବେ । ଏତପରିବନ୍ଧନ
ତୋମାର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ଏହି ଯେ ତୁମି ଯାହା କର, ଯାହା ତୋଗ କର, ଯାହା ହବନ କର,
ଯେ ତଗଜ୍ଞା କର, ମେ ସମୁଦ୍ରାଯ ଆମାତେ ଅର୍ପଣ କର । କର୍ମୁ ଅନ୍ୟ ସଂକଳ ସହକାରେ
କୃତ ହଇଯା ଥେଲେ ବ୍ୟବହାରିକ ମତେ କର୍ମ ଜଡ଼ ଲୋକେରା ଅବଶେଷେ ଆମାକେ
ଅର୍ପଣ କରେ । ମେ କିଛୁ ନମ । କର୍ମକେଇ ମୂଳେ ଆମାତେ ଅର୍ପିତ କରିଯା
ଭକ୍ତି କାର୍ଯ୍ୟ ଅମୁଠାନ କର ॥ ୨୭ ॥

ତାହା ହଇଲେ, ଯୁଜ୍ଞାଦି କର୍ମେର ସେଣ୍ଟାଙ୍ଗତ କଳ, ତହକଳ ହିତେ କର୍ମ କଳ-

ସମୋହଃ ସର୍ବ ଭୂତେଷୁ ନ ସେ ଦେଖ୍ୟୋହନ୍ତି ନ ପ୍ରିୟଃ ।

ଯେ ଭଜନ୍ତି ଶ୍ଵାସ ମାଂ ଭଞ୍ଜ୍ୟ ମରି ତେଷୁ ଚାପ୍ୟହଃ ॥୨୯॥

ଆପିଚେ ଶୁଦ୍ଧରାଚାରୋ ଭଜତେ ମାମନନ୍ୟଭାକ୍ ।

ପାଦିବୈରାଙ୍ଗେନାୟିନ୍ଦ୍ରିୟନଃ କଳ୍ପନମେତଦେବ ନୈକର୍ଯ୍ୟାନ୍ତି ଶ୍ରଦ୍ଧତଃ;" ମନ୍ଦ୍ରାସ: କର୍ମ କଳତାଗଃ ମେବ ଯୋଗ: ତେନ ଶୁକ୍ଳ ଆଜ୍ଞା ମନୋଧର୍ମ ସଃ । ନ କେବଳଃ ଶୁକ୍ଳ ଏବ ଭବିଷ୍ୟାସି ଅପିତୁ ବିମୁକ୍ତେ ମୁକ୍ତେଷପି ବିଶିଷ୍ଟ: ସନ୍ । ମାମୁପୈୟସି ସାକ୍ଷାତ୍ ପରିଚିରିତୁ: ମନ୍ତ୍ରିକୁଟ ଦେଖ୍ୟାସି । "ଶୁକ୍ଳାନଥପି ସିଦ୍ଧିନାଂ ନାରାୟଣ ପରାଯଣ: । ଶୁଦ୍ଧଲ'ଭଃ ପ୍ରଶାସ୍ତାଜ୍ଞା କୋଟିଷପି ମହାଶୂନ୍ମ" ଇତି ଶ୍ଵତେ: । "ଶୁକ୍ଳଃ ଦମାତି କହି'ଚିତ୍ରମ ନ ଭଞ୍ଜିଥୋଗ" ମିତି ଶ୍ରକୋକ୍ତେ: ଶୁକ୍ଳେ: ସକାଶାଦପି ସାକ୍ଷାତ୍କର୍ମ ପ୍ରେମ ଦେବାରୀ ଶୁଦ୍ଧକର୍ମାହୟମେବେତି ଭାବଃ ॥ ୨୮ ॥

ନମ୍ନ ଭଜାନେବ ବିମୁକ୍ତିକୁତ୍ୟ ସଂ ପ୍ରାପ୍ୟମି ନହ ଭଜାନିତି ଚେତରି ତବାପିକିଃ ରାଗ ଦେବା-ଦିକ୍ରତଃ ବୈଷମ୍ୟମନ୍ତି ନେତ୍ୟାହ ସମୋହମିତି । ତେଭଜା ମରି ବର୍ତ୍ତମେ ଅହମପି ତେଷୁ ବର୍ତ୍ତେ ଇତି ବ୍ୟାଖ୍ୟାନେ ଭଗବତୋବ ସର୍ବଂ ଜଗହର୍ତ୍ତତ ଏବ ଭଗବାନପି ସର୍ବ ଜଗତ୍ତୁ ବର୍ତ୍ତତ୍ରଏବ ଇତି ନାନ୍ତି ବିଶେଷ: "ତନ୍ମାତ୍ ସେ ସଥା ମାଂ ଅପଦାନ୍ତେ ତାଂ ଶ୍ଵତ୍ରେବ ଭଜାମାହଃ" ଇତି ଆୟେନ ମରିତେ ଆସନ୍ତା ଭଜା ବର୍ତ୍ତମେ ସଥା ତଥାହମପି ତେବୋନ୍ତ ଇତି ବାଖୋଯଃ । ଅତ୍ୟ କଳ୍ପ ବୃକ୍ଷାଦି ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ସ୍ତ୍ରୋକାଂଶେନୈବ ଜ୍ଞେଯଃ । ନହି କଳ୍ପ ବୃକ୍ଷକଳାକାଞ୍ଚୟା ତତ୍ତ୍ଵାନ୍ତିତା ଆସନ୍ତ୍ରି ନାପି କଳ୍ପବ୍ରକ୍ଷ: ସାନ୍ତିଦେହାସତଃ: ନାପି ସ ଆନ୍ତିତ୍ସା ବୈରିଣଃ ସେଷି, ଭଗବାଂ ଶ୍ଵତ୍ସଭତ୍ରବୈରିଣଃ ସହସ୍ରେ ହିନ୍ତି, ସହତଃ ପ୍ରକ୍ଷାଦାୟ ସଦା ଜ୍ଞାନେ ଜ୍ଞାନୋପାଦି ବରୋଜ୍ଜିତଃ ଇତି । କେଚିଭ୍ରୁ ତୁକାରମ୍ୟ ତିନ୍ନୋପକ୍ରମାର୍ଥଭମାଧ୍ୟାନ ଭନ୍ତ ସାଂସକ୍ରମ୍ୟ ଲକ୍ଷଣ୍ଟ ବୈଷମ୍ୟମର୍ମି ବିଦେତ ଏବେତି, ତଚ ଭଗବତୋ ଭୂଷଣ: ନତୁ ଦୂରମିତି ବ୍ୟାକ୍ଷକ୍ତେ । ତଥାହି ଭଗବତୋଭକ୍ରବାୟସଲାଭେ ପ୍ରମିଳା: ନତୁ ଜ୍ଞାନି ବାସଲାଃ, ବୋଗିବାୟସଲାଃ ବା ସଥାହଞ୍ଚୋ-ଜନ: ସଦାମେବେ ସବ୍ସଲୋନାନ୍ତମଦିମେୟ ତଥୈବ ଭଗବାନପି ସତକ୍ରେବେ ସବ୍ସଲୋନ ରତ୍ନ ଭଙ୍ଗେୟ ନାପି ଦେବୀ ଭତ୍ତେହିତି ॥ ୨୯ ॥

ଭଜନ୍ତେଥାସନ୍ତିର୍ମ ସଭାବିକ୍ୟେବ ଭବତି ସା ହୁରାଚାରେପିଭକ୍ତେ ନାପ୍ୟାତି ତମପୁରୁଷଟିମେବ କରୋତ୍ତମାତ୍ରାହ । ଅପିଚେଦିତି ଶୁଦ୍ଧରାଚାରଃ ପରହିଂସା ପରଦାର ପର ଜ୍ଞାନାଦି ଏହି ପରାରଣୋପି

ତ୍ୟାଗ କ୍ରମ ସର୍ବାସ ଯୋଗଯୁକ୍ତ ହଇଯା, ଶୁକ୍ଳିଲାଭ ପୂର୍ବକ ଆମାର ଅକ୍ରମ ଗତ ତ୍ୱରି ଲାଭ କରିବେ ॥ ୨୮ ॥

ଆମାର ରହଣ୍ଡ ଏହି ଯେ ଆମି ସର୍ବଭୂତେର ପ୍ରତି ସମତା, ଆଚରଣ କରି । ଆମାର କେହଦେଶ୍ୟ ନାହି, କେହ ପ୍ରିୟ ନାହି । ଇହାହି ଆମାର ସାଧାରଣ ବିଧି । କିନ୍ତୁ ଆମାର ବିଶେଷ ବିଧି ଏହି ଯେ ଯିନି ଆମାକେ ଭକ୍ତିପୂର୍ବକ ଭଜନ କରେନ, ତିନି ଆମାଟେ ଆସନ୍ତ ଏବଂ ଆମି ତୀହାଟେ ଆସନ୍ତ ଥାକି ॥ ୨୯ ॥

• ଯିନି ଆମାକେ ଅନ୍ତର୍ଚ ଚିତ୍ତ ହଇରାଇ ଭଜନ କରେନ, ତିନି ଶୁଦ୍ଧରାଚାର ହିଲେ

ସାଧୁରେବ ସ ମନ୍ତ୍ରବ୍ୟଃ ସମ୍ୟଗ୍ରୁବସିତୋହି ସଃ ॥୩୦॥

ଆଂ ଭଜତେ ଚେକ୍କିଦୃକ୍ଷଭନ ବାନିତାତ ଆହ, ଅନଶ୍ଵଭାକ୍ ଭନୋହଷ ଦେବତାନ୍ତରଃ ମନ୍ତ୍ରଭେଦନ୍ୟଃ
କର୍ମଜାନାଦିକଂ ମେତାମନାତୋହଶ୍ଚାଃ ରାଜ୍ୟାଦି କାମନାଃ ନ ଭଜତେ ସ ସାଧୁଃ । ନବେତ୍ରଦୂଷେ
କଦାଚାରେ ଦୃଷ୍ଟ ସୁତି କଥଃ ସାଧୁତଃ ତତ୍ତ୍ଵାହ ବଞ୍ଚବୋମନନୀୟଃ । ସାଧୁତେବେ ସଜେଇ ଇତି ବାବ୍ ।
ମନ୍ତ୍ରବ୍ୟ ଯିତି ବିଧି ବାକ୍ । ଅଞ୍ଚଥୁ ପ୍ରତ୍ୟବାରଃ ଶାଶ୍ଵତ । ଅତି ମଦାଜୈବ ପ୍ରମାଣ ଯିତି ଭାବଃ ।
ନମୁଷ୍ଠାଂ ଭଜତେ ଇତେ, ତଦଂଶେନ ସାଧୁଃ ପରଦାରାଦି ପ୍ରହଳାଙ୍ଗନୋମାଧୁଚ ସ ମନ୍ତ୍ରବ୍ୟତ୍ତତାହ
ପରେନାପାଂଶେନ ସାଧୁରେ ମନ୍ତ୍ରବ୍ୟଃ କଦାପି ତମା ସାଧୁତଃ ନ ଛଟ୍ଟବ୍ୟ ଯିତି ଭାବଃ ସମାଧୀବସିତଃ
ନିଶ୍ଚରୋ ସମ୍ୟ ସଃ । ଦୁଷ୍ଟଜେନ ସ୍ଵପାପେନ ନରକଃ ତିର୍ଯ୍ୟକ୍ ଯୋନୀରୀ ଯାମି ଐକାଣ୍ଠିକଃ ଶ୍ରୀକୃତ୍ତବ୍ରନ୍ତ
ବୈବ ଜିହାମୀତି ନ ଶୋଭନ ମଧ୍ୟ ବମ୍ବାରଃ କୃତରାନିତ୍ୟର୍ଯ୍ୟଃ ॥ ୩୦ ॥

ଓ ତୀହାକେ ସାଧୁ ବଲିଯା ମାନିବେ, ଯେହେତୁ ତୀହାର ବ୍ୟବସା ସର୍ବ ପ୍ରକାରେ ଶୁଦ୍ଧର ।
ଶୁଦ୍ଧରାଚାର ଶର୍କାର୍ଥ ଭାଲ କରିଯା ବୁଝିବେ । ବନ୍ଦୁ ଜୀବେର ଆଚାର ହୁଇ ପ୍ରକାର,
ସାମ୍ବନ୍ଧିକ ଓ ସ୍ଵରୂପ-ଗତ । ଶରୀର ରକ୍ଷା, ସମାଜ ରକ୍ଷା ଓ ମନେର ଉପ୍ରତି ସମ୍ବନ୍ଧେ ଯତ
ପ୍ରକାର ଶୌଚ, ପ୍ରଣା, ପୁଣିକର ଓ ଅଭାବ ନିର୍ବାହୀ ଆଚାର ଅରୁଣ୍ଟିତ ହୟ ଦେ
ସମ୍ଭାବି ସାମ୍ବନ୍ଧିକ । ଶୁଦ୍ଧ ଜୀବ ସ୍ଵରୂପ ଆତ୍ମାର ସେ ଆମାର ପ୍ରତି ଚିତ୍କାର୍ଯ୍ୟ
କମ୍ପ ଆଚାର ଆଛେ ତାହା ଜୀବେର ସ୍ଵରୂପ-ଗତ । ତାହାର ଅନ୍ତ ନାମ ଅମିଶ୍ର ବା
କେବଳା ଭକ୍ତି । ବନ୍ଦଦଶାୟ ଜୀବେର କେବଳା ଭକ୍ତି ଓ ସାମ୍ବନ୍ଧିକ ଆଚାରେର ସହିତ
ଅନିବାର୍ୟ ସୁନ୍ଦର ରାଖେ । ଅନଶ୍ଵ ଭଜନ କମ୍ପ ଭକ୍ତି ବନ୍ଦ ଜୀବେର ଉଦିତ ହଇଲେବେ
ଦେହ ଥାକା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସାମ୍ବନ୍ଧିକ ଆଚାର ଅବଶ୍ୟ ଥାକିବେ । ଭକ୍ତି ଉଦିତ ହଇଲେ
ଜୀବେର ଇତର କୁଟ୍ଟି ଥାକେ ନା । ସେ ପରିମାଣେ କୁଷଃ କୁର୍ଚ୍ଛ ସମ୍ବନ୍ଧ ହୟ, ମେହି ପରି-
ମାଣେ ଇତର କୁଟ୍ଟି ଥର୍ବିତ ହଇତେ ଥାକେ । ନିତାନ୍ତ ନିଃଶେଷ ନା ହୁଏଇ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ
କଥନ କଥନ ଇତର କୁଟ୍ଟି ବଳ ପ୍ରକାଶ ପୂର୍ବକ କଦାଚାର ଅବଲମ୍ବନ କରେ । କିନ୍ତୁ
ଅତି ଶୀଘ୍ରଇ ତାହା କୁର୍ବନ୍ତି ଦ୍ୱାରା ଦମିତ ହଇଯା ଥାଏ । ଭକ୍ତିର ଉପ୍ରତି
ମୋପନାକୁଡ଼ ଜୀବଦିଗେର ବ୍ୟବସା ସର୍ବାଙ୍ଗ ଶୁଦ୍ଧର । ତାହାତେ ଯଦିଓ ଉତ୍ତ ଘଟନା
କୁଷେ ଦୁରାଚାର, ଏବଂ ଏବଂ ତତ୍ତ୍ଵାରା ପ୍ରବଳ ପ୍ରବୃତ୍ତି କମ୍ପ ମନ୍ତ୍ରଭକ୍ତି ଦୁଷ୍ଟିତ ହୟ,
ତାହାଓ ଅବିଲମ୍ବେ ଯାଇବେ ଏବଂ ତତ୍ତ୍ଵାରା ପ୍ରବଳ ପ୍ରବୃତ୍ତି କମ୍ପ ମନ୍ତ୍ରଭକ୍ତି ଦୁଷ୍ଟିତ ହୟ
ନା, ଇହାଇ ଜାନିବେ । କୋନୁ କୋନ ପରମ ଭଜେଇ ମେତାମନ୍ତ୍ରଭକ୍ତିର ମେତାମନ୍ତ୍ରଭକ୍ତି ଏବଂ ପୂର୍ବ
ସଂଗ୍ରହୀତ ପରଦାର ସୁନ୍ଦାଦି ଲକ୍ଷ୍ୟ କରିଯାଉ ତାହାଦିଗକେ ଅମାଧୁ ମନେ କରି-
ଦେଇଲା ॥ ୩୦ ॥

କିଅଂ ଭବତି ଧର୍ମାଜ୍ଞା ଶଶ୍ଵଚ୍ଛାନ୍ତିଂ ବିଗଛତି ।

କୌଣସି ! ଅତିଜାନୀହି ନ ଯେ ଭକ୍ତଃ ଅଣଶ୍ୟତି ॥୩୧॥

ନମ୍ବ ତୀର୍ଥସାଧର୍ମିଣଃ କଥଃଭଜନଂ ଦୁଃ ଗୃହାଦି କାମ କ୍ରୋଧାଦି ଦୂଷିତାଙ୍ଗଃ କରଣେନ ନିବେଦିତମନ୍ତ୍ରାଦିକିଂ କଥମହାସୀତାତ ଆହ । କିଅଂ ଶୌତ୍ର ମେବ ସଧର୍ମାଜ୍ଞା ଭବତି । ଅତ୍ରକିପ୍ରଭାବୀ ସଧର୍ମା-ଆଶ୍ଵଚ୍ଛାନ୍ତିଂ ଗମିବାତି ଇତି । ଅପ୍ରୟୁଜ୍ୟ ଭବତି ଗଛତି ଇତି ବର୍ତ୍ତମାନ ପ୍ରୋଗାଃ ଅଧର୍ମ କରଣ-ନନ୍ଦରମେବ ମାମହୃଦ୍ୟା କୃତାମୁତାପଃ କିପ୍ରମେବ ଧର୍ମାଜ୍ଞା ଭବତି । ହଣ୍ଡ ହଣ୍ଡ ମତ୍ତୁଲ୍ୟଃ କୋପି ଭକ୍ତଲୋକଃ କଳକୟନ୍ନଥମେ ନାହିଁ, ତକ୍ଷିଜ୍ଞାନିତି ଶର୍ଵପୂନଃ ପୁନରାପି ଶାନ୍ତିଃ ନିର୍ବେଦଂ ନିତରାଂ ଗଛତି । ସବା କିରତଃ ମୟାଦନନ୍ତରଂ ତ୍ୱାମାବି ଧର୍ମାଜ୍ଞଃ ତଦାନୀମପି ଶୂନ୍ତକ୍ରମେ ବର୍ତ୍ତତଏ । ତମ୍ଭନ୍ଦିତକ୍ଷେତ୍ରେ ପ୍ରେବୋଧ ସଥାପିତେ ମହୋମଧେ ମତି ତଦାନୀଂ କିର୍ତ୍କାଳ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତଃ ମଞ୍ଚଦବହେ ଅରଦାହୋ ବିଦାହୋ ବା ବର୍ତ୍ତମାନୋପି ନ ଗଣ୍ୟ ଇତି ଧରିଃ । ତତକ୍ଷ ତ୍ୱା ଭକ୍ତସା ଦୁର୍ବାରାତ୍ମ ଗସକାଃ କାମ କ୍ରୋଧାଦ୍ୟା ଉତ୍ଥାତ ଦଂତୈରଗନ୍ଦଶ୍ଵରଦକିକିଂକରା ଏବ ଜ୍ୟୋତି ଇତାମୁଖନିଃ । ଅତେବ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ସର୍ବଦୈଵ ଶାନ୍ତିଃ କୀମ କ୍ରୋଧାଜ୍ଞପଶମଃ ନିତରାଂ ଗଛତି ଅତିଶେନ ପ୍ରାପ୍ନୋତ୍ତି । ଦୁର୍ବାରାତ୍ମ ଦଶାୟା ମପି ସ ଶୁଦ୍ଧାଙ୍ଗଃକରଣ ଏବୋଚାତେ ଇତିଭାବଃ । ନମ୍ବ ସଦି ସଧର୍ମାଜ୍ଞ ସାଂକ୍ଷଦା ନାନ୍ତି କୋହପି ବିବାଦଃ, କିନ୍ତୁ କର୍ତ୍ତଦୁର୍ବାରା ଭକ୍ତୋଜ୍ଞ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମପି ଦୁର୍ବାରାତ୍ମଃ ନ ଜହାତି, ତ୍ୱା କା ବର୍ତ୍ତେତାତୋ ଭକ୍ତବ୍ୟମଲୋ ଭଗବାନ ସ ପ୍ରୌଢି ସକୋପମିବାହ କୌଣସି ଗେତ । ମେଭକ୍ତେ ନ ପ୍ରଣଶ୍ତି ତଦପି ପାଣନାଶେଷଃ ପାତଃ ନ ଯାତି, କୃତକ କର୍ତ୍ତଶ ବାଦିମୋ ନୈତନ୍ତଶ୍ରେଷ୍ଠରନ୍ତି ଶୋକଶକା ବ୍ୟାକୁଲମର୍ଜ୍ଜୁନଃ ପ୍ରୋତ୍ସାହନି ହେ କୌଣସି, ପଟହକାଇଲାଦି ଯହା ଯୋବ ପୁର୍ବକଃ ବିବଦ୍ଧ ମାନାନାଂ ସଭାଃ ଗସାବାହ ମୁକ୍ତିପ୍ରେସି ନିଃଶକ୍ତଃ ପ୍ରତି ଜାନୀହି ପ୍ରତିଜ୍ଞାଃ କୁର୍ର, କଥଃ ମେ ମୟ ପରମେଶ୍ଵରମା ଭଜେ ଦୁର୍ବାରାରୋପି ନ ପ୍ରଣଶ୍ତି ଅପ୍ରିତୁକୃତାର୍ଥ ଏବ ଭବେତି । ତତକ୍ଷ ତେ ତ୍ୱା ପ୍ରୌଢି ବିଭ୍ରାତି ବିଭ୍ରାତି କୁତର୍କା ନିଃଶବ୍ଦର୍ମ ଦ୍ୱାମେବ ଶୁରୁଦେବାନ୍ତରେ ରନ୍ତି ସାମି ଚରଣଃ । ନମ୍ବ କଥଃ ଭଗବାନ ସ୍ଵରମ ପ୍ରତିଜ୍ଞାର ପ୍ରତିଜ୍ଞାତୁମର୍ଜ୍ଜୁନ ମେବାତିଦେଶ । ସିଦ୍ଧେବାଗ୍ରେ ମାହେବୈଶ୍ୟସି ସତ୍ୟାତେ ପ୍ରତିଜ୍ଞାନେ ପିଯୋସିମେ ଇତି ବକ୍ୟାତ । ତତ୍ୟେବାତ୍ମାପି କୌଣସି ପ୍ରତିଜ୍ଞାନେହଂ ନମେଭକ୍ତଃ ପ୍ରଣଶ୍ତି ଇତି କଥଃ ନୋକ୍ତ । ଉଚ୍ୟତେ । ଭଗବତା ତଦାନୀମେବ ବିଚାରିତ: ଭଗବତ ସଲେନ ମଯାଦଭତ୍ତାପକର୍ମଣେଶମପ୍ଯ ସହିକୁନା ସପ୍ରତିଜ୍ଞାଃ ଥଶ୍ଚିହ୍ନାପି ସାପକର୍ମମନ୍ତ୍ରୀ-କୃତାପି ଭକ୍ତ ପ୍ରତିଜ୍ଞେବ ରଙ୍ଗିତା ବହତ । ସବା ତତ୍ରେବ ଭୀତ୍ୟକୁ ସପ୍ରତିଜ୍ଞା ମଗାପାକୃତ ଭୀତ୍ୟ ପ୍ରତିଜ୍ଞେବ ରଙ୍ଗିତା ବହତ । ବହିରୁଥା ବାଦିମୋ ବୈତନିକା ମ୍ବାତିଜ୍ଞାଃ ଅନ୍ତାହସିବ୍ୟାନ୍ତିଅର୍ଜୁନ ପ୍ରତିଜ୍ଞାତୁ ପାଷାଣ ରେଖେତି ତେ ପ୍ରତିରଣ୍ଟି । ଅତୋହର୍ଜୁନମେବ ପ୍ରତିଜ୍ଞା: କାରଗାମୀତି ଅତ୍ରେତାମୁଶ ଦୁର୍ବାରାର୍ମାପାନ୍ତ ଭକ୍ତ ଶ୍ରୀଅପାନ୍ତିଧ୍ୟାକ ବାକେହୁ ସର୍ବତ୍ର ନ ବିଦ୍ୟତେ

ହେ କୌଣସି ! ଆମାର ଏହି ପ୍ରତିଜ୍ଞା ସେ ଆମାର ଅନନ୍ତ ଭକ୍ତି ପଥକ୍ରମ ଜୀବ କଥନେଇନ୍ତି ହେବେ ନା । ତାହାର ଅଧର୍ମାଦି ପ୍ରଥମ ଅବସ୍ଥାର ନିର୍ମାଣ ଓ ବ୍ୟାଟନା ବଶତଃ ଧାକିଲେଓ ଏଇ ଅଧର୍ମାଦି ଶୀଘ୍ରଇ ପରମୋଦ୍ୟଧି କୁପ ହରିଭକ୍ତି ଦ୍ୱାରା

ମାଂହି ପାର୍ଥ ! ସଜ୍ଜାତିତ୍ୟ ଯେହପିଲ୍ଲ୍ୟଃ ପାପଯୋନ୍ୟଃ ।
 ଦ୍ଵିଯୋ ବୈଶ୍ୟାସ୍ତଥା ଶୁଦ୍ଧାତେହପି ଯାନ୍ତିପରାଂ ଗତିଃ ॥ ୩୨ ॥
 କିଂପୁନ୍ତର୍ବିଜ୍ଞାନାଃ ପୁଣ୍ୟାତକା ରାଜର୍ଯ୍ୟାସ୍ତଥା ।
 ଅନିତ୍ୟମସ୍ତ୍ରଥଂ ଲୋକମିମଂ ପ୍ରାପ୍ୟ ତଜସ୍ଵମାଂ ॥ ୩୩ ॥

ହୁଁ ଶ୍ରୀପୁରୁଷାଦ୍ସନ୍ତି ବିଦର୍ଶ ଶୋକ ମୋହ କାମ କ୍ରୋଧାଦିକଃ ସତ୍ର ଇତି କୁପଣ୍ଡିତ ବ୍ୟାଖ୍ୟା ନ
 ଆହା ଇତି ॥ ୩ ॥

ଏବଂ କର୍ମଣା ଦୁରାଚାରାଗାମାଗତ୍କାଳ୍ ଦୋଷାନ୍ ମହତ୍ତର୍ମ ଗମ୍ୟତୀତି କିଃ ଚିତ୍ରଃ ।
 ଯତୋ ଜାତୀୟର ଦୁରାଚାରାଗାଂ ସତ୍ତାବିକାନହପି ଦୋଷାନ୍ ମନ୍ତ୍ରକ୍ରିଯନ୍ତର୍ଯ୍ୟତୀତ୍ୟାହ ମାହିତି
 ପାପଯୋନରୋହିତ୍ୟା ରେଛା ଅପି, ସହଜଃ । ‘କିରାତ ହୁଣାଙ୍କ ପୁଲିଙ୍କ ପୁକଣ୍ଠ ଆଭୀର
 କକ୍ଷା ବରନାଃ ଥଶାଦରଃ । ଯେ ହଞ୍ଚେତ ପାପାଶ୍ୟା ଅର୍ଯ୍ୟଃ ଶୁଦ୍ଧାତି ତମେ ପ୍ରତିବିକ୍ଷବେନ୍ୟଃ ॥
 ଅହୋବତ ସପଚୋହିତୋଗରୀଯାନ୍ ସଜ୍ଜିମ୍ବାତ୍ରେ ବର୍ତ୍ତତେ ନାମ ତୁଭ୍ୟଃ । ତେଗୁଣ୍ଠପଣ୍ଡେ ଭୁବ୍ରୁଃ ସମ୍ମ
 ରୀର୍ଯ୍ୟା ବ୍ରକ୍ଷାନୁଚୂର୍ଣ୍ଣମ ଗୃଣ୍ଠିଯେତେ । କିଂ ପୁନଃ ଶ୍ରୀ ବେଶ୍ବାଦ୍ୟା ଅନୁକ୍ଷାଲୀକାଦିମସ୍ତଃ ॥ ୩୨ ॥

ତତୋପି କିଂପୁନ୍ତର୍ବିଜ୍ଞାନାଃ ପୁଣ୍ୟାଃ ସଂକୁଳାଃ ସମାଚାରାଳ୍ ସେ ଭକ୍ତାଃ ତମ୍ଭାବ୍ୟ ମାଂଭଜ୍ୟ ॥ ୩୩ ॥

ବିଦ୍ୱରିତ ହୁଇବେ । ତିନି ଜୀବେର ନିତ୍ୟ ଧର୍ମକୁଳ ସ୍ଵରୂପ-ଗତ ଆଚାର ନିଷ୍ଠ ହିୟା
 ଭକ୍ତିଜନିତ ପାପ ପୁଣ୍ୟ ବନ୍ଧନ ହିତେ ପରମ ଶାନ୍ତି ଲାଭ କରିବେନ ॥ ୩୧ ॥

ହେ ପାର୍ଥ ! ଅନ୍ତ୍ୟଜ ମେଚ୍ଛଗଣ ଓ ବେଶ୍ବାଦି ପତିତ ଶ୍ରୀ ସକଳ ତଥା ବୈଶ୍ଳ
 ଶୁଦ୍ଧ ପ୍ରଭୃତି ନୀଚ ବର୍ଣ୍ଣ ନରଗଣ ଆମାର ଅନ୍ତ୍ୟ ଭକ୍ତିକେ ବିଶିଷ୍ଟ କ୍ରମେ ଆଶ୍ରମ
 କରିଲେ ପରାଗତି ଅବିଲମ୍ବେ ଲାଭ କରେ । ଆମାର ଭକ୍ତି ମାର୍ଗାତ୍ମିତ ସଜ୍ଜି-
 ଦିଗେର ମଧ୍ୟେ ଜାତି ବର୍ଣ୍ଣାଦି ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ କୋନ ପ୍ରକାର ପ୍ରତିବନ୍ଧକ ନାହିଁ ॥ ୩୨ ॥

ଯଥନ ଅନ୍ତ୍ୟଜ ଜାତି ସକଳ ଓ ଆମାର ବିଶୁଦ୍ଧ ଭକ୍ତିର ଅଧିକାରୀ ଏବଂ
 ତାହାଦେର ସଂସର୍ଜ ପାପାଚାର ତାହାଦେର ପକ୍ଷେ ପ୍ରତିବନ୍ଧକ ହିତେ ପାରେ ନା,
 କେବେ ନା ଭକ୍ତିର ଆବିର୍ତ୍ତାବେ ଚିତ୍ତେର ସମସ୍ତ ପାପ ପ୍ରସ୍ତି ଅତି ଶୀଘ୍ର ପ୍ରଦମିତ
 ହୁଁ, ତଥନ ପୁଣ୍ୟବାନ ବ୍ରାହ୍ମଣ ଓ କ୍ଷତ୍ରିୟଦିଗେରେ ସ୍ଵରୂପ-ଗତ ଭକ୍ତି ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ
 ଆଚାର ଦ୍ୱାରା ପୁଣ୍ୟ କଳ କ୍ରମ ଅମଜ୍ଜଳ ଶୀଘ୍ର ଦୂରୀଭୂତ ହୁଇବେ ଇହାତେ ସନ୍ଦେହ
 କି ? ଅତଏବ ଏହି ଅନିତ୍ୟ ଓ ଅନୁଥ ସର ଲୋକେ ଅବହିତି ଲାଭ କରିଯା
 ଆମାର ନିରବଦ୍ୟ ଭଜନ ମାତ୍ରି କର ॥ ୩୩ ॥

ମଞ୍ଚନାଭବ ମନ୍ତ୍ରକୋ ମଦ୍ୟାଜୀ ମାଂନମଞ୍ଚୁରୁ ।

ମାମେବୈଷ୍ୟସି ଯୁକ୍ତେ ବ ମାତ୍ରାନଂମେ ପରାୟଣଃ ॥ ୩୪ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମହାଭାରତେ ଶତ ସାହଶ୍ୟାଂ ସଂହିତାଯାଂ ବୈଯା-
ଦିକ୍ୟାଂ ଭୀଷ୍ମ ପର୍ବତି ଶ୍ରୀଭଗବଦ୍ଗୀତାସୁପ ନିଷଃସ୍ତ ବ୍ରଙ୍ଗବିଦ୍ୟାଯାଂ
ଯୋଗ ଶାସ୍ତ୍ରେ ଶ୍ରୀହଞ୍ଚୁର୍ଜୁନ ସଂବାଦେ ରାଜଗୁହ୍ୟ ଯୋଗୋ ନାମ
ନବମୋଧ୍ୟାୟଃ ॥

ଭଜନ ପ୍ରକାରଃ ଦର୍ଶଯନ୍ତରୁପମଃହରତି ମନ୍ତ୍ରା । ଇତି ଏବମାତ୍ରାନଃ ମନୋ ଦେହକୁ ଯୁଦ୍ଧ । ଯାଇ
ନିଯୋଜ୍ୟ ॥ ୩୪ ॥

ପାତ୍ରାପାତ୍ରବିଚାରିତଃ ସମ୍ପର୍ଶୀୟ ସର୍ବଶୋଧନ ।

ଭକ୍ତେରେବାହେତଦଶ୍ତ୍ରୀ ରାଜଗୁହ୍ୟ ମୀଳ୍ୟାତେ ॥

ଇତି ସାରାର୍ଥ ସର୍ବିଗାଂ ହରିଗାଂ ଭକ୍ତ ଚେତମାଂ ।

ଗୀତାନ୍ତ ନବମୋଧ୍ୟାୟଃ ସମ୍ଭତଃ ସମ୍ଭତଃ ସତାଃ ॥

ତୋମାର ଘନକେ ଆମାର ଭାବନାଯ ନିୟନ୍ତ କର । ତୋମାର ଶରୀରକେ
ଆମାର ଭକ୍ତି ଯଜନ ଓ ଆମାର ପ୍ରପତ୍ତିତେ ନିୟନ୍ତ କର । ତାହା ହିଲେ ଯ-
ପରାୟଣ ହଇଯା ଯୁଦ୍ଧାଦି ସମ୍ଭବ କର୍ତ୍ତା ଆଚରଣ କରିଯାଉ ତୁମି ଆମାକେ ଅବଶ୍ୟ ଲାଭ
କରିବେ ॥ ୩୪ ॥

ଭକ୍ତିଇ ଯେ ରାଜଗୁହ୍ୟ ଏବଂ ତାହାତେ ପାତ୍ରାପାତ୍ରେ ଦୋଷ ପ୍ରେବଳ ନା ହଇଯା

ଭକ୍ତି କର୍ତ୍ତ୍ଵକ ସହଜେ ନଷ୍ଟ ହୁଁ, ଇହାଇ ଏହି ଅଧ୍ୟାତ୍ମେର ଅର୍ଥ ।

ଇତି ନବମ ଅଧ୍ୟାୟ ।

ମଶମୋହିଥୟମ୍ୟଃ ।

—————:)*(:————

ଶ୍ରୀଅଗବାହୁବାଚ ।

ଭୂଯ ଏବ ମହାବାହୋ ! ଶୃଗୁ ମେ ପରମଂ ବଚଃ ।

ସତେହଙ୍କ ଶ୍ରୀଯମାଣାୟ ବକ୍ଷ୍ୟାମି ହିତକାମ୍ୟମ୍ୟା ॥ ୧ ॥

ନ ମେ ବିଦୁଃ ଶ୍ରରଗଣାଃ ପ୍ରଭବଂ ନ ମହର୍ଷୟଃ ।

ଅହମାଦିହି ଦେବାନାଃ ମହର୍ଷୀଣାଞ୍ଚ ସର୍ବିଶଃ ॥ ୨ ॥

ଶ୍ରୀଅଗବାହୁବାଚ ଭଡ଼ିଃ ଯଂସ ପ୍ରମାଦିଦ୍ୱ ।

ସରହଙ୍ଗଂ ତଦେବୋକ୍ତଃ ଦଶମେ ମ ବିଭୂତିକଃ ॥

ଆରାଧ୍ୟତ ଜ୍ଞାନ କାରଣ ମୈଶ୍ଵରୀ ସଦେବ ପୂର୍ବତ୍ର ମଧ୍ୟମାଦିଦ୍ୱ ତଦେବ ସବିଶେବଂ ଭଡ଼ି ମତୀ
ଶାନ୍ତିକାର୍ଯ୍ୟ ପ୍ରାପକର୍ଯ୍ୟାନ୍ ପରୋକ୍ଷ ବାଦାରିବ୍ୟଃ ପରୋକ୍ଷକ ମମ ପ୍ରିୟଃ ଇତି ଶାଯେନ କିଞ୍ଚିଦ୍ବୈର୍ଯ୍ୟ
ତତ୍ତ୍ଵରେତ୍ତା ଭୂର ଇତି ପୁନରପି ରାଜବିଦ୍ୟା ରାଜ ଶ୍ରମ୍ୟମିଦ ମୁଚାତ ଇତାର୍ଥଃ । ହେମହାବାହୋ ଇତି ସଥା
ବାହୁବଳ ସର୍ବାଦିକୋନ ଦ୍ୱୟା ପ୍ରକାଶିତଃ ତତ୍ତ୍ଵତ୍ତର୍ବ୍ରକ୍ତା ବୃଦ୍ଧି ବଲମଣି ସର୍ବାଦିକୋନ ପ୍ରକାଶିତବା
ରିତି ଭାବଃ ଶୃଣ୍ମିତି ଶୃଣ୍ମମପିତଃ ବକ୍ଷାମାନେ ର୍ଥେମାଗବଧାରଣାର୍ଥଃ ଏବ । ପରମଂ ପୂର୍ବୋକ୍ତା
ଦମ୍ପ୍ରୟକ୍ରଟଃ । ତେ ହାମତି ବିଶ୍ଵତୀ କର୍ତ୍ତ୍ରଃ କ୍ରିୟାର୍ଥୀପଦମ୍ଭ ଚେତି ଚତୁର୍ଥୀ । ଯତଃ ଶ୍ରୀଯମାନାର
ପ୍ରେମବତେ ॥ ୧ ॥

ଏତଚ କେବଳଃ ଅତ୍ୟନ୍ତମାତ୍ରାତିଶ୍ୟଯେନେବ ବେଦାଃ ନାନାଥେତୀହ ନମେ ଇତି ମମ ପ୍ରଭବଂ ପ୍ରକୃତଃ
ସର୍ବ ବିଲଙ୍ଘଣ ଭବଂ ଦେବକାଃ ଜୟ ଦେବଗଣା ନ ଜ୍ଞାନତି, ତେ ବିବ୍ୟାବିଷ୍ଟାର୍ଜନ୍ତବ୍ୟରଙ୍ଗ ଜ୍ଞାନୀ-
ଶୁଣ୍ଠରୀହ ନ ମହର୍ଷ୍ୟରୋହପି ତତ୍ତ୍ଵ ହେତୁଃ, ଅହମାଦିଃ କାରଣଃ ସର୍ବରେବ ପ୍ରକାରେଃ ନହି ପିତ୍ତ-
ର୍ଜୟତତ୍ତ୍ଵ ପୁନାଜାନନ୍ତି ଭାବଃ । ନହି ତେ ଭଗବନ ବ୍ୟକ୍ତି ବିର୍ଦ୍ଦେବାନ୍ ଦାନବାଃ । ଇତା-
ପ୍ରିୟମୁଖଦାତର ପ୍ରଭବ ଶକ୍ତ୍ୟାନ୍ୟାର୍ଥତା ନ କଳ୍ପନା ॥ ୨ ॥

ହେ ମହାବାହୋ ! ତୁମି ପ୍ରେମବାନ, ତୋମାର ହିତ କାରଣାନ୍ ଆମି ପୂର୍ବେ
ମେ ସକଳ ବାକ୍ୟ ବଲିନ୍ନାହିଁ. ତଦପେକ୍ଷା ଉତ୍କଳ ବାକ୍ୟ ବଲିତେହି, ତୁମି ପୁନରାମ
ମନୋନିବେଶ ପୂର୍ବକ ଶ୍ରୀରାମାର୍ଥତା ନ କଳ୍ପନା ॥ ୧ ॥

ଦେବତା ଓ ମହର୍ଷିଗଣେର ଆମିଇ ଆଦି କାରଣ, ଅତ୍ୟବ ସେହି ଦେବତା ଓ
ଶ୍ରୀରାମାର୍ଥତା ଆମାର ଲୀଳା ପ୍ରଭବ ଅର୍ଥାତ୍ ପ୍ରାପକିକ ଜଗତେ ମରାକାର ଶକ୍ତିପେ
ଉତ୍ସର୍ଗତତା ଅବଗତ ହିତେ ପାରେନ ନା । ଦେବତା ବା ମହର୍ଷିଗଣ ସକଳେଇ ଶ୍ରୀରାମ

ଯୋମାଗ୍ରଜମନାଦିଥିଂ ବେତ୍ତି ଲୋକମହେଶ୍ୱରଙ୍ ।

ନମ୍ବ ପରବର୍କଗଃ ସର୍ବଦେଶ କାଳା ପରିଚିଛନ୍ତ୍ସ୍ୟ ତବୈତନ୍ଦେହିଶୋବ ଜନ୍ମ ଦେବା ଧୟବଳ ଜାନନ୍ତ୍ୟ ବ
ତତ୍ତ୍ଵ ସତର୍ଜଣ୍ଠ । ସବକ୍ଷଃ ଶୃଷ୍ଟିହ ଯୋ ମାରିତି ଯୋ ମାରିଜଃ ବେତ୍ତି କିଂ ପରମେତିନଂ ନ ଅନାଦିଃ
ସତ୍ୟଃ ତର୍ହି ଅନାଦିତାମଜମରଞ୍ଜଃ । ପରମାଜ୍ଞାନଃ ହାଂ ବେତ୍ତେବ ତତ୍ରାହଚେତି ଅଗ୍ରମଜଞ୍ଜଃ ସମୁଦ୍ରର
ଜଞ୍ଜଳି ମାରିନାଦି ମେବ୍ୟୋବେତି ଇତ୍ୟଥଃ । ମାରିତି ପଦେନ ସମୁଦ୍ରର ଜଞ୍ଜଳି ବୁଧାତେ ଜନ୍ମ କର୍ମଚ
ମେ ଦିବ୍ୟ ମିତି ମହାତ୍ମଃ ମମ ଜନ୍ମବନ୍ଧଃ ପରମାଜ୍ଞାନଃ ଚ ଇତ୍ୟାଭୟମପି ମେ ପରମଃ ସତ୍ୟଃ
ଅଚିନ୍ତ୍ୟ ଶକ୍ତି ମିକ୍କମେବ । ଯତ୍କଂ । ଅଜୋଇପି ସମବ୍ୟାଯାମ୍ବା ସଂଭାବୀତି । ତଥା ଚୋବକ
ବ ବାକ୍ୟଃ । କର୍ମାଣ୍ୟନୀହମ୍ୟ ଭବୋଭବସମ୍ୟାତେ ଇତ୍ୟାଦାନନ୍ତରଃ ଖଦ୍ୟାତି ଧୀର୍ଦ୍ଧାରିହ ଇତି । ଅତ୍ର
ଆତାଗବତାମୃତକାରିକାଂ । ତତ୍ତ୍ଵବାସ୍ତବଃ ଚେତ୍ସାଦିଦାଃ ବୁଦ୍ଧିଭବ ସ୍ତଦା । ନୟା । ଦେବେତ୍ୟତୋ

ବୁଦ୍ଧି ବଲେ ଆମାର ତତ୍ତ୍ଵ ଅଧେଷଣ କରେନ । ତାହାତେ ତୋହାରା ପ୍ରାପକ୍ଷିକ ବୁଦ୍ଧି
ଭେଦ କରିବାର ସମ୍ମ ସହକାରେ ପ୍ରାପକ୍ଷେର ବିପରୀତ କୋନ ଅବ୍ୟକ୍ତ, ଅପରିକ୍ଷ୍ଟୁଟ
ନିଶ୍ଚିର, ସ୍ଵର୍ଗପ ହୀନ ଓ ଶୁଦ୍ଧ ବ୍ରକ୍ଷକେଇ କିଯିଥି ପରିମାଣେ ଉପଲବ୍ଧି କରିଯା ତାହାଇ
ଯେ ପରମ ତତ୍ତ୍ଵ ଏକପ ମନେ କରେନ । କିନ୍ତୁ ପରମ ତତ୍ତ୍ଵ ତାହା ନୟ । ପରମ ତତ୍ତ୍ଵ ସ୍ଵର୍ଗପ
ଆମି ସର୍ବଦା ଅଚିନ୍ତ୍ୟ ଶକ୍ତି ବଲେ ସ୍ଵପ୍ନକାଣ, ନିର୍ଦ୍ଦୋଷ ଶୁଣ ସମ୍ପନ୍ନ, ନିତ୍ୟ ସ୍ଵର୍ଗପ
ବିଶିଷ୍ଟ ସଚିଦାନନ୍ଦ ମୂର୍ତ୍ତି । ଆମାର ଅପରାଶକ୍ତିତେ ଆମାର ପ୍ରତିଭାତ ସ୍ଵର୍ଗପିଇ
ଈଶ୍ୱର । ଅପରାଶକ୍ତି ହାରା ବନ୍ଦଜୀବଦିଗେର ଚିନ୍ତାର ସୀମାତ୍ତିତ ଆମାର
ଏକଟୀ ଅକ୍ଷ୍ଟୁଟ ମୂର୍ତ୍ତିଇ ବ୍ରକ୍ଷ । ଅତ୍ରେବ ଈଶ୍ୱର ବା ପରମାଯା ଏବଂ ବ୍ରକ୍ଷ ଏହି ଛୁଇ-
ଟୀଇ ଆମାର କ୍ଷୁଟ୍ଟିବ୍ୟ, କୃଷ୍ଟ ବସ୍ତ୍ରତେ ଅସ୍ତ୍ର ଓ ବ୍ୟତିରେକ ଭାବେ ଲକ୍ଷିତ ହୟ ।
ଆମି ସ୍ଵଯଂ କଥନ ନିଜ ଅଚିନ୍ତ୍ୟ ଶକ୍ତି କ୍ରମେ ପ୍ରାପକ୍ଷେ ସ୍ଵରଗପେ ଉଦିତ ହେବ ।
ତଥନ ଉତ୍ସ ଧୀଶକ୍ତି ସମ୍ପନ୍ନ ଦେବତା ଓ ମହର୍ଷିଗଣ ଆମାର ଅଚିନ୍ତ୍ୟ ଶକ୍ତିର ସାମର୍ଥ୍ୟ
ବୁଝିତେ ନା ପାରିଯା ସ୍ଵଯଂ ମାଯାଦ୍ଵାରା ଆନ୍ତର ହିଁଯା ଆମାର ଏହି ସ୍ଵରଗାବିର୍ତ୍ତାବକେ
ଈଶ୍ୱର ତତ୍ତ୍ଵ ବଲିଯା ମନେ କରେ । ଏବଂ ଶୁଦ୍ଧ ବ୍ରକ୍ଷଭାବକେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଜାନିଯା ତାହାତେ
ସ୍ଵରଗପେ ଲମ୍ବାହୁସନ୍ଧାନ କରେନ । କିନ୍ତୁ ଆମାର ଭକ୍ତ ମକଳ ସ୍ଵିମ୍ କ୍ଷୁଦ୍ର ଜ୍ଞାନେର
ପରିଚାଳନା ହାରା ଅଚିନ୍ତ୍ୟ ତତ୍ତ୍ଵର ଅବଗତି ସହଜ ନୟ ମନେ କରିଯା ଆମାର
ପ୍ରତି ଭକ୍ତି ବୃତ୍ତିରେ ଅମୁଶୀଳନ କରେନ । ତାହାତେ ଆମି ଦଖିର୍ଜ ହିଁଯା ତୋହା-
ଦିଗକେ ସହଜ ଜ୍ଞାନ ହାରା ଆମାର ସ୍ଵରଗାହୁଭୂତି ପ୍ରଦାନ କରି ॥ ୨ ॥

ଯିନି ଆମ୍ରାକେ ସର୍ବଲୋକେର ମହେଶ୍ୱର ଓ ଅନାଦି ବଲିଯା ଜାନେବ ଅର୍ଥାତ୍
ଆମାର ପ୍ରମାଦେ ଏହି ସଚିଦାନନ୍ଦ ସ୍ଵରଗପେ ସର୍ବ ଶ୍ରେଷ୍ଠତ ଏ ଅନାଦିର ଅବଗତ
ପ

ଅସଂମୁଚ୍ଛଃ ସର୍ବପାର୍ବିତେ ପ୍ରମୁଚ୍ୟତେ ॥ ୩ ॥
 ବୁଦ୍ଧିଜିତ୍ତନମସଂମୋହଃ କ୍ଷମା ସତ୍ୟ ଦୟଃଶମଃ ।
 ଶୁଦ୍ଧଃ ଦୁଃଖଃ ଭବୋହଭାବୋ ଭୟଧାତୟମେବଚ ॥ ୪ ॥
 ଅହିଂସା ସମତା ତୁଣ୍ଡିତପୋଦାନଂ ସଶୋହୟଶୁଃ ।
 ଭବନ୍ତିଭାବାଭୂତାନାଂ ମତ୍ତେବପୃଥିଗୁଧାଃ ॥ ୫ ॥

ହିଚିତ୍ପାଶକ୍ତିନାମ୍ବୁଦ୍ଧ କାରଣ । ତଥାଏ ସଥା ମମ ବାଲେ ଦାମୋଦରଙ୍କ ଲୌଲାରୀମେକଦୈବ କିଳିଣୀ
 ବଜଳାଏ ପରିଚିତ୍ତରେ ଦାଜା ସାବକ୍ଷାଦପରିଚିତ୍ତରେ ଚାତର୍କ୍ୟମେବ ତଥେବ ମହିଜିତ ଜୟବନ୍ଦେ ଚାତର୍କ୍ୟ
 ଏବ । ଦୁର୍ବୋଧମେଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟକାହ ଲୋକ ମହେଦରଃ ତବ ସାରଥି ମପି ସର୍ବେଷାଂ ଲୋକାନାଃ ମହାନ୍ତମୀୟରଃ
 ମୋବେଦ ମେବ ମର୍ତ୍ତ୍ୟୁ ମଧ୍ୟେ ଅସଂମୁଚ୍ଛଃ ସର୍ବ ପାଗ୍ରଭକ୍ତି ବିରୋଧିଭି । ଯନ୍ତ୍ରଅଜ୍ଞାନାଦିଭ୍ର
 ଅର୍ବେଦରହାନ୍ତେବ ବାନ୍ତବାନିଶ୍ୱର୍ଜନ ବଢାନୀନିତୁ ଅନୁକରଣ ଆଜି ପିନ୍ଧାନୀତି ବ୍ୟାଚଟଟ ନ ମଂମୁଚ୍ୟବ
 ସର୍ବପାର୍ବିତ ନ ପ୍ରମୁଚ୍ୟତ ଇତ୍ୟର୍ଥ ॥ ୩ ॥

ନଚ୍ଚାନ୍ତଜାଃ ସୁବୁଜ୍ଞାଦିଭି ମତର୍ଥଃ ଜ୍ଞାତୁଃ ଶକ୍ତି ସତୋବୁଜ୍ଞାଦୀନାଃ ମହାଦିଵଶାୟାଶୁଶ୍ର
 ଜନ୍ମାଶ୍ରାଗନ୍ତଏବ ଜ୍ଞାତାନାମପି ଶୁଣାତୀତେ ସହି ନାହିଁ ସତଃ ଅବେଶ ଯୋଗଃତେତ୍ୟାହ ବୁଦ୍ଧିଃଶ୍ରାଵ୍ୟ
 ନିଶ୍ଚର ସାରଥ୍ୟଃ ଜ୍ଞାନମାନାମ୍ବୁଦ୍ଧ ବିବେକଃ ଅସଂମୋହା ବୈଯଗ୍ରାଭାବଃ ଏତେ ଅରୋଭାବ ମତର୍ଥ ଜ୍ଞାନ
 ହେତୁଦେବ ମଂଭାବ୍ୟାମାନ ହେତୁ ନତୁ ହେତୁଃ । ପ୍ରସଙ୍ଗାଦଶାପିତାବାନ ଲୋକେମୁ ଦୃଢ଼ା ନ ମତଏବେ-
 ଭୂତାନାହ କ୍ଷମା ସହିକୁଃ ସତଃ ସର୍ଵଭାବଗଂ ଦମୋରାହେଜ୍ଞିଯ ବିଗ୍ରହଃ ଶମୋଃକ୍ଷରିଜ୍ଞିଯ ବିଗ୍ରହଃ
 ଏତେ ମାହିକଃ । ଶୁଦ୍ଧଃ ମାହିକଃ ଦୁଃଖଃ ତାମଂଭବାଭାବୋ ଜୟ ମୃତ୍ୟ ଦୁଃଖ ବିଶେଷୋ । ତରଃ
 ତାମଂ ଅଭୟଃ ଜ୍ଞାନୋଥଃ ମାହିକଃ ରାଜ୍ମାନ୍ତର୍ଥଃ ରାଜ୍ମସଂ ॥ ୪ ॥

ସମତା ଆଜ୍ଞୋପମୋଳ ସର୍ବତ୍ର ଶୁଦ୍ଧ ଦୁଃଖାଦି ଦର୍ଶନ । ଅହିଂସା ସମତେ ମାହିକୋତୁଣିଃ
 ମନ୍ତ୍ରୁଣିଃ ମା ନିରଗାଧିଃ ମାହିକୀମୋପାଧିଷ୍ଠ ରାଜ୍ମୀ ତପୋଦାନେ ଅପି ମୋପାଧି ନିରଗାଧି-
 ଜ୍ଞାନଃ ମାହିକରାଜ୍ମେ ସଶୋହସଶୋସୀ ଅପିତଥା । ମତଇତି ଏତେ ମନ୍ମାରାତୋ ଭବନ୍ତୋହପି
 ମତି ଶକ୍ତିମତୋରେକ୍ୟାଂ ମତଏବ ॥ ୫ ॥

ହନ, ତିନି ପ୍ରେପକ୍ଷ-ଦୁଷ୍ଟ ବୁଦ୍ଧି କ୍ରମ ସମସ୍ତ ପାପ ଆର୍ଥୀ ଅପବିତ ଭାବ ହିତେ
 ଶୁଦ୍ଧି ଲାଭ କରେନ ॥ ୩ ॥

ଶାନ୍ତି ପୁରୁଷେରା ସୁବୁଦ୍ଧ ଦ୍ୱାରା ଆମାର ତର୍ବ କେନ ଜ୍ଞାନିତେ ପାରେ ନା,
 ତାହାର ହେତୁ ଏହି ଯେ ଶୁଦ୍ଧାର୍ଥ ନିଶ୍ଚ ସାରଥ୍ୟକ୍ରମ ବୁଦ୍ଧି, ଆଆନାମ୍ବୁଦ୍ଧ ବିବେକକ୍ରମ
 ଜ୍ଞାନ ଓ ଅସଂମୋହ ତଥା କ୍ଷମା, ସତ୍ୟ, ଦୟ, ଶମ, ଶୁଦ୍ଧ, ଦୁଃଖ, ଭବ, ଅଭ୍ୟାସ, ଅହିଂସା,
 ମନ୍ତ୍ରା, ତୁଣି, ତପଃ, ଦାନ, ସଶ, ଅବଶଃ, ଏହି ମମନ୍ତରେ ଭୂତ ମକଳେର ଭାବ । ଆଜିଏ

ମହର୍ଷେଃ ସମ୍ପୁର୍ଣ୍ଣ ପୂର୍ବେ ଚତ୍ତାରୋ ଅନବସ୍ଥା ।

ମନ୍ତ୍ରବା ମାନସା ଜାତା ସେବାଃ ଲୋକଇଶ୍ଵାଃ ପ୍ରଜାଃ ॥ ୬ ॥

ଏତାଃ ବିଭୂତିଂ ଯୋଗକ୍ଷମ ଏମ ଯୋ ବେତ୍ତି ତସ୍ତତଃ ।

ମୋହବିକଲେନ ଯୋଗେନ ସୁଜ୍ୟତେ ନାତ୍ର ସଂଶୟଃ ॥ ୭ ॥

ବ୍ରଜି ଜାନା ସଂମୋହାନ ସ୍ଵତଥ୍ ଜାନେ ହସର୍ଥାମୁକ୍ତ ତସ୍ତତୋ ହପି ତତ୍ରା ସମ୍ର୍ଥାନାହ ମହର୍ଷେ
ସମ୍ପ ମରୀଚାଦୟଃ ତେଜ୍ୟୋଗି ପୂର୍ବେ ହଞ୍ଚେ ଚତ୍ତାରଃ ସନକାଦୟଃ ମନ୍ବଚତୁର୍ଦ୍ଦଶ ସ୍ଵାୟମ୍ଭୁବାଦୟଃ ମନ୍ତ୍ର
ଏବ ହିରଣ୍ୟ ଗର୍ଭାଜ୍ଞନଃ ସକାଶାଙ୍କାବୋ ଜନ୍ମ ସେବାଂତେ । ମାନସା ମନ ଆଦିଭ୍ୟ ଉତ୍ସପନ୍ନାଜାତାଃ
ଅତ୍ୱବିଭିତାର୍ଥଃ । ସେବାଃ ମରୀଚାଦୀନାଃ ସନକାଦୀନାଃ ଇମା ବ୍ରାହ୍ମଣାଦ୍ୟା ଲୋକେ ବର୍ତ୍ତମାନଃ ପ୍ରଜାଃ
ପୁତ୍ର ପୌତ୍ରାଦିରପାଃ ଶିଷ୍ୟ ପ୍ରଶିଷ୍ୟ ରୂପାଶ ॥ ୬ ॥

କିନ୍ତୁ ଭଜାହ ସେକମା ପ୍ରାହ ଇତି ମହୁତେ ର୍ଦନନ୍ୟଭକ୍ତ ଏବମ ତ୍ରୈପାଦାନ୍ତବାଚି ଦୃଢ଼ ମାନ୍ତ୍ରିକଃ
ଦ୍ୱାନୋ ମନ୍ତ୍ରଃ ବେତ୍ତିତାହ ଏତାଃ ସଂକେପେନୈବ ବକ୍ଷ୍ୟମାନାଃ ବିଭୂତିଂ ଯୋଗଃ । ଭକ୍ତି ଯୋଗକ୍ଷମସ୍ତ
ସ୍ଵତୋ ବେତ୍ତି ମ୍ତ୍ରଭୋତ୍ତମଃ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ବାକ୍ୟାଦିମେବ ପରମଃ ତସ୍ତମିତି ଦୃଢ଼ତରାନ୍ତିକ୍ୟବାନେବ ଯୋ
ବେତ୍ତି ସଃ । ଅବିକଲେନ ନିଶ୍ଚଲେନ ଯୋଗେନ ମନ୍ତ୍ର ଜାନ ଅକ୍ଷଣେନ ସୁଜ୍ୟତେ ସୁଜ୍ୟତବେଦେତ୍ର ନାନ୍ତି
କୋପି ସମ୍ଭେଦଃ ॥ ୭ ॥

ଏ ସକଳେର ଆମି କାରଣ ବଟେ, କିନ୍ତୁ ଆମି ଏହି ସକଳ ହିତେ ପୃଥିକ । ଆମାର
ଅଚିନ୍ତ୍ୟ ଭୋବାତ୍ମଦ ତସ୍ତ ଜାନିତେ ପାରିଲେ, ଆର କିଛୁଇ ଅଜ୍ଞାତ ଥାକେ ନା ।
ଶକ୍ତି ଓ ଶକ୍ତିମାନ ଯେମନ ଅପୃଥିକ୍ ହଇଯାଓ ଭିନ୍ନ ସେହିରୂପ ଶକ୍ତିମାନ ସେ
ଆମି ଆମା ହିତେ ଆମାର ଶକ୍ତି ନିଃଶ୍ଵତ ସମ୍ପତ୍ତ ବସ୍ତ ଓ ଭାବମୟ ଜଗଂ
ନିର୍ଭ୍ୟ ଓ ଅପୃଥିକ୍ ହଇଯାଓ ଭିନ୍ନ ॥ ୮ ॥ ୯ ॥

ମରୀଚାଦି ସମ୍ପ ଧ୍ୟ, ତାହାର ପୂର୍ବଜାତ ସନକାଦି ଚତୁର୍ଷୟ ଏବଃ ସ୍ଵାୟମ୍ଭୁବାଦି
ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶ ମହୁ ସକଳେଇ ଆମାର ଶକ୍ତି ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ହିରଣ୍ୟ ଗର୍ଭ ହିତେ ଜନ୍ମ ଲାଭ
କରେନ । ତାହାଦେଇ ବଂଶେ ବା ଶିଷ୍ୟାଦି କ୍ରମେ ଏହି ଲୋକ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ
ହଇଯାଛେ ॥ ୯ ॥

ତସ୍ତଜାନେର ଚର୍ମ ସୀମା ସେ ଆମାର ସ୍ଵରୂପ ଜାନ ଓ ଶକ୍ତି ଜନିତ ବିଭୂତି
ଜାନ ଏବଂ ତ୍ରିଭା ଯୋଗେର ଚର୍ମ ସୀମା ସେ ଭକ୍ତି ଯୋଗ ଏହି ହୁଇ ବିଷୟ ଯିନି
ତସ୍ତ ଜାନିତେ ପାରେନ, ତିନି ଅବିକଳ ଅର୍ଥାତ୍ ଦୈତ୍ୟ ରହିତ ଯୋଗେର ଅଛୁ
ଟିନ କରେନ ॥ ୧ ॥

ଅହଂ ସର୍ବସ୍ୟ ପ୍ରଭବୋ ମତଃ ସର୍ବଂ ପ୍ରବର୍ତ୍ତତେ ।

ଇତି ମହା ଭଜନେ ମାଂ ବୁଧାଭାବ ସମସ୍ତିତାଃ ॥ ୮ ॥

ମଚିତ୍ତା ମଦ୍ଗତ ପ୍ରାଣା ବୋଧଯନ୍ତଃ ପରମ୍ପରଂ ।

କଥଯନ୍ତଃ ମାଂ ନିତ୍ୟଂ ତୁଷ୍ୟନ୍ତିଚ ରମଣ୍ତିଚ ॥ ୯ ॥

ତତ୍ତ୍ଵ ମହେଶ୍ୱରୀ ଲକ୍ଷଣଃ ବିଭୂତି ମାହ ଅହଂ ସର୍ବସ୍ୟ ପ୍ରାକୃତ ସଞ୍ଚ ମାତ୍ରସ୍ୟ ଅଭବଃ ଉତ୍ପତ୍ତି ଆହୁର୍ବୀବୟୋଃ ହେତୁଃ । ମତ ଏବାନ୍ତରୀମି ସଙ୍କଳପାଂ ସର୍ବଂ ଜଗଂ ପ୍ରବର୍ତ୍ତତେ ଚେଷ୍ଟତେ ତଥା ମତ ଏବ ନାରଦାମ୍ବତାରାଜ୍ଞକାଂ ସର୍ବଂ ଭକ୍ତି ଜାନ ତପଃ କର୍ମାଦିକଂ ସାଧନଃ ତତ୍ତ୍ଵ ସାଧ୍ୟକ ପ୍ରତ୍ୱଭିଂ ତବତି । ଐକାନ୍ତିକ ଭକ୍ତି ଲକ୍ଷଣଃ ଯୋଗମାହ ଇତିମହା ଆନ୍ତିକ୍ୟତୋ ଜାନେନ ବିଶିତ ଇତାର୍ଥଃ । ଭାବୋ ଦାସା ସଥାଦି ତୁଦ୍ୟତାଃ ॥ ୮ ॥

ଏତାଦୁଶ ଅନନ୍ତ ଭକ୍ତା ଏବ ମ୍ଯାପ୍ରସାଦାମକ ବୁଦ୍ଧି ଯୋଗଃ ପୂର୍ବୋକ୍ତ ଲକ୍ଷଣଃ ଦୁର୍ବୋଧମପି ମନ୍ତ୍ରଜାନଂ ପ୍ରାପ୍ତୁବ୍ରତୀତ୍ୟାହ ମଚିତ୍ତା ମନ୍ତ୍ରପ ନାମ ଶୁଣ ଲୌଳା ମାଧ୍ୟା ସାମେଦେବେ ମୁକ୍ତ ମନସଃ । ମଦ୍ଗତ ପ୍ରାଣଃ ମାଂ ବିନା ପ୍ରାଣାମ ଧର୍ତ୍ତମର୍ଦ୍ଦାଃ ଅଗତ ପ୍ରାଣାନରା ଇତି ବେ । ବୋଧଯନ୍ତଃ ଭକ୍ତି ସଙ୍କଳ ପ୍ରକାରାଦିକଂ ସୌହାର୍ଦ୍ଦେଶ ଜାପ୍ୟନ୍ତଃ । ମାଂ ମହା ସଧୁର କ୍ଲପ ଶୁଣ ଲୌଳା ମହୋଦଧିଂ କଥଯନ୍ତଃ ମନ୍ତ୍ରପାଦି ବ୍ୟାଧ୍ୟାନେନୋକ୍ତିର୍ବନାଦିକଂ କୁର୍ବନ୍ତଃ ଇତୋବେ ସର୍ବ ଭକ୍ତିବ୍ରତି ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଶ୍ରବନ ଶ୍ରବନ କୀର୍ତ୍ତନାମାତ୍ରାନି । ତୁଷ୍ୟନ୍ତି ଚ ରମଣ୍ତି ଚେତି ଭକ୍ତ୍ୟାବ ସମ୍ପୋଷଚ ରମଣକ୍ଷେତି ରହନ୍ତଃ । ସହା ସାଧନ ଦଶାଯାମପି ଭାଗ୍ୟବଶାଂ ଭଜନେ ବିରିଷ୍ଟେ ସଂପଦ ମାନେ ସତି ତୁଷ୍ୟନ୍ତି ତଦୈବ ଭାବି ସ୍ଥିର ସାଧ୍ୟଦଶା ମହୁତ୍ୟ ରମଣ୍ତିଚ ମନସା ଅପ୍ରଭୁନା ମହରମଣି ଚେତି ରାଗାନ୍ତଃ ଭକ୍ତି ଦେଇତିଥା ॥ ୯ ॥

ଅପ୍ରାକୃତ ଓ ପ୍ରାକୃତ ସମସ୍ତ ବଜ୍ରର ଉତ୍ପତ୍ତି ହାନ ବଲିଯା ଆମାକେ ଜାନ । ଏହି କ୍ଲପ ଅବଗତ ହଇଯା ଭାବ ଅର୍ଥାଂ ଶୁଦ୍ଧ ଭକ୍ତି ସହକାରେ ଆମାକେ ଯାହାରା ଭଜନ କରେନ, ତୋହାରାହି ପଣ୍ଡିତ । ଅପର ସକଳେଇ ଅପଣ୍ଡିତ ॥ ୮ ॥

ଏତାଦୁଶ ଜ୍ଞାନଯ ଭକ୍ତ ଦିଗେର ଚରିତ ଏହିକ୍ଲପ । ତୋହାରା ଚିତ୍ତ ଓ ପ୍ରାଣକେ ସମ୍ୟକ୍ ଆମାତେ ସମର୍ପଣ କରତ ପରମ୍ପର ଭାବ ବିନିମୟ ଓ ହରି କଥାର କଥୋପକଥନ କରିଯା ଥାକେନ । ସେଇ କ୍ଲପ ଶ୍ରବନ କୀର୍ତ୍ତନ ଦ୍ୱାରା ସାଧନାବନ୍ଧାଯ ଭକ୍ତି ଶୁଦ୍ଧ ଓ ସାଧ୍ୟାବନ୍ଧାୟ ଅର୍ଥାଂ ଲକ୍ଷ ପ୍ରେସ ଅବଶ୍ୟାବ ଆମାର ସହିତ ରାଗ ମାର୍ଗେ ଭର୍ଜ ରମଣ୍ତିଗତ ମଧୁର ରମ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସମ୍ପୋଗ ପୂର୍ବକ ଗମଣ କରିଯା ଥାକେନ ॥ ୯ ॥

ତେସାଂ ସତତ୍ୟୁକ୍ତାନାଂ ଭଜତାଂ ଶ୍ରୀତି ପୂର୍ବକଂ ।

ଦଦାମି ବୁଦ୍ଧି ଯୋଗଂ ତଃ ଯେନ ମାୟପଦ୍ୟାନ୍ତିତେ ॥ ୧୦ ॥

ତେସାମେବାଚୁ କମ୍ପାର୍ଥମହଞ୍ଜାନଜଂ ତମଃ ।

ନାଶ୍ୟାମ୍ୟାତ୍ମ ଭାବଶ୍ରେଷ୍ଠ ଜ୍ଞାନଦୀପେନ ଭାସ୍ତା ॥ ୧୧ ॥

ନମ୍ର ଭୂଷାନ୍ତି ଚ ରସନ୍ତି ଚେତି ହୁଙ୍କାର ଭକ୍ତ୍ୟେବ ପରମାନନ୍ଦୋ ଗୁଣାତୀତ ଇତା
ବଗତଃ କିନ୍ତୁ ତେସାଂ ସ୍ଵ ସାକ୍ଷାତ୍ ପ୍ରାଣ୍ତୀ କଃ ଅକାରଃ ସଚ କୃତଃ ସକାଶାତ୍କରବଗତ୍ସବ୍ୟା
ଇତାପେକ୍ଷାରାମାହ ତେସା ମିତି ସତତ ଯୁକ୍ତାନାଂ ନିତ୍ୟ ସେବ ମ୍ଯା ସଂଯୋଗା କାତିଥିଣାଃ
ତଃବୁଦ୍ଧି ଯୋଗଃ ଦଦାମି ତେସାମେବ ଉତ୍ସାବଯାମୀତି ସ ବୁଦ୍ଧି ଯୋଗଃ ସତୋହୁ
ଜ୍ଞାନ କୁତଳିଦ୍ଵାରା ପାଦିଗନ୍ତ ସରକାଃ କିନ୍ତୁ ମନେକ ଦେଇ ମନେକ ପ୍ରାହା ଇତି ଭାବଃ । ମାୟ
ପଦାନ୍ତି ମାୟପଲଭତେ ସାକ୍ଷାତ୍କରିକଟଂ ପ୍ରାପ୍ତୁ ବସ୍ତି ॥ ୧୦ ॥

ନମ୍ରଚ ବିଦ୍ୟାଦିବ୍ରତିଂ ବିନା କଥଃ ବ୍ସଦିଗମଃ ତତ୍ତ୍ଵାତ୍କରିପିତର୍ଦର୍ଶଃ ଯତନୀୟୀ ସେବ ତତ୍ର ନହି
ନହିତାହ ତେସାମେବ ନନ୍ଦହେଷ୍ଟାଃ ଯୋଗିନାଃ ଅହୁକମ୍ପାର୍ଥଃ ମଦହୁକମ୍ପା ଯେନ ଅକାରେଣ ଶ୍ରାନ୍ତଦର୍ଶ
ମିତର୍ଦର୍ଶଃ ତୈରମନୁକମ୍ପା ଆଣ୍ଟୋ କାପି ଚିନ୍ତା ନ କର୍ଯ୍ୟା ଯତ ତେସାଂ ମଦହୁକମ୍ପା ଆଣ୍ଟୀର୍ଥମ
ହମେବ ଯତରାନୋ ବର୍ତ୍ତେ ଏବେତି ଭାବଃ । ଆସ୍ତାବାବହୁଃ ତେସାଂ ବୁଦ୍ଧି ବୁଦ୍ଧୋ ହିତଃ । ଜ୍ଞାନଃ
ମନେକ ପ୍ରକାଶ୍ୱାରମାତ୍ରିକଃ ନିଶ୍ଚିନ୍ଦେପିଭକ୍ତୁଥ ଜ୍ଞାନତୋପି ବିଲକ୍ଷଣଃ ଯତ୍ତଦେବଦୀପନେନ ।
ଅହମେବ ନାଶ୍ୟାମୀତି ତେଃ କଥଃ ତର୍ଦର୍ଶ ପ୍ରୟତନୀୟଃ । ତେସାଂ ନିତ୍ୟାତି ଯୁକ୍ତାନାଂ ଯୋଗ କ୍ଷେତ୍ର
ବାବହାରିକଃ ପାରମାର୍ଥିକଳ ସର୍ବୋପିଭାରୋ ମହା ବୋଚୁ ମୁକ୍ତୀକୃତ
ଏବେତି ଭାବଃ । ଶ୍ରୀମତ୍ତପଦଗୀତା ସର୍ବ ସାର ତୁତା ତୁତାପତାପହ୍ୱ । ତୁତଃ ଶୋକୀର ମାଧ୍ୟାତା ଧ୍ୟାତା
ସର୍ବ ନିଶ୍ଚର୍ଚକ୍ର ॥ ୧୧ ॥

ନିତ୍ୟ ଭକ୍ତି ଯୋଗ ହାରା ସୀହାରା ଶ୍ରୀତି ପୂର୍ବକ ଆମାର ଭଜନା କରେନ,
ଆମି ତୋହାଦେର ଶୁଦ୍ଧ ଜ୍ଞାନ ଜନିତ ବିଶଳ ପ୍ରେସ ଯୋଗ ଦାନ କରି । ତୋହାରା
ତାହାହାରା ଆମାର ପରମାନନ୍ଦ ଧାରକେ ଲାଭ କରେନ ॥ ୧୦ ॥

ଏକପ ଭକ୍ତି ଯୋଗେର ଅହୁର୍ତ୍ତାତା ଦିଗେର ଅଜାନ ଥାକିତେ ପାରେନା ।
ଏକପ ଅନେକେର ମୁନେ ଉଦୟ ହୟ ସେ, ସୀହାରା ଅତ୍ୟ ନିରସନ କ୍ରମେ ତ୍ୱ ବସ୍ତର
ଅହୁମନ୍ଦାନ କରେନ, ତୋହାରା ସ୍ଥାର୍ଥ ଜ୍ଞାନ ଲାଭ କରେନ । କେଇନ ଭକ୍ତି ଭାବେର
ଅହୁଶୀଳନ କରିଲେ ମେହି ଦୁର୍ଲଭ ଜ୍ଞାନ କିଳପେ ପାଓଇବା ଯାଇବେ । ହେ ଅର୍ଜୁନ !
ଇହାତେ ମୂଳ କୃତ୍ତିଏ ଏହି ନିଜ ବୁଦ୍ଧିର ଅହୁଶୀଳନ କ୍ରମେ କୁଜ ଜୀବ କଥନଇ ଅସୀମ
ମନ୍ୟ ତଥେର ଜ୍ଞାନ ଲାଭ କରିତେ ପୁରେନା । ସତେ ବିଜ୍ଞାର କରକ କିଛୁତେଇ

ଅର୍ଜୁନ ଉଚ୍ଚାଚ ।

ପରଂ ବ୍ରଜ ପରଂ ଧାର ପବିତ୍ରଂ ପରମ ଭବାନ ।

ପୁରୁଷଂ ଶାଖତଂ ଦିବ୍ୟମାଦିଦେବମଜଂ ବିଭୂଂ ॥ ୧୨ ॥

ଆହୁତ୍ୱ । ମୃଷୟଃ ସର୍ବେ ଦେବର୍ଥିନାରଦ ଶ୍ଵର ।

ଅସିତୋ ଦେବଲୋ ବ୍ୟାସଃ ସ୍ଵର୍ଗୈବ ଭବୀର୍ଥିମେ ॥ ୧୩

ସର୍ବମେତଦୃତଂ ମନ୍ୟେ ଯମ୍ବାଂ ବଦ୍ସି କେଶବ !!

ସଂକ୍ଷେପେନୋକ୍ତମର୍ଥଂ ବିନ୍ଦୁରେଣ ଶ୍ରୋତୁଁ ବିଜ୍ଞନ ଜ୍ଞାତି ପୂର୍ବକମାହ ପରମିତି ପରଂ ସର୍ବୋତ୍ତମାଂ ଧାର ଶ୍ରାବନ୍ତମରଂ ବପୁରେର ପରଂ ବ୍ରଜ । ଗୃହଦେହର୍ଷିଟ, ପ୍ରଭାବା ଧାରାନୀତାମରଃ । ତଙ୍କାମେ ଭବାନ ଭୟତି । ଜୀବତେବ ତବ ମେହ ଦେହି ବିଭାଗୋ ନାତ୍ମୀତି ଭାବଃ । ଧାର କୌତୁଳ୍ୟଃ ପରଃ ପବିତ୍ରଂ ଜଟିଶ୍ଚା ଶବ୍ଦିତାମାଲିଙ୍ଗ ହରଂ ଅତେବ କ୍ଷୟରୋହପିତାଃ ଶାଖତଃ ପୁରୁଷମାହଃ ପୁରୁଷାକାରଭାସ ନିତ୍ୟଃ ବଦନ୍ତି ॥ ୧୨ ॥

ନାତ୍ର ମୟ କୋହପ୍ୟ ବିଦ୍ୟାସ ଇତ୍ୟାହ ସର୍ବମିତି କିଞ୍ଚିତେ ଖ୍ୟାତଃ ପରଂ ବ୍ରକ୍ଷଧାରାନଂ ଧାଂ ଅଜଂ ଆହୁରେବ ନ୍ତ୍ରୁ ତେ ବାତିଂ ଜନ୍ମ ବିଦ୍ଵଃ । ପରବ୍ରଜ ସର୍ବପଞ୍ଚ ତବ ଅଜନ୍ମଃ ଜନ୍ମବନ୍ତକ କିଂ ଏକାକି ମିତିତୁନ ବିଚୁରିତାର୍ଥଃ । ଅତେବ ନମେ ବିଦ୍ଵଃ ହରଗନ୍ଧାଃ ପ୍ରଭବନ ମହର୍ଷର ଇତି ଦ୍ୱାରାହୁତଂ ତ୍ରଣ

ବିଶୁଦ୍ଧଜ୍ଞାନ ଲାଭ କରିବେନା । ତବେ ଯଦି ଆସି କୁପା କରି, ତାହା ହିଲେ ଅନାଯାସେ, ଆମାର ଅଚିନ୍ତ୍ୟ ଶକ୍ତିବଳେ କୁଦ୍ରଜୀବେର ମୟକ୍ ଜ୍ଞାନ ଲାଭ ହିତେ ପାରେ । ସୀହାରା ଆମାର ଏକାନ୍ତ ଭକ୍ତ ତୀହାରା ଅନାଯାସେ ଆମାକେ ଆସ୍ତି ଭାବଶ କରିଯା ଆମାର ଅଲୋକିକ ଜ୍ଞାନ ଦୀପ ଦ୍ୱାରା ଆଲୋକିତ ହନ । ଆସି ବିଶେଷ ଅମୁକମ୍ପା ପୂର୍ବକ ତାହାଦେର ହଦରେ ଅବହିତି କରତ ତାହାଦେର ଅଢ଼ ମନ୍ଦ ସମ୍ପତ୍ତଃ ସେ ଅଜ୍ଞାନ ଜ୍ଞାତ ଅନ୍ତକାର, ତାହା ମଞ୍ଚୁର୍ଣ୍ଣ କ୍ରମେ ନାଶ କରି । ସେ ଶୁଭ ଜ୍ଞାନେ ଜୀବେର ଅଧିକାର ତାହା ଭକ୍ତି ଅମୁଶୀଳନ କ୍ରମେହି ଉଦିତ ହସ । ତକ୍ ଦ୍ୱାରା ତାହା ଲକ୍ଷ ହସ ନା ॥ ୧୧ ॥

ଗୀତାଶାସ୍ତ୍ରର ସାରଭୂତ ଉତ୍ତ ପାଚଟି ଶୋକ ଶ୍ରବଣ କରିଯା ଅର୍ଜୁନ ମହାଶୟ ଯିବୁଟୀକେ ଆର୍ମୀ ସରଳ କରିଯା ବୁଦ୍ଧିବାର ଜନ୍ୟ କହିଲେନ, ହେ ଶ୍ରଗବାନ । ଦେବର୍ଥି ନାରଦ, ଅସିତ, ଦେବଲ, ବ୍ୟାସ ପ୍ରଭୃତି ଶ୍ରବଣ ଓ ଆପନି ପରଂ ଶ୍ଵାପନ କରିଯାଇଛେ ସେ, ସଜ୍ଜଦୋନନ୍ଦ ସ୍ଵର୍ଗପ ଆଗନିହି ପରମ ବ୍ରକ୍ଷ, ପରମ ସ୍ଵର୍ଗପ ପ୍ରଭୁ, ପବିତ୍ର, ପରମ ପୁରୁଷ, ନିତ୍ୟ, ଅନ୍ତଦେବ, ଅଜନ୍ମ ବିଭୂ । ହେ କେଶବ !

ନହିତେ ଭଗବନ୍ ! ବ୍ୟକ୍ତିଂ ବିଛୁର୍ଦେବାନ ଦାନବାଃ ॥ ୧୪ ॥
 ସ୍ଵର୍ଗେବାସନାଜ୍ଞାନଂ ବେଥ୍ ସ୍ଵର୍ଗବୋତ୍ତମ ! ।
 ଭୂତ ଭାବନ ! ଭୂତେଶ ! ଦେବ ଦେବ ! ଜଗନ୍ତେ ! ॥ ୧୫ ॥
 ବକ୍ତୁ ମହିଷ୍ୟଶେଣ ଦିବ୍ୟାହ୍ୟାଜ୍ଞ ବିଭୂତଯଃ ।
 ଯାତ୍ତିର୍ବିଭୂତିଭିର୍ଲୋକାନିମାଂ ସ୍ଵର୍ଗପ୍ୟତିର୍ତ୍ତସି ॥ ୧୬ ॥

ମର୍ବଂ ରୁତଂ ସତାମେବ ମହେ ହେ କେଶର କୋତ୍ରକା ଈଶୋକୁକ୍ରମଚତ୍ରାବପି ବୟସେ ସତ୍ୱା ଜାନେବ
ସ୍ଥାନି କିମ୍ ପୁନର୍ଦେବାନବାନାଃ ହାଂ ନ ବିଦାତି ବାଚ୍ୟ ଇତି ଭାବଃ ॥ ୧୩ ॥ ୧୪ ॥

ତମାହଂ ସ୍ଵର୍ଗେବାସନଂ ବେଥ୍ ଇତି ଏବକାରେଣ୍ଟ ତବାଜତ ଜୟ ବହାନୀନାଃ ହୃଦୟାନାମପି
ଶୀତବସମେବ ହୃତେ । ବେତି ତତ୍କଳେ ଏକାରେଣେତିତ୍ତ ମୋପି ନ ବେହିତାର୍ଥଃ ତଦପାନ୍ନା ସେବେବ
ବେଥ୍ ନ ସାଧନାନ୍ତରେ । ଅତ୍ରେବ ତଃ ପୁରୁଷେ ମହେ ଶ୍ରୀଦିଵିଷପି ମଧ୍ୟ ଉତ୍ତମଃ ନ କେବଳ ମୁତ୍ତମେବ
ହତୋ ଭୂତଭାବନ ଭୂତା ଭୂତଭାବନରୁଗ୍ମା ସେ ତଦାଦୟଃ ପରମେଷ୍ଟାଙ୍ଗା ତେବାମୀଶଃ ନ କେବଳ ମୀଳ ଏବ
ହତୋ ହେବୈତେରେ ଦେବଃ କୌଡ଼ା ଯଶ୍ଚ ଇତି ଶ୍ରୀକୌଡ଼ାପକରଣ ଭୂତା ଏବ ତେ ଇତାର୍ଥଃ । ତଦପ୍ୟପାର
କାଳଶ୍ଵର ସାଧାରଣ ଜଗରିଣ୍ଠିନା ମୟାଦୃଶାନାମପି ହୃଦୟେ ପତିର୍ବସୀତି ଚତୁର୍ବୀଃ ସର୍ଵୋଧନ ପଦାନାମର୍ଥଃ ।
ଶବ୍ଦା ପୁରୁଷୋତ୍ତମମୟେବ ବିବୁଣୋତି ହେ ଭୂତଭାବନ ସର୍ବଭୂତ ପିତଃ ପିତାପି କଞ୍ଚିରେଷେ ତତ୍ରାହ ହେ
ଭୂତେଶ ଭୂତେଶାପି କଞ୍ଚିରାଧ୍ୟନ୍ତାହ ହେ ଦେବ ଦେବ । ଦେବା ରାଧୋପି କଞ୍ଚିରପାଲରତୀତି
ତତ୍ରାହହେ ଜଗନ୍ତେ ॥ ୧୫ ॥

ତବ ତବ୍ ହର୍ମତ୍ତବ ବିଭୂତିଦେବ ମମ ଜିଜ୍ଞାସା ଜାଯତ ଇତି ଦ୍ୟୋତରନ୍ନାହ ବକ୍ତୁ ମିତି ଦିର୍ବା
ଉତ୍କଟ୍ଟାଯା ଆଜି ବିଭୂତଯନ୍ତ୍ରାବକ୍ତୁଃ ଅହ୍ସୀତ୍ୟସଃ । ନନ୍ଦଶେଷେ, ମହିତୂତ୍ସଃ ସର୍ବିବକ୍ତ୍ୟକା
ଏବ ତତ୍ରାହ ଯାତ୍ତିରି ॥ ୧୬ ॥

ଆମି ଏସକଳାଇ ସତ୍ୟ ବଲିମା ବିଶ୍ୱାସ କରି । ତୋମାର ଅଚିନ୍ତ୍ୟ ବ୍ୟକ୍ତି ତତ୍ତ୍ଵ
ଦେବ ଦାନବ ଗଣ ମଧ୍ୟେ କେହିଇ ଜାନେନା ॥ ୧୪ ॥

ହେ ଭୂତଭାବନ ! ହେ ଭୂତେଶ ! ହେ ଦେବ ଦେବ ! ହେ ଜଗନ୍ତ ପତେ ! ହେ
ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ! ତୁମିଇ ନିଜେଇ ଚିଛକି ଦ୍ୱାରା ଆପନାର ବ୍ୟକ୍ତି ତତ୍ତ୍ଵ ଅବଗତ
ଆଛ । ଜଗନ୍ତ ହୃଦୟର ପୂର୍ବେ ସେ ସନାତନ ମୂର୍ତ୍ତି ଧାକେ, ସେଇ ସଚିଦାନନ୍ଦ
ମୂର୍ତ୍ତି କି ଏକାରେ ଅତ୍ତ ବିଧିର ସ୍ଵତନ୍ତ୍ରରୁଗ୍ମେ ଅତ୍ତ ମଧ୍ୟେ ବ୍ୟକ୍ତ ହୁଏ, ଏକଥା
ନରଯୁକ୍ତି ବା ଦେବ ଯୁକ୍ତ ଦ୍ୱାରା କେହିଇ ବୁଝିତେ ପାରେନ ନା । ତୁମି ଯାହାକେ
କୁଣ୍ଡା କର, ତେଇ କେବଳ ହିହା ବୁଝିତେ ପାରେ ॥ ୧୫ ॥

ତୋମାର ସରଗ ତତ୍ତ୍ଵ ତୋମାର କୁଣ୍ଡା ଦ୍ୱାରା ଆମି ହନ୍ତମେ ଏବଂ ନେବାଗେ

କଥଂ ବିଦ୍ୟାମହଂ ଯୋଗିଃ ସ୍ତୁଃ ସଦା ପରିଚିଷ୍ଠୟନ् ।

କେବୁ କେବୁ ଚ ଭାବେବୁ ଚିନ୍ତ୍ୟାହସିଭଗବମୟା ॥ ୧୭ ॥

ବିନ୍ଦୁରେଣାଜ୍ଞନେ । ଯୋଗଂ ବିଭୂତିକୁ ଜନାର୍ଦନ ! ।

ଭୂମଃ କଥମ ତୃପ୍ତିହି ଶୃଗୁତୋ ନାନ୍ତି ମେହୟତଃ ॥ ୧୮ ॥

ଶ୍ରୀଭଗବାନୁବାଚ ।

ହଣ୍ଟ ତେ କଥୟିଷ୍ୟାମି ଦିବ୍ୟାହ୍ୟାଞ୍ଚ ବିଭୂତଯଃ ।

ଆଧାନ୍ୟତଃ କୁରୁଶ୍ରେଷ୍ଠ ! ନାନ୍ତ୍ୟତୋ ବିନ୍ଦୁରମ୍ୟ ମେ ॥ ୧୯ ॥

ବୋଗୋ ଯୋଗ ମାର୍ଗ ଶକ୍ତି ବର୍ତ୍ତତେ ସମ୍ମହେ ଯୋଗିନ ବନ ମାଲୀତ ବ୍ୟ । ସାମହଂ କଥଂ ପରିଚିଷ୍ଠୟନ୍ ସନ୍ ହାଃ ସଦା ବିଦାଃ ଜାନୀଯାଃ । ତତ୍ତ୍ଵା ମାମଭିଜ୍ଞାନାତି ସାବାନ ସକାଖିତକୃତଃ । ଇତି ବ୍ୟକ୍ତକେଃ । ତଥା କେବୁ ଭାବେବୁ ପଦାର୍ଥେ ହୁଃ ଚିନ୍ତାଃ ଉଚ୍ଚିଷ୍ଟନ ଭକ୍ତି ମର୍ମା କର୍ତ୍ତବ୍ୟା ଇତିର୍ଥଃ ॥ ୧୭ ॥

ନବହଂ ସର୍ବମ୍ୟ ପ୍ରଭବୋ ମତଃ ସର୍ବଃ ପ୍ରବର୍ତ୍ତତେ ଇତ୍ୟନେନୈବ ସର୍ବେ ପଦାର୍ଥା ମହିଭୂତଯଃ ମହୁତ । ଏବ ବିଭୂତଯଃ । ତଥା ଇତି ମହା ତତ୍ତ୍ଵକେ ମାଃ ଇତି ଭକ୍ତି ଯୋଗ ଶୋକ ଏବ ତତ୍ତ୍ଵାହ ବିନ୍ଦୁରେଣେତି ହେ ଜନାର୍ଦନବେତି ମାନୁଶ ଜନାନାଃ ଭସେବ ହିତୋପଦେଶ ମାଧୁର୍ୟୋଗ ଲୋଭ ମୁଂପାଦ୍ୟ ଅର୍ଦ୍ଧରୂପେ ଯାଚ୍ୟ-ସୀତି ବରଃ କିଂ କୁର୍ମ ଇତିଭାବଃ । ତତୁପଦେଶ କ୍ରମମୃତଃ ଶୃଗୁତଃ ଶ୍ରୀ ରମନ୍ୟା ଆସା ଦୟତଃ ॥ ୧୮ ॥

ହଣ୍ଟେତ୍ୟମୁକ୍ଷାଯାଃ ପ୍ରଧାନଃତଃ ପ୍ରଧାନୋନ ଯତ୍ତ୍ୟାସାଃ ବିନ୍ଦୁରମ୍ୟାନ୍ତୋନାନ୍ତି ବିଭୂତଯୋ ବିଭୂତୀଃ ଦିବ୍ୟା ଉତ୍ତମା ଏବ ନତୁ ତୃଣେଷକାନ୍ଦାଃ ଆତ୍ମ ବିଭୂତି ଶଦେନ ପ୍ରାକୃତ ପ୍ରାକୃତ ବିନ୍ଦୁନେବୋଚାତେ ତାମି ସର୍ବାଧୋବ ତଗବଜ୍ଞତି ମୁକ୍ତୁତ ହାତ ତଗବଜ୍ଞପୈନେବ ତାରତମ୍ୟେନଧ୍ୟେରସେ ନାଭି ମତାନି ଜ୍ଞେଯାନି ॥ ୧୯ ॥

ଆବିଭୂତ ହିତେ ଦେଖିତେଛି । ଇହାତେ ଆମି ଚରିତାର୍ଥ ହଇଯାଛି । କିନ୍ତୁ ଯେ ସକଳ ବିଭୂତି ଦ୍ୱାରା ତୁମି ଏହି ଲୋକ ସକଳେ, ବ୍ୟାପ୍ତ ହଇଯା ଆଛ । ସେହି ସକଳ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ବିଭୂତି ଅଶେଷ ରୂପେ ଜାନିତେ ଇଚ୍ଛା କରି, ତୁମି ଆମାକେ ଅହୁଗ୍ରହ ପୂର୍ବକ ବଳ ॥ ୧୬ ॥

ତୋମାତେଇ ଯୋଗ ମାର୍ଗ ଶକ୍ତି ନିତ୍ୟ ବର୍ତ୍ତମାନ ଆଛେ । ହେ ତଗବନ୍ ! ତୋମାକେ କିନ୍ନପେ ଅବଗତ ହଇବ ଓ ଚିନ୍ତା କରିବ । କି କି ଭାବେତେଇ ବା ତୁମି ଆମା ଦ୍ୱାରା ଚିନ୍ତନୀୟ ହୁଏ ॥ ୧୭ ॥

ହେ ଜନାର୍ଦନ ! ତୋମାର ଯୋଗ ଓ ବିଭୂତି ବିନ୍ଦୁତ ପୂର୍ବକ ଆମାକେ ପୁନରାସ ବଳ । ତୋମାର ତତ୍ତ୍ଵାମୃତ ଶୁଣିଲେ ଆମାର ତୃପ୍ତି ହେଉଥା ଦୂରେ ଥାକୁକ, ସରଃ ଅବଗ ପିପମା ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ବ୍ୟକ୍ତି ହସ ॥ ୧୮ ॥

ଶ୍ରୀଭଗବାନ କହିଦେଲ, ହେ ଅର୍ଜୁନ ! 'ଆମାର ଦିବ୍ୟ ବିଭୂତି ସକଳେର ଅନ୍ତ

ଅହମାଜ୍ଞା ଗୁଡ଼ାକେଶ ସର୍ବ ଭୂତାଶୟ ହିତଃ ।

ଅହମାଦିଶ ମଧ୍ୟଥ ଭୂତାନାମନ୍ତଏଚ ॥ ୨୦ ॥

ଆଦିତ୍ୟ ନାମହ ବିଶୁର୍ଜ୍ୟାତିଷାଂ ରବିରଙ୍ଗମାନ ।

ମରୀଚିର୍ଷରୁତାମଞ୍ଜି ନକ୍ଷତ୍ରାଣାମହ ଶଶୀ ॥ ୨୧ ॥

ବେଦାନାଂ ସାମବେଦୋହଞ୍ଜି ଦେବାନାମଞ୍ଜି ବାସବଃ ।

ଇନ୍ଦ୍ରିୟାଣାଂ ମନ୍ତ୍ରଚାଞ୍ଜି ଭୂତାନାମଞ୍ଜି ଚେତନା ॥ ୨୨ ॥

ରୁଦ୍ରାଣାଂ ଶକ୍ତରଚାଞ୍ଜି ବିଭେଶୋ ଯକ୍ଷରକ୍ଷଦାଂ ।

ବହୁନାଂ ପାବକଚାଞ୍ଜି ମେରଃ ଶିଥରିଣାମହ ॥ ୨୩ ॥

ଅତ୍ୟ ପ୍ରଥମ ମାର୍ମେବେକାଂଶେନ ସର୍ବବିଭୂତି କାରଣଃ ଏହ ଭାବରେତ୍ୟାହ ଅହମିତି । ଆଜ୍ଞା ପ୍ରକୃତ୍ୟନ୍ତର୍ଦୀମୀ ମହ ଅଷ୍ଟା ପ୍ରକୃତଃ ପରମାଜ୍ଞା ହେ ଗୁଡ଼ାକେଶ ଜିତନିଜ୍ଞ ଇତିଧ୍ୟାନ ସାମର୍ଯ୍ୟଃ ହୁଚାନ୍ତି । ସର୍ବଭୂତୋ ଯେ ବୈରାଜ ତ୍ରମାଶୟେହିତ ଇତି ସମାପ୍ତ ବିରାଢ଼ନ୍ତର୍ଦୀମୀ । ତଥା ସର୍ବେବାଃ ଭୂତାନାମାଶୟରେ ହିତ ଇତିବାଟି ବିରାଢ଼ନ୍ତର୍ଦୀମୀ ଚ । ଭୂତାନାମାଦିର୍ଜିମ ମଧ୍ୟ ହିତଃ ଅନ୍ତଃ ସଂହାରଃ ତତ୍ତ୍ଵେତୁରହମିତାର୍ଥଃ ॥ ୨୦ ॥

ଅଥ ନିର୍ଧାରଣ ସଂଶ୍ଲିଷ୍ଟିରେ ସମ୍ବନ୍ଧ ସଂଶ୍ଲିଷ୍ଟି ଯାବଦଧ୍ୟାଯ ସମାପ୍ତି । ଆଦିତ୍ୟାନାଂ ଧାଦଶାନାଂ ମଧ୍ୟେ ବିଶୁରହମିତି ତମାମା ଶ୍ରେଣୀ ମହିତି ପିତାର୍ଥଃ । ଏବଃ ସର୍ବତ୍ର ଏକାଶ କାରଣଃ ଜ୍ୟୋତିଷାଃ ମଧ୍ୟେ ଅଂଶମାନ୍ତ ମହାକିରଣମାଳୀରବିରହଃ । ମରୀଚି ପରମ ବିଶେଷଃ ॥ ୨୧ ॥

ବାସବ ଇଙ୍ଗଃ ଭୂତାନାଂ ସମ୍ବନ୍ଧିନୀ ଚେତନାଜାନ ଶତିଃ ॥ ୨୨ ॥

ବିଭେଶଃ କୁବେରଃ ॥ ୨୩ ॥

ନାହିଁ । ଶୁଣି କତକ ପ୍ରଥାନ ପ୍ରଥାନ ବିଭୂତି ବଲି ତାହା ତୁମି ଶ୍ରେଣୀ କର ॥ ୧୯ ॥

ହେ ଗୁଡ଼ାକେଶ ! ହେ ଜିତନିଜ୍ଞ ! ଆମାର ସ୍ଵର୍ଗପ ତ୍ରୟ ତୋମକେ ବଲିଗାଛି । ଆମାର ସାହୁଦିକତର ଏହି ସେ, ଆମିହି ସମନ୍ତ ଜଗତେର ଆଜ୍ଞା ଅର୍ଥାଂ ଅନ୍ତର୍ଦୀମୀ ପ୍ରକୃତ । ଆମି ସକଳ ଭୂତେର ଆଦି, ମଧ୍ୟ ଓ ଅନ୍ତ ॥ ୨୦ ॥

ଆଦିତ୍ୟ ଦିଗେର ମଧ୍ୟେ ଆମି ବିଶୁ, ଜ୍ୟୋତିର୍ଷୟ ବଞ୍ଚ ପକଲେର ମଧ୍ୟେ କିମ୍ବନ ମାଳୀ ଶ୍ରେଣୀ, ମନ୍ତ୍ରମାଳାର ମଧ୍ୟେ ଆମି ମରୀଚି, ମନ୍ତ୍ରାଂ ଦିଗେର ଅୟକିପତି କିମ୍ବନ

ପୁରୋଧ୍ୟମାଙ୍କ ମୁଖ୍ୟଂ ମାଂ ବିଜ୍ଞି ପାର୍ଥ ! ବୃହ୍ମପତିଃ ।
 ସେନାନୀମହଂ କ୍ଷଳଃ ସରମାମନ୍ତି ସାଗରଃ ॥ ୨୪ ॥
 ମହର୍ଷୀଣାଂ ଭୃତ୍ୟରହଂ ଗିରାମନ୍ୟେକମକ୍ଷରଂ ।
 ଯଜ୍ଞାନାଂ ଜ୍ପଯଜ୍ଞାହନ୍ତି ହାବରାଣାଂ ହିମାଲାଯଃ ॥ ୨୫ ॥
 ଅଶ୍ଵଥଃ ସର୍ବବୃକ୍ଷାଣାଂ ଦେବର୍ଷୀଣାଙ୍କନାରଦଃ ।
 ଗନ୍ଧର୍ବାଣାଂ ଚିତ୍ତରଥଃ ସିନ୍ଧାନାଂ କପିଲୋମୁନିଃ ॥ ୨୬ ॥
 ଉତ୍ତରୈଃଶ୍ରୀବସମଖ୍ୟାନାଂ ବିଜ୍ଞି ମାମମୃତୋନ୍ତବଂ ।
 ଏହାବତଃ ଗଜେନ୍ଦ୍ରାଣାଂ ନରାଣକୁ ନରାଧିପଂ ॥ ୨୭ ॥
 ଆୟୁଧାନାମହଂ ବଜ୍ରଂଧେନୁନାମନ୍ତି କାମଧୂକ ।
 ପ୍ରଜନଶ୍ଚାନ୍ତି କମ୍ପଃ ସର୍ପାଣାମନ୍ତି ବାଞ୍ଛକଃ ॥ ୨୮ ॥

ସେନାନୀନାମିତ୍ୟାହିଂ କ୍ଷଳଃ କାର୍ତ୍ତିକେଯଃ ॥ ୨୯ ॥

ଏକମକ୍ଷରଃ ପ୍ରେସଃ ॥ ୨୯ ॥

ଅମୃତୋନ୍ତବଃ ଅମୃତ ମଧ୍ୟେନ୍ଦ୍ରୁତଃ ॥ ୨୬ ॥ ୨୭ ॥

କାମଧୂକ କାମଧେନୁଃ କମର୍ପାନାଂ ମଧ୍ୟେପ୍ରଜନଃ ପ୍ରଜୋଽପତିହେତୁଃ କମର୍ପୀହଂ ॥ ୨୮ ॥

ତ୍ରୁତ, ବେଦ, ସକଳେର ମଧ୍ୟେ ଆମି ସାମବେଦ, ଦେବ ଗଣେର ମଧ୍ୟେ ଇତ୍ର, ଇତ୍ରିଯ ଗଣେର ମଧ୍ୟେ ମନ, ସମ୍ପ୍ତ ଭୂତେର ଚେତନ ସ୍ଵରୂପ ରତ୍ନ ଦିଗେର ମଧ୍ୟେ ଆମି ଶିବ, ସଙ୍କ ଓ ରାକ୍ଷସେର ମଧ୍ୟେ ଆମି କୁବେର, ବନ୍ଦୁ ଦିପେର ମଧ୍ୟେ ଆମି ପାଦକ, ପର୍ବତ ଗଣେର ମଧ୍ୟେ ଆମି ଶୁମେକ, ପୁରୋହିତ ଦିଗେର ମଧ୍ୟେ ଆମି ବୃହ୍ମପତି, ସେନା ପତି ଗଣେର ମଧ୍ୟେ ଆମି କାର୍ତ୍ତିକ ଏବଂ ଜଳାଶୟେର ମଧ୍ୟେ ଆମି ମହାତ୍ମ ॥ ୨୧ ॥ ୨୨ ॥ ୨୩ ॥ ୨୪ ॥

ମହାର୍ଷି ଗଣେର ମଧ୍ୟେ ଭୃତ୍ୟ, ବାକ୍ୟେର ମଧ୍ୟେ ଆମି ଶ୍ରୀବ, ସତ ସକଳେର ମଧ୍ୟେ ଆମି ଅପ ଯତ, ଏବଂ ହାବର ଗଣ ମଧ୍ୟେ ଆମି ହିମାଲାଯ ॥ ୨୯ ॥

ବୃକ୍ଷ ଗଣେର ମଧ୍ୟେ ଆମି ଅଶ୍ଵଥ, ଦେବର୍ଷି ଗଣେର ମଧ୍ୟେ ଆମି ଶାରଦ, ପରମାର୍ଥ ମଧ୍ୟେ ଆମି ଚିତ୍ତ ରଥ ଏବଂ ସିନ୍ଧଗଣ ମଧ୍ୟେ ଆମି କପିଲ ମୂଳି ॥ ୨୬ ॥

ଆମି ଅଶ୍ଵଗଣ ମଧ୍ୟେ ଉତ୍ତରେଶ୍ଵର କଳେ ମୁଦ୍ର ମହନ ମହରେ ଉତ୍ସୁତ ହେ, ହତି ଗଥ ମଧ୍ୟେ ଆମି ଶ୍ରୀନାରାତ୍ରି, ମହୁଦ୍ୟ ଗଣ ମଧ୍ୟେ ଆମି ମାତ୍ରାଟ ॥ ୨୭ ॥

ଅଶ୍ଵଗଣ ମଧ୍ୟେ ଆମି ବତ୍, ଗାତ୍ରିଗଣ ମଧ୍ୟେ ଆମି କାମଧେନ, ପ୍ରଜା

অনন্তশচাশ্চি নাগানাং বক্ষণোযাদসামহং ।

পিতৃণার্থ্যমা চাশ্চি যমঃ সংযমতামহং ॥ ২৯ ॥

প্ৰহ্লাদশচাশ্চি দৈত্যানাং কালঃ কলয়তামহং ।

যুগাণাক্ষ মৃগেন্দ্রেছাহং বৈনতেয়শ পক্ষিণং ॥ ৩০ ॥

পবনঃ পবতা মশ্চি রাখঃ শক্রভূতামহং ।

বষাণাং মকরশচাশ্চি স্নোতসামশ্চি জাহ্নবী ॥ ৩১ ॥

সর্গাণামাদিরন্তশ মধ্যক্ষেবাহমৰ্জুন ! ।

যাদসাং অলচৱানাং সংযমতাং শঙ্খতাং ॥ ২৯ ॥

কলয়তাং বশীকুর্বতাং শৃঙ্গেন্দ্রঃ সিংহঃ বৈবতেরোগ়কড়ঃ ॥ ৩০ ॥

পবতাং বেগতাং পবিত্রী কুর্বতাং বা মধ্যে রাখঃ পূর্ণুরামঃ তদ্যাবেশাবতার-
হানি বেশানাক্ষ জীব বিশেষহাঁ শৃঙ্গবিভূতিভূত । তথাচতুর্বৰ্তাহৃত্যুত পাঞ্চ
বাক্যঃ এততে কথিতঃ মেবি জামলপ্রেমহারনঃ । শক্ত্যাবেশাবতারস্য চরিতঃ শান্তিৰঃ
প্রভোঃ । আবিষ্টো ভার্গবেচাতুলিতিচ । আবেশাবতার লক্ষণক্ষ তত্ত্বেকাগবতা
হৃতে যথা জ্ঞান শক্ত্যাদিকলয়া বজাবিষ্টো জনোদবঃ । ত আবেশাবিগদ্যস্তে জীবা
এব মহত্মাঃ ইতি বষাণাং মৎসানাং মকরে মৎস্য জাতি বিশেষঃ স্নোতসাং
স্নোতৰ্বতীনাং ॥ ৩১ ॥

স্মজ্যস্ত ইতি সর্গাণ আকাশাদয় স্তোমাদিঃ স্থষ্টিঃ অস্তঃ সংহারঃ মধ্যঃ পাঞ্চনক ইতি

উৎপত্তির শুলকুপ আমি কাহদেব এবং সর্পদিগের মধ্যে আমি
বাস্তুকি ॥ ২৮ ॥

নাগ গণের মধ্যে আমি অনন্ত, অলচর মধ্যে আমি বক্ষণ, পিতৃগণ
মধ্যে আমি অর্যমা, দণ্ডাতা দিগের মধ্যে আমি যম ॥ ২৯ ॥

দৈত্যগণ মধ্যে আমি প্ৰহ্লাদ, বশীকারক দিগের আমি কাল, শৃঙ্গ-
দিগের মধ্যে আমি সিংহ এবং পক্ষীদিগের মধ্যে আমি গুৰুড় ॥ ৩০ ॥

বেগবান ও পথিকারী বস্তুগণ মধ্যে আমি পবন, শুল্ক ধারী পুরুষ
দিগের মধ্যে আমি শক্ত্যাবেশ লক্ষ জীব বিশেষ পূর্ণুরাম, অলচর দিগের
মধ্যে আমি মকর এবং নদীগণ মধ্যে আমি গঙ্গা ॥ ৩১ ॥

আকাশাদি স্থষ্টি বস্তুর মধ্যে আমি আদি, অন্ত ও মধ্য । সমস্ত বিদ্যার

অধ্যাজ্ঞ বিদ্যা বিদ্যানাং বাদঃ প্ৰবদ্ধতামহঃ ॥ ৩২ ॥
 অক্ষরাগামকারোহস্মী বন্ধঃ সামাসিকস্তচ ।
 অহমেবাক্ষয়ঃকালো ধাতাহঃ বিশ্বতোমুখঃ ॥ ৩৩ ॥
 ঘৃত্যঃ সর্বহৱশ্চাহ ঘৃত্বশ্চ ভবিষ্যতাঃ ।
 কীর্তিৎীর্ত্বাকৃচনারীণাং স্মৃতিশ্রেধাধৃতিঃক্ষম ॥ ৩৪ ॥

স্টো হিতি প্রজন্ম মুক্তিত্বেন ধোয়া ইতার্থঃ । অহমাদিক মধ্যক্ষেত্রে স্টোদি কর্তা
 পৱনেবৰ এবোজঃ । বিদ্যানাং জ্ঞানানাং মধ্যে অধ্যাজ্ঞবিদ্যা আজ্ঞানানঃ । প্ৰবদ্ধতাঃ
 স্থপক্ষস্থাপন পৱপক্ষ দূৰণাদিকপ জল বিতঙ্গাদি কুৰ্বতাঃ বাদত্বনিৰ্বৎ: প্ৰহৃতি
 সিঙ্গাস্তে য: সোহঃহঃ ॥ ৩২ ॥

সামাসিকস্য সমাস সমৃহস্ত মধ্যে বন্ধঃ উভয় পদাৰ্থ প্ৰধানত্বেন তসা সমাসেৰ
 প্ৰেষ্ঠাণ । অক্ষয়: কালঃ সংহৃত্যাণঃ মধ্যে মহাকালো ক্রজঃ বিশ্বতোমুখচতুর্জো
 ইহঃধাতা অষ্টগণাং মধ্যে ব্ৰহ্মা ॥ ৩৩ ॥

পতিকশিকানাং মৃত্যুনাং মধ্যে সৰ্বহৱঃ সৰ্ব স্মৃতিবো মৃত্যুৱহঃ । যহুত্তঃ মৃত্যুৱত্তস্ত
 বিশৃতিবিতি । ভবিষ্যতাঃ ভাবিনাঃ প্ৰাণি বিকারাণাঃ মধ্যে উত্তৰ প্ৰথম বিকাৰো ভৱাহঃ
 নাৰীবাঃ মধ্যে কীৰ্তিৎীর্ত্বাকৃচনাঃ কীৰ্ত্বাকৃচনাঃ বাক সংক্ষৰ্তা বাপীতি তিত্বঃ তথা স্মৃতাদৰ শতশঃ
 চকোবাণ মুর্জাদৰযশ্চাঞ্চ ধৰ্ম পঞ্চাঞ্চাহ ॥ ৩৪ ।

মধ্যে আমি অধ্যাজ্ঞ বিদ্যা অৰ্থাৎ স্বস্বকপ জ্ঞান । স্থপক্ষ স্থাপন, পৱপক্ষ
 দূৰণাদি জল বিতঙ্গাদিকারীদিগের মধ্যে আমি বাদ অৰ্থাৎ তত্ত্ব
 নিৰ্মল ॥ ৩২ ॥

অক্ষয় সকলেৰ মধ্যে আমি অকার, সমাস গণেৰ মধ্যে আমি বন্ধ সমাস ।
 সংহৃতা দিগেৰ মধ্যে আমি মহাকাল ক্রজ । অষ্টগণ মধ্যে আমি
 ব্ৰহ্মা ॥ ৩৩ ॥

হৃগকারী দিগেৰ মধ্যে আমি সৰ্বহৱ মৃত্যু । তাৰী বস্ত গণেৰ মধ্যে
 আমি উত্তৰ । নাৰী দিগেৰ মধ্যে আমি কীৰ্তি, শ্ৰী ও বাণী । তথা
 স্মৃতি, মেধা, ধৃতি, ক্ষমা এবং মুর্জাদি ধৰ্ম পঞ্চী ॥ ৩৪ ॥

বৃহৎসাম তথা সাম্বাং গায়ত্রীচুম্বসামহং ।
 মাসানাং মার্গশীর্ষোহৃহযুত্নাং কুম্হমাকরঃ ॥ ৩৫ ॥
 দৃতঃ ছলয়তামস্মি তেজ তেজস্বিনামহং ।
 জযোহস্মি ব্যবসায়োহস্মি সত্ত্বসত্ত্ববতামহং ॥ ৩৬ ॥
 বৃক্ষীনাং বাঞ্ছদেবোহস্মি পাণ্ডুবানাং ধনঞ্জয়ঃ ।
 মুনীনামপ্যহং ব্যাসং কবীনামুশনাঃ কবিঃ ॥ ৩৭ ॥
 দণ্ডোদময়তামস্মি নীতিরস্মি জিগীষতাঃ ।
 মৌনং চৈবাশ্চিগ্নহ্যানাং জ্ঞানং জ্ঞানবতামহং ॥ ৩৮ ॥

বেদানাং সামবেদোহশ্চীভুক্তঃ তত্ত্ব সামামপি মধ্যে বৃহৎ সাম । আশুক্তিহরামহ ইত্যস্যাঃ
 উচিতিবিগ্নিমানং বৃহৎ সাম । ছলসাং মধ্যে গায়ত্রীনাম ছলঃ কুম্হমাকরো বসন্ত ॥ ৩৫ ॥

ছলয়তামস্তোত্র বঞ্চন পরাণাং সত্ত্ব দৃতমশি জেতুণাং জয়োহস্মি ব্যবসায়ি মামুদ্যম বতাঃ
 বাবসায়োহস্মি সত্ত্ববতাঃ বলবতাঃ সহং বল মশি ॥ ৩৬ ॥

বৃক্ষীনাং মধ্যে বাঞ্ছদেবঃ বহুদেবো মৎপিতামবিভৃতিঃ প্রজাদিহাং শার্থিকোহণ । বৃক্ষী
 না মহেবোসীত্যহৃতেঃ অসামান্যার্থতা নেষ্ট ॥ ৩৭ ॥

দমন কর্তৃনাং সম্ভূতি দণ্ডোহং ॥ ৩৮ ॥

সামবেদের মধ্যে আমি বৃহৎ সাম, ছল দিগের মধ্যে আমি গায়ত্রী,
 মাস গণ মধ্যে আমি অগ্রহায়ণ এবং শত্রুদিগের মধ্যে আমি বসন্ত ॥ ৩৫ ॥

পরম্পর বঞ্চনকারীগণের মধ্যে আমি দৃত, ক্রিড়া তেজস্বীদিগের মধ্যে
 আমি তেজ, উদ্যমবান পুরুষ দিগের আমি জয় ও ব্যবসায় এবং বলবান
 দিগের আমি বল ॥ ৩৬ ॥

বৃক্ষীদিগের মধ্যে আমি বাঞ্ছদেব, পাণ্ডব দিগের মধ্যে আমি ধনঞ্জয়,
 মুনিদিগের মধ্যে আমি ব্যাস এবং কবি দিগের মধ্যে আমি শুক্রাচার্য ॥ ৩৭ ॥

দমন কারী দিগের আমি দণ্ড, জয় অভিলাষ কান্তী দিগের আমি
 নীতি, শুহু ধর্মের মধ্যে আমি মৌম, এবং জ্ঞানবান দিগের আমি
 জ্ঞান ॥ ৩৮ ॥

ସକ୍ଷାପି ସର୍ବଭୂତାନାଂ ବୀଜଂତଦହସର୍ଜୁନ ॥
 ନତଦତ୍ତି ବିନା ଥେ ଶାଶ୍ଵତା ଭୂତଂ ଚରାଚରଂ ॥ ୩୯ ॥
 ନାନ୍ଦୋହସି ମମ ଦିବ୍ୟାନାଂ ବିଭୂତୀନାଂ ପରଞ୍ଜପ ॥
 ଏଷଭୂଦେଶତଃ ପ୍ରୋତ୍ସ୍ରୋ ବିଭୂତେ ରିଞ୍ଜରୋ ମୟା ॥ ୪୦ ॥
 ସମ୍ମୟଦ୍ଵିଭୂତି ଯେ ସହଂ ଶ୍ରୀମଦ୍‌ଭୂର୍ଜିତ ମେବ ବା ।
 ତତ୍ତ୍ଵଦେବାବଗୃହେ ଯେ ମମ ତେଜୋଃଶ ସମ୍ଭବଃ ॥ ୪୧ ॥
 ଅଥବା ବର୍ଣ୍ଣନେତେନ କିଂ ଜ୍ଞାତେନ ତବାର୍ଜୁନ ! ।

ବୀଜଂ ପ୍ରାରୋହ କାରଣଂ ସତଦହସର୍ଜି ତତ୍ତ୍ଵ ହେତୁଃ ମମାବିନା ସତ୍ସାଚିରମଚରଂ ବା
 ଉତ୍ତରବତ୍ତି ମିଥ୍ୟାଦେତ୍ୟର୍ଥଃ ॥ ୩୯ ॥

ଅକରଣ ମୁପସଂହରଣି ନାନ୍ଦୋହସୀତି ଏଷଭୂ ବିନାରୋ ବାହଲ୍ୟଃ ଉଦେଶତୋ ନାମ
 ମାତ୍ରତେବ କୃତଃ ॥ ୪୦ ॥

ଅଭୂତା ଅପି ଦୈକାଲିକୀ ବିଭୂତୀଃ ସଂଗ୍ରହିତୁମାହ ସମ୍ବଲିତି ବିଭୂତି ଯେତ୍ୟର୍ଥ
 ଯୁକ୍ତଃ । ଶ୍ରୀସ୍ଵର୍ଗମନ୍ତ୍ରି ଯୁକ୍ତ । ଉର୍ଧ୍ବିତଃ ବଳ ପ୍ରଭାବାଦାଧିକଃ ସହଂ ବନ୍ଧୁମାତ୍ରଃ ॥ ୪୧ ॥

ବହନା ପୃଥକପୃଥଗ୍‌ଜ୍ଞାତେନ କିଙ୍କଳଃ ସମୁଦ୍ରିତ ମେବ ଜାନୀହି ଇତ୍ୟାହ ବିଷ୍ଟଭୋତି ଏକାଂଶେବ
 ଏକେନୈବାଂଶେବ ପ୍ରକ୍ରିଯାକାରିବିବା ପୁରୁଷରାପେଣେବ ଇଦଃ ଯଷ୍ଟଃ ଅଗ୍ରବିଷ୍ଟତା ଅଧିଷ୍ଠାନହ୍ୟା ।

ସର୍ବ ଭୂତେର ପ୍ରାରୋହ କାରଣ ବୀଜଇ ଆମି, ଯେହେତୁ ଚରାଚର ମଧ୍ୟେ ଆମାକେ
 ପରିତ୍ୟାଗ କରିଯା କୋନ ବନ୍ଦର ଅନ୍ତିତ ଥାକେନା ॥ ୩୯ ॥

ହେ ପରଞ୍ଜପ ! ଆମାର ଦିବ୍ୟ ବିଭୂତି ଗଣେର ଅନ୍ତ ନାହିଁ । କେବଳ ନାମ
 ମାତ୍ର ତୋମାର ନିକଟ ଆମାର ବିଭୂତିର କୀର୍ତ୍ତନ କରିଲାମ ॥ ୪୦ ॥

ଏତ୍ସର୍ଯ୍ୟ ଯୁକ୍ତ, ସମ୍ପଦି ଯୁକ୍ତ, ବଳ ପ୍ରଭାବାଦିର ଆଧିକ୍ୟ ଯୁକ୍ତ ଯତ ବନ୍ଦ
 ଆହେ ସେ ସଫଳକେହ ଆମାର ବିଭୂତି ବଲିଯା ଆନିବେ । ସେ ସମୁଦ୍ରାଘିରେ
 ଆମାର ପ୍ରକ୍ରିଯା ତେଜୋଃ ସମ୍ଭୂତ ॥ ୪୧ ॥

ଆଧିକ କି 'ବଲିବ, ହେ ଅର୍ଜୁନ । ସଂକ୍ଷେପ ଏହି ଆମାର ପ୍ରକ୍ରିଯା ସର୍ବ
 ଶକ୍ତି ସମ୍ପଦା । ତାହାର ଏକ ଏକ ପ୍ରଭାବ ଦ୍ୱାରା ଅମି ଏହି ସମ୍ମତ ଅଗତେ ପ୍ରବିଷ୍ଟ
 ହଇଗ୍ଯା ବର୍ତ୍ତମାନ । ଅତ୍ୟ ପ୍ରଭାବ ଦ୍ୱାରା ଜଡ଼ୀର ମନ୍ତ୍ରାବ ଏବଂ ଲୀବ ପ୍ରଭାବ

বিষ্টভ্যাহমিদং কৃৎস্ময়েকাংশেন শিতোজগৎ ॥৪২॥

ইতি শ্রীমহাভারতে শতসাহস্র্যাং সংহিতারাং বৈয়া-
সিক্যাং ভীম্প পর্বণি শ্রীভগবদ্ধীতাসূপনিষৎস্ম খ্রস্ববি-
দ্যায়াং যোগশাস্ত্রে শ্রীকৃষ্ণজ্ঞন সুংবাদে বিজ্ঞতিযোগ
নাম দশমোইখ্যায়ঃ ॥

বিষ্ট্য অধিষ্ঠাতৃস্থানধিষ্ঠার নিরস্তথাবিহু । ব্যাপকস্থাং ব্যাপঃ । কারণস্থাং স্থষ্টা
হিতো হস্তি ॥ ৪২ ॥

বিষ্টঃ শ্রীকৃষ্ণ এবাতঃ সেব্যস্তদ্বত্তয়া ধিয়া ।

স এবাদ্বাদঃ মাধুর্যা ইত্যধ্যায়ার্থ ইরিতঃ ॥

ইতি সামার্থ বর্ণণাঃ হর্ষণ্যাঃ তত্ত্ব চেতসাঃ ।

গীতাস্মশশোইখ্যায়ঃ সন্ততঃ সন্ততঃ সতাঃ ॥

স্বারা জৈবজগতে প্রবিষ্ট হইয়া এই স্থষ্ট জগতে সামুক্তিক ভাবে বর্তমান
আছি ॥ ৪২ ॥

শ্রীকৃষ্ণ হইতে এই বিষ্ট । বিষ্ট গত বিজ্ঞতি

বিচার পূর্বক স্বরূপ তথের মাধুর্যাস্থাদন

করার সর্ব প্রধানত এই অধ্যায়ের

তাৎপর্য ।

ইতি দশম অধ্যায় ।

একাদশোৎধ্যায়ঃ ।

অর্জুন উবাচ ।

মদমুগ্রহায় পরমং শুহু মধ্যাঞ্জ সংজ্ঞিতং ।
 যত্নয়োজ্ঞং বচস্তেন মোহোহয়ং বিগতোমম ॥ ১ ॥
 ভবাপ্যয়ো হি ভূতানাংশ্রতো বিস্তরশোময়া । .
 স্বভঃ কমলপত্রাক্ষ ! মাহাঞ্জ্য মপি চাব্যয়ং ॥ ২ ॥

একাদশে বিশ্বকর্পঃ দৃষ্টঃ । সংভ্রান্তধীঃ ক্ষুবন् ।

পার্থ আনন্দিতো দশয়িতা সঃহরিণী পুনঃ ।

পূর্বাধ্যায়ান্তে । বিষ্টভ্যাহ রিদঃ কৃত্তমেকাংশেন হিতোজগনিতি সর্ববিভূতায়়় অম
 মাদি পুরুষং স্বপ্রিয় সখস্যাংশঃ অঙ্গঃ । পরমানন্দ নিমগ্ন শুক্রপঃ দিদৃক্ষুবানো শগবহুজ্ঞঃ
 অভিমন্দতি মদমুগ্রহায়েতি ত্রিভিঃ । অধ্যাঞ্জনিতি সপ্তম্যার্থে অবায়ীভাবাদাঙ্গনীত্যৰ্থঃ ।
 শুক্রান্তি বাযাসংজ্ঞা বিভূতি লক্ষণা সা সংজ্ঞাতা বস্যতত্ত্বঃ মোহ স্বদৈৰ্ঘ্যা । জানং ॥ ১ ॥

অশ্রিন্বংস্তে তু ভবাপ্যয়ো হষ্ট সঃহারো হত ইতি অহং কৃত্তম্ভ জগতঃ প্রভবঃ
 প্রলয় স্বথা ইত্যাদিনা অব্যয়ঃ মাহাঞ্জ্যঃ স্থষ্টানি কর্তৃত্বেহ প্রাদিকারা সঙ্গাদি লক্ষণঃ ।
 মহা তত্ত্বিদঃ সর্ব রিতি নচমাঃ তানি কর্মাণি নিবৃষ্টীত্যাদিনা ॥ ২ ॥

অর্জুন কহিলেন, হে কলমপত্রাক্ষ ! অধ্যাঞ্জত্ব সহকীয় তোমার
 পরম শুহু উপদেশ শ্রবণ করিয়া আমার মোহ দূর হইল । তোমার
 অপ্রাকৃত অবিতর্ক্য পরম ভাব না জানিয়া অধ্যাঞ্জ তত্ত্ব গত ব্যতিরেক
 চিন্তাক্রম মোহ দ্বারা আমি আক্রান্ত ছিলাম । এখন স্পষ্ট জানিলাম যে
 তুমি সর্বদা অঙ্গপ সংপ্রাপ্ত এবং বিশ্বকর্পাদি প্রকাশ কেবল তোমার
 প্রিতৃক স্বরূপের একাংশ মাত্র । অতএব আমি তোমার ভূত সকলের
 স্বষ্টি সংহার সহকীয় সাম্মানিক ভাব এবং অব্যয় মাহাঞ্জ্য রূপ স্বরূপগত
 ভাব, এতদ্ভুত তত্ত্বই অবগত হইলাম ॥ ১ ॥ ২ ॥

ଏବନେତନ୍ୟଥାଥ ହମାଞ୍ଚାନଂ ପରମେଶ୍ୱର ! ।

ଦ୍ରଷ୍ଟୁ ମିଛାମି ତେ ରୂପମୈସରଂ ପୁରମୋତ୍ତମ ! ॥ ୩ ॥

ମନ୍ୟସେ ଯଦି ତଚ୍ଛକ୍ୟଂ ମୟାଦ୍ରଷ୍ଟୁ ମିତି ଥିଭୋ ! ।

ଯୋଗେସ୍ୱର ! ତତୋମେ ହଂ ଦର୍ଶ୍ୟାଞ୍ଚାନମବ୍ୟୟଃ ॥ ୪ ॥

ଶ୍ରୀଭଗବାହୁବାଚ ।

ପଶ୍ୟମେ ପାର୍ଥ ! ରୂପାନି ଶତଶୋହିଥ୍ସ ସହସ୍ରଃ ।

ନାନା ବିଧାନି ଦିବ୍ୟାନି ନାନା ବଣ୍ଣକୃତୀନିଚ ॥ ୫ ॥

ଇଦାନୀମାଞ୍ଚାନଂ ହଂ ସଥାଥ ବିଷ୍ଟଭ୍ୟାଇମିଦଃ କୃତ୍ସନ୍ ସେକାଂଶେନ ହିତ ଇତି ତଚେବ ସେବ
ମମ ନାତ୍ର କୋହପାବିଶାମୋହନ୍ତିଭାବଃ । କିନ୍ତୁ ତମପି ସଂହତାର୍ଥୀ ବୁଦ୍ଧୁଯା ତବେବରଂ
ତତ୍ପରଂ ଦ୍ରଷ୍ଟୁ ମିଛାମି ମେନୈକାଂଶେନସରଙ୍ଗପେଣ ହଂ ଜଗଃ ବିଷ୍ଟଭ୍ୟ ବର୍ତ୍ତେ ତୈସ୍ୟବ ତେରଗ
ମହିମାନୀଃ ଚକ୍ରଭ୍ୟାଃ ଦ୍ରଷ୍ଟୁ ମିଛାମିତ୍ୟର୍ଥ ॥ ୩ ॥

ଯୋଗେସ୍ୱରେତି ଅଧୋଗ୍ରାନ୍ତାପି ମଯ ତତ୍ତ୍ଵନ ଯୋଗ୍ୟତାଯାଃ ତବ୍ୟୋଗେସ୍ୱରୀମେବ କାରଣ
ମିତିଭାବଃ ॥ ୪ ॥

ତତକ ସାଂଶ୍ରୁ ପ୍ରକୃତାଞ୍ଚର୍ଯ୍ୟାମିନଃ ପ୍ରଥମ ପୁରୁଷଙ୍କ ସହଶ୍ରୀର୍ବୀ ପୁରୁଷଃ ସହଶ୍ରାଙ୍କଃ ସହଶ୍ରପାଣ
ଇତି ପୁରୁଷଙ୍କ ପ୍ରୋକ୍ତଃ କ୍ରମଃ ପ୍ରଥମମିଦଃ ଦର୍ଶ୍ୟାମି ପଞ୍ଚାଂ ଅଞ୍ଚତୋପଯୋଗିତେବ
ତତ୍ତ୍ଵସେବକାଳ ରୂପତ୍ତ ମପି ଜ୍ଞାପଯିଷ୍ୟାମୀତି ମନସି ବିଶ୍ୱ ଅର୍ଜୁନଃ ପ୍ରତି ସାବଧାନୋ ଭବେତ୍ୟଭି

୩.

ହେ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ! ହେ ପରମେଶ୍ୱର । ତୋମାର ସ୍ଵରୂପ ତ୍ରୟ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରିତେଛି ;
କିନ୍ତୁ ଆପାତତଃ ଶଷ୍ଟି ସମୟେ ତୋମାର ସ୍ଵରୂପକେ ତୁମି ଯେକପରେ ଜଗଅଧ୍ୟାତ୍ମ
କରିଯାଇ, ତୋମାର ଦେଇ ଐଶ୍ୱର ରଂପ ଆମି ଦେଖିତେ ଇଚ୍ଛା କରି ॥ ୩ ॥

ଜୀବ ଅଗୁଚ୍ଛିତତ୍ତ୍ଵ । ଅତେବ ବିଭୂଚ୍ଛିତତ୍ତ୍ଵେର କ୍ରିୟା ସମ୍ୟକ୍ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରିତେ ପାରେ
ନା । ଆମି ଜୀବ, ତୋମାର ଅମୁଗ୍ରହ ବଶତଃ ତୋମାର ସ୍ଵରୂପ ତର୍ବେ ଅଧିକାର ଲାଭ
କରିଯାଉ ତୋମାର ଜୀବ ଚିନ୍ତାତିତ ଐଶ୍ୱର ସ୍ଵରୂପେର ପରିମାଣେ ସମର୍ଥ ନାହିଁ ।
ତୁମି ଯୋଗେସ୍ୱର ଆମାର ପ୍ରଭୁ । ତୋମାର ଅଚିନ୍ତ୍ୟ ଶକ୍ତି କ୍ରମେ ତୋମାର
ସୋଗେସ୍ୱର୍ଯ୍ୟ (ଯାହାି ସ୍ଵରୂପତଃ ଅବ୍ୟାୟ ଓ ଚିତ୍ସରୂପ ଆମାକୁ ଦେଖାଉ) ॥ ୪ ॥

ତଗବାନ କହିଲେନ, ହେ ପାର୍ଥ ! ତୁମି ଆମାର ସୋଗେସ୍ୱର୍ଯ୍ୟ ଦେଖ । ଆମାର
ଶତ ଶତ ଓ ସହସ୍ର ସହସ୍ର ନାନା ବିଧ ଦିବ୍ୟରୂପ ଏବଂ ନାନା ବ୍ରଣ୍ଣକୃତି
ଅତ୍ୟକ୍ରମ କର ॥ ୫ ॥

ପଶ୍ୟାଦିତ୍ୟାନ୍ ବସୁ ନୁଦ୍ରାନ୍ତିର୍ଣ୍ଣୋ ମରୁତ ସ୍ତଥା ।
 ବହୁତୃଷ୍ଟପୂର୍ବାଣି ପଶ୍ୟାଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟାଣି । ଭାରତ ॥ ୬ ॥
 ଇହେକଷ୍ଟଜଗତ୍କୃତ୍ସଂ ପଶ୍ୟାଦ୍ୟ ସଚରାଚରଂ ।
 ମନ୍ଦେହେ ଗୁଡ଼ାକେଶ ! ସଚାନ୍ୟଦ୍ ଜ୍ଞାନ୍ତୁ ମିଛସି ॥ ୭ ॥
 ନତୁ ମାଂ ଶକ୍ୟମେ ଦେଖୁ ମନେନୈବ ସ୍ଵଚନ୍ଦ୍ରା ।
 ଦିବ୍ୟଂ ଦଦାମି ତେ ଚକ୍ରଃ ପଶ୍ୟ ମେ ଯୋଗମୈଶ୍ଵରଂ ॥ ୮ ॥

ମୁଖୀକରୋତି । ପଞ୍ଚେତି ରଙ୍ଗାଣୀତି ଏକପିଲାପି ମଂସରପେ ଶତଶୀ ମଂସରଙ୍ଗାଣୀ
 ମହିତୃତୀ ॥ ୯ ॥ ୧୦ ॥

ପରିଅମତା ଦ୍ୱାରା ବର୍ଷକୋଟିଭିରପି ଜ୍ଞାନଶକାଃ କୃତସମପିଜଗଂ ଇହ ପ୍ରକାରେ ଏକ
 ପିଲାପି ମନ୍ଦେହାବୟବେ ତିଠିତି ଇତି ଏକହଂ ସଚାନ୍ୟଦ୍ ଅଜୟ ପରାଜ୍ୟାଦିକଙ୍କ ସମାପ୍ନି
 ଦେହେ ଜଗନ୍ନାଥର ଭୂତ କାରଣ ଜୀବେ ॥ ୧ ॥

ଇଦିଭିଜାଳଂ ମାଯାମୟଃ ବା କାପ ମିତ୍ରର୍ଜନୋ ମାମ୍ଭତାଃ କିନ୍ତୁ ସତ୍ତବାନନ୍ଦମୟମେ
 ସ୍ଵରଗମତ୍ତୁତ ସର୍ବଜଗଂ କ ମତୀନ୍ଦ୍ରିୟଭେନୈବ ବିଶ୍ଵମିତ୍ରଃ ଇତ୍ୟେଦର୍ଥ ମାହ ନନ୍ଦିତ ଅନେନୈବ
 ଆକୃତେବ ସଚନ୍ଦ୍ରା ମାଂ ଚିଲ ନାକାରଃ ଜ୍ଞାନ୍ତୁ ନଶକ୍ୟମେ ନଶରୋଧି ଇତି ଅତ୍ସତ୍ୟଃ
 ଦିବ୍ୟଃ ଅପ୍ରାକୃତଂ ଚକ୍ରଦାମି ତେବୈବ ପଶ୍ୟତି ଆକୃତ ନର ମାନିନମର୍ଜନଃ କମପି ଚର୍ବକାରଃ
 ପ୍ରାପରିତଃ ଏବ । ସତୋହି ଅର୍ଜନୋ ଭଗବଂ ପାର୍ବଦୟାତ୍ମାନରାବତୀରହାଚ ଆକୃତବରିଷ୍ଵ
 ନଚର୍ଚକ୍ରକଃ । କିଞ୍ଚ ସାକ୍ଷାତ୍କଗବନ୍ଧୀଧୂର୍ମ୍ୟମେବ ଯଃ ସଚନ୍ଦ୍ରା ସାକ୍ଷାଦମୁତବତି ସୋହର୍ଜନୋ

ହେ ଭାରତ ! ଆଦିତ୍ୟ ସକଳ, ବନ୍ଧୁସକଳ, କୁତ୍ର ସକଳ, ଅଶ୍ଵିନୀ କୁମାର
 ସ୍ଵର ଓ ମରୁତ ସକଳ ଏବଂ ଅନେକ ଅନ୍ତର୍ମୁଖୀ ପୂର୍ବ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ଜୀବଦେଶ ॥ ୬ ॥

ସଚରାଚର ଜଗଂ ଏବଂ ଯାହା କିଛୁ ଦେଖିତେ ଚାଓ ସମ୍ଭବି ଆମାର ଏହି
 ଶ୍ରୀଶର ସ୍ଵରଗସ୍ଥ । ଅତଏବ, ହେ ଗୁଡ଼ାକେଶ ! ଦେଇ ସମୁଦ୍ରାର୍ଥି ତୁମି ଆମାର କୁତ୍ର
 ସରଗେର ଏକ ଦେଶେ ଦର୍ଶନ କର ॥ ୭ ॥

ତୁମି ଆମାର ଭକ୍ତ, ଅତଏବ ତୋମାର ନିକଳାଧିକ ଚକ୍ର ଦ୍ୱାରା ଆମାର
 କୁତ୍ର ସରଗ ଦର୍ଶନ କୁରିଲା ଥାକ । ଆମାର ଯୋଗେଶ୍ଵର୍ୟ ମଯ ସ୍ଵରଗଟି ସାହସ୍ରିକ-
 ଭାବ-ଗତ । ନିକଳାଧିକ ଚକ୍ର ଦ୍ୱାରା ଲକ୍ଷିତ ହେଲା । ହୁଲ ଜଡ଼ଦର୍ଶୀ ଚକ୍ର-
 ଶ ଆଶ୍ରାୟ-ଶ୍ରୀଶର ସ୍ଵରଗ ଲକ୍ଷ୍ୟ କୁରିତେ ପାରେଲା । ସେ ଚକ୍ର ସୋଗାଧିକ କିନ୍ତୁ
 ହୁଲ ନର, ତାହାକେ ଦିବ୍ୟଚକ୍ର ବଳା ଥାଏ । ଦେଇ ଦିବ୍ୟଚକ୍ର ତୋମାକେ ଆମି

ସଙ୍ଗମ ଉଚ୍ଚାଚ ।

ଏବମୁକ୍ତୁତତୋ ରାଜନ୍ ! ମହାଯୋଗେଷ୍ଟରୋହରିଃ ।

ଦର୍ଶଯାମାସ ପାର୍ଥୀୟ ପରମଂକର୍ମମୈଶ୍ଵରଃ ॥ ୯ ॥

ଅନେକ ବଜ୍ର ନୟନ ଅନେକାତ୍ମୁତ ଦର୍ଶନଃ ।

ଅନେକ ଦିବ୍ୟାଭରଣଃ ଦିବ୍ୟାନେକୋଦ୍ୟତାୟୁଧ୍ୟଃ ॥ ୧୦ ॥

ଦିବ୍ୟଗାଲ୍ୟାସ୍ତରଧରଃ ଦିବ୍ୟଗଞ୍ଚାନୁଲେପନଃ ।

ସର୍ବାଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ମୟଃ ଦେବମନନ୍ତଃ ବିଶ୍ଵତୋମୁଖଃ ॥ ୧୧ ॥

ଦିବ୍ୟମୁଖ୍ୟ ମହାମ୍ୟ ଭବେଦ୍ୟଗପଦ୍ମାଖିତା ।

ତଗବଦଂଶଃ ଦ୍ରଷ୍ଟୁଃ ତେବ ଅଶକ୍ତୁବନ୍ ଦିବାଃ ଚକ୍ର ଗୃହୀଯାଦିତି କଃ ଖଲୁଶ୍ଥାୟଃ । ଏକେହେବ
ମାଚକ୍ଷାତେ ତଗବତୋ ନରଲୀଲତ୍ ମହାମାଧୁର୍ମ୍ୟକର୍ଣ୍ଣାହି ସର୍ବୋତ୍କଟ୍ଟଃ ଯନ୍ତ୍ରିତ ତଚ୍ଛ୍ଵରନନ୍ତ
ଭଣ୍ଟଇବ ତଗବତୋ ଦେବଲୀଲହ ସମ୍ପଦଃ ବୈବ ଗୃହାତି । ନହି ସିତୋପଳାରାମାଦ୍ୱାଦିନୀ
ରମନା ଥାଙ୍ଗ ହୃଡ଼ି ବା ସାଦରିତ୍ତୁ ଶକ୍ରୋତି । ତ୍ୟାନର୍ଜୁନାୟ ତ୍ରେ ଆର୍ଦ୍ଧିତଃ ଚମ୍ବକାର ବିଶେଷ
ଦାତୁଃ ଦେବଲୀଲତ୍ ଅର୍ଦ୍ଧେର୍ଯ୍ୟଃ ଜିଥାହିସ୍ତୁ ତଗବାନ ପ୍ରେମରମାନମୁକୁଳଃ ଦିବ୍ୟମମାନୁଷଃ ଏବ
ଚକ୍ର ଦର୍ଦାବିତି । ତଥା ଦିବ୍ୟଚକ୍ରଦ୍ଵାନାଭିପ୍ରାୟୋହଧ୍ୟାଯାତ୍ମେବ୍ୟତ୍ତିତିବିଷ୍ୟତୀତି ॥ ୮ ॥ ୯ ॥ ୧୦ ॥

ବିଶ୍ଵତଃ ସର୍ବତୋମୁଖାନି ସମାତ୍ ॥ ୧୧ ॥

ଏକଦୈବ ସଦି ଭାଃ କାନ୍ତିକାଖିତା ଭବେ ତମା ତମ୍ୟ ମହାଜ୍ଞନଃ ବିଶକ୍ରପ ପୁରୁଷମ୍ୟ ଭାସଃ

ଦାନ କରି । ତଦ୍ଵାରା ତୁମି ଆମାର ଐଶ୍ଵର ସ୍ଵରପ ଦର୍ଶନ କର । ଯୁକ୍ତିଗ୍ରହ
ବିଦ୍ୟଚକ୍ର ଲକ୍ଷ ବ୍ୟକ୍ତିଗଣ ଆମାର ନିକ୍ରପାଧିକ କୁଷଃ ସ୍ଵରପ ଅପେକ୍ଷା ମୋପାଧିକ
ଐଶ୍ଵର ସ୍ଵରପେ ସହଜେଇ ପ୍ରୌତି ଲାଭ କରେନ, ଯେହେତୁ ତାହାଦେର ନିକ୍ରପାଧିକ
ସଚକ୍ର ନିମୀଲିତ ଥାକେ ॥ ୮ ॥

ସଙ୍ଗମ ଧୂତରାତ୍ରିକେ କହିଲେନ, ହେ ରାଜନ୍ ! ମହାଯୋଗେଷ୍ଟର ହରି ଏହି
ପ୍ରକାର ଉତ୍କି କରିଯା ଅର୍ଜୁନକେ ପରମ ଐଶ୍ଵର ରପ ଦେଖାଇଲେନ ॥ ୧୦ ॥

ମେହି ମୁର୍ଦ୍ଧିତେ ଅନେକ ବଜ୍ର ନୟନ, ଅତ୍ମୁତ ଦର୍ଶନ, ଅନେକ ଦିବ୍ୟ ଆତରଣ
ଓ ଅନେକ ଦିବ୍ୟ ଅଞ୍ଜି ଛିଲ ॥ ୧୦ ॥

ଦିବ୍ୟ ମାଳା ଓ ବସ୍ତ୍ର ଶୋଭିତ, ଦିବ୍ୟ ଗଞ୍ଚାନୁଲିପ୍ତ, ସର୍ବାଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟମୟ, ସର୍ବଜ୍ଞା
ବହିତ ଅନୁଷ୍ଠୁତି ପରିଦୃଶ୍ୟ ହଇଲ ॥ ୧୧ ॥

ସଦି କଥନ ସହାୟ ଶୂର୍ଯ୍ୟ ଏକ କାଳେ ଉଦିତ ହୁଏ, ତବେ ମେହି ମହାଜ୍ଞା ବିଶକ୍ରପେର

ଯାଦି ଭାଃ ସନ୍ଦୂଶୀ ସା ସ୍ୟାନ୍ତୋସନ୍ତସ୍ୟ ମହାଞ୍ଚନଃ ॥ ୧୨ ॥

ତତ୍ତ୍ଵୈକହଂ ଜଗଃ କୃତ୍ସଂ ପ୍ରବିଭକ୍ତ ମନେକଥା ।

ଅପଶ୍ୟଦେବ ଦେବସ୍ୟ ଶରୀରେ ପାଣୁବନ୍ତଦା ॥ ୧୩ ॥

ତତଃ ସବିଶ୍ୱାସବିକ୍ଷେତ୍ର ହଟ୍ଟରୋମା ଧନଞ୍ଜୟଃ ।

ଅଗମ୍ୟ ଶିରସା ଦେବଃ କୃତାଞ୍ଜଲିରଭାସତ ॥ ୧୪ ॥

ଅର୍ଜୁନ ଉବାଚ ।

ପଶ୍ୟାମି ଦେବାଃ ସ୍ତବଦେବ ! ଦେହେ-

ସର୍ବାଃ ସ୍ତଥାଭୂତ ବିଶେଷ ସଂଜ୍ଞାନ ।

ବ୍ରନ୍ଦାଗମୀଶଃ କମଳାସନଶ୍ଚ-

ଘୟୀଂଶ୍ଚ ସର୍ବାନୁରଗାଂଶ୍ଚ ଦିବ୍ୟାନ ॥ ୧୫ ॥

ଏକସନ୍ତାଃକାନ୍ତେ ସନ୍ଦୂଶୀ ତବେ ॥ ୧୨ ॥

ତତ୍ର ତଥିନ୍ ସୁଜ୍ଜ ଭୂମାବେବ ଦେବ ଦେବସା ଶରୀରେ ଜଗଃ ବ୍ରକ୍ଷାଣଃ କୃତ୍ସଂ ସର୍ବମେବ ଗଗନିତ୍ତ
ମଳକ୍ୟ ଯିତାର୍ଥଃ । ପ୍ରବିଭକ୍ତଃ ପୃଥକ୍ ପୃଥକ୍ ତ୍ୟା ହିତଃ ଏକହଂ ଏକଦେଶହଂ ପ୍ରତିରୋମୂଳପହଂ ପ୍ରତି
କୁକ୍ରିହଂ ବା ଇତ୍ୟାର୍ଥଃ । ଅନେକଥା ଯୁଗୟଃ ହିରଘୟଃ ଯଦିଯଃ ବା ପଞ୍ଚାଶ୍ରକୋଟି ଯୋଜନ
ଅମାଂ ଶତକୋଟି ଯୋଜନ ଅମାଂ ଲକ୍ଷ କୋଟ୍ୟାଦି ଯୋଜନ ପ୍ରମାଣଃ ବା ଇତ୍ୟାର୍ଥଃ ॥ ୧୩ ॥ ୧୪ ॥

ତୃତ୍ୟବିଶେଷାଗଃ ଜରାଯୁଜାଦୀମାଃ ସଂଘାନ କମଳାସନଶ୍ଚ ପୃଥ୍ବୀପଦ୍ମକର୍ଣ୍ଣିକାରାଃ ହୁମେରୋ
ହିତଃ ବ୍ରକ୍ଷାଥଃ ॥ ୧୫ ॥

ତେଜ ସନ୍ତ୍ରଶକଥକ ହିତେ ପାରେ ॥ ୧୨ ॥

ତଥନ ଅର୍ଜୁନ ସେଇ ପରମ ଦେବେର ଶରୀରେ ଅନୁଷ୍ଠାନଃ ଏକତ ହିତ ଏବଃ
ଅନେକ ରୂପେ ବିଭକ୍ତ ଏକପ ନିରୀଳଗ କରିଲେନ ॥ ୧୩ ॥

ତଥନ ବିଶ୍ଵିତ ଓ ହଟ୍ଟରୋମ ଧନଞ୍ଜୟ ପ୍ରତି ପୂର୍ବକ କୃତାଞ୍ଜଲି ହଇରା
କହିତେ ଲାଗିଲେନ ॥ ୧୪ ॥

ହେ ଦେବ ! ତୋମାର ଦେହେ ସମ୍ପଦ ଦେବତା, ସମ୍ପଦ ଭୂତ ସଂଧ୍ୟ, କମଳାସନଶ୍ଚ
ବ୍ରକ୍ଷା, ମହାଦେବ, ସମ୍ପଦ ଧ୍ୱିଗଣ ଓ ଉତ୍ତରଗ ଗଣକେ ଦେଖିତେଛି ॥ ୧୫ ॥

ଅନେକ ବାହୁଦରବକ୍ତ୍ତୁ ନେତ୍ରେ
ପଶ୍ୟାମି ହାଂ ସର୍ବତୋହିନନ୍ଦରପଂ ।
ନାନ୍ତଃ ନ ମଧ୍ୟେ ନପୁନନ୍ଦବାଦିଃ
ପଶ୍ୟାମି ବିଶେଷର ! ବିଶ୍ୱରପ ! ॥ ୧୬ ॥
କିରୀଟିନଃ ଗଦିନଃ ଚକ୍ରିଣଃ
ତେଜୋରାଶିଂସର୍ବୋତେ । ଦୀପିମନ୍ତଃ ।
ପଶ୍ୟାମି ହାଂ ଦୂର୍ଣ୍ଣରୀକ୍ଷ୍ୟଃ ସମନ୍ତା—
ଦୀପାନଲାର୍କହ୍ୟତିମପ୍ରମେୟଃ ॥ ୧୭ ॥
ତ୍ରମକ୍ଷରଃ ପରମଃ ବେଦିତବ୍ୟଃ
ତ୍ରମସ୍ୟ ବିଶ୍ୱସ୍ୟ ପରଃ ନିଧାନଃ ।
ତ୍ର ମବ୍ୟୟଃ ଶାଶ୍ଵତ ଧର୍ମଗୋପ୍ତା
ସନାତନନ୍ତ୍ରଃ ପୁରୁଷୋମତୋ ମେ ॥ ୧୮ ॥
ଅନାଦି ମଧ୍ୟାନ୍ତମନନ୍ତବୀର୍ଯ୍ୟ-
ଅନନ୍ତବାହୁଃ ଶଶି ସୂର୍ଯ୍ୟନେତ୍ରେ ।

ହେ ବିଶେଷର ଆଦି ପୁରୁଷ ॥ ୧୬ ॥ ୧୭ ॥

ବେଦିତବାଃ ମୁକ୍ତିଜେତେଭ୍ୟଃ ଯଦକ୍ଷରଃ ବ୍ରକ୍ଷ ତ୍ରବ୍ରଃ ନିଧାନଃଲଭାନଃ ॥ ୧୮ ॥

ଅନାଦିତ୍ୱତ ମହା ବିଶ୍ୱର ରମ୍‌ପିନ୍ଦ୍ରିକୁ ନିର୍ମିତ୍ସାର୍ଜ୍ଞନ୍ସ୍ୟ ବ୍ରଚ୍ଚି ପୌନକ୍ଷତ୍ୟଃ ନଦୋଷାଯ

ହେ ବିଶେଷର ! ହେ ବିଶ୍ୱରପ ! ତୋମାର ଶରୀରେ ଅନେକ ବାହୁ ଉଦର, ବକ୍ତ୍ତୁ,
ନେତ୍ର, ସର୍ବବ୍ୟାପୀ ଅନନ୍ତରପ ଦେଖିତେଛି । ତୋମାର ଅନ୍ତ. ମଧ୍ୟ ଓ ଆଦି
ଦେଖିତେ ପାଇଲା ॥ ୧୬ ॥

ତୋମାର ଶୁର୍କି ଛନ୍ଦିରୀକ୍ଷ୍ୟ, ସମ୍ୟକ୍ ପ୍ରଦୀପ୍ତ, ଅନଲାର୍କହ୍ୟତି ସ୍ଵର୍କପ ଅଗ୍ରମେୟ ।
ତାହାତେ ନାନାବିଧ, କିରୀଟ, ଗଦା, ଚକ୍ର ଓ ତେଜରାଶି ସର୍ବଦିକେ ଦୀପିମାନ
ହଇଯାଛେ ॥ ୧୭ ॥

ତୁମି ପରମ ଜ୍ଞାତବ୍ୟ ଅକ୍ଷର ତ୍ରୁଟି, ତୁମି ଏହି ବିଶେରପରମ ନିଧାନ, ତୁମି ଅବ୍ୟୟ,
ତୁମି ସନାତନ ଧର୍ମରକ୍ଷକ ଏବଂ ସନାତନ ପୁରୁଷ ॥ ୧୮ ॥

ତୁମି ଆଦି ମଧ୍ୟ ଓ ଅନ୍ତହିନ ଅନନ୍ତବୀର୍ଯ୍ୟ, ଅନନ୍ତ ବାହୁ, ଚଞ୍ଜ ଶ୍ରୀଃ ରୂପ ନେତ୍ର

ପଶ୍ୟାମିହାଂ ଦୀପୁତ୍ରାଶବକ୍ତୁଃ
 ସ୍ଵତେଜେସା ବିଶ୍ଵମିଦଃ ତପନ୍ତଃ ॥ ୧୯ ॥
 ଦ୍ୟାବା ପୃଥିବ୍ୟୋରିଦ ମନ୍ତ୍ରରଙ୍ଗି
 ବ୍ୟାପୁଂତ୍ରୟେକେନ ଦିଶଚ ସର୍ବାଃ ।
 ଦୃଷ୍ଟିତ୍ରୁତଃ ରୂପମିଦଃତବୋଗ୍ରଂ
 ଲୋକତ୍ରୟଂ ପ୍ରବ୍ୟଥିତଃ ମହାଅନ୍ତଃ ! ॥ ୨୦ ॥
 ଅମୀହି ତୃଃ ସ୍ଵରମଞ୍ଜା ବିଶନ୍ତି
 କେଚିତ୍ତିତାଃ ଆଞ୍ଜଳଯୋ ଗୃଣନ୍ତି ।
 ସ୍ଵତ୍ତୀତ୍ୟକ୍ତୁ । ମହର୍ଷି ସିନ୍ଧ ସଞ୍ଜା
 ବୀକ୍ଷନ୍ତେ ହ୍ରାଂ ସ୍ତତିଭିଃ ପୁନ୍କଳାଭିଃ ॥ ୨୧ ॥
 ରୁଦ୍ରାଦିତ୍ୟାବସବୋ ଯେ ଚ ସାଧ୍ୟ
 ବିଶୁଦ୍ଧିନୈ ମରୁତଶ୍ଚୋଽପାଶ ।
 ଗନ୍ଧର୍ବ ଯକ୍ଷା ସ୍ଵର ସିନ୍ଧ ସଞ୍ଜା ।
 ବୀକ୍ଷନ୍ତେ ହ୍ରାଂ ବିଶ୍ଵିତାଶୈବ ସର୍ବେ ॥ ୨୨ ॥

ସୁରୁତଃ ପ୍ରମାଦେ କିମ୍ବୟେ ହର୍ମେ ବିଶ୍ରିତଃ ନହ୍ୟାତି ॥ ୧୯ ॥

ଅଥ ପ୍ରକ୍ଷତୋପଦ୍ୟୋମିହାତ୍ମୟେବ ରୂପଶ କାଳରପତଃ ଦର୍ଶମାମାସ ଦ୍ୟାବେତ୍ତାଦି ଦଶଭିଃ ॥ ୨୦ ॥

ହ୍ରାଂ ହ୍ରାଂ ॥ ୨୧ ॥

ଉତ୍ସାହଃ ପିବଶୀତି ଉତ୍ସାହଃ ପିତରଃ ଉତ୍ସାହାହି ପିତର ଇତି ଶ୍ରଦ୍ଧତଃ ॥ ୨୨ ॥ ୨୩ ॥

ବାନ ଓ ଦୀପୁ ହତାସ ବକ୍ତୁ । ସ୍ଵୀଯ ତେଜ ଦ୍ୱାରା ଏହି ବିଶକେ ପ୍ରତଞ୍ଶ
କରିତେଛ ॥ ୧୯ ॥

ଆକାଶ ଓ ପୃଥିବୀର ମଧ୍ୟେ ଯାହା କିଛୁ ଆଛେ, ତୁମି ଏକ ହଇୟାଓ ସର୍ବଜ୍ଞ
ବ୍ୟାପ୍ତି । ହେ ମହାଅନ ! ତୋମାର ଏହି ଉତ୍ଥ ଅନ୍ତୁତ ରୂପ ଦେଖିତେଛି, ଇହା ଦର୍ଶନେ
ଲୋକତ୍ରୟ ବ୍ୟଥିତ ଚଇୟାଛେ ॥ ୨୦ ॥

ଏ ଦେବତା ସକଳ ତୋମାତେଇ ପ୍ରବେଶ କରିତେଛେ, କେହ କେହ ଭୀତତାପ୍ର-
ୟୁକ୍ତ ପ୍ରାଞ୍ଜଳୀ ବକ୍ତ ହଇୟା ତୋମାର ସ୍ତବ କରିତେଛେ, ମହର୍ଷି ସକଳ ସ୍ଵତ୍ତିବାଦ
କରିତେଛେନ । ଏବଂ ପୁନ୍କଳ ଶ୍ରୀତି ଦ୍ୱାରା ଆପନାକେ ଦର୍ଶନ କରିତେଛେନ ॥ ୨୧ ॥

କୁତ୍ର, ଆଦିତ୍ୟ, ଧ୍ୱନି ସକଳ, ସାଧ୍ୟ, ବିଶ୍ଵଦେବ ସକଳ, ଅଧିନୀ କୁମାର ସ୍ଵର, ମଙ୍ଗତ

ରପଂମହତେବହୁବନ୍ଦୁ ନେତ୍ରଃ
 ମହାବାହୋ ! ବହୁବୁରୁପାଦଃ ।
 ବହୁଦରଃ ବହୁଂଷ୍ଟୁକରାଳଃ
 ଦୃଷ୍ଟିଲୋକାଃ ପ୍ରବ୍ୟଥିତାନ୍ତଥାହଃ ॥ ୨୩ ॥
 ନଭମ୍ପରଃ ଦୀପ୍ତ ମନେକ ବର୍ଣ୍ଣଃ
 ବ୍ୟାକ୍ତାନନଃ ଦୀପ୍ତ ବିଶାଳ ନେତ୍ରଃ ।
 ଦୃଷ୍ଟିହିତାଃ ପ୍ରବ୍ୟଥିତାନ୍ତରାତ୍ମା
 ଧୃତିଃ ନ ବିନ୍ଦାମି ଶମଞ୍ଜ ବିଷ୍ଣୋ ! ॥ ୨୪ ॥
 ଦଂଷ୍ଟ୍ରା କରାଳାନି ଚ ତେ ମୁଖାନି
 ଦୃଷ୍ଟେ ବ କାଳାନଳ ସନ୍ନିଭାନି ।
 ଦିଶୋ ନ ଜାନେ ନ ଲଭେଚ ଶର୍ମ
 ପ୍ରସୀଦ ଦେବେଶ ! ଜଗନ୍ନିବାସ ! ॥ ୨୫ ॥

ଶମଃ ଉପଶମଃ ॥ ୨୪ ॥ ୨୫ ॥ ୨୬ ॥ ୨୭ ॥ ୨୮ ॥ ୨୯ ॥ ୩୦ ॥ ୩୧ ॥ ୩୨ ॥ ୩୩ ॥

ସକଳ, ପିତୃଲୋକ, ଗନ୍ଧର୍ବ, ଯକ୍ଷ, ସୁର ଓ ସିନ୍ଦ୍ରଗଣ ସକଳେଇ ବିଶ୍ଵିତ ହଇଯା
ତୋମାକେ ଦର୍ଶନ କରିତେଛେ ॥ ୨୨ ॥

ହେ ମହାବାହୋ ! ତୋମାର ବହ ବନ୍ଦୁ ନେତ୍ର, ବହ ବାହ ଓ ଉର୍କ ପାଦ
ବିଶିଷ୍ଟ ବହ ଉଦର, କରାଳ ଦଂଷ୍ଟ୍ର ବିଶିଷ୍ଟ ରୂପ ଦେଖିଯା ଆମାର ଶ୍ରାଵ ବ୍ୟଥିତ
ହଇତେଛେ ॥ ୨୩ ॥

ହେ ବିଶ୍ଵବ୍ୟାପୀନ । ତୋମାର ନଭମ୍ପର, ଅନେକ ଦୀପ୍ତବର୍ଣ୍ଣ ବ୍ୟାକ୍ତାନଳ ଓ
ଦୀପ୍ତ ବିଶାଳ ନେତ୍ର ଦୃଷ୍ଟି କରିଯା ଧୈର୍ୟ ଓ ଶମକେ ଅବଲମ୍ବନ କରିତେ ଅକ୍ଷମ
ହଇତେଛି ॥ ୨୪ ॥

ତୋମାର କାଳାନଳେର ଶ୍ରାଵ କରାଳ ଦଂଷ୍ଟ୍ର୍ୟୁକ୍ତ ମୁଖ ସକଳ ଦେଖିଯା ଆମି
ଦିହିଭ୍ରମେ ପଡ଼ିଯାଛି । କିସେ ସୁବିଧା ହୁଏ, ତାହା ହିରିକରିତେ ପାରିଲା । ହେ
ଦେବ ! ଜଗନ୍ନିବାସ ! ତୁମି ଆମାର ପ୍ରତି ପ୍ରସନ୍ନ ହୋ ॥ ୨୫ ॥

ଅମୀ ଚ ସ୍ଵାଂ ଧୂତରାଷ୍ଟ୍ରସ୍ୟ ପୁତ୍ରାଃ
 ସର୍ବେ ସହୈବାବନିପାଲ ସଜ୍ଜେଃ ।
 ଭୀଷ୍ମୋ ଦ୍ରୋଗଃ ସୂତପୁତ୍ରକୁଞ୍ଚଥାସୋ
 ସହାସ୍ମଦୀଯେରପି ଯୋଧ ମୁଖ୍ୟେଃ ॥ ୨୬ ॥
 ବକ୍ତ୍ରାଣି ତେ ଭରମାଣ ବିଶନ୍ତି
 ଦଂଷ୍ଟ୍ରାକରାଳାନି ଭୟାନକାନି ।
 କେଚିଦିଲମ୍ବା ଦଶନାନ୍ତରେସୁ
 ସଂଦୃଶ୍ୟତେ ଚୁର୍ଣ୍ଣତୈରଙ୍ଗମାର୍ଜନେଃ ॥ ୨୭ ॥
 ସଥାନଦୀନାଂ ବହବୋହସୁବେଗାଃ
 ସମୁଦ୍ରଗେବାତି ମୁଖାଦ୍ରବନ୍ତି ।
 ତଥାତବାମୀ ନରଲୋକବୀରା
 ବିଶନ୍ତି ବକ୍ତ୍ରାଣ୍ୟ ଭିତୋଜ୍ଜଳନ୍ତି ॥ ୨୮ ॥
 ସଥା ପ୍ରଦୀପ୍ତଂ ଜ୍ଵଳନଂ ପତଙ୍ଗ
 ବିଶନ୍ତିନାଶାୟ ସମୃଦ୍ଧବେଗାଃ ।
 ତତ୍ତୈବନାଶାୟ ବିଶତିଲୋକା-
 ନ୍ତବାପିବକ୍ତ୍ରାଣି ସମୃଦ୍ଧ ବେଗାଃ ॥ ୨୯ ॥

ଏହି ସକଳ ଧୂତରାଷ୍ଟ୍ର ପୁତ୍ର ସମନ୍ତ ରାଜଗଣକେ ସଙ୍ଗେ କୁରିଯା, ତଥା ଭୀଷ୍ମ, ଦ୍ରୋଗ ଓ
 କର୍ଣ୍ଣ ଏବଂ ଆମାଦେର ପକ୍ଷୀୟ ସମନ୍ତ ଯୋଜା ପ୍ରଥାନଗଣକେ ଲାଇଯା ତୋମାର କରାଳ
 ଦନ୍ତ ବିଶିଷ୍ଟ ମୁଖେ ମଧ୍ୟେ ଶୀଘ୍ର ପ୍ରବେଶ କରିତେଛେ । କେହ କେହ ଦନ୍ତ ମଧ୍ୟେ
 ବିଲଗ ହଇଯା ଉତ୍ତମାଙ୍ଗ ଚୁର୍ଣ୍ଣିତ ଝାପେ ଲକ୍ଷିତ ହିତେଛେ ॥ ୨୬ ॥ ୨୭ ॥

ସେମତ ନରୀଗଣେର ଜଳ ବେଗ ସମୁହ ସମୁଦ୍ରାଭିମୁଖେ ଧାରିମାନ ହୟ, ମେଇକ୍ଲପ ନର
 ବୀର ସକଳ ତୋମାର ମୁଖେ ମଧ୍ୟେ ପ୍ରବେଶ କରିତେଛେ ଏବଂ ସର୍ବତୋଭାବେ
 ଅଣିତ ହିତେଛେ ॥ ୨୮ ॥

ଯେକ୍ଲପ ପତଙ୍ଗ ସକଳ ସମୃଦ୍ଧ ବେଗ, ହଇଯା ପ୍ରଦୀପ ଅଧିତେ ପ୍ରବେଶ କରେ

ଲେଲିହସେ ଗ୍ରସମାନଃ ସମସ୍ତା-
 ଲୋକାନ୍ ସମଗ୍ରାନ୍ ବଦନୈଞ୍ଜଲଣ୍ଠିଃ ।
 ତେଜୋଭିରାପୁର୍ଯ୍ୟ ଜଗଂ ସମଗ୍ରଃ
 ଭାସନ୍ତବୋଗାଃ ପ୍ରତପଣ୍ଠି ବିଷେଣ୍ଠା ! ॥ ୩୦ ॥
 ଆଖ୍ୟାହି ମେ କୋ ଭବାନୁଗ୍ରହପୋ
 ନଘୋହସ୍ତ ତେ ଦେବବର ! ପ୍ରସୀଦ ।
 ବିଜ୍ଞାତୁମିଚ୍ଛାମି ଭବନ୍ତମାଦ୍ୟଃ
 ନ ହି ପ୍ରଜାନାମି ତବ ପ୍ରବୃତ୍ତିଃ ॥ ୩୧ ॥

ଶ୍ରୀହଙ୍ଗବନ୍ଦୀତା ।

କାଳୋଶ୍ଚିଲୋକ କ୍ଷୟକୃତ ପ୍ରବୃଦ୍ଧୋ
 ଲୋକାନ୍ ସମାହର୍ତ୍ତୁ ମିହ ପ୍ରବୃତ୍ତଃ ।
 ଝାତେ ପିତ୍ରା ନ ଭବିଷ୍ୟଣ୍ଠି ସର୍ବେ
 ଯେ ବନ୍ଧିତାଃ ପ୍ରତ୍ୟନୀକେୟ ଯୋଧାଃ ॥ ୩୨ ॥

ମେହିରପ ତୋମାର ମୁଖ ମଧ୍ୟେ ଲୋକ ସ୍କଳ ବିନାଶ ଲାଭ କରିବାର ଉତ୍ସ ସମ୍ଭବ
 ବେଗେ ପ୍ରବେଶ କରିତେଛେ ॥ ୨୯ ॥

ହେ ବିଷେଣ୍ଠା ! ତୁମି ପ୍ରଜାଲିତ ମୁଖ ଦ୍ଵାରା ଏହି ସମସ୍ତ ଲୋକକେ ସମ୍ୟକ୍ ଗ୍ରାସ
 କରିତେଛୁ । ସମସ୍ତ ଜଗଂକେ ତୋମାର ତେଜ ଦ୍ଵାରା ଆପୂରିତ କରିଗା ଉଗ୍ର
 ପ୍ରତାପେର ସହିତ ପ୍ରକାଶାନ ହିୟାଛ ॥ ୩୦ ॥

ଉଗ୍ରକୁଳ ତୁମି କେ ତାହା ଆମାକେ ବଲ । ହେ ଦେବ ! ତୋମାକେ ନମସ୍କାର କରି,
 ତୁମି ପ୍ରସନ୍ନ ହୋ । ତୋମାର ପ୍ରବୃତ୍ତିଇଆମି ଅବଗତ ନାହିଁ । ତୋମାକେ ବିଶେଷ ରୂପେ
 ଜାନିତେ ଆମି ଇଚ୍ଛା କରି ॥ ୩୧ ॥

ଶ୍ରୀହଙ୍ଗବନ୍ଦୀତା କହିଲେନ, ଏହି ପ୍ରବୃଦ୍ଧ ଲୋକ ସ୍କଳକେ କ୍ଷୟ କରିବାର ଇଚ୍ଛାର ଆମି
 କାଳ ରୂପେ ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ । ପ୍ରତିପକ୍ଷୀୟ ସମସ୍ତ ଯୋଜା ଗଣକେ ଆମି ବିନାଶ କରିବ ।
 ଏହି ବିନାଶ କାର୍ଯ୍ୟ ତୁମି କର୍ତ୍ତା ନାହିଁ କିନ୍ତୁ ଆମି କର୍ତ୍ତା ॥ ୩୨ ॥

ତୁମ୍ହାକୁମୁନ୍ତିଷ୍ଠ ସଶୋ ଲଭସ୍
 ଜିତ୍ତା ଶକ୍ରନ୍ ଭୁଣ୍ଠ୍ ରାଜ୍ୟଂ ସମୁଦ୍ରଂ ।
 ମରୈବୈତେ ନିହତାଃ ପୂର୍ବମେବ
 ନିମିତ୍ତ ମାତ୍ରଂ ତବ ସବ୍ୟସାଚିନ୍ ॥ ୩୩ ॥
 ଦ୍ରୋଣଖଂ ଭୀମଖଂ ଜୟନ୍ଦ୍ରଖଂ
 କର୍ଣ୍ଣ ତଥାନ୍ୟାନପି ଯୋଧବୀରାନ୍ ।
 ମୟାହତାଃ ସ୍ତ୍ରେଜହି ମା ବ୍ୟଥିଷ୍ଠା
 ଯୁଧ୍ୟସ୍ତ ଜେତୋସିରଗେ ସପତ୍ରାନ୍ ॥ ୩୪ ॥

ମଙ୍ଗଳ ଉବାଚ ।

ଏତଚ୍ଛ ହୀ ବଚନଂ କ୍ୟେଶବନ୍ୟ
 କୃତାଞ୍ଜଳି ବେ'ପମାନଃ କିରୀଟୀ ।
 ଅଭକ୍ଷ ତ୍ୟଭ୍ୟ ଏବାହ କୃଷଣଃ
 ସଗଦଗଦଂ ଭୀତ ଭୀତଃ ପ୍ରଣମ୍ୟ ॥ ୩୫ ॥

ବମ୍ବା ଇତ୍ତାର୍ଥ ॥ ୩୪ ॥ ୩୫ ॥

ଶଗବଦିଗ୍ରିହୀନାତି ପ୍ରସରଦୟତିଷ୍ଠୋରହଙ୍କ ଇନ୍ଦ୍ରମୁଖ ବିମୁଖ ବିଷୟକମିତି ସହୀନେ
 ଆହ୍ଵାନଦେବ ତସଃ ଯାଚକାଣଃ ସ୍ତୋତି । ହୀନେ ଇତ୍ୟବାରଃ ଯୁଦ୍ଧମିତାର୍ଥଃ । ହେହୟାକେଶ
 ସଙ୍କ୍ଷେତ୍ରଜ୍ଞାନାଂ ସାଙ୍କ୍ଷେତ୍ରଜ୍ଞାନାଂ ସାମିମୁଖେ ସ୍ଵବୈମୁଖ୍ୟେଚ ପ୍ରବର୍ତ୍ତକ ତବ ପ୍ରକିର୍ତ୍ତ୍ୟାହା
 ଶାହାଙ୍ଗ୍ୟାସଂକୀର୍ତ୍ତନେନ ଜଗଦିଦଃ ପ୍ରହ୍ୟାତି ପ୍ରହ୍ୟାଚ ଅମୁରଙ୍ଗତେ ଅମୁରଙ୍ଗତ ଭବତୀତି

ଏହି ନାଶ କାର୍ଯ୍ୟ ସଥନ ତୋମାର ଅପେକ୍ଷା ନାହିଁ, ତଥନ ତୋମାର ଉଚିତ ସେ
 ଯୁଦ୍ଧେ ଦଶ୍ମାରମାନ ହେଯା ଜୟ ଜନିତ ସଶଃଲାଭ ଓ ସମୁଦ୍ର ଝାଜ୍ୟଭୋଗ କର ।
 ଆମି ସକଳକେଇ ବିନାଶ କରିଯାଛି, ହେ ସବ୍ୟସାଚିନ୍ ! ତୁମି ନିମିତ୍ତ
 ମାତ୍ର ହୁଏ ॥ ୩୩ ॥

ଦ୍ରୋଣ, ଭୀରୁ, ଜୟନ୍ଦ୍ରଥ, କର୍ଣ୍ଣ ଏବଂ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଯୋଧ ବୀର ସକଳକେ ଆମି
 ନଈ କରିଯାଛି; ତୁମି କ୍ଲେଶ ତ୍ୟାଗପୂର୍ବକ ମୁଦ୍ର କର, ଏବଂ ତୋମାର ପ୍ରତିପକ୍ଷଗଣକେ
 ଜୟ କର ॥ ୩୪ ॥

ସୁତରାଷ୍ଟ୍ରକେ ସମ୍ପଦ କହିଲେନ, ହେ ବାଜନ୍ ! ଭଗବାନେର ଏହି ସକଳ ବାକ୍ୟ

୧୯୫୫

ଅର୍ଜୁନ ଉଚ୍ଚାଚ ।

ହାଲେ ହସୀକେଶ ! ତବ ପ୍ରକିର୍ତ୍ତ୍ୟା
ଜଗଂ ପ୍ରହୃଷ୍ଟ୍ୟମୁରଜ୍ୟତେ ଚ ।
ରଙ୍ଗାଂସିଭୀତାନି ଦିଶୋ ଦ୍ରବ୍ୟି
ସବେ' ନମସନ୍ତିଚ ସିନ୍ଧ ସୁଞ୍ଜାଃ ॥ ୩୬ ॥
କଷ୍ମାଚ ତେ ନ ନମେରମାହାତ୍ମନ୍ ।
ଗରୀୟମେ ବ୍ରନ୍ଦଗୋହପ୍ୟାଦିକତ୍ରେ' ।
ଅନନ୍ତ ! ଦେବେଶ ! ଜଗନ୍ନିବାସ !
ହୃଦୟରଂ ସଦସତଂ ପରଂ ସଂ ॥ ୩୭ ॥
ହୃଦୟଦିଦେବଃ ପୁରୁଷଃ ପୁରାଣ-
ଶ୍ରୀ ମସ୍ୟ ବିଶ୍ୱମସ୍ୟ ପରଂ ନିଧାନଂ ।

ଯୁଦ୍ଧମେବ ଜପତୋହସାହୁଦୌୟୁଧାଦିତି ଭାବଃ । ତଥା ରଙ୍ଗାଂସି ରଙ୍ଗମା ମୂର ଦାନବ ପିଶାଚାଦୀନି
ଭୀତାନି ଭୂତା ଦିଶୋ ଦ୍ରବ୍ୟି ଦିଶଃ ପ୍ରତି ପଳାଯଣେ ଇତୋତ୍ତମପି ହାଲେ ଯୁଦ୍ଧମେବ ତେବଂ
ଭୂତୈୟୁଧାଦିତି ଭାବଃ । ତଥା ହୃଦୟା ସେ ସିନ୍ଧାଃ ତେବଂ ସଂଘାଃ ସର୍ବେ ନମସନ୍ତିଚ ଇତ୍ୟାପି
ଯୁଦ୍ଧମେବ ତେବଂ ହୃଦୟହାଦିତି ଭାବଃ । ଶ୍ରୋକୋହୟଃ ରଙ୍ଗକୋଷ ମସ୍ତକମେନ ମହାଶାନ୍ତେ
ଅସିନ୍ଧଃ ॥ ୩୬ ॥

ତେ କମାରମେନ୍ ଅପିତୁ ନମେରରେବ ଆସିଲେ ପଦମାର୍ଘଃ । ସତ୍କାର୍ଯ୍ୟମସ୍ତକମାରଣକ
ତାତ୍ୟାଂ ପରଂ ସନ୍ଦର୍ଭରଂ ବ୍ରନ୍ଦ ତ୍ରଂ ତ୍ରଂ ॥ ୩୭ ॥

ଶ୍ରୀବନ୍ଦ କରିଯା କମ୍ପିତ ଶରୀରେ ଅର୍ଜୁନ କୁତାଞ୍ଜଳି ପୂର୍ବକ ଭୀତ ହେଇଲା ପୁନଃ ପୁନଃ
ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣକେ ପ୍ରଗତି ପୁରଃମର ଗନ୍ଧାଦ ବାକ୍ୟେ କହିତେ ଲାଗିଲେନ ॥ ୩୫ ॥

ହେ ହସୀକେଶ ! ତୋମାର ଯଥଃ କୀର୍ତ୍ତନ ଶୁନିଯା ଜଗଂ ହର୍ଷିତ ହେଇଲା ଅମୁରାଗ
ଲାଭକରେ, ରଙ୍ଗ ସକଳ ଭୀତ ହେଇଲା ଦିଗିଦିକେ ପଳାଯନ କରେ, ଏବଂ ସିନ୍ଧ ସକଳ
ତୋମାକେ ନମକାର କରେ । ଇହା ତାହାଦେର ପକ୍ଷେ ଯୁଦ୍ଧ କାର୍ଯ୍ୟଖ୍ୟାତି ॥ ୩୬ ॥

ହେ ମହାତ୍ମନ୍ ! ତୁମି ସକଳେର ଶ୍ରେଷ୍ଠ, ଆଦି କର୍ତ୍ତା ଓ ବ୍ରନ୍ଦ, ତୋମାକେ
ତାହାରା କେନ ନା ବ୍ରମକାର କରିବେ ! ହେ ଅନନ୍ତ ଦେବ ! ହେ ଜଗନ୍ନିବାସ !
ତୁମି ସଂ ଓ ଅମ୍ବ ଉଭୟର ଅଭୀତ ତ୍ରଂ ଏବଂ ତୁମି ଅଚ୍ୟତ ॥ ୩୭ ॥

ବେଣ୍ଠାଲି ବେଦ୍ୟକୁ ପରଞ୍ଚଧାର
 ହ୍ୟା ତତ୍ତ୍ଵ ବିଶ୍ୱମନନ୍ତରପ ! ॥ ୩୮ ॥
 ବାୟୁର୍ମୋହମିର୍ବଜଳଃ ଶଶାଙ୍କଃ
 ପ୍ରଜାପତିନ୍ତ୍ରଂ ପ୍ରପିତାମହଙ୍କ ।
 ନମୋ ନମନ୍ତେହନ୍ତେ ସହସ୍ରହନ୍ତେ
 ପୁନଙ୍କ ଭୂଯୋହପି ନମୋନମନ୍ତେ ॥ ୩୯ ॥
 ନମଃ ପୁରାନ୍ତାଦଥ ପୃଷ୍ଠତନ୍ତେ
 ନମୋହନ୍ତୁତେ ସର୍ବତ ଏବ ସର୍ବଃ ।
 ଅନନ୍ତ ବୀର୍ଯ୍ୟାମିତ ବିକ୍ରମନ୍ତ୍ରଂ
 ସର୍ବଃ ସମାପ୍ନୋଧି ତତୋହସିରବଃ ॥ ୪୦ ॥
 ସଥେତି ମହା ପ୍ରସତଃ ସଦୁକ୍ରଂ
 ହେ ହୃଷି ! ହେ ଯାଦବ ! ହେ ସଥେତି ।

ନିଧାନଃ ଲମ୍ବ ହାନଃ ପରଃ ଧାର ଶୁଣାତୀତଃ ସନ୍ତରପଃ ॥ ୩୮ ॥

ସର୍ବଃ ସକାର୍ଯ୍ୟଃ ଜଗଃ ଆପ୍ନୋଧି ବ୍ୟାପ୍ନୋଧି ସର୍ବରିବ କଟକ କୁଣ୍ଡଳାଦିକଃ ଅତ ନ୍ତମେବ
 ସର୍ବଃ ॥ ୩୯ ॥ ୪୦ ॥

ହସ୍ତହନ୍ତେ ତୋତୁମ ମହା ମହୈର୍ଯ୍ୟହ୍ୟାହଙ୍କୃତ ମହାଗରାଥ ପୁଞ୍ଜୋହନ୍ତୀତ୍ୟମୁତାପ ମାବିକୁରିନ୍ନାହ
 ସଥେତୀତି ହେ ହୃଷେତି ଏବ ସନ୍ଦେବ ନାମୋନରସାର୍ଦ୍ଧରଥେନାପ୍ଯ ପ୍ରମାତ୍ରଃକୃଷ୍ଣ

ତୁମି ଆଦିଦେବ ନନାତନ ପୁରୁଷ । ତୁମି ଏହି ବିଶେର ଏକମାତ୍ର ଲମ୍ବ
 ହାନ । ତୁମିଇ ବେଣ୍ଠ ଓ ବେଦ୍ୟ ଏବଂ ଶୁଣାତୀତ ସନ୍ତରପ । ହେ ଅନନ୍ତ ରପ !
 ଏହି ବିଶ୍ଵ ତୋମାଦ୍ୱାରା ବ୍ୟାପ୍ତ ହିଯାଛେ ॥ ୩୮ ॥

ତୁମି ବାୟୁ, ଯମ, ବହୁ, ବକ୍ରଣ, ଚଞ୍ଚ, ପ୍ରଜାପତି, ଏବଂ ବ୍ରଜୀ । ଅତେବ
 ତୋମାକେ ଆତି ସହାରାର ପ୍ରଣାମ କରି ଏବଂ ପୁନରାୟ ନମକାର କରି ॥ ୩୯ ॥

ତୋମାର ସନ୍ତୁଷ୍ଟେ, ପଞ୍ଚାତେ ଏବଂ ସର୍ବଦିକେ ତୋମାକେ ନମକାର କରି ।
 ହେ ଅନନ୍ତ ବୀର୍ଯ୍ୟ ! ତୁମି ଅପରିଦେଇ ଶକ୍ତି ସମ୍ପଦ, ତୁମି ସମନ୍ତ ଜଗତେ ବ୍ୟାପ୍ତ,
 ଅତେବ ତୁମିଇ ସର୍ବ ॥ ୪୦ ॥

ହେ ହୃଷି ! ହେ ଯାଦବ ! ହେ ସଥେ ! ଏଇକୁପ ଯେ ତୋମାକେ ସାର୍ଦ୍ଧଜିକ ଅଭିମାନ

ଅଜ୍ଞାନତା ମହିମାନଂ ତବେଦେଃ
 ଯମ୍ଭା ପ୍ରମାଦାଂ ପ୍ରଣୟେନବାପି ॥୪୧ ॥
 ସଚ୍ଚାବହାସାର୍ଥମସଂକୁତୋହସି
 ବିହାରଶ୍ୟାସନଭୋଜନେୟ ।
 ଏକୋହ୍ଥବାପ୍ୟଚୁଯତ ! ତୃତୀୟମନ୍ତ୍ରଃ
 ତୃତୀୟମୟେଷ୍ଟାମହମପ୍ରମେୟ ॥ ୪୨ ॥
 ପିତାସିଲୋକମ୍ୟ ଚରାଚରମ୍ୟ
 ତୃତୀୟ ପୂଜ୍ୟମ୍ୟ ଶୁରୁ ଗନ୍ଧିଯାନ ।

ଇତି ପ୍ରସିଦ୍ଧଃ । ଅହିତ ନରପତେ: ପାଣ୍ଡୋ: ଅତିରଥମ୍ୟ ପୁତ୍ରୋ ହର୍ଜୁନ ଇତି ପ୍ରସିଦ୍ଧଃ । ହେ ସତ୍ତଵେତି ସତ୍ୱବଂଶମ୍ୟ ତବ ନାନ୍ଦି ରାଜହଂ ମମତୁ ପୂର୍ବବଂଶସ୍ୟାନ୍ତୋବ ରାଜହଂ ହେସଥେତି ସଜ୍ଜିରାର୍ଥଃ ତମପି ଦ୍ୱାରା ମହ ମମ ସତ୍ୱବଂ ତତ୍ତ ତବ ପୈତ୍ରିକଃ ପ୍ରଭାବୋ ନହେତୁ: ନାପି କୌଲିକଃ କିନ୍ତୁ ତାବକ ଏବ ଇତ୍ୟତି ପ୍ରାୟତୋ ଯେ ପ୍ରସତଃ ସ ତିରକ୍ଷାର ମୁକ୍ତଃ ଯମ୍ଭା ତୃତୀୟମୟେ କ୍ଷମରାତ୍ମି ଇତ୍ୟତରେନାସ୍ୱରଃ । ତବେଦେଃ ବିଶ୍ଵରପାଞ୍ଚକଂ ସର୍ବପମେବ ମହିମାନଂ ପ୍ରମାଦାବା ପ୍ରଣୟେ ବ୍ରେହେନ ବା ॥ ୪୧ ॥

ପରିହାସାର୍ଥଃ ବିହାରାଦିୟ ଅସଂକୁତୋହସି ତୃତୀୟବାଦୀ ନିକ୍ଷପଟଃ ପରମ ସରଳ ଇତି ଆଦି ବଜୋକ୍ତ୍ୟା ତିରକ୍ଷତୋସି ତୃତୀୟ ଏକଃ ସଥିନ୍ ବିନୈବ ରହସି ଅଧିବା ତୃତୀୟମନ୍ତ୍ରଃ ତେବେଃ ପରିହମତାଃ ସଦୀନା: ସମକ୍ଷଃ ପୁରୁତୋହସି ସଦାହିତଃ ତମାଜ୍ଞାତଃ ତୃତୀୟମନ୍ତ୍ରଃ ପରମାନନ୍ଦଃ ସହପରମାନନ୍ଦଃ କାମଯେ ହେ ପ୍ରଭୋ କ୍ଷମରେତ୍ୟତ୍ତମାମୀତର୍ଥଃ ॥ ୪୨ ॥

ସହକାରେ ସହୋଧନ କରିଯାଛି, ତାହାତେ କେବଳ ତୋମାର ବିଶ୍ଵରପ ସମ୍ବନ୍ଧି ମହିମାର ଅଜ୍ଞାନତାଇ ଲକ୍ଷିତ ହୟ । ଅତଏବ କଥନ ପ୍ରମାଦ ପୂର୍ବକ ସେଇ ସକଳ ଉତ୍ତି କରିଯାଛି । ବିହାର, ଶୟନ ଓ ଭୋଜନ ସମୟେ ତୋମାକେ ପରି ହାସ ପୂର୍ବକ ଅସଂକାର କରିଯାଛି, ତାହା କଥନ କୋନ ବଜୁଜନେର ସମ୍ବନ୍ଧେ ସା କଥନ ଏକକ ହିତି ସମୟେ କୃତ ହଇଯାଛେ । ସେଇ ସହାସ ସହାସ ଅପରାଧ ତୁମି କ୍ଷମା କର ॥ ୪୧ ॥ ୪୨ ॥

ତୁମି ଏହି ଜଗତେର ପିତା, ପୂଜ୍ୟ ଓ ପ୍ରଥାନ ଶୁରୁ । ତୋମାର ସମାନ କେହି ନାହିଁ, ତୋମାର ଅପେକ୍ଷା ଅଧିକ ହେଉଥା ଦୂରେ ଥାକୁକ । ଏହି ଲୋକ ଅସେ ତୁମି ଅପ୍ରତିମ ପ୍ରଭାବ ॥ ୪୩ ॥

ନ ତୃତୀୟଭ୍ୟାଧିକଃ କୁତୋହନ୍ୟେ-
ଲୋକଭ୍ରେଷ୍ଟ୍ୟ ପ୍ରତିମପ୍ରଭାବ ! ॥ ୪୩ ॥
ତୃତୀୟ ପ୍ରଣମ୍ୟ ପ୍ରଣିଧାୟକାର୍ୟ
ଅସାଦ୍ୟେଷ୍ଟାମହମୀଶମୀଭ୍ୟ ।
ପିତେବପୁତ୍ରମ୍ୟ ସଥେବସଖ୍ୟଃ
ପ୍ରିୟଃ ପ୍ରିୟାଯାର୍ହିସି ଦେବସୋଚ୍ଚୁ ॥ ୪୪ ॥
ଅଦୃଷ୍ଟ ପୂର୍ବବଂ ହସିତୋ ହସିଦୃଷ୍ଟ ।
ଭୟେନ ଚ ପ୍ରବ୍ୟଥିତଂ ମନୋ ମେ ।
ତଦେବ ମେ ଦର୍ଶୟ ଦେବରୂପଃ
ଅସୀଦ ଦେବେଶ ! ଜଗନ୍ନିବାସ ! ॥ ୪୫ ॥

କାରଂ ପ୍ରଣିଧାୟ ଭୂମୋ ଦଗ୍ଧବନ୍ଧିପାତା ପ୍ରିୟାଯାର୍ହିସୀତି ସନ୍ଧିରାର୍ଥ ॥ ୪୩ ॥ ୪୪ ॥

ସଦ୍ୟପାଦୃଷ୍ଟ ପୂର୍ବମିଦଃ ତେ ବିବରପାତ୍ରକଂ ବପୁଦୃଷ୍ଟା ହସିତୋହସି ତଦପାସା ଥୋରହାଂ
ଭୟେନମନଃ ପ୍ରବାଧିତ ମହୂଂ ତୃତୀୟ ତଦେବମାତ୍ରବଃ ଜ୍ଞାପଃ ମ୍ୟଥାଣ କୋଟାଧିକ ପ୍ରିୟଃ ମାତ୍ର୍ୟ
ପାରାବାରଃ ବହୁଦେବ ନନ୍ଦନାକାରଃ ମେ ଦର୍ଶୟ ଅସୀଦେତି ଅଳଃ ତବୈତାଦୃଷ୍ଟେଷ୍ୱର୍ୟସା ଦର୍ଶନାମ
ଇତି ଭାବଃ । ମେବେଶେତି ହଂ ସର୍ବଦେବାନାମୀତରଃ ସର୍ବଜଗନ୍ନିବାସୋ ଭୟସୋବେତି ମୟା
ପ୍ରତୀତମିତି ଭାବଃ । ଅତ୍ରବିଶ୍ୱରପ ଦର୍ଶନ କାଳେ ସର୍ବ ଅକ୍ଲପ ମୂଳଭୂତଂ ନରାକାରଃ କୃକ
ବପୁଦୃତୈବହିତ ସପି ଯୋଗମାୟାଛାଦିତହାଂ ଅର୍ଜୁନେନ ବୃଦ୍ଧିମିତି ଗ୍ରହତେ ॥ ୪୫ ॥

କିଞ୍ଚ ସଦୈଶ୍ଵର୍ୟଃ ଦର୍ଶନିଷ୍ୟାସି ତଦା ତବ ନରଲୀଲହେନ ବହୁଦେବ ନନ୍ଦନାକାରେଣେବ ସଦମଦାଦିତି

ତୁମି ବସ୍ତ୍ରତଃ ଜୀବେର ଈଶ ଏବଂ ମେବ୍ୟ । ଦଗ୍ଧବଂ ପତିତ ହଇୟା ଆମି
ପ୍ରଣତି ପୂର୍ବକ ତୋମାର ପ୍ରସରତା ଯାଚ୍ଚାଙ୍ଗ କରିତେଛି । ଜୀବ ଓ ତୁମି ନିତ୍ୟ
ଅବହାର ବାଂସଲ୍ୟ, ମଧ୍ୟ ଓ ମଧୁର ରସ ଗତ ସମ୍ବନ୍ଧେ ଆବନ୍ତ ଆଛ । ମେହି
ମେହି ସହଜ ବ୍ୟାପାରେ ନିତ୍ୟ ଦାସ ରମ ଜୀବ ସକଳ ତୋମାର ପ୍ରତି ଯେ ସମ୍ବନ୍ଧ
ବ୍ୟବହାର କରେ, ତାହା ତୁମି କୃପା ପୂର୍ବକ ସୀକାର କରିଯା ଥାଏ ॥ ୪୫ ॥

ପୂର୍ବେ ହେବି ନାହିଁ ଯେ ତୋମାର ବିଶକ୍ଳପ ତାହା ଦର୍ଶନ କରିଯା କୌତୁଳ୍ୟ
ଚରିତାର୍ଥ ହଇରାହେ । କିନ୍ତୁ ତାହାତେ ଭକ୍ତଦିଗେର ମନୋ ନୟନେର ଆନନ୍ଦୋଭ
ପ୍ରତି ହୁଏ ନା, ତଜ୍ଜନ୍ଯାହୁ ତାହା ଦର୍ଶନ କରିଯା ଭୟେ ଆମାର ଘନ ବ୍ୟବସିତ ହଇରାହେ ।

କିରୀଟିନଂ ଗଦିନଂଚକ୍ର ହଞ୍ଚ-
ଯିଜ୍ଞାମି ହାଂ ଜ୍ଞାନୁ ମହଂ ତଥେବ ।
ତୈନୈବଜ୍ଞପେଣ ଚତୁର୍ଭୁଜେନ
ସହସ୍ର ବାହୋ ! ତବ ବିଶ୍ୱମୁର୍ତ୍ତେ ! ॥ ୪୬ ॥

ଶ୍ରୀଭଗବାନୁବାଚ ।

ଯଯାପ୍ରସଙ୍ଗେ ତବାଜ୍ଞୁନେଦଂ ।
ଜ୍ଞପଂ ପରଂ ଦର୍ଶିତମାତ୍ରଯୋଗଂ ।

ଦୃଷ୍ଟିଂ ପୂର୍ବିଂ ତଦୈବୈର୍ଯ୍ୟଂ ପରମ ରସମଧମ୍ବାଦୃଶ ଲୋକ ମନୋନନ୍ଦାନ୍ତାଦକଃ ଦର୍ଶନ ପୁନରଦୃଷ୍ଟ
ପୂର୍ବମିଦଂ ଦେବଲୀଳ ବିଶ୍ୱଜପାଦି ପୁରୁଷଜ୍ଞପେଣାଦୟ ପ୍ରତାକ୍ଷିକୃତ ମୈର୍ଯ୍ୟା ଅସ୍ୟମନୋନନ୍ଦା ରୋଚକଃ
ଇତାଭିପ୍ରାୟେନାହ କିରୀଟିନଃ ଦିବା ମହାର୍ଯ୍ୟ ରଙ୍ଗ କିରୀଟ ଯୁକ୍ତଃ ତଥେବେତି ଯଥ । ଅକ୍ଷାଭିଃ
କହାତିଦୃଷ୍ଟିଃ ହଂ ଜ୍ଞାନମରେଚ ହେ ପିତୃଭାଂ ସଥାଳ୍କଟିଃ ହେ ବିଶ୍ୱମୁର୍ତ୍ତେ ହେ ସମ୍ପ୍ରତି ସହସ୍ରବାହୋ ଇଦଂ
ଜ୍ଞପମ୍ପନ୍ତଃହତୀ ତୈନୈବ ଚତୁର୍ଭୁଜଜ୍ଞପେଣ ଶ୍ଵଦ ଆଦିର୍ଭବ ॥ ୪୬ ॥

ତୋ ଅର୍ଜୁନ ଜ୍ଞାନୀ ଯିଜ୍ଞାମି ତେ ଜ୍ଞପଂ ଐଶ୍ଵର ପୁରୁଷୋତ୍ତମି ଏତି ଜ୍ଞାନାର୍ଥବୈଦେଃ ଯହା ମଧ୍ୟଶକ୍ତ
ବିଶ୍ୱଜପ ପୁରୁଷଙ୍କ ଜ୍ଞପଂ ଦର୍ଶିତଃ କଥମାତ୍ରତେ ଯନଃ ପ୍ରାୟାଧିତ ମହୁଁ ଯତଃ ଅସୀଦ ଅସୀଦେତ୍ତାଜ୍ଞ ।
ତତ୍ତ୍ଵାନୁଷ୍ଠାନେବ ଜ୍ଞପଃ ଯେ ଦିଦ୍ୱକ୍ଷେ ତ୍ୱାଂ କିମିଦ୍ୱାରାର୍ଥ୍ୟାଂ ଜ୍ଞାନେ ଇତାହ ଯମେତି ଅସମ୍ଭବୈବ

ହେ ଜଗନ୍ନିବାସ ! ହେ ଦେବେଶ ? ତୋମାର ସଚିଦାନନ୍ଦମୟ ଚତୁର୍ଭୁଜ ଜ୍ଞପ ଦର୍ଶନ
କରାଓ ॥ ୪୫ ॥

ଏଥନ ତୋମାର ଚତୁର୍ଭୁଜ ମୂର୍ତ୍ତି ଦେଖିତେ ଆମି ଇଚ୍ଛା କରି । ସେଇ ମୂର୍ତ୍ତିର
ମୁନ୍ତକେ କିରୀଟ, ହଞ୍ଚେ ଗଦା ଚକ୍ରାଦି ଆୟୁଧ ଆଛେ । ସେଇ ମୂର୍ତ୍ତି ହଇତେଇ
ଏହି ବିଶ୍ୱଜପ ସହସ୍ର ବାହ ବିଶିଷ୍ଟ ମୂର୍ତ୍ତି ଶ୍ଵତି କାଳେ ଉଦୟ କରିଯା ଥାକ ।
ହେ କୁଞ୍ଜ ! ଆମି ନିଃସନ୍ଦେହ ଜ୍ଞପେ ବୁଝିତେ ପାରିଲାମ ସେ, ତୋମାର ବିଭୁଜ
ସଚିଦାନନ୍ଦମୟ ଜ୍ଞପଇ ସର୍ବୋପରି ତତ୍ତ୍ଵ ଏବଂ ସର୍ବଜୀବାକର୍ଷକ । ଏବଂ ସନାତନ
ସେଇ ବିଭୁଜ ମୂର୍ତ୍ତିର ଐଶ୍ୱର୍ୟ ବିଲାସ ଜ୍ଞପ ତୋମାର ଚତୁର୍ଭୁଜ ନାରାୟଣ ମୂର୍ତ୍ତି ନିତ୍ୟ
ବିରାଜମାନ ଆଛେ' ଏବଂ ସଥମ ଜଗନ୍ତ ହସ୍ତି ହୟ ତଥନ ସେଇ ଚତୁର୍ଭୁଜ ଜ୍ଞପ
ହିତେ ବିଶ୍ୱଜପ ବିରାଟ ମୂର୍ତ୍ତି ଆବିଭୂତ ହୟ । ଏହି ପରମ ଜ୍ଞାନେର ଦ୍ୱାରାଇ
ଆକାର କୌତୁଳ୍ୟ ଚରିତାର୍ଥ ହିଲ ॥ ୪୬ ॥

ଶ୍ରୀଭଗବାନ କହିଲେନ, ହେ ଅର୍ଜୁନ ! ଆମି ଅସନ୍ନ ହିଲା ତୋମାକେ

ତେଜୋବୟଂ ବିଶ୍ୱମନନ୍ତ ମାନ୍ୟଂ
 ସମ୍ମେଷ୍ଟଦନ୍ୟେନ କୁର୍ତ୍ତ ପୂର୍ବଂ ॥ ୪୭ ॥
 ନବେଦ ସଜ୍ଜାଧ୍ୟଯାନୈନଦୀନୈ-
 ର୍ତ୍ତକ୍ରିୟାଭିର୍ତ୍ତପୋତିରୁଣ୍ଟେଃ ।
 ଏବଂ ରୂପଃ ଶକ୍ତ୍ୟୋହଂ ନୃଲୋକେ
 କୁର୍ତ୍ତୁଃସ୍ଵଦନ୍ୟେନ କୁର୍ତ୍ତ ପ୍ରୀବୀର ! ॥ ୪୮ ॥
 ମା ତେ ବ୍ୟଥା ମା ଚ ବିମୁଢ ଭାବେ
 ଦୃଷ୍ଟିରୂପଃ ଘୋରମୀଦ୍ଵାମେଦଂ ।

ଯାମ ତବ ତୁଭ୍ୟମେବୁଇଦଃ ରୂପଃ ଦର୍ଶିତଃ ନାନ୍ଦିଲୈ ଯତ ସ୍ଵକୋହଞ୍ଚେନ କେନାପି ଏତମ ପୂର୍ବଂ ଦୃଷ୍ଟି
 ତମପିଷ୍ଠଃ ଏତମ ଶ୍ରୀହରମ୍ କିମିତି ଭାବଃ ॥ ୪୭ ॥

ତୁଭ୍ୟଃ ଦର୍ଶିତ ମିଦଙ୍କରଗ୍ନ ବେଦାନ୍ତ ସାଧିବୈରପି ଛର୍ତ୍ତମିତ୍ୟାହ ନବେଦେତି ଭକ୍ତୋହଞ୍ଚେନ
 ବ କୋନପାହମେବଃ ରୂପୋ କ୍ରୁଃଶକାଃ । ଶକ୍ତ୍ୟ ଅହମିତି ଯବରଲୋପାବାର୍ଦ୍ଦୀ । ତଥାଦଲଭ
 ଲାଭମାଜନୋ ମହା ସମ୍ପିଳନେବୈଥରେ ସର୍ବ ଦୁଇର୍ଭେରୂପେ ମନୋନିଷ୍ଠାଂ କୁର୍ତ୍ତ । ଏତଜ୍ଞପଃ ଦୃଷ୍ଟାପ୍ୟାଳଃ
 ତେ ପୂରମେ ମାହୁରକପେଣ ଦିଦୃକ୍ଷିତେ ନେତି ଭାବଃ ॥ ୪୮ ॥

ତୋଃ ପରମେଥର ମାଂସଃ କିଃ ନଗ୍ନାମି ସଦବିଜ୍ଞତେହପି ମହଂ ପୂରିଦମେବ ବଲାକ୍ଷିଃସମି

ଅଡ ଜଗଦ୍ଧର୍ମଗତ ଆୟ୍ୟ ଯୋଗ ସ୍ଵରୂପ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ରୂପ ଦେଖାଇଲାମ । ସେଇ ଅନ୍ତ
 ଆନ୍ଦି ତେଜମୟ ରୂପ ତୁମି ବ୍ୟତୀତ ପୂର୍ବେ ଆର କେହ ଦେଖେ ନାହିଁ ॥ ୪୭ ॥

ହେ କୁର୍ତ୍ତ ପ୍ରୀବୀର ! ବେଦାଧ୍ୟଯନ, ଯଜ୍ଞ, ଦାନ, କ୍ରିୟା ଓ ଉତ୍ତର ତପସ୍ୟା ଦ୍ଵାରା
 କେହ ଆମାର ଆୟ୍ୟଯୋଗ ଜନିତ ବିଶ୍ୱରୂପ ଇହଲୋକେ ଦର୍ଶନ କରେ ନାହିଁ ।
 ତୁ ମିହ କେବଳ ଦର୍ଶନ କରିଲେ । ସେ ସକଳ ଜୀବ ଦେବାବସ୍ଥା ଲାଭ କରିଯାଇଁ
 ତାହାରାଇ ଦିବ୍ୟ ଚକ୍ର ଓ ଦିବ୍ୟ ମନ ଦ୍ଵାରା ଏହି ରୂପକେ ଦର୍ଶନ ଓ ଅବଗ୍ନ କରେ ।
 ଅଡ ଯଥେ ସାହାରା ମୁଢ ପ୍ରତୀତିତେ ଆବନ୍ଧ ତାହାରା ଦେଖିତେ ପାଇନା ।
 କିନ୍ତୁ ଆମାର ଭୁକ୍ତ ସକଳ ମୁଢତା ଓ ଦିବ୍ୟତା ତେବେ କରନ୍ତଃ ଆମାର ନିତ୍ୟ
 ଚିତ୍ତରେ ଅବହିତ ; ଅତେବ ତୋମାର ନ୍ୟାଯ ବିଶ୍ୱରୂପ ଦର୍ଶନ କରିଲେଓ ତାହାତେ
 ସୁଧୀ ନା ହଇଜ୍ଞା, ଆମାର ଚିନ୍ମୟ ନିତ୍ୟ ରୂପ ଦର୍ଶନେର ଲାଗସା କରେନ ॥ ୪୮ ॥
 ଏହି ଘୋର ରୂପ ଦୃଷ୍ଟି କରିଯା ତୋମାର ବ୍ୟଥା ବା ବିମୁଢ ଭାବ ନା ହିତକ ।

ବ୍ୟପେତଭୀଃ ପ୍ରୀତମନାଃ ପୁନସ୍ତୁଂ
ତଦେବ ମେ ରାପମିନଂ ପ୍ରପଶ୍ୟ ॥ ୪୯ ॥

ସଞ୍ଚର ଉବାଚ ।

ଇତ୍ୟଜ୍ଞୁନଂ ବାହୁଦେବକ୍ଷଥୋତ୍ତ୍ଵ ।
ସ୍ଵକଂରପଂ ଦର୍ଶ୍ୟାମାସ ଭୂଯଃ ।
ଆଶ୍ୱାସ୍ୟାମାସ ଚ ଭୀତମେନଂ
ଭୂତ୍ତା ପୁନଃ ସୌମ୍ୟବଫୁର୍ମହାତ୍ମା ॥ ୫୦ ॥

ଦୃଷ୍ଟିନଃ ତବୈରସ୍ୟଃ ମମ ଗାତ୍ରାଶିବ୍ୟଥକ୍ତେ ମନୋ ମେ ବାକୁଳୀ ଭବତି ମୁହଁରହଃ ମୁଛ୍ଛାମି ତବାମେ
ପରମେଶ୍ୱରୀର ଦୂରତ ଏବ ମମ ନରୋନମୋହନ୍ତ ନକଦାପାହରେବଃ ଜୃଷ୍ଟଃ ପ୍ରାର୍ଥ୍ୟରେବୋ କୃମର କ୍ରମର ତଦେବ
ମାନ୍ୟାକାରଂ ବପ୍ରପୂର୍ବ ମାଧ୍ୟମ ଧୂର୍ଯ୍ୟମିତ ହସିତ ହୁଧାସାର ବରି ମୁଖ ଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ମେଦର୍ମର ଦର୍ଶରେତି
ବାକୁଳ ମର୍ଜ୍ଜୁନଂ ପ୍ରତି ସାଖାସ ମାହ ମା ତେ ଇତି ॥ ୪୯ ॥

ବ୍ୟଥାବାଂଶ୍ଚ ମହୋଗ୍ରଲଃ ଦର୍ଶ୍ୟାମାସ ତଥାମହାମୁରଃ ଶ୍ଵକଂ ରପଃ ଚତୁର୍ଭୁଜଂ କିରୀଟ ଗଦା
ଚକ୍ରାଦି ଯୁକ୍ତଃ ୩୯ ପାର୍ଥିତ ମୁଦ୍ରିତେରସ୍ୟ ଯଥଃ ଭୂଯୋ ଦର୍ଶ୍ୟାମାସ । ତତଃ ପୁନଃ ସ ମହାତ୍ମା ସୌମ୍ୟବପୁଃ
କଟକକୁଣ୍ଡଲୋକୀବ ପୌତାଦ୍ସରଧରୋ ବିଭୁଜୋ ଭୂତା ଭୀତମେନମାସ୍ୟାମାସ ॥ ୫୦ ॥

ଆମାର ଭକ୍ତ ସକଳ ଶାନ୍ତି ପ୍ରିୟ ଏବଂ ଆମାର ସଚିଦାନନ୍ଦ ରାପେର ପକ୍ଷପାତୀ ।
ତୋହାରା ଆମାର ଏହି ଉତ୍ତା ରପ ଦର୍ଶନ କରିଯା ଚିତ୍ତେ ବ୍ୟଥା ପ୍ରାପ୍ତ ହନ । ମୁଢ଼
ବୁଦ୍ଧି ଲୋକେରା ଏହି ବିଶ୍ୱରପ ଚିନ୍ତାକେ ବହମାନନ କରିଯା ଥାକେ । ଅତଏବ
ଆମାର ବିଶ୍ୱରପ ସମ୍ବନ୍ଧେ ତୋହାର ଏହି ପ୍ରକାର ବ୍ୟଥା ବା ବିଶ୍ୱତ ଭାବ ନା ହଟକ,
ଆମି ଏକପ ଆଶୀର୍ବାଦୁ କରି । ଆମାର ମାଧ୍ୟମ ଭକ୍ତ ସକଳେର ବିଶ୍ୱରପେର
ସହିତ ସମ୍ବନ୍ଧେର ପ୍ରୟୋଜନ ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ତୁ ମି ଆମାର ଲୀଲା ପୋଷକ ସଥା ।
ତୋହାକେ ଆମାର ସକଳ ଲୀଲାର ଉପକରଣ ହଇତେ ହଇବେ । ତୋହାର ମେ
ରପ ବ୍ୟଥା ଥାକା ଉଚିତ ନାହିଁ । ଅତଏବ ଭୟ ପରିତ୍ୟାଗ ପୂର୍ବକ ପ୍ରୀତମନ
ହଇଯା ଆମାର ନିତ୍ୟ ରପ ଦର୍ଶନ କର ॥ ୫୧ ॥

ସଞ୍ଚର ଧୂତରାଷ୍ଟ୍ରକେ କହିଲେନ ଯେ, ମହାତ୍ମା ବାହୁଦେବ, ଅର୍ଜୁନକେ ଏକପ ବଲିଯା
ଶ୍ଵର ଚତୁର୍ଭୁଜ ଶୂର୍ତ୍ତି ଦର୍ଶନ କରାଇଯା ଅବଶେଷେ ନିଜ ବିଭୁଜ ସୌମ୍ୟ ମୂର୍ତ୍ତି ପ୍ରକାଶ
କରନ୍ତଃ ଭୀତମନା ଅର୍ଜୁନକେ ସାହସ ପ୍ରଦାନ କରିଲେନ ॥ ୫୦ ॥

ଅର୍ଜୁନ ଉବାଚ ।

ଦୃଷ୍ଟେଦଂ ମାତ୍ରବଂ କ୍ଲପଂ ତବରୋମ୍ୟଂ ଜନାର୍ଦନ ! ।
ଇଦାନୀମଞ୍ଚି ସଂବନ୍ଧଃ ମଚେତାଃ ଅକୃତିଂ ଗତଃ ॥ ୫୧ ॥

ଶ୍ରୀତଗବନ୍ଧୁବାଚ ।

ଶୁଦ୍ଧଦର୍ଶ ଯିଦଂ କ୍ଲପଂ ଦୃଷ୍ଟବାନସିଯନ୍ମମ ।
ଦେବା ଅପ୍ୟା କ୍ଲପମ୍ୟ ନିତ୍ୟଂ ଦର୍ଶନକାଞ୍ଚିଣ ॥ ୫୨ ॥

ତତକ ମହାମୂର୍ତ୍ତିଃ କୃତମାଲକାମଳ ସିଙ୍କ ସାତଃ ସନ୍ନାହ । ଇଦାନୀମେଵାହଃ ମଚେତାଃ
ମଂବନ୍ଧଃ ମଚେତା ଅଭ୍ୟବଂ ପ୍ରକୃତିଂ ଗତଃ ସାଂଶ୍ଲାଂ ପ୍ରାପ୍ତୁମିଶ୍ରି ॥ ୫୧ ॥

ଦର୍ଶିତୁ ଅକ୍ଲପମ୍ୟ ମାହାତ୍ମାକ ଶୁଦ୍ଧଦର୍ଶ ଯିତି ତ୍ରିଭିଃ । ଦେବତା ଅପାମା ଦର୍ଶନକାଞ୍ଚିଣ ।
ଏବ ନତୁ ଦର୍ଶନଂ ଲଭେତୁ । ହସ୍ତ ନୈବେଦ୍ୟପି ଶୃହତ୍ସମି ମନ୍ୟାଲୁ ସକ୍ରପ ନରାକାର ମହାମାତ୍ରି ନିତ୍ରାମଦ-
ଦିଲେ କୁଚକ୍ଷୁରେ କଥମେତ୍ତୋଚତା । ଅତ୍ୟବ ଯଗାଦିବାଃ ଦ୍ୱାଦାୟିତି ଚକ୍ରରିତି ଦିଵଃ ଚକ୍ରଦର୍ଶଃ କିନ୍ତୁ
ଦିବ୍ୟ ଚକ୍ରରିବ ଦିବାଃ ମନୋ ନ ମନ୍ତ୍ରଃ ଅତ୍ୟବ ଦିବା ଚକ୍ରମାପି ହୟା ନ ସମ୍ବକ୍ତୟାରୋଚିତଃ ମାତ୍ରମ୍ୟ
କ୍ଲପ ମହାମାତ୍ରୀକାଙ୍ଗାହି ମନ୍ତ୍ରହତ୍ତାଂ ଯଦି ଦିବାଃ ମନୋହପି ତୁଭାମଦାସାଂ ତମାଦେବଲୋକଇବ
ଭବାନଶ୍ପୋତରିଥିରକ ପୁରୁଷ ଅକ୍ଲପ ମରୋଚଯିଷ୍ଯ ଦେବେତି ତାବଃ ॥ ୫୨ ॥

କିଞ୍ଚିତ୍ୟାମ୍ବନ୍ଧଶୃହତ୍ସମପୋତଃ ଅକ୍ଲପ ମନ୍ତ୍ରେ ପୁରୁଷାର୍ଥ ସାରହେନ ଯେ ଶୃହତ୍ସିତ୍ୟତେବେଦାଧ୍ୟନ-
ଦିତିରପି ସାଧନୈରେତଜ୍ଞାତ୍ତ୍ଵ ଦ୍ରୁତିକାଶକ । ବେବେତି ପ୍ରତୀହିତାହରାହମିତି ॥ ୫୧ ॥

ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣର ପରମ ମାଧୁର୍ୟମଯ ଦିଭୁଜ ମୂର୍ତ୍ତି ଦର୍ଶନ କରତଃ, ଅର୍ଜୁନ କହିଲେନ,
ହେ ଜନାର୍ଦନ ! ତୋମାର ଏହି ମୌଗ୍ୟ ମାତ୍ରବ ମୂର୍ତ୍ତି ଦୃଷ୍ଟି କରିଯା ଆମାର ଚିତ୍ତ
ହିର ହଇଲ ଏବଂ ଆମାର ଭକ୍ତ ପ୍ରକୃତି ପ୍ରମଳକ ହଇଲ ॥ ୫୧ ॥

ଶ୍ରୀତଗବନ୍ଧ କହିଲେନ, ହେ ଅର୍ଜୁନ ! ତୁମ ଏଥର ଆମାର ସେ କ୍ଲପ ଦେଖିତେଛ
ତାହା ଶୁଦ୍ଧଦର୍ଶନୀୟ । ତଙ୍କ କୁଦ୍ରାଦି ଦେବତାଗଣେ ଏହି ନିତା କ୍ଲପର
ଦର୍ଶନକାଞ୍ଚି । ସଦିବଳ ନେ ଏହି ମାତ୍ରମ କ୍ଲପ ମନ୍ତ୍ରେ ଦର୍ଶନ କରିତେଛେ, ଇହା
କିରପେ ଶୁଦ୍ଧଦର୍ଶନୀୟ ହଇଲ, ତବେ ତୋମାକେ ଇହାର ତତ୍ତ୍ଵ ବଲି ଶୁନ । ଆମାର
ଏହି ସଚିଦାନନ୍ଦ କୃତକ୍ଲପ ମସଦେ ଦର୍ଶକ ଦିଗେର ତିନ ପ୍ରକାର ପ୍ରତୀତି ହସ
ଅର୍ଥାଂ ବିଦ୍ଵନ୍ ପ୍ରତୀତି, ଅବିଦ୍ଵନ୍ ପ୍ରତୀତି ଓ ମୌକ୍ତିକ ପ୍ରତୀତି । ଅବିଦ୍ଵନ୍
ପ୍ରତୀତି ଆର୍ଥାଂ ମୃଢ଼ ପ୍ରତୀତି ଦ୍ୱାରା ମାନବଗଣ ଆମାର ଏହି ମାୟିକ ଅର୍ଥାଂ

ନାହଂ ବେଦୈ ର୍ତ୍ତପ୍ରସାନ ଦାନେନ ନ ଚେଜ୍ୟା ।

ଶକ୍ୟ ଏବଂ ବିଧୋର୍ଦ୍ଧଟୁଃ ଦୃଷ୍ଟବାନସିଯଶ୍ଵମ ॥ ୫୩ ॥

• ଭଞ୍ଜ୍ୟା ଭନ୍ଦୟା ଶକ୍ୟା ଅହମେବ ବିଧୋର୍ଜ୍ଜୁନ ।

ଜ୍ଞାତୁଃ ଦୃଷ୍ଟୁଃ ତତ୍ତ୍ଵେନ ପ୍ରବେଷ୍ଟୁଃ ପରମ୍ପମ ! ॥ ୫୪ ॥

ତର୍ହି କେବ ସାଧବେଳେ ତଥ ପ୍ରାପାତେ ଇତାତ ଆହ ଭଞ୍ଜ୍ୟାହିତି । ଶକ୍ୟ ଅହ ମିତି ସହ୍ୱ-
ଲୋଗାବାବୌ । ସଦି ନିର୍ବାନ ଘୋଷେଛା । ତଃ୍ୱଦ ତନୀ ତତ୍ତ୍ଵେନ ବ୍ରଜ ସ୍ଵର୍ଗପଥେନ ପ୍ରବେଷ୍ଟୁମଣି
ଅନନ୍ୟା ଭକ୍ତ୍ୟବ ଶକ୍ୟୋ ନାନାଥା । ଜାନିନାଂ ଶୁଣୀ ଭୂତାପି ଭକ୍ତିରଦ୍ଵିଷ ସମରେ ଜାନ ସଂନ୍ୟା
ସାନୁଷରମୁଦ୍ରିତା ଅନ୍ନୀଯମ୍ୟ ନନୋବ ଭବେନ୍ଦ୍ରିୟବ ତେଷାଂ ସାମୁଙ୍ଗ୍ୟାଂ ଭବେଦିତି ତତୋ ମାଂ ତହ୍ତେ
ଜାହା ବିଶତେ ତଦନୁଷ୍ଠର ମିତାତ୍ ପ୍ରତି ପାଦ୍ୟିଯାମ : ॥ ୫୫ ॥

ଜଡ ଧର୍ମାଶ୍ରିତ ଓ ଅନିତ୍ୟ ପ୍ରତୀତିକେ ସତ୍ୟ ବଲିଯା ଅନ୍ତୀକାର କରେ ।
ତାହାତେ ଏହି ସ୍ଵର୍ଗପେର ପରମଭାବ ଜାନିତେ ପାରେ ନା । ଯୌକ୍ତିକ ବା ଦିବ୍ୟ
ପ୍ରତୀତି ଦ୍ୱାରା ଜାନାଭିମାନୀ ପୁରୁଷ ଓ ଦେବତାଗଣ ଏହି ପ୍ରତୀତିକେ ଜଡ
ଧର୍ମାଶ୍ରିତ ଓ ଅନିତ୍ୟ ମନେ କବିଯା ହୁଯ ବିଶ୍ୱବ୍ୟାପି ଆମାର ବିରାଟ ଶୁର୍ତ୍ତିକେ
ନୟ ବିଶ୍ୱାତିରିକ୍ତ ବ୍ୟାତିରେକ ଭାବଗତ-ନିର୍ବିଶେଷ ବ୍ରଙ୍ଗକେ ନିତ୍ୟତତ୍ତ୍ଵମନେ କରତ
ଆମାର ଏହି ମାତୃସାକାରକେ ଅର୍ଜୋନାପାଯ ବଲିଯା ମିନ୍ଦାନ୍ତ କରେ । ବିହଂ
ପ୍ରତୀତି ଦ୍ୱାରା ଆମାର ଐ ମାତୃସ ରୂପକେ ସାକ୍ଷାଂ ସଚିଦାନନ୍ଦ ଧାମ ବଲିଯା
ଚିନ୍ତକୁ ବିଶିଷ୍ଟ ଭଙ୍ଗ ଗଣ ଆମାର ସାକ୍ଷାଂ କୃତି ଲାଭ କରେନ । ଅତଏବ
ଏକପ ସାକ୍ଷାଦର୍ଶନ ଦେବତାଦେରେ ଉଛନ୍ତ । ଦେବତାଦେର ମଧ୍ୟେ ବ୍ରଙ୍ଗ ଓ ଶିବ
ଆମାର ଶୁଦ୍ଧ ଭଙ୍ଗ, ଅତଏବ ତାହାରା ଏହି ରୂପ ଦର୍ଶନ ଲାଲସାଂ କରିଯା ଥାକେ ।
ତୁ ମି ଆମାର ଶୁଦ୍ଧ ସର୍ଥ ଭଙ୍ଗ ଆଶ୍ରୟ କବିଯାଇ ବଲିଯା ଆମାର କୁପାଯ ବିଶ-
କ୍ରପାଦି ଦର୍ଶନ କରତ ନିତା ରୂପେର ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠର ଜାନିତେ ପାରିଲେ ॥ ୫୬ ॥

ତୁ ମି ଯେ ଆମାର ନିତା ନରାକାର ବିଜ୍ଞାନ ମହକାରେ ଦର୍ଶନ କରିଲେ ତାହା
ବେଦପାଠ, ତପଶ୍ଚା, ଦାନ, ଇଜ୍ୟା ପ୍ରତ୍ୱତି ଉପାୟ ହାରା କେହ ଦର୍ଶନ କରିତେ ଶକ୍ୟ
ହନନା ॥ ୫୭ ॥

ହେ ଅର୍ଜୁନ ! ଅନୁତ୍ତ ଭଙ୍ଗ ଦ୍ୱାରାଇ ଆମି ଏହି ରୂପେ ଜାତ, ଦୃଷ୍ଟ ଓ ସାକ୍ଷାଂ
କୃତ ହୁଏ ॥ ୫୮ ॥

ମ୍ରଦକର୍ମକୁଞ୍ଚିତପରମୋ ମନ୍ତ୍ରତଃ ସଙ୍ଗବଜ୍ଜିତଃ ।

ନିର୍ବୈରଃ ସର୍ବଭୂତେସୁ ସଃ ସ ମାମେତି ପାଣ୍ଡବ ! ॥ ୫୫ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମହାଭାରତେ ଶତ ସାହ୍ରତ୍ୟାଂସଂହିତାଯାଂ ବୈଯା-
ସିକ୍ୟାଂ ଭୀଜ୍ଞପର୍ବତି ଶ୍ରୀଭଗବନ୍ଦୀତାମୂଲନିଷିଦ୍ଧ ବ୍ରଙ୍ଗ ବି-
ଦ୍ୟାଯାଂ ଯୋଗଶାସ୍ତ୍ରେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣାର୍ଜୁନ ସଂବାଦେ ବିଶ୍ଵରୂପ ଦର୍ଶନେନା
ମୈକାଦଶୋହିଧ୍ୟାଯଃ ॥

ଅଥ ଭକ୍ତି ପ୍ରକରଣୋପସଂହାରାର୍ଥଂ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣମାଧ୍ୟାୟାଦିରୁ ଯେ ଯେ ଭକ୍ତା ଉତ୍ତା ପ୍ରେସାଂ ସାମାଜି
କଳଗ ମାହ ମ୍ରଦକର୍ମକୁଞ୍ଚିତ ମନ୍ତ୍ରବଜ୍ଜିତଃ ମନ୍ତ୍ରରହିତଃ ॥ ୫୬ ॥

କୃଷ୍ଣମୈୟର ମହିର୍ଯ୍ୟାଂ ମରୈବାମିନ୍ ରଖେଜୀରଃ ।

ଇତ୍ତାର୍ଜୁନୋ ନିଶ୍ଚିକାଯେତାଧ୍ୟାୟାର୍ଥୀ ନିର୍ଜପିତଃ ।

ଇତି ସାରାର୍ଥ ବର୍ଧିଣାଂ ହରିଣାଂ ଭକ୍ତ ଚେତ୍ସାଂ ।

ଗୀତାଦେଶକା ଦଶୋଧ୍ୟାରଃ ମନ୍ତ୍ରତଃ ମନ୍ତ୍ରତଃ ମତାଃ ॥

ଯିନି ଆମାର ଅକୈତବ ଦେବା କରେନ, କର୍ମଜୀବି ଫଳ ସଙ୍ଗ ବଜ୍ଜିତ ହଇଯା
ମନ୍ତ୍ର ବ୍ୟାପାରେ ଆମାର ଭକ୍ତିର ଆଲୋଚନା କରେନ ଏବଂ ସର୍ବ ଭୂତେର ପ୍ରତି
ମଦୟ ହନ, ତିନି ଏହି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣରୂପ ଆମାକେ ଲାଭ କରେନ ॥ ୫୬ ॥

ବିଶ୍ଵରୂପ ଓ ନାରାୟଣ ମୂର୍ତ୍ତ୍ୟାଦି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ତତ୍ତ୍ଵେର

ତ୍ରୈଶ୍ଵର୍ୟ ସ୍ଵରୂପ ହିହାଇ ଏହି ଅଧ୍ୟାଯେ

ବିଚାରିତ ହଇଲ ॥

ଇତି ଏକାଦଶ ଅଧ୍ୟାତ୍ମ ॥

— • —

ସାଦଶୋହଧ୍ୟାୟଃ ।

—*—

ଅର୍ଜୁନ ଉଚାଚ ।

ଏବଂ ସତତ ଯୁଦ୍ଧାୟେ ଭକ୍ତାନ୍ତ୍ରଃ ପର୍ଯୁପାସତେ ।
ସେ ଚାପ୍ୟକ୍ଷରମବ୍ୟକ୍ତଃ ତେବାଂ କେ ଯୋଗବିଭତ୍ତାଃ ॥ ୧ ॥

ସାଦଶେ ସର୍ବଭକ୍ତାନାଂ ଜ୍ଞାନିତାଃ ପ୍ରୈଷ୍ଠ୍ୟମୁଚାତେ ।

ଭକ୍ତେଷ୍ପି ପ୍ରଶନ୍ନାତେ ସେହେବାଦିଶୁଣାଦିତାଃ ।

• ଭକ୍ତି ପ୍ରକରଣ୍ୟୋପକ୍ରମେ “ଯୋଗିନାମପି ସର୍ବେଷାଃ ମଳାତେନାମରାଜୁନା । ଆକାଶାନ୍ତରତେ ସେ ମାଂ ମାମେ ଯୁଦ୍ଧ ତମୋରତଃ” ଇତି ଭକ୍ତେଃ ସର୍ବୋଽକର୍ବୋ ସଥାପତଃ ତୈଥବୋ ପମ୍ବହାରେହପି ତମ୍ୟା ଏବଃ ସର୍ବୋଽକର୍ବଃ ଶ୍ରୋତୁ କାମଃ ପୃଛୁତି । ଏବଃ ସତତ ଯୁଦ୍ଧ ମୃଦୁର୍ମୁଖୀ କୁଦ୍ୟଃ ପରମ ଇତି ଦ୍ଵାଦୁଷ୍ଟ ଲକ୍ଷଣା ଭକ୍ତାଦ୍ୱାଃ ଶ୍ରାମ ମୁଦ୍ରାକାରଃ ସେ ପର୍ଯୁପାସତେ ସେ ଚାପ୍ୟକ୍ଷରମବ୍ୟକ୍ତଃ ନିରିଶେବଃ ଅକ୍ଷରଃ ଏତିଦ୍ଵିତୀୟରଙ୍ଗ ଗାର୍ଗିବ୍ରାଙ୍କଣା ଅଭିବଦନ୍ତାନ୍ତୁଲମନ୍ତ୍ରସ୍ଥଃ ଇତ୍ୟାଦି ଅଭ୍ୟାସର୍ଥ ଭକ୍ତ ଉପାସତେ । ତେବୋଯୁଭୟୋଃ ଯୋଗ ବିଦାଂ ମଧ୍ୟେ କେତ୍ତିଶ୍ୱେନ ଯୋଗ ବିଦିଚ ଦ୍ଵଃ ପ୍ରାଣୋଷ୍ଟି ଶ୍ରେଷ୍ଠ୍ୟପାର୍ଯ୍ୟଃ ଜାନନ୍ତି ନ ଲଭନ୍ତେ ବା ତେ ଯୋଗବିଭତ୍ତା ଇତି ବକ୍ତବୋ ଯୋଗବିଭତ୍ତା ଇତ୍ୟାକ୍ଷିର୍ଦୋଗବିଭତ୍ତାନାମପି ବହୁନାଂ ମଧ୍ୟେ କେ ଯୋଗ ବିଭତ୍ତା ଇତ୍ୟର୍ଥଃ ବୋଧ ଯାତି ॥ ୧ ॥

ଅର୍ଜୁନ କହିଲେନ, ହେ କୁଣ୍ଡ ! ତୁମ ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଆମାକେ ସେ ସକଳ ଉପଦେଶ ଦିଲେ, ଇହାତେ ଆସି ଜ୍ଞାନିଲାମ ସେ ଯୋଗୀ ଦୁଇ ପ୍ରକାର ଅର୍ଥାତ୍ ଏକ ପ୍ରକାର ଯୋଗୀ ସମ୍ମତ ଶାରୀରିକ ଓ ସାମାଜିକ କର୍ମ ସକଳକେ ତୋମାର ଅନ୍ତର୍ଭକ୍ତିର ଅଧୀନତାର ଶୃଙ୍ଖଳ ବନ୍ଦ କରିଯା ତୋମାର ନିର୍ମଳ ଭକ୍ତି ଦ୍ୱାରା ତୋମାର ଉପାସନା କରେନ । ଅନ୍ତ ପ୍ରକାର ଯୋଗୀଗଣ ଶାରୀରିକ ଓ ସାମାଜିକ କର୍ମ ସକଳକେ ନିଷ୍କାମ କର୍ମ ଯୋଗ ଦ୍ୱାରା ଆବଶ୍ୟକ ମତ ସ୍ଵିକାର କରତ ଅକ୍ଷର ଓ ଅବ୍ୟକ୍ତ ଅନ୍ତର୍ଭକ୍ତି ତୋମାର ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଯୋଗ ଅବଲମ୍ବନ କରେନ । ଏ ଦୁଇ ପ୍ରକାର ଯୋଗୀଙ୍କ ମଧ୍ୟେ କେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ? ॥ ୧ ॥

শ্রীসত্ত্বগবদ্ধীত্বাচ ।

ময়াবেশ্য মনো যে মাং নিত্যযুক্তাউপাসতে ।
 শ্রীক্যাপরযোপেতাস্তে যে যুক্ত তমামতাঃ ॥ ২ ॥
 যেভক্ষরমনির্দেশ্যম্ব্যক্তংপর্যুপাসতে ।
 সব'ত্র গমচিক্ষ্যাখঁ কৃটস্থমচলং ধ্রবং ॥ ৩ ॥
 সংনিযম্যেন্দ্রিয় গ্রামংসব'ত্রসমবুদ্ধয়ঃ ।
 তে প্রাপ্তুবন্তি মামেব সব'ভুতহিতেরতাঃ ॥ ৪ ॥

তত্ত্বমন্ত্বাঃ শ্রেষ্ঠা ইত্যাহ মরি শাম হৃদয়কারে মন আবেশা আ বিষং কৃত্বা নিত্য
 যুক্তা মন্ত্রিতা ঘোকাঙ্কিঃ পরয়া গুণাতীত্যা প্রক্ষয়া । যতঙ্কং সাহিকাধাঞ্জিকী শ্রী
 কর্ত্ত শ্রীকাতু রাজসী । তামসা ধর্মে যা শ্রীকা মৎসেবায়াস্ত নিষ্ঠাণ ইতি । তে যে
 মদীয়া অনন্য ভজ্ঞা যুক্তত্বা যোগ বিজ্ঞমা ইত্যার্থঃ । তেনামনা ভক্তেজোনুনা অন্যে
 জ্ঞান কর্মাদি মিশ্র ভক্তিমন্ত্রে যোগ বিজ্ঞমা ইত্যৰ্থাভিবাঞ্ছিতো ভবতি । ততক্ষণান্তক্ষিঃ
 শ্রেষ্ঠ ভজ্ঞাবপ্যনন্ত ভক্তিঃ শ্রেষ্ঠা ইত্যাপপাদিতঃ ॥ ২ ॥

মদীয় নির্বিশেষ ব্রহ্ম শ্রুতিপোপাদকান্ত দ্রুঃখিহাত্রতোনুনা ইত্যাহ যেছিতি
 দ্বাত্মাঃ অক্ষর'ব্রহ্ম অনির্দেশ্যঁ শব্দেন বাপদেন্তুমশকাঃ যতোহ্বাতঃ কৃপাদিহীনং সর্বত্রগং
 সর্বদেশব্যাপি অচিন্ত্যাঃ তর্কাগমাঃ কৃটহং সর্বকালব্যাপি । একক্রপত্রাত্ম যঃ কালব্যাপী
 সকৃটহ ইত্যামরঃ । অচলঃ বৃক্ষ্যাদিরহিতঃ ধ্রবং নিত্যঃ । মামেবেতি অক্ষরস্ত তন্ত্র মন্ত্রো-
 ভেদাভাবঃ ॥ ৩ ॥ ৪ ॥

নিষ্ঠাণ শ্রীকা সহকারে সমস্ত জীবনকে ভক্তি ময় করিয়া আমাতে যিনি
 মনুনিবেশ করেন সেই ভজ্ঞ ব্যক্তিই সকল বোগীগর্ণ অপেক্ষা শ্রেষ্ঠ ॥ ২ ॥

যাহারা ইলিয় সকলকে নিম্নমিত করিয়া, সকলের প্রতি সমদর্শন অবল-
 স্থন করতঃ সর্বভূতের হিতকার্য্যে রত হইয়া আমার অক্ষর, অনির্দেশ্য, অব্যক্ত,
 সর্বত্রগ, অচিন্ত্য, কৃটহ, অচল, ধ্রব ও নির্বিশেষ শ্রুতিপক্ষে উপাসনা করেন,
 তাহারা বহু কষ্টের পর আমাতেই হিতি লাভ করেন । আমি ব্যাতীত
 আর উপাস্য বস্ত নাই । অতএব যে মে প্রকারেই পরম বস্ত লাভের যত্ন
 করুক আমাকেই লাভ করে ॥ ৩ ॥ ৪ ॥

କ୍ଲେଶୋହିକତରକ୍ଷେଷ୍ଠବ୍ୟକ୍ତାସଜ୍ଜଚେତ୍ସାଂ ।

ଅବ୍ୟକ୍ତାହିଗତିରୁଥଂ ଦେହନ୍ତିରବାପାତେ ॥ ୫ ॥

ତହିକେବୋଃ ତେବାମପକର୍ବ କ୍ଷାହକ୍ଳେଶେତି । ନ କେନାପିବାଜାତେ ଇତାବାଜ୍ଞା ବ୍ରକ୍ଷ
ତାତ୍ତ୍ଵବାସଜ୍ଜଚେତ୍ସାଂ ତଦେବାୟୁଭ୍ୟଣାଃ ତେବାଃ ହେତୁପ୍ରେସ୍ତୋ କ୍ଲେଶୋହିକତରଃ । ହି ସମ୍ମାଂ ଅବ୍ୟକ୍ତା
ଗତିଃ କେନାପି ପ୍ରକାରେଣ ବାକ୍ତି ଭବତି ସା ଗତି ଦେହନ୍ତି ଜ୍ଵାବୈହୁଃ ଥଃ ସଖାତବତୋବଂ ଅବ୍ୟା-
ପାତେ । ତଥାହିଇଲ୍ଲିଙ୍ଗାଣାଃ ଶଦ୍ମାଦିଜ୍ଞାନ ବିଶେଷ ଏବଶଙ୍କିଃ ନତ୍ତୁ ବିଶେଷେତରଜ୍ଞାନେ ଇତି ଅତ
ଇଲ୍ଲିଙ୍ଗ ନିରୋଧଃ ତେବାଃ ନିରିଶେଷ ଜ୍ଞାନମିଛିତା ॥ ଅବଶାକ୍ରିବାଏବ । ଇଲ୍ଲିଙ୍ଗାଣାଃ ନିରୋଧତ୍ସ ଶ୍ରୋତ-
ସ୍ଵତୀନାମିବ ନିରୋଧେ ଦୁକ୍ରରାତ୍ରି । ସହକ୍ରମନ୍ତ୍ରମାରେଣ । ସ୍ଵତ୍ତାନ ପଞ୍ଚଜନନୀଶ ବିଲାସତ୍ତ୍ଵା,
କର୍ମଶଳୟ ପ୍ରଥିତ ମୁକ୍ତୁଥରସି ନମ୍ତଃ । ତହରାତ୍ରି କ୍ରମତରୋ ସତ୍ୟୋନିରକ୍ଷ ଶ୍ରୋତୋଗଣାନ୍ତମରଣଃ
ଭଜ ବାହୁଦେବଃ । କ୍ଲେଶୋମହାନିହତନାର୍ଥବମପବେଶଃ ସତ୍ୱଗନକୁ ସମ୍ମଗେନ ତିତୀର୍ଥସ୍ଥି । ତ୍ରୈଃ
ହରେର୍ଗବତୋ ଭଜନୀଯତ୍ତିର୍ବ୍ରାତ୍ରି କ୍ରମୋଡୁପାନ୍ତମନ୍ୟୁତ୍ତର ଦୁଷ୍ଟରାଗଃ । ଇତିତାବତାକ୍ଲେଶନାପି ସା ଗତି
ସମ୍ମାବାପାତେ ତଥପି ଭକ୍ତିବିଶ୍ରେଣିବ । ଭଗବତି ଭକ୍ତିଃ ବିନାକେବଳବ୍ରକ୍ଷୋପନ୍ତକାନାନ୍ତ କେବଳ
କ୍ଲେଶ ଏବ ଲାଭୋ ନତ୍ତୁ ବ୍ରକ୍ଷ ପ୍ରାପ୍ତିଃ । ସହକ୍ରମ ବ୍ରକ୍ଷା-ତେବା ମୌଳୀ କ୍ଲେଶ ଏବ ଶିରାତେ ନାନାଦ୍ୟଥା
ମୂଳ ତୁରାବସାତିନାଃ ଇତି ॥ ୫ ॥

ଜ୍ଞାନ ଯୋଗୀ ଓ ଭକ୍ତ ଯୋଗୀର ଭେଦ ଏହି ସେ ଉପାୟ କାଳେ ଭକ୍ତ ଯୋଗୀ
ଅତି ସହଜେ ପରାଂପର ବସ୍ତ୍ରର ଅନୁଶୀଳନ ପୂର୍ବକ ନିର୍ଭୟେ ଫଳ କାଳେ ତୀହାକେ
ଲାଭ କରେନ । ଜ୍ଞାନ ଯୋଗୀ ସର୍ବଦା ଅବ୍ୟକ୍ତ ତରେ ନିଷ୍ଠ ହଇଯା ଉପାୟ କାଳେ
ବାତିରେକ ଚିନ୍ତାର ସେ କଷ୍ଟ ତାହା ଭୋଗ କରିତେ ଥାକେନ । ବାତିରେକ ଚିନ୍ତା
ଅର୍ଥାଂ ସହଜ ପ୍ରତୀତିର ବିପରୀତ ଚିନ୍ତା ଜୀବେର ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସ୍ଵତରାଂ ଦୃଃଥ ଜନକ ।
ଫଳ କାଳେ ତାହାତେ ନିର୍ଭୟତ୍ତା ନାହିଁ, ଗେହେତୁ ସାଧନ ସମୟ ଅତିବାହିତ
କରିବାର ପୂର୍ବେଇ ଆମାର ନିତ୍ୟ ସ୍ଵରୂପ ଉପଲବ୍ଧି ନା କରିତେ ପାରିଲେ,
ଚରମ ଗତିଓ ତୀହାଦେର ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଅନୁଥ ଜନକ । ଜୀବ ନିତ୍ୟ ଚିନ୍ମୟ ବସ୍ତ ।
ସମ୍ମ ଅବ୍ୟକ୍ତ ଅବସ୍ଥାର ଲୀନ ହୟ ତବେ ତାହାର ଉପାଦେୟ ଅବସ୍ଥାର ନାଶ ।
ସମ୍ମ ସ୍ଵରୂପ ଉଦ୍ଦିତ ହୟ ତବେ ବିପରୀତ ସ୍ଵରୂପ ସେ ଅହଂଗହ ବୁଦ୍ଧି ତାହାର
ପରିତ୍ୟାଗ କାଳେଓ କଷ୍ଟ ହୟ । ମେଇ ଜୀବ ଦେହ ବିଶିଷ୍ଟ ହଇଯା ଉପାୟ କାଳେ
ବା ଫଳ କାଳେ ଅର୍ଯ୍ୟକୁ ଧ୍ୟାନ କରିତେ ଆରାତ୍ତ କରିଲେ ଦୃଃଥକ୍ରମପଇ ଫଳ ଲାଭ
କରେ । ବସ୍ତତଃ ଜୀବ ଚିତ୍ତର ସ୍ଵରୂପ ଏବଂ ଚିନ୍ଦେହ ବିଶିଷ୍ଟ । ଅତଏବ ଅବ୍ୟକ୍ତ
ଭାବ କେବଳ ଜୀବେର ସ୍ଵରୂପ ବିରୋଧୀ ଓ ଦୃଃଥ ଜନକ ଭାବ ବଲିଯା ଜାନିବେ ।
ଜୀବେର ଭକ୍ତି ଯୋଗଇ ମନ୍ତ୍ରଙ୍ଗ ଜନକ, ଜ୍ଞାନ ଯୋଗ ଭକ୍ତି ହହୁତେ ସାଧୀନ ହଇତେ

যেতুসর্বাণি কর্মাণি যায় সংগ্রহসম্পর্কাঃ ।

অনল্লেনেবযোগেন মাংধ্যায়ন্ত উপাসতে ॥ ৬ ॥

তেষামহং সমুক্ত্বা মৃত্যু সংসার সাগরাঃ ।

ভবাণি ন চিরাঃ পার্থ ! যজ্যাবেশিত চেতসাঃ ॥ ৭ ॥

স্তুতান্ত জ্ঞান বিনৈব কেবলয়া তত্ত্বাব স্ফুরেন সংসারাশুক্তিঃ ইতাহ । যেহিতি
মরি যৎ প্রাপ্তার্থং সংসারা তত্ত্বাঃ সর্বাস শৰসা তত্ত্বার্থাঃ অনচেতনেন জ্ঞান কর্মতপাদি
রহিতেবযোগেন ভক্তিযোগেন । যহুতঃ । যৎকর্মভি র্বতপসা জ্ঞানবৈরাগ্যাতক্ষয় ।
ইত্যনশ্চঃ । সর্বাঃ মন্ত্রভিযোগেন মন্ত্রস্তোত্রতত্ত্বাঃ । পর্যাপর্যবৰ্জনাম কথকিন্দ্যদি বাহু-
তীতি । শোকধর্মনারায়ণীরেচ । যাবৈ সাধনসম্পত্তিঃ পুকুর্য চতুষ্টয়ে । তয়া বিনাতদা-
প্রোতি নরোনারায়ণাশ্রঃ । ইতি । নন্ম তদপিতেসাঃ সংসার তরণে কঃ প্রকার ইতি চেত সত্তঃ
তেষাঃ সংসার তরণ প্রকারে জিজ্ঞাসানৈব জায়তে যত স্তুৎ প্রকারং বিনৈব অহমেব তাংস্তান-
যামীতাহ তেষামিতি তেন ভগবতো ভক্তবে বাদসন্ধাঃ ন তু জ্ঞানিতি খনিঃ ॥ ৬ ॥ ৭ ॥

গেলে সর্বত্র অমঙ্গল উৎপন্ন করে । অতএব নিরাকার, নির্বিকার,
সর্বব্যাপি ও নির্বিশেষ স্বরূপকে উপাসনা করত যে অধ্যাত্ম মোগ সাধিত
হয় তাহা প্রশংসন নয় ॥ ৫ ॥

যাহারা আমার ভগবৎ স্বরূপাবলম্বী, সমস্ত শারীরিক ও সামাজিক
কর্মকে আমার ভক্তির “সম্পূর্ণক্রমে অধীন করিয়া স্বীকার করেন, এবং
মৎসমৰ্ম্মায় অনন্ত ভক্তি যোগ দ্বারা আমার নিতা বিগ্রহের ধ্যান ও উপাসনা
করেন, সেই মদাবিষ্ট চিত্ত পুরুষ দিগকে আমি অতি শীঘ্ৰই মৃত্যু সংসার
সাগর হইতে উদ্ধার করি । অর্থাৎ বন্ধাবস্থায় মায়িক সংসার হইতে
মৃত্যু দান করি এবং মারা বন্ধ নষ্ট হইলে অভেদ বুদ্ধি রূপ জীবাত্মার
মৃত্যু হইতে বৃক্ষ করি । অব্যক্তাসক্ত চিত্ত বাক্তি দিগের অভেদ বুদ্ধি
জনিত নিঃসহায়তাহ তাহাদের অমঙ্গলের হেতু । আমার প্রতিজ্ঞা আছে যে
“যে যথা মাং প্রশংসন্তে তাংস্তথৈব ভজাম্যহং ।” ইহা দ্বারা জ্ঞাতব্য এই যে
অব্যক্ত ধ্যান শীল পুরুষদের অব্যক্ত স্বরূপ আমাতে লয় হয় । তাহাতে
আমার জীবন আদী জীবের সে রূপ গতি লাভ দ্বারা তাহার
স্বস্বরূপ গত উপাদেবত্ব দূরীভূত হয় ॥ ৬ ॥ ৭ ॥

ମୟୋବନ୍ଦ ଆଧୁନ୍କ୍ସ ମୟିବୁକ୍ରିଂ ନିବେଶ୍ୟା ।
 ନିବସିଷ୍ୟସି ମୟୋବ ଅତ୍ରକ୍ରିୟ ନ ସଂଶୟ ॥ ୮ ॥
 ଅଥ ଚିତ୍ତଂ ସମାଧାତୁଂ ନ ଶକ୍ରୋଷି ମୟି ହିରିଏ ।
 ଅଭ୍ୟାସଯୋଗେନ ତତୋମାମିଛୁ ପୁଃ ଧନଞ୍ଜୟ ! ॥ ୯ ॥
 ଅଭ୍ୟାସେହପ୍ୟ ସମର୍ଥୋହସି ମେ କର୍ମ ପରମୋଭବ ।

ସମ୍ମାନକ୍ରିୟରେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ତଥାତ୍ମଃ ଭକ୍ତିମେବ କୁର୍ବିତି ତାମୁପଦିଶତିମୟୋବେତି ତ୍ରିଭିଃ ।
 ଏବକାରେଣ ନିର୍ବିଶେଷ ବାହୁଭିଃ ମୟି ଶ୍ଵାସହଳରେ ପୌତାତ୍ମରେ ବନମାଲିନି ଅନ ଆଧୁନ୍କ୍ସ ମେଘରଙ୍ଗ
 କୁର୍ବିତାର୍ଥ । ତଥା ମୟି ବୁଦ୍ଧିଂ ବିବେକବତୀଂ ନିବେଶ୍ୟ ଅନ୍ତନନ୍ଦ କୁର୍ବିତାର୍ଥ । ତତ୍ତ ମନନ୍ ଧାର
 ଅତିପାଦକ ଶାତ୍ର ବାକ୍ୟମୂଳୀନଂ ତତ୍ତ ମୟୋବ ନିବସିଷ୍ୟସୀତିଚାନ୍ଦସଃମ୍ବ ସମୀପ ଏବ ନିର୍ବାସଂ
 ଆନ୍ତ୍ରେସୀତାର୍ଥ ॥ ୮ ॥

ସାକ୍ଷାଂ ଅରଣ୍ସମର୍ଦ୍ଦ ପ୍ରତି ତେପାଶ୍ରୁତ୍ୟାପାଯ ମାହ । ଅଥେତି ଅଭ୍ୟାସଯୋଗେନ ଅଶ୍ରୁତ୍ୟାପାଦ
 ଗତମପି ଅନଃ ପୁନଃ ପୁନଃ ପ୍ରତ୍ୟାହତ୍ୟ ଯନ୍ତ୍ରପ ଏବହାପନମଭାସଃ ସ ଏବସୋଗତେନ୍ଦ୍ରୀପାତ୍ରକତହାଦିତି-
 କୁର୍ବିତରଙ୍ଗ ରମାଦିଷ୍ଟ ଚଳନ୍ତା ମନୋନଦ୍ୟାକ୍ଷେତ୍ର ଚଳନଃ ନିରଧା ଅତି ହୃଦୟେ ମନୀୟଙ୍ଗ ରମାଦିଷ୍ଟ
 ତତଳନଃ ଶନୈଃ ଶନୈଃ ମଞ୍ଚାଦୟ ଇତ୍ୟାର୍ଥ । ହେଧନଞ୍ଜ୍ଵରେତି ବହୁନ୍ ଶକ୍ରନ୍ ଜିଜ୍ଞା ଧନମାହତରତାହୟା
 ମନୋପିଜିଜ୍ଞା ଧାନଧନଃ ଏହିତୁଂ ଶକ୍ରାମେବ ଇତି ଭାବ ॥ ୯ ॥

ଅଭ୍ୟାସେହପୀତି ସଥା ପିତ୍ତଦୂରିତି ରସନା ମେସାଙ୍ଗିକାଂ ନେଛତି ତତ୍ତ୍ଵବାଦିଦ୍ୱାରାଦୂରିତଃ ମନଃ
 ବ୍ୟକ୍ତପାଦିକଂ ମଧୁରମପି ନ ଗୃହାତୀତାତତ୍ତେନ ଦୁର୍ଗ୍ରହେନ ମହାପ୍ରବଲେନ ଅନ୍ତା ସହ୍ୟୋକ୍ତଃ ମରାନୈବ
 ଶକ୍ତାତେ ଇତି ମଞ୍ଚସେଚେଦିଭାବଃ । ମେକର୍ଷ୍ଣପିରମାଣି ସଙ୍ଗ ସଃ୍ମୀଳିତ ମନୀର ଶ୍ରୀପାଦିତ

ଆମାର ନିତ୍ୟ ଭଗବଂ ଅନ୍ତରେ ମନକେ ହିର କରିଯା ଆମାର ଅରଣ କର,
 ତୋମାର ବିବେକବତୀ ବୁଦ୍ଧିକେ ଆମାତେଇ ନିୟୁକ୍ତ କର ଏବଂ ଭଗବଂ ତତ୍ତ୍ଵେହି
 ତୁମି ଅବହିତ ହୁଏ । ତାହା ହଇଲେ ମେହି ସାଧନ ଭକ୍ତିର ସର୍ବୋତ୍ତମନ କରୁ ଯେ
 ନିକପାଧିକ ପ୍ରେମ ତାହା ତୁମି ଲାଭ କରିବେ ॥ ୮ ॥

ଯେ ନିକପାଧିକ ପ୍ରେମେର ବିଷୟ ଉଲ୍ଲେଖ କରିଲାମ, ତାହାକେ ମନ୍ତ୍ରିଷ୍ଟ ଅନ୍ତଃ
 କରଣ ବ୍ୟାପାର ବଲିଯା ଜାନ । ତାହା ସାଧନ କରିତେ ହଇଲେ ଅଭ୍ୟାସେର
 ଅର୍ଥୋଜନ ହୁଏ । ସଦି ତୁମି ଆମାତେ ଚିତ୍ତ ସମାଧାନ କରିତେ ଅଶ୍ରୁ ହୁଏ,
 ତବେ ତୋମାର ପକ୍ଷେ ଅଭ୍ୟାସ ଯୋଗଇ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ॥ ୯ ॥

ସହି ଅଭ୍ୟାସେ ଅମୟର୍ଥ ହୁଏ ତୁବେ ମଦର୍ପିତ କର୍ମାଚାରଣ କର । ତାହା

মদর্থ মপি কর্মাণি কুর্বন্ত সিঙ্গি শ্বাপ্স্যসি ॥ ১০ ॥
 অথে তদপ্যশঙ্কোহসি কর্তৃং মদযোগ মাত্রিতঃ ।
 সর্ব কর্ম ফলত্যাগং ততঃকুরু যতাহ্বান् ॥ ১১ ॥
 শ্রেয়োহি জ্ঞানমভ্যাসাজ্জ্ঞানানঃ বিশিষ্যতে ।

নবদ্বীপ ময়দিন মাঝেন্দ্ৰজল পুদ্মাহুরণাদি পরিচৰণামিকুক্তন্ত্ব বিমাপি মৎস্যরণং সিঙ্গি
 প্রেমবৎ পাখ্বদ্বলক্ষণঃ প্রাপ্স সীতি ॥ ১০ ॥

এতদপি কর্তৃমশক্তেষ্টহী অল্লোগ মাত্রিত যথি সর্বকর্মসমর্থাং মদেযোগ স্তুমাত্রিতঃ
 সম্ । কুমৰ্মসকর্মফলত্যাগং প্রথমবট্টোকুং কুরু । অথর্বং প্রথমবট্টে ভগবদ্বর্তিত নিষ্কর্ম-
 যোগ এব মৌকেজোপায় উকুঃ । দ্বিতীয়বট্টেশ্বিন ভক্তিযোগে এব ভগবৎ প্রাঙ্গুপায়
 উকুঃ । সচ ভক্তিযোগে দ্বিতীয়ে ভগববিষ্টাঃস্তুকুরণ ব্যাপারাবচিকৰণ ব্যাপারক । তদ
 প্রথম ত্রিবিধঃ শ্বরণাহুকে মননাহুকল অগুম্ববণাসামর্থা তদনুবাগিনা । তদভাসপ্রক ইতি
 ত্রিক এবায়ং মনধিয়া । তৃগ্রহং স্থধিয়াঃ নিবপন্নাধানাত্ম স্তুগম এব । দ্বিতীয়ং শ্বরণকীর্তনা-
 অকল্প সর্বেয়ঃ এব স্তুগম এবোপায় । এবম্ভয়েপায়েষ্টোপাধিকারিণঃ সর্বতঃ প্রকৃষ্ট
 দ্বিতীয়বট্টেশ্বিন্তা । এতৎকৃতাহসমর্থাঃ ইন্দ্ৰিয়াণাং ভগববিষ্টাকুরু শ্বকালবচ ভগবদ-
 প্রিত নিষ্কামকর্তৃণঃ প্রথমবট্টে কুরু ধৰ্মিকারিণোঃস্মারিকৃষ্টাঃ এসেতি ॥ ১১ ॥

অধোক্তানাংস্তরণ মননাভ্যাসানাং যথা পূর্ণং শ্বেষ্যঃ স্পষ্টীকৃতাহ শ্রেয়োহীতি । অভাসাঃ
 জ্ঞানং ময়ি বুদ্ধিঃ নিবেশেয়েতুঃস্তু ময়নবনং শ্রেয়ঃ শ্বেষং । অভাসেসতি আয়াসতত্ত্ব-
 ধানান্সাঽ মননেসতি তু অন্তুয়াসত এব ধানং ইতি বিশেষাত । তপ্তাহস্তানাদগিধনিঃ
 বিশিষ্যাতে শ্রেষ্ঠমিতার্থঃ । কৃতইতাত আহ ধ্যানাং কৰ্মফলানাং শ্বর্গাদি স্থগনাঃ নিষ্কাম কৰ্ম-
 কলস্য শোকসাচত্যাগস্তু স্মৃহারাহিত্যাঃস্তাৎ স্বতঃ প্রাপ্তুজ্ঞাপিতসোপেক্ষ । নিষ্কলধানাং

করিলে ক্রমশঃ অভাস ও অবশেষে মদীয় সবিশেষ তত্ত্বে চিত্ত শৈৰ্য্য রূপ
 সিঙ্গি লাভ করিবে ॥ ১০ ॥

যদি মদপ্রিত কর্মাচরণেও অশক্ত হও, তবে আহ্বান হইয়া সমস্ত
 কর্মের ফল ত্যাগ কর ॥ ১১ ॥

হে অর্জুন ! নিকৃপাধিক প্রেম লাভের উপায় । এক মাত্র সাধন ভক্তি,
 সেই ভক্তি বোগ হিবিধ । অর্থাং ভগবন্নিষ্ঠ অস্তঃকুরণ ব্যাপার ও বহি-
 কুরণ ব্যাপার । ভগবন্নিষ্ঠ অস্তঃকুরণ ব্যাপার ত্রিবিধ অর্থাং শ্বরণাহুক,
 মননাহুক এবং অভ্যাসাহুক । কিন্তু যাহাদের বুদ্ধি মন তাহাদের পক্ষে

ଧ୍ୟାନାଂ କର୍ମ ଫଳତ୍ୟା ଗଞ୍ଜାଙ୍ଗା ଚାନ୍ତିରନନ୍ତରଂ ॥ ୧୨ ॥

ଅଦ୍ଵେଷ୍ଟୋ ସର୍ବଭୂତାନାଂ ମୈତ୍ରଃ କରଣ ଏବଚ ।

ନିର୍ମିମୋ ନିରହଙ୍କାରଃ ସମତୁଥେ ସୁଥଃକୁମୀ ॥ ୧୩ ॥

ପୁରୁଷ ତ କ୍ରାନ୍ତିମଞ୍ଜାତରତୀନାଂ ମୋକ୍ଷତାଗେତ୍ରବ୍ରତବେଦ । ନିଶ୍ଚଲଧାନବତ୍ତାଃ ତୁ ମୋକ୍ଷାପେକ୍ଷାମୈବ
ଦୈକ୍ଷଲୟୁତାକାରିଗୀ ଯଦ୍ରୁଣ୍ଡ ଉତ୍ତିରନାୟତ ସିଙ୍ଗେ ॥ “କ୍ଲେଶବ୍ରୀଷ୍ଟଦ୍ଵାତ୍ରାତ୍ରମଡିଃ ପଦ୍ମରେତଥାହାରାଂ
କୌର୍ତ୍ତିତ” ଇତି । ଯଦ୍ରୁଣ୍ଡ । ନ ପାରମେତ୍ରା ନ ମହେନ୍ଦ୍ରିକଃ, ନ ସାର୍ବତୋମଃ ନ ରସାଧିପତାଃ ।
ନ ଶୋଗମିକୀରପୁନର୍ଭୂତଃ ବା, ରମାର୍ତ୍ତିତାଙ୍ଗେତ୍ରହିତ ରଦ୍ଵିନାଶ୍ଚ । ଇତି ମଧ୍ୟାର୍ଥିତାକ୍ଷା ମକ୍ଷାରନିଃତଃ ।
ତ ପାଦାବେତୃଷ୍ମାନନ୍ତ୍ରମେବଶାଶ୍ଵତ: ମଞ୍ଜଗ ଶ୍ରୀଗାନ୍ଧିକଙ୍କ ବିନାସର୍ବିମୟେଷେବ ଇଞ୍ଜିରାଣ୍ମୁପରତଃ ।
ଅତ ପୂର୍ବାର୍କେଶ୍ୱର ଇତି ବିଶିଷ୍ଟାତ ଇତି ପଦମୟେ ନାହିୟା । ଉତ୍ତରାର୍କେତୁ ଅନୁଷ୍ଠରମିତ୍ୟନେବୈବା-
ଧ୍ୟାଂ ଏବେବାଗ୍ନାସମ୍ଭୁପଦଃ, ତେ ନାଶ୍ତାତ୍ ତାବଦେହ୍ ॥ ୧୨ ॥

● ଏତାର୍ଥ୍ୟା: ଶାଖା: ଭଙ୍ଗକୀମୃଶୋଭତଃତି ଇତାପେକ୍ଷାରାଃ ବହୁବିଧିତ କ୍ରାନ୍ତି ସଂଭବତେଦାମାହ
ଅଦ୍ଵେଷ୍ଟୋ ଇତାଟିତଃ । ଆଦେଷୋ ଦ୍ଵିଷ୍ଟରପି ଦ୍ଵେବ ନ କରେତି ପ୍ରତ୍ୟାତ ମୈତ୍ରଃ ମିତ୍ରତରାବର୍ତ୍ତତେ । କରନ୍ତଃ
ଏମାବନଲାଭିର୍ମାତବୁ ଇତିଶ୍ରୁତିତେଶପିତ୍ରପାତ୍ୟ । ନ ସୁକ୍ରିମୃଶେନ ବିବେକେନ ଦ୍ଵିଷ୍ଟରପି ଦୈତ୍ରୀ
କାଳମୋ ଶାତାଂ ତ ଯବିବେକ ବିଲୈବେତାହ । ନିର୍ମିମୋ ନିରହଙ୍କାର ଇତି ପୁନରକ୍ଲାଦିଷ୍ୱ ମମରୀ
ଭାବାଂ ଦେହେତାହଙ୍କାରାଭାବାଂ ତତ୍ତ୍ଵ ମନ୍ତ୍ରମ୍ଭା କାପିଷେଯ ଏବଲୈବ ଫଳତି କୃତ: ପୂନରେବଜ୍ଞାନିତ

ଉତ୍ତ ତିନ ପ୍ରକାର ଅନ୍ତଃକରଣ ବାପାର ଦୁର୍ଗମ । ଶ୍ରବଣ କୀର୍ତ୍ତିନ ରୂପ ବ୍ରହ୍ମକରଣ
ଅର୍ଥାଂ ବାହେନ୍ଦ୍ରିୟ ବାପାର ସକଳେର ପକ୍ଷେଇ ଶୁଣଗ ।’ ଅତ ଏବ ଆମାର ସମ୍ବନ୍ଧେ
ମନନ ବା ବୁଦ୍ଧିଇ ଉତ୍କଳ ଜ୍ଞାନ, ତାହା ଅଭ୍ୟାସ ହିତେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ । ଅଭ୍ୟାସକାଳେ
ଧ୍ୟାନ ସତ୍ତ୍ଵ ପୂର୍ବକ କୃତ ହୟ; କିମ୍ତ ଅଭ୍ୟାସେର କଳ ବେ ମନନ ତାହା ଉପଶିଷ୍ଟ
ଛଟିଲେ ଅନାଯାସେ ଧ୍ୟାନ ହଇଯା ଥାକେ । ଅତ ଏବ କେବଳ ଜ୍ଞାନାପେକ୍ଷା ଧ୍ୟାନେର
ଶ୍ରେଷ୍ଠତା କାଜେ କାଜେଇ ହଇଯା ଥାକେ । କେନନା ଧ୍ୟାନ ଦ୍ଵିର ହଇଲେ ସାମାନ୍ୟ
ଶ୍ରୀ ଶୁଭ ବା ଶୋକ ଶୁଭ ଶ୍ରୀମଦ୍ଭଗବତ । ମେଇ ଶ୍ରୀହାର୍ଯ୍ୟ ତାଙ୍କ ହଇଲେ
ଆମାର ରୂପ ଶୁଣାଦି ନାଟୀତ ମନ୍ତ୍ର ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ବିଷୟେ ଉପରତି ରୂପ ଶାନ୍ତି ଆସିବା
ଉପଶିଷ୍ଟ ହୟ ॥ ୧୨ ॥

ମେଇ ଶାନ୍ତ ଭକ୍ତ ସର୍ବଭୂତେର ପ୍ରତି ସଭାବତଃ ଦେବ ଶୁଭ ଅର୍ଥାଂ ସେ ମନ୍ତ୍ର
ଶୋକେରା ତୀହାର ପ୍ରତି ଦେବ କରେ, ତୀହାଦେର ପ୍ରତି ଦେବ କରେନ ନା ।
ବରଂ ମନ୍ତ୍ରରେ ପ୍ରତି ମିତ୍ରତା କରିଯା ଥାକେନ । କୁଣ୍ଡ ଗାମୀ ଜୀବେର ଅମଳାତି

ସନ୍ତୃଷ୍ଟଃ ସତତଃ ଯୋଗୀ ଯତାଜ୍ଞା ଦୃଢ଼ ନିଶ୍ଚରଃ ॥ ୧୪ ॥

ସମ୍ପ୍ରାନ୍ମୋହିଜତେଲୋକୋଲୋକାନ୍ମୋହିଜତେ ଚ ଯଃ ।

ହର୍ଷାମର୍ବ ଭରୋବୈଗେର୍ମୁକ୍ତୋ ଯଃ ସ ଚ ମେ ପ୍ରିୟଃ ॥ ୧୫ ॥

ଛୁଧଶାସ୍ତ୍ରଧ୍ୟାର୍ଥଂ ତେବ ବିବେକଃ ଶୀର୍ଷବ୍ୟାଃ ଇତି ଭାବଃ । ନମ୍ରତଦ୍ଵି ଅନ୍ତକୃତପାତ୍ରକାମୁଦ୍ଦ ଅହାରା-
ଦିଭି ଦେହବ୍ୟାଧିନଃ ଦୁଃଖ କିଞ୍ଚିତ୍ତବତୋବ ତତ୍ରାହ ସମତ୍ତଃଥୁଥ୍: ସଦ୍ରତ୍ନ: ଭଗବତା ଚଞ୍ଚାର୍ଜିଶେଖରେଣ
“ନାରୀରଣ୍ଯପରା: ମର୍ବିନ୍ଦକୃତଳ: ନ ବିଭ୍ୟତି । ସର୍ବାଗର୍ବ ନରକେଦିପି ତୁଳାର୍ଥ ଦର୍ଶିନ ଇତି । ଶୁଖ-
ଛୁଧରୋଃ ସାମାଂ ସମଦର୍ଶିତଃ ତତ୍ତ ଅଭାରକ କ୍ଲା: ଇନ୍ଦମବଶ୍ତ ତୋଗା ମିତି ଭାବନାଯଃ ସାମୋଦ୍ଵିପି
ସହିକୁ ନୈବ ଦୁଃଖ ସହତେ ଇତି ଆହ । କରୀ କ୍ରମାବାନ କ୍ରମସହନେ ଧାତୁଃ । ନମ୍ର ଏତାମୁଶମ୍ଭା:
ଭକ୍ତମ୍ଭା ଜୀବିକାକଥଃ ସିଧୋତ ତତ୍ରାହ ସନ୍ତୃଷ୍ଟ: ଯଦୃଜ୍ଞାପନ୍ତିତେ କିଞ୍ଚିତ ସଙ୍କୋପନ୍ତିତେ ବା ଭକ୍ତ-
ବଜ୍ଞନି ସନ୍ତୃଷ୍ଟଃ । ମେହୁସମଦ୍ରହୁଥ ଶୁଖ ଇତ୍ତାଙ୍ଗଃ ତ୍ର୍ୟକଥଃ ସଭକ୍ଷ୍ୟ ମାଲକା ସନ୍ତୃଷ୍ଟଃ ଇତି ତତ୍ରାହ ସତତ:
ଯୋଗୀ ଭକ୍ତିଯୋଗ୍ୟତୁଃ ଭକ୍ତି ସିଦ୍ଧାର୍ଥ ମିତି ଭାବଃ । ଯଦୃତ୍ରଃ । ଆହାରାର୍ଥଂ ସତେତୈବ ଯୁଦ୍ଧଃ
ତ୍ର୍ୟାଗାଧାରଣଃ । ତସଃ ବିଶ୍ୱାସତେ ତେବ ତର୍ବିଜ୍ଞାର ପରଃ ବ୍ରଜେ । ଇତି । କିଞ୍ଚିଦୈବାଦପ୍ରାପ୍ତ-
ଭୋକ୍ତ୍ରୋହିପି ଯତାଜ୍ଞା ସଂଯତଚିତ୍ତଃ କ୍ଷେତ୍ରରହିତ ଇତାର୍ଥ: । ଦୈଵାଚିତ୍ରକ୍ଷୋତ୍ତେ ସତାପି ତତ୍ତ୍ଵପଶମାର୍ଥ
ପ୍ରାତ୍ମାଜ୍ୟୋଗାଭାସାଦିକଃ ନୈବକରୋତୀତ୍ୟାହ ଦୃଢ଼ନିଶ୍ଚରଃ ଅନନ୍ତ ଭକ୍ତିରେବ ମେବର୍ତ୍ତବୋତି
ନିଶ୍ଚରଃ ତୁମ ନ ଶିଖିଲୀ ଭବତୀତାର୍ଥ: । ସର୍ବତ୍ରାହେତୁଃ ସର୍ବାର୍ଥିତ ମନୋବ୍ରଦ୍ଧିଃ ମତ୍ସ୍ୱରଳ ମନର
ପ୍ରାପ୍ତରଳ ଇତାର୍ଥ: । ଈନ୍ଦ୍ରଶୋ ଭକ୍ତମ୍ଭ ମେ ପ୍ରିୟଃ ମାମତି ପ୍ରୀଣରତୀତାର୍ଥ: ॥ ୧୩ ॥ ୧୪ ॥

କିଞ୍ଚ ଅନ୍ତାତି ଭକ୍ତିର୍ଗବତାକିଞ୍ଚନା ସର୍ବିଣ୍ଣୈ ସ୍ତର ସମାସତେ ଶୁରାଃ ଇତ୍ୟାହୁକେ ମତ-
ପ୍ରୀଣଜନକା ଅନ୍ତେହିପିଣ୍ଡାଃ ‘ମନ୍ତ୍ରାୟମୁହ୍ରଭରତ୍ୟା ସତ ଏବୋତ୍ପଦାନ୍ତେ ତାନପି ଷ୍ଟଃ ଶୃନ୍ତିଆହ
ବନ୍ଦାଦିତି ପକ୍ଷତି: ହର୍ଷାଦିତି: ପ୍ରାକୃତେ: ହର୍ଷାମର୍ବ ଭରୋବୈଗେର୍ମୁକ୍ତ ଇତ୍ତାଦି ନୋତାବପି କାଂଚିତ୍
ଶ୍ରୀନ ଦୃଢ଼ାତ୍ମତ ଜାପନାର୍ଥଂ ପୁନରାହ ଯୋନହ୍ୟ ତୀତି ॥ ୧୫ ॥

ହଇତେ କିମେ ରକ୍ଷା ହଇବେ ତର୍ବିଜ୍ଞରେ କୁପାନ୍ତୁ । ଜଡ଼ୀଯ ଦେହେର ସହଜେ ନିର୍ମମ
ଅର୍ଥାଂ ଅହଙ୍କାର ଶୁଣ୍ଟ । ଅପରେର ଦ୍ୱାରା ନିଗ୍ରହିତ ହଇଯାଓ ପ୍ରାରକ କଳ
ବଲିମା ତାହାତୁ ପ୍ରାପ୍ତହନ ନା । ଏତଏବ କ୍ରମା ବାନ ॥ ୧୬ ॥

ଯଦୃଜ୍ଞା ଲାଭେ ଦେହ ଯାତ୍ରା ନିର୍ବାହ କରତ ସର୍ବଦା ସନ୍ତୃଷ୍ଟ । ଉପାର୍ଥ ଶୃଷ୍ଟିଲ
କ୍ରମେ କ୍ରମୋଦେଶ ନିଷ୍ଠ କ୍ରମ ଯୋଗ ପରିନିଷ୍ଠିତ । ଦୃଢ଼ ନିଶ୍ଚର ହଇଯା ସର୍ବଦା
ନିକ୍ରମାଧିକ ପ୍ରେମ ଲାଭେର ଜ୍ଞନ୍ୟ ସତ୍ତ୍ଵ ଶୀଳ ॥ ୧୫ ॥

ଧୀହା ହଇଯେ ଲୋକ ମକଳ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ପ୍ରାପ୍ତ ହୁ ନା ଏବଂ ଲୋକ ଦ୍ୱାରା ଥିଲି

ଅନପେକ୍ଷଃ ଶୁଚିଦ୍ଵକ୍ତୁଦ୍ଵାସିନୋ ଗତବ୍ୟଥଃ ।

ମର୍ବାରଙ୍ଗପରିତ୍ୟାଗୀ ଯୋ ମନ୍ତ୍ରକ୍ଷଃସ ମେ ପ୍ରିୟଃ ॥ ୧୬ ॥

ଯୋ ନ ହସ୍ୟତି ନ ଦ୍ରେଷ୍ଟି ନ ଶୋଚତି ନ କାଞ୍ଚତି ।

ଶୁଭାଶୁଭପରିତ୍ୟାଗୀ ଭକ୍ତିମାନ୍ ସଂସ ମେ ପ୍ରିୟଃ ॥ ୧୭ ॥

ସମଃଶତ୍ରୋଚ ଯିତ୍ରେ ଚ ତଥା ମାନାପମାନଯୋଃ ।

ଶୌତୋଷଣ୍ଠଥଦୁଃଖେସ ସମଃସଙ୍ଗ ବିବର୍ଜିତଃ ॥ ୧୮ ॥

ତୁଳ୍ୟନିନ୍ଦାସ୍ତତିର୍ମେନୀ ସନ୍ତୁଷ୍ଟୋଯେନକେନଚି ।

ଅନିକେତଃ ହିରମତିର୍ଭକ୍ତିମାନ୍ ମେ ପ୍ରିୟୋନରଃ ॥ ୧୯ ॥

ବେତୁଧର୍ମାଯୁତମିଦଃ ଯଥୋତ୍ତଃ ପଯୁର୍ଯ୍ୟପାସତେ ।

* ଅନପେକ୍ଷା ବାବହାରିକ କାର୍ଯ୍ୟାପେକ୍ଷା ରହିତଃ । ଉଦ୍ବାସିନଃ ବାବହାରିକ ଲୋକେହନାସତ୍ତଃ ସର୍ବାନ୍ ବାବହାରିକାନ୍ ଦୃଷ୍ଟାଦୃଷ୍ଟାର୍ଥାଃ ତ୍ରୁଟା ପାରମାର୍ଥିକାନପି କାଞ୍ଚିତ ଶାଶ୍ଵାଧ୍ୟାଗବାଦୀନ୍ ଆରଙ୍ଗାନ୍ ଭୂଦ୍ରାନ୍ ପରିହର୍ତ୍ତୁଃ ଶୀଳଃ ସତ୍ ସଃ ॥ ୧୬ ॥ ୧୭ ॥ ୧୮ ॥

ଅନିକେତଃ ପ୍ରାକୃତ୍ସାମ୍ପଦାସତ୍ତି ଶୁଷ୍ଟଃ ॥ ୧୯ ॥

ଉତ୍ତାନ୍ ବହବିଧ ସତ୍ତ ନିଷ୍ଠାନ୍ ଧର୍ମାତୁପ ସଂହରଣକ୍ଷାତ୍ସ୍ଵର୍ଗନୈତଲିପିଶ୍ଵନାଃ ତତ୍ତ୍ଵବଣ ପଠନ ବିଚା-

ଉଦେଗ ପ୍ରାଣ୍ତ ହନନା ଏକପ ହର୍ଷ, ଅମର୍ବ, ଅର୍ଥାତ୍ କ୍ରୋଧ, ଭୟ ଓ ଉଦେଗ ହଇତେ ପରିମୁକ୍ତ ଆମାର ଶାନ୍ତ ଭକ୍ତ ସକଳ ଆମାର ପ୍ରିୟ ॥ ୨୫ ॥

ବ୍ୟବହାରିକ କାର୍ଯ୍ୟାପେକ୍ଷା ଶୁଷ୍ଟ, ପବିତ୍ର, ନିପୁନ, ଉଦ୍ବାସିନ, ବ୍ୟଥା ଶୁଷ୍ଟ ଏବଂ ଆବକ୍ଷ କାର୍ଯ୍ୟ ସକଳେର ଫଳାକାଞ୍ଚା ରହିତ ଆମାର ଭକ୍ତଗଣ ଆମାର ପ୍ରିୟ ॥ ୧୬ ॥

ସିନି ଜଡ଼ୀୟ ଫଳ ଲାଭେ ଆଶାବାନ ବା ହଷ୍ଟ ଚିତ୍ତ ହନନା, ଜଡ଼ୀୟ ଫଳ ଲାଭେର ବ୍ୟାଧାତ ହିଲେ ଦେସ ବା ଶୋକ କରେନ ନା, ଏବଂ ସମ୍ପତ୍ ଶୁଭାଶୁଭ ଆୟୁମାନ କରେନ ସେଇ ବ୍ୟକ୍ତିଇ ଭକ୍ତିମାନ ଆମାର ପ୍ରିୟ ॥ ୧୭ ॥

ଶକ୍ତିମିତ୍ରେ ପ୍ରୁତି ଏବଂ ମାନାପମାନ, ଶୌତୋଷ, ଶୁଦ୍ଧ ହୁଃଥେର ପ୍ରତି-
ନିଃସଙ୍ଗ ସମତା, ତ୍ରୁଟା ନିଳା ଓ ସ୍ଵତିତେ ସାମ୍ୟବୁଦ୍ଧି, ଯାହାତେ ତାହାତେ ସଞ୍ଚୋଷ,
ଯେତେ ଧର୍ମ ଓ ଗୃହାପତି ଶୁଷ୍ଟତା ଓ ହିର ଯତି ସହଜେ ଲାଭ କରତ ଆମାର
ଭକ୍ତ ଆମାର ପ୍ରିୟ ହନ ॥ ୧୮ ॥ ୧୯ ॥

ସଂପର ଶ୍ରୀ ମହାଭାରତର ଧର୍ମପୂର୍ବିକ ମଧ୍ୟର୍ଥିତ ଧର୍ମାଯୁତେର ପର୍ମ୍ୟ

ଶ୍ରୀଭଗବତୀ । ॥ ୨୦ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମହାଭାରତେ ଶତସାହସ୍ର୍ୟାଂସଂହିତାୟାଂ ବୈଯାସି-
କ, ଏବଂ ଭୀଷ୍ମପର୍ବଣି ଶ୍ରୀଭଗବଦଗୀତାପ୍ରମାଣିତ ବିଦ୍ୟାୟାଂ-
ଯାଗ ଶାସ୍ତ୍ରେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣାଜ୍ଞନ ସମ୍ବାଦେ ଭକ୍ତି ଯୋଗୋନାମଦ୍ଵାଦଶୋ-
ଧ୍ୟାୟଃ ॥

ପାଦି ଫଳମାହ ସେହିତି । ଏତେ ଭକ୍ତୁଥଶାନ୍ତାର୍ଥ ଧର୍ମାନ୍ତରକୁତାଗୁଣଃ । ଭକ୍ତ୍ୟାତୁଥ୍ୟତି କୃଙ୍କୋ ନ
ଡୈ ରିତୁକ୍ରିକୋଟିତଃ । ତୁ ଭିନ୍ନାପକ୍ରମେ ଉତ୍କଳକ୍ଷଣାଭକ୍ତା ଏହିକି ମୁଦ୍ଭାବନିଷ୍ଠାଃ ଏତେତୁ
ଭକ୍ତଂ ସର୍ବସଲକ୍ଷ୍ୟପ୍ରମଦଃ ସାଧକା ଅପିତେଭାଃ ମିଳିତୋପିଶ୍ଚଟା ଅତ୍ୟବେତି ପରଃ ॥ ୨୦ ॥

ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠା ହୃଥମରୀ ସର୍ବସାଧ୍ୟ ହୁମାଧିକା ।

ଭକ୍ତିରେବାତ୍ମୁତଶ୍ରେଷ୍ଠ୍ୟାଧୀର୍ମେ ନିଜପିତଃ ।

ନିଷ୍ଠାକେ ଇବଜ୍ଞାନ ଭକ୍ତି ଯଦ୍ୟପି ମର୍ମିତେ ।

ଆଦୀଯେତେ ତଦଗୋତେ ତତ୍ତ୍ଵାଶ୍ଵାଦ ଲୋଭିତଃ ।

ଇତି ସାରାର୍ଥ ବର୍ଣ୍ଣାଂ ହର୍ଷିଣ୍ଣାଃ ଭକ୍ତ ଚେତୋଃ

ଗୀତାର୍ଥ ଦ୍ୱାଦଶୋହ୍ୟାଯଃ ସମ୍ବତଃ ସମ୍ବତଃ ସମତଃ ॥

ପାମନା କରେନ, ତୁହାରା ଆମାର ଭକ୍ତ, ଅତ୍ୟବ ଆମାର ଅତ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରିୟ ।
ଅଛକ୍ତ କ୍ରମୋତ୍ସତି ପ୍ରଥାଇ ଜୀବେର ଆଶ୍ରଯନୌତ୍ତର । କ୍ରମୋତ୍ସତି ପରା ଦ୍ୱାରା
ଜୀବେର ନିରୂପାଧିକ ପ୍ରେସ ଲାଭ ହୁଏ ॥ ୨୦ ॥

ଭକ୍ତିଇ ସ୍ଵର୍ଥମରୀ ଓ ସର୍ବ ସାଧ୍ୟ ସାଧିନୀ

ଇହାଇ ଏହି ଅଧ୍ୟାଯେର ତାତ୍ତ୍ଵ ପର୍ଯ୍ୟ ।

ଇତି ଦ୍ୱାଦଶାଧ୍ୟାଯ ।

ত্রয়োদশোহধ্যায়ঃ ।

— * —

শ্রীভগবানুবাচ ।

ইদং শরীরং কৌন্তেয় ! ক্ষেত্রমিত্যভিধীয়তে ।

এতদ্যোবেতি তৎ প্রাছঃক্ষেত্রজ্ঞ ইতিত্বিদঃ ॥ ১ ॥

নমোঃস্ত ভগবন্তকৌ কৃপযামাৎশলেশতঃ ।

জ্ঞানাদিধিপি তিঠেতৎ সার্থকীকরণা যয়া ॥

ষষ্ঠে তৃতীয়েত্ত্ব ভক্তি মিঞ্জঃ জ্ঞানঃ নিরপাতে

তথ্যধো কেবলাভিন্নপি ভঙ্গা প্রকৃষ্টতে ॥

ত্রয়োদশে শরীরক জীবাঙ্গপরমাঙ্গনোঃ ।

জ্ঞানস্ত সাধনঃ জীবঃ প্রকৃতিক বিবিচাতে ।

তদেবং দ্বিতীয়েন ঘট্টেন কেবলাভাস্ত্বাণি ভগবৎপ্রাপ্তিঃ ততোঃস্তা অহংগ্রহোপাসনাদা স্তিস্ত উপাসনাচোক্তাঃ । অথ প্রথমবট্টেদিত্বানাং মিকাম কর্মবোগিনঃ শক্তি-মিঞ্জ জ্ঞানাদেব মোক্ষস্তুত জ্ঞানং সংক্ষেপাদৃক্ষণ্মপিমুনঃ ক্ষেত্র ক্ষেত্রজ্ঞানি বিবেচনেন বিবরিতুং তৃতীয়ং ষষ্ঠ্যারভতে । তত্ত্ব কিঃ ক্ষেত্রঃ কঃ ক্ষেত্রজ্ঞঃ ইতি পেক্ষায়ামাহ ইতিমিতি ইদং সেন্সিয়ং ত্বোগায়ত্বম শরীর ক্ষেত্রং সম্মারূপস্ত প্রদোহচ্ছিহ্নাত । ত বে গতি বন্ধদশায়া মহংমেতাভিমৃত্যুমানঃ স্বসম্বক্ষিত্বন এব জ্ঞানাতি । মোক্ষদশায়াস্ত অহং ময়েত্ব-ভিমান রহিতঃ স্বসম্বক্ষ রহিতমেব যো জ্ঞানাতি তৎ উত্তয়াবস্থং জীবং ক্ষেত্রজ্ঞ মিতি প্রাছঃ কুমীবলবৎ স এব ক্ষেত্রজ্ঞ স্তুৎফলভোক্তাচ । যদ্যত্ত ভগবতা “অদ্বিতীয়ে ফলমস্ত গৃহ্ণা গ্রামে-চরা একমরণা বাসাঃ । হংসা য একঃ বহুরপিমিজো মায়াবয়ঃ বেদ সবেদ বেদং । অজ্ঞার্থ গৃহ্ণাত্বীতি গৃহ্ণাঃ আমেচরাঃ বন্ধজীবাঃ অস্ত্রক্ষণৈস্তোকঃ ফলঃ দুঃপঃ অদিন্তি পরিশামতঃ শর্গাদেরপি দুঃখক্লপত্তাত । অরণা বাসা হংসা মুওজীবা একফলঃ শুখ মদস্তি সর্বথা মুখ-ক্লপস্য অপবর্গস্যাপি এতজ্ঞস্তত্ত্বাত । এবমেকমপি সংসার বৃক্ষঃ বহুবিধ নরক শর্গাপবর্ণ প্রাপকস্তুত্বপং মায়াশক্তি সমুক্তুত্বাত মারাময়ঃ । ইজ্যঃ পুজ্জাত্ত্বভিঃ কৃষ্ণ যো বেদেতি তত্ত্বিদঃ ক্ষেত্রক্ষেত্রজ্ঞযোর্বেদিত্বাঃ ॥ ১ ॥

হে অর্জুন ! আমি তোমাকে পরম রহস্য স্বরূপ ভক্তি তব স্পষ্ট ক্লপে বুবাইবার জন্ত প্রথমে আঞ্চল্যে স্বরূপ এবং বন্ধু জীবের কর্মসকল

କ୍ଷେତ୍ରଜ୍ଞଙ୍କାପି ମାଂ ବିଜ୍ଞି ସର୍ବକ୍ଷେତ୍ରସୁଭାରତ ! । ।

କ୍ଷେତ୍ରକ୍ଷେତ୍ରଯୋଜନଂ ସନ୍ତ୍ଵଜ୍ଞାନଂ ମତଃ ମମ ॥ ୨ ॥

ଏବଂ କ୍ଷେତ୍ରଜ୍ଞାନାଂ ଜୀବାଜ୍ଞାନଃ କ୍ଷେତ୍ରଜ୍ଞତ୍ୟକ୍ରମ ପରମାଜ୍ଞାନକ୍ରମ ତତୋହପି କାଂଶେନ ସର୍ବକ୍ଷେତ୍ରଜ୍ଞାନାଂ କ୍ଷେତ୍ରଜ୍ଞତ୍ୟକ୍ରମ କ୍ଷେତ୍ରଜ୍ଞମାହ କ୍ଷେତ୍ରଜ୍ଞମିତି । ସର୍ବକ୍ଷେତ୍ରସୁ ନିଯନ୍ତ୍ରେନ ହିତ ମାଂ ପରମାଜ୍ଞାନଃ କ୍ଷେତ୍ରଜ୍ଞମିତି । ଜୀବାନଃ ଅତୋକ ମେକୈକ କ୍ଷେତ୍ରଜ୍ଞାନାଂ ତଦ୍ଵିନକ୍ରମେ । ମନ୍ଦେହକୌବ ସର୍ବକ୍ଷେତ୍ରଜ୍ଞହଙ୍କୃତସମେତି ବିଶେଷମାଜ୍ଞେତଃ । କିଂଜ୍ଞାନମିତ୍ୟପେକ୍ଷାରାମାହ । କ୍ଷେତ୍ରେଷମହ କ୍ଷେତ୍ରଜ୍ଞରୋଜୀ-
ବାଜ୍ଞା ପରମାଜ୍ଞାନମେର୍ଜିଜ୍ଞାନଃ କ୍ଷେତ୍ରଜୀବାଜ୍ଞା ପରମାଜ୍ଞାନଃ ସନ୍ତ୍ଵଜ୍ଞାନମିତ୍ୟର୍ଥଃ । ତଦେବଜ୍ଞାନଃ ମମ
ମ ତଃ ସମ୍ପ୍ରତଃ ଚତ୍ର ଉତ୍ତମଃ । ପୁରୁଷସ୍ଵର୍ଗଃ ପରମାଜ୍ଞାନତ୍ୟାହତଃ ଇତ୍ତୁ ତର ଗ୍ରହିରୋଧାଂ ବ୍ୟାଖ୍ୟାନପ୍ରେ-
କ୍ଷେତ୍ରଜ୍ଞାନବାଦପକ୍ଷେ । ନାମୁ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତବା ॥ ୨ ॥

ବ୍ୟାଖ୍ୟା କରିଯାଛି । ନିକ୍ରପାଧିକ ଭକ୍ତି ସ୍ଵରୂପଓ ବଲିଲାମ । ତାହାତେ
ଜ୍ଞାନ କର୍ଷା ଓ ଭକ୍ତି ରୂପ ତ୍ରିବିଧ ଅଭିଧେୟ ବିଚାର ସମାପ୍ତ ହଇଯାଛେ । ସମ୍ପ୍ରତି
ବିଜ୍ଞାନ ବିଚାର ଦ୍ୱାରା ଜ୍ଞାନ ଓ ବୈବାଗ୍ୟର ବିଶେଷ ବ୍ୟାଖ୍ୟା କରିତେଛି ।
ତାହା ଶ୍ରୀବିଜ୍ଞାନ କରତ ତୋମାର ନିକ୍ରପାଧିକ ଭକ୍ତି ତତ୍ତ୍ଵ ଅଧିକତର ଦାର୍ଢ୍ୟ ହିଁବେ ।
ତଙ୍କାକେ ଆମି ସଥିନ ଭାଗବତ ଶାସ୍ତ୍ରର ମୂଳ ରୂପ ଚତୁଃ ପ୍ଲୋକ ବଲିଯାଛିଲାମ,
ତଥନେ “ଜ୍ଞାନଂମେ ପରମଃ ଶୁଦ୍ଧଃ ସନ୍ତ୍ଵଜ୍ଞାନ ସମସ୍ତିତଃ । ସ ରହସ୍ୟ ତଦ୍ଵିନଃ
ଗୃହାଣ ଗଦିତଃ ମୟା ।” ଏହି ବାକ୍ୟ ଦ୍ୱାରା ଜ୍ଞାନ, ବିଜ୍ଞାନ, ରହସ୍ୟ ଓ ତଦ୍ଵିନ
ଏହି ଚାରିଟା ବିଷୟରେ ଉପଦେଶ ଦିଇ । ଏହି ଚିରିଟା ବିଷୟ ଭାଲ କରିଯା
ନା ବୁଝିଲେ ରହମୋଦୟ ହେଁ ନା । ଅତ୍ୟବ ତୋମାକେଓ ବିଜ୍ଞାନ ଉପଦେଶ
ପୂର୍ବକ ରହମୋପଥୋଗୀ ବୁଝି ଅର୍ପଣ କରିତେଛି । ବିଶ୍ଵକ୍ଷାଭକ୍ତି ଉଦୟ ହଇଲେ
ଆହୁକ ଜ୍ଞାନ ଓ ବୈବାଗ୍ୟ ସହଜେଇ ଉଦ୍‌ଦିତ ହେଁ । ତୁମି ଭକ୍ତି ଆଚରଣ ପୂର୍ବକ
ଏ ଦୁଇଟା ଆହୁମନ୍ତିକ ଫଳାନୁଭବ କର । ହେ କୌଣସେ । ଏହି ଶରୀରେର ନାମ
କ୍ଷେତ୍ର । ବିନି ଏହି କ୍ଷେତ୍ରକେ ଅବଗତ ହନ ତିନି କ୍ଷେତ୍ରଜ୍ଞ ॥ ୧ ॥

କ୍ଷେତ୍ର ଓ କ୍ଷେତ୍ରଜ୍ଞ ବିଚାରେ ତିନଟା ତର୍ବର୍ଦ୍ଧ ଦେଖିତେ ପାଇବେ । ମେହି ତିନଟା
ତର୍ବର୍ଦ୍ଧର ନାମ ଦ୍ୱିତୀୟ, ଜୀବ ଓ ଜଡ । ଯେମତ ଏକଟା ଏକଟା ଶରୀରର ଜୀବାଜ୍ଞା
ରୂପ ଏକଟା ଏକଟା କ୍ଷେତ୍ରଜ୍ଞ ଆଛେନ, ତର୍ବର୍ଦ୍ଧ ସମନ୍ତ ଜ୍ଞାନଗତେର ପ୍ରଧାନ କ୍ଷେତ୍ରଜ୍ଞ
ରୂପ ଦ୍ୱିତୀୟ ଆମାକେଇ ଜ୍ଞାନିବେ । ଆମାର ଐଶ୍ୱର ଦ୍ୱାରା ଆମି ପରମାଜ୍ଞାନଃ
ଦ୍ୱିତୀୟ ବୋଧ ହେଁ ତୋହାଦେର ଜ୍ଞାନଇ ବିଜ୍ଞାନ ॥ ୨ ॥

ତେଙ୍କେତ୍ରଃ ସତ୍ୟାଦୁକ୍ତ ଚ ତର୍କିକାରି ସତଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ।
 ସଚ ଯୋ ଯେ ପ୍ରଭାବଶ୍ଚ ତେଂସମାଦେନ ଯେ ଶୃଣୁ ॥ ୩ ॥
 ଋଷିଭିର୍ବହୁଧାଗୀତଃ ଛନ୍ଦୋଭିର୍ବିବିଧୈଃ ପୃଥକ୍ ।
 ବ୍ରଜମୁତ୍ର ପଦୈଶେବ ହେତୁମଣ୍ଡି ବିନିଶ୍ଚିତ୍ତୈଃ ॥ ୪ ॥

ସଂକ୍ଷେପେଣୋକ୍ତର୍ଥ ବିବରିତୁମାରଭତେ । ତେଙ୍କେତ୍ରଃ ଶବୀରଃ ସତ୍ୟ ମହାତ୍ମ ଆର୍ଦ୍ଦେଶ୍ଵାନି
 ସଂବାଦକଙ୍ଗା ସାଦୃଶ୍ୟାଦି ଧର୍ମକ୍ ସତ୍ୟକାବି ତୈରିଲିଖାଦି ବିକାରେୟର୍ଥକୁ ସତଶ ଅକୃତି
 ପୁରୁଷଂରୋଗାଦୃତ୍ୟ ସଦିତି ବୈଃ ଶ୍ଵାବବଜଳମାଦିତେଷ୍ଟ ତିର ମିତାର୍ଥ । ସ କେବଜୋ ଜୀବାଜୀ
 ପରମାର୍ଥାଚ । ସତଦିତି ନମୁନକମଳପୁନକେବେକ ବଚେତି ଏକଶେଷ । ସମାଦେନ ସଂକ୍ଷେପେ ॥ ୩ ॥

କୈରିଷ୍ଟରେଣୋକ୍ତମାରଃ ସଂକ୍ଷେପଃ ଇତ୍ୟପେକ୍ଷାତ୍ମାମାହ । ଋଷିଭିର୍ବଶି ତିର୍ତ୍ତିର୍ବୋଗଶାତ୍ରେ ଛନ୍ଦୋ-
 ତିର୍ବୈଦୟତ । ବ୍ରଜମୁତ୍ରାନି ଅଗାତୋ ବ୍ରଜଜୀତାମେତାଦୌନି ତ ତେବ ପଦାନି ତୁମ୍ଭ ପଦାତେ ଜୁ ଯତେ
 ଏତିରିତି ତାନି ତଥା ତିତେ କୌନ୍ଦିଶର୍ଷେ ତୁମଣିଃ ଈକତେନାଶକରିତାନନ୍ଦମରୋହତାମାଦିତି ସୁତ୍ତି-
 ସନ୍ତିଃ ବିବିଶିତେ ବିଶେଷତୋ ନିଶିତାର୍ଥ ॥ ୪ ॥

ମେହି କେତ୍ର କି, ତାହା କି ପ୍ରକାର, ତାହାର ବିକାବ କି, ତାହା କାଢା
 ହଇତେ ହଇସାହେ ଏବଂ ତାହାର ପ୍ରଭାବ କି, ତାହା ଆମି ସଂକ୍ଷେପେ ବଲି
 ଶ୍ରବଣ କର ॥ ୩ ॥

ମେହି କେତ୍ର ତସି ସ୍ମରି ଶାନ୍ତେ ଋଷିଗଣ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ବହୁ ପ୍ରକାରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ
 ହଇସାହେ, ବେଦବାକୀ ଦ୍ୱାବା ବିବିଧ ପ୍ରକାରେ ପୃଥକ ପୃଥକ କଥିତ ହଇସାହେ
 ଏବଂ ହେତୁ ସତକାବେ ଓ ନିଶିତ ସିନ୍କାନ୍ତ ବାକେ ବ୍ରଜ ମୁହଁ ଅର୍ଥାଂ ବେଦାନ୍ତ
 ମୁହଁ ଦ୍ୱାରା ପରିଗୀତ ହଇସାହେ ॥ ୪ ॥

ମେହି ସମନ୍ତ ଋଷିବାକ୍ୟ, ବେଦ ବାକ୍ୟ ଓ ବେଦାନ୍ତ ମୁହଁ ବାକ୍ୟ ହଇତେ ଇହାଇ
 ମାଗ୍ନିତିତ ହୟ ଯେ, କ୍ଷିତି, ଅପ, ତେଜ, ବାସୁ ଓ ଆକାଶ ଏହି ପଞ୍ଚମହାତ୍ମ,
 ଅହଂକାର, ମହତ୍ୱ ଓ ମହତ୍ୱରେ କାରଣ ଯେ ପ୍ରକୃତି, ଚକ୍ର, କର୍ଣ୍ଣ, ନାମିକା ପ୍ରଭୃତି
 ଦଶଟୀ ବାହ୍ୟକ୍ରିୟ, ମୁନୋକ୍ରମ ଏକଟୀ ଅନ୍ତରେକ୍ରିୟ ଏବଂ କ୍ରମ, ବସ, ଗର୍ଜ, ସ୍ପର୍ଶ
 ଓ ଶକ୍ତ ଏହି ପାଚଟୀ ବିଷୟ, ଏବ୍ଲୁତ ଚର୍ଚିଶଟୀ ପ୍ରାକୃତ ତସି କେତ୍ର । ଏହି
 ଚର୍ଚିଶ ତସି ଆଲୋଚନା କରିଲେ କେତ୍ର କି ଓ ତାହା କି ପ୍ରକାର ତାହା
 ଜୀବିବେ ॥ ୫ ॥

ଅହୀତ୍ତାନ୍ୟହକ୍ଷାରୋ ବୁଦ୍ଧିରବ୍ୟକ୍ତ ମେବଚ ।

ଇନ୍ଦ୍ରିୟାଣି ଦୈଶ୍ୟକଞ୍ଚ ପଞ୍ଚ ଚେନ୍ଦ୍ରିୟ ଗୋଚରାଃ ॥ ୫ ॥

ଇଚ୍ଛାଦ୍ଵେଷଃ ସୁଥଃ ଦୁଃଖଃ ସଂଘାତଶେତନାଧ୍ୱତିଃ ।

ଏତେ କ୍ଷେତ୍ରଃ ସମ୍ବାସେନ ସବିକାରମୁଦ୍ଵାହତଃ ॥ ୬ ॥

ଅମାନିତ୍ୱମଦଭିତ୍ତ ମହିଂସା କ୍ଷାନ୍ତିରାର୍ଜବଃ ।

ଆଚାର୍ଯ୍ୟୋପାସନଂ ଶୌଚଂ ଶୈର୍ଯ୍ୟମାତ୍ର ବିନିଶ୍ରଦ୍ଧଃ ॥ ୭ ॥

ତଥକେବଳ ସକପଗାହ ମହାତ୍ମାନି ଆକାଶାଦୀନି । ଅହାର ସ୍ତ୍ରେକାରଣ ବୁଦ୍ଧି ବିଜ୍ଞାନ-
ଜ୍ଞାନ ମହତ୍ତବ ମହଙ୍କାବକାରଣ । ଅବାକୁ ପ୍ରକୃତିରହିତରକାରଣ । ଇନ୍ଦ୍ରିୟାଣି ପ୍ରୋତ୍ସାହନୀ ଦଶ ।
ଏକକମନଃ । ଇଲିଯଗୋଚରାଃ ପକ୍ଷକାଦ୍ୱୋନିଷ୍ୱରାଃ । ତଦେବ ଚତୁର୍ବିଧି ତର୍ବାଜ୍ଞ
ମିତି ॥ ୫ ॥

ଇଚ୍ଛାଦ୍ୱୟ ପ୍ରସିଦ୍ଧା ସଂଗ୍ରାତ ପକ୍ଷମତାଭୃତ ପରିଣାମୋଦେହଃ । ଚେତନା ଜ୍ଞାନାନ୍ତିକାମନୋ ବ୍ୟକ୍ତିଃ ।
ଧୃତି ଧୈର୍ୟ ଉଚ୍ଛାଦୟ କରେ ଗନ୍ଧାର୍ମୀ ଏବ ନଦ୍ୟନଧର୍ମୀ । ଅହୁ କ୍ଷେତ୍ରାଷ୍ଟଃପାତିନ ଏବ ଉପଲ
ଲକ୍ଷଣ ଚ ଏତେ ସଂକଳନାନା ତଥାଚ ଶ୍ରୀନିଃ କାମ ସକଳା ବିଚିକିଂସା ଶାକାଧିତିନ୍ଦ୍ର ଦୀତୀ
ରିତୋତ୍ସ ସର୍ବମନ ଏବ ଉଚ୍ଚିତ ଅନେନ ଯାତ୍ରାଗିତି ପ୍ରତିଜ୍ଞାତାଃ କ୍ଷେତ୍ରଧର୍ମୀ ଦର୍ଶିତାଃ । ଏତେ କେବୁ
ସବିକାର ଜୟାଦି ସଙ୍କଳିକାରମହିତଃ ॥ ୬ ॥

ଉତ୍କଳକ୍ଷଣାଙ୍କେମାତ୍ର ବିନିଜ୍ଞାନୀ ଜ୍ଞାନୀ ଜୀବାକ୍ଷ ପରମାଜ୍ଞାନୀ କ୍ଷେତ୍ରଜ୍ଞୋ ବିଜ୍ଞାରେଣ ବର୍ଣ୍ଣିଯାନ୍
ଜ୍ଞାନାନ୍ତିକାମନି ଅମାନିତ୍ୱାଦୀନି ବିଶ୍ଵତିମାହ ପଞ୍ଚଦିଃ । ଅତ୍ର ଅହାଦଶ ଉତ୍କଳାନାଂ ଜ୍ଞାନି-
ନାକ୍ଷ୍ମାଧାରଗାନି କିନ୍ତୁ ତେତେ ମୁହିଁଚାନ୍ତ ଯୋଗେନ ଭକ୍ତିରବାଭିଚାରିଣୀଇତୋକମେନ ଭଗବଦମୁଖର
ମାଧ୍ୟମରେ ସହତ କିମ୍ବାତେ । ଅନାନି ସମ୍ପଦଶ ଉତ୍କଳାମବ୍ୟକ୍ତିତଃ ତେବେ ସତ୍ସବୋପଦାନ୍ତେ
ନ ତୁ ତେବୁ ସହ ଇତି ସାମ୍ରାଜ୍ୟକାଃ । ଅନ୍ତିମେଦେତୁ ଜ୍ଞାନିନାମମାଧ୍ୟାନଣେ ଏବ । ଅତ୍ର ଅମାନି-
ତ୍ୱାଦୀନି ବିଲ୍ପଟୀର୍ଣ୍ଣାନି । ଶୌଚଂ ବାହୁଭାତରକ ତଣାଚ ସ୍ମରିତଃ । ଶୌଚକ ତ୍ରିବିଧି ପ୍ରୋତ୍ସଂ
ବାହୁଭାତାନ୍ତରର ତଣା । ମୁଜ୍ଜଳାଭାନ୍ତ ଭାବଶ୍ଵରିତ୍ୱଥାନ୍ତର । ଇତି । ଆଜ୍ଞ ନିଶ୍ଚିହ୍ନ
ଶ୍ରୀର ମଧ୍ୟମଃ ॥ ୭ ॥

ଇଚ୍ଛା, ଦେବ, ସୁଧ, ଦୁଃଖ, ସଂଘାତ ଅର୍ଥାତ୍ ପକ୍ଷମହାତୃତେର ପରିଣାମ କ୍ରମ
ଦେହ ସ୍ଥାପାର, ଚେତନା ଅର୍ଥାତ୍ ଚିଦାତାମ କ୍ରମ ଗନୋ ବ୍ୟକ୍ତି, ଧୃତି-ପ୍ରଭୃତିକେ
କ୍ଷେତ୍ରର ବିକାର ବଲିଯା ଜ୍ଞାନିବେ ; ଅତ୍ରଏବ ତାହାଓ କ୍ଷେତ୍ର ॥ ୬ ॥

ଅମାନିତ୍ୱ, ଦର୍ଶନୀନ୍ତ, ଅହିଂସା, କ୍ଷାନ୍ତି, ଆର୍ଜିବ ଅର୍ଥାତ୍ ସରଳତା,
ଆଚାର୍ଯ୍ୟୋପାସନ ଅର୍ଥାତ୍ ଶ୍ରୁତ ସେବା, ଶୌଚ, ଶୈର୍ଯ୍ୟ, ଆୟ ନିଶ୍ଚିହ୍ନ, ଇନ୍ଦ୍ରିୟ

ଇନ୍ଦ୍ରିୟାର୍ଥେଷୁ ବୈରାଗ୍ୟମନହକ୍କାର ଏବ ଚ ।

ଜନ୍ମମୃତ୍ୟୁଜରାବ୍ୟାଧି ଦୁଃଖଦୋଷମୁଦ୍ରଣଂ ॥ ୮ ॥

ଅସତ୍ତ୍ଵରନଭିସ୍ତଙ୍ଗଃ ପୁତ୍ରଦାର ଗୃହଦିଯୁ ।

ନିତ୍ୟଞ୍ଚ ସମଚିତ୍ତମିଷ୍ଟାନିକ୍ଷେତ୍ରପତିୟୁ ॥ ୯ ॥

ମୟ ଚାନନ୍ୟ ଯୋଗେନ ଭକ୍ତିରବ୍ୟାଭିଚାରିଣୀ ।

ବିବିକ୍ତ ଦେଶସେବିତୁମରତିର୍ଜନ ସଂମୁଦ୍ର ॥ ୧୦ ॥

ଜ୍ଞାନାଦିଯୁ ଦୁଃଖକ୍ରମସାମ୍ଭୁ ଦର୍ଶନଃ ପୁନଃ ପୁନଃ ପ୍ରୟାଳୋଚନଃ ଅସତ୍ତ୍ଵଃ ପୁତ୍ରାଦିଯୁ ପ୍ରୀତି-
ତଥିଗଃ । ଅନଭିଦ୍ଵାଙ୍ମଃ ପୁତ୍ରାଦୀନାଂ ସ୍ଵରେ ଦୁଃଖେ ଚାହମେବ ରୁଦ୍ଧି ଦୁଃଖୀତାଧାସାଭାବଃ । ଇଷ୍ଟାଳି-
ଷ୍ଟୟୋ ବାବହାରିକଯୋରପଗଭିୟୁ ଆଶ୍ରିତ୍ୟ ନିତ୍ୟଃ ସର୍ବଦା ସମଚିତ୍ତଃ ॥ ୮ ॥ ୯ ॥

• ମୟ ଶାର ମୂଳରାକାରେ ଅନନ୍ୟ ଯୋଗେନ ଜ୍ଞାନକର୍ତ୍ତପୋ, ଯୋଗାଦାମିଶ୍ରଣେ ଭକ୍ତିଚକାରୀଃ
ଜ୍ଞାନାଦି ମିଶ୍ରଣ ପ୍ରାଧାନ୍ୟୋନଚ । ଆଦ୍ୟାଭିଜ୍ଞାନମୁହୁତ୍ୟୋ ଦ୍ୱିତୀୟାଜ୍ଞାନିଭିରିତି କେଚିଦନୋତୁ ଅନନ୍ୟ-
ଭକ୍ତି ଯ୍ୟାପେରେଃ ସାଧନଃ ତଥା ପରମାତ୍ମାମୁହୁତବ୍ୟାପୀତି ଜାପନାର୍ଥମତ୍ରକ୍ଷେତ୍ରପ୍ରାଭୁତିରିତି ଭକ୍ତା
ବ୍ୟାଚକ୍ଷାତେ । ଜାନିନ୍ତୁ ଅନନ୍ୟ ଯୋଗେନ ସର୍ବାଶ୍ରଦ୍ଧା ଦୃଷ୍ଟା ଇତି । ଅବାଭିଚାରିଣୀ ପ୍ରତିଦିନଥେବ-
କର୍ତ୍ତନା । କେନାପିନିର୍ବାର୍ଯ୍ୟିତୁମଶକନ୍ତା ଇତି ମୃଦୁମ ସରସ୍ତୀ ପାଦାଃ ॥ ୧୦ ॥

ବିଶ୍ୱେ ବୈରାଗ୍ୟ, ଅହଙ୍କାର ଶୃଗୁତା, ଜନ୍ମ ମୃତ୍ୟୁ ଜରା ବ୍ୟାଧି ଦୁଃଖ ପ୍ରଭୃତିର
ଦୋଷ ଦର୍ଶନ, ଅସତ୍ତ୍ଵ ଅର୍ଥାତ୍ ପୁତ୍ରାଦିତେ ଆସତ୍ତ୍ଵ ଶୃଗୁତା, ପୁତ୍ରାଦିର ଶୁଦ୍ଧ
ଦୁଃଖେ ଔଦ୍ଧାସୀନା, ସର୍ବଦା ସମଚିତ୍ତ, ଆମାତେ ଅନନ୍ୟ ଅବାଭିଚାରିଣୀ ଭକ୍ତି,
ଦିବିକ୍ତ ସ୍ଥାନେ ଅବଶ୍ତି, ଜନାକୀର୍ଣ୍ଣ ସ୍ଥାନେ ଅରତି, ଅଧ୍ୟାତ୍ମ ଜାନେର ନିତ୍ୟର
ବ୍ୟାକ୍, ତତ୍ତ୍ଵ ଜାନେର ପ୍ରୋଜନ ରୂପ ମୋକ୍ଷାମୁସନ୍ଧାନ, ଏହି ବିଂଶତି ବ୍ୟାପାରକେ
ଅନଭିଜ୍ଞ ବ୍ୟକ୍ତି ଗଣ କ୍ଷେତ୍ର ବିକାର ବନ୍ଦିଆ ଆଶକ୍ତା କରେ । ବଞ୍ଚତଃ ଇହାରୀ
ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଜାନ ସ୍ଵରୂପ । ଇହାଦିଗକେ ଆଶ୍ରମ କରିଲେ ବିଶୁଦ୍ଧ ତତ୍ତ୍ଵ ଲାଭ ହୁଏ ।
ଇହାରୀ କ୍ଷେତ୍ରେ ବିକାର ନୟ କିନ୍ତୁ କ୍ଷେତ୍ର ବିକାର ନାଶକ ଔଷଧ ସ୍ଵରୂପ । ଏହି
ବିଂଶତି ବ୍ୟାପାରେର ମଧ୍ୟେ ଆମାତେ ଅନନ୍ତ ଅବାଭିଚାରିଣୀ, ଭକ୍ତି ଏକମାତ୍ର
ଅବଲମ୍ବନୀୟ । ଅଣ୍ଠ ଉନବିଂଶତି ବ୍ୟାପାର ଭକ୍ତିର ଅବାନ୍ତର ଫଳ କ୍ଷେତ୍ରେ ଉଦୟ
ମୂଳ୍ୟ କରେ । ଭକ୍ତି ଦେବୀର ଦିଂହାସନ ସ୍ଵରୂପ ଏଇ ଉନବିଂଶତି ବ୍ୟାପାରକେ ଜାନ

ଅଧ୍ୟାଜ୍ଞା ଜ୍ଞାନ ନିତ୍ୟକୁଂଠ ତରଜ୍ଞାନାର୍ଥ ଦର୍ଶନ ॥

ଏତଜ୍ଞାନମିତି ପ୍ରୋତ୍ସମଜ୍ଞାନଂ ଯଦତୋହନ୍ୟଥା ॥ ୧୧ ॥

ଜ୍ଞେଯଂ ଯତ୍ତେ ପ୍ରସଙ୍ଗକ୍ୟାମି ଯଜ୍ଞାଜ୍ଞାନ୍ୟାୟତ ମଶ୍ରୁତେ ।

ଅନାଦି ମୃତ୍ୟୁରଂ ବ୍ରକ୍ଷ ନ ସନ୍ତ୍ଵାସଦୁଚ୍ୟତେ ॥ ୧୨ ॥

ସର୍ବତଃ ପାଦକ୍ଷେତ୍ର ସର୍ବତୋହକ୍ଷିଣିରୋମୁଥଂ ।

ଆଜ୍ଞାନମଧିକୃତ ବର୍ତ୍ତମାନଙ୍କ୍ଷାନଂ ଅଧ୍ୟାଜ୍ଞାନଂ ତମାନିତାକୁ ତୁ ପଦାର୍ଥ ଶ୍ରୀମତ୍‌ପଦମଗାତୀର୍ଥମିତାର୍ଥ । ତହଜ୍ଞାନମ୍ୟାର୍ଥଃ ପ୍ରୋତ୍ସମନ୍ ମୌକ୍ତକ୍ଷୟ ଦର୍ଶନ ସାତୀଉଦ୍ଦେଶ୍ୱରାଲୋଚନ ମିତାର୍ଥ । ଏତହିଶକ୍ତିକଂଜ୍ଞାନଂ ସାଧାରଣୋନ ଜୀବାଜ୍ଞା ପରମାଜ୍ଞାନୋଃ ଜ୍ଞାନମ୍ବା ସାଧନ । ଅସାଧାରଣଂ ପରମାଜ୍ଞାନଂ ଭବେ ବନ୍ଦବା । ତାତାନାଥା ଅସାଧିପଦୀତ ମାନିଷାଦିକ ॥ ୧୧ ॥

ଏବଂ ସାଧନୈତ୍ତେଷ୍ଟୋ ଜୀବାଜ୍ଞା ପରମାଜ୍ଞାଚ ତତ୍ତ୍ଵ ପରମାରୈବ ସର୍ବଗତୋ ବ୍ରକ୍ଷଶଦେନାଚ ତେ । ତତ୍ତ୍ଵ ବ୍ରକ୍ଷ ନିର୍ବିଶେଷ । ସବିଶେଷକ କ୍ରମେ ଜ୍ଞାନ ଉତ୍ସୟେ କପାସା । ମେହଗତୋହପି ଚତୁର୍ଭୁତହେନଥେ । ପରମାଜ୍ଞାନେହେନୋଚାତେ । ତତ୍ତ୍ଵ ପ୍ରଥମଂ ବ୍ରକ୍ଷାହ ଜ୍ଞେଯମିତି ଅନାଦି ନବିନ୍ୟତେ ଆଦିର୍ବ୍ସ୍ୟ ମୃତ୍ୟୁକପହାସିତ୍ୟ ମିତାର୍ଥ । ମୃତ୍ୟୁ ଅହମେବପବ ଉତ୍କୃଷ୍ଟ ଆଶ୍ରୟୋ ଯତ୍ତ ତତ୍ତ୍ଵକଣ୍ଠେହି ପ୍ରତିଷ୍ଠାହ ମିତି ଅଦ୍ସିଖ୍ୟାତେ । ତଦେବକିମିତାପ୍ରେକ୍ଷାଯାହ ତତ୍ତ୍ଵ ନମ୍ବ ନାପ୍ୟ ମୃତ୍ୟୁ କାର୍ଯ୍ୟ କାବ୍ୟାତୀତ ମିତାର୍ଥ ॥ ୧୨ ॥

ନଥେବ ବ୍ରକ୍ଷଂ ସମସିଲକ୍ଷଣେହେମତି । ସର୍ବଂଖିରିଦଃ ବ୍ରକ୍ଷ ବ୍ରକ୍ଷବେଦଃ ସର୍ବଂ ଇତ୍ୟାଦି ପ୍ରତି ବିକଥୋତ ଇତ୍ୟାଶକ୍ତା ସ୍ଵକପତଃ କାର୍ଯ୍ୟକାବ୍ୟାତୀତହେହପି ଶକ୍ତି ଶକ୍ତି ମତୋବତ୍ତେଦୋଃ କାର୍ଯ୍ୟକାର

ଅର୍ଥାଂ ସବିଜ୍ଞାନ ଜ୍ଞାନ ବଲିଯା ଜାନିବେ । ଆବ ଯତ କିଛୁ ଆଛେ ମେ ସମୁଦ୍ରାଯଇ ଅଜ୍ଞାନ ॥ ୭ ॥ ୮ ॥ ୯ ॥ ୧୦ ॥ ୧୧ ॥

ହେ ଅର୍ଜୁନ ! ତୋମାକେ ଆମି କ୍ଷେତ୍ର ଓ କ୍ଷେତ୍ରଜ୍ଞ ତତ୍ତ୍ଵ ବଲିଲାମ । ଅର୍ଥାଂ କ୍ଷେତ୍ର ବଲିଲେ ସେ ଶବ୍ଦୀବ ବୁଝାଯା ତାହାବ ସ୍ଵକପ, ବିକାବ ଓ ବିକାରୟ ପ୍ରକ୍ରିୟା ବଲିଲାମ । ସେହି କ୍ଷେତ୍ରର ଜ୍ଞାନେର ନାମ ସେ ବିଜ୍ଞାନ ତାହାର ବିଜ୍ଞାନ । ସମ୍ପ୍ରତି ସେହି ବିଜ୍ଞାନ ହାବାର ସେ ତତ୍ତ୍ଵ ଜ୍ଞେଯ ତାହା ବଲିତେହି ଶ୍ରବଣ କବ । ସେହି ଜ୍ଞେଯ ବନ୍ଧ ଅନାଦି, ମୃତ୍ୟୁର ଅର୍ଥାଂ ଆମାର ଆଶ୍ରିତ ତତ୍ତ୍ଵ, ମୃତ୍ୟୁ ଓ ଅମୃତ ଉତ୍ତମେର ଅତୀତ ବ୍ରକ୍ଷ । ତାହା ଅବଗତ ହିଲେ ମନ୍ତ୍ରକ୍ଷରପ ଅମୃତ ଭୋଗ ହୁଏ ॥ ୧୨ ॥

କିରଣ ସମୁଦ୍ର ଯେମତ ହୃଦୟକୁ ଆଶ୍ରୟ କବିଯା ପ୍ରକାଶ ପାଏ, ସେହି ଜ୍ଞାନ ଆମାର ପ୍ରତାପ ସ୍ଵକପ ବ୍ରକ୍ଷ ତତ୍ତ୍ଵ ବୃତ୍ତେର ସୀମା ପାଇ କରିଯାଛେ । ବ୍ରକ୍ଷାଦି ପିପାଲିକୀ

ସର୍ବତଃ ଶ୍ରୁତିରୁଲୋକେ ସର୍ବମାହୃତ୍ୟ ତିର୍ତ୍ତି ॥ ୧୩ ॥

ସର୍ବେନ୍ଦ୍ରିୟ ଗୁଣାଭାସଂ ସର୍ବେନ୍ଦ୍ରିୟ ବିବର୍ଜିତଃ ।

ଅସଙ୍ଗଃ ସର୍ବଭୂଚୈବ ନିଶ୍ଚର୍ଣ୍ଣଂ ଗୁଣତୋତ୍ତଚ ॥ ୧୪ ॥

ବହିରନ୍ତମ୍ ଭୂତାନାମଚରଂ ଚରମେବ ଚ ।

ସୂର୍ଯ୍ୟହାତ୍ମଦବିଜ୍ଞେୟଂ ଦୂରସ୍ଥଂ ଚାନ୍ତିକେଚ ତ୍ରେ ॥ ୧୫ ॥

ଅବିଭକ୍ତଃଭୂତେଷୁ ବିଭକ୍ତଃମିବ ଚ ସ୍ଥିତଃ ।

ଶାଶ୍ଵକ ମଣି ତମିତାହ । ସର୍ବତ ଏବ ପାଶ୍ଚାନ୍ଦାଳ୍ଚ ସମ୍ୟତଃ ବ୍ରଜାଦି ପିପିଲିକାନ୍ତାନାଂ ପାଣି-
ପାଦ ବ୍ରଲେଃ ସର୍ବତ ଦୂଷ୍ଟରେବ ତନ୍ମୁଦ୍ରବାସଂଖ୍ୟ ପାଣିପାଦୟୁକ୍ତଃ ଇତାର୍ଥଃ । ଏବମେବ ସର୍ବତୋ
ହକ୍ଷିତାଦି ॥ ୧୩ ॥

* କିଞ୍ଚ କର୍ମାଣ୍ଵିଜ୍ଞାନି ଗୁଣାନ୍ ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ବିଷମାଳ୍ଚ ଆଭାସରତୀତି ତତ୍ତ୍ଵଶର୍ଚକୁ ରିତାଦି ଶ୍ରଦ୍ଧାତଃ ।
ସବା ସର୍ବେନ୍ଦ୍ରିୟୈଷ୍ଟିଗୈଃ ଶର୍ଦ୍ଦାଦିତିଶାଭାସ ତେ ବିରାଜତୀତିତ । ତମଣି ସର୍ବେନ୍ଦ୍ରିୟବର୍ଜିତଃ
ଆକୃତେଜ୍ଞିରାଦିରହିତ । ଅଥାତ ଶ୍ରଦ୍ଧାତଃ “ଅପାଣି ପାଦୋ ସବନୋ ଗୃହୀତା ପଶ୍ଚତାଚକ୍ରଃ ସ ଶୂନ୍ୟ-
ଭାକର୍ଣ୍ଣ ଇତାଦି ।” “ପରାଦା ଶତି ସହିଦେବ ଶ୍ରଦ୍ଧାତେ ସାଭାବିକୀ ଜ୍ଞାନ ବଳ କ୍ରିୟାଚ” “ଇତି ଶ୍ରଦ୍ଧା
ପ୍ରସିଦ୍ଧ ସରପଶକ୍ରାନ୍ତାନ୍ଦହାନିତି ଭାବଃ । ଅସଙ୍ଗଃ ଆସନ୍ତି ଶୂନ୍ୟଂ ସର୍ବଭୂତ ଶ୍ରୀବିକୁ ସ୍ଵରପେଣ ସର୍ବ
ପାଦକଃ ନିଶ୍ଚର୍ଣ୍ଣଂ ସହାଦି ଗୁଣ ରହିତାକାରଃ କିଞ୍ଚ ଗୁଣତୋତ୍ତ ତ୍ରିଗୁଣାତୀତ ଭଗଶର୍ମ ବାଚ୍ୟ ସଡ଼୍‌ଗୁଣ
ଶାଦକ ॥ ୧୪ ॥

ଭୂତାନାଂ ସକାର୍ଯ୍ୟାଗାଂ ବହିକାନ୍ତମ୍ ସବ୍ରାଦେହାନାମାକାଶାଦିଂକଃ ଅଚରଂ ହାବରଂ ଚରଂ ଜ୍ଞନମକ
ଭୂତ ଜାତଃ ତମେ କାର୍ଯ୍ୟାତ୍ମକ କାରଣାନ୍ତକହାନ । ଏବମିପରାପାଦିତିନିର୍ଭାବ ତଦବିଜ୍ଞେରଂ ଇମ୍ ହ

ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଅନୁଷ୍ଠାନ ଜୀବେର ଆବଶ୍ୟକ ସ୍ଵରୂପ ସେଇ ବ୍ରଦ୍ଵେର ତସ୍ତ ଜୀବଗଣେର ଅନୁଷ୍ଠାନିକ
ପାଦ ଓ ଅନୁଷ୍ଠାନ ଚକ୍ର ମୁଖ ନାସିକା ଇତ୍ୟାଦି ସଂଯୁକ୍ତ କ୍ରମେ ସକଳକେଇ ଆବୃତ
କରିଯାଇ ମେହି ତସ୍ତ ବିରାଜ ମାନ ॥ ୧୩ ॥

ମେହି ବୃହତ୍ତର ମୁହଁତ ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ଗଣେର ପ୍ରକାଶକ, ସର୍ବଂ ସର୍ବେନ୍ଦ୍ରିୟବିବର୍ଜିତ,
ଅନାସଙ୍ଗ, ଶ୍ରୀବିକୁଳପେ ସର୍ବଭୂତ, ନିଶ୍ଚର୍ଣ୍ଣ ଅର୍ଥାତ୍ ସର୍ବଂ ପ୍ରାକୃତ ଗୁଣ ରହିତ ଅଥଚ
ତ୍ରିଗୁଣାତୀତ ଭଗଶର୍ମ ବାଚ୍ୟ ସଡ଼୍‌ଗୁଣାନ୍ଦକ ॥ ୧୪ ॥

ମେହି ତସ୍ତ ସମ୍ମତ ଭୂତେର ଅନ୍ତରେ ଓ ବାହିରେ ବର୍ତ୍ତମାନ । ତୋହା ହିତେଇ

ଭୂତ ଭର୍ତ୍ତ ଚ ତଜ୍ଜେଯଂ ଗ୍ରସିଷୁ ପ୍ରଭବିଷୁଚ ॥ ୧୬ ॥
 ଜ୍ୟୋତିଷାମପିତଜ୍ଞ୍ୟାତିଷ୍ଠମଃ ପରମୁଚ୍ୟତେ ।
 ଜ୍ଞାନଂ ଜ୍ୟୋତଂ ଜ୍ଞାନ ଗମ୍ୟଂ ହଦି ସର୍ବସ୍ୟ ବିଷ୍ଟିତଂ ॥ ୧୭ ॥

ତଦିତି ପ୍ଲଟଂ ଜ୍ଞାନାଂ ନ ଭବତୀତି ଅତ୍ୟବାବିଦ୍ୱୟାଂ ଯୋଜନ କୋଟାନ୍ତର ବିବଦ୍ୱାହିବିଦ୍ୱୟାଂ ପୁନଃ
 ସମ୍ମହିତ ମିବାନ୍ତିକେଚତ୍ୱଦେହ ଏବାନ୍ତ୍ୟାମିହାଂ । ଦୂରାଂ ଶୁଦ୍ଧରେ ତଦିହାନ୍ତିକେଚ ପଞ୍ଚଵିହେବ
 ନିହିତଂ ଶୁଦ୍ଧାଯାଂ ଇତ୍ତାଦି ଶ୍ରତିଭ୍ୟଃ ॥ ୧୯ ॥

ଭୂତେବୁ ସ୍ଥାବରଜ୍ଞମାୟକେଷୁ ଅବିଭକ୍ତଃ କାର୍ଯ୍ୟାଜ୍ଞନା ଭିନ୍ନଃ କାର୍ଯ୍ୟାଜ୍ଞନା ବିଭକ୍ତଃ, ତିରମିବ-
 ହିତ ତଦେବ ଶ୍ରୀନାରାୟଣ ସଙ୍କଳଂ ସତ୍ତ୍ଵଜ୍ଞାନାଂ ଭର୍ତ୍ତ ହିତ କାଳେ ପାଞ୍ଚକଃ । ଅଲୟ କାଳେ ଗ୍ରସିଷୁ
 ସଂହାରକଃ ହିତିକାଳେ ପ୍ରଭବିଷୁଚ ଜ୍ଞାନାକାର୍ଯ୍ୟାଜ୍ଞନା ପ୍ରଭବନଶୀଳଃ ॥ ୧୬ ॥

ଜ୍ୟୋତିଷାଂ ଚଞ୍ଚାଦିତାଦୀନାମପି ତଜ୍ଜୋତିଃ ପ୍ରକାଶକଃ । ସେବ ଶ୍ରୀ ଶ୍ରପତିତେଜେଜେଜେଜେ
 ନ ତତ୍ ଶୂର୍ଯ୍ୟାନ୍ତାତି ନ ଚଳ ତାରକ : ମେ ବିଦ୍ୟତୋ ଭାଷି କୁତୋ, ଯମଗ୍ନି, ତମେବ ଭାଷଃ ଅନୁଭାତି
 ସର୍ବଃ ତ୍ୟା ଭାସା ସର୍ବ ମିଦଃ ବିଭାତିତାଦି ଶ୍ରତେଃ । ଅତ୍ୟବ ତମେ ହଜାନାଂପରଃ ତେମାନ୍ତଃ
 ଉଚ୍ଚତେ । ଆଦିତ୍ୟ ବର୍ଣ୍ଣ ତମଃ : ପରନ୍ତାଦିତାଦି ଶ୍ରତେଃ । ଜ୍ଞାନଂ ତଦେବ ବୁଦ୍ଧି ବୃକ୍ଷ ବୃକ୍ଷାବ୍ୟକ୍ତଃ ସତ୍
 ଜ୍ଞାନ ମୁଚାତେ ତଦେବ ରାପାଦାକାରେଣ ପରିଣତ ଜ୍ୟୋତିଃ ତଦେବ ଜ୍ଞାନ ଗମ୍ୟଂ ପୁର୍ବୋକ୍ତେନ ଅମାନି-
 ହାଦି ଜ୍ଞାନ ସାଧନେନ ଆପା ମିତାର୍ଥଃ । ତଦେବ ପରମାଙ୍ଗ ସଙ୍କଳଂ ସତ୍ ସର୍ବସ୍ୟ ପ୍ରାଣମାତ୍ରସ୍ୟ ହଦି
 ଧିଷ୍ଟିତଃ ନିଯୁତ୍ୟ ତରା ଅଧିଷ୍ଠାତା ହିତ ମିତାର୍ଥଃ ॥ ୧୭ ॥

ସମସ୍ତ ଚରାଚର । ଅତ୍ୟନ୍ତ ଶ୍ରମ ବଲିଯା ତିନି ଅବିଜ୍ଞେୟ । ତିନି ଯୁଗପର୍ଯ୍ୟ ଦୂରହୁ
 ଓ ନିକଟହୁ ତତ୍ ॥ ୧୫ ॥

ସମସ୍ତ ଭୂତେ ବିଭକ୍ତ କ୍ରମେ ଝାହାକେ ବୋଧ ହୟ କିଞ୍ଚି ତିନି ଅବିଭକ୍ତ । ପ୍ରତି
 ଜୀବାଜ୍ଞାର ସହିତ ବାଣୀ ପୁରୁଷ କ୍ରମେ ଅବହିତି ହଇଯାଓ ତିନି ସର୍ବ ଭୂତେର ଏକ
 ଅଥଶୁ ବିରାଡ୍, ସମଟି ସଙ୍କଳ ପରମେଶ୍ୱର । ତିନି ସମସ୍ତ ଭୂତେର ଭର୍ତ୍ତା, ସଂହାର
 କର୍ତ୍ତା ଓ ଶ୍ରୀଭବନ୍ଧୁଶୀଳ ତତ୍ ॥ ୧୬ ॥

ତିନି ସମସ୍ତ ଜ୍ୟୋତିର ପରମ ଜ୍ୟୋତି ଅର୍ଥାଂ ପ୍ରକାଶକା । ତିନି ସମସ୍ତ ଅନୁ-
 କାରେର ଅଭିତ ଅବ୍ୟକ୍ତ ସଙ୍କଳ । ତିନିଇ ଜ୍ଞାନ । ତିନି ଜ୍ଞାନଗମ୍ୟଜ୍ଞେୟ ।
 ତିନିଇ ପକଳେର ହଦମେ ଅବହିତ ॥ ୧୭ ॥

ଇତି କ୍ଷେତ୍ରଂ ତଥା ଜ୍ଞାନଂ ଜ୍ଞେଯକୋତ୍ତଂ ସମୀସତଃ ।

ମନ୍ତ୍ରକୁ ଏତବିଜ୍ଞାଯ ମନ୍ତ୍ରାବ୍ୟାଯୋପପଦାତେ ॥ ୧୮ ॥

ପ୍ରକୃତିଂ ପୁରୁଷକୈବ ବିଜ୍ଞାନାଦୀ ଉଭାବପି ।

ବିକାରାଂଶ୍ଚ ଗୁଣାଂଶ୍ଚବ ବିଜ୍ଞି ପ୍ରକୃତି ସମ୍ଭବାନ୍ ॥ ୧୯ ॥

ଉତ୍ତଂ କ୍ଷେତ୍ରାଦିକଂ ଅଧିକାରି କଳ ସହିତୟପମ୍ବନ୍ତମତିଟିତୀତି କ୍ଷେତ୍ର ମହାତ୍ମାଦି ଧତ୍ତାଙ୍କ । ଜ୍ଞାନଃ ଅଯାନିଭାଦି ତତ୍ତ୍ଵ ଜ୍ଞାନାର୍ଥ ଦର୍ଶନାନ୍ତ । ଜ୍ଞେଯ ଜ୍ଞାନ ଗମାକୁ ଅନାଦୀତାଦି ଧିତ୍ତମିତାନ୍ତ । ଏକମେବ ତତ୍ତ୍ଵଃ ବ୍ରଜ ଭଗବନ୍ ପରମାଜ୍ଞା ଶବ୍ଦ ନାଚାକୁ ସଂକ୍ଷେପଣୋତ୍ । ମନ୍ତ୍ରକୁ ମନ୍ତ୍ରଜ୍ଞାନୀ ମନ୍ତ୍ରାବ୍ୟାଯ ଅଂସାନଜ୍ଞାଯ । ସମ୍ବନ୍ଧ ମନ୍ତ୍ରକାମିକୋଦାସଃ ଏତବିଜ୍ଞାଯ ମଂ ପ୍ରତୋ ରେତାବ୍ ଦୈର୍ଘ୍ୟବିତ୍ତିଜ୍ଞାତା ମରି ଭାବାଯ ପ୍ରେସେ ଉପପଦାତେ ଉପପଦୋ ଭବତି ॥ ୧୮ ॥

ପରମାଜ୍ଞାନମ୍ଭୂତଃ । କେନଜ୍ଞଶବ୍ଦନାଚା ଜୀବାଜ୍ଞାନଃ କଠନ୍ତ୍ମା ମର୍ଯ୍ୟାମର୍ଯ୍ୟଃ କଠାରତ୍ତ ଅଭ୍ୟଦିତା ଶୈକ୍ଷାରୀମାହ ପ୍ରକକିତ । ମାୟାଃ ପୁରୁଷ ଜୀବଙ୍କ ଉଭାବପି ଅନାଦୀର୍ବା ଅ ବିଦାତେ ଆଦି କାରଣଃ ସରୋଃ ଶଖାଭୂତୌ ବିଜ୍ଞି ଅନାଦୀରୀଥର୍ମଦ୍ୟା ମମ ଶକିଦ୍ୟା । ଭୟମାପୋ ବଲୋବାୟୁଃ ପଂଘମୋ ବୁଜିଦେଇଚ । ଅଚକାର ଇତୀର୍ଯ୍ୟ ମେ ତିନ ପ୍ରକୃତି ରାଷ୍ଟ୍ର । ଅପରେଯମିତନ୍ତନାଃ ପ୍ରକୃତି ବିଜ୍ଞିମେ ପରାଃ । ଜୀବଜ୍ଞାତା ମହାବାହେ ସବେଦଂ ଧାର୍ଯ୍ୟତେ ଭଗ୍ନ । ଇତିମହାକେ ମାଯାଜୀବବେରପି ମନ୍ତ୍ରଭିତ୍ତିରେ ଅନାଦିଦ୍ୟା ତରୋଃ ସଂଶେବୋ ପାନାଦି ରିତିଭାବଃ । ତତ୍ତ୍ଵଗିମଃ ସଂଲିହୀରାପି ତର୍ଯୋରମ୍ଭତ : ପାର୍ଯ୍ୟକାମକ୍ଷେତ୍ରବ ଇତୀହ ବିକାରାଂଶ୍ଚ ଦେହେଜ୍ଞାନାଦୀନ୍ ଗୁଣାଂଶ୍ଚ ଶୁଣ ପରିଣାଦଯ ନ ଶୁଣ୍ଥ ଶୋକ ମୋହାଦୀନ୍ ପ୍ରକର୍ତ୍ତନ୍ତ୍ରଜ୍ଞାନ୍ ପ୍ରକର୍ତ୍ତାନ୍ ବିଜ୍ଞିତୀ କ୍ଷେତ୍ରାକାର ପୁରିନତାର୍ଯ୍ୟଃ ପ୍ରକୃତେ : ମକାଶାନ୍ତିନ ମେବଜୀବଃ ॥ ୧୯ ॥

ହେ ଅର୍ଜୁନ ! ଆମି ତୋମାକେ ସଂକଷପତଃ କ୍ଷେତ୍ର, ଜ୍ଞାନ ଓ ଜ୍ଞୟ ଏହି ତିନାମ୍ବିତ ତତ୍ତ୍ଵ ବିଜ୍ଞାନ ମହିତ ଜ୍ଞାନ । ତଗବନ୍ତକୁଗଣ ଏହି ଜ୍ଞାନ ଲାଭ କରତ ଆମାର ନିରାଧିକ ପ୍ରେସ ଭକ୍ତି ଲାଭ କରେ । ଯାଚାରୀ ତତ୍ତ୍ଵ ନୟ, ତାହାରା କେବଳ ନିରଗକ ସାକ୍ଷାତ୍କାରିକ ଅଭେଦବାଦ ଆଶ୍ରୟ କରତ ଯଥାର୍ଥ ଜ୍ଞାନ ହିତେ ବଞ୍ଚିତ ହେ । ଜ୍ଞାନ ଆର କିଛଟ ନୟ କେବଳ ଭକ୍ତି ଦେବୀର ପୀଠ ଦ୍ଵାରା ଭକ୍ତିର ଆଶ୍ରୟ ରକ୍ଷଣ ଜୀବାଜ୍ଞାର ସ୍ଵତ ଶୁଦ୍ଧ ମାତ୍ର । ପୁରୁଷୋତ୍ସମ ଶୁଦ୍ଧ ବିଚାରେ ଇହା ଆର ଓ ଶପ୍ତାଭୂତ ହିବେ ॥ ୧୮ ॥

କ୍ଷେତ୍ର କ୍ଷେତ୍ରଜ୍ଞାନ ଦ୍ୱାରା କି କଳ ହିବେ ତାହା ବୁଲିତେଛି । ଅତି ବର୍ଷ ଜୀବ ସମ୍ଭାବ ତିନଟି ତତ୍ତ୍ଵ ଲକ୍ଷିତ ହିବେ ଅର୍ଧାଂ ପ୍ରକୃତି, ପୁରୁଷ ଓ ପରମାଜ୍ଞା । ସମ୍ଭବ

କାର୍ଯ୍ୟ କାରଣ କର୍ତ୍ତ୍ଵେ ହେତୁ: ପ୍ରକୃତିଙ୍କ୍ଳଚ୍ୟତେ ।
ପୁରୁଷ: ସୁଧୁଃଧାନା: ତୋକ୍ତ୍ତେ ହେତୁ କ୍ଳଚ୍ୟତେ ॥ ୨୦ ॥

ତୁ ଶାଶ୍ଵା ମଂଗେବଂ ଦର୍ଶରତି କାର୍ଯ୍ୟ ଶରୀରଃ କାରଣାନି ସୁଧ ହୁଏ ସାଧନାନୀନ୍ଦ୍ରିୟାଣି କର୍ତ୍ତାର
ଇନ୍ଦ୍ରିୟାର୍ଥି ତାରେ ଦେବା: ତଥ ତଥାଦାଦେବ ପୁରୁଷଦା ତନ୍ତ୍ରାବପତ୍ରୋ ହେତୁ: ପ୍ରକୃତିବେଶା: ପ୍ରକୃତିର
ପୁରୁଷସଂମର୍ଶା: କାର୍ଯ୍ୟକ୍ଲଙ୍ଗେପରିପତ୍ର ସାଂ ଅବିଦ୍ୟାକ୍ଷମ ସ୍ଵର୍ଗା । ତଥ ମେ ପ୍ରଦାତ ସ୍ଵାଧୀ-
ତାର୍ଥ: । ତେବେତ ସୁଧ ହୁଥାନା: ତୋକ୍ତ୍ତେ ହେତୁ ପୁରୁଷବୋଜୀବ ଏବହେତୁ: । ଅରଂ ଭାବ: ସମ୍ପାଦିକାର୍ଯ୍ୟ
କାରଣହକର୍ତ୍ତ୍ଵ ତୋକ୍ତ୍ତେବେଶ ପ୍ରକୃତି ଧର୍ମା: ଏବହାନ୍ତଦିପି କାର୍ଯ୍ୟକ୍ଷାଦିମୁ ଜଡ଼ାଂଶ ପ୍ରାଧାନ୍ୟା
ସୁଧ ହୁମଂବେଦନକପେ ତୋଗେତୁ ଚିତନାଂଶ ପ୍ରାଧାନ୍ୟା ପ୍ରାଧାନ୍ୟାନ ବାପଦେଶା କ୍ରତ୍ତିତ ନାହାନ ।
କାର୍ଯ୍ୟକ୍ଷାଦିମୁ ପ୍ରକୃତି ହେତୁ ଶୋକ୍ତ୍ତେବେଶ ପୁରୁଷୋ ହେତୁ ରିତ୍ୟାଚାତେ ଇତି ॥ ୨୦ ॥

କେଉଁ ପ୍ରକୃତି । ଜୀବ ପୁରୁଷ । ପରମାଜ୍ଞା ଆମାର ତତ୍ତ୍ଵରସ ଆବିର୍ତ୍ତାବ । ପ୍ରକୃତି
ଓ ପୁରୁଷ ଉଭୟଇ ଅନାଦି । ଜଡ଼ୀଯ କାଳେର ପୁରୁଷ ହଇତେ ଆଛେ । ଜଡ଼ୀଯ
କାଳେର ମଧ୍ୟେ ତାହାଦେର ଜୟ ନନ୍ଦ । ଆମାର ପରମ ଅନ୍ତିତ ସ୍ଵର୍ଗପ ଚିନ୍ମୟକାଳେ
ଆମାର ଶକ୍ତି ହଇତେ ଉତ୍ତାଦେର ଉଦୟ ହଇଯାଛେ । ଜଡ଼ାପ୍ରକୃତି ଆମାତେ
ଜୀବ ଛିଲ, କାର୍ଯ୍ୟକାଳେ ଜଡ଼ୀଯକାଳକେ ଆଶ୍ରମ କରତ ପ୍ରକାଶିତ ହଇଯାଛେ ।
ଜୀବର ଆମାର ନିତ୍ୟ ଶକ୍ତି-ଗତ-ତତ୍ତ୍ଵ । ଆମାର ପ୍ରତି ବୈମୁଖ୍ୟ ବଶତଃ ଜଡ଼ା-
ପ୍ରକୃତି ମଧ୍ୟେ ପ୍ରବିଷ୍ଟ । ଜୀବ ବାନ୍ତବିକ ଶୁଦ୍ଧ ଚିତ୍ତତ୍ତ୍ଵ । ତାହାତେ ମନୀୟ ପରା-
ଶକ୍ତି କ୍ରମେ ଏକଟୁ ତଟ୍ଟୁ ଧର୍ମ ନିହିତ ହେଯାଯ, ତାହା ଜଡ଼ାପ୍ରକୃତିତେ ଓ ଉପ-
ବୋଗୀତା ଲାଭ କରିଯାଛେ । ଚିହ୍ନ କିମ୍ବପେ ଜନ୍ମ ବନ୍ଦ ହଇଯାଛେ ତାହା ବନ୍ଦ ସ୍ଵକ୍ଷ୍ମ
ଓ ବନ୍ଦ ଜ୍ଞାନ ଦ୍ୱାରା ନିର୍ମିତ କରିଲେ ପାରିବେ ନା, ସେହେତୁ ଆମାର ଅଚିନ୍ତ୍ୟଶକ୍ତି
ତୋମାର ଜ୍ଞାନେର ଅଧିନ ନନ୍ଦ । ତୋମାର ଏହି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଜ୍ଞାନ ଆବଶ୍ୟକ ଯେ ବନ୍ଦ
ଜୀବେର ବିକାର ସକଳ ଓ ଶୁଣ ସକଳ ଜଡ଼ା-ପ୍ରକୃତି ସମ୍ମୂଳ । ଜୀବେର ସୁଧର୍ମଗତ
ତତ୍ତ୍ଵ ନନ୍ଦ ॥ ୧୯ ॥

ଜଡ଼ୀଯ-କାର୍ଯ୍ୟକାରଣ ଓ କର୍ତ୍ତ୍ଵ ପ୍ରକୃତିର ଧର୍ମ; ଅତେବ ପ୍ରକୃତିଇ ତାହାଦେର
ହେତୁ । ଶୁଦ୍ଧରେ ତଟ୍ଟୁ ସଭାବ ବଶତଃ ଜଡ଼ାତିମାନ ହଇତେ ସୁଧ ହୁଏର ତକ୍ତ୍ତେ
ଉଦୟ ହୁଏ । ଶୁଦ୍ଧ ଜୀବେର ଭକ୍ତ୍ତ୍ଵ ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ବନ୍ଦବନ୍ଧୁ ଜଡ଼ା-ପ୍ରକୃତିତେ
ଆଜ୍ଞାତିମାନ ବଶତଃ ଦେଇ ତକ୍ତ୍ତେ ଜୀବ ତଟ୍ଟୁ ସଭାବ ହଇତେ ଶ୍ଵୀକାର
କରିଯାଛେ ॥ ୨୦ ॥

ପୁରୁଷः ପ୍ରକୃତିହୋହି ଭୂଙ୍ଗେ ପ୍ରକୃତିଜାନ୍ମଗାମ୍ ।
 କାରଣଂ ଶୁଣସଙ୍ଗୋହସ୍ୟ ସଦସଦ୍ୟୋନିଜମ୍ବାସ୍ ॥ ୨୧ ॥
 • ଉପଦ୍ରଷ୍ଟାମୁମନ୍ତା ଚ ଭର୍ତ୍ତା ତୋତ୍ତା ମହେଶ୍ୱରଃ ।
 ପରମାଞ୍ଚେତି ଚାପ୍ୟଜ୍ଞୋଦେହେହସ୍ତିନ୍ ପୁରୁଷଃପରଃ ॥ ୨୨ ॥

କିନ୍ତୁ ତଥାନାଦାବିଦ୍ୟାକରତେନାଧାସେନ ଏବ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ଭୋକ୍ତ୍ଵାଦିକଂ ତଦୀୟମପି ଧର୍ମଂ ଶୀଘ୍ରଂ
 ଅନାଚେ । ତତ ଏବାସା ସଂସାର ଇତ୍ତାହ ପୁରୁଷ ଉତ୍ତି ପ୍ରକୃତିଃ ପ୍ରକୃତି କାର୍ଯ୍ୟଦେହେ ତାଦାଙ୍କେ ନ
 ହି ହିତ । ପ୍ରକୃତି ଜାନ୍ମ ଅନ୍ତଃ କରଣ ଧର୍ମାନ୍ତଃଶୋକ ଯୋହ ହୁଗ ହୁଃପରାଦୀନ୍ ଶୁଣାନ୍ ଶୀଘ୍ରମେବାତି
 ଅନାମାନେ ଭୂଙ୍ଗେ ତତକାରଣଃ ଶୁଣ ସଙ୍ଗଃ ଶୁଣମୟ ଦେହେମୁ ଅସାମ୍ଭାଙ୍ଗାପ୍ୟାଙ୍ଗନଃ ସଙ୍ଗୋବିଦ୍ୟା-
 ତପିତଃ କି ଭୂଙ୍ଗେ ଇତାପେକ୍ଷାଯା ମାହ ସତୀୟ ଦେବାଦି ମୋନିୟ ଅମଭୀୟ ତିର୍ଯ୍ୟଗାଦି ସୌନିୟ
 ଶୁଭାଶ୍ରୁତ କର୍ମକୃତାମୁ ଯାନି ଜୟାନି ତେମ୍ ॥ ୨୧ ॥

ଜୀବାଜ୍ଞାନମୃତ । ପରମାଞ୍ଚାନମାହ ଉପନ୍ୟାସେତି ସଦାପି ଅନାଦିମ୍ବପରଃ ବ୍ରକ୍ଷ ଇତ୍ତାଦିନା ହନ୍ଦି
 ସର୍ବସାଧିକିତ ମିତାନେନଚ ସାମାଜିକୋ ବିଶେଷତତ୍ତ୍ଵ ପରମାଜ୍ଞା ପ୍ରୋକ୍ତ ଏବ ତଦପି ତତ ଜୀବାଜ୍ଞା
 ସାହିତୋନାପି ପୃଥିବେ ଶ୍ରଦ୍ଧାତ୍ୟଦେହତ୍ସତ୍ତ୍ଵ ଜାପନାର୍ଥମିଯମୁକ୍ତିକ୍ରେଯା । ଅଖିନଦେତେପରୋହନ୍ତଃ
 ପୁରୁଷୋ ସୋ ଅହେଶ୍ୱରଃ ସ ପରମାଜ୍ଞା ଇତି ଚାପ୍ୟାକିଃ ପରମାଞ୍ଚେତି ଚ ନାୟାପ୍ୟାଙ୍ଗୋ ଭବତୀତାର୍ଥଃ ।
 ଅପରମ ଶକ୍ତ ଏକାଜ୍ଞାବାଦ ପକ୍ଷେ ସାଂଶ ଇତି ଦୋତନାର୍ଥଜୀବତ୍ସ ଉପମାପୀପେ ପୃଥକପିତ ଏବ
 ଶତ୍ରୁ ସାକ୍ଷୀ । ଅମୁମନ୍ତା ଅଳୁମୋଦନକର୍ତ୍ତା ସଲିଦିମାତ୍ରେଣମୁଗ୍ରାହୁଃ । ସାକ୍ଷୀଚେତାଃ କେମଳୋ-
 ନିଷ୍ଠପର୍ଯ୍ୟନ୍ତେ ଶତ୍ରୁଃ । ତଥା ଭର୍ତ୍ତାଧାରକଃ ଜୋତ୍ତା ପାଲକଃ ॥ ୨୨ ॥

ତଟସ୍ତ ସ୍ଵଭାବ ହଇତେ ଶୁଦ୍ଧ ଜୀବ ବୈକୁଣ୍ଠେ ଶୁଦ୍ଧତା ତ୍ୟାଗ ପୁର୍ବକ ପ୍ରକୃତିଶ୍ଚ
 ହଇଯା ପ୍ରକୃତି-ଜାତ ଶୁଣ ସକଳ ତୋଗ କରେନ । ପ୍ରକୃତିର ଶୁଣ ସଙ୍ଗ ବଶତିରେ
 ସଦସ୍ତ ଯୋମି ମସ୍ତୁହେ ତ୍ରୀହାର ଜୟ ହଇଯା ଥାକେ ॥ ୨୧ ॥

ଜୀବ ଆମାର ସୀଖା । ତାହାର ତଟସ୍ତ ସ୍ଵଭାବ ବିଶୁଦ୍ଧ ଭାବେ ଅବହିତ ହଇଲେ
 ମେ ଆମାର ପ୍ରତି ସାମ୍ନ୍ୟ ଲାଭ କରେ । ତଟସ୍ତ ସ୍ଵଭାବଇ ତାହାର ସ୍ଵାଧୀନତା ।
 ତଦ୍ଵାରା ଆମାର ବିମଳ ପ୍ରେସ ଲାଭ କରିଲେ ଜୈବଧର୍ମର ଚରିତାର୍ଥତା ହୟ ।
 ମେହି ସ୍ଵଭାବେର ଅପବ୍ୟବହାର ଦ୍ୱାରା ଜୀବୁ ଯଥନ ପ୍ରାକ୍ତତକ୍ଷେତ୍ରେ ପ୍ରବେଶ ହୟ, ଆମି ଓ

ସାଂଖ୍ୟେ ପୁରୁଷଂ ପ୍ରକୃତିକୁଞ୍ଜନୈଃ ସହ ।

ସର୍ବଥା ବର୍ତ୍ତମାନୋହ୍ପି ନ ମୁହଁଯାହିଭିଜାଯତେ ॥ ୨୩ ॥

ଧ୍ୟାନେନାହୁନି ପଶ୍ୟନ୍ତି କେଚିଦାହ୍ଲାନ ମାହୁନା ।

ଅନ୍ୟେ ସାଂଖ୍ୟେନ ସୋଗେନ କର୍ମୟୋଗେନ ଚାପରେ ॥ ୨୪ ॥

ଏତଜ୍ଞାନ ଫଳମାହ ଯୁ ଇତି ପୁରୁଷ ପରମାତ୍ମାରଂ ପ୍ରକରିଂ ମାତ୍ରା ଶକ୍ତିଂ ଚକାରାଃ ଜୀବ ପତିକ ସର୍ବଥା ବର୍ତ୍ତମାନୋହ୍ପି ନର ବିକ୍ଷେପାଦି ପରାତ୍ମତୋ ପି ॥ ୨୩ ॥

ଅତ୍ର ସାଧନ ବିକଳମାହଧ୍ୟାନେନେତି ଦ୍ୱାତାଃ କେଚିତ୍ତାଧାନେନ ଶଗବତ୍ତିଷ୍ଠନେବୈବ ଶତ୍ରୀଆସିଭି ଜୀନାତୀତଃଗ୍ରିମୋହେଃ । ଆଜ୍ଞାନିମନସି ଆଜ୍ଞାନାପ୍ୟମେବ ନହୁନେ କେନାପି ଉପକାରକେ ନେତାର୍ଥଃ । ଅଙ୍ଗେ ଜୀନିଃ ସାଂଗ୍ରାମାତ୍ମାହୁବିବେକ ତେବ । ଅପରୋଯୋଗିନଃ ସୋଗେନାହୁଜେନ କର୍ମୟୋଗେନ ନିଷ୍ଠାମ କର୍ମପାଚ । ଅତ୍ ସାଂଗ୍ରାମାତ୍ମାହୁଗ୍ରୋଗ ନିକାମ କର୍ମୟୋଗଃ ପରମାତ୍ମାର୍ପନେ ପରମ୍ପରୈବ ହେତବଃ ନତ୍ ସାକ୍ଷାକ୍ଷେତବଃ ତେଷାଂ ସାହିକତ୍ଵାଃ ପରମାତ୍ମାନଙ୍କ ଶ୍ରୀତୀତତ୍ତ୍ଵାଃ । କିଞ୍ଚି-ଜୀନକୁଷ୍ଠି ସଂଶ୍ଲେଷିତି ଶଗବତ୍ତତେ ଜୀନାଦି ସମ୍ମାନନ୍ତର ମେବ ଶତ୍ରୀହମେକରୀ ଧ୍ରାହ ଟ୍ରାକ୍ତେ ଜୀନ ବିଦ୍ୟା ଡରା ଭକ୍ତେବ ପଞ୍ଚନ୍ତି ॥ ୨୫ ॥

ପରମାତ୍ମାକୁପେ ତାହାର ମହଚର ହଇଯା ଥାକ । ଅତ୍ର ଜୀବେର ଦେହେ ଆମି ଜୀବେରୁ କାର୍ଯ୍ୟ ସକଳେର ଉପଦ୍ରତ୍ତା, ଅମୁଗ୍ନତା, ଭର୍ତ୍ତା, ଭୋକ୍ତା ଓ ମହେଶ୍ଵର ଦ୍ୱାରା ପରମାତ୍ମା ନାମେ ପରମ ପୁରୁଷ ବଲିଯା ସର୍ବଦା ଲକ୍ଷିତ ହିଁ । ଜଡ଼ବନ୍ଧ ହଇଯା ଜୀବେର ସେ ସକଳ କର୍ମ ଅନୁର୍ତ୍ତି ହୟ ଆମି ତାହାର ଫୁନ୍ଦାନ କରି ॥ ୨୨ ॥

ଯିନି ନିର୍ଣ୍ଣଳ ପୁରୁଷତତ୍ତ୍ଵ ଓ ସଞ୍ଚଳ ପ୍ରକୃତିତତ୍ତ୍ଵ ଏହି ପ୍ରଣାଲୀତେ ଅବଗତ ହନ, ତିନି ଜଡ଼ ଜଗତେ ବର୍ତ୍ତମାନ ହଇଯାଓ ପୁନଃ ପୁନଃ ଜନନାତ କରେନ ନା । ଅର୍ଥାତ୍ ପ୍ରତାକ୍ ଧର୍ମ ଆଶ୍ରୟ ପୂର୍ବକ ଆମାର ସାମ୍ବୁଧ୍ୟଲାଭ କରତ ଆମାର ପ୍ରସାଦେ ଆମାର ପରମ ଧାର ପ୍ରାପ୍ତ ହନ ॥ ୨୩ ॥

ହେ ଅର୍ଜୁନ ! ବକ୍ତ୍ରୀବ ପରମାର୍ଥ ସମ୍ବନ୍ଧେ ଦୁଇ ପ୍ରକାରେ ବିଭିନ୍ନ ହୁଏ ଅର୍ଥାତ୍ ବହିଶ୍ରୁତି ଓ ଅନୁଶ୍ରୁତି । ନାତ୍ତିକ, ଜଡ଼ବାଦୀ, ସମ୍ବେଦବାଦୀ, କେବଳନୈତିକ, ଏହି ପ୍ରେକ୍ଷାର ଲୋକ ସକଳ ପରମାର୍ଥ ହିନ୍ଦୁଶ୍ରୁତି । ପରକାଳେ ବିଦ୍ୟାପ ଯୁକ୍ତ ଜିଜ୍ଞାସୁ ପୁରୁଷ, କର୍ମୟୋଗୀ ଓ ଭକ୍ତ, ଇହାରା ଅନୁଶ୍ରୁତି । ନିତାନ୍ତ ଅଭେଦବାଦ ପରାମର୍ଶ ସାଂଖ୍ୟୋଗୀ ଓ ବହିଶ୍ରୁତି ମଧ୍ୟେ ପରିଗ୍ରହିତ । ଭକ୍ତଗଣ ମର୍ବ ଶ୍ରେଷ୍ଠ, ଯେହେତୁ

ଅନ୍ୟେ ସେବଗଜାନନ୍ତଃ ଶ୍ରୀହାନେଭ୍ୟ ଉପାସତେ ।
 ତେହପି ଚାତି ତରଣ୍ୟେବ ହୃତ୍ୟଂ ଶ୍ରୀତି ପରାୟଣୀଃ ॥ ୨୫ ॥
 ଯାବେ ସଂଜାୟତେ କିଞ୍ଚିତ୍ ସନ୍ଦ୍ରଃସ୍ଥାବର ଜନ୍ମମଃ ।
 କ୍ଷେତ୍ର କ୍ଷେତ୍ରଜ୍ଞ ସଂଯୋଗାଭିନ୍ଦି ଭରତର୍ବତ ! ॥ ୨୬ ॥
 ସମଃ ସର୍ବେଷୁ ଭୃତ୍ୟେ ତିଷ୍ଠନ୍ତଃ ପରମେଷ୍ଠରଃ ॥
 ବିନଶ୍ୟେସ୍ଵବିନଶ୍ୟନ୍ତଃ ସଃ ପଶ୍ୟତି ସୃପଶ୍ୟତି ॥ ୨୭ ॥

ଅନ୍ତେ ଇତନ୍ତଃ କଥା ଶ୍ରୋତାରଃ ॥ ୨୫ ॥

ଉତ୍ତମେବାର୍ଥଃ ପ୍ରପକ୍ଷ୍ୟତି ଯାବଦଧ୍ୟାଯ ସମାପ୍ତି । ଯାବଦିତି ସତ୍ପରାଣକଃ ନିକୃଷ୍ଟଃ ଉତ୍କୃଷ୍ଟଃ
ବା ସହଃ ପ୍ରାଣିମାତ୍ରଃ ॥ ୨୬ ॥

* ପରମାତ୍ମାନଃ ତୁ ଏବଃ ଜାନୀଯାଦିତ୍ୟାହସମୟିତି । ବିନଶ୍ୟେସ୍ଵି ଦେହେସୁ ସଃ ପଶ୍ୟତି ସ ଏବ-
ଜାନୀତାର୍ଥଃ ॥ ୨୭ ॥

ତୀହାରା ପ୍ରକୃତିର ଅତିରିକ୍ତ ଆୟ୍ତ ତର୍ହେ ଡିଦାଶ୍ୱର ଦ୍ଵାରା ପରମାତ୍ମାକେ ଧ୍ୟାନ
କରେନ । ଈଶାନୁସନ୍ଧାୟୀ ସାଂଖ୍ୟ ଯୋଗୀ ସକଳ ହିତୀୟ ଶ୍ରେଣୀ । ତୀହାରା
ଚର୍ବିଶ ତର୍ହେ ପ୍ରକୃତିକେ ଆଲୋଚନା କରତ ପଞ୍ଚ ବିଂଶତି ତର୍ହେ ଜୀବକେ ଶୁଦ୍ଧ
ଚିତ୍ତବ୍ରନ୍ଦ ଜୀବିନ୍ଦା ସତ୍ତ୍ୱବିଂଶ ତର୍ହେ ଯେ ଭଗବାନ ତୀହାତେ ତ୍ରୁଟିଶଃ ଭକ୍ତି ଯୋଗ
କରେନ । ତଦପେକ୍ଷା ନୂନଶ୍ରେଣୀତେ କର୍ମଯୋଗୀ ସକଳ ବର୍ତ୍ତମାନ । ତୀହାରା
ନିକାମ କର୍ମ ଯୋଗ ଦ୍ଵାରା ଭଗବଦାଲୋଚନାର ସ୍ମୃତିଧା ପ୍ରାପ୍ତ ହନ । ତଦପେକ୍ଷା
ନୂନଶ୍ରେଣୀତେ ପରକାଳେ ବିଦ୍ୱାସ ଯୁକ୍ତ ଜିଜ୍ଞାସୁ ପୂର୍ବ ସକଳ ଇତନ୍ତଃ । ତର୍ହେ
ସଂଗ୍ରହ କରେନ । ଇହାରୀଓ ସାଧୁ ସନ୍ଦ ଓ ସମାଲୋଚନା କ୍ରମେ ଅବଶେଷେ ଭକ୍ତି
ଲାଭ କରିବେନ ॥ ୨୪ ॥ ୨୫ ॥

ଶ୍ରୀବର ଜନ୍ମ ମଧ୍ୟେ ଯାହା କିଛୁ ଆଛେ ମେ ସମୁଦ୍ରାରୁ କ୍ଷେତ୍ର କ୍ଷେତ୍ରଜ୍ଞ ସଂଯୋଗ
ହଇତେ ଉତ୍ପନ୍ନ ବଲିଷ୍ଠା ଜାନ ॥ ୨୬ ॥

ପରମାତ୍ମା କ୍ରମ ପରମେଷ୍ଠର ସର୍ବଭୂତେ ସମାନ ଅବହିତ ହଇଯାଓ ବିନଶର ବନ୍ଦର
ଧର୍ମ ଯେ ବିନଶ ତାହା ଶ୍ରୀକାର କରେନ ନା । ଯିନି ପରମାତ୍ମାକେ ଏହି କ୍ରମେ
ଜାନେନ, ତିନି ତୀହାର ତର୍ହେ ଜାନିବେ ପ୍ରାଣ । ॥ ୨୭ ॥

সমংপশ্যন্ হি সর্বত্র সমবস্থিতঘীর্ষণঃ ।

ন হিন্দুত্বাভ্যনাভ্যানং ততো যাতি পরাংগতিঃ ॥ ২৮ ॥

প্রকৃত্যেব চ কর্মাণি ক্রিয়মাণাণি সর্বশঃ ।

যঃ পশ্যতি তথাভ্যানমকৃত্তারং স পশ্যতি ॥ ২৯ ॥

যথাভৃত পৃথগ্ভাবমেকহস্তমুপশ্যতি ।

অতএব চ বিস্তারং ব্রহ্ম সম্পদ্যতে তদা ॥ ৩০ ॥

আজ্ঞানঃ মনসা কুপধ্যগামিন। আজ্ঞানঃ জীবঃ ন হিন্দুত্ব নাথঃ পায়ততিঃ ॥ ২৮ ॥

প্রকৃতৈব দেহেন্দ্রিয়দাকারেণ পরিণতয়া সর্বশঃ সর্বাণি আজ্ঞানঃ জীবঃ দেহাভিমানেনৈবাজ্ঞনঃ কর্তৃতঃ নতু সত ইতোবং যঃ পশ্যতীত্যার্থঃ ॥ ২৯ ॥

যদা ভূতানাং স্তববরজস্তমানাঃ পৃথগ্ভাবং তত্ত্বাকারগতঃ পার্থক্যঃ একস্থঃ একস্থঃ প্রকৃতাবেবেষ্টিতঃ প্রলয় কালে অমুপশ্যতি আলোচয়তি। ততঃ প্রকৃতেঃ সকলাদেব ভূতানাঃ বিস্তারঃ হষ্টি সময়ে অমুপশ্যতি তদাৰক সম্পদ্যতে ব্রহ্মব শব্দতীত্যার্থঃ ॥ ৩০ ॥

প্রকৃতিৰ ধৰ্ম্ম অঙ্গীকার কৱিয়া বক্ত জীব সকলেৰ অবস্থার পার্থক্য ঘটিয়াছে। তবাধ্যে যিনি বিবেক দ্বাৰা সৰ্বভূত স্থিত আমাৰ ঐশ্বৰ ভাবকে সৰ্বত্র সুমান বলিয়া জানেন, তিনি কুপথ গামী মন দ্বাৰা তাঁহার জৈব সত্ত্বার অধঃ পাত সাধন কৰেন না ॥ ২৮ ॥

দেহেন্দ্রিয়াদি আকারে পরিণতা প্রকৃতিই সমস্ত কর্ম কৱিতেছে কিন্তু শুক্র আজ্ঞা অৱৰ্প আমি কিছু কৱিনা এৱেৰ যিনি দেখিতে পান, তিনি আপনাকে সমস্ত কৰ্মেৰ মধ্যে অকৰ্ত্তা বলিয়া দৃষ্টি কৰেন ॥ ২৯ ॥

যে সময়ে বিবেকী পুৰুষ স্থাবৰ জন্মাত্মক ভূত সমূহেৰ সেই সেই আকার গত পার্থক্য প্রলয় সময়ে এক গাত্র প্রকৃতিতেই অবস্থিত দেখেন এবং স্মষ্টি সময়ে সেই এক প্রকৃতি হইতেই ভূত সকলেৰ বিস্তার জানিতে পারেন, তখন তাঁহার প্রকৃতি গত ভেদ বুদ্ধি রহিত হয়। তিনি তখন শুক্র চিকিৎসে নিষ্ঠ হইয়া ব্রহ্মেৰ সহিত চিদাকার সম্বন্ধে ঐক্য লাভ কৰেন। এই অভেদ বুদ্ধি লাভ কৱিয়া জীব দ্রষ্টা অৱৰ্প পৰমাভ্যাকে কিঙ্কৰণে দর্শন কৰেন, তাহা পৱে বলিতেছি ॥ ৩০ ॥

ଅନାଦିହାର୍ମିଣ୍ଗହାଂ ପରମାଜ୍ଞାଯ ମବ୍ୟରଃ ॥

ଶରୀରଶୋଷପି କୌଣ୍ଡେୟ ! ନ କରୋତି ନ ଲିପ୍ୟତେ ॥୩୧॥

ଯଥା ସର୍ବଗତଂ ସୌକ୍ଷ୍ମ୍ୟାଦାକାଶଂନୋପଲିପ୍ୟତେ ।

ସର୍ବତ୍ରାବହିତେ ଦେହେ ତଥାଜ୍ଞା ନୋପଲିପ୍ୟତେ ॥୩୨॥

ଯଥା ପ୍ରକାଶଯତ୍ୟେକଃ କୃତ୍ସଂ ଘୋକମିଶଂରବିଃ ।

କ୍ଷେତ୍ରଂ କ୍ଷେତ୍ରୀ ତଥା କୃତ୍ସଂ ପ୍ରକାଶ୍ୟୁତି ଭାରତ ! ॥୩୩॥

ନମ୍ବ କାରଣଂ ଗୁଣସଙ୍ଗୋଦ୍ସ୍ୟ ସଦସଦେଵାନି ଜଗନ୍ନାଥିତ୍ତାଙ୍କଃ । ତତ୍ତ୍ଵଦେହଗତରେନ ତୁଳାଦ୍ରେପି ଜୀବା-
ଜୈବ ଗୁଣଲିଙ୍ଗଃ ସଂସରତି ନତୁ ପରମାଜ୍ଞା ଇତି । କୃତ ଇତ୍ୟତ ଆହ ଅନାଦିହାର୍ମିଣ୍ଗ ନ ବିଦ୍ୟାତେ
ଆଦିଃକାରଣଂ ଯତଃ ସ ଅନାଦି ଯଥା ପଞ୍ଚମାଙ୍ଗ ପଦାର୍ଥେନ ଅହୁତମ ଶଦେନ ପରମୋତ୍ତମ ଉଚ୍ଛାତେ ।
ଅଧେବାନାଦି ଶଦେନ ପରମକାରଣ ମୁଦ୍ୟତେ । ତତକ ଅନାଦି ହାଂ ପରମକାରଣହାଂ ନିଶ୍ଚିନ୍ତାଙ୍ଗହାଂ
ନିର୍ଗତା ଗୁଣଃ ସୁଷ୍ଠାଦୟୋ ଯତ ତ୍ସ୍ୟ ଭାବ ତ୍ସ୍ଵଂ ତ୍ସାତ୍ ଜୀବାଜ୍ଞାନୋ ବିଲଙ୍ଘଣୋହୟଂ ପରମାଜ୍ଞା ।
ଆବାୟଃ ସର୍ବଦୈବ ସର୍ବରୈତିର ସ୍ତରୀ ଜ୍ଞାନାନନ୍ଦାଦିବ୍ୟାଯ ବହିତଃ ଶରୀରଶୋଷପିତନ୍ତ୍ରାଂ ଗ୍ରହଣାଂ ନ କରୋତି
ଜୀବବନ୍ନକର୍ତ୍ତା ନ ଭୋକା ଭବତି । ନଚ ଲିପ୍ୟତେ ଶରୀର ଗୁଣ ଲିପ୍ତଃ ନ ଭବତି ॥ ୩୧ ॥

ଅଥ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତମାହ । ଯଥା ସର୍ବତ୍ର ପକ୍ଷାଦିଶପିତ୍ରିତମପାକାଶ-ସୌଜ୍ଞ୍ଞାଂ ଅମଙ୍ଗହାଂ ପକ୍ଷାଦି
ଭିନ୍ନଲିପ୍ୟତେ ତତୈବ ପରମାଜ୍ଞାଦୈହିକେଣ୍ଟ ଦୈତ୍ୟବୈଶଳ ନ ଯୁଜାତେ ଇତାର୍ଥଃ ॥ ୩୨ ॥

ପ୍ରକାଶକହାଂ ପ୍ରକାଶ୍ୟଦୈର୍ଘ୍ୟବ୍ୟୁଜ୍ୟତେ ଇତି ସ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତମାହ ଯଥେତି ରବିର୍ଯ୍ୟଥା ପ୍ରକାଶକ : ପ୍ରକାଶ : ପ୍ରକାଶ
ଧର୍ମର୍ମନ୍ୟୁଜ୍ୟାତେ ତଥା କ୍ଷେତ୍ରୀ ପରମାଜ୍ଞା । ସ୍ଵର୍ଯ୍ୟ ଯଥା ସର୍ବଲୋକମା ଚନ୍ଦ୍ରନ୍ୟୁଜ୍ୟତେ ଚାକ୍ରବୈର୍ବ୍ୟଦୋଧେଃ ।
ଏକ ତ୍ୱରା ସର୍ବଭୂତାନ୍ତରାଜ୍ଞା ନ ଲିପ୍ୟତେ ଲୋକ ଦୁଃଖେନ ବାହଃ ଇତ୍ତି ଶ୍ରୀତଃ ॥ ୩୩ ॥

ବ୍ରଙ୍ଗ ସମ୍ପଦ ଜୀବ ତଥନ ଦେଖିତେ ପାନ ଯେ ପରମାଜ୍ଞା ଅବ୍ୟାଯ , ଅନାଦି ଓ
ନିଶ୍ଚିନ୍ତା । ଏହି ଶରୀରେ ଜୀବାଜ୍ଞାର ସହିତ ଅବହାନ କରିଯାଓ କ୍ଷେତ୍ର ଧର୍ମେ ବକ୍ଷ
ଜୀବେର ନ୍ୟାୟ ଲିପ୍ତ ହନନା । ବ୍ରଙ୍ଗ ସମ୍ପଦ ଜୀବଓ ସୁତରାଂ ଉତ୍ସଜ୍ଞାନାତ୍ମେ
ଆର ଶୁଣି ହନ ନା । ଲିପ୍ତ ନା ହଇଯାଓ ଜୀବ କିନ୍ତୁ କ୍ଷେତ୍ରକେ ବ୍ୟବହାର କରେନ
ତାହା ଶୁଣ ॥ ୩୧ ॥

ଶୁଣୁ ପ୍ରୟୁକ୍ତ ଆକାଶ ଯେ ରୂପ ସର୍ବଗତ ହଇଯା ଅନ୍ୟ ବଞ୍ଚିତେ ଲିପ୍ତ ହୟ ନା
ମେହି ରୂପ ବିବେକୀ ବ୍ରଙ୍ଗ ସମ୍ପଦ ଜୀବ ପରମାଜ୍ଞାର ଧର୍ମାନୁକୁରଣ ବଶତଃ ସର୍ବ
ଦେହେ ହିତ ହଇଯାଓ ଦେହ ଧର୍ମେ ଲିପ୍ତ ହନ ନା ॥ ୩୨ ॥

ହେ ଭାରତ ! ଏକ ସ୍ଵର୍ଯ୍ୟ ସେଇରପ ସମସ୍ତ ଜଗନ୍ତକେ ପ୍ରକାଶ କରେ, କ୍ଷେତ୍ରୀ
ଆଜ୍ଞାଓ ସମସ୍ତ କ୍ଷେତ୍ରକେ ମେହି ରୂପ ପ୍ରକାଶ କରିଯା ଥାକେ ॥ ୩୩ ॥

ক্ষেত্র ক্ষেত্রজয়োরেবমল্লৰং জ্ঞান চক্ষুষ।

ভূত প্ৰবৃত্তি মোক্ষক যে বিদুর্ধাস্তি তে পৱং ॥ ৩৪ ॥

ইতি শ্রীমহাভাৱতে শত সাহস্র্যাং সংহিতায়াং বৈয়াসি-
ক্যাং ভৌম পৰ্বণি শ্রীমত্পরমানন্দামুপনিষৎসু অক্ষ বিদ্যায়াং
যোগ শাস্ত্রে শ্রীকৃষ্ণচুন সম্বাদে প্ৰকৃতি পুৱৰ্ষ বিবেক
যোগে নাম অৱোদ্ধৃশোধ্যায়ঃ ॥

অধ্যারার্থ মুপসংহৰতি । ক্ষেত্ৰেণ সহ ক্ষেত্ৰজয়ো জীৱাজ্ঞপৰমাঞ্চলো যথাতৃতানাং আণি-
নাং প্ৰকৃতেঃ সকাশায়োক্ষং মোক্ষাপারং ধ্যানাদিকৰ্ম যে বিহু স্তে পৱং পদং যাস্তি ।

যয়োঃ ক্ষেত্ৰজয়োর্ধ্যে জীৱাজ্ঞা ক্ষেত্ৰধৰ্মভাক্ত ।

বধ্যত্যে মুচ্যতে জ্ঞানাদিতাধ্যার্থ ইৱিতঃ ॥

ইতি সারার্থ বৰ্ণণাঃ হৰ্ষণাঃ ভঙ্গচেতসাঃ ।

অৱোদ্ধৃশোধ্যং গীতামু সঙ্গতঃ সঙ্গতঃ সতাঃ ।

জড়া প্ৰকৃতিৰ সমস্ত কাৰ্য্যই ক্ষেত্ৰ । পৱমাঞ্চা ও আজ্ঞা কূপ হিবিধ
তস্তাৱক আজ্ঞতৰই ক্ষেত্ৰ । বিনি জ্ঞান চক্ৰ দ্বাৱা ক্ষেত্ৰ ও ক্ষেত্ৰজেৱ
ভেদ এবং ভূত সকলেৱ জড় নিষ্ঠ প্ৰবৃত্তিৰ মোক্ষ এই অধ্যায়েৱ লিখিত
গ্ৰনালী মতে অবগত হন তিনি ক্ষেত্ৰ ও ক্ষেত্ৰজেৱ পৱতত্ত্ব যে ভগবান
স্তাহাকে ঔনায়াসে অবগত হন ॥ ৩৪ ॥

ছইটা ক্ষেত্ৰজেৱ মধ্যে জীৱাজ্ঞারই

ক্ষেত্ৰ ধৰ্ম স্বীকাৰ ইহা এই

অধ্যায়েকথিত হইল ।

অৱোদ্ধৃশ অধ্যায় ।

ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶୋହ୍ୟାୟଃ ।

—*—

ଶ୍ରୀଜୀବାହୁବାଚ ।

ପରଂ ଭୂଯଃ ପ୍ରସକ୍ଷ୍ୟାମି ଜ୍ଞାନିନାଂ ଜ୍ଞାନମୁକ୍ତମଃ ।
ସଜ୍ଜାଜ୍ଞା ମୁନ୍ୟଃସର୍ବେ ପରାଂ ସିର୍ବିମିତୋଗତାଃ ॥ ୧ ॥
ଇଦଂ ଜ୍ଞାନମୁପାତ୍ରିତ୍ୟ ମଘ ସାଧର୍ମ୍ୟ ମାଗତାଃ ।
ସର୍ଗେହିପିନୋପୟାୟକ୍ଷେ ପ୍ରଳାଯେ ନ ବ୍ୟଥନ୍ତିଚ ॥ ୨ ॥

ଶ୍ରୀଜୀବାହୁବାଚ କାନ୍ତେ ଫଳୈଜେ ରାଶଚତୁର୍ଦ୍ଦଶେ ।

ଶ୍ରୀଜୀବାହ୍ୟ ଚିହ୍ନତି ହେତୁର୍ଭକ୍ତିକ୍ଷଣ ବର୍ଣ୍ଣିତା ।

ପୂର୍ବାଧାରେ କାରଣଃ ଶ୍ରୀଜୀବାହ୍ୟ ସମସଦ୍ୟୋନିଜ୍ଞମ୍ବୁଦ୍ଧ ଇତ୍ତାତଃ ତତ୍ତ୍ଵକେ ଶ୍ରୀଜୀବାହ୍ୟ ଶ୍ରୀଜୀବାହ୍ୟ କମ୍ପା କଷ୍ଟ ଶ୍ରୀଜୀବାହ୍ୟ କିଃ ଫୁଲଃ ସ ୧ ଶ୍ରୀଜୀବାହ୍ୟ କିଃ କିଃ ବା ଲକ୍ଷଣଃ କଥଃ ନା ଶ୍ରୀଜୀବାହ୍ୟ ମୋଚନଃ ଇତାପେକ୍ଷାଯାଃ ବକ୍ଷ୍ୟମାନମର୍ଥଃ ଶ୍ରୀଜୀବାହ୍ୟ ବକ୍ତୁଃ ପ୍ରତିଜାନୀତେ ପରମିତି ଜ୍ଞାନତେହନେବେତି ଜ୍ଞାନ ମୁପଦେଶଃ ପରଃ ଅତ୍ୱାତମ ॥ ୧ ॥
ସାଧର୍ମ୍ୟଃ ସାକ୍ଷପଃଲକ୍ଷଣଃ ମୁକ୍ତିନ ବାଧାନ୍ତେ ॥ ୨ ॥

ଶ୍ରୀଜୀବାହ୍ୟ ହଇତେ ଦ୍ୱାଦଶ ଅଧ୍ୟାୟ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପରମ ତତ୍ତ୍ଵ ସମ୍ବନ୍ଧେ ସମୁଦ୍ରାଯ ବଲିଆଛି ।
ଜ୍ଞାନ ଦ୍ୱାରା ସେଇ ଭଗବତ୍ତବ ରପ ଉତ୍ତମ ଜ୍ଞାନ ଯେ ପ୍ରକାରେ ଲକ୍ଷ ହୁଏ ତାହା ଆମି ପୁନରାୟ ବଲିତେଛି । ଜ୍ଞାନ ନିଷ୍ଠ ସନକାଦି ମୁନି ସକଳ ଯାହା ଅବଗତ ହଇବା ପରା ସିଦ୍ଧି ରପ ଭକ୍ତି ଲାଭ କରିବାଛିଲେନ ॥ ୧ ॥

ଜ୍ଞାନ ସାମାନ୍ୟତଃ ସଙ୍ଗ । ନିଶ୍ଚିନ୍ତନ ଜ୍ଞାନକେ ଉତ୍ତମ ଜ୍ଞାନ ବଳା ଦ୍ୱାରା । ସେଇ ନିଶ୍ଚିନ୍ତନ ଜ୍ଞାନ ଆଶ୍ରୟ କରିଲେ ଜୀବ ଆମାର ସାଧର୍ମ୍ୟ ଅର୍ଥାତ୍ ସାକ୍ଷପ୍ୟ ଧର୍ମ ଲାଭ କରେ । ଅଭ୍ୟବୁଦ୍ଧି ନରଗଣ ମନେ କରେ ଯେ ପ୍ରାକୃତ ଧର୍ମ, ପ୍ରାକୃତ ରପ ଓ ପ୍ରାକୃତ ଅବହ୍ଵା ପରିତ୍ୟାଗ କରିଲେ ଜୀବ ଧର୍ମ, ରପ ଓ ଅବହ୍ଵା ଶୁଣ୍ୟ ହୁଏ । ତାହାରା ଜ୍ଞାନେମା ଯେ ଜଡ଼ ଜଗତେ ସେଇରପ ବିଶେଷ ନାମକୁ ଧର୍ମ ଦ୍ୱାରା ବଞ୍ଚି କରିଲେବେ ଯଜ୍ଞାମ ରପ ବୈକୁଞ୍ଜ ଆହଁଛେ ତାହାତେଓ ଏକଟୀ ବିଶେଷ ଧର୍ମ ଆହଁଛେ । ସେଇ ବିଶେଷ ଦ୍ୱାରା

যমযোনি মহুর্ক তশ্চিন্দ গর্ত্তং দধাম্যহং ।

সন্ত্ববঃ সর্বভূতানাং ততো ভবতি ভারত ! ॥ ৩ ॥

সর্ব যোনিষু কৌস্তেয় ! মূর্ত্যঃ সন্ত্ববন্তি ষাঃ ।

তাসাং অক্ষ মহদ্বোনিরইং বীজ প্রদঃপিতা ॥ ৪ ॥

অথ মারাবিদ্যা কৃতজ্ঞ শুণ সঙ্গে বহু হেতুতা প্রকারং বক্তুং ক্ষেত্র ক্ষেত্রজ্ঞয়োঃ সন্ত্বব প্রকার মাহ । যম পরমেষ্ঠরস্ত যোনিগঠীধানস্থানং মহুর্ক্রক দেশকালানবচ্ছৰভাণ মহৎ বৃহৎপাণ কার্যা ক্রপেণ বৃক্ষেহতো র্জক্ষ প্রকৃতি রিতার্থঃ । প্রত্যাবপি কৃচি প্রকৃতি ব্রক্ষেতি বিদ্যিশাতে । তশ্চিন্দহং গর্ত্তং দধামি আদধামি । ইতুবনাং প্রকৃতিঃ বিদ্যি মেপরাং জীবভূতাং ইতাবেন চেতন পুঁঞ্জুপ্তা ষাঃ প্রকৃতিঃ তটিঃ শক্তিক্রপা নির্দিষ্টাস-সকল প্রাপি জীবত্যা গর্ত্তশব্দেনোচাতে ততো মৎকৃতাং গর্ত্তধানাং সর্বভূতানাং অক্ষাদীনাং সন্ত্বব উৎপত্তিঃ ॥ ৩ ॥

ন কেবল স্থূলাং পতি সময় এব সর্বভূতানাং প্রকৃতির্বীতা অহঃপিতা অপিতু সর্ব দৈবেতাহ সর্বাদ্য যোনিষু দেবাদ্যাদ্য স্তৰ্য পর্যান্তাদ্য ষাঃ মূর্ত্যয়ো জন্ম স্বাবরাজ্যিকা উৎপদঃস্তে তাসাং মূর্ত্তিনাং মহৎক্রক প্রকৃতি যোনি ঋষিপতিশানাং মাতা অহঃবীজ প্রদঃ গর্ত্তধান কর্ত্তা পিতা ॥ ৪ ॥

অপ্রাকৃত ধর্ম, অপ্রাকৃত রূপ ও অপ্রাকৃত অবস্থা নিতা বাবস্থাপিত আছে । তাহাকে আমার নিশ্চৰ্ণ সাধর্ম্য বলে । নিশ্চৰ্ণ জ্ঞান দ্বারা প্রগমে সগুণ জগৎকে অতিক্রম করত নিশ্চৰ্ণ ব্রহ্ম লাভ হয় এবং তল্লাভাস্তে অপ্রাকৃত শুণ সকল উদ্দিত হয় । তাহা হইলে আর জীব স্থষ্টি সময়ে জড় জগতে জন্মলাভ করেনা এবং প্রলয়ে আজ্ঞা বিনাশ রূপ ব্যথা পাইনা ॥ ২ ॥

জড়া প্রকৃতির মূল তত্ত্বই জগতের মাতৃ যোনি । আমি সেই জগদ্যোনি ব্রহ্মে গর্ভাধান করি । তাহাতেই সমস্ত ভূতের উৎপত্তি হয় । আমার অপ্রাকৃতির জড় প্রভাবই ঐ ব্রহ্ম । তাহাতেই ঐ প্রকৃতি তটস্ত প্রভাব রূপ ধান করি । তাহা হইতে অক্ষাদি সমস্ত জীবের জন্ম হয় ॥ ৩ ॥

তর্যা গাদি সমস্ত যোনিতে যত মূর্ত্তি প্রকাশিত হয় ব্রহ্ম রূপ লেন মাতা এবং চৈতন্য স্বরূপ আমিই সে সকলের বীজপ্রদ

ସବୁଂରଜୁମ ଇତି ଶୁଣାଃ ପ୍ରକୃତି ସମ୍ଭବାଃ ।

ନିବନ୍ଧନ୍ତି ମହାବାହୋ ! ଦେହେ ଦେହିନ ମବ୍ୟଯଃ ॥ ୫ ॥

ତତ୍ତ ସବୁଂ ନିର୍ମଳହାଏ ପ୍ରକାଶକମନ୍ତମଯଃ ।

ଶୁଖସମ୍ପେନ ବନ୍ଧାତି ଜ୍ଞାନ ସମ୍ପେନ ଚାନ୍ଦ । ॥ ୬ ॥

ରଜୋରାଗାୟକଂ ବିନ୍ଦି ତୃଷ୍ଣାସଙ୍ଗ ସମୁଦ୍ରବଂ ।

ତନ୍ମିବନ୍ଧାତି କୌଣ୍ଡେୟ ! କର୍ମସମ୍ପେନ୍ ଦେହିନାଃ ॥ ୭ ॥

ତମନ୍ତ ଜ୍ଞାନଜଂ ବିନ୍ଦି ମୋହନଂ ସର୍ବଦେହିନାଃ ।

ତଦେବ ପ୍ରକୃତି ପୁଣ୍ୟଭାବାଃ ସମ୍ଭବତୋପତ୍ରିଃ ନିକପା ଇଦାନିଃ କେଣା ଉଚାନ୍ତେ । ତେବୁ
ମନ୍ତ୍ରାଂ ଜୀବମା କୀର୍ତ୍ତୋବକ୍ ଇତାପେକ୍ଷାରା ଶାହ । ସହମିତି ଦେହେ ପ୍ରକୃତି କାର୍ଯ୍ୟ ଶୁଣାଃ
ତଦାରୋନନ୍ତିତଃ ଦେହିନଃ ଜୀବଂ ବନ୍ଧତୋଥ୍ୟରଂ ନିର୍ବିକାରମୁକ୍ତିନମପି ଅନାଦ୍ୟବିଦ୍ୟାରା କୃତାଳ୍ପାନ୍ତ
ମୁଗ୍ଧଦେବ ହେତୋନ୍ତାଣ ନିବନ୍ଧନ୍ତି ॥ ୫ ॥

ତତ୍ତ ସହମା ଲକ୍ଷଣଂ ବନ୍ଧକହ ପ୍ରକାରକାହ ତତ୍ରେତି । ଅନାମଯଃ ନିରପଦ୍ରବଶାସ୍ତ ମିତାର୍ଥଃ
ଶାନ୍ତହାଏ ସକାର୍ଯ୍ୟ ଶୁଦ୍ଧେର ସମେନ ପ୍ରକାଶକହାଏମକାର୍ଯ୍ୟନ ଜ୍ଞାନେମଚ ସ ସମ୍ପୋହଃ ଶୁଖୀ
ଅହ ଜ୍ଞାନୀ ଚେତ୍ତୁପାଦି ଧର୍ମରୋପି ଶୁଖଜ୍ଞାନଯୋରବିଦ୍ୟାଯେବ ଜୀବମ୍ୟାଭିମାନଃ ତେବେ
ତ ବଧୁତି । ହେ ଅନବେତି ହନ୍ତ ଅହ ଶୁଖୀ ଅହ ଜ୍ଞାନୀଭିମାନ ଲକ୍ଷଣଃ ଅବଃ ମା ଶୀର୍ଖ-
ବିନ୍ଦି ଭାବଃ ॥ ୬ ॥

ରଜୋଶୁଣଃ ରାଗାୟକଂ ଅନୁରଙ୍ଗନ କ୍ଲଗଃ ବିନ୍ଦି । ତୃଷ୍ଣା ଅପ୍ରାପ୍ନେହରେ ଅଭିଲାଷଃ ମନ୍ତ୍ରଃ
ଆପ୍ନେହରେ ଆସନ୍ତିଃ ତୋଃ ମୁଦୁତବୋ ସମ୍ମାନ ତତ୍ତ୍ଵଜଃ ଦେହିନଃ ଦୃଷ୍ଟାଦୃଷ୍ଟର୍ଥେ କିର୍ମସ ମନ୍ତ୍ରମ
ଆସନ୍ତା ବଧୁତି । ତୃଷ୍ଣା ମନ୍ତ୍ରଭାବାଃ କର୍ମମୁକ୍ତି ଭବତି ॥ ୭ ॥

ଅଜ୍ଞାନଜଂ ଅଜ୍ଞାନାଂ ଶ୍ରୀଯତଳାଏ ଜାତଃ ପ୍ରତୀତଃ ଅନୁମିତଃ ଭବତୀତ୍ୟ ଜାନଜଂ ଅଜ୍ଞାନ-

ମେହି ଜଡୋପାଦିନୀ ପ୍ରକୃତି ହଇତେ ସହରଜ ଓ ତମ ଏହି ତିନଟୀ ଶୁଣ
ନିଷ୍ଠତ ହୟ । ତଟଷ୍ଠା ପ୍ରକୃତି ହଇତେ ଯେ ସକଳ ଜୀବ ଜଡ଼ା ପ୍ରକୃତିର ଗର୍ଭ ଜାତ
ହୟ ମେହି ଅବ୍ୟାୟ ଚିତ୍ ସ୍ଵରପ ଜୀବକେ ଦେହୀ କ୍ଲପେ ପ୍ରାପ୍ତ ହଇଯା ଉତ୍ତ ତିନଟୀ
ଶୁଣ ବନ୍ଧନ କରେ ॥ ୫ ॥

ପ୍ରକୃତିର ସହ ଶୁଣ ଅପେକ୍ଷାକୃତ ନିର୍ମଳ, ପ୍ରକାଶକାରୀ ଓ ପାପ ଶୂନ୍ୟ ।
ସହ ଶୁଣଇ ଚିତନ୍ୟ ସ୍ଵରପ ଜୀବକେ ଜାନ ଓ ଶୁଦ୍ଧେର ମନ୍ତ୍ର ଦ୍ୱାରା ବ୍ୟକ୍ତ କରେ ॥ ୬ ॥

ରଜ ଶୁଣକେ ତୃଷ୍ଣା-ମନ୍ତ୍ର-ଜାତ ଅଭିଲାଷାୟକ ଧର୍ମ ବଲିଯା ଜାନିବେ । ହେ
କୌଣ୍ଡେୟ ! ମେହି ରଜ ଶୁଣଇ ଦେହୀକେ କର୍ମ ମଙ୍ଗେ ଆବଦ କରେ ॥ ୭ ॥

ମନ୍ତ୍ର ଦେହୀର ମୁଦୁକାରୀ, ଅଜ୍ଞାନ ଜାତ ଶୁଣକେଇ ତମ ବଲିଯା

প্রমাদালস্য নিদ্রাভি স্তুতিবধুতি ভারত ! ॥ ৮ ॥
 সত্ত্বং শুথে সঞ্চয়তি রজঃ কর্শণি ভারত ! ॥ ৯ ॥
 জ্ঞানমারুত্য তু তমঃ প্রমাদে সঞ্চয়ত্বৃত ! ॥ ১০ ॥
 রজস্তম শচাভিভূয় সত্ত্বং ভবতি ভারত ! ।
 রজঃ সত্ত্বং তমশ্চেব তমঃ সত্ত্বং রজস্তথা ! ॥ ১১ ॥
 সর্বব্রহ্মেষু দেহেহশ্চিন্ন প্রকাশ উপজায়তে ।
 জ্ঞানং যদা তদা বিদ্যাদ্বিবৃক্ষং সত্ত্বমিত্যত ॥ ১২ ॥

জনক পি তাৰ্থঃ । মোহনঃ আগ্নিজনকঃ প্রমাদোংলবধানঃ আলঙ্গ অমুদ্যমঃ নিদ্রা চিক্ষ-
সামুদ্রাসঃ ॥ ৮ ॥

উক্তমেবার্থং সংক্ষেপেন পুনর্দৰ্শযতি । সত্ত্বং কর্তৃহৃপে শৌয় কলে আসন্তং জীবং সংজয়তি
বশী করোতি নিবধ্নাতীতঃর্থঃ । রজঃ কর্তৃকর্শণি আসন্তং জীবং বধুতি । তমঃ কর্তৃপ্রমাদেক-
ভিবতঃ তঃজ্ঞানমারুত্য অজ্ঞান মৎপাদঃ ইত্তার্থঃ ॥ ৯ ॥

উক্তং স্বরক্ষায়া হৃগাদিকং প্রতি শুণোঁ কথঃ প্রত্যবিষ্টিত্তে পেক্ষায়ামাহ সত্ত্ব স্তুমশ্চেতি শুণব্রহ্মঃ
অভিভূয় তিরস্কৃত সত্ত্বং ভবতি । অনুষ্ঠবশাদৃষ্টবতি এবং রজোঁপি সত্ত্বং তমশ্চ ইতি শুণব্রহ্মঃ
অভিভূয় তাদৃশাদৃষ্টবশাদৃষ্টবতি । তমোঁপি সত্ত্বং রজচোভাবপি শুণাবভিভূয়াস্তুতি ॥ ১০ ॥

বৰ্ক্ষমানো শুণ এব স্বাপেক্ষয় কৌণঁ নিতব্বে শুণাভিভূতীতি ইত্তাঙ্গঃ অভিস্তোষাঃ বৃক্ষি-
লিপ্রাঙ্গাহসর্বেতি গ্রিভিঃ । সর্বব্রহ্মেষু শ্রোতাদিষু যদা প্রকাশঃ স্তোৱ-কীৰ্ত্তশঃ জ্ঞানং বৈদিক
শ্লোকি অধ্যার্থ জ্ঞানাঙ্গকঃ তদা তাদৃশ জ্ঞানলিঙ্গেনেব সত্ত্বং বিবৃক্ষমিতি জ্ঞানীরাঁ । উত
শক্তমানোৱাথ হৃপাঙ্গকঃ প্রকাশক বদেতি ॥ ১১ ॥

জানিবে । প্রমাদ, আৰম্ভ ও নিদ্রা সহকাৰে তমশুণ জীবকে বক্ষ
করে ॥ ৮ ॥

সত্ত্বশুণ জীবকে স্তুথদিয়া বক্ষ করে, রজ শুণ জীবকে কর্ষে আবক্ষ করে
এবং তমশুণ প্রমাদে বক্ষন কৱিয়া ফেলে ॥ ৯ ॥

যেখানে সত্ত্বশুণ প্ৰবল সেখানে রজ ও তম পৰাজিত । যেখানে
রজ শুণ প্ৰবল সেখানে সত্ত্ব ও তম পৰাজিত এবং যেখানে তমশুণ প্ৰবল
সেখানে সত্ত্ব ও রঞ্জ অভিভূত থাকে । এই ক্লপ শুণ সকলেৱ পৃথক হিতি
ও পৰম্পৰ সংজ্ঞে হিতি জ্ঞানিতে হইবে ॥ ১০ ॥

সত্ত্ব শুণেৱ বৃক্ষি হাৰা এই অড় দেহেৱ ইঞ্জিয় কপ দ্বাৰ সকলে প্রকাশ
শুণ বৃক্ষি হৈব । তাহাই ঐঙ্গিৰ জ্ঞান ॥ ১১ ॥

ଲୋଭः ପ୍ରବୃତ୍ତିରାରଙ୍ଗଃ କର୍ମଗାମଶମଃ ସ୍ମୃହା ।
 ରଜସ୍ତେତାନି ଜାୟତେ ବିବୁଦ୍ଧେ ଭରତର୍ଭବ ! ॥ ୧୨ ॥
 •ଅପ୍ରକାଶୋହପ୍ରବୃତ୍ତିଚ ଅମାଦୋମୋହଏବ ଚ ।
 ତମସ୍ତେତାନି ଜାୟତେ ବିବୁଦ୍ଧେ କୁରନନ୍ଦନ ! ॥ ୧୩ ॥
 ସଦ୍ଵାସତ୍ତ୍ଵେ ପ୍ରବୁଦ୍ଧେତୁ ପ୍ରଲୟଂ ଯାତି ଦେହଭ୍ରତ ।
 ତଦୋତ୍ତମବିଦାଂ ଲୋକାନମଲାନ୍ ପ୍ରତିପଦ୍ୟତେ ॥ ୧୪ ॥
 ରଜସି ପ୍ରଲୟଂ ଗତ୍ବା କର୍ମସଙ୍ଗିଷ୍ଵ ଜାୟତେ ।
 ତଥା ଅମୀରମୁଖସି ଯୁଢି ଯୋନିଷ୍ଵ ଜାୟତେ ॥ ୧୫ ॥
 କର୍ମଗଃ ସ୍ଵକୃତଶ୍ଵାହଃ ସାହିକଂ ନିର୍ମଳଂକଳଂ ।
 ରଜସନ୍ତ ଫଳଂ ଦୃଃଥମଜ୍ଞାନଂ ତମସଃ ଫଳ ॥ ୧୬ ॥

ପ୍ରବୃତ୍ତିରୀନା ଅସ୍ତ୍ରପରତା । କର୍ମଗାମରଙ୍ଗଃ ଗୃହାଦି ନିର୍ମାଣୋଦ୍ୟଃ ଅଶମେ ବିଷୟ ତୋଗା-
 ଶୁପରତ ॥ ୧୨ ॥

ଅପ୍ରକାଶେ ବିବେକାଭ୍ୟାଃ ଶାଶ୍ଵାବିହିତ ଶକ୍ତାଦି ଗ୍ରହଣଃ । ଅପ୍ରବୃତ୍ତିଃ ଅସ୍ତ୍ରମାତ୍ର ରାହିତ୍ୟଃ ।
 ଅମାଦଃ କର୍ତ୍ତାଦି ଧୂତେଥି ବସ୍ତନି ନାଶୀତି ପ୍ରତାୟଃ । ମୋହେ ମିଥ୍ୟାଭିନିବେଶ ॥ ୧୩ ॥

ପ୍ରଲୟଂ ଯାତି ମୃତ୍ୟୁଃ ପ୍ରପୋତି । ତଦୀ ଉତ୍ତମଃ ବିଜ୍ଞତି ଲଭତେ ଇତି ଉତ୍ତମ ବିଦୋ ହିରଣ୍ୟ-
 ଗର୍ଭାଚ୍ଛାପାମକାଃ ତେବେ ଲୋକାନ୍ ଅମଲାନ୍ ମୁଖ ପ୍ରଦାନ ॥ ୧୪ ॥

କର୍ମସଙ୍ଗିଷ୍ଵ କର୍ମାମନ୍ତ ମନୁଷେଷୁ ॥ ୧୫ ॥

ଯାହାର ରଜ ଶୁଣ ବୁଦ୍ଧି ହୟ ତାହାର ଲୋଭ, ପ୍ରବୃତ୍ତି, ଆରାଭ, କର୍ମାଗ୍ରହତା
 ଓ ସ୍ମୃହା ବୁଦ୍ଧି ହୟ ॥ ୧୨ ॥

ହେ କୁରନନ୍ଦନ ! ତୁ ବୁଦ୍ଧି ହଇତେ ଅପ୍ରକାଶ, ଅପ୍ରବୃତ୍ତି, ଅମାଦ ଓ ମୋହ
 ଉତ୍ତପନ ହୟ ॥ ୧୩ ॥

ମୁଖ ଶୁଣ ସମ୍ପାଦ ବ୍ୟକ୍ତିର ଦେହ ତ୍ୟାଗ ହଇଲେ ହିରଣ୍ୟ ଗର୍ଭାକ୍ଷିର ଉପାମକ
 ଦିଗେର ମୁଖ ପ୍ରଦ ଲୋକ ଲାଭ ହୟ ॥ ୧୪ ॥

ରଜଶୁଣ ସମ୍ପାଦ ବ୍ୟକ୍ତିର ମୃତ୍ୟୁ ହଇଲେ କର୍ମାମନ୍ତ ବ୍ରାହ୍ମଣାଦି କୁଳେ ଜୟ ହୟ । ତମ
 ଶୁଣାବିଷ୍ଟ ବ୍ୟକ୍ତିର ମୃତ୍ୟୁ ହଇଲେ ମୃତ୍ୟୁ ଚତୁଷ୍ପଦାଦି ଯୋନିତେ ଜୟ ପ୍ରାପ୍ତି ହୟ ॥ ୧୫ ॥

ସ୍ଵକୃତ ସାହିକ କର୍ମେର ଫଳକେ ନିର୍ମଳ ବଲା ହଇରାଛେ । ରାଜସିକ କର୍ମେର
 ଫଳ ଦୃଃଥ ଏବଂ ତାମସିକ କର୍ମେର ଫଳ ଅଜ୍ଞାନ ବା ଅଚେତନ ॥ ୧୬ ॥

সন্দ্বাংসংজায়তেজ্জানং রজসোলোভ এবচ ।

প্রমাদ ঘোহৈ তমসো ভবতোহজ্জানমেব চ ॥ ১৭ ॥

উর্ক্ষং গচ্ছন্তি সন্দ্বৰ্হা মধ্যে তিষ্ঠন্তি রাজসাঃ ।

জগন্ত গুণবৃত্তিস্থা অধোগচ্ছন্তি তামসাঃ ॥ ১৮ ॥

নান্তং গুণেভ্যঃকর্ত্তারং যদা দ্রষ্টামুপশ্যতি ।

গুণেভ্যশ্চ পরং বেত্তি মন্ত্রাবং সোহধিগচ্ছতি ॥ ১৯ ॥

গুণানেতানতীত্য ত্ৰীন् দেহী দেহ সমুদ্বৰ্বান् ।

জন্ম যত্ত্ব্য জরাদুঃখেবি'যুক্তোহযুতমশুতে ॥ ২০ ॥

সুকৃতস্য সার্বিকস্য কর্মণঃ সার্বিক মেব নির্মলং নিরপত্রবং অজ্ঞানমচেতনতা ॥ ১৬।। ১ ॥

সবস্থাঃ সম্ভ তারতমোন উর্ক্ষং সত্যলোক পর্যন্তঃ । মধ্যে শমুদ্য লোক এব । জগন্মাশ্চাসো শুণশ্চেতি তস্য বৃত্তিঃ প্রমাদালস্যাদিঃ তত্ত্বস্থিতা অধোগচ্ছন্তি নরকং যাস্তি ॥ ১৮ ॥

গুণকৃতং সংসার দর্শয়িত্বা গুণাতীতং ঘোক্ষং দর্শযতি নান্যমিতি দ্বাভাবং । গুণেভ্যঃ কর্তৃকৃতং দিবয়াকারেব পর্যবেক্ষণ অন্তঃ কর্তৃরং দ্রষ্টারীদেব দ্বয়ে ন অমুপশ্যতি কিঞ্চ গুণা এব সদৈব কর্তৃর ইত্যেব মহুপশ্যতি অমুক্তবৃত্তাত্যৰ্থঃ । গুণেভ্যঃ পরং ব্যাতিরিক্ত বেবাজ্ঞানং বেত্তি তদা স জ্ঞানমন্ত্রাবং যায় সাম্যজ্যং অধিগচ্ছতি প্রাপ্নোতি । তত্র তাদৃশ জ্ঞানানন্দুর মপি যায় পরাঃ ভজ্ঞিঃ কৃতৈব ইত্যপাস্ত শ্লোকার্থ দৃষ্টাজ্ঞেয়ঃ ॥ ১৯ ॥

তত্ত্বসোহপি গুণাতীত এবোচাতে ইত্যাহ গুণানিতি ॥ ২০ ॥

সম্ভগ হইতে জ্ঞান, রজ গুণ হইতে লোভ; এবং তমগুণ হইতে অজ্ঞান, প্রমাদ ও ঘোহ উৎপন্ন হয় ॥ ১৭ ॥

সম্ভগশ্চ ব্যক্তি উর্ক্ষ গতি লাভ করে অর্থাৎ সত্য লোক পর্যন্ত যায় । নরলোকে রাজস লোকেরা স্থান লাভ করে । তামসুব্যক্তি গণ অধঃপতিত হইয়া নরকে গমন করে ॥ ১৮ ॥

গুণ সকলই কর্তা, গুণের অন্য কর্তা নাই, এই ক্লপ জীব সূক্ষ্ম দর্শন দ্বারা অমুক্তব করিয়া গুণ সকলের অতীত যে ভগবন্তাব তাহা জানিতে পারিলে অন্তাব ক্লপ গুণ উক্তি লাভ করেন ॥ ১৯ ॥

দেহ বিশিষ্ট জীব সন্ত, রজ ও তম এই তিনটা দেহোন্তৃত গুণ মিশ্রণ মিষ্টা দ্বারা অতিক্রম করিয়া জন্ম, যত্ত্ব্য, জরা, ব্যাধি প্রভৃতি দুঃখ হইতে বিমুক্ত হইয়া নিশ্চৰ্ণ প্রেমক্লপ অমৃত জোগ করিতে থাকেন ॥ ২০ ॥

ଅର୍ଜୁନ ଉବାଚ ।

କୈଲିଶୈଶ୍ଵରୀନ୍ ଶୁଣନେତାନତୀତୋଭବତିଥେ ।

କିମାଚାରଃ କଥଃ ଚୈତାଂଶ୍ରୀନ୍ ଶୁଣନତିବର୍ତ୍ତତେ ॥ ୨୧ ॥

ଶ୍ରୀଭଗବାନୁବାଚ ।

ପ୍ରକାଶକୁ ପ୍ରବୃତ୍ତିକମୋହ ମେବଚୁ ପାଣୁବ । ।

ନରେଷ୍ଟି ସଂପ୍ରବୃତ୍ତାନି ନ ନିବୃତ୍ତାନି କୁଞ୍ଜନ୍ତି ॥ ୨୨ ॥

ହିତ ଅଞ୍ଜସ୍ୟ କା ଭାସା ଇତ୍ୟାଦିନା ହିତୀଯାଧାଯେ ପୃଷ୍ଠଙ୍କ ଅପ୍ୟଥଃ ପୁନନ୍ତତୋହପି ବିଶେଷ ବୁଦ୍ଧିସୟା ପୃଷ୍ଠତି । କୈଲିଶୈଶ୍ଵରିତୋକଃ ଅଗ୍ରଃ କୈଳିଶୈଶ୍ଵରିତଃ ସ ଜ୍ୟେଷ୍ଠ ଇତ୍ୟଥଃ । କିମାଚାର ଇତି ହିତୀଯଃ କଥକୈତାନିତି ହୃତୀଯଃ ଶୁଣାତୀତତ ଆପ୍ତେଃ କିଂସାଧନ ମିତ୍ୟଥଃ । ହିତ ଅଞ୍ଜସ୍ୟ କା ଭାସା ଇତ୍ୟାଦୌ ହିତ ଏଜୋଶୁଣାତୀତଃ କଥଃ ସ୍ୟାଦିତି ତଦାନୀଂ ନ ପୃଷ୍ଠଙ୍କ ଇଦାନୀଂ ତୁ ପୃଷ୍ଠଙ୍କ ଇତି ବିଶେଷ ॥ ୨୧ ॥

ତତକୈଲିଶୈଶ୍ଵରୀନ୍ ଶୁଣାତୀତୋ ଭ୍ରମାତି ପ୍ରଥମ ପ୍ରଥମୋତ୍ତରମାହ । ପ୍ରକାଶଃ ସର୍ବଦ୍ୱାରେୟ ନେହେହସ୍ତିନ୍ ଅକାଶ ଉପଜ୍ଞାଯାତେ ଇତି ସତ କାର୍ଯ୍ୟ । ଅବୃତ୍ତିକ ରଜଃ କାର୍ଯ୍ୟ । ମୋହଙ୍କ ତମଃ କାର୍ଯ୍ୟ ଉପଲକ୍ଷଣ ମେତେ ମହାଦୀନଃ ସର୍ବାନାପିକାର୍ଥୀଣି ସଥାଯଥଃ ସଂପ୍ରବୃତ୍ତାନି ବ୍ରତଃ ପ୍ରାପ୍ତାନି ଦୁଃଖ ବୁଦ୍ଧା ନ ଦେହି । ଶୁଣକାଥୀଶ୍ଵରାନ୍ତାନି ନିବୃତ୍ତାନି ଭ୍ରମିତି ଶୁଦ୍ଧବୁଦ୍ଧା ଚ ନ କାଞ୍ଜନ୍ତି ସଞ୍ଗାତୀତ ଉଚ୍ଚାତେ ଇତି ଚତୁର୍ଥେ ନାଥମଃ ସଂପ୍ରବୃତ୍ତାନୀତି ହୀବରମାର୍ଯ୍ୟ ॥ ୨୨ ॥

ଏତାବେ ଶ୍ରୀବନ୍ କରିଯା ଅର୍ଜୁନ କହିଲେନ, ହେ ଥ୍ରେତୋ ! ଯିନି ଉତ୍କୁ ତମ ଶ୍ରଣେର ଅତୀତ ହନ, ତାହାର କିମିଲିଙ୍ଗ ଅର୍ଥାତ୍ ଚିହ୍ନ, ତିନି କିମିଲିପ ଆଚାର କରେନ ଏବଂ ତ୍ରିଶୁଣ ଅତିକ୍ରମ କରିଯା କିମିଲିପେ ବର୍ତ୍ତମାନ ହନ ? ॥ ୨୧ ॥

ଅର୍ଜୁନେର ତିନଟି ପ୍ରକାଶ ଶ୍ରୀଭଗବାନ ଫୁଲଚନ୍ଦ୍ର କହିତେ ଲାଗିଲେନ । ତୋମାର ପ୍ରଥମ ପ୍ରକାଶ ଏହି ଯେ ଶୁଣାତୀତ ବ୍ୟକ୍ତିର ଚିହ୍ନ କି ? ତାହାର ଉତ୍ସର ଏହି ଯେ ଦେବ ଓ ଆକାଶକୁ ରାହିତ୍ୟଇ ତାହାର ଲିଙ୍ଗ । ବନ୍ଦ ଜୀବ ଜଡ଼-ଜଗତେ ଅବସ୍ଥିତ ହଇଯା ଜଡ଼ାପ୍ରକୃତିର ସତ୍ତା, ରଜ ଓ ତମ ଶୁଣକ୍ରମେର ମଧ୍ୟେଇ ଆଛେନ । ସେଇ ଶୁଣକ୍ରମେର ଉଚ୍ଛିତି କେବଳ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ମୁକ୍ତିଲାଭ କରିଲେଇ ହୟ । କିନ୍ତୁ ଯେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଲିଙ୍ଗ ଭଙ୍ଗକୁରପ ମୁକ୍ତି ଭଗବେ ଇଚ୍ଛା କରେଇଲୀ ଲାଭ କର ସେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ନିଶ୍ଚିନ୍ତା ଲାଭ କରିବାର ଉପାୟ ଏକମାତ୍ର ଦ୍ୱେଷ ଓ ଆକାଶକୁ ପରିଭ୍ୟାଗ-କେଇ ଜାନିବେ । ଦେହ ସର୍ବେ ପ୍ରକାଶ, ଅବସ୍ଥି ଓ ମୋହ (ସତ୍ତା, ରଜ ଓ ତମ ଶୁଣକ୍ରମେର ହିତେ ଏହି ତିନଟି ଉଦ୍ଦିତ ହୟ) କ୍ଲବ୍ଲଙ୍ଗିତ ଦେହେର ଅନୁମ୍ବ୍ୟାତ ଥାକିବେ । କିନ୍ତୁ

উদাসীন বদাসীনোঁ শুণেকৈ ক বিচল্যতে ॥

গুণাবর্তন ইত্যেবং যোহবতিষ্ঠতি নেন্তে ॥ ২৩ ॥

সম ছুঁথ স্বৰ্থঃ স্বস্থঃ সম লোকাখাঞ্চনঃ ।

তুল্য প্রিয়াপ্রিয়োধীর স্তুল্য নিন্দাজ্ঞসংস্ততিঃ ॥ ২৪ ॥

মানাপমানয়োস্তুল্য স্তুল্যামিত্রারি পক্ষয়োঃ ।

সর্বারন্ত পরিত্যাগী গুণাতীতঃ স উচ্যতে ॥ ২৫ ॥

কিমাচার ইতি দ্বিতীয় অখসোভরমাহ উদাসীন বক্তিতি ত্রিভিঃ । গুণকার্য্যঃ স্বৰ্থ ছুঁধাদিতিঃ যো ন বিচাল্যতে স্বরূপাবস্থানাবস্থাতে অপিতু গুণাব স্বত্কার্য্যে বর্ণন্তে ইজ্যোবেতি । এক্ষিঞ্চম সম্বন্ধ এব নাতৌতি বিবেকজ্ঞানেন বস্তুকীমবতিষ্ঠতি পরম্পৰাপদ মার্দঃ । নেন্তে ন কাপি দৈহিক কৃত্যে বততে । ২৩ ॥ ২৪ ॥

গুণাতীতঃ স উচ্যতে ইতি গুণাতীতস্য এতানি চিহ্নানি এতানাচারাঃ চ মৃষ্টৈব গুণাতীতে বক্তব্যঃ নতু গুণাতীতছোপপত্তি বাবদুকো গুণাতীতে বক্তব্য ইতি ভাবঃ ॥ ২৫ ॥

ঐ সকলের প্রতি আকাঙ্ক্ষার দ্বারা প্রবৃত্ত হইবে না এবং দ্বেষ দ্বারা তাহাদের নিয়ন্তির চেষ্টা করিবে না । এই লিঙ্গ স্বয় বাঁহাতে লক্ষিত হয় তিনি নিশ্চৰ্ণ । চেষ্টা ও বিশেষ স্বার্থপর আগ্রহ দ্বারা যাহারা সংসারে প্রবৃত্ত অথবা সংসারকে মিথ্যা জানিয়া যাহারা চেষ্টা পূর্বক বৈরাগ্য অভ্যাস করে, তাহারা নিশ্চৰ্ণ নয় ॥ ২২ ॥

তোমার দ্বিতীয় প্রশ্ন এই যে গুণাতীত ব্যক্তির আচার কি ? তাহাকে আচার এইরূপ । গুণ সকল তাহার শরীরে, মনে ও ব্যবহারে আপন আপন কার্য্য করিতেছে তিনি গুণ দিগকে কার্য্য করিতে দিয়া স্বয়ং তাহাদিগের হইতে পৃথক চৈতত্ত্ব স্বরূপ উদাসীনগণের ন্যায় তাহাতে লিপ্ত হন না ॥ ২৩ ॥

তাহার দেহ চেষ্টা দ্বারা দুঃখ, স্বৰ্থ, লোক, প্রস্তর, কাঙ্ক্ষ, প্রি, অপ্রি, মিন্দা ও জ্ঞতি এই সমস্ত উপস্থিত হয় কিন্তু তিনি তাহাদের প্রতি সমান মৃষ্ট করেন এবং স্বত্ব অর্থাৎ চৈতত্ত্ব হইয়া তাহাদিগকে তুল্য জ্ঞান করেন ॥ ২৪ ॥

তাহার সংসারিক ব্যবহার দ্বারা মান, আপমান, শক্ত ও মিঞ্চ সংবেচন হয়, সে সকল তিনি ব্যবহারে গুণ ক্ষমিয়া কীৰ্তি চৈতত্ত্ব স্বত্বকে কিছুই নহ

আক্ষি শোহিত্যভিচারেণ ভক্তি ঘোগেন সেবতে ।

সগুণান্ সমতীত্যেতান् ব্রহ্মভূমায় কদ্মতে ॥ ২৬ ॥

ৰক্ষণোহি প্রতিষ্ঠাহ অমৃতস্যাব্যয়স্যাত ।

ক্ষৈতিকান্ গুণাতি বর্ততে ইতি তৃতীয় প্রঞ্চেত্তরমাহ মাঝেতি । চ এবাৰ্থে জামেৰ
শ্বামহৃদয়াকাৰঃ পরমেৰ্বৰঃ ভক্তিঘোগেন যঃ সেবতে স এব বৈকৃতুৱার ব্রহ্মভূমায় ইতি
ৰ্থাৎ । তত্ত্বাদেকয়া আহ ইতি মহাক্ষে একযোগি বিশেষণোপুম্যাসাং মামেৰ যে প্রগলাচ্ছে
মায়ামেতাং তত্ত্বাতে ইত্যাত্মি এবকাৰ অয়োগাং তত্ত্বাদিবা প্রকারান্তরেণ ব্রহ্মভূমকো
নত্বতীতি বিচয়াৎ । ভক্তিঘোগেন কীৰ্তনে অ্যাভিচারেণ কৰ্মজ্ঞানাদ্য বিশ্বেণ নিকাম
কৰ্মণে শ্বাম অৰ্পণাং । জ্ঞানক যি সংবৰ্ধদেবিতি জ্ঞানিনাং চৰমদশামাং জ্ঞান সাধি বাস
অৰ্পণাং ভক্তি ঘোগস্তু কাপিশ্চাসাক্ষৰণাং ভক্তিঘোগ এব স ব্যভিচাৰঃ তেন কৰ্মঘোগমিব
জ্ঞান ঘোগমণি পরিত্যজ্য যদাব্যভিচারেণ কেবলেণ্টে ভক্তি ঘোগেন সেবতে তহি জ্ঞানী
শুণি গুণাতীতো ভবতি নামাধা । অনন্য ভক্তস্ত মিষ্টণোমদপ্রাপ্তি ইতোকাণিশোকে: গুণাতীত
ভবেত্যব । অত্রেব তত্ত্বঃ “সাহিত্যকঃ কারকোহসঙ্গী রাগাকোরাজমঃ শৃতঃ । তামসঃ শৃতি
প্রিজ্ঞে নিষ্টণো মদপ্রাপ্তঃ ইত্যত্র অসঙ্গিনঃ কৰ্মণঃ জ্ঞানিনোৰা সাহিত্যকহৈবসাধকস্তুবাগতেঃ
তৎ সাহচর্যাং নিষ্টণো মদপ্রাপ্তঃ ইতি ভক্তঃ সাধক এবাগমযাতে তত্ক জ্ঞানী জ্ঞানিঙ্গঃ
সদ্বেৰ সাহিত্য বৎ পরিত্যজ্য গুণাতীতো ভবতি । উক্তস্ত সাধক দশা মারভৈত্যে গুণাতীতো
ভবতীত্যর্থে লভ্যতে । অত্র চকারে হারান্তৰ্য হৃত শ্বা বৈ চৱণঃ । মামেৰেৰং নাৱার্যণ
অৰ্পণভিচারেণ ভক্তিঘোগেন হাদশাধ্যায়োক্তে যঃ সেবতে ইতি মধুমদন সৱস্তৌ পাদাচ
ব্যাচক্ষতেন্ম ॥ ২৬ ॥

নমুন্তক্তা কথং নিষ্টণ ব্রহ্ম আপি সাতু অবিতীয় তদেকামুভবেৰ সত্ত্বেত্তোহ
অক্ষণোহীতি যস্যাং পরম প্রতিষ্ঠাত্বেন অসিঙ্গঃ যক্ষ ক্ষ তস্যাপ্যহং প্রতিষ্ঠা প্রতিষ্ঠাতেহশ্চি-
লিতি প্রতিষ্ঠা আপ্যঃ অৱয়বাদিশ্চ অতিষ্ঠু সৰ্বঃহৃত অতিষ্ঠা পদসা তথাৰ্থ ক্ষাণ । তথা
অমৃতস্য প্রতিষ্ঠা কিং শ্বগীয় মুখ্যায়া: ন অব্যয়ত নাশৱহিতজ্ঞ মোক্ষত ইত্যর্থঃ । তথা শাৰ-
একল জানেন । আসক্তি ও বৈৱাগ্যেৰ যত প্রকাৰ আৱস্থ আছে তাৰা
পৰিত্যাগ পূৰ্বক গুণাতীত নাম প্রাপ্ত হন ॥ ২৫ ॥

তোমার তৃতীয় প্রশ্ন এই যে ত্রিগুণ অতিক্রম কৱিয়া তিনি কিঙ্কপে বর্ত-
মান হন । তাৰাই উত্তৰ এই যে অ্যাভিচাৰী ভক্তি কৌগ অৰ্থাং জ্ঞান
কৰ্ম দ্বাৰা আমাকে সেবা কৱিতে কৱিতে আমাৰ সুাধাৰ্য যে ব্রহ্ম ভাৰ তাৰা
আৰ্ত কৱেন ॥ ২৬ ॥

যদি বল ব্রহ্ম সম্পত্তি জীবেৰ সৰ্ব প্রকাৰ সাধনেন্তু কলত্বে কিঙ্কপে

ଶାଶ୍ଵତମ୍ୟ ଚ ଧର୍ମମ୍ୟ ସୁର୍ଦ୍ଧମ୍ୟ କାନ୍ତିକମ୍ୟ ଚ ॥ ୨୭ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମହାଭାରତେ ଶତ ମାହଶ୍ରୀଃ ସଂହିତାଃ ବୈଯାସି-
କ୍ୟାଃ ଭୀଷ୍ମପର୍ବତି ଶ୍ରୀମତ୍‌ଗବଦଗୀତାମୂଲନିଷିଦ୍ଧ ବ୍ରଙ୍ଗ ବ୍ରିଦ୍ୟାଯାଃ
ଯୋଗ ଶାସ୍ତ୍ରେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣାଜ୍ଞୁନ ସମ୍ବାଦେ ଶୁଣତ୍ରୟ ବିଭାଗ ଯୋଗୋ
ମାମ ଚତୁର୍ଦଶୋହଧ୍ୟାଯଃ ॥

ତମା ଧର୍ମମ୍ୟ ସାଧନକର ଦଶରଥେପି ନିତା ହିତମ୍ୟ ଭକ୍ତ୍ୟାଖ୍ୟମ୍ୟ ପରମଧର୍ମମ୍ୟ ଅହଃ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ତଥାତଃ
ଆପାମୌକାରିକ ତତ୍ତ୍ଵ ସମ୍ବନ୍ଧିନଃ ହୁଥମା ପ୍ରେସ୍‌ଚାହଃ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଅତଃ ସର୍ବମାପି ମଧ୍ୟମହାତ୍ମଃ
କୈବଲାକାମନରାହୁତେନ ମନ୍ତ୍ରଜବେଳ ବ୍ରକ୍ଷପିଲୀଯମାନୋ ବ୍ରକ୍ଷମ୍ ମପି ପ୍ରାପ୍ନୋତି । ଅତ୍ର ବ୍ରକ୍ଷଗୋହଃ
ପ୍ରତିଷ୍ଠା ସମ୍ବନ୍ଧିତଃ ବ୍ରକ୍ଷବାହଃ ସମ୍ବନ୍ଧିତଃ ସମ୍ବନ୍ଧିତାର୍ଥଃ ଇତି ସାମ୍ବିଚାରଣଃ ।
ଶୁର୍ଯ୍ୟମାତ୍ରେଜୋରପତ୍ରେହପି ସମ୍ବନ୍ଧିତଃ ଆଶ୍ରମଃ ମଧ୍ୟଚାତେ ଏବେ କୃକ୍ଷମ୍ ବ୍ରକ୍ଷମପତ୍ରେପି ବ୍ରକ୍ଷଗଃ
ପ୍ରତିଷ୍ଠାହିମପି । ଅତ୍ର ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ପୂର୍ବମ ମପି ପ୍ରମାଣଃ । ଶୁର୍ଯ୍ୟମାତ୍ରଃ ମିତ୍ରମ୍ୟ ମର୍ବଗମା ତଥାହିମଃ
ଇତି ବାଖ ତକ ତାପିମାମିଚରଣଃ ମର୍ବଗମା ଆଜ୍ଞାନଃ ପରଃ ବ୍ରକ୍ଷଗଃ ଅପି ଆଶ୍ରମଃ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ।
ତତ୍ତ୍ଵଃ ଭଗବତା ବ୍ରକ୍ଷମୋହି ପ୍ରତିଷ୍ଠାହ ମିତୀତି । ତଥା ବିଶୁଦ୍ଧରେ ହପି ନରକ ବାଦଶୀ ପ୍ରମହେ
“ପ୍ରକୃତୋ ପୂର୍ବରେଚେବ ବ୍ରକ୍ଷମାପିଚ ମ ପ୍ରଭୁଃ । ସିଦ୍ଧିକ ଏବ ପୂର୍ବମେ ବାହୁଦେବୋ ବାବହିତଃ । ଇତି
ତତ୍ତ୍ଵେବ ମାମକ୍ଷ ପୂଜା ପ୍ରମଜେ ସମ୍ମାନିତଃ ପରତଃ ପରମାତ୍ମା ସବ୍ରକ୍ଷ ତୁତ୍ତାତ ପରତଃ ପରାଜା । ଇତି
ତଥା ହରିବଂଶେହପି ବିପ୍ରକୁମାରାନନ୍ଦନ ପ୍ରମଜେ ଅର୍ଜୁନଃ ପ୍ରତି ଶ୍ରୀମତ୍‌ଗବଦବାକଃ । ତ୍ରୟରଃ ପରମଃ

ବ୍ରକ୍ଷ ତୁତ୍ତ ବାକି ତୋମାର ନିଶ୍ଚିର ପ୍ରେସ ସନ୍ତୋଗ କରେ । ତବେ ଶୁନ ! ଆମାର
ନିତ୍ୟ ନିଶ୍ଚିର ଅବସ୍ଥାତେ ଆମି ସ୍ଵର୍ଗପତଃ ଭଗବାନ । ଆମାର ଜଡ଼ା ଶକ୍ତିତେ
ଆମାର ତଟଷ୍ଠା ଶକ୍ତିର ଚିତନ୍ୟ ବୀଜ ଆଧାନ କାଲେ ପ୍ରଥମୋତ୍ତ ଶକ୍ତିର ଯେ
ଆଦି ପ୍ରକାଶ ତାହାଇ ଆମାର ବ୍ରକ୍ଷ ସ୍ଵଭାବ । ଜଡ ବନ୍ଦ ଜୀବ ଜ୍ଞାନାଲୋଚନା
କ୍ରମେ ସଥନ ଉଚ୍ଛୋଚ୍ଚ ଅବସ୍ଥା ଲାଭ କରିତେ କରିତେ ଆମାର ବ୍ରକ୍ଷଧାର୍ମ ଲାଭ
କରେ ତଥନ ନିଶ୍ଚିର ଅବସ୍ଥାର ପ୍ରଥମ ସୀମା ପ୍ରାପ୍ତ ହୁଏ । ସେଇ ସୀମା ଲାଭ କରି-
ବାର ପୂର୍ବେ ଜଡ ବିଶେବ ତ୍ୟାଗ କ୍ରମ ଏକଟୀ ନିର୍ବିଶେବ ଭାବ ଉପର୍ଦ୍ଧିତ ହୁଏ ।
ତାହାତେ ଅବହିତ ହଇଲେ ସେଇ ନିର୍ବିଶେବତା ଦୂରୀତ୍ତ ହଇଲା ଚିରିଶେବ ହଇଲା
ପଡ଼େ । ଏହି କ୍ରମମୂଳ୍ୟରେ ଜ୍ଞାନମାର୍ଗେ ସନକାଦି ଧ୍ୟାଗଣ୍ଠ ଓ ବାମଦେବ ପ୍ରତ୍ୱତି
ନିର୍ବିଶେବ ଆଲୋଚକଗଣ ନିଶ୍ଚିର ଭକ୍ତିରମ କ୍ରମ ଅଯ୍ୟତ ଲାଭ କରିବାଛେ ।
ଯାହାଦେଇ ମୁକ୍ତାକ୍ରମ ହୁଏଇମନ୍ତଃ ବନ୍ଧତଃ ହର୍ତ୍ତାଗ୍ୟକ୍ରମେ ବ୍ରକ୍ଷତବେ ମଧ୍ୟକ ଅବହିତ
ନା ହୁଏ ତାହାରାଇ ଚରମେ ନିଶ୍ଚିର ଭକ୍ତି ଲାଭ କରିତେ ପାରେ ନା । ବନ୍ଧତଃ ନିଶ୍ଚିର

ଅକ୍ଷ ସର୍ବ ବିଜେତା ଅଥ । ଅବୈବ ତ ଦ୍ୱାରା ଭେଦି ଜୀବି ଭାବିତ । ଇତି । ଅକ୍ଷଃ-
ହିତା�ି “ସତ ଅଭା ଅଭିଦତୋ ଅଗମକୁରୋଚି କୋଟିବିଶେବମୁଖୀନି ବିଭୂତି ତିରଙ୍ଗ । ତତ୍କୁ ଜାଗି-
କଲବନ୍ଧ ମଧ୍ୟେବନ୍ଧୁତଃ ଗୋବିନ୍ଦମାଦି ପୂର୍ବଃ ତମହଃ ଭଜାମି” ଇତି । ଅଷ୍ଟମଶତୀ “ବାନୀରଃ ସହିମାନକ
ପରଃ ବର୍ଜୋତି ଶର୍ମିତଃ । ବେଂସା ମାନୁଗୁହୀତଃ ସେ ସଂ ଅବୈବ ରିତ୍ୟତଃ ହାଦି । ଇତି ତମବହୁତିକ ।
ମୃଦୁଲନ ମର୍ଯ୍ୟାଣୀ ପାଦାଳ ବ୍ୟାଚକ୍ଷାତେଷ ସଥା ମୁଦ୍ରଣକୁର୍ବନ୍ତାବ ମାଘୋତୁ ନାମକଥ । ଅକ୍ଷ ଭାବାନ୍-
କରିତେ ବ୍ରକ୍ଷଳଃ ସକାଶାନ୍ତବାନାନ୍ତାଦିତ୍ୟାଶକାହ । ବ୍ରକ୍ଷପୋହୀତି ପ୍ରତିଷ୍ଠା ପର୍ଯ୍ୟାପ୍ତ ରହିଥେବେତି ।
ପର୍ଯ୍ୟାପ୍ତଃ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣତା ଇତାପରଃ । “ପରାକୃତ ମନ୍ଦରଃ ପରଃ ବ୍ରକ୍ଷ ବ୍ୟାହୁତି । ଶୌକର୍ଯ୍ୟସାର ସର୍ବଦଃ
ବଳେ ବନ୍ଦୀରଙ୍ଗଃ ମହଃ ଇତ୍ତାପ ଗୋକରା ମାହୁତ ॥ ୨୭ ॥

ଅନର୍ଥ ଏବ ତୈଶ୍ଵର୍ଣ୍ଣଃ ନିଶ୍ଚିଶ୍ଵର୍ଣ୍ଣଃ କୃତାର୍ଥତା ।

ତତ୍ତ ଭତ୍ତ୍ୟୋବ ଭବତୀତଃ ଧାରାର୍ଥୀ ନିଜପିତଃ ।

ଇତି ସଂରାର୍ଥ ବର୍ଣ୍ଣାଃ ହରିଣାଃ ଭକ୍ତଚେତମାଃ ।

ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଶୋହଃ ଗୀତାହୁ ସନ୍ତତଃ ସତାଃ ।

ସବିଶେବ ତତ୍ ଆର୍ମିଇ ଜ୍ଞାନୀଦିଗେର ଚରମଗତି ବ୍ରକ୍ଷେର ପ୍ରତିଷ୍ଠା ବା ଆଶ୍ରମ ।
ଅୟତତ, ଅବ୍ୟାପ୍ତ, ନିତ୍ୟତ, ନିତ୍ୟଧର୍ଷକଳପ ପ୍ରେସ, ଏବଃ ଐକାତିକ ରୂପ ରହିପକେ
ବ୍ରଜରମ ମୁଦ୍ରାମହି ଏହି ନିଶ୍ଚିଶ୍ଵର ସବିଶେବ ତତ୍ତ୍ଵକଳପ କୃଷ୍ଣ ଶକ୍ରପକେ ଆଶ୍ରମ କରିଯା
ଥାକେ ॥ ୨୭ ॥

ତୈଶ୍ଵର୍ଣ୍ଣହି ଅନର୍ଥ ଏବଃ ନିଶ୍ଚିଶ୍ଵର୍ଣ୍ଣହି ଜୀବେର

କୃତାର୍ଥତା ଏବ ତାହାରଇ ଅନ୍ୟ ନାମ

ଭକ୍ତି ଇହା ଏହି ଅଧ୍ୟାତ୍ମେ

ଉପଦିଷ୍ଟ ହଇଲ ।

ଇତି ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଶ ଅଧ୍ୟାୟ ।

পঞ্চদশোইধ্যায়ঃ ।

আঙগবাহুবাচ ।

**উর্ক্ষমূল অথঃ শাখামশথং প্রাহুরব্য়ায়ঃ ।
চুম্বাংসিযস্ত পর্ণানি যন্তংবেদ স্ত বেদবিঃ ॥ ১ ॥**

সংসারচেছদকোৎসন্ন আহোশাঃশঃ ক্রাক্ষবৰ্ণ ।

উত্তমঃ পুরুষঃ কৃকঃ ইতি পঞ্চাশে কথা ।

পূর্বাখ্যায়ে “মীক্ষবোংবাঙ্গিচারেণ ভজিষ্যোগেন সেবতে । স গুণান্ব সমতৌত্যান্ব ব্রহ্ম সুরায়কজ্ঞতে ।” ইত্যাক্তঃ । তত্ত্ব তব মহুব্যাক্ত ভজিষ্যোগেন কথঃ ব্রহ্মতাৰ ইতি চেৎ সত্তাৰ । অহঃ বসুব্য এব কিঞ্চ ব্রহ্মণোহপি তসা প্রতিষ্ঠা পরমাণুয় ইত্যসা শূক্রপসা বৃত্তি হার্ষী হোইয়়ে । পঞ্চদশাখ্যায় মারণ্ত্যতে । তত্ত্ব সংগুনান্ব সমতৌতা ইত্যাক্তঃ ইতি গুণময়োংয়ঃ সংসারঃ কঃ কৃতোবারঃ অবৃতঃ ব্রহ্মকামসামার মতি জ্ঞানান্ব জীবোৰা কঃ ব্রহ্ম সুরায় কল্পত ইত্যাক্তঃ ব্রহ্ম বা কিং ব্রহ্মণঃ প্রতিষ্ঠাত্বঃ বা কঃ ইত্যাদ্যাপেক্ষায়ঃ অথৰ্ব মতিশ্ৰোক্তালক্ষণারেণ সুসোরোৱ সন্তুতোহস্থবৃক্ষ ইতি বৰ্ণৱতি । উর্দ্ধে সর্বলোকোগৱিতলে সত্তালোকে অকৃতি বীজোথ ঐথৰ প্ৰৱোহক্ষণ মহত্ত্বাক্ষৰঃ চতুর্মুখ এক এব মূলঃ বসা তঃ । অথঃ সৰ্বভূবো চূর্ণোকেযু অনস্তুদেব গৰ্ভৰ্ব কিমুরামুৰ রাক্ষস প্ৰেত ভূত মহুব্য পৰাখাদি পশু পক্ষি কুৰি-কীট পতঙ্গ হাবৰাছাঃ শাখা বসা তঃ অবথং ধৰ্মাদি চতুর্বৰ্ণ সাধকত্বাং অবথমুত্তমং বৃক্ষঃ । রেখেণ ভজিষ্যতাঃ ন থঃ হাসাতীতাৰথং মষ্ট প্রায়মিত্যাৰ্থঃ । অভত্তানাঃ তু অব্যায় অনৰ্বৱঃ । ছন্দাংসি বাহুবাং শ্বেতবালত্তেত ভূতিকাম ঐলমেকাদশকপালঃ নিৰ্বিপেণ প্ৰজাকামঃ । ইত্যাদাঃ কৰ্ম্ম প্রতিপাদকবেদাঃ সংসাৰ বৰ্ক্ষকত্বাং পর্ণানি হৃক্ষেত্রাহিপৰ্ণৈঃ শোভতে বৰ্ক্ষঃ জ্বানাতি স বেদজ্ঞঃ । তথাচ উর্ক্ষমূলঃ অবাক্ত শাখ এবোহস্থঃ সন্বাতন ইতি কৰ্তবলী অতিঃ ॥ ১ ॥

হে অর্জুন! যদি তুমি একপ মনে কৰ যে বেদবাদ্য অবলম্বন পূর্বক সংসাৰ আশুৰ কৰাই ভূল, তবে বলি শুন। কৰ্ম্ম-নিৰ্মিত এই সংসাৰটা অবথ বৃক্ষ বিশেব। কৰ্ম্মাণ্বিত ব্যক্তিদিগেৰ পক্ষে ইহাৰ শেষ বা আশ নাই। কৰ্ম্ম প্রতিপাদক বেদবাক্য সৃলই ইহাৰ পত্ৰ ব্রহ্মপ। এই বৃক্ষটা

ଅଧିକେର୍ଷୁ ଫର୍ମନ୍ତାତ୍ତ୍ଵଶାଖା
ଗୁଣଃ ପ୍ରବୃକ୍ଷା ବିଷୟ ପ୍ରଦାଲାଃ ।
ଅଧିକେର୍ଷୁଲାଭ୍ୟନ୍ତ ସନ୍ତତାନି
କର୍ମାନୁବନ୍ଧୀନି ମନୁଷ୍ୟଲୋକେ ॥ ୨ ॥
ନ ରୂପ ମନ୍ତ୍ରେହ ତଥୋପଲଭ୍ୟତେ
ମାନ୍ତ୍ରୋ ନ ଚାଦି ର୍ଚ ସଂପ୍ରତିଷ୍ଠା ।

ଅଧିଃ ପରାଦି ଯୋନିଶୁ ଉର୍କେଦେବାଦି ଯୋନି ଉପରୁତା ଶ୍ରଦ୍ଧା ଶାଖାଭ୍ୟନ୍ତ ସରାଦି
ବୃତ୍ତିଭିର୍ଜଳ ସେଇକରିବ ପ୍ରବୃକ୍ଷା ବିଷୟଃ ଶକ୍ତାଦର୍ଶଃ ପରାଦିଃ ପରାଦିଃ
ଶୁଲେ ସର୍ବଲୋକୈବଳକ୍ଷିତୋ ମହାନିଧିଃ କର୍ମିନ୍ତୌତ୍ତମ୍ଭୀରତେ ସେବେ ଶୁଲ୍ ଜଟାଭି ରବଲଦ୍ଵା ଡିତ୍ସ୍ୟ
ତତ୍ତ୍ଵାର୍ଥ ବୃକ୍ଷମାପି ବଟ୍ରୁକ୍ଷମୋବ ଶାଖାଶ୍ଵାପ ବଗୋଙ୍ଗଟାଃ ସନ୍ତୀତାହ । ଅଧିକେତି ବ୍ରକ୍ଷଲୋକ ଶୁଲ୍-
ଶ୍ଵାପ ତତ୍ତ୍ଵ ଅଧିଃ ମନୁଷ୍ୟଲୋକେ କର୍ମାନୁବନ୍ଧୀନି କର୍ମାନୁବନ୍ଧୀନି ଶୁଲାନି ଅନୁମନ୍ତତାନି ନିରନ୍ତରଃ-
ବିଭତାନି ଭସି । କର୍ମକଳାନାଂ ସତ୍ତ୍ଵତୋ ଭୋଗାତ୍ମେ ପୁନରମୁଖ୍ୟ ଜୟାତ୍ମେ କର୍ମାନୁବନ୍ଧୀନି
ଭବତ୍ତାର୍ଥ: ॥ ୨ ॥

କିମ୍କିଛ ମନୁଷ୍ୟଲୋକେ ହସ୍ତକ୍ଷପ: ଦ୍ୱାରା ତଥା ମନିଶର୍ଯ୍ୟ ମୋପଲଭାତେ ସତୋହରଃ ମିଥ୍ୟାହରଃ
ନିତୋହରଃ ଇତି ଆଦିମତ ବୈବିଧ୍ୟାଦିତି ଭାବଃ । ନଚାନ୍ତୋହନ୍ମାନଃ ଅପର୍ଯ୍ୟନ୍ତବ୍ରାହ୍ମ ନଚାଦି

ଉର୍କୁଶୁଲ । ଇହାର ଶାଖା ସକଳ ଅଧୋଭାଗେ ବିଶ୍ଵତ । ଅର୍ଥାତ୍ ଏହି ବୃକ୍ଷଟ୍ଟ ସର୍ବୋର୍କ
ତତ୍ତ୍ଵମୁକ୍ତ ଆମା ହିତେ ଜୀବେର କର୍ମଫୁଲ ପ୍ରାପକ ରୂପ ହାପିତ । ଏହି ବୃକ୍ଷେର
ନିରଭ୍ୟ ଯିନି ଅବଗତ ହନ ତିନିଟି ଇହାର ତତ୍ତ୍ଵବିଂ ॥ ୧ ॥

ଏହି ବୃକ୍ଷେର ଶ୍ଵାପା ସକଳ କତକଗୁଲି ତମଙ୍ଗକେ ଆଶ୍ରୟ କରିଯା ଅଧୋଗାମୀ
ହଇଯାଛେ । କତକଗୁଲି ରଜଙ୍ଗକେ ଆଶ୍ରୟ କରିଯା ସମାନ ଭାବେ ଆଛେ ।
କତକଗୁଲି ସତ୍ତ୍ଵଗୁଣକେ ଅବଲମ୍ବନ କରତ ଉର୍କୁଦିକେ ପ୍ରସ୍ତ ହିତେହି । ସକଳ
ଶୁଲିହି ପ୍ରକୃତିର ଶୁଲଗୁଣକେ ପୁଣ୍ଯ ହିତେହି । ଜଡ଼ୀଯ ବିଷୟ ସୁମୁହି ଏହି ଶାଖା-
ଗୁଣର ପରିବାର । ବଟ୍ରୁକ୍ଷେର ନାମ ଏହି ଅଖ୍ୟ-ବୃକ୍ଷର ଜଟା ସକଳ ଅଧୋଭାଗେ
କର୍ମ-କଳାନୁସରନ ଶୂର୍କର ବିଶ୍ଵତ ହିତେହି ॥ ୨ ॥

ଏହି ବୃକ୍ଷେର-ଶ୍ଵାପ ମନୁଷ୍ୟ ଲୋକେ ଅବଗତ ହୋଇବା କଠିନ, ଯେହେତୁ ଇହାର
ଆଦି, ଅନ୍ତ ଓ ଆଶ୍ରୟ ଲକ୍ଷିତ ହୁଏ ନା । ବାସ୍ତବୁ ବିନିଷ୍ଟର ଏହି ବଟ୍ରୁଲ ଅଖ୍ୟ
ଶୁଲକୁ ଅମ୍ବକ ଶତ୍ରୁର ଦ୍ୱାରା ଛେଦ କରିଯା ମତା ବନ୍ଦର ଅବେଳା କରିବା କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ।

ଅଥ ଥିବେନ୍ ସୁବିଜ୍ଞାତ ମୂଳ-
ମନ୍ଦିର ଶତ୍ରେଣ ଦୃଢ଼େନ ଛିହ୍ନା ॥ ୩ ॥
ତତଃ ପଦଃ ତେ ପରିମାର୍ପିତବ୍ୟଃ
ସମ୍ମିଳିତ ଗତା ନ ନିବର୍ତ୍ତି ଭୂଯଃ ।
ତଥେବ ଚାଦ୍ୟଃ ପୁରୁଷଃ ଅପଦେ
ସତଃ ପ୍ରସ୍ତରିତଃ ଅଶ୍ଵତା ପୁରାଣୀ ॥ ୪ ॥
ନିର୍ମାନମୋହା ଜିତ ସଙ୍ଗଦୋଷା
ଅଧ୍ୟାତ୍ମ ନିତ୍ୟା ବିନିରୁତ୍କାମାଃ ।
ଦ୍ଵାଦ୍ସୁ ବିର୍ମୁକ୍ତାଃ ସ୍ଵର୍ଥ ଦ୍ରୁତଃମୁଖେ-
. ଗର୍ଜନ୍ତ୍ୟ ମୁଢାଃ ପଦ ଅବ୍ୟାପନ ତେ ॥ ୫ ॥

ଗ୍ରାମଦିକ୍ଷାଃ ନ ଚ ସଂପ୍ରତିଷ୍ଠା ଆଶ୍ରମଃ କିମାଧାରଃ କୋହରମିତ୍ୟପିବୋପଲଭାତେ ଉତ୍ସାନାଭାବା-
ନିତି ଭାବଃ ॥ ୩ ॥

ସଥା ତଥାରଃ ଭବତୁ ଜୀବ ମାତ୍ର ଦୁଃଖେକ ନିଦାନକୁଞ୍ଚହେଦକଃ ଶତ୍ରଙ୍ଗ ଅନ୍ତରଙ୍ଗ ଜୀବା ତେବେନ୍ ।
ହିହ୍ବା ଏବ ଅତ୍ୟମୁଳତଳହେ ମହାନିଧିବର୍ଷେଷ୍ଟେବ୍ୟ ଇତ୍ୟାହ ଅଥବିତି । ଅସଙ୍ଗୋହତ ଅନ୍ୟାନ୍ୟାତିଃ
ସର୍ବତ୍ରବୈରାଗ୍ୟବିତ ସାବଧ କେନ ଶତ୍ରେଣ କୁଠାରେଣ ଛିହ୍ନା ସତଃ ପୃଥିକ କୃତ୍ୟ ତତ୍ପର୍ଯ୍ୟ ମୁଲଭୂତଃ
ତେବେନ୍ । ସତଃ ମହାନିଧିରିପଃ ବ୍ରଜ ପରିମାର୍ପିତବ୍ୟଃ ମର୍ଦେଷ୍ଟେବ୍ୟ କୀମୁଖଃ ତନତ ଆହ । ସମ୍ମିଳିତ ଗତାଃ
ସତ ପଦଃ ପ୍ରାପ୍ତାଃ ସନ୍ତୋଭୁରୋ ନ ନିବର୍ତ୍ତଣେ ନଚାରତ୍ତେ ଇତ୍ୟାର୍ଥଃ । ଅବେବଣ ଅକାରମାହ ସତ ଏବା
ପୁରାଣୀ ଚିରଭାନୀ ସଂସାର ପ୍ରସ୍ତରିତଃ ଅଶ୍ଵତା ବିଶ୍ଵତା ତଥେବାଦ୍ୟଃ ପୁରୁଷଃ ଅପରେ ଭଜାମୀତି ଭଜ୍ୟା
ଅର୍ଦେଷ୍ଟେବ୍ୟ ବିତ୍ୟାର୍ଥଃ ॥ ୪ ॥

ଭଲ୍ଲକ୍ଷେତ୍ରେ ମନ୍ୟାଃ କୀମୁଖାତ୍ୱା ତେ ପଦଃ ପ୍ରାପ୍ତୁବ୍ରତୀତ୍ୟପେକ୍ଷାରାମାହ ନିର୍ମାନେତି ଅଧ୍ୟାତ୍ମ
ମିତ୍ୟାଃ ଅଧ୍ୟାତ୍ମ ବିଚାରୋ ନିତ୍ୟାନିତ୍ୟ କର୍ତ୍ତ୍ୟୋଦୟେବାଃ ତେପରମାଜ୍ଞାଲୋଚନ ତେପରମାଃ ॥ ୫ ॥

ମେହି ମତ୍ୟ ତଥେ ଅବସ୍ଥିତ ହଇଲେ ତାହା ହଇତେ ଜୀବ ଆର ନିବୃତ୍ତ ହୁବ ନା ।
ମେହି ଆଦ୍ୟ-ପୁରୁଷ ହଇତେଟ ଏହି ଚିରଭାନୀ ସଂସାର ପ୍ରସ୍ତରିତ ଅଶ୍ଵତ ହଇବାହେ ।
ଯଦି ଏହି ପ୍ରସ୍ତରିତ ନିର୍ମିତ ଅଛୁମକାନ କର, ତଥେ ମେହି ଆଦ୍ୟ-ପୁରୁଷରେ ପ୍ରତି
ଅପର୍ତ୍ତି କର ॥ ୩ ॥ ୪ ॥

ଅଭିମାନ ଓ ବୋହ ଶୁନ୍ୟ, ସଙ୍ଗଦୋଷ ରହିତ, ନିତ୍ୟାନିତ୍ୟ ବିଚାର ପରାମର୍ଶ,

ନ ତଢ଼ାମୟତେ ଶୁର୍ଯ୍ୟୋ ନ ଶଶାକୋ ନ ପାଥକଃ ।
ଯକ୍ଷାହୀ ନ ନିବର୍ତ୍ତନେ ତଙ୍କାମ ପରମଂ ମନ ॥ ୬ ॥

ତେଣେମେବ କୀଳପରିତ୍ୟାଗରାମାହ । ନ ତଦିତି ଉକ୍ତ ଶୈତାନି ଛୁପରାଇତଃ ତେଣ
ସମ୍ମାନମିତି ଭାବଃ ତଥାପ ପରମଂ ଧୀର ସର୍ବୋତ୍କଟଃ ଅଜଡ଼ଃ ଅଭୀଜ୍ଞିଯଃ ତେଜଃ ସର୍ବପରାଶକଃ ।
ବର୍ଷାଷ୍ଟଃ ହରିବଂଶେ । “ତେ ପରମ ପରମ ବ୍ରଦ୍ଧ-ମର୍ତ୍ତିଂ ବିଭଜନେ ଜଗଃ । ମନେବ ତଥବଂ ତେଜୋ
ଜାତୁମର୍ହିସି ଭାବତ ।” ଇତି । ନ ତତ୍ତ୍ଵ ଶ୍ରୀହୀ ନ ଚ ଚନ୍ଦ୍ର ତାରକେ ମେମା ବିଜ୍ଞାତୋଭାବି କୁତୋହା-
ମଧ୍ୟଃ । ତଥେବଭାବୁତୁଭୂତାତି ସର୍ବଃ ତମା ଭାସ । ସର୍ବମିଦଃ ବିଭାବି ଇତି ଆତିଭ୍ୟାତ ॥ ୬ ॥

ନିବୃତ୍ତକାମ, ମୁଖ ଦୁଃଖ ଅଭ୍ୟତିବନ୍ଦ ସମ୍ମହ ହିତେ ମୁକ୍ତ ପୁରୁଷ ସକଳ ମେହି ଅବ୍ୟାମ
ପଦ ଲାଭ କରେନ ॥ ୫ ॥

ଶ୍ରୀ, ଚନ୍ଦ୍ର ଓ ଅଧୀ ଆମାର ମେହି ଅବ୍ୟାମଧାମକେ ପ୍ରକାଶ କରିତେ ପାରେ ନା ।
ଆମାର ମେହି ଧାମ ଲାଭ କରିଲେ ଜୀବ ଆର ତାହାର ଆନନ୍ଦଲୀଲାତେ ନିବୃତ୍ତି ହସ
ନା । ମୂଳ ତତ୍ତ୍ଵ ଏହି ସେ ଜୀବେର ଦୁଇଟି ଅବହ୍ଵା ଅର୍ଥାତ୍ ସଂସାର ଓ ମୁକ୍ତି ।
ସଂସାର ମଧ୍ୟରେ ଜୀବ ଦେହଆଭାବିଯାନ ବଣତଃ ଅଜ ସଙ୍ଗ ଲିପ୍ତ । ମୁକ୍ତ ଅବହ୍ଵାର
ଶକ୍ତ ଜୀବ ଆମାର ପରିତ୍ୱାବେର ନିରନ୍ତର ଆସ୍ତାଦକ । ମେହି ଅବହ୍ଵା ଲାଭ କରିତେ
ହିଲେ ସଂସାରହିତ ପୁରୁଷେର ଅସଙ୍ଗ ଶକ୍ତ ହାରା ସଂସାର ରୂପ ଅସ୍ଥି ବୁକ୍କକେ ଛେଦନ
କରା କର୍ତ୍ତବ୍ୟ । ଅଜ ସହଜୀଯ ବନ୍ଧୁତେ ଆସନ୍ତିକେ ସଙ୍ଗ ବଳା ଦାନ । ଅଜ ମଧ୍ୟେ
ଅବହ୍ଵିତ ହିସ୍ତାଓ ଯିନି ଅଜ ସଙ୍ଗ ତ୍ୟାଗେ ସକ୍ଷମ ତାହାର ସ୍ଵଭାବ ନିଶ୍ଚରଣ । ତିନିହିଁ
କେବଳ ନିଶ୍ଚରଣ ଭକ୍ତିଲାଭ କରେନ । ସଂସଙ୍ଗକେଓ ଅସଙ୍ଗ ବଲି; ଅତଏବ ସଂସାରୀ
ଜୀବ ଜଡ଼ାସନ୍ତି ତ୍ୟାଗ ଓ ସଂସଙ୍ଗ ଅର୍ଥାତ୍ ଭକ୍ତ ସଙ୍ଗ ଆସ୍ତର ହାରା ସାଂସାରକେ
ସମ୍ମୁଲେ ଛେଦନ କରିବେ । କେବଳ ସମ୍ମାନ ଲିଙ୍ଗ ଧାରଣ କରିଯା ଯାହାରା ବୈରାଗ୍ୟ
ଆଚରଣ କରେନ, ତାହାଦେର ସଂସାର ନାଶ ହୁଏ ନା । ଇତର ତୃଷ୍ଣା ତ୍ୟାଗ ପୂର୍ବକ
ପରମ ରମରଙ୍ଗ ଘର୍ଜିଲି । ଅବଲବନ କରିଲେ ସଂସାର ନାଶରଙ୍ଗ ମୁକ୍ତିହି ଜୀବେର
ଅବାନ୍ତର ଫଳ ସ୍ଵରୂପ ଉପହିତ ହୁଏ । ଅତଏବ ବ୍ରଦ୍ଧ ଅକ୍ଷୟରେ ଖେ ଭକ୍ତିର
ଉତ୍ପଦେଶ ହିସାବେ ତାହାଇ ମନ୍ଦଲାକାଞ୍ଜଳି ଜୀବେର ଏକମାତ୍ର ପ୍ରମୋଜନ । ପୂର୍ବ
ଅଧ୍ୟାରେ ସମ୍ବନ୍ଧ ଜୀବେର ସଂଶେଷତା ଓ ଭକ୍ତିର ପେବକ ସ୍ଵରୂପ ଶକ୍ତ ଜୀବେର ନିଶ୍ଚ-
ଶକ୍ତା କଥିତ ହିସାବେ । ଏହି ଅଧ୍ୟାରେ ସକଳ ପ୍ରକାର ବୈରାଗ୍ୟର ସଂଶେଷତା
ଏବଂ ଭକ୍ତିର ଆହୁଗତିକ ଫଳରଙ୍ଗ ଇତର ବୈରାଗ୍ୟର ନିଶ୍ଚରଣ ପ୍ରଦିର୍ଘିତ
ହୁଇଲ ॥ ୬ ॥

মৈবৈংশোজীবলোকে জীবস্তুতঃ সন্মাত্তবঃ ।

মনঃ ষষ্ঠানীজ্ঞিয়াণি প্রকৃতিশ্চানিকর্ষিতি ॥ ৭ ॥

শরীরং যদবাপ্নোতি যচ্চাপ্য়েকামতীশ্চরঃ ।

গৃহীতৈতানি সংযাতি বাযুর্গক্ষানিবাশয়াৎ ॥ ৮ ॥

স্তুত্যা সংসারমতিক্রামাঃ স্তুপদগামী জীবঃ কঃ ইতাপেক্ষারামাহ মৈবৈংশ ইতি ।
যছত্ত বারাহে । “স্বাংশকার্যবিভিন্নাংশ ইতি বেধার বিধাতে । বিভিন্নাংশস্তুজীবঃ সাধিতি ।
সন্মাতনে । পিতাঃ সচ বক্ষদশায়ঃ অন এন যষ্ট দেবাঃ তানীজ্ঞিয়াণি প্রকৃতা বুপাধোহিতানি
কর্ষিতি । মৈবৈতানীতি শীঘ্র স্বাভিয়ান্তে গৃহীতাঃ পাদ গলশূলীয়িব কর্থিতি ॥ ৭ ॥

তাঙ্গাকৃত্য কিংকরোভীতাপেক্ষারামাহ । শরীরমিতি বৎ সূল শরীরঃ কৰ্মবশাদবাপ্নোতি
যচ্চ বক্ষাচ শরীরাত্মকামতি নিষ্ঠার্থতি ঈধরঃ দেহেজ্ঞিয়াদি স্বামি জীবঃ তথাঁতত্ত্ব এতানী-
জ্ঞিয়াণি তৃতৃ স্তুল্যঃ সহ গৃহীতেব সংযাতি বাযুর্গক্ষানিবেতি বাযুর্গথা আশয়াৎ গুরুত্বাত্মক
শ্রুতিনামেঃ সকাশাংশুল্পাবয়বেঃ সহ গুরুত্বাত্মক গৃহীতা অব্যাধাতি তত্ত্বিত্যর্থঃ ॥ ৮ ॥

যদি বল জীবের এবস্তুত দ্রুই প্রকার দশা কিম্বপে হয় তবে শুন । আমি
পূর্ণ সচিদানন্দ উগবান । আমার অংশ দ্বিবিধ অর্থাৎ স্বাংশ ও বিভিন্নাংশ ।
স্বাংশ ক্রমে আমি রাম নৃসিংহাদি ক্রমে লীলা করি । বিভিন্নাংশ ক্রমে
আমার নিত্য কিঙ্কর ক্রমে জীবের প্রকাশ । স্বাংশ প্রকাশে আমার অহং
তত্ত্ব সম্পূর্ণ ক্রমে থাকে । বিভিন্নাংশ প্রকাশে আমার পারমেশ্বরী অহং তত্ত্ব
থাকে না । তাহাতে জীবের একটী স্বসিদ্ধ অহংত্ব উদয় হয় । সেই বিভি-
ন্নাংশ-গত-তত্ত্ব-শরণ জীবের ছইটা দশা । মুক্ত দশা ও বক্ষন দশা । উভয়
দশার জীব সন্মাতন অর্থাৎ নিত্য । মুক্ত দশার জীব সম্পূর্ণক্রমে যদাপ্রিয়ত
ও প্রকৃতি সমৃদ্ধ শুন্য । বক্ষ দশার জীব শীর্ষ উপাধি ক্রমে প্রকৃতিহিত মন
ও পঞ্চ বাহেজ্ঞিয় এইক্রমে ছয়টা ইন্দ্রিয়কে স্বকীয় তত্ত্ববোধে আকর্ষণ করিয়া
থাকেন ॥ ৭ ॥

অরণ্যাস্তেইঁযে বক্ষ দশা শেষ হয় এক্রমে নয় । শেষ সূল শরীর জীব
কৰ্মাদ্বারে লাভ করে এবং সমৰ উপর্যুক্ত চইলে পরিভ্রাগ করে । এক
শয়ীর হইতে অন্য শয়ীরে প্রস্তুত কালে সেই শয়ীর সহকীয় কৰ্মবাসনা লইয়া
গিয়া থাকেন । বাযুর্গ ক্রমে গুরুত্বাত্মক গুরুত্ব ক্রমে পুর্ণ চক্রন হইতে গুরুত্ব লইয়া

ଶ୍ରୋଦ୍ରକୁଣ୍ଡଃ ସ୍ପର୍ଶମଳ ରସନଂ ଶ୍ରୀଣମେବଚ ।

ଅର୍ଥିଷ୍ଟାୟ ମନଚାଯଂ ବିଷୟାମୁପସେବତେ ॥ ୯ ॥

୭୯ ଉତ୍କାମମୁଣ୍ଡଃ ହିତଂବାପି ଭୁଙ୍ଗାନଂ ବା ଶୁଣାଵିତଂ ।

ବିମୁଢାନାମୁପଶ୍ଚନ୍ତି ପଶ୍ଚନ୍ତି ଜ୍ଞାନ ଚକ୍ରମଃ ॥ ୧୦ ॥

ସତନ୍ତୋ ଯୋଗିନଶୈନଂ ପଶ୍ଚନ୍ତ୍ୟାଞ୍ଚନ୍ତ୍ୟବହିତଂ ।

ସତନ୍ତୋହପ୍ୟକୃତାଜ୍ଞାନୋ ମୈନଂ ପଶ୍ଚନ୍ତ୍ୟଚେତେମଃ ॥ ୧୧ ॥

- ଅନ୍ତର ଗର୍ବା କିଂକରାତୀତାତ ଆହ । ଶ୍ରୋଦ୍ରମିତି ଶ୍ରୋଦ୍ରାମିତିଜ୍ଞାନାବି ମନଚାଧିଷ୍ଠାତା ଆଶ୍ରିତା ବିଷୟାନ ଶ୍ରୋଦ୍ରାମ ଉପଭୂତେ ॥ ୯ ॥

ନମ୍ବୁ ଯକ୍ଷାଏ ଦେହାନ୍ତିରୁମତି ଯଶ୍ନିନ୍ ଦେହେ ବା ତିଷ୍ଠତି ତତ୍ତ୍ଵିଦ୍ବା ବା ସର୍ବାତ୍ମାଗାନ ଭୁତ୍ତେ
ଇତୋବଂ ବିଶେଷ ନୋପନନ୍ତାମହେ ତତ୍ରାହ । ଉତ୍କାମମୁଣ୍ଡ ଦେହାନ୍ତିରୁମତିଃ ହିତଃ ଦେହାନ୍ତରେ ବର୍ତ୍ତମାନମୁଣ୍ଡ
ବିଷୟାନ ଭୁଙ୍ଗାନମୁଣ୍ଡ ଶୁଣାଵିତ ମିଜ୍ଞାନଦି ସହିତଃ ବିମୁଢା ଅବିବେକିନଃ ଜ୍ଞାନ ଚକ୍ରମୋ
ବିବେକିନଃ ॥ ୧୦ ॥

ତେଚ ବିବେକିନୋ ସତମାନ ଯୋଗିନ ଏବେତାହ ସତନ୍ତ ଇତି ଅକୃତାଜ୍ଞାନୋହପ୍ୟକ
ଚିତ୍ତଃ ॥ ୧୧ ॥

ଅନ୍ୟତ୍ର ଗମନ କରେ, ତତ୍ତ୍ଵପ ଜୀବ ଏକ ସ୍ତୂଲ ଶରୀର ହିତେ ଅନ୍ୟ ସ୍ତୂଲ ଶରୀରେ
ଭୁତ ହୁକ୍ଷ ସହକାରେ ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ସକଳ ଲହିଯା ପ୍ରସାଗ କରେ ॥ ୮ ॥

ଅନ୍ତ ସ୍ତୂଲ ଶରୀର ଲାଭ କରତ ତାହାତେ ଶ୍ରୋଦ୍ର, ଚକ୍ର, ସ୍ପର୍ଶନ, ରସନ, ଭ୍ରାଣ
ପ୍ରଭୃତି ବାହେନ୍ଦ୍ରିୟକେ ଆଶ୍ରୟ କରିଯା ମନେଇ ବିଷୟ ସେବା କରିତେ ଥାକେ ॥ ୯ ॥

ଏଇକ୍ରପ ଜୀବେର ଉତ୍କର୍ମଗ, ହିତି ଓ ଶୁଣ ସନ୍ତୋଗ ମୁଢ଼ିଲୋକେରା ବିବେକ
ସହକାରେ ବିଚାର କରିଯା ଦେଖେ ନା । ଯାହାରା ଶୁଣ ଜ୍ଞାନ ନିଷ୍ଠ ତୋହାରା ଏହି
ଦୟନାଯକ ବିଚାର କରିଯା ଇହାହି ହିତ କରେନ ଯେ ଜୀବେର ବକ୍ଷ ଦୟାତି ଜୀବେର
ପକ୍ଷେ ବଡ଼ାହି କ୍ରେଷ କର ॥ ୧୦ ॥

ସତମାନ ଯୋଗୀ ସକଳ ବକ୍ଷ ଜୀବେର ଏଇକ୍ରପ ଗତି ଆଜ୍ଞା ତରେଇ ଅବହିତ
କରିଯା ଆଲୋଚନା କରେନ । ଅନ୍ତର ଚିତ୍ତ ସତମାନ ଓ ଚିତ୍ତରେ ଆଲୋଚନା
କାର୍ଯ୍ୟରେ ଜୀବାଜ୍ଞାର ତତ୍ତ୍ଵ ଅବଗତ ହୁ ନା ॥ ୧୧ ॥

যদাদিত্য গতং তেজো জগন্তাসয়তেহপ্রিলং ।

যচ্ছ্রমসি বচ্চায়ৌ ততেজো বিক্ষি মাযকং ॥ ১২ ॥

গামাবিশ্ব চ ভূতানি ধারয়াম্যহমোজসা ।

পুষ্টায়ি চৌবধীঃ সর্বাঃ সোমোভূতা ইসায়কঃ ॥ ১৩ ॥

অহং বৈশ্বানরো ভূতা প্রাণিনাং দেহমাণিতঃ ।

প্রাণাপান দমাযুক্তঃ পচায়ান্ম চতুর্বিধং ॥ ১৪ ॥

তদেব জীবসা বক্ষাবহুরাঃ বৎ বৎ প্রাপ্যসম্ভ তত্ত্ব অহমেব স্মৰ্য চক্রান্তুকঃ সম্পূর্ণকোৰীতাহ । যদিতি তিতিঃ আদিতাহিতং তেজ এবোদৰ পর্বতে প্রাতৰুদিতা জীবসা সৃষ্টাঃ সৃষ্ট তোগ সাধনকৰ্ত্ত্ব প্রবর্তনাৰ্থং জগন্তাসয়তে এবং যচ্ছ্রমসি অঘোচ তত্ত্ববিলং মাযকমেব স্মৰ্যাদি সংজ্ঞাহমেব ত্বামীত্যৰ্থঃ । মতেজসএব তত্ত্বিত্তুতি রিতি ভাবঃ ॥ ১২ ॥

গাঃ পৃথীঃ ওজসা ব্য শক্তা আবিশ্ব অধিষ্ঠাত্র অহমেব চৱাচৱাণি ভূতানি ধারয়াবি তথাহমেবায়ুত্তরসমঃ সোমোভূতান্ত্রীজাদোবধীঃ সংবর্জনায়ি ॥ ১৩ ॥

বৈশ্বানরো জঠরানলঃ প্রাণাপানাভ্যাঃ তহুলীপকাভ্যাঃ সহিতঃ চতুর্বিধঃ ভক্ত্যঃ তোজাঃ লেহঃ চৌব্যঃ । ভক্ত্যঃ দষ্টছেদঃ জষ্টচণকাদি । তোজাঃ ওজনাদি । লেহঃ শুড়াদি । চৌব্যঃ ইকুদণ্ডাদি ॥ ১৪ ॥

বদি বল সংসার হিত জীব জড় বতীত আৱ কিছুই আলোচনা কৰিতে সক্ষম হৰ না, তখন তাহার পক্ষে চিনালোচনা কিঙ্কুপে হইবে, তবে শুন । জড় জগতেও আমাৰ চিৎ সক্তা দেবীপ্যমান । তাহাকে অবলম্বন কৰিলে শুক চিৎ প্রাপ্তি ও অড়েৱ নাশ ক্ৰমশই সম্ভব । স্মৰ্য, চক্রে ও অগ্নিতে যে অধিল জগৎ প্ৰকাশক তেজ দেখিতেছ, তাহা আমাৰই তেজ । অপৱেৱ মৱ ॥ ১২ ॥

পৃথিবী মধ্যে প্ৰবেশ কৰতঃ আমি দীৰ্ঘ স্থায়ী সমষ্ট ভূতকে ধাৰণ কৰিতেছি । রংগমন চক্ৰকুপে আমি ব্ৰীহাদি ঔষধী সংবৰ্জন কৰিতেছি ॥ ১৩ ॥

আমি প্ৰাণীদিগেৰ শ্ৰীৱৈষ্ণবীৰে জঠরানলকাপে প্ৰবেশ কৰতঃ প্ৰাণ ও জীৱন বাহু সংযোগে তোক্তা, তোজা, লেহ ও চৌব্য এইকুপ চতুর্বিধ অৱ পাক কৰিব । অতএব আমিই “সর্বং ধৰিদং ব্ৰহ্ম” এই বাক্যাঙ্গসামৰে ব্ৰহ্ম ॥ ১৪ ॥

ସର୍ବସ୍ୟ ଚାହଂ ହନ୍ତି ସଞ୍ଜିବିଷ୍ଟୋ
 ମନ୍ତଃ ଶ୍ଵତ୍ତିଜ୍ଞନ ଅପୋହନକୁ ।
 ବୈଦେଶ ସର୍ବୈରହମେବ ବେଦ୍ୟୋ
 ବେଦାନ୍ତ କୃଦ୍ଵେଦ ବିଦେବ ଚାହଂ ॥ ୧୫ ॥
 ହାବିରୌ ପୁରୁଷୌ ଲୋକେ କ୍ଷରଣ୍ଟାକର ଏବ ଚ ।

ସୈଧେବ ଜର୍ତ୍ତରେ-ଜର୍ତ୍ତରାପ୍ତିରହୁ ତତ୍ତ୍ଵର ସର୍ବସା ଚରାଚରନ୍ତ ହନ୍ତି ସଂନିବିଷ୍ଟୋ ବୁନ୍ଦି ତତ୍ତ୍ଵରାପୋହହମେବ
 ସତଃ ମନୋବୁନ୍ଦି ତତ୍ତ୍ଵାଦେବ ପୂର୍ବାମୁଖ୍ୟତାର୍ଥ ବିଷୟାମୁଖ୍ୟତିର୍ଭାବତି ତଥା ବିଷୟେଜ୍ଞିଯ ଯୋଗଙ୍କ ଜ୍ଞାନକୁ
 ଅପୋହନୁ ଶୁଣି ଜ୍ଞାନରୋପଗମଳ ଭବତୀତି । ଜୀବନ୍ତ ବନ୍ଧୁବହୁଯାଃ ସଂଗ୍ରହକାରତ ମୁଣ୍ଡ । ମୋକ୍ଷାବ-
 ହ୍ୟାଯାଃ ସଂପାଦାଃ ତତ୍ତ୍ଵାପକାରକହମାହ ବୈଦେରିତି ବେଦାନ୍ତାସ ଦ୍ୱାରା ବେଦାନ୍ତକୃଦ୍ଵେଦହମେବ ସତୋ
 ଦୈଦ ବିବ ବେଦାର୍ଥବ୍ୟଜୋହମେବ ମନୋହନୋବେଦାର୍ଥଃ ନଜାନାତୀତାର୍ଥଃ ॥ ୧୫ ॥

ସମ୍ମାଦହମେବ ବେଦବିବ ତତ୍ତ୍ଵାଂ ସର୍ବବେଦାର୍ଥ ନିକର୍ଷଃ ସଂକ୍ଷେପେଣ ତ୍ରୈମି ଶୃଷ୍ଟ ଇତ୍ୟାହ । ହାବିରାବିତି
 ତ୍ରିତିଃ । ଲୋକେ ଚନ୍ଦ୍ରଶ୍ଵର ବନ୍ଧୁଙ୍କାକେ ଜଡ଼ ପ୍ରଗଞ୍ଛିଯୋ ଦ୍ରୋ ପୁରୁଷୌ ଚେତନୋନ୍ତଃ କୌ ତାତ
 ଆହ । କ୍ଷରଃ ସ୍ଵରପାଂକ୍ରତି ବିଚାତୋ ଭବତୀତିକବୋଜୀବଃ ସ ସରପାଂକ୍ରତିତି: କ୍ଷରଃ ବ୍ରକ୍ଷେବ ।
 ଏତତୈ ତତ୍କରାଂଗାର୍ମି ତ୍ରାଙ୍ଗଣ ବିବିଦିବିଷ୍ଟାତି କ୍ଷତେ: । ଅକ୍ଷରଃ ବ୍ରକ୍ଷ ପରମଃ ଇତି ଶ୍ଵେତଶ ଅକ୍ଷର

ଆମି ସର୍ବଜୀବେର ହଦୟେ ଝିଖର ଝାପେ ଅବଶ୍ଥିତ । ଆମା ହଇତେଇ ଜୀବେର
 କର୍ମ ଫଳାମୁଦ୍ଦାରେ ଶୁତିଜ୍ଞାନ ଓ ସ୍ଵତିଜ୍ଞାନେର ଅପଗତି ଘଟିଯା ଥାକେ । ଅତ୍ୟବ
 ଆମି କେବଳ ଜଗଦ୍ୟାପୀତ୍ରକ ମାତ୍ର ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ଜୀବ ହଦୟଶ୍ଵିତ କର୍ମ , ଫଳାମ୍ଭା
 ପରମାମ୍ଭାଓ ବଟେ । କେବଳ ବ୍ରକ୍ଷ ବା ପରମାମ୍ଭା ଝାପେଇ ଜୀବେର ଉପାନ୍ତ ନାହିଁ ; କିନ୍ତୁ
 ଜୀବେର ନିତ୍ୟ ମନ୍ତ୍ରଙ୍କ ବିଧାତା ସରପ ଜୀବେର ଉପଦେଷ୍ଟା । ଆମି ସର୍ବ ବେଦ ବେଦ୍ୟ
 ଭଗବାନ । ସମସ୍ତ ବେଦାନ୍ତ କର୍ତ୍ତା ଏବଂ ବେଦାନ୍ତବିବ । ଅତ୍ୟବ ସର୍ବଜୀବେର ମନ୍ତ୍ରଙ୍କ
 - ମାଧ୍ୟମ ଜନ୍ମ ପ୍ରକୃତି-ଗତ ବ୍ରକ୍ଷ, ଜୀବେର ହଦୟଗତ ଝିଖର ବା ପରମାମ୍ଭା ଏବଂ ପର-
 ମାର୍ଥାମାତା ଭଗବାନ୍ତ ଏବର୍ଭୁତ ତ୍ରିବିଦି ପ୍ରକାଶ ଦ୍ୱାରା ଆମି ବ୍ରକ୍ଷ, ଜୀବେର ଉକ୍ତାର
 କର୍ତ୍ତା । ॥ ୧୫ ॥

ସଦିବଳ ସେ ପ୍ରକୃତି ଏକ ଇହା ବୁଦ୍ଧିଲାମ, କିନ୍ତୁ ଚିତ୍ତଗ୍ରହ ସରପ ପୁରୁଷ କର୍ତ୍ତ
 ଶୁଣି ତହା ବୁଦ୍ଧିତେ ପାରିନା, ତବେ ଶୁଣ । ସମସ୍ତଃ ଲୋକେ ଦୁଇଟା ବହି ପୁରୁଷ ନାହିଁ ।

କ୍ଷରଃ ସର୍ବାଣିଭୂତାନି କୁଟସ୍ଥୋହକ୍ଷରଉଚ୍ୟତେ ॥ ୧୬ ॥

ଉତ୍ତମଃ ପୁରୁଷ୍ଟୁଣ୍ୟଃ ପରମାଞ୍ଜେ ତୁଯାହୁତଃ ।

ଯୋ ଲୋକ ତ୍ୟଗବିଶ୍ୟବିଭର୍ତ୍ତ୍ୟବ୍ୟୟ ଈଶ୍ୱରଃ ॥ ୧୭ ॥

ଶଦେଃ ବ୍ରକ୍ଷବାଚକ ଏବଦୃଷ୍ଟଃ । କ୍ଷରାକ୍ଷରଯୋରସଂ ପୁନ ବିଶୁଦ୍ଧତି ସର୍ବାଣି ଭୂତାନି ଏକୋଜୀବ ଏବ ଅନ୍ତାଯ ବିଦ୍ୟା ସର୍ବଗ ବିଚ୍ଛାତଃ ସନ୍ କର୍ମପରତ୍ସ୍ମଃ ସମଟୋଜକେ । ବ୍ରକ୍ଷାଦି ହାବରାତ୍ରାନି ଭୂତାନି ଭ୍ରତୀତାର୍ଥଃ । ଜୀଜୀବା ଏକବଚନ । ଦିତୀୟ ପୁରୁଷୋହକ୍ଷରଉତ୍କୁଟ୍ଟ ଏକେବୈବ । ସରପେନାବିଚ୍ଛାତିମତୀ ସର୍ବ କାଳବ୍ୟାପୀ । ଏକରାଗତ୍ୟାତ୍ମ ସଃ କାଳବ୍ୟାପୀ ସକୁଟ୍ଟ ଇତ୍ୟମରଃ ॥ ୧୬ ॥

ଜ୍ଞାନିଭିକ୍ଷିପାସାଂ ବ୍ରଜୋଦ୍ଧୁ । ଯୋଗିଭିରପାସାଂ ପରମାଞ୍ଜାନ ମାହ ଉତ୍ତମ ଇତି ତୁ ଶକ୍ତଃ ପୁରୁଷୈ ଶିଷ୍ଟାଦୋତକଃ । ଜ୍ଞାନିଭାକ୍ଷାଧିକେ । ଯୋଗିତୁପାସକ ବୈଶିଷ୍ଟାଦେବୋପାସାବୈଶିଷ୍ଟଃ ଚ ଲଭାତେ । ପରମାଞ୍ଜାତତ୍ସ୍ଵେବ ଦର୍ଶଯତି ସ ଈଶ୍ୱରଃ ଈଶଗଣୀଲଃ ଅବ୍ୟାୟୋ ନିର୍ବିକାର ଏବସନ୍ ଲୋକତ୍ୟଃ କୃତ୍ସମା-
ବିଶ୍ୟ ବିଭର୍ତ୍ତି ଧାରଯତି ପାଲଯତି ଚ ॥ ୧୭ ॥

ତାହାଦେର ନାମ କ୍ଷର ଓ ଅକ୍ଷର । ବିଭିନ୍ନାଂଶ ଗତ ଚିତନ୍ତ କ୍ରମ ଜୀବଇ କ୍ଷର ପୁରୁଷ ।
ସ୍ଵରକ୍ରମ ହିତେ କ୍ଷରଗ ଶୀଳ ତଟିଷ୍ଠ ସ୍ଵଭାବ ବଣ୍ଟଃ ଜୀବକେ କ୍ଷର ପୁରୁଷ ବଲା ଯାଏ ।
ସ୍ଵରକ୍ରମ ହିତେ ଯୀହାର କର୍ତ୍ତନ କ୍ଷରଗ ହୁଏ ନା ଏକପ ସ୍ଵାଂଶ ତରୁଇ ଅକ୍ଷର ପୁରୁଷ ।
ଅକ୍ଷର ପୁରୁଷର ଅନ୍ତ ନାମ କୃତିଷ୍ଠ ପୁରୁଷ । ସେଇକୃତିଷ୍ଠ ଅକ୍ଷର ପୁରୁଷର ତିନାଙ୍କାର
ପ୍ରକାଶ । ଜଗଂ ସୃଷ୍ଟି ହିଲେ ତାହାତେ ସର୍ବବ୍ୟାପୀତ ସଜ୍ଜା ସ୍ଵରପେ ଏବଂ ତାହାର
ସମ୍ମିଳିତ ଧର୍ମରେ ବିପରୀତ ଅବହ୍ଵାନ ଯେ ଅକ୍ଷର ପୁରୁଷ ଲଙ୍ଘିତ ହନ, ତିନି ବ୍ରକ୍ଷ ।
ଅତେବ ବ୍ରକ୍ଷ ଜଗଂ ସମ୍ବନ୍ଧି ତରୁ ବିଶେଷ । ସ୍ଵତତ୍ତ୍ଵ ତରୁ ନନ । ଜଗତେ ଚିତ୍ ସ୍ଵରକ୍ରମ
ଜୀବ ସକଳକେ ଆଶ୍ରଯ ଦିଲ୍ଲା ଯେ ପ୍ରକାଶ କିମ୍ବିଷ ପରିମାଣେ ଶୁଦ୍ଧ ଚିତ୍ତଦେର ପ୍ରକା-
ଶକ ହୁଏ, ତାହାଇ ପରମାଞ୍ଜା । ତିନିଓ ଜଗଂ ସମ୍ବନ୍ଧି ତରୁ ବିଶେଷ । ସ୍ଵତତ୍ତ୍ଵ-
ନନ ॥ ୧୬ ॥

ଶେଇ ପରମାଞ୍ଜା କ୍ରମ ଦିତୀୟ ଅକ୍ଷର ପୁରୁଷ ସାମାନ୍ୟତଃ ଅକ୍ଷର ପୁରୁଷ କ୍ରମ ବ୍ରକ୍ଷ
ଅଂଶେକା ଉତ୍ତମ । ତିନିଇ ଈଶ୍ୱର ତରୁ ଲୋକ ତ୍ରୈ ପ୍ରବିଷ୍ଟ ହିଲ୍ଲା ଭର୍ତ୍ତା ସ୍ଵରକ୍ରମ
ବିରାଙ୍ଗନାନ ॥ ୧୭ ॥

ସମ୍ମାନ କରିବାତୀତୋହିତକରାନ୍ତପିଚୋତ୍ତମଃ ।

ଅତୋହିତିଲୋକେ ବେଦେଚ ପ୍ରଥିତଃ ପୁରୁଷୋତ୍ତମଃ ॥୧୮॥

ସେଗିଭିନ୍ନପାଇଂ ପରମାଜ୍ଞାନ ମୁକ୍ତଃ । ଭକ୍ତିରପାଇଁ ଭଗବନ୍ତଃ ବଦଳ ଭଗବବୈହପି ଅଙ୍ଗକୃକସଙ୍ଗ-
ପତ୍ର ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଇତି ନାମବ୍ୟାଚକ୍ଷାଣଃ ସର୍ବୋତ୍କୟରାହ । ସମ୍ମାଦିତି କ୍ଷରଃ ପୁରୁଷଃ ଜୀବାଜ୍ଞାନଃ
ଅତୀତ: ଅକ୍ଷରାଂ ପୁରୁଷାଂ ବ୍ରକ୍ଷତୁ ଉତ୍ତମଃ ଅବିକାରାଂ ପରମାଜ୍ଞାନଃ ପ୍ରକରନାପ୍ରାତମଃ । “ଯୋଗିନୀ-
ଅପିସର୍ବେଷାଂ ମନ୍ଦାତେନାଶ୍ରାନ୍ତମା । ଶ୍ରଦ୍ଧାନାନ୍ ଭଜତେଯୋମାଽ ସମେୟୁଜ୍ଞ ତଥୋତ୍ତମଃ ।” ଇତି
ଉପାସକବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟାଦେଵୋପାଦା ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟାଲାଭାଂ ଚକାରାଙ୍ଗବତୋ ବୈକୁଞ୍ଜନାଥାଦେଃ ସକାଶାଦପି ।
“ଏତେଚଶକାଳାଃ ପୁଃ ସଃ କୃଷ୍ଣ ଭଗବାନ୍ ସରଃ” ଇତି ମୁତୋତ୍ତେ ରହୁତମଃ । ଅତ୍ର
ଦ୍ୱାପୋକମେବ ସଚିଦାନନ୍ଦ ସକଗଃ: ବନ୍ତ ବ୍ରକ୍ଷ ପରମାଜ୍ଞା ଭଗବନ୍ ଶକ୍ରେତୁଚାତେ ନତୁ ବନ୍ତଃ
ସର୍ବିତଃ: କୋହପି ଭେଦୋହପି ସରଗନ୍ଧୟାଭାବାଦିତି ବଟ୍ଟକ୍ଷକୋତ୍ତେ: । ତଦପିତତତ୍ତ୍ଵ-
ପାଦକାରାଂ ସାଧନତଃ ଫଳତତ୍ତ୍ଵଦେ ଦର୍ଶନାଂ ଭେଦ ଇବ ଆବତ୍ରିଯତେ । ତୁଥାହି ବ୍ରକ୍ଷ ପରମାଜ୍ଞା
ଭଗବତ୍ତପାଦକାନାଂ ଜ୍ଞମେଣ ତତ୍ତ୍ଵ ପ୍ରାଣି ସାଧନଃ ଜ୍ଞାନ ଯୋଗୋ ଭକ୍ତିଚିନ୍ତନ ଫଳକ ଜ୍ଞାନଯୋଗରୋର୍ବନ୍ଧତୋ
ଯୋକ୍ଷ ଏବ ଭକ୍ତେଷ୍ଟ ପ୍ରେମବନ୍ ପାର୍ଯ୍ୟତ୍ତକ ତତ୍ତ୍ଵ ଭକ୍ତାବିନା ଜ୍ଞାନ ଯୋଗାଭାବଃ “ଦୈକ୍ଷର୍ମ ମପାଚ୍ଛାତଭାବ
ବର୍ଜିତଃ ନ ଶୋଭତ” ଇତି “ପୁରେହ ଭୂମନ୍ ବହବୋପି ଯୋଗିନଃ” ଇତାଦି ଦର୍ଶନାଂ ନ ମୋକ୍ଷ ଇତି ।
ବ୍ରକୋପାସକୈଃ ପରମାଜ୍ଞାପାଦକୈ: ସମ୍ମାଧକ ସିଦ୍ଧାର୍ଥ: ଭଗବତୋ ଭକ୍ତିରବଶାଂ କର୍ତ୍ତ୍ଵବାର ଭଗବତ୍ତ-
ପାଦକୈକ୍ଷ୍ୱମାଧା ଫଳ ସିଦ୍ଧାର୍ଥ ନ ବ୍ରକୋପାସନାଲାପି ପରମାଜ୍ଞାପାଦନ ତ୍ରିଯତେ । “ନ ଜ୍ଞାନଃ
ନ ଚବୈରାଗ୍ୟଃ ପ୍ରାୟଃ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଭବେଦିହିତି ।” “ସବ୍ରକ୍ଷଭି ସତ୍ତପନ ଜ୍ଞାନବୈରାଗ୍ୟତତ୍ତ୍ଵଃ” ଇତାଦି
“ସର୍ବ: ମନ୍ତ୍ରି ଯୋଗେନ ମନ୍ତ୍ରକୋଳିତେହଙ୍ଗେ । ସର୍ଗାପର୍ବମନ୍ଦାମ କଥିଦିପିବାଷ୍ଟି” ଇତି ।
“ସାବୈମାଧନ ମପତି: ପୁରୁଷାର୍ଥ ଚତୁର୍ଥେ । ତୟାବିନା ତଦାପ୍ରୋତିମରୋନାରାଯଣାଶ୍ରମଃ ।” ଇତାଦି
ବଚନେତ୍ୟ: । ଅତ୍ରଏବ ଭଗବତ୍ତପାଦନାଯା ସର୍ଗାପରଗ ପ୍ରେମାଦୀନି ସର୍ବ ଫଳାତ୍ମେ ଲକ୍ଷ୍ମି ଶକାନ୍ତେ ।
ବ୍ରକୋପାସନରାତ୍ର ନଦେଶାଦୀନି ଇତାତ ଏବ ବ୍ରକ୍ଷ ପରମାଜ୍ଞାଭାବଃ ଭଗବତ୍ତକର୍ତ୍ତବ୍ୟ: ଖଲୁ ଅଭେଦେହ-
ପୁରୁଷାତେ ସର୍ପି ତେଜସ୍ଵେନାଭେଦେହପି ଜ୍ୟୋତି ଦୀପାତ୍ମିପୁଞ୍ଜେଷୁ ମଧ୍ୟେ ଶ୍ରୀତାମାର୍ତ୍ତିକରାଙ୍କେତୋରଥିପୁଞ୍ଜେ
ଏବ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଉଚ୍ୟାତେ ତତ୍ତ୍ଵାପି ଭୁଗବତ: ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣା ତୁ ପରମ ଏବୋକର୍ତ୍ତବ୍ୟ: ସଥା ଅଗ୍ରିପୁଞ୍ଜେ ଦପି ହର୍ଯ୍ୟାସା ।
ସେଇ ବ୍ରକୋପାସନା ପରିଗାକତୋଳଭୋ । ନିର୍ବାନ ମୋଙ୍କଃ କହେଇ ତୋହିପାଦବକ ଜରମକାହିବୋ ।
ଶାହପାପିଭୋଦତଃ ଇତି । ଅତ୍ରଏବ ବ୍ରକ୍ଷାହି ପ୍ରତିଷ୍ଠାହ ମିତାତ୍ର ସଥାବଦେବ ବାଧ୍ୟାତଃ ଶ୍ରୀଦ୍ଵାରା
ଚରଣଃ ଶ୍ରୀମୃଦ୍ଭବ ସରସତୀ ପାଦୈରପି । “ଚିଦାନନ୍ଦାକାରଂ ଅଲଦରଚିଦାରଂ ଶ୍ରତିଗିରାଂ ବ୍ରଜ୍ଜୀପଂ-

ତୃତୀୟ ଏବଂ ସର୍ବୋତ୍କୃଷ୍ଟ ଅକ୍ଷର ପୁରୁଷେର ନାମ ଭଗବାନ । ଆମି ସେଇ ଭଗ-
ବନ୍ତବ୍ୟ । ଆମି କ୍ଷର ପୁରୁଷ ଜୀବ ହଇତେ ଅତୀତ । ଆକ୍ଷର ପୁରୁଷ ବ୍ରକ୍ଷ ଓ ପରମାଜ୍ଞା
ହଟିତେ ଉତ୍ତମ । ଅତ୍ର ଏହି ଲୋକେ ମନେଦେ ଆମାକେ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ବଳିଷ୍ଠା ଉତ୍କି-

ଯୋ ମାଘେ ମସମ୍ବୂଜୋ ଜାନାତି ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ।
ସ ସର୍ବବିଷ୍ଣୁଜତି ମାଃ ସର୍ବଭାବେନ ଭାରତ ॥ ୧୯ ॥
ଇତି ଗୁହ୍ୟତମଂ ଶାନ୍ତମିଦମୁକ୍ତଂ ଯମାନନ୍ଦ ! ।

ହାରଂ ଭ୍ରମଜଳଧିପାରଂ କୃତଧିରାଂ । ୦ ବିହୁଃ ଭୂଭାରଂ ବିଦ୍ୱଦ୍ଵଦ୍ଵତାରଂ ମୁହୁରହୋ ବାରଂ ବାରଂ ଭଜତ
କୁଞ୍ଚଲାରୁଷ କୃତିନଃ ।” ଇତି । “ବଂଶୀବିଭୂଷିତ କରାନ୍ତବନୀରଦ୍ଵାଭାବ ପୀତାଦ୍ଵାରା ଦରଶ ବିଦ୍ୱକଳା-
ଧରୋଠାଂ । ପୂର୍ବେଳୁ ଶୁଦ୍ଧର ମୁଖ୍ୟର ବିଦ୍ୱନେତାଂ କୃକାଂ ପରଃ କିମଗିତତ୍ର ମହଃ ନଜାନେ”
ଇତି । “ଅମାଗତୋଥପିନିମୀତଃ କୃକ ମାହାର୍ଯ୍ୟ ମଙ୍ଗୁତଃ । ନଶ୍ଚୁ ବନ୍ତି ଯେ ମୋତୁଃ ତେ ମୁଢ଼ା ନିରଗଂ
ଗତଃ ।” ଇତ୍ତାଙ୍କବନ୍ତି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ସକୋରକର୍ମ ଏବ ବାବହାପିତଃ ଇତ୍ୟତଃ । ହୌଇମୋ ଇତ୍ୟାଦି
ଶ୍ରୋକତ୍ରସ୍ତ୍ରୀମ୍ଭୂତି ବାଧ୍ୟାଯାମମ୍ୟାଃ ଅଭାସ୍ୟା ନାବିକର୍ତ୍ତବ୍ୟା ନମୋହନ୍ତ କେବଳ ବିନ୍ଦାଃ ॥ ୧୮ ॥

ନରେତରିଙ୍ଗୁର୍ଯ୍ୟା ବାବହାପିତେଥପାର୍ଥେ ବାଦିନୋ ବିଦୁଷ ଏବ ତ ଏ ବିବଦ୍ଧତାଂ ତେ ମନ୍ଦାରାମୋହିତାଃ
ସାଧୁତ୍ୱ ନ ମୁହ୍ୟତୀତାଃ ହେ ମାନିତି । ଅମଃ ମୃଦୁଃ ବାଦିନାଃ ବାଦିରପ୍ରାପ୍ତ ମଂମୋହଃ । ମେବୁ
ସର୍ବବିନ୍ଦ ଅନଧିତଃ ଶାନ୍ତୋଥପି ସତ୍ରବ ସର୍ବ ଶାନ୍ତାର୍ଥତ୍ସଜ୍ଜ । ତଦନ୍ୟଃ କିଳାଦୀତାଧ୍ୟାପିତ ସର୍ବ
ଶାନ୍ତୋଥପି ମଂମୁଚଃ ମମାଙ୍ଗମୁର୍ଦ୍ଧ ଏବେତି ଭାବଃ ତଥା ଯ ଏବଂ ଜାନାତି ସାଏବ ମାଃ ସର୍ବତୋଭାବେନ
ଭଜତି ତଦନ୍ୟୋଭଜନ୍ତପି ନମାଃ ଭଜତୀତ୍ୟର୍ଥଃ ॥ ୧୯ ॥

କରେ । ଅତଏବ ଇହାଇ ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ବଲିଯା ଜାନିବେ ଯେ କ୍ଷର ଓ ଅକ୍ଷର ଏହି ଛୁଟୀ
ପୁରୁଷ । ଅକ୍ଷର ପୁରୁଷେର ତିଳଟୀ ପ୍ରକାଶ । ସାମାନ୍ୟ ପ୍ରକାଶ ବ୍ରଜ, ଉତ୍ତମ ପ୍ରକାଶ
ପରମାତ୍ମା ଓ ସର୍ବୋତ୍ତମ ପ୍ରକାଶ ଭଗବାନ ॥ ୧୮ ॥

ଯିନି ନାନା ମତବାଦ ଦ୍ୱାରା ମୋହ ପ୍ରାପ୍ତ ନା ହଇଯା ଆମାର ଏହି ସଜ୍ଜିଦାନନ୍ଦ
ସ୍ଵରପକେ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ତତ୍ତ୍ଵ ବଲିଯା ଜାନେନ, ତିନିଇ ସର୍ବବିନ୍ଦ ଏବଂ ତିନି ସର୍ବଭାବେ
ଆମାକେ ଭଜନା କରିତେ ସନ୍ତ୍ରମ ॥ ୧୯ ॥

ହେ ଅନନ୍ଦ ! ଏହିପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଯୋଗଟୀ ସର୍ବଗୁହ୍ୟତମ ଶାନ୍ତ । ଇହା ଅବଗତ
ହେଇଲେ ବୁଦ୍ଧିମାନ ଜୀବ କୃତ କୃତ୍ୟ ହୁଏ । ହେ ଭାରତ ! ଏହି ଯୋଗ ଅବଗତ
ହେଇଲେ ଭକ୍ତିର ଅୂତ୍ତର ଗତ ଓ ବିଷୟ ଗତ, ମମନ୍ତ୍ର କର୍ଯ୍ୟ ଦୂର ହୁଏ । ଭକ୍ତି ଏକଟୀ
ବୃତ୍ତି ବିଶେଷ । ତାହାର ଶୁଦ୍ଧର କ୍ରିୟା ସମ୍ପାଦନାର୍ଥେ ତାହାର ଆଶ୍ୟ ଯେ ଜୀବ
ତାହାର ଶ୍ରୀମଦ୍ଭଗବତା ଓ ବିର୍ଦ୍ଦ୍ଧୀ ଯେ ଭଗବାନ ତାହାର ପୂର୍ଣ୍ଣ ଆବିର୍ଭାବ ଏହି ଛୁଟୀ
ନିତାନ୍ତ ଆବଶ୍ୟକ । ଭଗବତ୍ତବେ ସେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବ୍ରଜ ବୁଦ୍ଧି ବା ପରମାତ୍ମା ବୁଦ୍ଧି ଥାକେ

ଏତୁକୁ ବୁଦ୍ଧିମାନ୍ ଆଂ କୃତକୃତ୍ୟଚ ଭାରତ ! ॥ ୨୦ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମହାଭାରତେ ଶତମାହାଶ୍ୟାଂସଂହିତାଯାଃ ବୈଯାସି-
କ୍ୟାଂ, ଭୀଷ୍ମପର୍ବତି ଶ୍ରୀଭଗବନ୍ଦୀ ତାସ୍ତପନିଷତ୍ସ୍ଵାକ୍ଷର ବିଦ୍ୟାଯାଃ-
ଯୋଗଶାସ୍ତ୍ରେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣାର୍ଜୁନ ସମ୍ବାଦେ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଯୋଗୋନାମ
ପଞ୍ଚଦଶୋହଧ୍ୟାଯଃ ॥

ଅଧ୍ୟାତ୍ମମୂଳମନ୍ତ୍ରର ଅଧ୍ୟାତ୍ମମୂଳମନ୍ତ୍ରର
ଅଧ୍ୟାତ୍ମମୂଳମନ୍ତ୍ରର ଅଧ୍ୟାତ୍ମମୂଳମନ୍ତ୍ରର ॥ ୨୦ ॥

ଜଡ଼ଚୈତନ୍ୟ ବର୍ଗନାଃ ବିବୃତଃ କୁର୍ବତାକୃତଃ ।

କୃତ ଏବ ମହୋତ୍କର୍ଷ ଇତାଧ୍ୟାତ୍ମମ ଇତିତଃ ॥

ଇତି ସାରାଧ୍ୟ ବର୍ଷିଣାଃ ହର୍ଷିଣାଃ ଭଙ୍ଗଚେତ୍ସାଃ ।

ଗୀତାମୟଃ ପଞ୍ଚଦଶଃ ସମ୍ଭତଃ ସମ୍ଭତଃ ସତାଃ ।

ମେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବିଶ୍ଵକ୍ରିୟା କରିବା ଲାଭ କରେନା । ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ବୁଦ୍ଧି ହଇଲେଇ ଭକ୍ତି
ବିଶ୍ଵକ୍ରିୟା ଭାବେ ପରିଚାଲିତ ହୁଏ ॥ ୨୦ ॥

ଜଡ଼ ଓ ଚୈତନ୍ୟର ପାର୍ଥକ୍ୟ ଏବଂ ଚୈତନ୍ୟ
ତଥ୍ବରପ୍ରକାଶ-ଭେଦ-ବିଚାର ଏହି
ଅଧ୍ୟାତ୍ମେ ଲକ୍ଷିତ ହୁଏ ।

ଇତି ପଞ୍ଚଦଶ ଅଧ୍ୟାତ୍ମ ।

ଶୋଭଶୋହଧ୍ୟାଯঃ ।

—*—

ଶ୍ରୀଭଗବାନୁବାଚ ।

ଅଭୟଂ ସତ୍ତ୍ଵ ସଂଶୁଦ୍ଧିଜୀବୀନ ଯୋଗ ବ୍ୟବହିତିଃ ।
ଦାନଂ ଦମଶ୍ଚ ସଙ୍କଳ ସ୍ଵାଧ୍ୟାଯ ସ୍ତପ ଆଜ୍ଞାବଂ ॥ ୧ ॥
ଅହିଂସାସତ୍ୟମକ୍ରୋଧ ସ୍ତ୍ୟାଗଃ ଶାନ୍ତିରପୈଶୁନଂ ।
ଦୟାଭ୍ରତେଷଲୋଲୁପ୍ତଂ ମାର୍ଦ୍ଦବଂ ତ୍ରୀରଚାପଲଂ ॥ ୨ ॥

ଶୋଭଶୋହ ସମ୍ପଦଃ ଦୈବୀ ମାତ୍ରମିମପବର୍ଣ୍ଣର୍ଥ ।

ମର୍ମକ ବିବିଧ ଦୈବ ମାତ୍ରରଂ ପ୍ରଭୁରକ୍ଷୟାଂ ।

ଆମ୍ବରାଧାଯେ ଉର୍କୁ ମୂଳ ସଥଃ ଶାଖ ମିଠ୍ୟାଦିନା ବର୍ଣ୍ଣିତୀ ସାମାଜିକ ବ୍ୟକ୍ତିଗତି କଥାରେ କଥାନି ମର୍ମତାନି ଇତ୍ୟମୁଦ୍ରତାନ୍ତିରଧାଯେତ୍ସ୍ୟ ବିବିଧାନି ମୋଚକାନି ବର୍କକାନିକ ଫଳାନି ବର୍ଣ୍ଣିବାନ୍ ଅଥମଃ ମୋଚକାନାହ ଅଭ୍ୟରିତି ତିତିଃ । ତାଙ୍କ ପୁର କଳାଦିକ ଏକାକୀ ନିଜ'ନେବଳେ କଥଃ ଜୀବ-ଶାନ୍ତିଭିତ୍ତି ଭୁରାହିତ୍ୟମଭରଂ । ସବୁ ସଂଶୁଦ୍ଧିଃ ଚିତ୍ ପ୍ରସାଦଃ । ଜ୍ଞାନ ଯୋଗ ଜ୍ଞାନୋପାରେ ଅଭାବି-ଛାନ୍ତେ ବାବହିତିଃ ପରିନିଷ୍ଠାଦାନଂ ସଭୋଜାସ୍ୟାନ୍ତଦେଃ ସ୍ଵର୍ଣ୍ଣଚିତ୍ ସଂବିଭାଗଃ । ଦମୋଦାହୋତ୍ତ୍ରିର ସଂସରଃ । ସଜ୍ଜା ଦୈବ ପୂଜା । ସାଧାର ବେଦପାଠଃ । ଆଦୀନି ଶାତୀନି ॥ ୧ ॥

ଜ୍ଞାଗଃ ପୁରକଳାଦିୟ ମୁତ୍ତାତ୍ତାଗଃ ଅଲୋଲୁପସ୍ତଂମୋଭାଭାବଃ ॥ ୨ ॥

ଏଥନ ତୋହାର ଘନେ ଏକପ ସଂଶୟ ହିତେ ପାରେ ଯେ ସର୍ବ ଶାନ୍ତିରେ ସାହିକ
ଧର୍ମଚରଣ ପୂର୍ବକ ଜ୍ଞାନ ଲାଭେର ବ୍ୟବସ୍ଥା ଆଛେ, ତାହାର ତତ୍ତ୍ଵ କି? ମେହି ସଂଶୟ ଦୂର
କରିବାର ଅଭିପ୍ରାୟେ ଆମି ବଲିତେଛି ଯେ ସଂସାର ଜୀବ ଅଶ୍ଵଥ ବୁକ୍କେର ଛଇଟା ଫଳ
ଆଛେ । ଏକଟା ଫଳ ଜୀବେର ଗାଢ଼ ବନ୍ଧ-ସାଧକ ଏବଂ ଏକଟା ଫଳ ସଂସାର ମୁକ୍ତି
ଅନକ । ଜୀବ ଉକ୍ତ ସର୍ବ ମସ । ବନ୍ଧ ଦଶାନ୍ତି ତାହାର ଶୁଦ୍ଧ ଦୀର୍ଘଟା ଶୁଣୀଭୂତ
ହିଇଥାଏ । ସବୁ ସଂଶୁଦ୍ଧିଇ ଜୀବେର ପକ୍ଷେ ଅଭୟ । ସବୁ ସଂଶୁଦ୍ଧିର ଅଭିପ୍ରାୟେ ଶାନ୍ତ
ସକଳ ଜୀବିନ ଯୋଗେର ବାବହା କରିଗାହେ । ସବୁ ସଂଶୁଦ୍ଧିର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟେ ଯେ ସକଳ
କର୍ମେର ବ୍ୟବସ୍ଥା ହିଇଥାଏ, ମେହି ସକଳି ଦୈବୀ ସମ୍ପଦ । ଯେ ସକଳ କାର୍ଯ୍ୟ ହାରା

ତେজଃ କ୍ଷମା ଧୃତିଃ ଶୌଚ ମହୋହୋ ନାତିଶୀନିତା ।

ଭବନ୍ତିସମ୍ପଦଂ ଦୈବୀମତି ଜାତନ୍ତ୍ର ଭାରତ ! ॥ ୩ ॥

ଦଙ୍ଗୋ ଦର୍ଶ୍ଣିତିମାନଶ୍ଚ କ୍ରୋଧଃ ପାରମ୍ୟଘେବ ଚ ।

ଅଞ୍ଜାନଃ ଚାତି ଜାତନ୍ତ୍ର ପାଥ୍ ! ସମ୍ପଦ ଆଶ୍ଵରୀଃ ॥ ୪ ॥

ଦୈବୀସମ୍ପଦିମୋକ୍ଷା ଯ ନିବନ୍ଧାୟାନ୍ତ୍ରମିତା ।

ଆ ଶୁଚଃ ସମ୍ପଦଂ ଦୈବୀ ମତିଜାତୋଽସିପାଣ୍ଡବ ! ॥ ୫ ॥

ଏତାନିଷତ୍ତବିଶ୍ଵତି ରତ୍ୟାନୀବିଦୈବୀଃ ସାହିକୀଃ ସମ୍ପଦ ମତିନକ୍ୟ ଜାତମଃ ସାହିକାଃ ସମ୍ପଦଃ ଆଶି ବାଞ୍ଛକେକଣେ ଜୟଲକ୍ଷତଃ ପୁଣ୍ୟଭବତି ॥ ୩ ॥

ବ୍ୟକ୍ତକାନି କଳାନାହ । ଦର୍ଶଃ ସମାଧାର୍ଶିକହେପି ଗାର୍ହିକତ ପ୍ରଗାପନଃ । ଦର୍ଶ୍ଣ ଧନବିଦାଦି ହେତୁକୋର୍ବର୍ତ୍ତଃ । ୦ ଅଭିମାନୋହନ୍ୟକୃତ ସଂମାନନାକାଞ୍ଜିତଃ କଲତ୍ପୁତ୍ରାଦିଦ୍ୱାସଜ୍ଞର୍ବା । କ୍ରୋଧ ପ୍ରିସିନ୍ଧଃ । ପାରମ୍ୟଃ ନିଷ୍ଠୁରତା । ଅଞ୍ଜାନ ଅବିବେକ । ଆଶ୍ଵରୀମିତ୍ୟାପଲକ୍ଷଣଃ ରାକ୍ଷସୀ ଯପି ସମ୍ପଦ ମତିଜାତ୍ସ୍ୟ ରାଜସାଂତ୍ରାମଦ୍ୟାଶ୍ଚ ସମ୍ପଦଃ ଆଶି ଶୁଚକେକଣେ ଜୟଲକ୍ଷତଃ ପୁଣଃ ଏତାନି ଦଙ୍ଗାନୀନି ଭବନ୍ତିତ୍ୟର୍ଥଃ ॥ ୪ ॥

ଏତୋଃ ସମ୍ପଦୋଃ କାର୍ଯ୍ୟ ଦର୍ଶଯତି ଦୈବୀତି । ହଞ୍ଚ ହଞ୍ଚ ଶର ଶ୍ରାଵିର୍ବନ୍ଧନ ଜିଯାଂସୋଃ ପାରମ୍ୟ କ୍ରୋଧାଦି ମତୋ ଅତ୍ୟେବ ମାଶ୍ଵରୀ ସମ୍ପଦ ସଂସାର ବନ୍ଧ ଆପିକାଦୃଶ୍ୟତେ ଇତିଥିଦୟନ୍ତ ମର୍ଜନଃ ଆଶ୍ଵାସଯତି ମାଶୁଚ ଇତି ପାଶ୍ଵେତି ତବ କ୍ଷତିଯକୁଲୋପନ୍ମାସ ସଂଗ୍ରାମେ ପାରମ୍ୟ କ୍ରୋଧାଦ୍ୟଃ ଧର୍ମ ଶାଶ୍ଵେ ବିହିତା ଏବ ତଦଶ୍ତରେ ଏବ ତେ ହିଂସାଦ୍ୟ ଆଶ୍ଵରୀ ପର୍ଦ୍ଦିତି ଭ । ॥ ୫ ॥

ଜୀବେର ସବ୍ବ ସଂଶ୍ଲିଷ୍ଟ ବ୍ୟାଘାତ ହୟ ମେହି ସକଳଇ ଆଶ୍ଵରୀ ସମ୍ପଦ । ଦାନ, ଦମ, ସଜ୍ଜ, ତପ, ଆର୍ଜିବ, ବେଦ ପାଠ, ଅହିଂସା, ସତ୍ୟ, ଅକ୍ରୋଧ, ତ୍ୟାଗ, ଶାସ୍ତି, ପର ନିନ୍ଦାବର୍ଜନ, ଦର୍ଶା, ଅଂଲୋଲ୍ପତା, ମୃଦୁତା, ହୀ, ଅଚ୍ଚଲତା, ତେଜ, କ୍ଷମା, ଧୃତି, ଶୌଚ, ଅଞ୍ଜାନ, ଅନଭିମାନତା ଏହି ଶୋଲଟି ଶୁଣକେ ଦୈବ ସୁମ୍ପଦ ବଲା ଯାଏ । ଶୁଭକ୍ଷଣେ ଜୟ ହଇଲେ ଏହି ସମ୍ପଦକୁ ହୟ ॥ ୧ ॥ ୨ ॥ ୩ ॥

ଦର୍ଶ, ଦର୍ପ, ଅଭିମାନ, କ୍ରୋଧ, ନିଷ୍ଠୁରତା, ଅବିବେକ, ଅମଜ୍ଜ୍ଞାତ ବାଜିଗଣେର ଆଶ୍ଵରୀ ସମ୍ପଦ ॥ ୪ ॥

ଦୈବୀ ସମ୍ପଦ ହାରାଇ ମୋକ୍ଷ ଚେଷ୍ଟା ସଜ୍ଜବ ଏବଂ ଆଶ୍ଵରୀ ସମ୍ପଦ ଅମେହି ବନ୍ଧନ ହଇଯା ପଡ଼େ । ହେ ଅର୍ଜୁନ ! ବର୍ଣ୍ଣାଶ୍ରମ ଧର୍ମାଚରଣ ପୂର୍ବକ ଜ୍ଞାନ ଯୋଗ ହାରା ମୁଖ

রৌভূত সর্গে। লোকেছশ্চিন্দৈবআহুরএষচ।
 দৈবোবিষ্টরশঃ প্রোক্ত আহুরং পার্থ! যে শৃণু॥ ৬॥
 প্রবৃত্তিঃ নিরুত্তিঃ জনান বিহুরাহুরাঃ।
 ন শোচং মাপিচাচারো ন সত্যং তেষুবিদ্যতে॥ ৭॥
 অসত্যমপ্রতিষ্ঠানে জগদাহু রনীৰুরং।

তদপি বিষয় মর্জনং প্রতি আহুরী সম্পদং প্রপঞ্চিতুমাহ। দাবিতি বিষ্টরশঃ প্রোক্ত ইতি
 অতয়ং সহ সন্তুষ্টির্ত্যাদি॥ ৬॥

ধর্মেপবৃত্তিঃ অর্থাৎ নিরুত্তিঃ॥ ৭॥

আহুরাণং সত্য মাহ অসত্যং মিথাভূতঃ অমোগলক্ষেব জগতে বদ্ধি অপ্রতিষ্ঠং
 প্রতিষ্ঠা আশ্রয়স্ত্রহিতং। নহি খপুস্মা কিকিদ্বিষ্টান মন্ত্রিতি ভাবঃ। অনীৰুরং মিথ্যা-
 ভূতভাদেব ঈথর কর্তৃক যেতন ভবতি বেদজাদীনঃ অকস্মাদেব জাত ভাব অপরম্পর সন্তুতং
 অন্যং কিং বক্তবং। কামোবাদিনামিচ্ছবহেৰূৰ্যসা তৎ। মিথাভূত-
 ভাদেব যে ধৰ্মকজ্ঞয়তুঃ শক্তুবন্ধি তথেবৈতদিতি। কেচিঃ পুনরেবং ব্যাচক্ষ্যতে অসত্যং

সংক্ষিপ্ত হুয়। ক্ষত্রিয় বর্ণ লক্ষ তোমার দৈবী সম্পদ লাভ হইয়াছে। ধৰ্ম
 যুক্তে বঙ্গ নাশ ও শরাদাতাদি কার্য্য বথা শাস্ত্র কৃত হইলে তাহা আহুরী
 সম্পদ মধ্যে পরিগণিত নয়, অতএব এই উপদেশ প্রবণ করিয়া তুমি শোক
 পরিত্যাগ কর ॥ ৫॥

হে পার্থ! এই জগতে ছাই প্রকার ভূত স্থষ্টি অর্থাৎ দৈব ও আহুর।
 দৈব সম্পদ সম্বন্ধে আমি তোমাকে বিশেষ রূপে বর্ণিয়াছি। একশে আহুর
 সম্পদ বলিতেছি প্রবণ কর ॥ ৬॥

আহুর স্বত্বাব ব্যক্তিগণ প্রবৃত্তি নিরুত্তি রূপ ধৰ্ম ভেদ জানেন। শোচ,
 আচার ও সত্য তোহাদের নিকট আন্ত হয় নাব। ৭॥

আহুর স্বত্বাব লোকেরাই এই জগৎকে অসত্য, আশ্রয়হীন ও অনীৰুর
 বলিয়া থাকে। তোহাদের সিদ্ধান্ত এই যে কার্য্য কারণের পরম্পর সমৰ্থ
 বিশ্ব স্থষ্টির কারণ মূল অর্থাৎ কারণ শূন্য কার্য্য সত্ত্বে আর জীবের প্রয়ো-

ଅପରାପର ସଞ୍ଚିତ କିମ୍ବାତ୍ କାରହେତୁକଃ ॥ ୮ ॥

ଏତାଂ ଦୃଷ୍ଟିମବନ୍ତଭ୍ୟ ନଷ୍ଟାଜ୍ଞାନୋହଲ୍ ପ୍ରସ୍ତୁତ୍ୟଃ ।

ପ୍ରତିବନ୍ଧ୍ୟାତ୍ କର୍ମାଣଃ କ୍ଷୟାଯ ଜଗତୋହହିତାଃ ॥ ୯ ॥

କାମମାତ୍ରିତ୍ୟ ଦୁଷ୍ଟୁରଂ ଦନ୍ତମାନ ମଦାନ୍ତିତାଃ ।

ମୋହାନ୍ମ ହୀହାହୁ ସନ୍ଦ୍ରାହାନ୍ ପ୍ରବର୍ତ୍ତନେହଶୁଚିତ୍ରତାଃ ॥ ୧୦ ॥

ଚିନ୍ତାମପରିମେଯାଙ୍କ ପ୍ରଲୟାନ୍ତା ମୁପୁରାତ୍ରିତାଃ ।

ନାତି ସତ୍ୟ ବେଦପୁରାଣାଦିକଃ ପ୍ରମାଣଃ ସତ୍ୟତ୍ୱତ୍ୱତ୍ୱଃ । “ଅଯୋବେଦ୍ସ୍ୟ କର୍ତ୍ତାରୋ ମୁନିତଗୁଣି
ଶାଚାରାଃ” ଇତ୍ୟାଦି । ନାତି ଧର୍ମାଧର୍ମକାଳପା ପ୍ରତିଷ୍ଠା ବ୍ୟାବହ୍ଵା ସତ୍ୟତ୍ୱ ଧର୍ମାଧର୍ମାବପି ଅମୋପଲକାବିତ
ଭାବଃ । ଅନୀମରଂ ଇଥରୋହପି ଅମେଗୈବୋପଲଭ୍ୟତେ ଇତି ଭାବଃ । ନମ୍ନ ଶ୍ରୀ ପୁଂସରୋଃ ପରମପର
ପ୍ରସ୍ତୁତ ବିଶେଷାଂ ଜଗଦିରଂ ଉତ୍ପରଂ ଦୃଶ୍ୟତେ ତତ୍ତ୍ଵନେତନ୍ତପୀତାହ ପରାପର ସଞ୍ଚିତ ଯିତି ମାତା
ପିତୃଭ୍ୟାଂ ବାଲକ ଉତ୍ପଦ୍ୟତ ଇତ୍ୟପି ଭର ଏବ କୁଳାଲସ୍ୟ ସଟ୍ଟୋଽପାଦନେଜ୍ଞାନମିବ ରାତା ପିତୋ-
ଭାତୃ ବାଲୋଽପାଦନେ କିଳନାତ୍ମିଜ୍ଞାନମିତି ଭାବ । କିମନ୍ୟ ଅନ୍ତଃ କିଂ ବନ୍ଦବ ଯିତିଭାବ ।
ତତ୍ତ୍ଵାଦିଦିଃ ଜଗତ୍କାମହେତୁକଃ କାମେନ ସେଛୁଯୈବ ହେତୁକାଃ ହେତୁକରକା ସତ୍ୟ ସୁକ୍ଷିବମେରୁଯେଇଂ
ହେତୁଃ ପରମାଣୁ ମାଯେଷରାଦିକଃ ଜଗରିତୁଂ ଶ୍ଵେତ୍ସ୍ଵର୍ଣ୍ଣ ତେ ବଦ୍ଧିତାର୍ଥଃ ॥ ୮ ॥

ଏବ ବାଦିନୋହୁରାଃ କେଚିରୌଜ୍ଞାନାଃ କେଚିଦିଲଜ୍ଞାନାଃ କେଚିଦିଲକର୍ମାଣଃ ସଜ୍ଜନ୍ତାରାଃ ମହା-
ନାରକିବୋ ତ୍ବଷ୍ଟିତ୍ୟାହ ଏତାମିତ୍ୟେକାଦଶଭିଃ । ଅବଷ୍ଟଭ୍ୟ ଆଲଦ୍ୟ ॥ ୯ ॥

ଅମଲ୍ଗୁହାନ୍ ପ୍ରବର୍ତ୍ତନେ କୁମତେ ଏବ ପ୍ରବୃତ୍ତା ଭବତି । ଅଶ୍ଚାନ୍ତି ଶୌଚାଚାରବଜ୍ଜିତାନ୍ତି ବ୍ରତାନ୍ତି
ବେଷ୍ଟାଂତେ ॥ ୧୦ ॥

ଜନତା ନାହିଁ ! ଯାଦି କେହ ଜୀବର ବଲିଆ ଥାକେନ ତିନି କାମ ପରବଶ ହଇୟା
ସୃଷ୍ଟି କରିଯାଛେନ । ଶ୍ରାମାଦେର ଉପାସନାର ଯୋଗ୍ୟ ନନ ॥ ୮ ॥

ଏହି ପ୍ରକାର ମିଳିକୁନ୍ତ ଅବଲବନ କରିଯା ଆସ୍ତତ୍ସ ହୀନୁ, ଅଜ ବୁଦ୍ଧି ଓ
ଉତ୍ତରକର୍ମା ଆଶୁର ସ୍ଵଭାବ ବିଶିଷ୍ଟ ବ୍ୟକ୍ତିଗମ ଜଗତ କୁର୍ଯ୍ୟ ପ୍ରତିବ
ଲାଭ କରେ ॥ ୯ ॥

ଦୁଷ୍ଟୁର କାମକ୍ରେ ଆଶ୍ରୁକରତ ଦର୍ଶ, ମାନ ଓ ମଦ ଯୁକ୍ତଦ୍ରୋହ ପୁରସ ଗଣ
ଅନ୍ତଚି କାର୍ଯ୍ୟ ଭାବୀ ହଇୟା ମୋହ ବଶତଃ ଅସହିଷ୍ଣୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୁଯ ॥ ୧୦ ॥

ଏହାର ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଦ୍ୟାପୀ ଅପରିମେରୀ, ଚିନ୍ତାକୁଁ ଆଶ୍ରମ, କରତ କାମେର
ଉପଭୋଗକେ ଚରମ ଅଧାନ କାର୍ଯ୍ୟ ଜ୍ଞାନିଯା ଶତ ଶତ ଆଶା ପାଶେ ଆବଶ୍ୟ

কামোপভোগ পরমা এতাবদিতি নিশ্চিতাঃ ॥ ১১ ॥
 আশাপাশ শ্রৈর্বেকাঃ কামক্রোধ পরায়ণাঃ ।
 ইহস্তে কামভোগার্থমন্যায়েনার্থ সংশয়ান् ॥ ১২ ॥
 ইদমদ্য যয়া লক্ষ মিদং প্রাপ্ত্যে মনোরথং ।
 ইদমস্তীদমপি মে ভবিষ্যতি পুনর্ক্ষিনং ॥ ১৩ ॥
 অসৌ যয়া হৃতঃ শক্রইনিম্যে চাপরানপি ।
 ইখরোহহমহং ভোগী সিক্ষোহহংবলবান্ স্বর্থী ॥ ১৪ ॥
 আচেয় ইভিজনবানশ্চি কোহন্যোহস্তি সদৃশোয়য়া ।
 যক্ষে দাস্যামি মোদিষ্য ইত্যজ্ঞান বিমোহিতাঃ ॥ ১৫ ॥
 অনেক চিত্ত বিপ্রাস্ত । মোহ জাল সমীরতাঃ ।
 প্রসঙ্গাঃ কাম ভোগেষু পতন্তি নরকেহশুচো ॥ ১৬ ॥

প্রলয়াস্তাঃ প্রলয়োমরণং তৎ পর্যাপ্তাঃ । এতাবদিতি ইন্দ্রিযাদি বিষয় মুগ্ধে মজ্জস্ত নাম কা চিষ্ঠা
 ইচ্ছাত্বাৎ এব শাস্ত্রার্থতাংপ্যাপ্তিমিতি নিশ্চিতঃ যেবাচ্ছে ॥ ১১ ॥ ১২ ॥ ১৩ ॥ ১৪ ॥ ১৫ ॥

অশুচো বরকে বৈতরণাদৌ ॥ ১৬ ॥

কাম ও জ্ঞান দ্বারা আবিষ্ট সেই ব্যক্তিগণ অন্যান্য ক্লপে কাম ভোগের
 জন্য অর্থ সংশয় করে ॥ ১১' ॥ ১২ ॥

তাহারা মনে করে যে অদ্য আমি এই ধন লাভ করিলাম, এই মনোরথ
 আমার সিদ্ধ হইল, আমার এই আছে ও আমার পুনরায় এই ধনলাভ
 হইবে ॥ ১৩ ॥

এই শক্রটীকে নাশ করিলাম, অন্যান্য শক্রগণকে শীঘ্র নাশ করিব ।
 আমিই ঈশ্বর, আমিই ভোগী, আমিই সিদ্ধ, আমিই স্বর্থী ॥ ১৪ ॥

আমি আচ্য আর্থাত সম্পদ, আমার অনেক জন আছে । আমার
 ন্যায় আর কেউ জানে? আমি যজ্ঞালুঠান কল্পিত, দান ও আনন্দ ভোগ
 করিব । অজ্ঞান বিমোহিত হইয়া এই ক্লপ তাহারা বলে ॥ ১৫ ॥

অনেক বিষয়ে চিত্ত 'বিজ্ঞান' ও মোহ জাল দ্বারা আবৃত হইয়া কাম
 জ্ঞানে অসুস্থ চিত্ত ঐ পুরুষেরা বৈতরণাদি অশুচি নবকে পতিত হয় ॥ ১৬ ॥

ଆଜ୍ଞା ସଂଭାବିତା ତକ୍ତା ଧନମାନ ଯଦୀବିତା ।

ସଜ୍ଜେ ନାମ ସଜ୍ଜେ ଦସ୍ତେନାବିରିପୂର୍ବକ ॥ ୧୭ ॥

ଅହକ୍ଷାରଃ ବଳଃ ଦର୍ପଃ କାମଃ କ୍ରୋଧକଃ ସଂଶ୍ରିତଃ ।

ମାମାଜ୍ଞ ପରଦେହେୟ ପ୍ରଦ୍ଵିଷନ୍ତୋହଭ୍ୟସ୍ୱରକା ॥ ୧୮ ॥

ତାନହଃ ବିଷତଃ କ୍ରୁରାନ୍ ସଂସାରେୟ ନରାଧମାନ୍ ।

କିପାମ୍ୟଜନ୍ମ ମଣ୍ଡତାନାସ୍ତ୍ରାଷ୍ଵେବ ଖୋନିଯୁ ॥ ୧୯ ॥

ଆଶ୍ରମୀଂ ଯୋନି ମାପନା ମୁଢା ଜମନି ଜମନି ।

ଆଜ୍ଞାବୈବ ସଂଭାବିତାଃ ପୂଜାତାନ୍ତିତାଃ ନତ୍ତ ସାଧତି କୈଚିଦିତାର୍ଥଃ । ଅତ୍ୟବ ତକ୍ତା ଅନନ୍ତାଃ ।
ଶ୍ରୀମ ମାତ୍ରେବେ ସେ ଯଜ୍ଞା କେତେ ନାମ ଯଜ୍ଞା ତୈସଃ ॥ ୧୭ ॥

ମାଃ ପରମାତ୍ମାନଃ ଅଗାନଯନ୍ତ ଏବ ପ୍ରଦ୍ଵିଷତ୍ । ଯକ୍ଷା ଆଶ୍ରମପାରା ପରମାଜ୍ଞ ପରାଯଣାଃ ସା ଧବନ୍ତେଥାଃ
ଦେହେୟ ହିତଃ ମାଃ ପ୍ରଦ୍ଵିଷତ୍ । ମାଧୁଦେହ ଦେବାତ୍ମଦେହ ମହେମାତ୍ରି ତାବଃ । ଅଭ୍ୟସ୍ୱରକାଃ ମାଧୁନଃ
ଶୁଣେୟଦୋଷାରୋପକାଃ ॥ ୧୮ ॥ ୧୯ ॥

ମାମପ୍ରାପ୍ତେବ ଇତି ନତ୍ତ ମାଃ ପ୍ରାପୋତି ବୈବନ୍ଧତ ମହାତ୍ମାଗାନ୍ତେ ପୁରୁଷାପରାନ୍ତେ ଇବ-
ତାର୍ଥଃ ମାଃକୃଷଙ୍କଃ ମାଦିକପାତ୍ରେ ପ୍ରାପା ପ୍ରଦ୍ଵିଷନ୍ତୋହପି ମୁକ୍ତିମେଳ ପ୍ରାପି ବନ୍ଧୀତି । ଭକ୍ତିଜାନ ପରି-
ପାକତୋ ଲଭ୍ୟାମପିମୁକ୍ତିଃ ତାତ୍ତ୍ଵପାପିତୋହପାହଃ ଅପାର କୃପାମିକୁର୍ଦ୍ଦାରି ନେତି ତୃତୀ ମନୋହ
ହକ୍ଷମୁଚ୍ୟୋଗ ଯୁଜୋ ହଦି ସମ୍ମନ୍ୟୁନ୍ୟଉପାସତେ ତୁଦରଯୋହପି ସମ୍ମନ୍ୟୁରାଦିତି ପ୍ରତରୋପାହଃ ଅତଃ

ମେହି ସ୍ଵର୍ଗ ମଞ୍ଚାନ ଲକ, ଅନସ୍ତ ଓ ଧନ, ମାନ ଓ ଯଦୀବିତ ପୁରୁଷଗଣ ଅବିଦି
ପୂର୍ବକ ଦସ୍ତେର ସହିତ୍ ନାମ ଗାତ୍ର ଯନ୍ତର ହାରା ଯଜନ କରେ ॥ ୧୭ ॥

ତାହାରା ଅହକ୍ଷାର, ବଳ, ଦର୍ପ, କାମ ଓ କ୍ରୋଧର ବଶୀଭୂତ । ଶୀର ଦେହ
ଏବଂ ପର ଦେହେ ଅବହିତ ପରମେଶ୍ୱର ଦ୍ଵାରା ଆମାକେ ଦେବୁ କରେ । ଏବଂ
ମାଧୁ ଦିଗେର ଶୁଣେତେ ଦୋଷାରୋପ କରେ ॥ ୧୮ ॥

ମେହି ବିଷେଷୀଃ କ୍ରୁର ନାଶମ ଦିଗକେ ଆମି ଏହି ସଂସ୍କର ମଧ୍ୟେହି ଅଶୁଷ୍ଟ
ଆଶ୍ରମୀ ଯୋନିତେ ସର୍ବଦା କ୍ଷେପଣ କରି ଅର୍ଥାତ୍ ତାହାଦେର ସଭାବ ଅନିତ
କ୍ରିୟା ଦୀର୍ଘ ତାହାଦେର ଆଶ୍ରମ ଭାବ କ୍ରମଶହି ବୃଦ୍ଧିହୟ ॥ ୧୯ ॥

ଆଶ୍ରମୀ ଯୋନୀ ପ୍ରାପ ହୃଦୟମେହି ମୁଢ ମକୁଳ ଅଛେ ଅଛେ

শাস্ত্ৰার্থৈব কৌন্তেয় ! ততো যান্ত্যবলাং গতিঃ ॥ ২০ ॥
 ত্রিবিধং নৱক্ষেপ্যেদং ভাৱং নশন মালুমঃ ।
 কামঃ ক্রোধস্তথালোভ স্তম্ভাদেতঅয়ং ত্যজেৎ ॥ ২১ ॥
 এতের্বিমুক্তঃ কৌন্তেয় ! তমোহৃষৈরে শ্রিভিন্নঃ ।
 আচরত্যাত্মনঃ শ্রেয়স্ততো যাতি পরাংগতিঃ ॥ ২২ ॥
 যঃ শাস্ত্ৰ বিধিগুৎসৃজ্য বৰ্ততে কামচারতঃ ।

পুরোজো ঘৰৈব সর্বোৎকৰ্মোবৱীৰত্তীতি ভাগবতাযুত কাৱিকা যথা। “যাঃকৃকুণ্ঠপিণ়ঃ যাবদ্বাপ্তু বস্তি মমবিষঃ । তাবদেবাধমাং যোনিং প্রাপ্তু বস্তীতি ॥ ২০ ॥

তদেব মাহুরীঃ সপ্তী রিংস্তার্যা প্রোক্তা ইত্যতঃ সাধুতঃ । মানুচঃ সম্পদঃ দৈবী মতি জাতোৎসিং ভাৱত ইতি কিবাহুনামেতপ্রিকমেব ব্যাভাবিক মিত্তাহ বিবিধমিতি ॥ ২১ ॥ ২২ ॥

আমাকে লাভ কৱিতে অক্ষম হয় এবং তাহা হইতেও অধম গতি লাভ কৱে ॥ ২০ ॥

আয়নাশী নৱক দ্বাৰ তিন প্ৰকাৰ অৰ্থাৎ কাম, ক্রোধ ও লোভ ।
 অতএব উভয় লোক সকল ঐ তিনটী পৱিত্যাগ কৱিবে ॥ ২১ ॥

এই তিন প্ৰকাৰ তম দ্বাৰ হইতে মুক্ত হইয়া মহুয়া আঘাত প্ৰেম আচৰণ কৱিবে। তাহা হইলে পৱাগতি লাভ কৱিবে। তাৎপৰ্য এই যে সৰু সংশুক্ষিৰ উপাৰ স্বৰূপ বৈধ জীবন অবলম্বন পূৰ্বক ধৰ্মাচৰণ কৱিতে কৱিতে পৱা গতি যে কৃষ্ণ ভক্তি তাহা লক্ষ হয়। কৰ্ম ও জ্ঞানেৰ যে উপায় ও উপেয়ত্ব শাস্ত্ৰে কথিত হইয়াছে তাহুৰ মূল তত্ত্ব এই যে বিশুদ্ধ কৰ্ম ও জ্ঞানেৰ সমষ্টি স্বীকৃত হাকিলে জীবেৰ সৰু সংশুক্ষি কৃপ অভয় পদ লাভ হয়। তাহাই ভক্তি দেবীৰ দাসী স্বৰূপা মৃক্তি ॥ ২২ ॥

শাস্ত্ৰ বিষিণি এই প্ৰকাৰ। ইহা পৱিত্যাগ পূৰ্বক, যিনি কামচারে বৰ্তমান হন, তিনি সিদ্ধি বা স্বৃতি বা পৱাগতি লাভ কৱেন না। মূল তত্ত্ব এই যে, মানুৰ সৰ্বপ্ৰকাৰ ঐত্যিৰ জ্ঞান লাভ কৱিয়াও যদি নীতিৰ আশ্ৰয় না হোৱাৰ তবে মে নৱাধ্যম। আৱ ঐত্যিৰ জ্ঞান ও জীতি সম্পৰ্ক হইয়াও যদি জৈবৰেৱ

ମୁନି ସିଦ୍ଧି ଯବାପ୍ରୋତ୍ତି ମୁହଁନ ପରାଏ ପତିଃ ॥ ୨୩ ॥

ତ୍ସାଜ୍ଞାନ୍ତ୍ରଂ ପ୍ରଗାଗଣେ କାର୍ଯ୍ୟକାର୍ଯ୍ୟ ବ୍ୟବହିତେ ।

ଜ୍ଞାନ ଶାସ୍ତ୍ର ବିଧାନୋତ୍ତଂ କର୍ମ କର୍ତ୍ତୁ ଯିହାର୍ଥି ॥ ୨୪ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମହାଭାରତେ ଶତ ସାହ୍ଶ୍ୟାଂ ସଂହିତାଯାଂ ବୈଯାସି
କ୍ୟାଂ ଭୀଶ୍ମ ପର୍ବତି ଶ୍ରୀଭଗବନ୍ଦୀତାସୁପନିଷତ୍ସୁ ଅଙ୍ଗ ବିଦ୍ୟାଯାଂ
ଯୋଗ ଶାସ୍ତ୍ରେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣାର୍ଜୁନ ସମ୍ବାଦେ ଦୈବୋତ୍ସୁର ସମ୍ପଦିଭାଗ
ଯୋଗୋ ନାମ ଷୋଡ଼ଶୋହ୍ଵିଦ୍ୟାଯଃ ॥

ଆଖିକ୍ୟବତ ଏବ ଶ୍ରେୟ ଇତ୍ତାହ ସ ଇତି କାର୍ଯ୍ୟକାରତଃ କାମଚାରତଃ ॥ ୨୩ ॥ ୨୪ ॥

ଆଖିକ୍ୟ ଏବବିଲାପି ସମ୍ପଦିତଃ ଯୁଜ୍ଞ ଏବତେ ।

ନାନ୍ଦିକା ନରକଃ ଯାନ୍ତୀତାଧାର୍ୟାର୍ଥେ ନିଳପିତଃ ॥

ଇତି ସାରାର୍ଥ ବର୍ଧିଦ୍ୟା ହରିଣାଂ ଭକ୍ତ ଚେତସାଂ ।

ଗୀତାହୁରୋଡ଼ଶୋହ୍ଵିଦ୍ୟାଯଃ ସମ୍ବନ୍ଧତଃ ସମ୍ବନ୍ଧତଃ ସତାଃ ।

ଅଧୀନତା ନା ଶ୍ରୀକାର କରେ, ତବେ ତାହାର ସକଳାଇ ଅନ୍ତର୍ଗତ । ଉତ୍ତରେମ
ଅଧୀନତା ଶ୍ରୀକାର କରିଯାଉ ଯେ ବିଶୁଦ୍ଧ ଜ୍ଞାନ ମହକାରେ ଭଗବନ୍ତଭିର
ଅନୁଶୀଳନ ନାଁ କରେ ମେଓ ପରାଗତିର ଯୋଗ୍ୟ ହୁଏ ନା । ଅତଏବ ସର୍ବ ଶାସ୍ତ୍ରେର
ତାଂପର୍ୟ ଯେ ଭକ୍ତି, ତାହାଇ ଜୀବେର ତୁଶ୍ରେସ୍ଯ ॥ ୨୩ ॥

ଅତଏବ କାର୍ଯ୍ୟକାର୍ଯ୍ୟ ବାବସ୍ଥାତେ ଶାନ୍ତରୁଇ ଏକ ମାତ୍ର ପ୍ରମାଣ । ଶାସ୍ତ୍ରେର
ତାଂପର୍ୟ ଯେ ଭକ୍ତି ତାହା ଅବଗତ ହଇଯା ତୁମି କର୍ମ କରିତେ ଯୋଗ୍ୟ ହୁଁ ॥ ୨୪ ॥

ଆଖିକ୍ୟ ଦ୍ୱାରା ସମ୍ପଦିତ ଓ ନାନ୍ଦିକା

ସକଳେରନରକ ହୁଁ, ଇହାଇ ଏହି

ଅଧ୍ୟାତ୍ମର ଅର୍ଥ ।

ଇତି ଷୋଡ଼ଶ ଅଧ୍ୟାତ୍ମ ।

সপ্তদশোহথ্যায়ঃ ।

—*—
অর্জুন উবাচ ।

যে শান্ত বিধিমুৎসুক্ত যজম্ভে শ্রদ্ধযাদিতাঃ ।
তেমাং নিষ্ঠা ত্বু কা কৃষ্ণ ! সত্ত্বমাহো রজন্তমঃ ॥ ১ ॥
শ্রীভগবান্মুবাচ ।

ত্রিবিধা ভবতি শ্রদ্ধা দেহিনাং সা স্বভাবজা ।
সাত্ত্বিকী রাজসীচৈব তামসী চেতি তাং শৃণু ॥ ২ ॥

অথ সপ্তদশোহস্ত সাত্ত্বিকঃ রাজসঃ তথা ।

তামসক বিবিচ্ছোক্তঃ পার্থ প্রশ্নোক্তঃ যথা ॥

নমুজ্ঞাস্ত্র সৰ্ম্মুজ্ঞ । তছুপসংহারে । “য়ে শান্ত বিধিমুৎসুক্ত বর্ততে কামচারতঃ । ন স সিদ্ধি
মবাপ্নোতি নহুৎ ন পরাংগতিঃ ।” ইতি ভৱ্যোক্তঃ তত্ত্বাদিদঃ জিজ্ঞাসে ইতাহ যে ইতি যে
শান্ত বিধিমুৎসুক্ত কামচারতোবর্ততে কিন্তু কামভোগ রহিতা এব শ্রদ্ধযাদিতাঃ সম্ভো যজম্ভে
তপোব্যজ্ঞ জ্ঞানযজ্ঞ জগ বজ্ঞাদিকঃ কুর্মিষ্ঠি তেমাং কা নিষ্ঠা ছিতিঃ কিমালঘন বিত্তার্থঃ । তৎ
কিং সত্ত্বঃ অহোধিৎ রজঃ অথবা তত্ত্বঃ তৎক্রহীতার্থঃ ॥ ১ ॥

ত্বু অর্জুন অথবঃ শান্ত বিধিমুৎসুক্ত যজতাং নিষ্ঠাঃ শৃণু পশ্চাত শান্ত বিধিতাপিবাঃ
নিষ্ঠাং কে বক্ষামীত্যাহ ত্রিবিধেতি । স্বভাবঃ প্রাচীন সংস্কার বিশেবঃ তত্ত্বাং জাতা শ্রদ্ধা
সাচ ত্রিবিধী ॥ ২ ॥

এতাবৎ শ্রবণ করত অর্জুন কহিলেন হে কৃষ্ণ ! আমার একটা সংশয়
উপস্থিত হইল । আপনি কহিয়াছেন (৪—১৯) যে শ্রদ্ধাবান্ লোকই
জ্ঞান লাভ করেন । পুনরায় বলিলেন যে শান্ত বিধিক্যাগ পূর্বক যিনি
কাম সন্তুষ্টকারে প্রবৃত্ত হন তাহার সিদ্ধি, স্মৃত বা পর্যাগতি হয় না । অথবা
জিজ্ঞাস্য এই যে শ্রদ্ধা যদি শান্ত বিপরীত হয় তবে কি হয় ? সেই ক্ষেত্রে
শ্রদ্ধাবান্ লোক জ্ঞান বোগ ব্যবহিতির ফল যে সত্ত্ব সংশুক্ষি তাহা লাভ
করিবে কি না ? অতএব অমাকে স্পষ্ট বলুন, যাহারা শান্তবিধি পরিত্যাগ
পূর্বক শ্রদ্ধাপ্রয়ে যজন করেন, তাহাদের নিষ্ঠাকে সাত্ত্বিক কি রাজসিক কি
তামসিক বলা যাইবে ? ॥ ৩ ॥

ভগবান কহিলেন, দেহী দিংগের স্বভাব দ্রুনিত শ্রদ্ধা তিন প্রকার, সাত্ত্বিকী
রাজসী ও তামসী ॥ ৪ ॥

ସର୍ବାମୁକପା ସର୍ବସ୍ୟ ଶ୍ରୀଭବତି ଭାରତ ! ।

ଆଜ୍ଞାମୟୋ ସଂ ପୁରୁଷୋ ଯୋ ସଞ୍ଚୁକଃ ସ ଏବ ମଃ ॥ ୩ ॥

ସଜନ୍ତେ ସାହିକ । ଦେବାନ୍ ସଙ୍କ ରଙ୍ଗାଂସି ରାଜସାଃ ।

ପ୍ରେତାନ୍ ଭୂତଗଣାଂ ଶାନ୍ୟେ ସଜନ୍ତେ ତାମସାଜନାଃ ॥ ୪ ॥

ସହଃ ଅନ୍ତଃକୁର୍ବଃ ତ୍ରିଵିଧଃ ସାହିକଃ ରାଜସଂ ତାମସକ ତଦମୁକପା ।^० ସାହିକାନ୍ତଃ କରଣାନଃ ସାହିକୋବ ଶ୍ରୀ ରାଜସାନ୍ତଃ କରଣାନଃ ରାଜସୋବ ତାମସାନ୍ତଃ କରଣାନଃ ତାମସୋବ ଇତାର୍ଥଃ ସଞ୍ଚୁକ ସମ୍ମିଳନ ସଜନୀଯେଦେବ ଅମୃତେ ରାକ୍ଷେ ବା ଆଜ୍ଞାବାନ୍ ସୋଭବତି ସ ସଏବ ଭବତି ତତ୍ତ୍ଵସେ ନୈବ ସାପଦିଶ୍ଵତ ଇତାର୍ଥ ॥ ୩ ॥

ଉତ୍ତରର୍ଥ ପ୍ଲଟିଗ୍ରତି ସାହିକାନ୍ତଃ କରଣାଃ ସାହିକା ଆଜ୍ଞା ସାହିକ ଶାନ୍ତରିଧିନା ସାହିକାନ୍ ଶେବାନ୍ୟେ ସଜନ୍ତେ ଦେବେଦେବ ଶ୍ରୀବହ୍ରାଦ ଦେବା ଏବୋଚାନ୍ତେ । ଏବଂ ରାଜସାଃ ରାଜସାନ୍ତଃ କରଣାଃ ଇତାଦି ବିବରୀତବ୍ୟଃ ॥ ୪ ॥

ହେ ଭାରତ ! ମକ୍ର ପୁରୁଷୀ ଶ୍ରୀମନ୍ । ଯେ ପୁରୁଷେର ସେ ପ୍ରକାର ସବୁ ତାହାର ମେହି ରୂପ ଶ୍ରୀମନ୍ । ଯୁଧାର ଯାହାତେ ଶ୍ରୀମନ୍, ମେ ତେ ସ୍ଵରୂପ । ମୂଳ ତର୍କ ଏହି ଯେ, ଜୀବ ସ୍ଵଭାବତଃ ଯଦ୍ୱଶ ; ଅତେବ ନିଷ୍ଠାଣ । ଆମାର ସମ୍ବନ୍ଧ ବିଶ୍ଵତି ପ୍ରୟୁକ୍ତ ଜୀବ ସଞ୍ଗଣ ହଇଯାଛେ । ବନ୍ଧୁଦଶା ପ୍ରବେଶ ଅବଧି ପ୍ରାଚୀନ ସଂକ୍ଷାର, ବନ୍ଧତଃ ତାହାର ଏକଟୀ ସଞ୍ଗଣ ସ୍ଵଭାବ ହଇଯାଛେ । ମେହି ସ୍ଵଭାବ ହିତେ ତାହାର ଅନ୍ତଃକରଣେର ପଠନ । ମେହି ଅନ୍ତଃକରଣକେଇ ସବୁଲି । ସବୁ ସଂଶୋଧିତ ଅଭ୍ୟ ପଦ । ସଂଶୋଧ ସନ୍ଦେଶ ଶ୍ରୀମନ୍ ନିଷ୍ଠାଣ ଭକ୍ତି ବୀଜ । ଅସଂଶୋଧ ସନ୍ଦେଶ ଶ୍ରୀମନ୍ ସଞ୍ଗଣ । ଶ୍ରୀମନ୍ ଯତ ଦିନ ନିଷ୍ଠାଣ ବା ନିଷ୍ଠାଣ ଉଦ୍ଦେଶିନୀ ନା ହୁଏ ମେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ତାହାରଇ ନାମ କାମ । କାମାଯିକା ସଞ୍ଗଣ ଶ୍ରୀମାର ବିଷୟ ବ୍ୟାଖ୍ୟା କରି ଶ୍ରେଣୀ କର ॥ ୩ ॥

ସାହିକ ଶ୍ରୀମନ୍ ବିଶିଷ୍ଟ ପୁରୁଷଗଣ ଦେବତା ଦିଗକେ, ରାଜସିକ ଶ୍ରୀମନ୍ ବିଶିଷ୍ଟ ବାକ୍ତି ଗଣ ସଙ୍କ ଗଣକେ ଏବଂ ତୀର୍ଥମ ଶ୍ରୀମନ୍ ବିଶିଷ୍ଟ ବାକ୍ତି ଗଣ ଭୂତ ପ୍ରେତ ଦିଗକେ ଯଜନ୍ କରେ ॥ ୪ ॥

ଅଶାକ୍ର ବିହିତ ସୋଇଂ ତପ୍ୟକୁ ସେ କ୍ରମୀଜ୍ଞମାଃ ।
 ଦ୍ୱାହକାର ସଂଶୁଭ୍ରାତାଃ କାମ ରାଗ ବଲାଦ୍ଵିତାଃ ॥ ୫ ॥
 କର୍ମଭବ୍ରତଃ ଶରୀରଙ୍କଂ ଭୂତ ଆମମଚେତସଃ ।
 ମାଈବାନ୍ତଃ ଶରୀରଙ୍କଂ ତାମ ବିକ୍ଷ୍ୟାନ୍ତର ନିଶ୍ଚଯାନ୍ ॥ ୬ ॥
 ଆହାରଭ୍ରତଃ ପରିମ୍ବନ ତ୍ରିବିଧୋ ଭବତି ପ୍ରିୟଃ ।
 ଯଜ୍ଞନ୍ତପନ୍ତଖଦ୍ୱାନଂ ତେଷାଃ ଭେଦ ଯିମଂ ଶୃଗୁ ॥ ୭ ॥

ସବ୍ରା ପୃଷ୍ଠା ବେ ଶାକ୍ର ବିଧିଶୁଦ୍ଧଜ୍ଞା କାମଭୋଗରହିତାଃ ଶ୍ରକ୍ରା ସଂକ୍ଷିଳେ ଅଶାକ୍ରେତି ଦ୍ୱାତାଃ ଘୋରଃ ପ୍ରାଣିଭଯକରଂ ତପ୍ୟକାନ୍ତେ କୁର୍ବିଭୂତୁପ-
 ଲକ୍ଷଣଃ ଇଦିଂ ଜପ୍ୟାଗାଦିକମପି ଅଶାକ୍ରୀଯଃ କୁର୍ବିଷି । କାମଚରଣରାହିତାଃ ଶ୍ରକ୍ରାଦ୍ଵିତକ କ୍ଷତ୍ରେ
 ଲଭାତେ । ଦ୍ୱାହକାରମ୍ୟୁତା ଇତି । ଦ୍ୱାହକାରାଭ୍ୟାଃ ବିନାଶାକ୍ର ବିଧୁଭାନୁପନ୍ତେ । କାମଃ
 ସମ୍ବାଧରାମରହ ରାଜାଦିଭିଲାବଃ । ରାଗନ୍ତପମ୍ୟା ସନ୍ତିଃ । ସଲଃ ହିରଣ୍ୟକଶିପୁ ପ୍ରତ୍ଯୌନାମିବ ତପଃ
 କରଣ ସାରଥ୍ୟଃ ତୈରହିତାଃ ॥ ୫ ॥

ଶରୀରହୁରାରତ୍କରେନ ଦେହହିତଃ । ଭୂତାନାଃ ପୃଥିବୀଦୀନାଃ ପ୍ରାମଃ ସମ୍ବଂ କର୍ମଭବ୍ରତଃ କୃଣୀ
 କୁର୍ବିଭବ୍ରତଃ ମାଙ୍କ ମଦଂଶଭୂତଃ ଜୀବକ ଦୁଃଖର୍ଥଃ । ଆହର ନିଶ୍ଚଯାନ ଅହରାଗମେବ , ନିଃତୀଯାଃ
 ହିତା ହିତ୍ୟର୍ଥଃ ॥ ୬ ॥

ତଦେବ ବେ ଶାକ୍ର ବିଧିତାଗିନଃ କାମଚାରେ ସର୍ତ୍ତକୁ ପୂର୍ବାଧ୍ୟାରୋତ୍ତାଃ । ଯେ ଚାନ୍ଦିରଥାରେ
 ଆହର ଶାକ୍ର ବିଧିନା ସକ ରକ୍ଷ ପ୍ରେତାଦୀନ ସଂକ୍ଷିଳେ ଯେ ଚ ଅଶାକ୍ରୀଯ ତପ ଆଦିକ କୁର୍ବିଷି ତେ ସର୍ବେ
 ଆହର ମର୍ଗ ମୟାଗତା ଏବ ଭବନ୍ତି ଇତି ପ୍ରକରନାର୍ଥଃ । ତ୍ରାପ୍ୟାହାରାଦୀନାଃ ବକ୍ଷମାପାନାଃ ତୈବିଧୀନ
 ତତ୍ତଵଃ ସଥାହୋଗଃ ଦୈଵ ମାହୁରକ ମର୍ଗଃ ସମେବ ବିଶିଚ୍ୟ ଜାନୀହି ଇତିହ ଆହାରକ୍ଷିତାଦି
 ଅରୋଦଶତିଃ ॥ ୭ ॥

ସେ ସକଳ ସୋର ତପମ୍ୟା ଶାନ୍ତେ ବିହିତ ହୁଏ ନାହିଁ, ତାହା କାମ, ରାଗ ଓ
 ସଲ ସୁର୍କ୍ଷ, ତଥା ଦନ୍ତ ଓ ଅହକାର ବିଶିଷ୍ଟ ଲୋକେରା ଅବଲମ୍ବନ କରେ ॥ ୫ ॥

ଯାହାରା ଶରୀରଙ୍କ ଭୂତ ସକଳକେ ଉପବସାଦି ରାପ କଟିନ ତପଶ୍ଚା ଦୀର୍ଘା କର୍ମନ
 କରେ ଏବେ ଶୁତରର ତଦନ୍ତଭୂତ ଅର୍ମିର ଅଂଶଭୂତ ଜୀବକେ ଦୁଃଖ ଦେଇ,
 ତାହାରା ଆହୁର ନିଃତାରମ୍ଭବର୍ତ୍ତିତ ॥ ୬ ॥

ଯାହାର ଗଣେଇ ଆହାରଓ ସାର୍ଵିକ, ରାଜସିକ ଓ ତାମସିକ ଭେଦେ ତ୍ରିବିଧ ।
 ତଜ୍ଜପ ତାହାଦେବ ରାଜୁ, ତପ ଓ ଦାନ ଓ ତଙ୍ଗେ ଦେ ତ୍ରିବିଧ ବଲିମା ଜାନିବେ ॥ ୭ ॥

ଆୟୁଃ ସର୍ବଲାଙ୍ଗୋଗ୍ୟ ସ୍ଵର୍ଥ ପ୍ରୀତି ବିବର୍କନାଃ ।

ରସ୍ୟାଃ ପ୍ରିଞ୍ଚାଃ ଶିରା ହଦ୍ୟ ଆହାରାଃ ସାଂକ୍ଷିକ ପ୍ରିୟାଃ । ୮ ।

କଟୁମ ଲବଣ୍ୟାତ୍ୟଷ୍ଠ ତୀକ୍ଷ୍ନରକ୍ଷ ବିଦାହିନଃ ।

ଆହାରା ରାଜସମ୍ପେଷ୍ଟାତୁଃଖଶୋକାମୟପ୍ରଦାଃ ॥ ୯ ॥

ସାତ ସାମଂ ଗତରସଂ ପୃତି ପର୍ଯୁଦ୍ଧିତଥି ସ୍ତ ।

ଉଚ୍ଛିଷ୍ଟମପି ଚାମେଧ୍ୟ ଭୋଜନଂ ତାମିନ ପ୍ରିୟ ॥ ୧୦ ॥

ଆୟୁରିତି ସାଂକ୍ଷିକାହାରବତାଃ ଆୟୁର୍ବିର୍କତେ ଇତି ପ୍ରସିଦ୍ଧିଃ । ସହ୍ୟୁଃସାହଃ ରସା ଇତି କେବଳ ଶୁଡାଦୀନାଃ ରସାରେପିରକ୍ଷତଃ ଅତ ଆହ ରିକ୍ଷା ଇତି । ଦୁଃଖକେନାଦୀନାଃ ରସାରୁରିକ୍ଷେତ୍ରପି ଅହୈର୍ଯ୍ୟ ଅତ ଆହ ହିରା ଇତି । ପନଶ ଫଳାଦୀନାଃ ରସାତ ରିକ୍ଷତ ହିରବେତ୍ରପି ହତ୍ଯାରାଦାହିତରୁଃ ଅତାହ ହଦ୍ୟା ହତ୍ଯାର ହିତା ଇତି । ତେବେ ସଗ୍ରା ଶର୍କରା ଶାଲିଗୋଧ୍ୟାରାତ୍ମରଃ ଏବ ରସାଚାଦି ଶୁଟୁଟୁରଙ୍ଗ ବଦାଃ ସାଂକ୍ଷିକ ଶୋକ ପ୍ରିୟାଜେତାଃ ତେବାଃ ପ୍ରିୟରେ ମତେୟ ସାଂକ୍ଷିକହକ୍ତ ଜେତାଃ । କିଞ୍ଚ ଶୁଚତୁତୁରବହେତ୍ରପି ଅପାବିତ୍ରେ ସତି ସାଂକ୍ଷିକ ପ୍ରିୟହା ଦର୍ଶନାଽ ଅତେ ପରିତା ଇତାପି ବିଶେଷଣଂ ଦେଇନ । ତାମ ପ୍ରିୟେରୁ ଅମେଧ୍ୟ ପଦ ଦର୍ଶନାଽ ॥ ୮ ॥

ଅତିଶ୍ରୀ : କଟୁଦ୍ଵିରୁ ସମ୍ପଦପି ସମ୍ବଧ୍ୟତେ । ଅତିକ୍ରି ନିର୍ବାଦିଃ । ଅତାଗ୍ର ଲବଣୋକ୍ତଃ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଏବ । ଅତି ତୀକ୍ଷ୍ନେ ଶୁଲିକାବିଷାଦିଃ ମରୀଚାଦିର୍ବା । ଅତିରକ୍ଷକ୍ରି ହିଙ୍କ୍ଷକୋତ୍ସାଦିଃ । ବିଦାହି-ଦାହ କରଃ ଅଟ ଚନକାଦିଃ । ଏତେ ଦୁଃଖାଦି ପ୍ରଦାଃ । ତତ୍ତ୍ଵଃଖଃ ତାତ୍କାଲିକେ ରସମା କର୍ତ୍ତାଦି ସମ୍ପାଦଃ ଶୋକଃ ପକ୍ଷାତ୍ମାବିଦୌର୍ମନ୍ସାଃ ଆମରୋରୋଗଃ ॥ ୯ ॥

ସାତେ ସାମଃ ଅହରେ ସମ୍ୟ ପକ୍ଷମୋଦନାଦେଶ୍ୟୁଃ ସାତବାହମଂ ଶୈତ୍ୟାବହୁ ପ୍ରାଣ ଶିତାର୍ଥ । ଗତ ରସଃ ତ୍ୟକ୍ତ ସାଂକ୍ଷିକ ରସଃ ନିର୍ମୀତିତ ରସଃ ପକ୍ଷାତ୍ମାପଞ୍ଚାଦିକଃ ବା ପୃତି ହର୍ଗକଃ । ପର୍ଯୁଦ୍ଧିତଃ ଦିନାନ୍ତର ପକ୍ଷ । ଉଚ୍ଛିଷ୍ଟଃ ଶୁର୍ବାଦିଭୋତ୍ସେଷାଃ ଭୁଜାବଶିଷ୍ଟଃ ଅମେଧ୍ୟ ଅଭକ୍ଷାଂ କଲଞ୍ଜାଦି ।

ସାଂକ୍ଷିକ ପ୍ରିୟ ଆହାର ସକଳ ଆୟୁ, ସର୍ବ, ବଳ, ଆରୋଗ୍ୟ, ସ୍ଵର୍ଥ ଓ ପ୍ରୀତି ବିବର୍କକ । ତାହାରା ରମକାରୀ, ପ୍ରିଞ୍ଚକାରୀ, ଶୈର୍ଯ୍ୟ କାରୀ ଓ ଦେହେର ହିତକାରୀ ॥ ୮ ॥

ନିର୍ବାଦି ଅତି କଟୁ, ଅତି ଅନ୍ତି, ଲବଣ ଓ ଉଷ୍ଣ, ଅତିତିକ୍ରି ଲକ୍ଷାମରିଚାଦି, ଅତି ବିଦାହି ଭଣ୍ଡ ଜେକ ସାର୍ପାଦି, ଦୁଃଖ ଶୋକ ଓ ରୋଗକୁରୀଟୀଆହାର ସକଳ ରାଜସ ଶୋକେର ପ୍ରିୟ ॥ ୯ ॥

ଏକ ଅହରେ ଅଧିକ କାଳ ପକ୍ଷ ହଇବା ଥାକିଲେ ସେ ଧାଦ୍ୟ ଅବ୍ୟ ଶୈତ୍ୟ ଲାଭ କରେ, ନୀରମ ସାମା, ସେ ଧାଦ୍ୟ ପୃତି ଗନ୍ଧ ହଇପାରେ, ସେ ଧାଦ୍ୟ ପୂର୍ବ ଦିଲେ

ଅକଳାକାଞ୍ଜିଭିର୍ଜେ । ବିଧିଦିକ୍ଷେ । ସହିଜ୍ୟତେ ।

ସଂକ୍ଷିପ୍ତମେବେତି ମନୁଃ ସମାଧାର ମ ମାତ୍ରିକଃ ॥ ୧୧ ॥

ଅଭିସନ୍ଧାଯ ତୁ ଫଳଂ ଦସ୍ତାର୍ଥପି ଚୈବ ଯୁଗ ।

ଇଜ୍ୟତେ ଭରତଶ୍ରେଷ୍ଠ ! ତଃ ସଜ୍ଜଂ ବିଦ୍ଵି ରାଜମଃ ॥ ୧୨ ॥

ବିଧିହୀନ ମୃଷ୍ଟାଙ୍ଗଂ ମନ୍ତ୍ରହୀନମଦକ୍ଷିଣଂ ।

ଆକାବିରହିତଂ ସଜ୍ଜଂ ତାମମଃ ପରିଚକ୍ଷ୍ୟତେ ॥ ୧୩ ॥

ଦେବ ଦିଜ ଶୁରୁ ପ୍ରାଜ୍ଞ ପୂଜନଂ ଶୌଚମାର୍ଜବଂ ।

ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ ଅହିଂସାଚ ଶାରୀରଂ ତଥ ଉଚ୍ୟତେ ॥ ୧୪ ॥

ତତକୈବେଂ ପର୍ଯ୍ୟାମୋଚା ସହିତେମିଭିଃ ସାହିକାହାର ଏବ ସେବା ଇତି ଭାବଃ । ବୈଷ୍ଣବେନ୍ଦ୍ରମୋହଣି
ତଗବଦନିବେଦିତ ତ୍ୟାଜ୍ୟ ଏବ ତଗମନିବେଦିତ ମନ୍ଦାଦିକଷ୍ଟ ନିର୍ଗ୍ରହ ତତଲୋକ ପ୍ରିୟଃ ଇତି ଶ୍ରୀଭାଗ୍-
ବତ୍ରାଜଙ୍ଗେଯଃ ॥ ୧୦ ॥

ଅଥ ସଜ୍ଜମ୍ ତୈବିଧ୍ୟମାହ ଅକଳାକାଞ୍ଜିଭିରିତି । ଫଳାକାଞ୍ଜାରାହିତୋ କଥଃ ସଜ୍ଜେ ପ୍ରସ୍ତି
ରତ ଆହ ସହେତୁମେବେତି ସାମୁଷ୍ୟସେବନ ଶାନ୍ତ୍ରୋକ୍ତଦାଦବଶ୍ଚକର୍ତ୍ତ୍ୟମେତଦିତିମଃ ସମାଧାର ॥ ୧୧ ॥ ୧୨ ॥
ଅହୁଷ୍ଟାଙ୍ଗଃ ଅନ୍ତରାଳ ରହିତଃ ॥ ୧୩ ॥

ତଗମନ୍ତୈବିଧ୍ୟଂ ସଦମ୍ ଅଥମ୍ ମାତ୍ରିକମ୍ ତଗମ୍ ତୈବିଧ୍ୟମାହଦେବତାଦି ତ୍ରିଭିଃ ॥ ୧୪ ॥

ପକ୍ଷ ହିନ୍ଦୀ ପର୍ଯ୍ୟସିତ ଆଛେ, ଶୁରୁ ଜନ ସ୍ୟତୀତ ଅପରେର ଉଚ୍ଚିଷ୍ଟ ଦ୍ରବ୍ୟ ଓ ମନ୍ୟ
ମାଂସାଦି ଅମେଦ୍ୟ ଦ୍ରବ୍ୟ ସକଳ ତାମମ ଲୋକେର ପ୍ରିୟ ॥ ୧୦ ॥

ସଜ୍ଜେର ଭେଦ ଏହି ସେ ଫଳାକାଞ୍ଜା ହୀନ, ବିଧି ସମ୍ପ୍ରତ, କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ବୋଧେ ଅହୁତ୍ତି
ସଜ୍ଜେ ମାତ୍ରିକ ସଜ୍ଜ ॥ ୧୧ ॥

କଳାତି ମନ୍ଦିର ସହିତ ଏବଂ ଦଂସେର ଜଣ୍ଠ କୃତ ସଜ୍ଜକେ ରାଜମ ସଜ୍ଜ ବଲିମା
ଆନିବେ ॥ ୧୨ ॥

ବିଧି ହୀନ, ଅରଦାନ ରହିତ, ମନ୍ତ୍ରହୀନ, ଦକ୍ଷିଣା ହୀନ ଓ ଶ୍ରୀକା ରହିତ ସଜ୍ଜେ
ତାମମ ପର୍ଯ୍ୟେ ଅହିଲେ ତାମମ ଶ୍ରକ୍ଵାକେ ନିତାନ୍ତ ଅନ୍ତପ ଭଣ୍ଡ ବଲିମା ଶ୍ରକ୍ଵା
କରିବା କୀର୍ତ୍ତିକାର କରା ଗେଲୁ ନା ॥ ୧୩ ॥

ତଗମାର ଭେଦ ଏହି ସେ ଦେବ, ଦ୍ଵିତୀୟ, ଶୁରୁ, ପ୍ରାଜ ସ୍ୟତିର ପୂଜା, ଶୌଚ,
ଶୁରଳତା, ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ ଓ ଅହିଂସା ହିନ୍ଦୀ ଶୁରୀର ସମ୍ବନ୍ଧି ତଥ ॥ ୧୪ ॥

ଅଶୁଦ୍ଧେଗକରଂ ବାକ୍ୟଂ ସତ୍ୟଂ ପ୍ରିୟହିତକ ସଂ ॥

ଶ୍ରୀଧ୍ୟାମାତ୍ୟସମଂଚୈବ ବାଙ୍ଗ୍‌ମୟଂ ତପ ଉଚ୍ୟତେ ॥ ୧୫ ॥

ମନଃ ଅମାଦଃ ମୌଷ୍ୟତ୍ୱଂ ମୌନ ମାଉବିନିଗ୍ରହଃ ।

ଭାବମଂଶୁଦ୍ଵିରିତୋତ୍ତପୋ ମାନସ ମୁଚ୍ୟତେ ॥ ୧୬ ॥

ଶ୍ରୀକୃତ୍ୟା ପରଯା ତପୁଂତପତ୍ତଜ୍ଞବିଧିଂ ନଈଃ ।

ଅଫଳାକାଞ୍ଜିଭିର୍ଯୁତ୍ତେଃ ସାହିକ୍‌ପରିଚକ୍ୟତେ ॥ ୧୭ ॥

ସଂକାର ମାନ ପୂଜାର୍ଥଂ ତପୋଦନ୍ତେନ ଚୈବ ସଂ ।

କ୍ରିୟତେ ତଦିହ ପ୍ରୋକ୍ତଂ ରାଜୁସଂ ଚଲମଞ୍ଚବଂ ॥ ୧୮ ॥

ଶୁଢ଼ାଗ୍ରାହେଣାଉନୋ ସଂ ପୀଡ଼୍ୟା କ୍ରିୟତେ ତପଃ ।

ପରଶ୍ରୋଽସାଦନାର୍ଥଂବା ତଭାମସ ମୁଦ୍ରାହୃତଂ ॥ ୧୯ ॥

‘ଅଶୁଦ୍ଧେଗକର’ ସମ୍ବୋଧା ତିରାନାମପାଶୁଦ୍ଧେଜକଃ ॥ ୧୫ ॥ ୧୬ ॥

ତ୍ରିବିଧଂ ଉତ୍ତଲକ୍ଷଣଂ କାହିଁକ ନାଚିକ ମାନମଃ ॥ ୧୭ ॥

ସଂକାରଃ ସାଧୁରୟମିତାନେଃ କର୍ତ୍ତବ୍ୟା ବାକ୍‌ପୂଜା । ମାନଃ ପ୍ରତ୍ତାଥାନାତ୍ମିବାଦମାତ୍ରିଭିରବୈଃ କର୍ତ୍ତବ୍ୟା ଦୈହିକୀ ପୂଜା । ପୂଜା ଅନୈନ୍ଦ୍ରୀରମାନୈନର୍ଧନାଦିଭି ତ୍ରୀଦିନୀ ଯା ମାନସୀ ପୂଜା । ତମର୍ଥଂ ଦକ୍ଷେନ ସଂ
କ୍ରିୟତେ ତତ୍ତ୍ଵଜ୍ଞମତପଃ ଚଳଃ କିକିଂକାଳିକଃ । ଅଞ୍ଚବେ ଅନିୟତ ସଂକାରାଦି କଳକଃ ॥ ୧୮ ॥

ଶୁଢ଼ାଗ୍ରାହେଣ ମୌଠାଗ୍ରହେନ ପରମୋଽସାଦନାର୍ଥଂ ବିନାଶାର୍ଥଃ ॥ ୧୯ ॥

ଅଶୁଦ୍ଧେଗ କର, ସତ୍ୟ, ପ୍ରିୟ ହିତକର ବାକ୍ୟ ବ୍ୟବହାର ଓ ବେଦ ପାଠ ଇତ୍ୟାଦି
ବାଞ୍ଚୁତ୍ୱ ତପ ॥ ୧୫ ॥

ଚିନ୍ତ ଅସମ୍ଭତା, ସୁରତା, ମୌନ ଓ ଆୟୁ ନିଗ୍ରହ ଭାବ ସଂକାର ଇତ୍ୟାଦି
ମାନସ ତପ ॥ ୧୬ ॥

ଏହ ତ୍ରିବିଧ ତପ ପରା ଶ୍ରୀକୃତ୍ୟା ଅର୍ଥାତ୍ ଭଗବନ୍ତକୁ ଉଦ୍ଦେଶିନୀ ଶ୍ରୀକୃତ୍ୟା ମହକାରେ
ନିକାମ ବାକ୍ୟର ଦ୍ଵାରା କୃତ ହିଁଲେ ସାହିକ ତପସ୍ୟା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତିତ ହସ ॥ ୧୭ ॥

ଆପନାକେ ଶାଧୁ ବଲିବେ ଏହ ମାନମେ ଓ ମାନ ପୂଜାର୍ଥିତ୍ଵରୁ ଅନ୍ତ ଦନ୍ତେରେ
ମହିତ ଯେ ତପ ସମ୍ପାଦିତ ହସ, ତାହାଇ ଅନିତ୍ୟ ଓ ଅନିଶ୍ଚିତ ରାଜସ ତପ ॥ ୧୮ ॥

ଶୁଢ଼ ବୁଦ୍ଧିର ମହିତ ଆୟୁ ପୀଡ଼ା ଦ୍ଵାରା ଏବଂ ପରେର ବିନାଶାର୍ଥ ଯେ ତପ
ଅଞ୍ଚିତ ହସ, ତାହା ତାମସ ॥ ୧୯ ॥

ଦାତବ୍ୟମିତି ସକାନଂ ଦୀଯତେହୁପ କରିଲେ ।
 ଦେଶେକାଳେ ଚ ପାତ୍ରେଚ ତନ୍ଦାନଂ ସାହିକହୃତଂ ॥ ୨୦ ॥
 ଯତ୍ତ ପ୍ରତ୍ୟପକାରାଧଂ ଫଳଗୁଦିଶ୍ୟ ବା ପୁନଃ ।
 ଦୀଯତେ ଚ ପରିଲିଙ୍ଗିତଂ ତନ୍ଦାନଂ ରାଜସଂ ଶୃତଂ ॥ ୨୧ ॥
 ଅଦେଶକାଳେ ସନ୍ଦାନ ମପାତ୍ରେଭ୍ୟଶ୍ଚ ଦୀଯତେ ।
 ଅସଂକୁତର୍ବଞ୍ଚାତଂ ତର୍ତ୍ତମିସ ମୁଦ୍ରାହୃତଂ ॥ ୨୨ ॥
 ଓ ତେ ସଦିତି ନିର୍ଦେଶୋ ବ୍ରଜଗନ୍ତ୍ରିବିଧଃ ଶ୍ଵତଃ ।
 ଆଜଣାତେନ ବେଦ୍ୟଶ୍ଚ ଯଜ୍ଞାଶ୍ଚବିହିତାଃ ପୁରା ॥ ୨୩ ॥

ଦାତବ୍ୟ ମିତୋବଃ ନିଶ୍ଚଯେନ ନତୁଫଳାଭିସଜ୍ଜିନା ଯନ୍ଦାନଂ ॥ ୨୦ ॥

ପରିଲିଙ୍ଗିଷ୍ଟଂ କଥ୍ୟତୋବଦ୍ୟାଯିତଂ ଇତି ପଞ୍ଚାତ୍ମପଦ୍ମତଃ । ସବା ଦିନ୍ସାଯା ଅଭାବେପିଶ୍ଚଶିଳ୍ପା-
 ଜ୍ଞାନରୋଧବଶାଦେବ ଦତଃ । ପରିଲିଙ୍ଗିଷ୍ଟଂ ଅକଳ୍ୟାଣ ଜ୍ରୟ କର୍ମକଂବା ॥ ୨୧ ॥

ଅସଂକୁତାରୋଷଜ୍ଞାନାଃ ଫଳଃ ॥ ୨୨ ॥

ତନ୍ଦେବଃ ତପୋଯଜାନୀନାଃ ବୈବିଧ୍ୟଃ ସାମାନ୍ୟାତୋ ମନ୍ୟ ମାତ୍ରମଧିକ୍ରତ୍ୟୋକ୍ତଃ ତତ୍ ସେ ସାହି-
 କେବଗି ଯଧ୍ୟ ବ୍ରକ୍ଷ ବାଦିନଃତେଷାତ୍ ବ୍ରଜବିର୍ଦେଶ ପୂର୍ବକା ଏବ ଯଜ୍ଞାଦରୋ ତବ୍ରତୀତାହ ଓ ତେ
 ସଦିତ୍ୟୋବଃ ବ୍ରଜଗୋ ନିର୍ଦେଶଃ ନାମାବାପରେଶଃ ଶୃତଃ ଶିଷ୍ଟେଦର୍ଶିତଃ । ତତ୍ତ୍ଵମିତି ସର୍ବଅକ୍ଷିମୁ-
 ଅସିଦ୍ଧରେବ ବ୍ରଜଗୋନାମ । ଜଗଂକାରଗତେନାତିପମିକ୍ଷନେ ଅଭିନିରସନେନଚ ପ୍ରସିଦ୍ଧେତଦିତି ।
 ମଦେବ ସୌଦୈଯଦମଗ୍ର ଆସିଦିତି ଥିଲେ । ସଦିତି ଚ । ସମ୍ମାଂ ଓ ତତ୍ସଂଶକ୍ରମାଚ୍ୟେନ ବ୍ରଜଗୈବ
 ଆଜଣା ବେଦାଃ ଯଜ୍ଞାଶ୍ଚବିହିତାଃ କୃତାଃ ॥ ୨୩ ॥

ଦାନେର ତେବେ ଏହି ସେ ଯିନି କୋନ ଉପକାର କରେନ ନାହିଁ, ତାହାକେ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ
 ବୋଧେ ଦେଶ, କାଳ ଓ ପାତ୍ର ବିଚାର ପୂର୍ବକ ଯେ ଦାନ କରା ଯାଏ, ତାହାସୁର୍ବିକ ॥ ୨୦ ॥

ପ୍ରତ୍ୟପକାର ଆଶା କରିଯା ବା ସ୍ଵର୍ଗାଦି ଲାଭେର ଉଦ୍ଦେଶେ ପଞ୍ଚାତ୍ମପ ସହ-
 କାରେ ସେ ଦାନ, ତାହା ରାଜସ ॥ ୨୧ ॥

ସେ ହାନେ ଦାନେର ପ୍ରୋତ୍ସନ୍ନ ନାହିଁ ମେହି ହାନେ, ସେ କାଳେ ଦାନ କରିଲେ
 କାହାର ଉପକାର ହୟ ନା, ମେହି କାଳେ ଏବଂ ନର୍ତ୍ତକ ବେଶ୍ୟା ଓ ଅଭାବ ଶୂନ୍ୟ
 ସ୍ୟତି ପ୍ରତ୍ୱତି ପ୍ରପାତ୍ରେ ସେ ଦାନ, ତାହା ତାମସ । ସଂପାତ୍ରକେ ଓ ଅସଂକୁର
 ଓ ଅବଜ୍ଞାର ସହିତ ଦାନ କରିଲେ ଓ ତାମସ ଦାନ ହୟ ॥ ୨୨ ॥

ତମ ତାଂପର୍ୟ ବୁଲିଜେହି ଖନ । ତପମ୍ୟା, ଯଜ୍ଞ, ଦାନ ଓ ଆହାର ଏ
 ମହାଯାଇ ସାହିକ, ରାଜସିକ ଓ ତାମସିକ ଭେଦେ ତ୍ରିବିଧ । ମନୁଶ ଅବହାର

ତୁମ୍ହାମୋମିତୁମାହତ୍ୟ ସଞ୍ଚଦାନ ତପଃ କ୍ରିୟାଃ ।

ଅବର୍ତ୍ତନେ ବିଧାନୋଙ୍କାଃ ସତତଂ ବ୍ରଙ୍ଗବାଦିନାଂ ॥ ୨୪ ॥

ତଦିତ୍ୟନଭିସଙ୍କାୟ ଫଳଃ ଯଜ୍ଞ ତପଃ କ୍ରିୟାଃ ।

ଦାନକ୍ରିୟାଶ୍ଚ ବିବିଧାଃ କ୍ରିୟନେ ମୋକ୍ଷକାଞ୍ଜିଭିଃ ॥ ୨୫ ॥

ସନ୍ତାବେ ସାଧୁଭାବେ ଚ ସଦିତ୍ୟେତ୍ତେ ଅୟୁଜ୍ୟତେ ।

ଅଶତ୍ରେ କର୍ମଣିତଥା ସାହୁଦଃ ପାର୍ଥଃ ମୁଜ୍ୟତେ ॥ ୨୬ ॥

ତୁମ୍ହାଏ ଶୁଣି ବ୍ରଙ୍ଗଖୋନାମ ଉଦାହତ୍ୟ ଉଚ୍ଚାର୍ୟ ବର୍ତ୍ତମାନାମଃ ବ୍ରଙ୍ଗ ବାଦିନାଃ ଯଜ୍ଞଦାୟଃ ଅବର୍ତ୍ତନେ ॥ ୨୪ ॥

ତଦିତି ଉଦାହତୋତି ପୂର୍ବମ୍ୟାତ୍ମୁବଙ୍ଗଃ ଅବତି ସଙ୍କାର ଫଳାଭିସରିମହୃଦୀ ॥ ୨୫ ॥

ବ୍ରଙ୍ଗବାଚକଃ ସଂଶରଃ ଅଶତ୍ରେହପିବର୍ତ୍ତତେ ତୁମ୍ହାଏ ଅଶତ୍ର ମାତ୍ରେ କର୍ମଣି ପ୍ରାକୃତେହପି ସଂଶରଃ ଅଯୋଜନଃ ଇତ୍ୟାଶ୍ୟେନାହ ସନ୍ତାବେ ଇତି ବାତ୍ୟାଃ । ସନ୍ତାବେ ବ୍ରଙ୍ଗଦେଶେ ସାଧୁଭାବେ ବ୍ରଙ୍ଗ ବାହିବେ ଅୟୁଜ୍ୟତେ ସଂଗଛତେ ଇତ୍ୟର୍ଥଃ ॥ ୨୬ ॥

ଇହାଦିଗେର ଅମୃତାନେ ଯେ ଶ୍ରଦ୍ଧା ଥାକେ, ତାହା ଉତ୍ତମ, ମଧ୍ୟମ ଓ ଅଧିମ ହିଁଲେଓ ସଂଶେଷ ଓ ଅକିଞ୍ଚିତକର । ନିଶ୍ଚିର ଶ୍ରଦ୍ଧା ଅର୍ଥାଏ ଭକ୍ତି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟନୀ ଶ୍ରଦ୍ଧା ସହକାରେ ଏଇ ସକଳ କର୍ମ ଯଥନ କୃତ ହୁଏ, ତଥନେ ଉତ୍ତମା ସର୍ବ ସଂଶେଷ କ୍ରମ ଅଭ୍ୟ ଲାଭେର ଉପଯୋଗୀ ହୁଏ । ଶାନ୍ତେ ସର୍ବଜ୍ଞାନେ ପରା ଶ୍ରଦ୍ଧାର ସହିତ କର୍ମାମୃତାନ କରିଲେ ଉପଦେଶ ଆହେ । ଓ ତେ ସଂ ଏହି ତିନଟି ବ୍ରଙ୍ଗ ନିର୍ଦ୍ଦେଶକ ବ୍ୟବସ୍ଥା ଶାନ୍ତେ ପରିଲକ୍ଷିତ ହୁଏ । ମେହି ବ୍ରଙ୍ଗ ନିର୍ଦ୍ଦେଶର ସହିତ ବ୍ରଙ୍ଗଣ, ବେଦ ଓ ଯଜ୍ଞ ସମୁଦାୟ ଚିହ୍ନିତ ହିଁଲାହେ । ଶାନ୍ତ ବିଧି ପରିତାଗ ପୂର୍ବକ ଯେ ଶ୍ରଦ୍ଧା ଅବଲମ୍ବନ କରିବେ ତାହା ସଂଶେଷ, ଅବର୍ଗ ନିର୍ଦ୍ଦେଶକ ଏବଂ କାମ କଳ ଦାସକ ହିଁଲେ । ଅତେବ ଶାନ୍ତ ବିଧାନେହି ପରା ଶ୍ରଦ୍ଧାର ବ୍ୟବସ୍ଥା । ତୋମ୍ବୁର ଶାନ୍ତ ଓ ଶ୍ରଦ୍ଧା ସମ୍ବନ୍ଧେ ଯେ ସଂସାର ତାହା କେବଳ ଅବିବେକ ଜନିତ ॥ ୨୩ ॥

ଏତମିବକ୍ଷନ ବ୍ରଙ୍ଗାଦେଶକ ଓ ଶର୍ମ ବ୍ୟବହାର ପୂର୍ବକ ସମ୍ବନ୍ଧ ଶାନ୍ତ୍ରୋତ୍ସ ଯଜ୍ଞ, ଦାନ, ତପ ଓ କ୍ରିୟା ସର୍ବଦାହି ବ୍ରଙ୍ଗ ବାଦୀ ଗଣ ଅମୃତାନ କରେନ ॥ ୨୪ ॥

ଏହି ଜଡ଼ ବନ୍ଦ ହିଁଲେ ମୁକ୍ତି ଲାଭ କରିବାର ଅନ୍ୟ ଅତ୍ୟ ବନ୍ଦର ଅତୀତ ଯେ ତେ ବନ୍ଦ ତାହାର ପ୍ରତି ଲଙ୍ଘ କରିଗା ଯଜ୍ଞ, ତପ, ଦାନ୍ତୁଦି ବିବିଧ କ୍ରିୟା ଅଛୀର ସାକ୍ଷାତ କଳ ତ୍ୟାଗ ପୂର୍ବକ ଅମୃତାନ କରିବେ ॥ ୨୫ ॥

ସଂଶରେ ବ୍ରଙ୍ଗ ଓ ବ୍ରଙ୍ଗବାଦିତେହି ଅର୍ଥ ସଂଗତି ହୁଏ । ତଙ୍କପ ତଙ୍କଦେଶକ ଅଶତ୍ର କର୍ମ ସମୁହକେ ଓ ସଂ ଶର୍ମେ ବୁଝାଇଯା ଥାକେ ॥ ୨୬ ॥

ସଜ୍ଜେତପମିଦାନେ ଚ ହିତିଃ ସଦିତି ଚୋଚ୍ୟତେ ।

କର୍ମଚୈବତମୟୀଯଂ ସଦିତେବାଭିଧୀରତେ ॥ ୨୭ ॥

ତତ୍ତ୍ଵକ୍ଷୟା ହତଂଦତଂ ତପ୍ତଶୁଣ୍ଠ କୃତକ୍ଷ ସ୍ଥ ।

ଅସଦିତୁଯତ୍ୟତେ ପାର୍ଥ ! ନ ଚ ତେ ପ୍ରେତ୍ୟନୋ ଇହା ॥ ୨୮ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମହାଭାରତେ ଶତ ସାହ୍ତ୍ୱ୍ୟାଂ ସଂହିତାଯାଂ ବୈଯାସି-
କ୍ୟାଂ ଭୌତ୍ୱପର୍ବତି ଶ୍ରୀଭଗବନ୍ଦୀ ତାସୁପନିଷତ୍ୱତ୍ତକ୍ଷ ବିଦ୍ୟାଯାଂ
ଯୋଗ ଶାସ୍ତ୍ରେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣାର୍ଜୁନ ସମ୍ବାଦେ ଶ୍ରୀକାତ୍ରୟ ବିଭାଗଯୋଗୋଭାବମ୍
ସପ୍ତଦଶୋହଧ୍ୟାଯଃ ॥

ସଜ୍ଜାଦୋହିତିଃ ସଜ୍ଜାଦି ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟାନବହ୍ନାମ ମିତାର୍ଥଃ । ତମର୍ଥିମଃ କର୍ମବ୍ରକ ପରିଚର୍ଯ୍ୟା-
ପର୍ଯ୍ୟାଗି ସତ୍କର୍ମ ତଗବନ୍ଧିତିର ମାର୍ଜନାଦିକଂ ତମପି ॥ ୨୭ ॥

ସେଇକର୍ମ ଶ୍ରତଂ ତଥା ଅସେଇକର୍ମ କିମିତ୍ୟପେକ୍ଷାଯାମାହ ଅସକ୍ଷୟା ଇତି ହତଃ ହସନଃ ଦତ୍ତଃ ଦାନଃ
ତପ୍ତଶୁଣ୍ଠ । କୃତଂ ସଦନ୍ୟାଚାପି କର୍ମକୃତଂ ତେ ସର୍ବମଦିତି ହତମପ୍ୟାହତମେବ ଦତ୍ତପାଦତମେକ
ତପୋହପ୍ୟାତମେବ କୃତମପ୍ୟାହତମେବ ଯତତ୍ୟ ନପେତା ନପର ଲୋକେ କର୍ମତିନାପୀହିଲୋକେ
ଫଳତି ॥ ୨୮ ॥

ଉତ୍ତେଷ୍ମ ବିବିଧେଷେବ ସାହିକଃ ଶ୍ରକ୍ଷୟାକୃତଃ ।

ସତ୍ୟାଭିନ୍ଦେବମୋକ୍ଷାହିତ୍ୟଧ୍ୟାଯାର୍ଥ ଉତ୍ତିଃ ।

ଇତି ସାରାର୍ଥ ବର୍ଧିଣାଃ ହରିଣାଃ ଭକ୍ତଚେତସାଃ ।

ଗୀତାସ୍ୟଃ ସପ୍ତଦଶଃ ସମ୍ବନ୍ଧଃ ସମ୍ବନ୍ଧଃ ସମ୍ବନ୍ଧଃ ସତାଃ ॥

ସଜ୍ଜେ, ତପସ୍ୟାନ୍ତ ଓ ଦାନେ ସତ୍ୟକର୍ମର ତାତ୍ପର୍ୟ, ଯେହେତୁ ଐ ସକଳ କ୍ରିୟା
ତମର୍ଥିମଃ ଅର୍ଥାଂ ଭକ୍ତାଦେଶକ ହଇଲେ ସତ୍ୟ ଶକ୍ତ ଲାଭ କରେ । ଭକ୍ତାଦେଶକ ନା-
ହଇଲେ ସତ୍ୟ, ତପସ୍ୟା ଓ ଦାନାଦି କ୍ରିୟା ସମ୍ବନ୍ଧି ଅସତ୍ । ସମ୍ବନ୍ଧ ଅଛିଯ କର୍ମହି
ଜୀବେର ସ୍ଵର୍ଗପ ବିରୋଧୀ କିନ୍ତୁ ଯେ ସମୟେ ଐ ସକଳ କର୍ମ ଭକ୍ଷ ନିଷ୍ଠ ହଇୟା ପରା
ଭକ୍ତିକେ ଉଦୟ କରାଇତେ ପ୍ରତିଜ୍ଞା କରେ ତଥନ ଐ ସକଳ କ୍ରିୟା ଓ ଜୀବେର
ସତ୍ୟ ସଂଶୁଦ୍ଧି ଅର୍ଥାଂ ସ୍ଵର୍ଗପ ସିଦ୍ଧି କ୍ରମ କୃଷ୍ଣ ଦାସ୍ୟେର ଉପମ୍ୟୋଗୀ ହୟ ॥ ୨୭ ॥

ହେ ଅର୍ଜୁନ ! ନିର୍ଗ୍ରଣ ଶ୍ରଦ୍ଧା ବାତୀତ ଯେ ସତ୍ୟ, ଦାନ ଓ ତପସ୍ୟା ଅନୁଷ୍ଠିତ ହୟ,
ମେ ସମୁଦ୍ରାବିର ଅଳ୍ପ । ମେଇ ସକଳ କ୍ରିୟା ଇହ କାଳ ଓ ପରକାଳ କୋନ କାଲେଇ
ଉପକାର କରେ ନା । ଅତଏବ ଶାନ୍ତ ସମୁଦ୍ରାବ ନିର୍ଗ୍ରଣ ଶ୍ରଦ୍ଧାର ଉପଦେଶ କରେନ ।
ଶାନ୍ତକେ ପରିତ୍ୟାଗ କରିଲେ ନିର୍ଗ୍ରଣ ଶ୍ରଦ୍ଧାକେ ପରିତ୍ୟାଗ କରିଲେ ହୟ । ନିର୍ଗ୍ରଣ
ଶ୍ରଦ୍ଧାଇ ଭକ୍ତି ଲଭାର ଏକ ମାତ୍ର ବୌଜ ॥ ୨୮ ॥

ଏହି ଅଧ୍ୟାତ୍ମର କୁଳ ସର୍ବାତ୍ମିତ ଶ୍ରଦ୍ଧା ମହକାରେ କୃତ କର୍ମ ସକଳ ଜୀବେର

ମୋକ୍ଷ ପ୍ରାପନକରେ, ଇହାଇ କଥିତ ହେଲ । ଇତି ସପ୍ତଦଶ ଅଧ୍ୟାତ୍ମ ।

অক্ষাদশোধ্যায়ঃ ।

অর্জুন উবাচ ।

সন্ধ্যাসঙ্গ মহাবাহো ! তত্ত্বমিছারি বেদিতুং ।
ত্যগস্ত চ হৃষীকেশ ! পৃথক কেশনিসুদন ! ॥ ১ ॥

সন্ধ্যাস জ্ঞানকর্মাদেন্ত্রবিধাঃ শুভি নির্দয়ঃ ।

গুহসার তমা ভক্তি রিতাটীদশ উচাতে ॥

অনন্তরাধ্যায়ে । “তদিতাবত্তিসকার ফলঃ যজ্ঞ তপঃ দ্রিয়াঃ । দানক্রিয়াশ বিবিধাঃ ক্রিয়স্তেমোক্তকাঞ্জিতিঃ ইত্যত ভবদ্বাক্যে ব্রোক্তকাঞ্জিকণদেন সন্ধ্যাসিন এবোচাণ্টে অন্যেবা অদ্যাচ্ছে এব তে তর্হি সর্ব কর্ম ফলত্যাগঃ ততঃ কৃতু যতাঙ্গবান् । ইতি অহঙ্কারাঃ সর্ব কর্ম
ফল ত্যাগিনাঃ তেবাঃ স ত্যাগঃ কঃ সন্ধ্যাসিনাঙ্ক কোণ সন্ধ্যাস ইতি বিবেকতে । জিজ্ঞাসুরাহ
সন্ধ্যাসমোতি পৃথগিতি যদি সন্ধ্যাস ত্যাগশ্বলো ভিন্নার্থেতোভাৱে সন্ধ্যাসঙ্গ ত্যাগস্তুচতুৰ্ব
পৃথগেতিতুমিছারি । যদি হেকার্থে তাৰপিত্তুতে অস্তুতে বা উয়েটৈরকার্যঃ অৰ্থাত
একার্থস্থিতি পৃথগেতিতুমিছারি । হে হৃষীকেশেতি মহুজ্জেঃ প্ৰবৰ্ত্তকস্তুৎ স্মৰে ইমঃ
সন্দেহমুখাপয়সি । ‘কেশি নিশ্চন ইতি তঞ্চসন্দেহঃ স্মৰে কেশিনিব বিদারয়সীতি
ভাবঃ । মহাবাহো ইতি তৎ মহাবাহ বলাহিতোহং কিঞ্চিবাহ বলাহিত ইত্যে তৎ
শেন্দেব বয়সহ সর্থাঃ তব নতুসাৰ্বজ্ঞাদিভিৱাশেঃ অতুন্দত কিঞ্চিৎ পথ্যত্বাদেব
প্ৰেৰে মহ নিঃশক্তা ইতি ভাবঃ ॥ ১ ॥

সমস্ত কর্মের অজলময় চৱম ফল ভক্তি ইহা প্ৰথম ছয় অধ্যায়ে স্পষ্ট
কথিত হইয়াছে । দ্বিতীয় ছয় অধ্যায়ে নিষ্ঠুর ভক্তিৰ অক্লপ বৰ্ণিত
হইয়াছে । তৃতীয় ছয় অধ্যায়ে জ্ঞান, বৈৱাগ্য, কাৰ্য্যাকাৰ্য্য বিবেক, সংশোধন
বিষ্ণুর বিচাৰ দ্বাৱা ভক্তিৰ চৱম ফলত নিৰ্দিষ্ট হইয়াছে এক্লপ গীতা শাস্ত্ৰেৰ
গুচ তৌংপৰ্য্য পূৰ্ব মহাজন গণ কৰ্তৃক প্ৰদৰ্শিত হইয়াছে । উক্ত সমস্ত
উপহেশই সপ্তদশ অধ্যায় পৰ্য্যস্ত সমাপ্ত হইল । তাহা প্ৰবল কৱত অর্জুন
মহাশৰ পুনৰাবৰ্ত্ত সংক্ষেপে উপসংহার ক্লপ ঐ সমস্ত তীক্ষ্ণ শুনিতে ইচ্ছা
কৰিয়া জিজ্ঞাসা কৱিলেন । হে হৃষীকেশ ! তুহে কেশি নিশ্চন ! সন্ধ্যাস
ও ত্যাগ এই শব্দেৰ তাৎপৰ্য্য পৃথক ক্লপে শুনিতে ইচ্ছা কৰিব ॥ ১ ॥

ଶ୍ରୀତଗବାହୁବାଚ । ୮

କାମାନାଂ କର୍ମଣାଂ ହାସଂ ସନ୍ନ୍ୟାସଂ କବରୋବିଛୁଃ ।
ସର୍ବକର୍ମଫଳତ୍ୟାଗଂ ପ୍ରାହୃତ୍ୟାଗଂ ବିଚକ୍ଷଣାଃ ॥ ୨ ॥
ତ୍ୟାଜ୍ୟଂ ଦୋଷବଦିତ୍ୟକେକର୍ମ ପ୍ରାହୃତ୍ୟନୀଷିଗଃ ।
ସଜ୍ଜ ଦାନ ତପଃ କର୍ମ୍ମ ତ୍ୟାଜ୍ୟମିତି ଚାପରେ ॥ ୩ ॥
ନିଶ୍ଚଯଂ ଶୁଣୁଁମେ ତତ୍ତ୍ଵ ତ୍ୟାଗେ ଭରତସତ୍ୟ ! ।
ତ୍ୟାଗୋହି ପୁରୁଷବ୍ୟାୟ ! ତ୍ରିବିଧଃ ସଂପ୍ରକୀର୍ତ୍ତିତଃ ॥ ୪ ॥

ଅଧ୍ୟଃ ଆଚାରଭିତ୍ତିରେ ନିତ୍ୟାନାଂ ତ୍ୟାଗ ଶକ୍ତିରେ କାମାନାମିତି ପ୍ରତିକାମୋ
ବଜେତ ସର୍ବକର୍ମୋ ବଜେତ ଇତୋବଂକାମୋପବହେନ ବିହିତାନାଂ କାମାନାଂ କର୍ମଣାଂ ହାସଂ ସର୍ବପେ ତୈର
ତ୍ୟାଗଂ ସନ୍ନ୍ୟାସଂ ବିଛୁଃ ନତୁ ନିତ୍ୟାନାମପି ସଙ୍କୋପାନ୍ୟାଦୀନା ମିତିବାବଃ । ସର୍ବେଯାଂକାମାନାଂ ନିତ୍ୟା-
ମାପି କର୍ମଣାଂକଳ ତାମିରେବ ମତ୍ୱ ସର୍ବପତଃ ତ୍ୟାଗଂ କେହାମପୀତିତିବାବଃ । ନିତ୍ୟାନାମପି କର୍ମଣାଂ
କଳଃ । କର୍ମଣା ପିତୃଲୋକ ଇତି । ସର୍ଵେଣ ପାପ ମଧ୍ୟମତୀତାଦାନ୍ତରୁତଃ ପ୍ରତିପାଦଯନ୍ତେବ । ଇତ୍ୟଃ
ତ୍ୟାଗେ କଳାଭିସକ୍ରିଯିତଃ ସର୍ବକର୍ମକରଣଃ । ସନ୍ନ୍ୟାସେତୁ କଳାଭିସକ୍ରିଯିତଃ ରହିତଃ ନିତ୍ୟକର୍ମକରଣ
କାମ କର୍ମଣାଂତୁରପୈତୈର ତ୍ୟାଗ ଇତି ଭେଦୋଜେବଃ ॥ ୨ ॥

ତ୍ୟାଗେ ପୁନରପିଷତଭେଦ ମୁଗ୍ଧକିପତି ତ୍ୟାଜ୍ୟମିତି ଦୋଷବନ୍ଦ ହିଂସାଦି ଦୋଷବହ୍ୟାଂ କର୍ମ୍ମ ସର୍ବପତ
ଏବ ତ୍ୟାଜ୍ୟ ଥିତୋକେ ମଂଖ୍ୟାଃ । ପରେ ମୌର୍ଯ୍ୟକାଃ ସଜ୍ଜାଦିକଃ କର୍ମଶାସ୍ତ୍ରେ ବିହିତବ୍ୟାଂ ନତ୍ୟାଜ୍ୟ
ମିତାହିଃ ॥ ୩ ॥

ଅତିଥାହ ନିଶ୍ଚଯମିତି ତ୍ରିବିଧଃ ସାତ୍ତ୍ଵିକେ ରାଜ ସନ୍ତ୍ଵାମଶକ୍ତି ଅତ୍ୟତ୍ୟାଗମ୍ୟ-
ମାନ୍ୟମତ୍ୟାତ୍ମକ ସନ୍ନ୍ୟାସଃ କର୍ମଶୋଦୋପପରାତଃ । ମୋହାନ୍ତ୍ୟ ପରିତ୍ୟାଗତ୍ୟାମଃ ପରିକୀର୍ତ୍ତିତଃ ।

ଶ୍ରୀତଗୁଣ କହିଲେନ, କାମ୍ୟକର୍ମ୍ମସର୍ବପତଃ ପରିତ୍ୟାଗ କରିଯା ନିତ୍ୟ ନୈମିତ୍ତିକ
କର୍ମକେ ନିକାମ କ୍ରମେ ଅର୍ହଠାନ କରାର ନାମ ସନ୍ନ୍ୟାସ । ନିତ୍ୟ ନୈମିତ୍ତିକ ଓ ସର୍ବ-
ପ୍ରକାର କର୍ମ କାମ୍ୟ ଅର୍ହଠାନ କରିଯାଉଥିର କର୍ମ୍ମର ଫଳ ତ୍ୟାଗ କରାର ନାମ ତ୍ୟାଗ ।
ଏହି କ୍ରମ ସନ୍ନ୍ୟାସ ଓ ତ୍ୟାଗେର ପାର୍ଥକ୍ୟ ବିଚକ୍ଷଣ କବି ସକଳୀ ବଲିଯାହେନ ॥ ୨ ॥

ତ୍ୟାଗ ସରକୁ କତକ ଶୁଣି ପଞ୍ଚତ ଏକପ ସ୍ଥିର କରିଯାହେନ ସେ କର୍ମକେ
ଦୋଷ ବଲିଯା ଏକବାରେ ପରିତ୍ୟାଗ କରିବେ । ଅପର କତକ ଶୁଣି ପଞ୍ଚତ
ସଜ୍ଜ ଦାନ, ତପ ପ୍ରଭୃତି କର୍ମ ସକଳକେ ଅତ୍ୟାଜ୍ୟ ବଲିଯା ସିଦ୍ଧାନ୍ତ କରେନ ॥ ୩ ॥

“ହେ ଭରତ ସତ୍ୟ ! ତ୍ୟାଗ ସହକେ ନିଶ୍ଚଯ ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ଏହି ସେ ତ୍ୟାଗ ଓ
ତ୍ରିବିଧ ମୁଣ୍ଡ ॥

ସଜ୍ଜ ଦାନ ତପଃ କର୍ମ ନ ତ୍ୟାଜ୍ୟଂ କାର୍ଯ୍ୟମେବ ତେ ।
 ସଜ୍ଜୋଦାନଂ ତପଚୈବ ପାବନାନି ଘନୀବିଣାଂ ॥ ୫ ॥
 • ଏତାନ୍ତପି ତୁ କର୍ମାନି ସଂଙ୍ଗଂ ତ୍ୟକ୍ତୁ ଫଳାନିଚ ।
 କର୍ତ୍ତବ୍ୟାନୀତି ସେ ପାଥ୍ ! ନିଶ୍ଚିତଃ ମତମୁକ୍ତମଂ ॥ ୬ ॥
 ନିୟତନ୍ତ୍ର ତୁ ସମ୍ମାନଃ କର୍ମଗୋ ନୋପପଦ୍ୟତେ ।
 ମୋହାନ୍ତନ୍ତ୍ର ପରିତ୍ୟାଗ ସ୍ନାମଦଃ ପରିକିର୍ତ୍ତିତଃ ॥ ୭ ॥

ଇତି ତତ୍ତ ଏବ ତାମମ ଭୌଦେ ସମ୍ମାନ ଶବ୍ଦ ପ୍ରୟୋଗାଂ ଭଗବନ୍ତତେ ତାଗ ସମ୍ମାନ ଶକ୍ତ୍ୟୋରୈକାର୍ଥ
ମେବେତ୍ୟବସ୍ଥାତେ ॥ ୪ ॥

• କାର୍ଯ୍ୟାନାମପି ମଧ୍ୟେ ଭଗବନ୍ତତେ ସାହିକାନି ସଜ୍ଜଦାନଂ ତପାଂ ସି ଫଳାକାଞ୍ଚାରହିତିଃ କର୍ତ୍ତବ୍ୟାନି
ଇତ୍ୟାହ ସଜ୍ଜାଦିକଃ କର୍ତ୍ତବ୍ୟମେବ ତତ୍ତ୍ଵହେତୁ: ପାବନାନୀତି ଚିତ୍ତଶୁଦ୍ଧିକରତ୍ବାଦିତାଥଃ ॥ ୯ ॥
 ସେବ ପ୍ରକାରେଣ କୃତାନ୍ତେତାନି ପାବନାନି ଭବନ୍ତି ତଃ ଅକାରଂ ଦର୍ଶନତି ଏତାନାପୀତି ସମ୍ମଂ
କର୍ତ୍ତବ୍ୟାନିବେଶଂ ଫଳାଭିସର୍ଜିକିଂ । ଫଳାଭିସର୍ଜି କର୍ତ୍ତବ୍ୟାନିବେଶରୋତ୍ୟାଗ ଏବତ୍ୟାଗଃ ସମ୍ମାନ-
ଶୋଚାତେ ଇତିଭାବ: ॥ ୬ ॥
 • ପ୍ରକାଶମ୍ୟ ତ୍ରିବିଧତ୍ୟାଗତ ତାମମ ଭେଦମାହ ବିଯତନ୍ତ ନିତାନ୍ତ । ମୋହାଂ ଶାନ୍ତ ତାଂପର୍ଯ୍ୟା-
ଜ୍ଞାନାଂ । ସମ୍ମାନୀ କାମ କର୍ମପି ଆବଶ୍ୟକତାବାଂ ପରିତାଜନୁ ନାମ ନିତାନ୍ତତୁ କର୍ତ୍ତବ୍ୟନ୍ତ୍ୟାଗୋ
ନୋପପଦ୍ୟତେ ଇତିତୁ ଶବ୍ଦାର୍ଥ: । ମୋହାନ୍ତଜ୍ଞାନାଂ । ତାମ ଇତି ତାମମ ସ୍ନ୍ୟାଗମ୍ୟ ଫଳଃ ଅଜ୍ଞାନ
ଆଶ୍ରିତେବ ନନ୍ଦିତିପିତ ଜ୍ଞାନ ଆଶ୍ରି ରିତିଭାବ: ॥ ୭ ॥

ସଜ୍ଜ, ଦାନ, ତପ ପ୍ରୀତି କର୍ମ ସ୍ଵରୂପତଃ ତ୍ୟାଜ୍ୟ ନୟ । ମାନବେର ସେଇ
ସକଳଇ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ କାର୍ଯ୍ୟ । ସବୁ ଜୀବେର ସବୁ ସଂଶ୍ଲିଷ୍ଟ ଉପାୟ ସ୍ଵରୂପ ତାହା
କିମ୍ବକେ ଅନୁଷ୍ଠାନ କରିବେ ॥ ୯ ॥

ଉତ୍ତମ ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ଏହି ସେ ଐ ସମ୍ମତ କର୍ମ ଆସନ୍ତି ଓ ଫଳ ପରିତ୍ୟାଗ ପୂର୍ବକ
କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ବୋଧେ ଅମୁଖିତ ହେଉଥା ଆବଶ୍ୟକ ॥ ୬ ॥

ନିତ୍ୟ କର୍ମେର ସମ୍ମାନ ସମ୍ମତ ନୟ । ଭରମ ସହିକାରେ ସିଂହାରା ନିତ୍ୟ କର୍ମ
ପରିତ୍ୟାଗ କରେନ, ତୀହାଦେର ତ୍ୟାଗ ତ୍ୟାଗ ତ୍ୟାଗ ॥ ୭ ॥

হৃঃখমিত্যেব যৎকর্ষ কায়রেশভয়ান্তজে ।
 স কৃষ্ণ রাজসং ত্যাগং বৈব ত্যাগফলংলভে ॥ ৮ ॥
 কার্য মিত্যেব যৎকর্ষ নিয়তং ক্রিয়তেহর্জ্জন ।
 সংস্কৃত্যজ্ঞাফলঁক্ষেব স ত্যাগঃ সাহিকোব্রতঃ ॥ ৯ ॥
 ন ব্ৰেষ্ট্য কুশলং কর্ষ কুশলেনামুষজ্জতে ।
 ত্যাগী সঙ্গস্থাবিক্ষে যেধাবী ছিঙ্গসংশয়ঃ ॥ ১০ ॥
 নহি দেহ হৃতা শক্যঃত্যজ্ঞঃ কর্মাগ্যশেষতঃ ।
 বস্তুকর্ষ ফলত্যাগী স ত্যাগীত্যভিধীয়তে ॥ ১১ ॥

হৃঃখ মিত্যেবেতি যদাপি নিত্যকর্মণামাধ্যকস্মেব তৎকরণে শুণএব নতু দোষ ইতি জানাও
 শ্বেষ তদপি তৈঃ শৰীরং ময় কথং বৃথা ক্লেশপ্রিয়বং ইতিভাবঃ। ত্যাগফলঃ জ্ঞানঃ-
 নলভেতেবেতিভাবঃ ॥ ৮ ॥

কার্যামবগ্ন কর্তৃব্যমিতি বৃক্তা। বিয়তঃ নিত্যকর্ষ সাহিক ইতি তাগাত্যাগফলঃ জ্ঞানঃ
 স লভেতেবেতিভাবঃ ॥ ৯ ॥

এবস্তু সাহিক তাগ পরিনিষ্ঠিতস্ত লক্ষণমাহ নবেষ্টিতি। অকুশল মনুগদং শীতে প্রাতঃ
 স্বাদনাদিকং নবেষ্টি কুশলে সুখ প্রীতিশ্঵ানাদো ॥ ১০ ॥

ইতোৎপি শাশ্বীয়ং কর্মণ ত্যাগং ইতাহ নহীতিভাজ্ঞান শক্যঃ নশক্যামি তদৃক্তঃ নহি-
 কলিক্ষণমপিজ্ঞাতু তিষ্ঠ তাকর্ষকৃৎ ॥ ১১ ॥

নিত্য কর্ষকে ক্লেশ কর জানিয়া ভয়ের সহিত যিৰ্দি তাহা ত্যাগকরেন,
 তাহার ত্যাগ রাজস ত্যাগ হয়। তিনি ত্যাগ ফল প্রাপ্ত হননা ॥ ৮ ॥

হে অর্জুন ! যিনি কর্তৃব্য বোধে নিত্য কর্ষ অমৃষ্টান করেন এবং
 সেই কর্ষের আসক্তি ও ফল পরিত্যাগ করেন, তাহার ত্যাগ সাহিক ॥ ৯ ॥

অকুশল কৰ্ষে বিবেষ করেন না এবং কুশল কৰ্ষে আসক্ত হননা।
 এক্ষণ যেধাবী সব শুণ পূর্বনিষ্ঠিত ব্যক্তির কোন সংশয় থাকেনা ॥ ১০ ॥

দেহ ধারী জীবের সমস্ত কর্ষ পরিত্যাগ সম্ভব নয়। অতএব যিনি
 সমস্ত কর্ষ ফল ত্যাগী তিনি বাস্তবিক ত্যাগী ॥ ১১ ॥

ଅନିଷ୍ଟମିଷ୍ଟଃ ମିଶ୍ରକ୍ଷ ତ୍ରିବିଧଃ କର୍ମଶଃ ଫଳଃ ।

ଭବତ୍ୟତ୍ୟାଗିନାଂ ପ୍ରେତ୍ୟ ନତୁ ସମ୍ୟାସିନାଂ କୁଚିତ୍ ॥ ୧୨ ॥

ପକ୍ଷେମାନି ମହାବାହୋ ! କାରଣାନି ନିବୋଧମେ ।

ସାଂଖ୍ୟେ କୃତାନ୍ତେ ପ୍ରୋତ୍ସାନି ସିନ୍ଧ୍ୟେ ସର୍ବକର୍ମନାଂ ॥ ୧୩ ॥

ଅଧିଷ୍ଠାନଃ ତଥ ! କର୍ତ୍ତା କରଣକ୍ଷ ପୃଥ୍ଵିଧଃ ।

ବିବିଧାଶ୍ଚ ପୃଥ୍ଵକ୍ ଚେଷ୍ଟାଦୈବକୈବାୟ ପଞ୍ଚଶଃ ॥ ୧୪ ॥

ଶ୍ରୀରବାଙ୍ମନୋଭିର୍ଯ୍ୟ କର୍ମପ୍ରାରଭତେ ନରଃ ।

ନ୍ୟାୟ୍ୟ ବା ବିପରୀତଃ ବା ପକ୍ଷେତେ ତଞ୍ଚାହେତବଃ ॥ ୧୫ ॥

ଏବତ୍ୱ ତାଗାଭାବେ ଦୋଷମାହ ଅନିଷ୍ଟଃ ନରକ ହୁଥଃ ଇଷ୍ଟଃ ସଗ ଶୁଖଃ ମିଶ୍ରଃ ମନୁଷ୍ୟଜ୍ଞାନ-
ପୃଥ୍ଵୀଃ ଅତ୍ୟାପିନାଂ ଏବତ୍ୱ ତାଗ ରହିତାମଃ ଏବ ଭବତି ପ୍ରେତ୍ୟ ପରଲୋକେ ॥ ୧୨ ॥

ନମୁ କର୍ମ କୁର୍ବତଃ କର୍ମଫଳଃ କଥଃ ନତ୍ବେଦିତି ଆଶକ୍ତ ନିରହଙ୍କାରହେତୀତି କର୍ମଲୋପୋନାତ୍ମି
ତ୍ରୁପପାଦରିତୁବାହ ପକ୍ଷେମାନୀତି ପକ୍ଷଭିତ । ସର୍ବ କର୍ମଶଃ ସିନ୍ଧ୍ୟେ ନିଷ୍ପତ୍ତରେ ଇମାନିପକ୍ଷକାରଣାବି
ପ୍ରେ ମମବଚନାନ୍ତିବୋଧ ଜାନୀହି ସମାକ୍ଷ ପରମାଜ୍ଞାନାଂ କଥରତୀତି ମଂଥ୍ୟମେ ସାଂଖ୍ୟେ ବେଦାନ୍ତ ଶାସ୍ତ୍ରଃ
ତ୍ରିଶିନ୍କିଦୃଷ୍ଟେ କୃତଃ କର୍ମ ତତ୍ପାତ୍ରନାଶେ ଯନ୍ମାତ୍ପିନ ପ୍ରୋତ୍ସାନି ॥ ୧୩ ॥

ତାନ୍ୟେବଗନ୍ୟତି ଅଧିଷ୍ଠାନଃ ଶ୍ରୀରଃ । କର୍ତ୍ତା ଚିଜ୍ଜଡ଼ଗ୍ରହିରହକାରଃ । କର୍ମଃ ଚକ୍ରଃ ଶ୍ରୋତାଦି-
ପୃଥ୍ଵିଧମେକ ପ୍ରକାର । ପୃଥ୍ଵକ୍ ଚେଷ୍ଟା ପ୍ରାଣପାନାଦୀନାଂ ପୃଥ୍ଵକବାପାରାଃ । ଦୈବଃ ସର୍ବ ପ୍ରେ-
କୋହୃତ୍ୟାମୀଚ ॥ ୧୪ ॥

ଶ୍ରୀରାଦିତିରିତି ଶ୍ରୀରଃ ବାଚିକଃ ମାନସଃ ଚେତି କର୍ମତ୍ରିବିଧଃ ତତ୍ ସର୍ବଃ ବିକିର୍ଣ୍ଣ ନ୍ୟାୟ୍ୟକର୍ମଃ
ବିପରୀତ ମଞ୍ଚାୟଃ ଅଧର୍ମଃ ତତ୍ ମନୁଷ୍ୟାପି କର୍ମଶ ଏକେପକ୍ଷହେତୁବ୍ ॥ ୧୫ ॥

ଯାହାରା କର୍ମ ଫଳ ତ୍ୟାଗ କରେନ ନାହି, ତାହାଦେର ଅନିଷ୍ଟ, ଇଷ୍ଟ ଓ ମିଶ୍ର ଏହି
ତିନ ପ୍ରକାର କର୍ମ ଫଳ ସାଟିଆ ଥାକେ । ସନ୍ନାସୀ ଦିଗେର ଉତ୍ତ ତ୍ରିବିଧ ଫଳ-
ଭୋଗ କରିତେ ହୁନ୍ତାନ୍ତି ॥ ୧୨ ॥

ହେ ମହାବାହୋ ! ବେଦାନ୍ତ ଶାସ୍ତ୍ରେର ସିନ୍ଧାନ କର୍ମ ସକଳେର ସିନ୍ଧିର ଉଦ୍ଦେଶେ
ପାଚଟୀ କାରଣ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ହଇଗାଛେ, ତାହା ବଲି ଶୁନ ॥ ୧୩ ॥

ଅଧିଷ୍ଠାନ ଅର୍ଥାଂ ଦେହ, କର୍ତ୍ତା ଅର୍ଥାଂ ଚିଜ୍ଜଡ଼ ପ୍ରହିତ ଅହଙ୍କାର, କରଣ
ଅର୍ଥାଂ ଇତ୍ତିଯ ସକଳ ବହୁବିଧ ଚେଷ୍ଟା ଓ ଦୈବ ଅର୍ଥାଂ ଜଗତ୍ୟାମାର ନିଯାମକେର
ସହାଯତା ଏହି ପାଚଟୀ କାରଣ । ଏହି ପାଚଟୀ କାରଣ ବ୍ୟତୀତ କୋନ କର୍ମହି
ଅହୁତ୍ତିତ ହୁନ ନା ॥ ୧୪ ॥

ଶ୍ରୀର, ବାକ୍ୟ ଓ ମନ ହାରା ସେ କାର୍ଯ୍ୟାହି ମନୁଷ୍ୟ କରିଯା ଥାକେ, ତାହା

ତତ୍ତ୍ଵେବଂ ସତି କର୍ତ୍ତାରମାଆନଂକେବଲଞ୍ଜଥଃ ।
 ପଶ୍ଚତ୍ୟକୃତ ବୁଦ୍ଧିହାନ୍ ସ ପଶ୍ଚତି ଦୁର୍ଲଭିତଃ ॥ ୧୬ ॥
 ସମ୍ମ ନାହଂ କୃତୋଭାବୋବୁଦ୍ଧିର୍ମୟ ନ ଲିପ୍ୟତେ ।
 ହୁହାପି ସ ଇମ୍ବାଲ୍ଲୋକାମହଞ୍ଜି ନ ନିବଧ୍ୟତେ ॥ ୧୭ ॥
 ଜ୍ଞାନଂ ଜ୍ଞେୟଂ ପୁରିଜ୍ଞାତା ତ୍ରିବିଧା କର୍ମଚୋଦନା ।
 କରଣଂ କର୍ମକୁର୍ତ୍ତେତି ତ୍ରିବିଧଃ କର୍ମସଂଗ୍ରହଃ ॥ ୧୮ ॥

ତତଃ କିମ୍ବତ ଆହ ତତ୍ତ୍ଵସର୍ବଶିଳ କର୍ମଣି ପକୈବ ହେତ୍ବ ଇତୋବଂ ସତି କେବଳଂ ବଞ୍ଚତୋବିଃମନ୍-
 ମେବାଜ୍ଞାନଂ ଜୀବଃସକର୍ତ୍ତାରଂ ପଶ୍ଚତି ମୋହକୃତ ବୁଦ୍ଧିହାନ୍ ଅମଂକୃତ ବୁଦ୍ଧିହାନ୍ ଦୁର୍ଲଭିର୍ମୈବ ପଶ୍ଚତି
 ମୋହଜ୍ଞାନୀ ଅକ୍ଷ ଏବୋଚାତେ ଇତିଃ ଭାବଃ ॥ ୧୬ ॥

କଞ୍ଚିହି ହସତି ଶୃଙ୍ଖଲାନ୍ ଇତ୍ୟତ ଆହ ସମ୍ପେତି । ଅତ୍ଥତୋହଂକାରନ୍ ଭାବଃ ସଭାବଃ
 କର୍ତ୍ତ୍ଵହାତ୍ମିନିବେଶୋ ସମାନାତି । ଅତ୍ରେବ ସମ୍ମ ବୁଦ୍ଧିର୍ମଲିପ୍ୟତେ ଇଷ୍ଟାନିଷ୍ଟବୁଦ୍ଧାକର୍ମହୁନାମଜ୍ଞତି
 ମହିକର୍ମଫଳଃ ନ ପ୍ରାପ୍ନୋତୀତି କିଂବତ୍ରବ୍ୟଃ ମହିକର୍ମ ଭାବ୍ରା ଭାବ୍ରଃ କୁର୍ମରପିର୍ବେବ କରୋତୀତ୍ୟାହ
 ହସାପୀତି ସ ଇମାନ୍ ସର୍କାନ୍ତିପି ପ୍ରାଣିନୋଲୋକ ଦୃଷ୍ଟ୍ୟାହସାପି ସମୃଷ୍ୟାନୈବହଞ୍ଜି ନିରଭିସକ୍ଷିହାଦିତି
 ଭାବଃ ଅତୋ ନବଧ୍ୟତେ କର୍ମ ମୂଳଃ ନ ପ୍ରାପ୍ନୋତୀତି ॥ ୧୭ ॥

ତଦେବଃ ଭଗବନ୍ତମେ ଉତ୍କଳକ୍ଷଣଃ ସାହିକ ତ୍ୟାଗ ଏବ ସନ୍ନାମୋ ଜ୍ଞାନିନାଃ । ଭଜାନାତ୍ କର୍ମ
 ସୌଗମ୍ୟ ସକଳେଣିବତ୍ୟାଗୋହନଗମ୍ୟତେ । ସହତଃ ଏକାଦଶେ ଭଗବତ୍ବେ । ଆଜ୍ଞାଯୈବ ଶ୍ରଙ୍ଗାନ୍-

ନ୍ୟାୟଇ ହୁକ୍ ବା ଅନ୍ୟାୟଇ ହୁକ୍; ଉତ୍କ ପଞ୍ଚ ବିଧ କାରଣ ଦ୍ୱାରା
 ସାଧ୍ୟ ହୟ ॥ ୧୫ ॥

ଏ ହୁଲେ ଯିନି କେବଳ ଆପନାକେଇ କର୍ତ୍ତା ମନେ କରେନ, ତିନି ଅକ୍ଷତ
 ବୁଦ୍ଧି, ଅତ୍ରେବ ଦୁର୍ଲଭିତ । ତିନି ଯାଥାର୍ଥ୍ୟ ଦେଖିତେ ପାନନା ॥ ୧୬ ॥

ହେ ଅର୍ଜୁନ ! ତୋମାର ଯେ ଯୁଦ୍ଧ ବିଷୟେ ମୋହ ହିଁବାଛିଲ, ତାହା କେବଳ
 ଅହଙ୍କୃତ ଭାବ ହିଁତେ ଉଦୟ ହୟ । ଉତ୍କ ପାଂଚଟା କାରଣକେ ମକଳ କର୍ମେର
 କାରକ ବଲିଯା ଜ୍ଞାନିଲେ ଆର ତୋମାର ମେଘ ହିଁତେ ପାରିତ ନୁହା ।
 ଅତ୍ରେବ ଯାହାର ବୁଦ୍ଧି ଅହଙ୍କୃତ ଭାବେ ଲିପ୍ତ ହୟ ନା, ତିନି ସମ୍ମତ ଲୋକକେ
 ହନନ କରିଯାଉ କାହାକେ ହନନ କରେନ ନା ଏବଂ ହନନ କର୍ମ ଫଳେ ଆବର୍ଜ
 ହନ ନା ॥ ୧୭ ॥

ଜ୍ଞାନ, ଜ୍ଞେୟ ଓ ପରିଜ୍ଞାତା ଏହି ତିନଟା କର୍ମଚୋଦନା । କରଣ, କର୍ମ ଓ କର୍ତ୍ତା

ଜ୍ଞାନଂ କର୍ମ ଚ କର୍ତ୍ତା ଚ ତ୍ରିଦେଵ ଗୁଣଭେଦତଃ ।

ପ୍ରୋଚ୍ୟତେଗୁଣ ସଂଖ୍ୟାନେ ସଥାବହୁତୋତ୍ତମି ॥ ୧୯ ॥

ଦୋଷାନ୍ ମୁଗ୍ଧାଦିଷ୍ଟାନପିଶକାନ୍ । ଧର୍ମାନ୍ ସଂତ୍ୟଜ୍ୟ ସଃ ମର୍ବାନ୍ ଆଂଭଜେସଚମତମଃ । ଇତାର୍ଥଃ ଶାଶ୍ଵତଚଲୈବାର୍ଥାତ୍ତେ । ସଥା ଯରା ବେଦକପେଣାଦିଷ୍ଟାନପି ସଧର୍ମାନ୍ ସଂତ୍ୟଜ୍ୟ ସୋ ମାଂଭଜେସ ଚଚ ମନ୍ତ୍ରମ ଇତି କିମଜ୍ଞାନତ ନାଟିକାହା ନଧର୍ମାହରଣେ ସତ ଶ୍ରଦ୍ଧାଦୀନ୍ ଗୁଣାନ୍ ବିପକ୍ଷେ ଦୋଷାନ୍ ଅତ୍ୟବାୟାଂଶ୍ଚ ଆଜ୍ଞାଯ ଜ୍ଞାହାପି ମର୍ବାନ ବିକ୍ଷେପକତତ୍ୟା ମନ୍ତ୍ରକ୍ରିବ ସର୍ବଃ ଭୟିଯାତ୍ମିତି ତୃତ୍ୟ ନିଶ୍ଚଯେବେବ ଧର୍ମାନ୍ ସଂତ୍ୟଜ୍ୟ ଇତି । ଅତ୍ୟ ଧର୍ମାନ୍ ଧର୍ମକାଳି ସଂତ୍ୟଜ୍ୟ ଇତିତୁ ବାଧ୍ୟାନୟଟତେ ନହିଁର୍ମକଳ ତ୍ୟାଗେ କର୍ମଦତ୍ତ ପ୍ରତ୍ୟବାୟୋଭେଦିତ୍ୟବଧେଯଃ । ଅର୍ଥ ଭାବଃ ଭଗବତାକ୍ୟାନାଂ ତତ୍ୟାତ୍ମକଜ୍ଞାନଂହି ଚିତ୍ତ ଶୁଦ୍ଧିମବଶ ଯେବାପେକ୍ଷତେ ନିକାମ କର୍ମଭିଃ ଚିତ୍ତଶୁଦ୍ଧି ତାରତମ୍ୟୋବୁତେ ଏବ ଜାନୋଦୟ ତାରତମ୍ୟଃ ଭବେନ୍ନାଶ୍ଚ । ଅତ୍ୟଏ ସମ୍ବାଦ ଜାନୋଦୟ ନିକାର୍ଥଃ ସନ୍ନ୍ୟାସିଭିରପି ନିକାମ କର୍ମ କର୍ତ୍ତବ୍ୟମେବ କର୍ମଭିଃ ସମ୍ବାଦତ୍ୟା ଚିତ୍ତ ଶୁଦ୍ଧୋବୃତ୍ତାଗ୍ରାଂ ତୁତେରପି କର୍ମ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ଯେବ । ଯହୁତ୍ । ଅର୍କରୁକ୍ତୋମୁନ୍ୟେଗଃ କର୍ମକାରଣମ୍ୟଚାତେ । ୦ ଯୋଗାକ୍ରତ୍ୟେତ୍ତେବେଚ୍ଛଃ ଶମଃ କାରଣ ଶୁଚାତେ ଇତି । ସତ୍ୱାଜ୍ଞରତି ରେବମ୍ୟାଦାଶ ତୃପ୍ତିଶ ମାନବଃ । ଆଜନ୍ୟେବଚ୍ଛଃ ତୁଟ୍ୟେତ୍ସ୍ୟ କାର୍ଯ୍ୟ ନବିଦ୍ୟାତେ । ଇତି । ଭକ୍ତିଶ୍ଚ ପରମାସ୍ତତ୍ତ୍ଵା ମହା ପରଲାଚିତ୍ତଶୁଦ୍ଧିଃ ନୈବାପେକ୍ଷତେ ଯହୁତ୍ । ବିକ୍ରୀଡ଼ିତଃ ବ୍ରଜ ବଧୁଭିରିଦିକ ବିକ୍ଷେପଃ ଶ୍ରଦ୍ଧାର୍ଥିତୋମୁଶ୍ରୁତ୍ୟାଦିତ୍ୟାଦୌ । ଭକ୍ତିଃ ପରାଃ ଭଗବତି ପ୍ରତି ଲଭ୍ୟ କାମଃ ହଙ୍ଗୋଗ ମାଥପହିନୋତ୍ତରେଣ୍ଯୀରଃ । ଇତି । ଅତ୍ୱାଶ୍ଚ ଅତ୍ୟରେଣ ହଙ୍ଗୋଗବତୋବାଧିକାରିପି ପରମାଯା ଉତ୍ୱ ରପି ପ୍ରଥମରେବ ପ୍ରବେଶଃ ତତ୍ତ୍ଵତୈବକାମାଦୀନଃ ମଲିଲମ୍ୟ ସଥା ଶରଦିତି ଚେତ୍ୟତୋ ଭକ୍ତ୍ୟବ ସଦି ତାମୃଶି ଚିତ୍ତ ଶୁଦ୍ଧିଃ ସ୍ୟାଂ ତଦା ଭକ୍ତେଃ କଥଃ

ଏହି ତିନଟୀକର୍ମ ସଂଗ୍ରହ । ମାନବ କର୍ତ୍ତକ ଯେ କର୍ମହି କୃତ ହୁକ, ତାହାତେ ହୁଇଟି ଅବହ୍ଵାନ୍ ଆହେ ଅର୍ଥାତ୍ ଚୋଦନା ଓ ସଂଗ୍ରହ । କର୍ମ କୃତ ହୈବାର ପୂର୍ବେ ଯେ ବିଧି ଅବଲମ୍ବିତ ହୟ ତାହାର ନାମ ଚୋଦନା । ଚୋଦନା ଶଦେର ଅର୍ଥ ପ୍ରେରଣା । ପ୍ରେରଣାଇ କର୍ମର ଶୁଦ୍ଧୀଂଶ୍ଚ ଅର୍ଥାତ୍ କର୍ମର ଶୂଳ ସତ୍ତା ଆପିର ପୂର୍ବେ ଯେ ବୈଜ୍ଞାନିକ ସତ୍ତା ଥାକେ, ତାହାଇ ପ୍ରେରଣା । ତାହା କ୍ରିୟାର ପୂର୍ବ ଅବହ୍ଵାନ କର୍ମ କରନ୍ତେର ଜ୍ଞାନ, କର୍ମର ସ୍ଵରୂପ ଗତ ଜ୍ୟେଷ୍ଠ ଓ କର୍ମକର୍ତ୍ତାର ପରିଜ୍ଞାତ୍ୱ ଏହି ତିନ ଭାଗେ ବିଭତ୍ତ ହସ । କ୍ରିୟା ଗତ ଅବହ୍ଵାନ ଶୂଳ ଶ୍ଵାକାରେ କର୍ମର କରନ୍ତେ, କର୍ମର ଓ କର୍ତ୍ତର ଏହି ତିନଟୀ ବିଭାଗ ॥ ୧୮ ॥

ଏବ୍ୟୁତ ଜ୍ଞାନ କର୍ମ ଓ କର୍ତ୍ତାର ସର୍ବ, ରଜ ଓ ତମ ଶୁଣ୍ଟିଭେଦେ ତ୍ରିବିଧକ ବଲିତେଛି ଅବଶ କର ॥ ୧୯ ॥

ସର୍ବଭୂତେଷୁ ସୈନେକଂ ଭାବମବ୍ୟଯମୀକ୍ଷ୍ୟତେ ।

ଅବିଭକ୍ତଂ ବିଭକ୍ତେଷୁ ତଜ୍‌ଜ୍ଞାନଂ ବିବିସାହିକଂ ॥ ୨୦ ॥

ପୃଥକ୍‌ହେନ ତୁ ସଜ୍‌ଜ୍ଞାନଂ ନାନାଭାବାନ୍ ପୃଥିଧିବାନ୍ ।

ବେଭିସର୍ବେଷୁ ଭୂତେଷୁ ତଜ୍‌ଜ୍ଞାନଂ ବିଜି ରାଜସଂ ॥ ୨୧ ॥

କର୍ମ କର୍ତ୍ତବ୍ୟଂ ଇତି । ଅଥ ପ୍ରକୃତ ମହୁମାରାମଃ କିଞ୍ଚ ନ କେବଳ ଦେହବିଦ୍ୟାତିରିକ୍ଷାଙ୍ଗନୋ ଜ୍ଞାନମେବ ଜ୍ଞାନଂ ତଥାରୁତସ୍ତମ୍ଭିଜେରଂ ତାମୃତ ଜ୍ଞାନାଶ୍ୟ ଏବଜାନୀ କିମ୍ବେତପିକଂ କର୍ମ ସମ୍ବନ୍ଧ ବର୍ତ୍ତତେଷପି ସମ୍ଭାସିତିଜେରଂ ଇତ୍ତାହ ଜ୍ଞାନ ମିତି । ଅତ୍ରଚୋଦନା ଶକେନ ବିଧିରଚତ୍ୟତେ । ସହୃଦୟଂ ଭଟ୍ଟେ । ଚୋଦନା ଚୋପଦେଶକ ବିଧିଶିକ୍ଷାର୍ଥ ବାଚିନଃ ଇତି ଉତ୍କଂ ଶୋଲକାର୍ଣ୍ଣିଷ୍ଠରସେବ ବ୍ୟାଚଟ୍ଟ କରଣମିତି ସଜ୍‌ଜ୍ଞାନଂ ତ୍ରକରଣଃ କାରକଂଜାଯତେହନେବେତି ଜ୍ଞାନଂ ଇତି ବ୍ୟଂପତ୍ତେ । ସଜ୍‌ଜ୍ଞାନଃ ଜୀବାଜ୍ଞାନ ତସ୍ତଂ ତଦେବ କର୍ମ କାରକଂ । ସମ୍ବନ୍ଧ ପରିଜ୍ଞାତା ସକର୍ତ୍ତା ଇତି ତ୍ରିବିଧଃ କରଣଃ କର୍ମକର୍ତ୍ତା ଇତି ତ୍ରିବିଧଃ କାରକ ମିତ୍ୟର୍ଥଃ । କର୍ମସଂଗ୍ରହଃ କର୍ମାଣ୍ଗା ନିକାମ କର୍ମାମୁଢ଼ାନେ ଦୈବସଂଗୁହଙ୍କ ଇତି କର୍ମଚୋଦନା ପଦ ବ୍ୟାପ୍ୟା । ଜ୍ଞାନତ୍ୱଜ୍ଞେଯତ୍ଵଃ ଜ୍ଞାତୃତ୍ଵଃ ଏତତ୍ରୟଂ ନିକାମ କର୍ମାମୁଢ଼ାନ୍ତୁ ଶୂଳକମିତିଭାବଃ ॥ ୧୮ ॥ ୧୯ ॥

ସାହିକଃ ଜ୍ଞାନ ମାହ ସର୍ବଭୂତେଷିତ । ଏକଂ ଭାବଂ ଏକମେବଜୀବାଜ୍ଞାନଂ ନାନାବିଧ ଫଳଭୋଗାର୍ଥ କ୍ରମେ ସର୍ବଭୂତେଷୁ ମୁଖ୍ୟ ଦେବ ତିର୍ଯ୍ୟାନାଦିଷୁ ବର୍ତ୍ତମାନ ମୟୁରଂ ନୟରେଷପିତେଥ ନୟରଂବିଭକ୍ତେଷୁ ପରମ୍ପରଃ ବିଭିନ୍ନେଷପି ଅବିଭକ୍ତଃ ଏକକ୍ରମଃ ସେନ କର୍ମସମ୍ବକ୍ଷିନା ଜ୍ଞାନେନେକ୍ଷତେ ତ୍ର୍ସାହିକଂ ଜ୍ଞାନଂ ॥ ୨୦ ॥

ରାଜସଂଜ୍ଞାନମାହ । ସର୍ବଭୂତେଷୁ ଜୀବାଜ୍ଞାନଃ ପୃଥକ୍‌ହେନ ସଜ୍‌ଜ୍ଞାନମିତି ଦେହନାଶଃ ତବାଜ୍ଞାନୋନାଶ ଇତ୍ୟମୁହାନ୍ତଃକାରଃ । ଅତେବ ପୃଥକ ପୃଥକ ଦେହେସୁ ପୃଥକ ପୃଥକେବାଜ୍ଞା ଇତି ତଥାଶାସ୍ତ୍ର କାରିଣାଂ ପୃଥକ ବିଧାନ୍ ନାନାଭାବାନ୍ ନାନାତିପ୍ରୟାମ୍ । ଆଜ୍ଞା ନୟ ଛନ୍ଦାଶ୍ୟ ଇତି । ନୟ ଛନ୍ଦାନାଶ୍ୟ ଇତି । ଛଡ଼ ଇତି । ଚତୁର ଇତି । ବ୍ୟାପକ ଇତି । ଅନୁଷ୍ଠାନ ଇତି । ଅନେକ ଇତି । ଇତାଦି କର୍ମାନ୍ ସେନ ଏକ ଇତ୍ୟାଦି ବେଦ ତଜ୍‌ଜ୍ଞାନଃ ॥ ୨୧ ॥

ଏକ ଜୀବାଜ୍ଞାଇ ନାନାବିଧ ଫଳ ଭୋଗେର ଜଞ୍ଚ କ୍ରମେ ମୁଖ୍ୟାଦି ସର୍ବଭୂତେ ବର୍ତ୍ତମାନ । ତ୍ରିନି ନୟର ବନ୍ଧ ମଧ୍ୟ ଧାକିଯାଓ ଅନୟର । ଅନେକ ଜୀବ ପରମ୍ପର ବିଭିନ୍ନ ହଇୟାଓ ଚିଜ୍ଞାତୀୟତେ ଏକ କ୍ରମ । ଏହି କ୍ରମ ଜ୍ଞାନକେ ସାହିକ ଜ୍ଞାନ ଝଲା ଘାର ॥ ୨୦ ॥

ସର୍ବଭୂତେ ଅର୍ଥାଂ ମୁଖ୍ୟ ତିର୍ଯ୍ୟାନାଦି ଯୋନିତେ ସେ ସକଳ ଜୀବେ ଆହେନ, ଝାହାରା ପୃଥକ ଜ୍ଞାନି ଜୀବ । ତାହାଦେର ସକଳ ଭାବ ପୃଥିଧ । ଏକପ ଜ୍ଞାନ ରାଜସିକ ॥ ୨୧ ॥

ସତ୍ୱକୃତ୍ସବଦେକଶିଳ୍ପ କହିର୍ୟେ କର୍ମହୈତୁକଂ ।

ଅତ୍ସାର୍ଥବଦଲ୍‌ପଞ୍ଚ ତତ୍ତ୍ଵମସମୁଦ୍ରହତଂ ॥ ୨୨ ॥

ନିଯତଂ ସମ୍ପର୍ହିତଗରାଗବେଷତଃ କୃତଂ ।

ଅଫଲପ୍ରେପ୍‌ଶୁନାକର୍ମ ସତ୍ୱମୋଦ୍ଵିକ ଶୁଚ୍ୟତେ ॥ ୨୩ ॥

ସତ୍ୱକାରେପ୍‌ଶୁନାକର୍ମମାହକାରେଣ ବା ପୁନଃ ।

କ୍ରିୟତେ ବହୁଲାୟାମଂ ତତ୍ତ୍ଵମସମୁଦ୍ରହତଂ ॥ ୨୪ ॥

ତାମସ ଜ୍ଞାନମାତ୍ର । ସତ୍ୱକାର ମହେତୁକ ମୋହପତ୍ରିକରେ ଅତ୍ସାର୍ଥକଶିଳ୍ପ କାରୋ ଲୋକିକେ ଏବମାନ ତୋଜନପାନ ଦ୍ଵୀମଂତୋପେତଃ ସାଧନେଚ କର୍ମମିସତଃ ନତୁବେଳିକେ କର୍ମପି ସତ୍ୱ ଜ୍ଞାନାଦୌ ଅତ୍ସାର୍ଥ ଅତ୍ସାର୍ଥବିଷୟ । ତତ୍ତ୍ଵହୁରପୋର୍ଥ କୋଶିନାନ୍ତୀତାର୍ଥ । ଅନ୍ତଃ ପଶୁନାମିବ ସଂକୁହୁଙ୍କ ତେ ତାମସ ଜ୍ଞାନଃ ଦେହାଦିଅତିରିକ୍ତରେ ତଃ ପଦାର୍ଥ ଜ୍ଞାନଃ ମାତ୍ରିକଃ ନାନାବାଦ ପ୍ରତି ପାଦକଃ ଶାଯାଦି ଶାନ୍ତି ଜ୍ଞାନଃ ରାଜସ ଶାନ୍ତିଜ୍ଞାନି ବା ସାହାରିକ ଜ୍ଞାନଃ ତାମସ ଯିତି ସଂଜ୍ଞେପଃ ॥ ୨୨ ॥

ତ୍ରିବିଧି ଜ୍ଞାନମୁକ୍ତ । ତ୍ରିବିଧି କର୍ମାହ ନିଯତ : ନିତାତୟାବିହିତଃ ସମ୍ପର୍ହିତ । ଅଭିନିବେଶ ଶୂନ୍ୟ ଅତ୍ସାର୍ଥବେଷତଃ ରାଗବେଷାଭ୍ୟାଃ ବିନୈବକୃତଃ । ଅଫଲ ପ୍ରେପ୍‌ଶୁନା ଫଳାକାଞ୍ଚାରହିତେନର କର୍ତ୍ତୁକୃତଃକର୍ମ ସହ ମାତ୍ରିକଃ ॥ ୨୩ ॥

କାମେପ୍‌ଶୁନାଂଜାହକାରବତା ଇତ୍ୟାର୍ଥ : ମାହକାରେନାତାହକାର ବତା ଇତ୍ୟାର୍ଥ ॥ ୨୪ ॥

ଆନ, ଭୋଜନ ଇତ୍ୟାଦି ଦୈହିକ ବ୍ୟାପାରକେ ବୃହତ୍ କାର୍ଯ୍ୟ ମନେ କରିଯା ତାହାତେ ଯିନି ଆମକ୍ତ ହନ, ତାହାର ଜ୍ଞାନ ଅନ୍ତଃ ତାମସ । ଯେହେତୁ ମେଇ ଜ୍ଞାନ ଅସାଧୁତ ହଇଯାଓ ଅହେତୁକ ଅର୍ଥାତ୍ ଉପତ୍ତିକ ବଲିଯା ପ୍ରତିଭାତ ହୁଏ । ତାହାତେ ତକ୍ତ କ୍ରମ କୋନ ଅର୍ଥ ଲାଭ ହୁଏ ନା । ମିଦ୍ଦାନ୍ତ ଏହି ଯେ ଦେହାଦି ଅତିରିକ୍ତ ତଃ ପଦାର୍ଥ ଜ୍ଞାନକେ ମାତ୍ରିକ ଜ୍ଞାନ, ମାନା ବାଦ ପ୍ରତିପାଦକ ନ୍ୟାଯାଦି ଶାନ୍ତି ଜ୍ଞାନ ରାଜସ ଜ୍ଞାନ ଏବଂ ଜ୍ଞାନ ଭୋଜନାଦି ସାହାରିକ ଜ୍ଞାନ ତାମସ ଜ୍ଞାନ ॥ ୨୨ ॥

ରାଗ ଦ୍ୱୟ ରହିତ, ସମ୍ପଦ, ନିଷାମ ନିତ୍ୟ କର୍ମହେ ମାତ୍ରିକ କର୍ମ ॥ ୨୩ ॥

କାମନା ସହିତ ଓ ଅହକାର ସହିତ, ଅଭିଶପ ଆୟାସମିକ୍ଷ କର୍ମହେ ରାଜସ କର୍ମ ॥ ୨୪ ॥

অনুবন্ধং ক্ষয়ং হিংসা মনপেক্ষ্য চ পৌরুষং ।

মোহাদারভ্যতে কর্ম্ম যজ্ঞতামস মৃচ্যতে ॥ ২৫ ॥

মুক্তসঙ্গেহনহং বাদী ধ্বংসাহ সমন্বিতঃ ।

সিদ্ধিসিঙ্গো নির্বিকারঃ কর্তা সাহিত উচ্যতে ॥ ২৬ ॥

রাগীকর্ম্মফলপ্রেপ্সুলুকোহিংসাত্ত্বকোহশুচিঃ ।

হর্ষশোকাহিতঃ কর্তা রাজসঃ পরিকীর্তিঃ ॥ ২৭ ॥

অযুক্তঃ প্রাকৃতঃ স্তুতঃ শঠোনেক্তিকোহলসঃ ।

বিষাদী দীর্ঘসূত্রী চ কর্তা তামস উচ্যতে ॥ ২৮ ॥

অনুকর্ণামুষ্টানন্তরং আহতাঃ ভাবিনঃ বজ্রঃ রাজদষ্টা যমৃতাভির্বক্ষনঃ ক্ষয়ঃ ধর্মজ্ঞানাদাপচয়ঃ হিংসাত্ত্ব মীগঞ্চ অনপেক্ষা অপর্যালোচ পৌরুষং বাদবহারিক পুরুষ মাত্র কর্তব্যঃ ৷
কর্ম্ম মোহাদজ্ঞানাদেব যৎ আৱত্তাতে তত্ত্বামসঃ ॥ ২৫ ॥

ত্রিবিধঃ কর্ম্মজ্ঞ ত্রিবিধঃ কর্ত্তার মাহমৃক্ত সঙ্গ ইতি ॥ ২৬ ॥

রাগীকর্ম্মণাসক্তঃ লুকো বিষয়াসক্তঃ ॥ ২৭ ॥

অযুক্তোঃনোচিত্যাকারী প্রাকৃতঃ প্রকৃটো ষ ষ ভাবে এব বৰ্তমানঃ যদেবস্থমনসি আহতি
তদেবামুতিষ্ঠতি নতু শুরোরপি বচঃ প্রমাণয়তীতাৰ্থঃ । নৈক্তিকঃ পরাপমান কর্তা তদেবঃ
জ্ঞানিভিক্রমক্ষণঃ সাহিত্য এব তাগঃ কর্তবাঃ সাহিত্যক্ষেব কর্ম্মনিষ্ঠঃ জ্ঞানামাশয়নীয়ঃ
সাহিত্য বেব কর্ম্ম কর্তবাঃ সাহিত্যক্ষেবকর্ত্তা ভবিতবাঃ এব এব সন্নাদো জ্ঞানিভাবিতি
মেবজ্ঞানঃ প্রকরণার্থ নিষ্কর্ষঃ । ভক্তানাঃ তু ত্রিষ্ণুগাতীত মেবজ্ঞানঃ ত্রিষ্ণুগাতীত মে কর্ম্ম

ভাবীক্লেশ, ধর্মজ্ঞানাদির অপচয়, হিংসা অর্থাৎ আত্মানাশ এই সমূহাম
আলোচনা না করিয়া মোহ বশত কেবল ব্যবহারিক পৌরুষ কর্ম্মে প্রবৃত্ত
হইলে সেই কর্ম্মকে তামস কর্ম্ম বলা যাব ॥ ২৫ ॥

মুক্ত সঙ্গ, অহকার শৃঙ্গ ধৃতি ও উৎসাহ যুক্ত এবং সিদ্ধি অসিদ্ধিতে
নির্বিকার একপ কর্তা সাহিত ি ॥ ২৬ ॥

কর্ম্মসক্ত, কর্ম্ম ক্ষম লুক বিষয়াসক্ত, হিংসা প্রিয়, অশুচি, হর্ষ শোকাদির
বশীভূত মে কর্তা সে রাজস কর্তা ॥ ২৭ ॥

অনুচিত কার্য প্রিয়, অঁড় চেষ্টা যুক্ত, স্তুত, শৰ্ট, পরের অপমান কার্য্যেৱত
অনস, সর্বদা বিষাদ যুক্ত, দীর্ঘ সূত্রী যে কর্তা সে তামস কর্তা ॥ ২৮ ॥

ବୁଦ୍ଧଭେଦଃ ଧ୍ୱତେଷୈଚବ ଗୁଣତ ତ୍ରିବିଧଃ ଶୃଷ୍ଟ ।

ପ୍ରୋଚମାନ ଅଶେଷେଣ ପୃଥିକ୍କଜ୍ଞେନ ସିନନ୍ଧୟ ! ॥ ୨୯ ॥

ପ୍ରସ୍ତରତିକ୍ଷଣ ନିବୃତ୍ତିକ୍ଷଣ କାର୍ଯ୍ୟକାର୍ଯ୍ୟ ଭୟା ଭୟେ ।

ବନ୍ଧୁମୋହନକ୍ଷଣ ସା ବେତ୍ତି ବୁଦ୍ଧଃ ସା ପାର୍ଥ ! ସାହିକୀ ॥ ୩୦ ॥

ସଯାଧର୍ମ ମଧ୍ୟର୍ମକ୍ଷଣ କାର୍ଯ୍ୟକାର୍ଯ୍ୟମେବ ଚ ।

ଅସ୍ଥାବ୍ଦ ପ୍ରଜାନାତି ବୁଦ୍ଧଃ ସା ପାର୍ଥ ! ରାଜସୀ ॥ ୩୧ ॥

ଭକ୍ତିରୋଗାଖ୍ୟ ତ୍ରିଗୁଣାତୀତା ଏବ କର୍ତ୍ତାରଃ । ସହଭିଃ ତଗବତୈବ ଶ୍ରୀମତ୍ତାଗ ବତେ । କୈବଲ୍ୟଃ
ମାତ୍ରିକଃ ଜ୍ଞାନଃ ରଜୋ ଦେବକିଙ୍କିତ ତୁ ସହ । ପ୍ରାକୃତଃ ତାମସଃ ଜ୍ଞାନଃ ମରିଟିଃ ନିଗ୍ରଣଃ ଶୃତଃ ଇତି ।
ଲକ୍ଷଣଃ ଭକ୍ତିଯୋଗନ୍ତ ନିଗ୍ରଣଶ୍ଵେତଦାନ୍ତଃ ଇତି । ମାତ୍ରିକଃ କାରକୋହସମ୍ମାରାଗାକ୍ଷେ ରାଜସଃ
ଶୃତଃ । ତାମସଃ ଶୃତି ବିଜଟୋଲିଗ୍ରହୋମଦପାତ୍ରରଃ । ଇତି । କିଞ୍ଚ ନ କେବଲମେତତ୍ରିକମେବ
ଭକ୍ତିରେ ଗୁଣାତୀତ ମନ୍ଦ ତୁ ଭକ୍ତି ସର୍ବକ୍ଷି ସର୍ବମେବ ଗୁଣାତୀତଃ । ସହଭିଃ ତତ୍ରେ ମାତ୍ରିକା-
ଧାର୍ମିକୀ ଅଞ୍ଚା କର୍ତ୍ତା ଅଞ୍ଚାତୁ ରାଜସୀ । ତାମସ ଧର୍ମେ ସା ଅଞ୍ଚାତୁ ରାଜସୀ । ଇତି ।
ବନ୍ଧୁ ମାତ୍ରିକୋବାସଃ ଆମୋ ରାଜସ ଉଚାତେ । ତାମସଃ ଦୂତ ମଦନଃ ମରିକେତତ୍ତ ନିଗ୍ରଣଃ
ଇତି । ମାତ୍ରିକଃ ଶୁଦ୍ଧମାର୍ଗୋଥ୍ୟ ବିଷୟୋଥ୍ସ୍ତ ରାଜସଃ । ତାମସଃ ମୋହଦୈଶ୍ଵେତ୍ୟ ନିଗ୍ରଣ ମଦପା,
ଆୟଃ । ଇତି । ତଦେବ ଗୁଣାତୀତାନାଃ ଭକ୍ତାନାଃ ଭକ୍ତି ମଧ୍ୟକୀନି ଜ୍ଞାନ କର୍ତ୍ତା ଅଞ୍ଚାଦୌର୍ଧ୍ୱଧୂଦୀନି
ମର୍ବାଣୋବ ଗୁଣାତୀତାନି । ମାତ୍ରିକାନାଃ ଜ୍ଞାନିନାଃ ଜ୍ଞାନ ମଧ୍ୟକୀନି ତାନି ମର୍ବାଣି ମାତ୍ରିକାଶ୍ଵେ ।
ରାଜସାନାଃ କର୍ତ୍ତିଷଃ ତାନି ମର୍ବାଣି ରାଜସାଶ୍ଵେ । ତାମସାନାମୁଚ୍ଛୁତ୍ତାନାଃ ତାନି ମର୍ବାଣି ତାମସାନାଃ
ତାମସାନାଃ ଇତି ଶ୍ରୀଗୀତା ଭାଗବତାର୍ଥଦୃଷ୍ଟ୍ୟାଜ୍ଞେଯଃ । ଜ୍ଞାନିନାମନ୍ତି ପୁନରତ୍ତିମ ଦଶୀରାଃ ଜ୍ଞାନ
ମର୍ବାଣାନ୍ତରମୁର୍ବରି ତମା କେବଲମା ଭକ୍ତେବ ଗୁଣାତୀତତ୍ତ୍ୱ ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶାଧ୍ୟାଯେ ଉତ୍ତଃ ॥ ୨୮ ॥

ଜ୍ଞାନିଭି ମର୍ବରମପି ବନ୍ଧୁ ମାତ୍ରିକ ମେବୋପାଦେଶମିତି ଜ୍ଞାପରିତଃ ବୁଦ୍ଧାଦୀନାମପି ତୈବିଧ-
ମାତ୍ର ବୁଦ୍ଧରିତି ॥ ୨୯ ॥

ଭୟାନ୍ତରେ ସଂମାରା ମଙ୍ଗାର ହେତୁକେ ॥ ୩୦ ॥

ଅସ୍ଥାବ୍ଦ ଅସମ୍ୟକ ତମୀ ଇତାର୍ଥ ॥ ୩୧ ॥

ବୁଦ୍ଧ ଓ ବୁଦ୍ଧିର ସର୍ବ, ରଜ ଓ ତମଣୁଣ ଦ୍ୱାରା ସେ ତ୍ରିବିଧ ତ୍ରେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ କ୍ରମେ
ବଲିତେଛି । ହେ ଧନନ୍ଦ ! ତୁ ମି ଶ୍ରବଣ କର ॥ ୨୯ ॥

ପ୍ରସ୍ତର ନିବୃତ୍ତି, କାର୍ଯ୍ୟ ଅକାର୍ଯ୍ୟ, ଭର ଅଭୟ, ବନ୍ଧୁ ମୋହୁ, ଏହି ମକଳେର
ପାର୍ଥକ୍ୟ ସେ ବୁଦ୍ଧିର ଦ୍ୱାରା ନିଶ୍ଚିତ ହସ ମେ ବୁଦ୍ଧି ମାତ୍ରିକୀ ॥ ୩୦ ॥

ଧର୍ମ ଅଧର୍ମ, କାର୍ଯ୍ୟ ଅକାର୍ଯ୍ୟ ଅଭୃତିର ପାର୍ଥକ୍ୟ ଅସମ୍ୟକ କ୍ରମେ ସେ ବୁଦ୍ଧି
ଦ୍ୱାରା ହିରୀ କୃତ ହସ ମେ ବୁଦ୍ଧି ରାଜସୀ ॥ ୩୧ ॥

ଅଧର୍ମଂ ଧର୍ମବ୍ରିତି ସା ଅନ୍ତରେ ତମସାବୃତା । ୩

ସର୍ବାର୍ଥାନ୍ ବିପରୀତାଂ ଶ୍ଚ ବୁଦ୍ଧିଃସା ପାର୍ଥ ! ତାମନୀ ॥ ୩୨ ॥

ଧୂତ୍ୟା ସଙ୍ଗା ଧାରଯତେ ମନଃ ଆଗେନ୍ତିଯ କ୍ରିୟାଃ । ୦

ଯୋଗେନାବ୍ୟଭିଚାରିଣ୍ୟାଧୃତିଃ ସା ପାର୍ଥ ସାହିକୀ ॥ ୩୩ ॥

ସଯାତୁ ଧର୍ମକାରୀର୍ଥାନ୍ ଧୂତ୍ୟାଧାରଯତେହର୍ଜୁମ ! ।

ଅମ୍ବଲେନ ଫଳୀକାଙ୍କ୍ଷୀଧୃତିଃ ସା ପାର୍ଥ ! ରାଜସୀ ॥ ୩୪ ॥

ସଯା ସ୍ଵପ୍ନଂ ଭୟଂ ଶୋକଂ ବିଷାଦଂ ମଦମେବ ଚ ।

ଅ ବିମୁଖତି ଦୁର୍ମେଧାଧୃତିଃ ସା ତାମନୀ ମତା ॥ ୩୫ ॥

ଶୁଖଂତ୍ରିଦାନୀଂ ତ୍ରିବିଧଂ ଶୃଗୁ ମେ ଭରତର୍ବତ ! ।

ଅଭ୍ୟାସାଦ୍ରମତେ ସତ୍ର ଦୁଃଖାନ୍ତକ ନିଗଛତି ॥ ୩୬ ॥

ସା ଅନ୍ତରେ ଇତି କୁଠାବନ୍ଧିନାତ୍ମିତି ବନ୍ଦ ସଯାମନାତେ ଇତାର୍ଥଃ ॥ ୩୨ ॥

ଧୂତେ ତୈବିଧାମାହ ଧୂତୋତି ॥ ୩୩ ॥ ୪୩ ॥ ୩୫ ॥

ସାହିକଃ ଶୁଖମାହ ସାର୍ଦ୍ଦେନ ଅଭାସାଂ ପୁନଃ ପୁନବହୁଶୀଳନାଦେବରମତେ ନତୁ ବିଷୟେତ୍ରିବ
ଉତ୍ପାଦିତର ରମତେ ଇତାର୍ଥଃ । ଦୁଃଖାନ୍ତଃ ନିଗଛତି ସମ୍ପିଳ ରମମାଗଃ ସଂସାର ଦୁଃଖ ଭରତୀତାର୍ଥଃ ॥ ୩୬ ॥

ଅଧ୍ୟାତ୍ମକେ ଧର୍ମ ଏବଂ ‘ଅର୍ଥ ସମୁଦ୍ରାୟକେ ବିପରୀତ ବଲିଯା ଯେ ଯୋହାବୃତା ବୁଦ୍ଧି କାର୍ଯ୍ୟକରେ ତାହାକେ ତାମନୀ ବୁଦ୍ଧି ବଲିଯା ଜାନିବେ ॥ ୩୨

ଯେ ଧୂତି ଅବ୍ୟଭିଚାରୀ ଯୋଗ ଦ୍ୱାରା ମନ ଆଗ ଇଞ୍ଜିଯ କ୍ରିୟା ମକଳକେ ଧାରଣ କରେ, ହେ ପାର୍ଥ ! ମେହି ଧୂତିଇ ସାହିକୀ ॥ ୩୩ ॥

ଯେ ଧୂତି ଫଳାକାଙ୍କ୍ଷାର ମୁହିତ ଧର୍ମ, କାମ ଓ ଅର୍ଥକେ ଧାରଣ କରେ ତାହା ରାଜସୀ ॥ ୩୪ ॥

ଯେ ଧୂତି ଶ୍ଵପ୍ନ, ଭୟ, ଶୋକ, ବିଷାଦ, ମଦ ଇତ୍ୟାଦିକେ ତ୍ୟାଗ କରେ ନା ମେହି ବୁଦ୍ଧି ହୀନ ଧୂତିଛୁ ତାମନୀ ॥ ୩୫ ॥

ହେ ଭରତର୍ବତ ! ଏଥିନ ତୁମି ତ୍ରିବିଧ ଶୁଖେ ବିଷର ଶ୍ରବଣ କର । ବନ୍ଦୁଜୀବ ପୁନଃ ପୁନଃ ଅହୁଶୀଳନ ଦ୍ୱାରା ଅଭ୍ୟାସ କ୍ରମେ ମେହି ଶୁଖେ ରମଣ କରେମ । କୋନ କୋନ ହୀଲେ ଉପରତି ଲାଭ କରତ ସଂସାର ଦୁଃଖାନ୍ତଙ୍କ ଲକ୍ଷ ହୁଏ ॥ ୩୬ ॥

ସତତଗ୍ରେ ବିଷୟିବ ପରିଣାମେହୃତୋପରଂ ।

ତୃତୀୟ ସାହିକଙ୍କ ପ୍ରୋତ୍ସମାଜବୁନ୍ଦି ପ୍ରସାଦଜଙ୍କ ॥ ୩୭ ॥

• ବିଷୟେନ୍ଦ୍ରିୟ ସଂଯୋଗାଳ୍ୟବତତଗ୍ରେ ହୃତୋପରଂ ।

ପରିଣାମେ ବିଷୟିବ ତୃତୀୟ ରାଜସଂଶ୍ଲୀଳତଂ ॥ ୩୮ ॥

ସତତଗ୍ରେଚାନ୍ତୁ ବନ୍ଧେଚ ଶୁଖେ ମୋହନ ମାତ୍ରାନଃ ।

ନିଜାଲ୍ୟ ପ୍ରମାଦୋଥେ ତତ୍ତ୍ଵମୟୁଦୀନ୍ତଃ ॥ ୩୯ ॥

ନ ତଦନ୍ତି ପୃଥିବ୍ୟାଂ ବା ଦିବିଦେବେରୁ ବା ପୁନଃ ।

ସମ୍ବନ୍ଧଂ ପ୍ରକୃତିଜୈମ୍ୟକ୍ତଃ ଯଦେତିଃ ସ୍ୟାତ୍ରିଭିଷ୍ଣୁଃ ଶୈଃ ॥ ୪୦ ॥

ବିଷୟିବେତି ଇଞ୍ଜିଯମନୋ ନିରୋଧୋହି ପ୍ରଥମ ଦୁଃଖ ଏବ ଭବତି ଇତି ଭାବିଃ ॥ ୩୭ ॥

ସତତଗ୍ରେପରମ ପରତ୍ରୀ ସଂଯୋଗାଳ୍ୟକଃ ॥ ୩୮ ॥ ୩୯ ॥

ଅନୁତ ମଣି ସଂଗ୍ରହନ ପ୍ରକରଣାର୍ଥମୁଗ୍ରମଃହରତି ବେତି ତୃତୀୟ ପ୍ରାପିଜାତ ମନ୍ତ୍ରଚ ବନ୍ଧମାତ୍ରଙ୍କ କାପିନାନ୍ତି ବନ୍ଦେତିଃ ପ୍ରକୃତିଜୈମ୍ୟଭିଷ୍ଣୁଃ ଶୈମ୍ୟକ୍ତଃ ରହିତଃ ଶାଦତଃ ସର୍ବମେବ ବନ୍ଧମାତ୍ରଙ୍କ ତିଷ୍ଠଗାନ୍ତକ ତତ୍ତ୍ଵ ସାହିକ ମେବୋପାଦେଯ ରାଜସ ତାମ୍ରମେତୁ ମୋପାଦେରେ ଇତି ପ୍ରକରଣ ତାତ୍ପର୍ୟ ॥ ୪୦ ॥

ପ୍ରଥମେ କଟକର ଏବଂ ପରିଣାମେ ଅମୃତେ ନ୍ୟାୟ ଆୟୁରୁନ୍ଦି ପ୍ରସାଦଜ ଶୁଖେ ସାହିକ ଶୁଖ ॥ ୩୭ ॥

ବିଷୟ ଓ ଇଞ୍ଜିଯେର ସଂଯୋଗ କ୍ରମେ ପ୍ରଥମେ ଅମୃତେ ନ୍ୟାୟ ଏବଂ ପରିଣାମେ ବିଷେର ନ୍ୟାୟ ଅନୁଭୂତି ହେଉ ତାହାକେ ରାଜସ ଶୁଖ ବଲା ଯାଏ ॥ ୩୮ ॥

ପ୍ରଥମେ ଓ ପରିଣାମେ ଆୟୁର ମୋହଜନକ ନିଜାଲ୍ୟ ପ୍ରମାଦାଳିଜନିତ ସେ ଶୁଖ ତାହା ତାମ୍ର ॥ ୩୯ ॥

ଏହି ପୃଥିବୀକୁ ମାନବ ଦିଗେର ମଧ୍ୟେ ଅଥବା ସର୍ଗେ ଦେବ ଗଢ଼େର ମଧ୍ୟେ ଏହାତ୍ମା କୋନ ଜୀବ ନାହିଁ ସେ ପ୍ରକୃତିଙ୍କ ଶୁଣ ହିତେ ସରପତଃ ମୁକ୍ତ । ଜାନୀ ଓ କଞ୍ଚି ସକଳ ପ୍ରକୃତିର ଶୁଣେ ବଶୀଭୂତ ହିବା ଥାକେ । ଭକ୍ତଶୁଣ କେବଳ ଦେହ ଯାତ୍ରା ନିର୍ବାହେର ଜଣ୍ଠ ପ୍ରକୃତିଙ୍କ ଶୁଣକେ ସୌକାର କରେନ, ବନ୍ଧତଃ ତୀହାଦେର ସମ୍ଭା ପ୍ରାକୃତ ଶୁଣ ହିତେ ପୃଥକ ଥାକେ । ଅତ୍ୟୁବ୍ଦ୍ରାକ୍ଷାନ୍ତିତେ ମରଳକେହି ପ୍ରାକୃତ ଶୁଣାବୁତ ଦେଖିବେ ॥ ୪୦ ॥

ଆଜଣ କ୍ଷାତ୍ରର ବିଶାଂ ଶୁଦ୍ଧଗାନ୍ଧ ପରସ୍ତପ ! ।

କର୍ମଣି ପ୍ରବିଭକ୍ତାନି ସ୍ଵଭାବ ପ୍ରଭେଦୀଣଃ ॥ ୪୧ ॥

ଶମୋଦମସ୍ତପଃ ଶୌଚଙ୍କାଣ୍ତି ରାଜ୍ୟବିମେବ ଚ ।

ଜ୍ଞାନଂ ବିଜ୍ଞାନମାଣ୍ଡିକ୍ୟଂ ଆଜ୍ଞା କର୍ମ ସ୍ଵଭାବଜଂ ॥ ୪୨ ॥

ଶୌର୍ଯ୍ୟଂ ତେଜୋଧୃତିର୍ଜାକ୍ୟଂ ଯୁଦ୍ଧଚାପ୍ୟପଲାଯନଂ ।

ଦାନମୀର୍ବଳ ଭୀବଳ କ୍ଷତ୍ରକର୍ମ ସ୍ଵଭାବଜଂ ॥ ୪୩ ॥

କୁରିଗୋରକ୍ଷ ବାଣିଜାଂ ବୈଶ୍ୟକର୍ମସ୍ଵଭାବଜଂ ।

ପରିଚର୍ଯ୍ୟାନ୍ତକଂ କର୍ମ ଶୁଦ୍ଧମ୍ୟାପିସ୍ଵଭାବଜଂ ॥ ୪୪ ॥

କିକତ୍ତିଶୁଣାନ୍ତକହପି ଆପିଜାତଃ ସାଧିକାର ପ୍ରାଣେ ବିହିତ କର୍ମଣା ପରମେଥର ମାତ୍ରାଦ୍ୟ କୃତାର୍ଥ ଶବ୍ଦାର୍ଥୀଙ୍କ ଆକପେତି ବଡ଼ତିଃ ସ୍ଵଭାବେନୋଽପତ୍ରୈବ ପ୍ରଭବତ୍ତି ଆହର୍ତ୍ତବତ୍ତି ସେଣାଃ ସତ୍ୱଦର୍ଵିଷ୍ଟଃ ଅର୍ଦ୍ଧର୍ଦୟ ବିଭକ୍ତାନି ପୃଥକ୍ କୃତାନି କର୍ମାଣି ଆକଗନୀନାଃ ବିହିତାନି ସତ୍ୱତ୍ୟର୍ଥଃ ॥ ୪୧ ॥

ତତ୍ ସବ୍ ଅଧାରୀନାଃ ଆକଗନୀନାଃ ସାତ୍ତାବିକାନି କର୍ମାନ୍ତାହ । ଶ୍ରୀ ଇତି ଶମୋହନ୍ତରିତ୍ତିର ନିଗ୍ରହଃ । ଦୟୋବାହେତିର ନିଗ୍ରହଃ । ତପଃ ଶାରୀରାଦି । ଜ୍ଞାବବିଜ୍ଞାନେ ଶାନ୍ତାମୁକ୍ତବୋଧେ । ଆଣ୍ଟିକ୍ୟଃ ଶାନ୍ତାର୍ଥେ ଦୃଢ଼ ବିଶ୍ୱାସଃ । ଏବମାଦି ବ୍ରଜ କର୍ମ ଆକଗନ୍ତ କର୍ମସ୍ଵଭାବଜଂ ସାତ୍ତାବିକୁଃ ॥ ୪୨ ॥

ସତ୍ୱେଣପରିଜ୍ଞନ ରଜଃ ଅଧାରୀନାଃ କତ୍ତିଶୁଣାଃ କର୍ମାନ୍ତାଃ । ଶୌର୍ଯ୍ୟଂ ପରାକ୍ରମଃ ତେଜଃ ପ୍ରାଗଲ୍ଭ୍ୟଃ ଧୂତି ଦୈଦ୍ୟଃ ଈଶର ଭାବୋଲୋକ ନିଯନ୍ତ୍ର୍ସଂ ॥ ୪୩ ॥

ସତ୍ୱ, ରଜ, ତମ ଏହି ତିନଟୀ ଶୁଣଇ ପ୍ରକୃତି ବନ୍ଦ ଜୀବେର ସ୍ଵଭାବ ସିଫ ହିଁ ଗାହେ । ହେ ପରସ୍ତପ ! ମେହି ସ୍ଵଭାବ ଜନିତ ଶୁଣ ଦ୍ଵାରାହି ଆକଗନ, କତ୍ତିଶୁଣ, କତ୍ତିଶୁଣ ବୈଶ୍ୟ, ଓ ଶୁଦ୍ଧଦିଗେର କର୍ମ ସକଳ ବିଭକ୍ତ ହଇଯାହେ ॥ ୪୪ ॥

ଶ୍ରୀ, ଦମ, ତପ, ଶୌଚ, କ୍ଷାଣ୍ତି, ଶକ୍ତା, ଜ୍ଞାନ, ବିଜ୍ଞାନ ଓ ଆଣ୍ଟିକ୍ୟ ଏହି କଏକଟୀ ଆକଗନ ଦିଗେର ସ୍ଵଭାବଜ କର୍ମ ॥ ୪୫ ॥

ଶୌର୍ଯ୍ୟ, ତ୍ରୈଜ, ଧୂତି, ଦାଙ୍ଗ୍ୟ, ସମରେ ଅପରାଶ୍ୱରତା, ଦାନ, ଲୋକ ନିଯନ୍ତ୍ର୍ସ ଏହି କଏକଟୀ କର୍ମସ୍ଵଭାବଜ କର୍ମ ॥ ୪୬ ॥

ଶ୍ରୀ, ପୋରକ୍ଷଣ, ରାଣ୍ଗିଜ ଏହି କଏକଟୀ ବୈଶ୍ୟଦିଗେର ସ୍ଵଭାବଜ କର୍ମ । ଆକଗନ କତ୍ତିଶୁଣ ବୈଶ୍ୟର ପରିଚର୍ଯ୍ୟାନ୍ତକ କର୍ମହି ଶୁଦ୍ଧ ଦିଗେର ସ୍ଵଭାବଜ କର୍ମ ।

ସେ ସେ କର୍ମଣ୍ୟଭିରତଃ ସଂସିଦ୍ଧିଂଲଭତେ ମରଃ ।

ସ୍ଵକର୍ମ ନିରତଃ ସିଦ୍ଧିଂ ଯଥାବିନ୍ଦିତି ତଞ୍ଚିଗୁ ॥ ୪୫ ॥

ଯତଃ ପ୍ରବୃତ୍ତିଭୂତାନାଂ ଯେନ ମର୍ବମିଦଂ ତତଃ ।

ସ୍ଵକର୍ମଣାତମଭ୍ୟକ୍ଷ ସିଦ୍ଧିଂ ବିନ୍ଦିତି ମାନବଃ ॥ ୪୬ ॥

ଶ୍ରେୟାନ୍ ସ୍ଵଧର୍ମେ ବିଗ୍ରହଃ ପରଧର୍ମାତ୍ ସ୍ଵମୁଣ୍ଡିତାତ୍ ।

ସ୍ଵଭାବ ନିଯତଃ କର୍ମ କୁର୍ବମାଧୋନିତି କିଞ୍ଚିବଂ ॥ ୪୭ ॥

ତମ ଉପସର୍ଜନ ରଜଃ ପ୍ରଧାନାମାଃ ବୈଶ୍ଵାନାଃ କର୍ମାହ । କୁର୍ବିତି ଗାଃ ରଙ୍ଗତିତି ଗୋରଙ୍ଗତଃ-
ଭାବଃ ଗୌରଙ୍ଗଃ । ରଜ ଉପସର୍ଜନ ତମଃ ପ୍ରଧାନାମାଃ ଶୁଦ୍ଧାଗାଃ କର୍ମାହ । ପରିଚର୍ଯ୍ୟାର୍ଥକଂ ବ୍ରାଜଗ
କ୍ଷତ୍ରିଯବିଶାଃ ପରିଚର୍ଯ୍ୟାରୂପଃ ॥ ୪୮ ॥ ୪୯ ॥

ବତଃ ପରମେଶ୍ୱରାତ୍ ତମେବାଭାର୍ତ୍ତ ଇତି ଅମେନ କର୍ମଣା ପରମେଶର ଜ୍ଞାନ୍ୟାବ୍ିନିତି ଅବସା ତମର୍ପଣ
ସେବ ତଦଭାର୍ତ୍ତନଂ ॥ ୪୬ ॥

ନଚ କ୍ରିୟାଦିତିଃ ସ୍ଵଧର୍ମ ରାଜସଂ ତାମର୍ପଣ ଚ ବୀକ୍ଷ୍ୟ ତାମଭିନ୍ନଚ୍ୟା ସାହିକଃ କର୍ମ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ
ମିତାହ ଶ୍ରେୟାବିନିତି ପରଧର୍ମାତ୍ ଶ୍ରୋଦପି ସ୍ଵମୁଣ୍ଡିତାଦପି ସ୍ଵଧର୍ମୋବିଶ୍ଵାମିକୁଟୋପି
ମୟଗରୁଠାତୁ ଶଳକୋପି ଶ୍ରେଷ୍ଠଃ । ତେନ ସଙ୍କୁ ସାଧାଦି ଦୋଷବସ୍ତାତ୍ ସ୍ଵଧର୍ମ ସୁରଃ ତାଙ୍କୁ ଭିକ୍ଷାଟ-
ନାଦିକ୍ରପ ପରଧର୍ମ ସ୍ଵରା ନାମୁଠେଯ ଇତି ଭାବଃ ॥ ୪୭ ॥

ଏହି ଚାରି ପ୍ରକାର ସ୍ଵଭାବ ହଇତେଇ ମାନବ ଗଣେର ବର୍ଣ୍ଣ ନିରାପିତ ହୟ, କେବଳ
ଜନ୍ମ ଦ୍ୱାରା ହେଲା ନା ॥ ୪୮ ॥

ସ୍ଵକର୍ମ ନିରତ ବ୍ୟକ୍ତି ସ୍ଵକର୍ମେ ଅଭିରତ ହଇଯା ଯେ କ୍ରପେ ସଂସିଦ୍ଧି ଲାଭ
କରେନ ତାହା ଶ୍ରେବ କର ॥ ୪୯ ॥

ଯିନି ବ୍ୟାଟି ୩୭ ସମ୍ପିଳିପେ ଏହି ଜଗତେ ବ୍ୟାଖ୍ୟ ଆଛେନ ଏବଂ ସ୍ଥାହାର
ଫଳଦାତ୍ରୁତା ପ୍ରୟୁକ୍ତି ଭୂତ ସକଳେର ପୁର୍ବ ବାସନାହୁରୂପ ପ୍ରବୃତ୍ତି ହଇଯା ଥାକେ
ତୀହାକେ ସ୍ଵକର୍ମ ଦ୍ୱାରା ଅର୍ଜଣ କରତ ମାନବ ସିଦ୍ଧି ଲାଭ କରେ ॥ ୪୬ ॥

ଉତ୍ସ କ୍ରପେ ଅନୁଷ୍ଠିତ ପରଧର୍ମ ଅପେକ୍ଷା ଅସମ୍ୟକ ଅନୁଷ୍ଠିତ ସ୍ଵଧର୍ମ ଶ୍ରେବ ।
ଯେହେତୁ ସ୍ଵଭାବ ବିହିତ କର୍ମେର ନାମ ସ୍ଵଧର୍ମ । କୋନ ସମ୍ମେ ତାହା ଅସମ୍ୟକ
ଅନୁଷ୍ଠିତ ହଇଲେଓ ଦାର୍ଢ କାଳିକ ଉପକାର ସ୍ଵଧର୍ମ ହଇତେ ହଇଯା ଥାକେ ।
ସ୍ଵଭାବ ବିହିତ କର୍ମାନୁଷ୍ଠାନ ଦ୍ୱାରା କୋନ ପ୍ରାପ ହଇବାର ସଜ୍ଜାବନା ଥାକେ
ନା ॥ ୪୭ ॥

ସହଜଂ କର୍ମ କୌଣସି ! ସଦୋଷ ଅପି ନ ତ୍ୟଙ୍ଗେ ।

ସର୍ବାର୍ଥାହି ଦୋଷେଣ ଧୂମେନାଫିଲିବାହୃତାଃ ॥ ୪୮ ॥

ଅସଙ୍କ ବୁଦ୍ଧିଃ ସର୍ବତ୍ର ଜିତାଜ୍ଞାବିଗତ ଶ୍ପୃହଃ ॥ ।

ନୈକର୍ମ୍ୟ ସିଦ୍ଧିଃ ପରମାଂ ସମ୍ମାନେନାଧିଗଛତି ॥ ୪୯ ॥

ସିଦ୍ଧିଃପ୍ରାଣୋ ସଥାତ୍ରକ ତଥାଥୋତି ନିବୋଧ ମେ ।

ସମାପେନୈବ କୌଣସି ! ନିଷ୍ଠା ଜ୍ଞାନନ୍ୟ ସାପରା ॥ ୫୦ ॥

ଏହି ସଥର୍ତ୍ତ ଏହି କେବଳ ଦୋଷୋହନ୍ତୀତି ଯନ୍ତ୍ରଣଂ ବନ୍ତଃ ପରାଧର୍ମେଷପି ଦୋଷ; କର୍ତ୍ତିତ କର୍ତ୍ତିଦଷ୍ଟେ ବେତ୍ୟାହ । ସହଜଂ ସଭାବ ବିହିତଃ ହି ଯତଃ ସର୍ବେଂପ୍ୟାରଭାଃ ଦୃଷ୍ଟାମୃଷ ସାଧନାମନି କର୍ମାମି ଦୋଷେଣ ବୃତ୍ତା ଏବ ସଥା ଧୂମେନ ଦୋଷେଣାବୃତ ଏବ ବହି ଦୃଷ୍ଟତେ ଅତୋଧୂମରଗଂ ଦୋଷସପାକତା ତସ୍ୟ ତାପ ଏବ ତସ୍ୟ ଶୀତାମି ନିଯୁକ୍ତରେ ସଖା ମେନାତେ ତଥା କର୍ମଗୋତ୍ଥପି ଦୋଷାଂଶ୍ଵବିହାର ଶୁଣାଂଶ୍ଵ ଏବ ସବୁ ଶୁଣୁରେ ସେବ୍ୟ ଇତି ଭାବ: ॥ ୪୮ ॥

ଏବଂ ସତି କର୍ମପି ଦୋଷାଂଶାନ୍ କର୍ତ୍ତ୍ଵାଭିନିବେଶ ଫଳାଭିସର୍ବି ଲକ୍ଷଣାନ୍ ତ୍ୟଙ୍କବତ; ପ୍ରଥମ ସମ୍ମାନିବନ୍ତ୍ୟ କାଳେନ ସାଧନ ପାରିପାକତୋ ଯୋଗାକୁଚହନଶାରୀଃ କର୍ମଗଂ ସର୍କଳେଗାପି ତ୍ୟାଗ କ୍ରମଂ ବ୍ରିତ୍ତିର୍ଯ୍ୟ ସର୍ବାସମାହ । ଅସଙ୍କ ବୁଦ୍ଧି: ସର୍ବତ୍ରାପି ଆକୃତ ବସ୍ତ୍ରମୁନ ସଙ୍ଗା ଆସଙ୍କ ଶୃତା ବୁଦ୍ଧିର୍ମୟ ମଃ ଅତୋଜିତାର୍ଥା ବଶୀକୃତଚିତ୍ତ: ଲିଗଟାବ୍ରକଲୋକ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତପି ଶୁଦ୍ଧେ ଶୃତା ସମ୍ମ ତତ୍ତ୍ଵ ସମ୍ବାଦେ ନ କର୍ମଗଂ ସର୍କଳେଗାପିତ୍ୟାଗେନ ନୈକର୍ମ୍ୟ ପରମାଃ ଶ୍ରେଷ୍ଠାଃ ସିଦ୍ଧିଃ ଅଧିଗଛତି ଆପୋତି ଯୋଗାକୁଚ ଦଶାରୀଃ ତତ୍ତ୍ଵ ନୈକର୍ମ୍ୟ ଅତିଶ୍ୱରେନ ସିଦ୍ଧିତ୍ବିତ୍ୟର୍ଥ: ॥ ୪୯ ॥

ତତ୍କଂ ସଥା ସେବ ଅକାରେଣ ବ୍ରକ୍ଷ ଆପୋତି ବ୍ରକ୍ଷାହ ଭସତି ଇତ୍ୟର୍ଥ: ବୈବଜ୍ଞାନ୍ୟ ବିଟାଃ ପରାପରମୋହନ୍ତ ଇତ୍ୟର୍ଥ: ବିଟାଲିନ୍ପତି ଶାସ୍ତ୍ରା ଇତ୍ୟମରଃ । ଅବିଦ୍ଵାରାଯୁଗରତ ପ୍ରାରାରାଃ

ହେ କୌଣସି ! ସହଜ କର୍ମ ମହୋବ ହିଲେଓ ତ୍ୟାଜ୍ୟ ନୟ । କରଳ କର୍ମର ଆରାଜେଇ ଦୋଷ ଆହେ । ଅପି ଧାକିଲେ ଧୂମ ତାହାକେ ଆବରଣ କରେ । ତର୍କପ କର୍ମ ମାତ୍ରକେଇ ଦୋଷ ଆବୃତ କରେ । ଦୋଷାଂଶ୍ଵ ପରିତ୍ୟାଗ ପୂର୍ବକ ସଭାବ ବିହିତ କର୍ମର ଶୁଣାଂଶ୍ଵକେଇ ସବୁ ସଂଶୁଦ୍ଧିର ଅନ୍ତ ଆଶ୍ରମ କରିବେ ॥ ୪୮ ॥

ଆକୃତ ବସ୍ତ୍ରତେ ଆସଙ୍କ ଶୃତ ବୁଦ୍ଧି, ବଶୀକୃତ ଚିତ୍ତ, ବ୍ରକ୍ଷ ଲୋକ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଶୁଦ୍ଧା-ଦିତେ ନିଶ୍ଚିହ୍ନ ହତ୍ୟା ସର୍କଳତଃ କର୍ମ ତ୍ୟାଗ ପୂର୍ବକ ନୈକର୍ମ୍ୟ କ୍ରମ ପରମ ସିଦ୍ଧି ଆଭ କରେନ ॥ ୪୯ ॥

ନୈକର୍ମ୍ୟ ସିଦ୍ଧି ଲାଭ କରନ୍ତ ଯେ କ୍ରମେ ଜୀବ ଜ୍ଞାନେର ପରା ନିଷ୍ଠା କ୍ରମ ବ୍ରକ୍ଷକେ ଲାଭ କରେନ ତାହା ସଂକ୍ଷେପତଃ ବଲିତେଛି ॥ ୫୦ ॥

ବୁଦ୍ଧୀ ବିଶୁଦ୍ଧିଯା ସୁତେଷ ଧୃତ୍ୟାଜ୍ଞାନଂ ନିଯମ୍ୟ ଚ ।
 ଶବ୍ଦାଦୀନ୍ ବିଷୟାଂସ୍ତ୍ୟକ୍ରୁତ୍ ରାଗବୈଷେଷେବୁଦ୍ସୟ ଚ ॥ ୫୧ ॥
 ବିବିଜ୍ଞ ସେବୀଲୟ ଶ୍ରୀ ସତବାକାର ମାନସः ।
 ଧ୍ୟାନଘୋଗ ପରୋନିତ୍ୟଂ ବୈରାଗ୍ୟଂ ମୃପାତ୍ମିତଃ ॥ ୫୨ ॥
 ଅହକ୍ଷାରଂ ବଲଂ ଦର୍ପଂ କାମଂ କ୍ରୋଧଂ ପରିଗ୍ରହଂ ।
 ବିଶୁଦ୍ଧ ନିର୍ମଯଃ ଶାନ୍ତୋତ୍ସନ୍ଧ ଭୂଯାଁକରିବାତେ ॥ ୫୩ ॥
 ବ୍ରକ୍ଷଭୂତ ପ୍ରସନ୍ନାଜ୍ଞା ନ ଶୋଚତି ନକାଙ୍ଗକ୍ଷତି ।
 ମରଃମର୍ବେବୁ ଭୂତେବୁ ମନ୍ତ୍ରକ୍ରିଂ ଲଭତେ ପରାଂ ॥ ୫୪ ॥

ବିଦ୍ଵା ଯା ଅପୁ ପରମାର୍ଥରେ ଦେବ ଅକାରେ ଜୀବ ସନ୍ନାମଂ କୃତା ବ୍ରକ୍ଷାମୁ ଭବେତଂ ସୁଧା ବ୍ରିତ୍ତର୍ଥଃ ॥ ୫୦ ॥

ବୁଦ୍ଧୀ ବିଶୁଦ୍ଧିଯା ସାହିକୀ ଧୃତ୍ୟାପି ସାହିକୀ ଆଜ୍ଞାନଂ ମନୋ ନିଯମ୍ୟ ॥ ୫୧ ॥

ଧାରେବ ତଗବଚିତ୍ତରେ ଦୈବ ସଃ ପରୋରୋଗଃ ତେପରାୟଣଃ ॥ ୫୨ ॥

ବଲଃ କାମରାଗ ଯୁଦ୍ଧଂ ନତୁମାର୍ଥର୍ଥଃ ଅହକ୍ଷାରାଦୀନ୍ ବିଶୁଦ୍ଧ ଇତି ଅବିଦୋପରାମଃ ଶାନ୍ତଃ ମନ୍ତ୍ରଗ
ମାନ୍ତ୍ର ପଶାନ୍ତିମାନ ଇତି କୃତ ତାନ ସନ୍ନାମ ଇତିର୍ଥଃ । ଜୀବକମ୍ପିମନାମେଲିତୋକା ଦଶୋତ୍ତରଃ ।
ଅଞ୍ଜାର ଜୀବରୋକ୍ତପରାମ ବିନା ବ୍ରକ୍ଷାମୁତ୍ତବାମୁପଗତି ରିତିତାବଃ । ବ୍ରକ୍ଷଭୂତ ବ୍ରକ୍ଷାମୁତ୍ତବାର
କରିବେ ମରଣୀ କରିବି ॥ ୫୩ ॥

ତତଶୋପାଦାପଗମେ ସତି ବ୍ରକ୍ଷଭୂତ: ଅନାମୃତ ଚିତ୍ତଶ୍ଵରେ ବ୍ରକ୍ଷରପ ଇତିର୍ଥଃ । ଶ୍ରୀ
ଶାନ୍ତିନାଯାଗମାଂ । ପ୍ରସରଶ୍ଚମା ବାଜ୍ଞାଚେତିମଃ ତତଶ ପୂର୍ବଦୟୀଯାମିବ ନଟଃ ନ ଶୋଚତି ନଚ
ଆପଃ କାଞ୍ଜିତି ମେହାବାତିରାନାତାବାତିତ ତାବଃ । ମର୍ବେବୁ ଭୂତେବୁ ଭୟାନ୍ତରେବୁ ବାଜକ

ବିଶୁଦ୍ଧ ବୁଦ୍ଧ ଯୁଦ୍ଧ ହଇଯା, ମନକେ ଧୃତି ଦ୍ୱାରା ନିଯମିତ କରିବ ଶକ୍ତାଦି ବିଷୟ
ମନ୍ତ୍ରର ପରିତାଗ ପୂର୍ବକ ବିଗତ ରାଗ ହେବ, ବିବିଜ୍ଞ ସେବୀ, ଲୟୁତୋଜୀ, ସଂସତ
କାର ବାଜ୍ଞାନମ, ଧାନ ଘୋଗ ଓ ବୈରାଗ୍ୟ ଆଶ୍ରିତ, ଅହକ୍ଷାର, ବଲ, ଦର୍ପ, କାମ,
କ୍ରୋଧ ପରିଗ୍ରହ ହିତେ ପରିଶୁଦ୍ଧ, ନିର୍ମଯ ଓ ଶାନ୍ତ ପୂର୍ବସ ବ୍ରକ୍ଷାମୁତ୍ତବର
ମର୍ବର୍ଥ ହନ ॥ ୫୧ ॥ ୫୨ ॥ ୫୩ ॥

ଜଡୋପାଦି ବିଗତ ହିଲେ ଜୀବ ଅନାମୃତ ଚିତ୍ତଶ୍ଵରେ ବ୍ରକ୍ଷଭୂତ ଲଜ୍ଜ
କରେନ । ଏବଭୂତ ବ୍ରକ୍ଷ ସର୍ବପ ମଂପାଣ୍ଠ, ପ୍ରସନ୍ନାଜ୍ଞା, ମର୍ବଭୂତେ ମରବୁଦ୍ଧ ପ୍ରକର
ଶୋକ ବା ଆକାଞ୍ଜା କରେନ ନା । କ୍ରମଶଃ ବ୍ରକ୍ଷଭୂତେ ସିଂହ ହଇଯା ଆମାତେ
ପରା ଅର୍ଥାଂ ନିଶ୍ଚର୍ଗା ଭକ୍ତି ଲାଭ କରନ । ୫୪ ॥

**ଭକ୍ତ୍ୟାମାମତି ଜାନାତି ସାବାନ୍ୟଶଚାନ୍ଦି ତରୁତଃ ।
ତତୋମାଂ ତତ୍ତୋଜ୍ଞାତ୍ଵା ବିଶତେ ତତ୍ତ୍ଵନ୍ତରଂ ॥ ୫୫ ॥**

ଇବସମ୍ବନ୍ଦ ବାହ୍ୟମକାଳା ତାନାଦିତି ଭାବଃ । ତତକ ନିରିକ୍ଷମାଘାବିବ ଜାନେ ଶୀତେହପା ନର୍ବାଃ ଜାନାତ୍ତ୍ଵତ୍ତାଃ ମଙ୍ଗତିଃ ଅବଧ କୌର୍ବାଦି କପାଃ ଲଭତେ ତ୍ସା ସଂସକ୍ରମ ଶକ୍ତି ବୃତ୍ତିହେନ ଶାଶ୍ଵା ଶକ୍ତି ତିର୍ଯ୍ୟାଂ ଅବିଦାଂ ବିଦାରୋପଗମେହପି ଅନପଗମାଂ । ଅତ୍ୟଏ ପରୀଂ ଜାନାଦମାଂ ଶ୍ରୋଃ ନିକାମକୁର୍ବ ଭାନାହାର୍ବରିତକେନକେଲା । ମିତାର୍ଥଃ । ଲଭତେ ଇତି ପୂର୍ବଂ ଜାନ ବୈରାଗ୍ୟଦିଷ୍ଟ ମୌଳିକ ସିଦ୍ଧାର୍ଥ କଲାଃ ବର୍ତ୍ତମାନାଃ । ଅପି ସର୍ବଭୂତେ ଅଶ୍ରୟାମିନ ଇବ ତ୍ସାଃ ପ୍ରାତୋପଲକିନ୍ନୀଦିତି ଭାବଃ । ଅତ୍ୟଏ କୁଳତ ଇତାମୃତ । ଲଭତେ ଇତି ପ୍ରୟୁକ୍ତଃ । ମାୟମୂଳାଦିଷ୍ଟ ମିଲିତା ତାଃ ତ୍ୟେ ମନ୍ତ୍ରେହପି ଅନୁଵାରଃ କାକନ ମଣିକାମିବତ୍ତ୍ୟାଃ ପୃଥକ ତରା କେବଳାଃ ଲଭତେ ଇତି ବ୍ୟେ । ମଂପଣୀଯାଃ ପ୍ରେମ ଭକ୍ତେନ୍ତପ୍ରାୟ ତ୍ୱରାନୀଃ ଲାଭ ସମ୍ଭବୋ ଡିନାପି ତ୍ସା କଳଃ ସାମ୍ବଜାଃ ଇତାତଃ ପରାମର୍ଦ୍ଦେନ ପ୍ରେମଲକ୍ଷଣେତି ବାଖୋଯଃ ॥ ୫୫ ॥

ମଧୁତତ୍ତ୍ଵା ଲକ୍ଷ୍ୟା ‘ଭକ୍ତ୍ୟାତଦାନୀଃ ତ୍ସାକିଂସାଦିତାତୋହର୍ଥୀତନାମେନାହ ଭକ୍ତେତି । ଅହ ସାବାନ ସକାନ୍ତିଃ ମାଃ ତ୍ୟ ପଦାର୍ଥଃ ଜ୍ଞାନୀ ବା ନାନାନିଧି ଭକ୍ତୋ ବା ଭକ୍ତୋବ ତତ୍ତ୍ଵତ୍ତୋତି ଜାନାତି । ଭକ୍ତାହ ସେକ୍ଯା ଗ୍ରାହା ଇତି ମହୁତ୍ୱେ ସମ୍ମାଦେବଃ ତତ୍ତ୍ଵାଂ ଅନ୍ତତଃ ମଜ୍ଞାନୀ ତତ୍ତ୍ଵତ୍ତ୍ଵା ଭକ୍ତୋବ ତତ୍ତ୍ଵନ୍ତରଃ ବିଦୋପଗରାମାହୁତକାଳ ଏବ ମାଂଜ୍ଞାତ୍ମା ମାଂ ବିଶତେ ମଂଦୀ-ଯୁଜାମୁହୁମୁହୁବତି ଅମ ମାର୍ଗାତୀତତ୍ତ୍ଵାଂ ଅବିଦାଯାଳ୍ପ ଯାମାଜ୍ଞାଂ ବିଦ୍ୟାଯାପାହମବଗମା ଇତି ଭାବ । ସତ୍ତ୍ଵ ସାଂଖ୍ୟ ସୋଗୋଚ ବୈରାଗ୍ୟ ତମୋ ଭକ୍ତିକ କେଶବେ । ପଞ୍ଚ ପର୍ବେବ ବିଦୋତି ମାରଦ ପଞ୍ଚ ରାତ୍ରେ । ନିଦା ବୃତ୍ତିହେନ ଭକ୍ତିଃ କ୍ଷୟତେ ତ୍ୟଥ୍ରି ହାନିନୀ ଶକ୍ତି ବୃଜେତକେରେବକଳା କାଟିଦିଦା ସାକଳାର୍ଥ ବିଦ୍ୟାର୍ଥ ପ୍ରବିଷ୍ଟା କର୍ତ୍ତା ସାକଳାର୍ଥ କର୍ତ୍ତାସୋଗେହପି ପ୍ରବିଶ୍ତି ତରା ବି ନା କର୍ମଜ୍ଞାନଦୋଗାନୀନାଃ ପ୍ରମାତ୍ରହୋତ୍ତେତ୍ତେ । ସତୋ ନିଶ୍ଚିନ୍ତା ଭକ୍ତିଃ ସତ୍ତ୍ଵଗୁଣଯା ବିଦ୍ୟାଯା

ଆମି ସଂସକ୍ରମ ଓ ସଂସତ୍ତାବ ତାହା ନିଶ୍ଚିନ୍ତା ଭକ୍ତି ଉଦିତ ହଇଲେଇ ଜୀବ ବିଶେଷ କ୍ରମେ ଜାନିତେ ପାରେ । ଆମାର ସମସ୍ତକେବସ୍ତ ଜାନ ହଇଲେ ଜୀବ ଆମାତେ ପ୍ରବେଶ କରେ । ଇହାଇ ମଂ ସମ୍ବକ୍ଷିତ ଶୁଣ୍ଠ ଜାନ । ଇହାକେଇ ନିକାମ କର୍ତ୍ତା ସୋଗ ହାରା ବର୍ଣ୍ଣ ଦିଗେର ସନ୍ନ୍ୟାସଶ୍ରମ ଗ୍ରହଣ କ୍ରମ ବ୍ରଜ ପ୍ରାପ୍ତି ବଲେ । ଇହାରେ ଚରମ କଳ ନିଶ୍ଚିନ୍ତା ଭକ୍ତି ବା ପ୍ରେମ । ବିଶତେ ମାଂ ଏହ ଶର୍ଷ ପ୍ରସ୍ତୋଗ ହରା ଶକ ଆସି ବିନାଶ କ୍ରମ ଦୁର୍ବୁଦ୍ଧିକେ ବୁଝିତେ ହସିଲା । ଜକ ହିତେ ସରପତଃ ଯୁକ୍ତି ହଇଲେ ପରମ ଚିତ୍ତବ କ୍ରମ ଆମାର ସରପ ଲାଭକେଇ ବିଶତେ ମାଂ ଶକ ହାରା ବୁଝିନ୍ତେ ହଇବେ । ମେଇ ସରପ ଲାଭକେ ବିଶୁଦ୍ଧ ଭଗବନ ପ୍ରେମ ବଲିଲେ ଓ ହସିଲା ॥ ୫୫ ॥

ସୁତି ସ୍ଵର୍ଗତେ ବ କବତି । ଅତୋହଜାନ ଦ୍ୱାରକହୈବେଳ ବିଦ୍ୟାଯାଃ କାରଣଃ ତେ ପର୍ମାର୍ଥ ଜ୍ଞାନେତୁ ଭକ୍ତରେବ । କିମ୍ବନ୍ତାଂ ସଂଜ୍ଞାଗତେ ଜ୍ଞାନ ଇତି କ୍ଷତି: ସବ୍ରଜଃ ଜ୍ଞାନଃ ସହମେବ କଳ ସବ୍ରଃ ବିଦ୍ୟା ଶକ୍ତେବୋଚାତେ ସଥା ତଥା । ତତ୍ତ୍ଵାଖ୍ୟ ଜ୍ଞାନ ଭକ୍ତିରେବ ଦୈବ କଟିଏ ଶକ୍ତି ଶକେନ କଟିଏ ଜ୍ଞାନ ଶକେନ ଚୋଚାତେ । ଇତି ଜ୍ଞାନମପି ଦିବିଧି ଜ୍ଞାନରେ । ତତ୍ର ଅଥେଃ ଜ୍ଞାନଃ ସଂନ୍ୟାସ୍ୟ ହିତୀରେନ ଜ୍ଞାନେନ ବ୍ରକ୍ଷ ସାମ୍ବଜ୍ଞ ମାପୁରାତ୍ମିତେକାନଶ ଶକ୍ତ ପକ୍ଷବିଂଶତାବ୍ଦୀର ଦୃଷ୍ଟାପିତେଇଁ । ଅତକେଟିଏ ତତ୍ତ୍ଵାବିନୈବ କେବଲେଲେବ ଜ୍ଞାନେନ ସାମ୍ବଜ୍ଞାର୍ଥିନଷ୍ଟେ ଜ୍ଞାନ ମାନିନି କ୍ଲେଶ ମାତ୍ର ଫଳା ଅତି ବିଗୀତା ଏବ । ଅନେତ୍ରୁ ତତ୍ତ୍ଵ ବିନା କେବଲେଲେ ଜ୍ଞାନେନ ବ ମୁଣ୍ଡିଃ ଇତି ଜ୍ଞାନା ଭକ୍ତି ମିଶମେବ ଜ୍ଞାନମଭାସାଷ୍ଟେ ଭଗନାଂକ୍ଷ ମାରୋପଧିରେବ ଇତି ଭଗବଦ୍ବପ୍ରତ୍ୟନମରଃ ମନ୍ଦ ମାନା ଯୋଗାରଚକ୍ର ଦଶମପି ପ୍ରାଣୋନ୍ତେହପି ଜ୍ଞାନିନୋ ବିମୁକ୍ତ ମାନିନୋ ବିଗୀତା ଏବ ସହୁଙ୍କ । “ମୁଖ୍ୟାହୁରପାଦେତାଃ ପୁରୁଷ୍ୟାକ୍ରମେଃମହ । ଚଢାରୋ ସଜ୍ଜିରେବର୍ଣ୍ଣ ଶୁଣେରିପାଦରଃ ପୃଥକ୍ । ସହବ ପୁରୁଷଃ ମାକ୍ଷାଂ ଆର୍ଥପତ୍ରବମୌଥରେ । ନତଜନ୍ତ୍ୟବଜାନତି ହାରୀନ୍ତ୍ରିଷ୍ଟାଃ ପତଞ୍ଜାଧଃ ।” ଇତି ଅସାର୍ଥଃ ସେବ ଭଜନ୍ତି ସେବ ଭଜନ୍ତେହପାବଜାନନ୍ତି ତେ ସନ୍ନାମିରେହପି ବିନନ୍ତା ବିଦ୍ୟା ‘ଅପାଧଃ ପତଞ୍ଜି ତଥାହାତ୍ମଃ । “ସେହନୋହବିଦାକ ବିମୁକ୍ତ ମାନିନ ସ୍ଵାନ୍ତତାବା ଦବିଶୁକ୍ର ବୁଦ୍ଧିଃ । ଆରହକୁଛେଣ ପରଃ ପଦଃ ତତଃ ପତଞ୍ଜାଧେହନାତ୍ମ ଯୁଦ୍ଧଜ୍ୟୁଃ ଇତି ଅତ ଅଜିପଦଃ ଭକ୍ତେବ ପ୍ରୁତ୍ତଃ ବିବକ୍ଷିତଃତୁ ଅନାତ୍ମ ଯୁଦ୍ଧକନବ ଇତି । ତନୋତ୍ୟନମର ବୁଦ୍ଧିରେବ ତନୋ ଉନାଦରଃ ଯହୁଙ୍କ । “ଅବଜାନତି ମାଃ ମୃଚ୍ଛାମୁଖୀଃ ତମୂମାତ୍ରିତଃ” ଇତି । ବନ୍ତ ତନ୍ତ ମାମୁଖୀ ସା ତମୁଃ ମଚିଦାନନ୍ଦ ମଧ୍ୟେବ ତମ୍ୟାଃ ଦୃଶ୍ୟାନ୍ତ ଦୃଶ୍ୟକ ତଦୀଯ କୃପା ଶକ୍ତି ପ୍ରତାବାଦେବ । ସହୁଙ୍କ ନାରାୟଣାଧୀଶ ବଚନ: “ନିତ୍ୟାବାକ୍ତୋହପି ଭଗବାନ୍ତିକତେ ନିଜ ଶକ୍ତିତ । ତାମୃତେ ପରମାନନ୍ଦ କଃପଶ୍ୟତମିମଃ ପ୍ରତ୍ୟଃ ।” ଇତି । ଏବକ ଭଗବତନୋ: ମଚିଦାନନ୍ଦ ମଧ୍ୟକେ ଦୀପଃପି ମଚିଦାନନ୍ଦ ବିଗ୍ରହଃ ଶ୍ରୀବ୍ରାହମନ ମୂର ଭୂରହତଲାମୀନ ରୁମିତି । ଶାକ୍ ତ୍ର ବପ୍ରତିଧ ଦିତାଦି ଶ୍ରତି ଶୁତି ପରମ୍ବମହାବଚନେଷୁ ପ୍ରମାଣେଷୁ ସଂ ସପି “ମାରାଃ ତୁ ପ୍ରକୃତିଃ ବିଦ୍ୟାମାଯିନତ ମହେର୍ଷରଃ” ଇତି ଶ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟେବ ଭଗବାନପିମାରୋପାଧିରିତି ମଞ୍ଚଷ୍ଟେ କିନ୍ତ ସ୍ଵରପ ଭୂତଯାନିତା ଶତ୍ୟାମାଯାଧ୍ୟ-ମ୍ୟାୟତ: “ଅତୋବାମାଯର୍ ବିଧୁଃ ପ୍ରବନ୍ତି ନନାତନ: ଇତି ମାର୍ବତାଯା ପ୍ରାଣିତ ଶ୍ରତ: । ମାଯାତ ଇତ୍ୟାତ୍ମାଶଦେବ ସରପ ତୁତା ଚିତ୍ତିରେବାତିଧୀୟତେ ନତୁ ଅସରପ ତୁତା ତିର୍ଣ୍ଣମଧ୍ୟେ ଶତିରିତି ତମ୍ୟା: ଅତେରଥ: ନମନ୍ତତେ । ସଥା ପ୍ରକୃତିଃ ଦୁର୍ଗାଃ ମାଯିନତମହେର୍ଷରଃ ଶତ୍ୟଃ ବିଦ୍ୟା ଦିର୍ଭୂତପିଲେବ ମଞ୍ଚଷ୍ଟେ । ଅତୋତଗବମରାଧୀନ ଜୀବମୁକ୍ତଭଦଶାରାଃ ପ୍ରାଣୋପିତେହଃ ପତଞ୍ଜି । ସହୁଙ୍କ ବାସନାତାଧ୍ୟ ଧୃତଃ ପରିଶିଷ୍ଟ ବଚନ: । “ଜୀବମୁକ୍ତାଅପି ପୁନର୍ଧାତି ସଂସାର ବାସନାଃ । ସଦ୍ୟ ଚିତ୍ତ ମହାଶତ୍ରୁଣି କ୍ଷମତା ପରାଧିନଃ ।” ଇତି ତେବ କଳ ପ୍ରାଣୋ ଅର୍ଦ୍ଧ ଶତ୍ୟାଃ ନାତି ସାଧନେ-ପବୋଗ ଇତି ସରକାଜାନ ସନ୍ଧ୍ୟାକାଳେ ଜ୍ଞାନ ଭତ୍ର ଗ୍ରୂହିତ୍ବତାଃ ଭକ୍ତି ମଗିମଂତ୍ୟଜ୍ୟ ବିଦ୍ୟେବାପରୋକ୍ଷ ଅର୍କମୁକ୍ତବସମସ୍ତତେ । ଶ୍ରୀବିଗ୍ରହାପରାଧୀନ ତତ୍ତ୍ଵାଅପି ଜ୍ଞାନବରସାରିଃ ଅନ୍ତଧ୍ୟାନାତ୍ମକିଂ ତେ ପୁନରୈ ବନ୍ଦଷ୍ଟେ ତତ୍ତ୍ଵାବିନାଚ ତେ ପଦାର୍ଥାନମୁକ୍ତାବାଗ୍ରମ ସମୟରେ ଜୀବମୁକ୍ତ ମାନିନ ଏବତେ ଜେହାଃ ।

ସର୍ବକର୍ମାଣ୍ୟପି ସାନ୍ଦା କୁର୍ବାଣେ ମହ୍ୟପାଞ୍ଚରଂ ।
ମହାପାଦବାପୋତି ଶାଖତଂ ପଦମବ୍ୟୟଂ ॥ ୫୬ ॥

ସହୃଦୟ । “ସେହିତେହବିଜ୍ଞାନ-ବିମୁକ୍ତମାଲିନ” ଇତି ସେତୁ ଭକ୍ତି ଯିଅଃ ଜ୍ଞାନ ମନ୍ତ୍ରଭାଷ୍ଟେ ଉଗବନ୍ତୁ ଭିଂସିଲେ ମନ୍ତ୍ରଦାରମନ୍ତ୍ରମୟୀ ମେବ ମନ୍ତ୍ରମାନାଃ ଜ୍ଞମେଣାବିଜ୍ଞାନା ବିଦ୍ୟାଯୋଜିତପରାମେ ପରାଃ ଭକ୍ତିଃ ନ ଲଭଣେ ତେ ଜୀବ-ଶୁଭା ବ୍ରିବିଧିଃ ଏକେ ସାଯୁଜ୍ୟାର୍ଥଃ ଭକ୍ତିଃକୁର୍ବିଷ୍ଟତିରୈବ ତତ ପଦାର୍ଥ ମପରୋକ୍ଷିକୃତ୍ୟ ତପ୍ରିଲ୍ ସାଯୁଜ୍ୟାଂ ଲଭଣେ ତେ ସଂଗୀତା ଏବ । ଅଛୁଟର ତୁରିତାଗା ଯାଦୃଚିକ ଶାନ୍ତ ଯହାତ୍ମାଗରତ ସନ୍ତ ପ୍ରତାବେନତାଙ୍କ ମୁଦ୍ରକାଃ ଶ୍ରକାବି ବନ୍ଦକି ରମ ମାଧ୍ୟାମାଦେ ଏବ ନିମଜ୍ଞତି ତେତୁ ପରମ ସଂଗୀତା ଏବ ସହୃଦୟ । “ଆଜ୍ଞାରାମାଳିକ ମୂଳରେନିର୍ଗ୍ରୂହ ଅପାରକ୍ରମେ । କୁର୍ବିଷ୍ଟ୍ୟ ହୈତୁକୀଃ ଭକ୍ତିମିଥ୍ ତୃତ ଘଣୋହରି” ଇତି । ତଥେବ ଚତୁର୍ବିଧାଜାଲିନେଷ୍ୟେ ବିଗୀତାଃ ପତଞ୍ଜି ଦୟରେ ସଂଗୀତାନ୍ତରଣି ସଂମାର ମିତି ॥ ୫୬ ॥

ତଥେବ ଜ୍ଞାନୀ ସଥାକ୍ରମେଣେବ କର୍ମଦଳ ମନ୍ତ୍ରାମ କର୍ମ ମନ୍ତ୍ରାମ ଜ୍ଞାନ ମନ୍ତ୍ରାମୈର୍ବିଦ୍ୟାଯୁଜ୍ୟାଂ ଆପ୍ରୋତୀତ୍ତୁକ୍ରମଂ । ମନ୍ତ୍ରକୁଳ ମାଃ ସଥା ଆପ୍ରୋତି ତଦପି ଶୃଣ୍ଟିତ୍ୟାହ ମର୍ବେତି । ମହାପାଞ୍ଚଯଃ ମାଂବିଶେ ଯତୋଂଗର୍ଭେଣ ମକାରିତ୍ୟାପି ଯ ଆଶ୍ରଯତେ ମୋଂପିକିଂପୁନ ନିକାମ ଭକ୍ତ ଇତ୍ୟଥଃ । ମର୍ବିକର୍ମାଣ୍ୟପି ନିତ୍ୟ ଲୈମିତିକ କାମ୍ୟାନି ପୁତ୍ରକଲାଦି ପୋଷଣ ଲକ୍ଷଣାନି ବ୍ୟବହାରିକାନ୍ୟାପି ମର୍ବାଣି କୁର୍ବାଣଃ କିଂ ପୁନଭ୍ରାତ କର୍ମ୍ୟୋଗ ଜ୍ଞାନ ଦେବତାଙ୍ଗରୋପାସନାମ; କାମନନ୍ୟ ଭକ୍ତ ଇତ୍ୟଥଃ । ଅତ୍ରାଶ୍ରୟତେ ମସ୍ୟକ ମେବତେ ଇତି ଆଶ୍ରୁପର୍ମର୍ଗେ ମେବାରଃ ପ୍ରଥାନୀତୃତ୍ୱଃ । କର୍ମାନ୍ତପୀତାପି ଶଦେନାପକିର୍ମି ବେଧକେନ କର୍ମଣଃ ଶୁଣୀତୃତ୍ୱଃ ଅତୋହୟଃ କର୍ମମିଶ୍ର ଭକ୍ତିମାନ୍ ନତ୍ତୁଭକ୍ତି ମିଶ୍ର କର୍ମବାନ୍ ଇତି ଅଧିମଟ୍ଟକୋଣେ: କର୍ମପି ନାତି ବାଣିଷ୍ଟି: । ଶାଖତଂ ମହାପଦଂ ମହାମ ବୈକୁଞ୍ଚ ମୟୋଦ୍ଧାରିକାଙ୍କଷାଦିକିଂ ଶୁଣାପୋତି ନମ୍ର ମହା ପରାମାତ୍ମା ପରାମାତ୍ମା ଭକ୍ତିମାନ୍ ନ ବାଯତି ମହାତର୍କ ଅଭାବାଦିତି ଭାବଃ । ନମ୍ର ଜ୍ଞାନୀ ଥିଲୁ ଅନେକେଜ୍ଞାନି ରନେକତ-ପାଦାଦି କ୍ଲେଶ: ମର୍ବ ବିଷରେଜ୍ଞରୋପରାମେନେବ ନୈକର୍ମ୍ୟମତୋବ ସହ ସାଯୁଜ୍ୟାଂ ଆପ୍ରୋତି ତସାତେ ବିଭିନ୍ନଧାର ମକରିବେଳେ ମକାରିବେଳେ କଥଃ ଆପ୍ରୋତି ତାହାର ମର୍ବାନ୍ ପଦମବ୍ୟୟଃ । ଅଭାବରେ ମହାପଦାଶ୍ରାତର୍କଃ ଏବ ପ୍ରଭାବତ୍ତ ଜ୍ଞାନୀହି ଇତି ଭାବ: ॥ ୫୬ ॥

ନିକାମ କର୍ମ ଯୋଗ ଦ୍ୱାରା ଜ୍ଞାନ ଓ ଜ୍ଞାନ ଦ୍ୱାରା ଭକ୍ତିଜ୍ଞାତ କ୍ରମ ସେ ବୈଦିକ ଅଣାଳୀ ତାହା ମହ ପ୍ରାପ୍ତିର ଗୁହ ପଥ ବଲିମା ବଲିଲାମ । ସେ ତିନଟି ଅଣାଳୀର କଥା ଆମି ଶ୍ରୀକୃତେଷେ ବଲିତେଛି ତଥାଧ୍ୟ ଏହିଟା ପ୍ରଥମ ଅଣାଳୀ । ଏକଥେ ଉତ୍ସୋପାସନା କ୍ରମ ଦ୍ୱାରୀ ଅଣାଳୀ ବଲିତେଛି ଶ୍ରବନ କର । ଆମାକେ ବିଶେଷତ: ଅପରକର୍ମର ସହିତ ଆଶ୍ରଯ କରନ୍ତ ମନ୍ତ୍ର କର୍ମ ଆମାତେ ଈଶ୍ଵର ବୋଧେ ଅର୍ପଣ କରିଲେ ଆମାର ପ୍ରସାଦେ ଅୟଃ ଓ ଶାଖତ ପଦ କ୍ରମ ନିର୍ଣ୍ଣୟ ଭକ୍ତି ଚରମେ ଲାଭ ହୁଏ ॥ ୫୬ ॥

ଚେତ୍ସା ସର୍ବକର୍ମାଣି ଅୟିମଂଞ୍ଜନ୍ତ ମୃଦୁରଃ ।

ବୁଦ୍ଧିଯୋଗ୍ୟପାଞ୍ଜିତ୍ୟ ମଚିତ୍ତଃ ସତତଂଭବ ॥ ୫୭ ॥

ମଚିତ୍ତଃ ସର୍ବଦୁଗ୍ରାଣି ଅତ୍ସାଦାତ୍ତରିଷ୍ୟନି ।

ଅଥଚେତ୍ସମହଙ୍କାରାଙ୍ଗ ଶ୍ରୋଷ୍ୟସି ବିନଜ୍ଞ୍ୟସି ॥ ୫୮ ॥

ସଦହଙ୍କାର ମାଞ୍ଜିତ୍ୟ ନ ଯୋଃସା । ଇତିମନ୍ତ୍ରଦେ ।

ମିଠୈୟବ ବ୍ୟବସାୟକେ ପ୍ରକୃତିଷ୍ଟ୍ଵା । ନିଯୋକ୍ତି ॥ ୫୯ ॥

ନମ୍ବ ତର୍ହି ଯାଃ ପ୍ରତିଦିନ ନିଶ୍ଚରେନ କିମାଞ୍ଚପରସି କିମହ ମନାଭକ୍ତୋ ଭବାନି କିମ୍ବା ଅବଲ୍ଲ-
ମୋତ୍ୱ ଲକ୍ଷଣଃ ସକାମ ତତ୍ ଏବ ତତ୍ ସକଳ ପ୍ରକଟୋନନ୍ତଭବେ ଭବିତୁଃ ତ୍ଵା ନ ପ୍ରଭ୍ୟବ୍ୟୟସି ନାମି ମର୍ମ
ଭକ୍ତେବପର୍ବତ୍ତଃ ସକାମଭକ୍ତୋଭବ କିନ୍ତୁତ୍ୱଃ ସଧ୍ୟମ ଭକ୍ତୋଭବ ଇତ୍ତାହ ଚେତ୍ସା ଇତି । ସର୍ବକର୍ମାଣିଦ୍ଵା
ଆମଧର୍ମାନ୍ ବାବହାରିକ କର୍ମାଣିଚ ମରି ସଂଭାସ ସମର୍ଥ ମୃଦୁରଃ ଅହସେବ ପରଃ ପ୍ରାପ୍ୟ ପୂର୍ବଧାରୋ
୧ ସମ୍ବାସ ନିଶ୍ଚାମ ଇତ୍ୟର୍ଥଃ । ସହଞ୍ଚ ପୂର୍ବମେବ । “ସଂକରୋମି ସଦଶ୍ଵାସ ସଜ୍ଜୁଃହାଁଥ ଦନ୍ତାମିୟେ । ସତ୍ପ-
ଶ୍ରୀମିକୌଣ୍ଡନେ ତେ କୁଳମଦର୍ପଣଃ” ଇତି । ବୁଦ୍ଧିଯୋଗଃ ବ୍ୟବସାୟାଞ୍ଚିକରା ବୁଦ୍ଧାଯୋଗଃ ସତତ-
ମଚିତ୍ତଃ କର୍ମାମୁଠାନ କାଳେହଞ୍ଚଦଶିମାଃ ଆ ନିତ୍ୟ ॥ ୫୯ ॥

ତତ୍ତଃ କିମତ ଆହ ମଚିତ୍ତ ଇତି ॥ ୫୮ ॥

ନମ୍ବ କ୍ଷତ୍ରିଯଙ୍କ ମମୟୁକ୍ତମେବ ପରୋଧର୍ମଃ ତତ୍ ବନ୍ଧୁନଥ ପାପାଷ୍ଟୋତ ଏବ ପ୍ରଗର୍ଭିତୁଃ ନେଛାମୀତି ତତ୍-
ସତର୍ଜନଗାହ ସଦହମିତି । ପ୍ରକୃତିଃ ସତାବ । ଅଧୁନା ତ୍ଵା ମଧ୍ୟଚନଂ ନ ମାନରସି ସଦାତୁ ମହାବୀରମ୍

ଆମି ପୂର୍ବେଇ ବଲିଯାଛି ଯେ ଆମାର ତ୍ରିବିଧ ପ୍ରକାଶ ଅର୍ଥୀଂ ଭକ୍ତ,
ପରମାତ୍ମା ଓ ଭଗବାନ । ବୁଦ୍ଧି ଯୋଗକେ ଆଶ୍ୟ ପୂର୍ବିକ ପରମାତ୍ମା ରତ୍ନ ଆମାତେ
ଚିନ୍ତ ସ୍ଥାପନ କରତ ଚିନ୍ତବାରା ସମନ୍ତ କର୍ମ ଆମାତେ ସମ୍ବ୍ୟାସ କରିଯା
ମୃଦୁର ହତ ॥ ୫୯ ॥

ଏକପ ମଚିତ୍ତ ହଇଲେ ସମନ୍ତ ଦ୍ରଗ୍ ଅର୍ଥୀ ଜୀବନ ଯାତ୍ରାର ସମନ୍ତ ପ୍ରତି
ବନ୍ଧୁକ ଉତ୍ତୀର୍ଣ୍ଣ ହଇବେ । ତାହା ନୀ କରିଯା ଦେହଶାତିମାନ ରତ୍ନ ଆହଙ୍କାର
ଦ୍ୱାରା ନିଜେ କର୍ତ୍ତା ବଲିଯା ଆପନାକେ ମନେ କର, ତବେ ଅମୃତ ସ୍ଵର୍ଗପ ହଇତେ
ଚୁତ ହଇଯା ତୁମି ସଂସାର ରତ୍ନ ବିନାଶକେ ଲାଭ କରିବେ ॥ ୫୮ ॥

ସଦି ମେଇ ଆହଙ୍କାରକେ ଆଶ୍ୟ କରିଯା ସୁନ୍ଦ କରିବନ୍ତିମନେ କର, ତାହା
ହଇଲେ ତୁମି ଶିଖୀ । ପ୍ରତିଜ୍ଞ ହଇନେ, କେନନା କୋମାରୁ କ୍ଷତ୍ରିୟ ପ୍ରକୃତି ତୋମାକେ
ଅବଶ୍ୟ ଯୁଦ୍ଧ କାର୍ଯ୍ୟ ପର୍ବତ କରିବେ ॥ ୫୯ ॥

স্বভাবজেনকৌন্তেয় । নিবজ্ঞঃ স্বেনকর্মণা ।

কর্তৃং নেচ্ছিঃ বশোহাং করিষ্যত্ববশোহপিতৎ ॥ ৬০ ॥

ঈশ্বরঃ সর্বভূতানাং হৃদেশেহর্জুন ! তিষ্ঠতি ।

আময়ন् সর্বভূতানি যন্ত্রাক্রান্তানি মায়য়া ॥ ৬১ ॥

তথেব শরণং গৃছ সর্বভাবেন ভারত ! ।

তৎপ্রসাদাং পুরুং শাস্তিং স্থানং প্রাপ্যসি শাশ্঵তং ॥ ৬২ ॥

তব স্বাভাবিকে যুক্তোৎসাহে দুর্বীর এব উন্নতিবিষয়তি তদা যুধ্যানঃ দ্বরমেব ভীমাদীন্
শুক্লহন্তিযান্ত্ ময়াহসিদ্ধান্তে ইতি ভাবঃ ॥ ৫৯ ॥

উক্তমেবার্থঃ বিবৃগ্নেতি স্বভাবঃ ক্ষত্রিয়ত্বে হেতুঃ পূর্বসংস্কারঃ তন্মাং জাতেন স্বীয়েন
কর্মণা শৈর্যাদিনা নিবক্ষোব্যস্তিঃ ॥ ৬০ ॥

রোকহয়েন যজ্ঞাববাদিনাঃ মত্তমৃত্যু । স্বমত মিত্যাহ ঈশ্বরোন্মারায়ণঃ সর্বান্তর্যামী যঃ
পৃথিব্যাঃতিষ্ঠন্ত্ পৃথিবী অহরো যঃ নবেদঃ যজ্ঞ পৃথিবী শরীরঃ যঃ পৃথিবী মঞ্চরোঃয়ময়তি ।
“ঘচ কিঞ্চিৎ জগৎসর্বং দৃঢ়তে আযতেহপিবা । অন্তর্বিহিত তৎ সর্বঃব্যাপ্য নারায়ণঃ হিতঃ”
ইতাদি প্রতি পাদিত ঈগ্রোহস্তর্যামী হাবিতিষ্ঠতি কিংকুর্মন् সর্বাণি ভূতানিমারায়া নিজ
শক্তা । আময়ন্ অময়ন্ ততৎ কর্মণি প্রবর্তয়ন् যথাস্ত্র সংকারাদি যজ্ঞ মার্কান্তানি কৃত্রিমাদি
গাঙ্কালিকাকূপাণি সর্বভূতানি মায়াবী অসংযতি তহসিত্যৰ্থঃ । যদ্বাবত্ত্বাক্রান্তাণি শরীরাক্রান্তান্
সর্বজীবানিতার্থঃ ॥ ৬১ ॥

এতজ্ঞাপন প্রয়োজনমাহ তথেবেতি । পরাঃ অবিদ্যাবিদ্যারো নির্বৃত্তিঃ । ততক্ষণ শাশ্বতং
স্থানঃ বৈকৃষ্ণঃ । য ইয়মস্তৰ্যাত্মি^৩ শরণাপত্তিরস্তর্যামূপাসকানামেব শগবহুপাসকানান্ত তগব-

মোহ পূর্বক তুমি যুদ্ধ করিতে ইচ্ছা করিতেছ না । কিন্তু স্বভাব
জ্ঞাত স্বকর্ম দ্বারা তুমি অবশ হইয়া তৎকার্যে প্রবৃত্ত হইবে ॥ ৬০ ॥

সর্ব জীবের হৃদয়ে পরমাঞ্চালাপে আমি অবস্থিত । পরমাঞ্চাই
সর্বজীবের নিয়ন্তা ও ঈশ্বর । জীব সকল যত কর্ম করেন তদমূলকপ ঈশ্বর
ফল দ্বান করেন । যন্ত্রাক্রান্ত বস্তু যেমত প্রাপ্তি হয় জীব সকলও তজ্জপ
ঈশ্বরের সর্ব নিয়ন্ত্ৰ ধৰ্ম হইতে জগতে আবিত হন, পূর্ব কর্মানুসারে
তোমার প্রবৃত্তি সহজে কার্য করিতে থাকিবে ॥ ৬১ ॥

হে ভারত ! তুমি সর্ব ভাবে সেই ঈশ্বরের শরণাগত হও । তাহার
প্রসাদে পরা শাস্তি লাভ করিবে এবং নিত্যধাৰ প্রাপ্ত হইবে ॥ ৬২ ॥

ଇତି ତେ ଜ୍ଞାନବାଧ୍ୟାତ୍ମଃ ଗୁହ୍ୟାଦ୍ଵାତ୍ସତ୍ତରଂମ୍ଭା ।
ବିମୁକ୍ତୈତଦଶେଷେ ସଥେଚୁସି ତଥା କୁରୁ ॥ ୬୩ ॥

ଜ୍ଞାନବାଧ୍ୟାତ୍ମକାତେ ଏବେତି କେତ୍ରାହଃ । ଅନ୍ତରୁ ସୌ ଶଦିଷ୍ଟଦେବୀଃ ଶୁଣି । ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଃ ସ ଏବ ମଦଭାବ-
ର୍ମାଃ ଭକ୍ତିଯୋଗଃ ତତ୍ତ୍ଵକୁଳଃ ହିତକୋପଦେଶମୁପଦିଶତି ଚ ତମହଃ ଶରଣଃ ଅପଦୋ । ତଥା କୃତ
ଏବ ମଦଭାବୀ ମୋହିମାଃ ତର ତତ୍ତ୍ଵ ଅବର୍ତ୍ତର ତୁ ତକ୍ଷାହଃ ଶରଣଃ ଅପଦୋ ଇତାବିଶଃ ଭାବରତି ।
ଯଦ୍ବୁଦ୍ଧଂ ଉଜ୍ଜ୍ଵଲେ । “ବୈବୋପଯାଙ୍ଗାପଚିତଃ କବର୍ତ୍ତନେଶ ବ୍ରଜୀନୀଯୋହପିତୃତ ମୃଦୁଃ ଅରଙ୍ଗଃ ।
ସେହିତର୍ବେଳେ ବିଧ୍ୟମୁନାଚାର୍ଯ୍ୟ ଚିତାବପୁରୀରଗତିଃ ବାନଭାତି ॥ ୬୨ ॥

ସର୍ବଜୀତାର୍ଥ ମୂପମହରତି ଇତୀତି । କର୍ମ୍ୟୋଗକ୍ରାନ୍ତିକ୍ରମୋଗମ୍ୟ ଜ୍ଞାନବୋଗକ୍ଷ ଚ ଜ୍ଞାନଃ
ଜ୍ଞାନତେହବେଳ ଇତି ଜ୍ଞାନଃ ଜ୍ଞାନଶାସ୍ତ୍ରଃ ଗୁହ୍ୟାଦ୍ଵାତ୍ସତ୍ତରଃ ଇତି ଅତିରହଙ୍ଗଭାବ କୈରପି ବଶିଷ୍ଟ ବା-
ଦର୍ଶାଯଥ ନାରଦାଦ୍ୱାରପି ସ ସ କୃତ ଶାସ୍ତ୍ରୋଗ୍ରାହକାଶିତ । ସହା ତେବାଃ ସର୍ବଜ୍ଞ ଆପେକ୍ଷିକଃ
ମହଭାତାଶିକ ମିତାତତ୍ତ୍ଵ ତୁ ଏତମତି ଗୁହ୍ୟବାନ୍ଦଜାନାଶି ମରାଗାତି ଗୁହ୍ୟବାଦେବେତେ ସର୍ବଦୈର୍ଘ୍ୟ
ବୈତତ୍ତପଦିଷ୍ଟା ଇତି ଭାବଃ । ଏତମଶେଷେ ନିଃଶେଷତ ଏବ ବିମୁଖ୍ୟ ସଥା ବେଳ ପ୍ରକାରେଣ ମାତ୍ରିକ-
ଚିତଃ ତ୍ରୈକର୍ତ୍ତୁମିଛୁସି ତଥା ତ୍ରୈକୁରିଇତାତ୍ମଃ ଜ୍ଞାନବଟ୍କଃ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ । ସଟ୍କତ୍ରିକମିଦଃ ସର୍ବବିଦ୍ୟା
ପିରୋରୁଷଃ ଶ୍ରୀମିତା ଶାସ୍ତ୍ରଃ ମହାର୍ଯ୍ୟ ରହନ୍ତମ ଭକ୍ତି ସମ୍ପୂଟଃ ଭବତି ପ୍ରଥମ: କର୍ମବଟ୍କଃ
ଦୟାଧାରପିଧାନଃ କାମକ: ଭବତି ଅନ୍ତଃ: ଜ୍ଞାନବଟ୍କଃ ସମୋଦର ପିଧାନଃ ମଣିଜଟିତ: କାମକ:
ଭବତି ତମୋର୍ଧ୍ୟ ବର୍ତ୍ତିବଟ୍କଗତ ଭକ୍ତି ଶ୍ରିଜଗନ୍ଧର୍ବା । ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣବଶୀକାରିଣୀ ମହାମଣି ମତଲିକା
ବିରାଜତେ । ସଙ୍ଗା: ପରିଚାରିକା ତହୁତରପିଧାନାର୍ଜ ଗତାମନ୍ମା ଭବେତୋଦି ପଦାବ୍ୟ ଚତୁଃସତ୍ୟ-
କ୍ଷମା ଶୁଭା ଭବତୀତି ସୁଧାତେ ॥ ୬୩ ॥

4

ଇତି ପୂର୍ବେ ସେ ବ୍ରଜ ଜ୍ଞାନ ତୋମାକେ ବଲିଯାଛି ତାହା ଶୁଭ । ଏଥିନ ସେ
ପରମାତ୍ମ ଜ୍ଞାନ ତୋମାକେ ବଲିଲାମ ତାହା ଶୁଭ ତର । ଅଶେଷ କ୍ଲପେ ବିଚାର
କରନ୍ତ ତୁମି ସାହା-ଇଚ୍ଛା ତାହାକୁ କର । ତାଂପର୍ୟ ଏହି ସେ ସଦି ନିଷାମ
କର୍ମ ସୋଗ ଦ୍ୱାରା ଜ୍ଞାନ କ୍ରମେ ବ୍ରଜ ଏବଂ ତ୍ରୈ କ୍ରମେ ଆମାର ନିଶ୍ଚିନ୍ତା ଭକ୍ତି
ପାଇତେ ବାସନା କର, ତବେ ନିଷାମ କର୍ମ କ୍ଲପ ସୁନ୍ଦର କର । ଆର ସଦି ପରମାତ୍ମାର
ଶର୍ଣ୍ଣାଗତ ହୋ ତବେ ଜୀବର ପ୍ରେରିତ ନିଜ କ୍ଷାତ୍ର ସଭାବ ହଇତେ ଉଥିତ ପ୍ରଭୃତି
ସହକାରେ ଜୀବରେ କର୍ମାର୍ପଣ ପୂର୍ବକ ସୁନ୍ଦର କର । ତାହା ହିଲେ ମଦବତାର କ୍ଲପ
ଜୀବର ତୋମାକେ କ୍ରମଶଃ ନିଶ୍ଚିନ୍ତା ମହାନ୍ତି ପ୍ରଦାନ କରିବେନ । ସେ ପ୍ରକାରେଇ
ମିଳାନ୍ତ କର, ତୋମାର ପକ୍ଷେ ଯୁଦ୍ଧଇ ଶ୍ରେସ ॥ ୬୩ ॥

সর্বগুহ্যতন্ত্রংভ্যঃ শৃঙ্খলে পরমংবচঃ ।

ইষ্টোহসি ষে দৃঢ়মিতি ততোবক্ষ্যামি তে হিতঃ ॥৬৪॥

মন্মনাভয় মন্ত্রজ্ঞে মদ্যাজী মাং নমস্কৃত ।

মামেবেষ্যসি সত্যংতে প্রতিজানে প্রিয়োহসি ষে ॥৬৫॥

তত্ত্বাতি গভীরার্থঃ গীতা শাস্ত্রঃ পর্যালোচনাতিভুং অবর্তনানঃ তুষ্ণী ভূঁয়ের হিতঃ এ
প্রিয়সবমর্জনমালক্ষ্য কৃপাজ্ঞমিচ্ছিন্ত নবনীতো তগবান্তে প্রিয়বয়স্ত অর্জন্ম সর্বশাস্ত্র সার-
মহমেব শ্রোকাষ্টকেন ব্রহ্মীমি অলংতে তত্ত্ব পর্যালোচনক্ষেপেন ইতাহ । সর্বেতি কৃষ্ণ
ইতি রাজ বিদ্যা রাজ শুহাধার্যাস্তে পূর্বমুক্তঃ । মন্মনাভবমন্ত্রে মদ্যাজী মাং নমস্কৃত ।
মামেবেষ্যসিষ্঵ত্বেবমাজ্ঞানঃ মৎ পরায়ণঃ । ইতি বত্তদেব বচঃ পরমং সর্ব শাস্ত্রার্থসারস্য গীতা
শাস্ত্রসাপিদারং শুভতমিতি । নাতঃ পরং কিঙ ন গুহমন্তি কৃচিং কৃচিং কথমপাদ্যও
বিতি ভাবঃ । পুনঃ ক্ষেত্রেহেতুবাহ ইষ্টোহসি দৃঢ়মিতি শয়েন এব প্রিয়োহসি সখাভবসৌতি তত
এব হেতোহিতঃ তে ইতি সখারং বিনাতি রহস্যং ন কৰপিকচিদপি ক্রতে ইতি ভাবঃ ।
দৃঢ়মিতি ইতিচ পাঠঃ ॥ ৬৪ ॥

মন্মনা ভবেতি মন্ত্রঃ সন্নেব মাংচিত্যে নতু জ্ঞানী যোগী বা তৃপ্তা মন্মারঃ কুর্বিত্বার্থঃ ।
যথা মন্মনাভয় সহঃ শ্লাঘ মন্মনার হস্তিক্ষাকুর্বিত কুস্তলকায় মন্মনুক্ষেবমিষ্যুর কৃপাকটাক্ষা-
মুত বধিবদন চন্দ্রায় থীরঃ দেৱতেন মনোবয়স্ত তথা তৃতোত্তোব অথবা শ্রোত্রাদীজ্ঞিয়ানি
দেহীতাহ মন্ত্রজ্ঞে তব প্রবণ কীর্তন মন্মুক্তি দর্শন মন্মনিবসার্জনলেপন পুপ্তাহরণ মন্মালা ।

গুহ ব্রহ্মজ্ঞান ও গুহ্যত্ব গ্রিষ্ম জ্ঞান তোমাকে বলিলাম । একশে
গুহতম ভগবজ্ঞান উপদেশ করিতেছি প্রবণ কর । আমি এই গীতা
শাস্ত্রের মধ্যে যত উপদেশ দিয়াছি সে সমুদায় অপেক্ষা ইহা শ্রেষ্ঠ । তুমি
আমার অত্যন্ত প্রিয়, অতএব তোমার হৃতের জন্ম আমি বলিতেছি ॥ ৬৫ ॥

ভগবন্তক হইয়া তুমি আমাকে চিন্ত অর্পণ কর । কর্ম যোগী, জ্ঞান-
যোগী ও ধ্যানযোগীগণ যেক্ষেপ চিন্তা করেন সে ক্ষেপ করিবেন । সমস্ত
কর্মেই আমার ভগবৎ স্বক্ষেপের যজন কর । আমার প্রতিজ্ঞা এই
যে তাহা হইলে তুমি আমার এই সচিদানন্দ স্বক্ষেপের নিত্য সেবকৰ লাভ
করিবে । তুমি আমার শৃত্যন্ত প্রিয় বলিয়া এই নিশ্চৰ্ণ তক্ষির উপদেশ
করিতেছি ॥ ৬৫ ॥

ସର୍ବଦ୍ଵାନୁ ପରିତ୍ୟଜ୍ୟ ମାତେକଂ ଶରଗଂତ୍ରଜ ।

ଅହଂତ୍ରାଂ ସର୍ବପାପେତ୍ୟୋ ମୋକ୍ଷଯିଷ୍ୟାମି ମା ଶୁଚଃ ॥୬୬॥

ଲଙ୍ଘାରଛିଏ ଚାମରାଦିତିଃ ସର୍ବେଜ୍ଞିରକର୍ତ୍ତବ୍ୟଃ ମନ୍ତରନଃ କୁଳ ଅଥବା ସହଃ ଗକପ୍ଲମ୍ପଦୀପ ବୈବେ-
ଦ୍ୟାମୀରି ଦେହିତାହ ବ୍ରଦ୍ୟାଜ୍ଞାନିକବ ମୁଣ୍ଡଗୁରୁନ ଅଥବା ସହଃ ନମଦାର ମାତ୍ରଙ୍କ ଦେହିତାହ ମାଃ
ବମ୍ବୁର ତୁମୋ ନିପତ୍ୟ ଅଷ୍ଟାଶ୍ର ପଞ୍ଚାଶ୍ର ବା ଶାଖାମଃ କୁଳ । ୧୦୫୩ଃ ଚତୁର୍ବାଃ ମକ୍ଷିଶୁନ ଦେବନ ପୂଜନ
ଅପାମାରାଃ ସମୁଚ୍ଚର ବୈକତରଃ ବା ସଂ କୁଳ । ମାତେବୈବେଦି ପ୍ରାପ୍ତି ମନଃ ପ୍ରାପ୍ତାଦୀ-
ଜ୍ଞିତ ପ୍ରାପ୍ତାନଃ ଗକ ପୁଣ୍ୟାଦି ପ୍ରାପ୍ତାନଃ ବା ସଂ କୁଳ ତୁମ୍ଭ ବହମାରାନ ମେବ ଦୀପାମୀତି ମତାଃ
ତେ ତୈବେନାତ୍ ସଂଶେଷିତା ଇତି ଭାବଃ । ମତାଃ ଶଗଥ ତଥାୟୋରିତାମରଃ । ନମ୍ର ମାଥୁରଦେଶୋଷାନ୍ତୁ-
ତାଲୋକାଃ ପ୍ରତି ବାକବୈଶପଥଃ କୁର୍ବନ୍ତି ମତାଃ ତର୍ହି ପ୍ରତିଜାନେ ପ୍ରତିଜାଃ କୁହା ପ୍ରବୀପିତ୍ରଃ
ମେ ପିରୋଦି ନହି ପିରଃ କୋହପି ବକ୍ରତୀତି ଭାବଃ ॥୬୬॥

ନମ୍ର ସକ୍ଷାଳାଦିକଃ ସଂକରୋତ୍ତି ତ୍ତ କିଃ ସାପ୍ରଦ୍ୱାରାହୁଷ୍ଟାନ ପୂର୍ବିକଃ ବା କେବଳଃ ବା
ତାହ ସର୍ବ ସର୍ଵାନ ବର୍ଣ୍ଣାନ ସର୍ଵାନ ସର୍ଵାନ ଏବ ପରିତାଜ୍ୟ ଏକବୈବେବ ଶରଗଃ ବ୍ରଜ ।
ପରିତ୍ୟଜ୍ୟ ସଂବନ୍ଧ୍ୟ ଇତି ନବ ଧ୍ୟୋରଃ ଅର୍ଜୁନମାତ୍ରହିତେବେ ସନ୍ନାମାନଧିକାରୀଃ ନଚ ଅର୍ଜୁନଃ
ଲଙ୍ଘିତ୍ୟାନ୍ତଜନ ସମୁଦ୍ରାନ୍ତଃ ଏବୋପଦିଦେଶ ଭଗବାନ୍ ଇତି ବାଚଃ । ଲଙ୍ଘା ତୁତ ଅର୍ଜୁନଃ

ବ୍ରଜଜାନ ଓ ଶ୍ରୀହର ଜ୍ଞାନ ଲାଭେର ଉପଦେଶ ହୁଲେ ବର୍ଣ୍ଣଶମାଦି ଧର୍ମ, ସତି ଧର୍ମ,
ଶ୍ରୀବୈରାଗ୍ୟ, ଶମଦମାଦି; ଧର୍ମ, ଧ୍ୟାନ ଯୋଗ, ଈଶ୍ଵରର ଈଶିତାର ବଶୀଭୂତତା ପ୍ରତି
ସତ ପ୍ରକାର ଧର୍ମ ସମ୍ପଦି ବଲିଯାଇଁ ମେ ସମୁଦ୍ରାନ୍ତ ପରିତ୍ୟାଗ ପୂର୍ବକ ଭଗବତ ସ୍ଵରୂପ ଆମାର
ଏକମାତ୍ର ଶରଣାପତି ଅଙ୍ଗୀକାର କୁର । ତାହା ହଟିଲେ ଆମି ତୋମାକେ ସଂସାର
ଦଶାର ମମତ ପାପ ତଥା ପୂର୍ବୋତ୍ତ ଧର୍ମ ପରିତ୍ୟାଗେର ସେ ମକଳ ପାପ ମେ ସମୁଦ୍ରାନ୍ତ
ହଇତେ ଉକାର କରିବ । ତୁମି ଅନ୍ତତ କର୍ମ ବଲିଯା ଶୋକ କରିବେନା । ଆମାତେ
ନିଷ୍ଠାନ ତତ୍ତ୍ଵ ଆଚରଣ କରିଲେ ଜୀବେର ଚିଂ ସତାବ ମହଜେଇ ସାଙ୍ଗ ଲାଭ କରେ ।
ଶର୍ଵାଚରଣ, ବର୍ତ୍ତବ୍ୟାଚରଣ ଓ ପ୍ରାରଚିତ୍ତାଦି ତଥା ଜ୍ଞାନଭାସ, ଯୋଗଭାସ ଓ ଧାନ୍ତା-
ଭ୍ୟାସେ କିଛୁଇ ଆବଶ୍ୟକ ହୁଯ ନା । ବନ୍ଦ ଅବଶ୍ୟକ ଶାରୀରିକ, ମାନ୍ୟିକ ଓ ଆଧ୍ୟା-
ତ୍ୟିକ ମମତ କର୍ମ କରିବେ କିନ୍ତୁ ମେହି କର୍ମେ ବ୍ରଜ ନିଷ୍ଠା ଓ ଶ୍ରୀହର ନିଷ୍ଠା ତାଗ
ପୂର୍ବକ ଭଗବତ ମୌଳିକ ମାଧୁର୍ୟାକୃଷ୍ଟ ହିଇବା ଏକମାତ୍ର ଭଗବାନେର ଶରଣାପତି ଅବ-
ଲଭନ କର । ତାଂପର୍ଯ୍ୟ ଏହି ସେ ଶରୀର ଜୀବ ଜୀବନ ନିର୍ବାହେର ଅନ୍ତ ସତ
ପ୍ରକାର କର୍ମ କରେ, ମେ ସମୁଦ୍ରାନ୍ତ ତିନ ପ୍ରକାର ଉଚ୍ଚ ନିଷ୍ଠା ହଇତେ କରେ ଅଥବା
ଇଞ୍ଜିଯ ଶୁଦ୍ଧ ନିଷ୍ଠାକରଣ ଅଧିମ ନିଷ୍ଠା ହଇତେ କରେ । ଅଧିମ ନିଷ୍ଠା ହଇତେ ଅକର୍ମ

ଅତି ଉପଦେଶ ସାକ୍ଷ୍ୟ ଘୋଷିତୁ ବୈଚିତ୍ରୋ ସତୋବାନ୍‌ସାମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣଦେହବାହୁ ସଜ୍ଜବେଳ-
ଦ୍ୱାରା । ନଚ ପରିଜ୍ଞାଇତାମା ଫଳ ତୋଗ ଏବ ତାଂପର୍ୟାବିତି ବାଧୋରେ । ଆମ ସାକ୍ଷ୍ୟ ।
“ଦେବର୍ଭି ଭୂତାଶ୍ଵରାଂପିତୃନାଂ ନ କିଛିରେବିନାରମ୍ଭୀତ ରାଜନ୍ । ସର୍ବାକ୍ଷରାଥଃ ଶରଣଃ ଶରଣଃ ପତୋ-
ମୁହୁଲ୍ୟ ପରିହତ୍ୟକୃତଃ ।” ଇତି । “ଅର୍ତ୍ତୋଧ୍ୟାତ୍ମକ ସମସ୍ତ କର୍ମା ବିବେଦିତାଙ୍କ ବିଚିକୀର୍ଣ୍ଣିତୋମେ ।
ତଥାଶ୍ଵତରୁ ଅତିପଦ୍ମମାନୋ ସର୍ବାଶ୍ଵତରୀଯ କର୍ମତୌବୈ । ଭାବ୍ୟ କର୍ମାଶିକୁର୍ବୌତ ନ ନିର୍ବିଦ୍ଧୋତ
ଯାବତା । ସଂକଷ୍ଟ ଶ୍ରୀବାଦୀ ସାଂ ଅର୍କାଧ୍ୟାବରଜୀଯତେ । ଅଜ୍ଞାନୀୟଃ ଜ୍ଞାନାଲ୍ ଦୋବାଲ୍ ସର୍ବାଦିତୋ-
ନପିଦକାଳ୍ । ଧର୍ମନ୍ ସଂତତୀ ସଂ ମେରୀନ୍ ମାଂ ଭଜେଇ ମଚ ମତସ୍ । ଇତି ଭଗବଦ୍ବାକ୍ତେ ॥ ସହେକାର୍ଯ
ସାମାଗ୍ରୀ ବାଧୋରହାତ୍ । ଅର୍ଦ୍ଧ ପରିଶଳ ପରୋଗାତ । ଅତ ଏକଂଶଃ ଶରଣଃ ଅଜ ମହୁ
ଧର୍ମ ଜ୍ଞାନଯୋଗ ଦେବତାନ୍ତରାଦିକମିତାର୍ଥଃ । ପୂର୍ବଃ ହି ମଦମତ ଭଜେ ସର୍ବଶ୍ରୀରାଂ ଭଜେ ତଥାଧିକା-
ରୋବାନ୍ତୀତାତ ସଂ ସଂ କରୋବି ସର୍ବାଶ୍ଵାସିତାଦି କ୍ରବାନେନ ସର୍ବାକର୍ମ ଦିଶାରାଂ ଭଜେ ତଥାଧିକାର
ଉତ୍ତଃ ସଞ୍ଚତିତ୍ସତି କୃପାର୍ଥାତୁଭୟବନନ୍ୟ ଭକ୍ତାବେବାଧିକାରଃ ତମ୍ୟଃ ଅନନ୍ୟ ଭଜେଃ ଯାମୁଛିକ ମଦେକା-
ତ୍ତିକ ତତ୍କଟ୍ଟେକ ଲଭ୍ୟବଳକଣଃ । ଲିଙ୍ଗଃ ସ୍ଵର୍ଗତ ମପି ଭୀଷ୍ୟକ୍ଷେ ସ୍ଵପ୍ନତିକମିତାର୍ଥଃ ମତ ଇତି
ଭାବ । ନଚ ମଦାଙ୍ଗ୍ରୀ ନିତା ବୈମିତିକ କର୍ମ ତ୍ୟାଗେ ତଥ ଅତାବାର ଶକ୍ତିବେଳେ । ସେବ
କ୍ଳାପେଣ ମଦୈବ ନିତାକର୍ମାଶୁଠୋନମାଦିତାବଧେରେ । ବନ୍ଦୁ ଯୋହି ସର୍ବରଣୋ ଶ୍ଵରତି ସହି ଶୂଳାଙ୍ଗୀତି
ପ ଶୁରିବ ତଥୀନଃ ସଂ ତଃ ସଂକାରାଯତି ତଥେବ କରୋତି ସର୍ବାପରାତି ତାତ୍ତ୍ଵେତିଷ୍ଠିତି ସନ୍ତୋଜାଯତି
ତଥେବ ଭୂତଃ ଇତି ଶରଗାପତି ଲକ୍ଷମ୍ୟଶର୍ମସ୍ୟ ତର୍ହଃ । ସହତ୍ ବାବୁ ପୂର୍ବାଦେଶୀ ଆଶ୍ରମକୁଳମ୍ୟ
ସଂକଳନ ଅତି କୁଳମ୍ୟ ବର୍ଜନଃ । ରକ୍ଷିତ୍ୟାଧିବଦ୍ୟାମୋ ଭର୍ତ୍ତେ ବୁରଣଃ ତ୍ରୀ । ନିକ୍ଷେପଗୁରୁକ-
ବିକର୍ଷ । ତାହା ଅନର୍ଥ ଅନକ । ଉତ୍ତମ ତିନ ଅକାର ନିଷ୍ଠାର ନାମ ଅଜ ନିଷ୍ଠା,
ଈଶ୍ୱର ନିଷ୍ଠା ଓ ଭଗବଂନିଷ୍ଠା, ବର୍ଣ୍ଣାର୍ଥ, ବୈରାଗ୍ୟ, ଇତ୍ୟାଦି ସମସ୍ତ କର୍ମଇ ଏକ ଏକ
ଅକାର ନିଷ୍ଠାକେ ଅବଲହନ କରିଯା ଏକ ଏକ ଅକାର ଭାବ ପ୍ରାପ୍ତ ହୁଏ । ଯଥନ ଈଶ୍ୱର
ନିଷ୍ଠାର ଅଧୀନ ତଥନ ଈଶ୍ୱରାର୍ପିତ କର୍ମ ଓ ଧ୍ୟାନ ଯୋଗାଦି କ୍ଲପ ଭାବେର ଉତ୍ସମ ହୁଏ ।
ଯଥନ ଭଗବରିଷ୍ଠାର ଅଧୀନ ତଥନ ଉହାରା ଶକ୍ତା ବା କେବଳା ଭକ୍ତିକ୍ଳପେ ପରିଣତ
ହଇଯା ପଡ଼େ । ଅତଏବ ଏହି ଶକ୍ତିଇ ଶୁଭତମ ତର୍ହ । ଏବ ପ୍ରେମଇ ଜୀବେର ଚରମ
ଅରୋଜନ ଇହାଇ ଏହି ଗୀତା ପାଞ୍ଚମେ ମୁଖ୍ୟ ତାଂପର୍ୟ । କର୍ମୀ, ଜୀବୀ, ଯୋଗୀ
ଓ ଭକ୍ତ ଇହାଦେର ଜୀବନ ଏହୁଇ ଅକାର ହଇଲେବେ ନିଷ୍ଠାତେବେ ଇହାରା ଅତ୍ୟନ୍ତ
ପୃଷ୍ଠକ ॥ ୬୬ ॥

ଇହକେ ନା ଅତପକାର କରାଚନ ।

ନ ଚାନ୍ଦଙ୍ଗବେ ବାଚ୍ୟ ନ ଚ ଶାଂ ଯୋହତ୍ସୁଯତି ॥ ୬୭ ॥

ମଣଃ ସତ୍ତ୍ୱା ଶରଣାର୍ଥିତି ॥” ଇତି ଉତ୍ତି ଶାନ୍ତିବିହିତା ଦ୍ୱାରୀଟିମେ ରୋଚମାନା ପ୍ରତି ରାମୁକୁଳା । ତନ୍ଦ୍ଵିପରୀତି ପ୍ରତିକୁଳା । ଉତ୍ତର ଇତି ସ ଏବ ସମରକକୋନାତ୍ ଇତି ଥି । ରକିଷ୍ଯାତୀତି ସମକଳ ପ୍ରତିକୁଳୀ ବଜୁମୁହିତେଥିପି ମ ମାଂ ମନ୍ଦିରାତେ ବେତି ଦ୍ରୌପାତ୍ରୀ ଗଞ୍ଜାଦୀଲାଖିବ ବିଦ୍ୟାମଃ । ନିଃକେଶମଃ ସୀମ ହୁଲହୁଲ ଦେହମହିତନ୍ତ ଏବ ସନ୍ତ ଶ୍ରୀକୃତ୍ସି ଏବ ବିନିରୋଗଃ । ଅକାରଣଃ ନାନ୍ଦନକାପି ଦ୍ୱାଦଶକ୍ତିଗମଃ । ଇତିଶାଙ୍କା ବନ୍ଦୁନାଂ ବିଧାତମୁଠାରଂ ଯତ୍ତାଃ ସା ଶରଣାଗତିରୀତି । ତମନ୍ନାରକା ସନ୍ଦାହଙ୍କାଂ ଶରଣଂ ଗତ ଏବରେ । ତର୍ହିତକୁଳଂ ଭର୍ମଭର୍ମନ୍ତଃ ବା ସନ୍ତବେତ୍ରଦେବମକର୍ତ୍ତବାଃ ତତ୍ତ୍ୱବିଦ୍ୱାଃ ମାଂ ଧର୍ମ ମେବ କାରାରସି ତମା ନ କାଟିଚିନ୍ତା । ସଦି ତୁ ଈଶରାହାର ଦୈରାଚାର ସୁଃ ମାନ୍ଦର୍ମ ମେବ କାରାରସି ତମା କା ଗତି ତତ୍ତ୍ଵାହ ଅହିମିତି ପାଟୀରାର୍ଦୀନାନିମ୍ରାବନ୍ତିବର୍ତ୍ତନେ ଯାବଣ୍ଟି-ବାହଃ କାରାରସାଯାମିତ୍ୱେ: ସର୍ବେତ୍ୱ ଏବ ପାପେତ୍ୱୋକ୍ତରିଯାଦି ନାହମନ୍ତଃ ଶରଣ୍ୟ ଇବ ତତ୍ତ୍ୱବିଦ୍ୱାଃ ମର୍ମ ଇତି ଭାବଃ । ହାମାଲବୈବ ଶାନ୍ତ ମିଦଂ ଲୋକମାତ୍ର ମେରୋପଦିଷ୍ଟିବାନନ୍ଦି । ମା ଶୁଚ ଶାର୍ଵଃ ପେରାଣଃ ବା ଶୋକଃ ମାକାରୀଃ ଯୁଧ୍ୟାଦିକଃ ମର୍ମ ଏବଲୋକଃ ବ ପରଧର୍ମାନ ମର୍ମାନ ଏବ ପରିତାଜା ମନ୍ତିଷ୍ଠମାଦିପରଃ ମାଂ ଶରପରାପଦ୍ୟ ହୁଥେବେ ବର୍ତ୍ତତଃ ତନ୍ତ ପାପମୋଚନ ଭାରଃ ସଂସାରମୋଚନ ଭାରଃ ଶ୍ରୀପରାମୋତ୍ତାରଃ ମର୍ମ ପ୍ରତିଜ୍ଞାତୈବାନ୍ତିକୃତଃ କିଂ ବହନା ଦେହବ୍ୟବହାର ଭାରୋତ୍ୱପି ମର୍ମାନ୍ତିକୃତ ଏହ ଯହକୁ । “ଅନ୍ତାଚିନ୍ତ୍ୟରୋମାଂ ଯେଜନାଃ ପର୍ମାପାସତେ । ତେବାଂ ନିତ୍ୟାତିଯୁକ୍ତନାଃ ମୋଗକେମ ବାହ୍ୟାହି” ଇତି । ହତ ଏତାବାନଭାରୋମରାଦିପରୀତୀ ମନ୍ଦିଷ୍ଠ ଇତି । ଅପି ଶୋକଃ ମାକାରୀଃ ଭନ୍ତବ୍ସମନ୍ତ ମତ ଭକ୍ତରମ୍ୟ ଈନ୍ଦ୍ର ତତ୍ତ୍ୱାମ ଲୈଶୋଗୀତି ମାତଃ ପରମଧିକମୁପଦେଷ୍ଟ ବ୍ୟାହତୀତି ଶାରଃ ସମ୍ମାନ୍ତଃ । ୫୬ ॥

ଏବ ଗୀତା ଶାନ୍ତମୁପଦିଶ୍ୟ ମଂତ୍ରଦାର ପ୍ରବର୍ତ୍ତନେ ବିରମ ମାହ ଇଦମିତି ଅତପକାର ଅମ୍ବତେ-ତ୍ରିମାତ୍ର ସମକ୍ଷେତ୍ରିଯତ୍ତାକୁ ଏକାକ୍ରାନ୍ତ ପରମଃ ତପଃ ଇତିଶ୍ଵତେ । ମଂବତେତ୍ରିଯରେ ସତ୍ତାପି ଅନ୍ତକାର ବ ବାଚଃ ମଂବତେତ୍ରିଯରେଥିପି ଭକ୍ତରେ ହପିଚମତି ଅନ୍ତ କ୍ରବେ ନ ବାଚ୍ୟ ମଂବତେତ୍ରିଯର୍ବାଦି ଧର୍ମ ଆରବିଦେଶୀ ମୋ ମାନ୍ଦନଭରତ ମରିବିରିପାଦି ପୂର୍ବ ଭରତି ମାର୍ଯ୍ୟା ମାର୍ଯ୍ୟା ମାର୍ଯ୍ୟାଗରତି ତେଷେ ମର୍ମାତ୍ମବିନ୍ଦୁ ବାଚଃ ॥ ୫୭ ॥

ଅତପକ, ଅନ୍ତକ, ପରିଚର୍ଯ୍ୟାହୀନ, ଓ ତଗର୍ବ ଶତିମାନନ ମୂର୍ତ୍ତିର ପ୍ରତି ଅଶ୍ରା ମୁକ୍ତ ବ୍ୟାହତିଗମକେ ଗୀତା ଶାନ୍ତ ପ୍ରବନ୍ଦ କରାଇବେଳା । ଇହ ହାମାଗୀତର ଅଧିକାରୀ ନିର୍ଣ୍ଣର ହଇଛେ ॥ ୫୮ ॥

যইমং পরমং শুহ্যং মন্ত্রজ্ঞেষুভিধান্তি ।
 ভক্তিংময়ি পরাংকুস্তা মামেবৈষ্যত্যসংশয়ঃ ॥ ৬৮ ॥
 ন চ তস্মান্মুখ্যেষু কচ্ছিমে প্রিয়কৃতমঃ ।
 ভবিতা ন চ মে তস্মাদগ্যঃ প্রিয়তরোভূবি ॥ ৬৯ ॥
 অধ্যেষ্যতে চ যইমংধর্ম্যং সমাদমাবয়োঃ ।
 জ্ঞান যজেন্দ্র তেনাহ মিষ্টঃ স্থামিতি মে মতিঃ ॥ ৭০ ॥
 অক্ষাবানমসূর্যশ শৃণ্যাদপি যো নরঃ ।
 সোহপিমুক্তঃ শুভান্লোকান্প্রাপ্তুয়াৎপুণ্যকর্মণাঃ ॥ ৭১
 কচিদেতচ্ছ তং পার্থ ! প্রয়ৈকাগ্রেণ চেতসা ।
 কচিদজ্ঞান সম্মোহঃ অনষ্টত্তেধনঞ্জয় ! ॥ ৭২ ॥

এতহপদেষ্টঃ কলমাহ য ইতি স্বাভাবং পরাং ভক্তিং কৃত্বেতি প্রথমং পরম ভক্তি প্রাপ্তিঃ
 ততোবৰ্ত্ত প্রাপ্তিঃ এতহপদেষ্ট শৰ্বতি ॥ ৬৮ ॥

তস্মাদ্যুক্তঃ সকাশাত্ত অন্যোহতি প্রিয়কুরঃ অতি প্রিয়শ্চলাপ্তি ॥ ৬৯ ॥

এতদ্যুক্তম কলমাহ অধ্যেষ্যতে ইতি ॥ ৭০ ॥

এতচ্ছ স্ম কলমাহ অক্ষাবালিতি ॥ ৭১ ॥

নয়গবোধাহুপপত্তে পুনরূপমুক্ত্যামীত্যাশে নাহ কচিদিতি ॥ ৭২ ॥

যিনি আমার ভক্ত দিগকে এই পরম শুহ গীতা বাক্য উপদেশ করিবেন
 তিনি আমার নিষ্ঠার্ণ ভক্তি লাভ করিয়া আমাকে প্রাপ্তহইবেন ॥ ৬৮ ॥

এই নরলোকে তাহা অপেক্ষা আমার অত্যন্ত প্রিয় কার্য সাধক ও
 আমার প্রিয় কেহ নাই ও কখন হইবেন ॥ ৬৯ ॥

যিনি আমাদের এই পরম ধর্ম সমৃদ্ধীর কথোপকথন অধ্যয়ন করিবেন তিনি
 জ্ঞান যজ্ঞ দ্বারা আমার উপাসনা করিবেন ॥ ৭০ ॥

যিনি ভক্ত নর, অথচ আমাতে অক্ষাবান ও অস্ত্রা রহিত তিনি গীতা
 শ্রবণ করিলে পাপ মুক্ত হইয়া পুণ্য কর্মাদিগের লোক লাভ করেন ॥ ৭১ ॥

হে ধনঞ্জয় ! তুমি কি একাগ্রচিত্তে এই গীতা শ্রবণ করিলে আর
 তোমার অজ্ঞান জনিত মোহ কি নষ্ট হইবাহে ? ॥ ৭২ ॥

ଅର୍ଜୁନ ଉବାଚ ।

ନକ୍ତେମୋହଃ ଶ୍ଵତିଲକ୍ଷ ତ୍ରେପ୍ରସାଦାନ୍ତଯାତ୍ୟ । ।
ହିତୋହସ୍ତି ଗତସନ୍ଦେହଃ କରିଷ୍ୟେବଚନଂତବ ॥ ୭୩ ॥

ଶଙ୍ଖ ଉବାଚ ।

ଇତ୍ୟହଂ ବାହୁଦେବସା ପର୍ଥସ୍ୟଚ ମହାଅନଃ ।
ସମ୍ବାଦମିମମଶ୍ରୋବମନ୍ତୁତଂ ଲୋମହର୍ଣ୍ଣଂ ॥ ୭୪ ॥
ବ୍ୟାସ ପ୍ରସାଦାଚ୍ଛୁତବାନିମଃ ଶ୍ଵତ୍ୟମହଂପରଃ ।
ଯୋଗଂ ଯୋଗେଷ୍ଵରାଂ କୃଷ୍ଣାଂ ସାକ୍ଷାଂ କଥୟତଃସ୍ୱଯଂ ॥ ୭୫ ॥
ରାଜନ୍ ! ସଂଶ୍ଲତ୍ୟ ସମ୍ବାଦ ମିମନ୍ତୁତଂ ।
କେଶବାର୍ଜୁନଯୋଃ ପୁଣ୍ୟ ହସ୍ୟାମିଚ ମୁହର୍ମୁହୁଃ ॥ ୭୬ ॥

କିମତଃ ପରଃ ପୃଜ୍ଞାମି ଅହସ୍ତ ସର୍ବଧର୍ମାନ୍ ପରିତାଜ୍ଯ ତ୍ଵାଂ ଶରଣଂ ଗତଃ ନିଶ୍ଚିନ୍ତ ଏବହ୍ୟବିଅନ୍ତବା-
ନୃତ୍ୟାଃ ନଷ୍ଟ ଇତି କରିଷ୍ୟ ଇତି ଅତଃପରଃ ଶରଣ୍ୟସ୍ୟ ତବାଜ୍ଞାରାଂ ହିତିରେବ ଶରଣାପନ୍ନସ୍ୟ
ଅଭିଧର୍ମୋ ନୃତ୍ୟାଶ୍ରମଧର୍ମୋ ନାପିଜ୍ଞାନ ଯୋଗଦାନଃ ତେତୁ ଅଦ୍ୟାରଭ ଭକ୍ତାଏବ ତତକ୍ଷ ତୋ ପ୍ରିୟ
ସର୍ବ ଅର୍ଜୁନ ମମତ୍ୱାରହନାମେ କିଞ୍ଚିଦବଶିଷ୍ଟଃ କୃତ୍ୟମତି ତତ୍ତ୍ଵବାରୈବ ଚିକିର୍ଣ୍ଣମୀତି ଭଗବତୋକେ
ମ ତି ଗାଣୀବ ପାଦିରର୍ଜନଃ ଯୋଜ୍ଞ ମୁଦତିତଃ ଇତି ॥ ୭୩ ॥

ଅତଃପରଃ ପଞ୍ଚଶ୍ଳୋକବ୍ୟାଖ୍ୟା ସର୍ବ ଗୀତାର୍ଥ ତାତ୍ପର୍ୟ ନିକର୍ଷେହିତିରୋକାଃ ସତ୍ରୀବର୍ତ୍ତନେ ତାଃ
ପତ୍ରଦୟଃ ବିନାଶକଃ ସ୍ଵାହମେନାଥୁନା ଅପନ୍ତିବାନିତାତଃ ପୁନର୍ନାଶିଥଃ । ତାଂତ୍ରୟାତ୍ମ ବାଦାଂ
ମଧ୍ୟମାତ୍ର ତମ୍ଭେନମଃ । ଇତି ଶ୍ରୀମତ୍‌ଗୋଦାନ୍ତିଜ୍ଞ ଟିକା ସାରାର୍ଥ ବର୍ଣନୀ ସମ୍ବାଦୀତ୍ତା ସତାଂପ୍ରୀତ-
ଯେହନ୍ତାଦିତି ॥ ୭୪ ॥ ୭୫ ॥ ୭୬ ॥ ୭୭ ॥ ୭୮ ॥

ଅର୍ଜୁନ କହିଲେନ, ହେ ଅଚ୍ୟତ । ତୋମାର ପ୍ରସାଦେ ଆମାର ଯୋହ ଦୂର
ହଇଯାଛେ ଏବଂ କୁକ୍ଷେର ନିତ୍ୟ ଦାନ ଜୀବ ଇହା ପୁନରାୟ ଶ୍ଵରଣ କରିତେଛି ।
ଆମାର ସନ୍ଦେହ ଦୂର ହଇଯାଛେ । ତୋମାର ଶରଣାପତ୍ରିଇ ସେ ସର୍ବ ପ୍ରଧାନ ଜୈବ ଧର୍ମ
ତାହାତେ ଆମି ଅବହିତ ହଇଯା ତୋମାର ଅଚୁମତି ପ୍ରତି ପାଲନକରିବ ॥ ୭୩ ॥

ଶଙ୍ଖ ଶୁଣିବାଟିକେ କହିଲେନ, କୁକ୍ଷୁରାର୍ଜୁନେର ଏହି ଅନ୍ତୁତ ଲୋକିର୍ଷଣ ସମ୍ବାଦ ଶ୍ରବନ
କରିଲାମ ॥ ୭୪ ॥

ଶରଣ ସେବକ କୁକ୍ଷ ଯାହା ବୁଦ୍ଧିଯାହିଲେମ, ସେଇ ଶ୍ଵତ୍ୟ ତମ ପରମ ଯୋଗ
ଆମି ବ୍ୟାସ ପ୍ରସାଦେ ଶୁଣିଯାଛି ॥ ୭୫ ॥

ତତ୍ତ୍ଵ ଏଂଶ୍ଚିତ୍ୟ ସଂଶ୍ଚିତ୍ୟ କ୍ଲପମତ୍ୟକୁତ୍ତଂ ହରେଃ ।

ବିଶ୍ୱୋ ମେ ଯହାନ୍ ରାଜନ୍ ! ହସ୍ୟାମିଚ ପୁନଃପୁନଃ ॥ ୭୭ ॥

ସତ୍ୟଗୋପେଷରଃ କୃତେଣ ସତ୍ ପାର୍ଥୋଧର୍ମକରଃ ।

ତତ୍ତ୍ଵ ଶ୍ରୀବିଜୟରୋତ୍ତତି ଧୁ'ବାନୀତିର୍ମତିର୍ମତ ॥ ୭୮ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମହାଭାରତେ ଶତମାହତ୍ୟାଃ ସଂହିତାଯାଃ ବୈଯାସି-
କ୍ୟାଃ ଭୀଷ୍ମପରବଣିଃ ଶ୍ରୀତଗବନ୍ଦୀତାମୃପନିଷତ୍ସ୍ତରଙ୍ଗ ବିଦ୍ୟାଯାଃ
ଯୋଗ ଶାନ୍ତ୍ରେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣାର୍ଜୁନ ସହାଦେ ମୋକ୍ଷଯୋଗୋ ନାମାଞ୍ଚାଦଶୋ
ହଥ୍ୟାଯଃ ॥

ସାରାର୍ଥ ସର୍ବିଳୀ ବିଜୟନୀନା ଭକ୍ତଚାତକାନ ।

ମାଧୁବିଦ୍ଵତାଦସ୍ୟ ମାଧୁବି ଭାତୁ ମେ ହଦି ।

ଇତି ସାରାର୍ଥ ସର୍ବିଳୀଃ ହରିଗାଃ ଶତ ଚେତସାଃ ।

ଶୀତାଖଣ୍ଡାଦଶେଷିକ୍ଷାଯଃ ସଙ୍ଗତଃ ସଙ୍ଗତଃ ସତାଃ ।

ହେ ରାଜନ ! କେଶବାର୍ଜୁନେର ଏଇ ଅନ୍ତୁତ ସହାଦ ଅବଳ କରିତେ କରିତେ
ଆମି ବାରୁଦାର ମୋକ୍ଷକ ହିତେଛି ॥ ୭୬ ॥

ହେ ରାଜନ ! ହରିର ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଅନ୍ତୁତ କ୍ଲପ ଅବଳ କରିତେ କରିତେ ଆମି
ବିଶ୍ୱ ଲାଭ କରିତେଛି ଏବଂ ପୁନଃ ପୁନଃ ହଟ୍ ହିତେଛି ॥ ୭୭ ॥

ସେଥାନେ ବୋଗେଷର କୃଷ୍ଣ, ଏବଂ ସେଥାନେ ପାର୍ଥ ଧର୍ମକର ମେଇ ଥାନେଇ
ଶ୍ରୀ, ବିଜୟ, ଭୂତି, ନାମ ଇହାଇ ଆମ୍ଭାର ନିଶ୍ଚିତ ବାକ୍ୟ ॥ ୭୮ ॥

ସହତ ଶୀତାର ନିକାର ଏଇ ଅଧ୍ୟାତ୍ମେ

ତାଣ ପର୍ଯ୍ୟ । ଇତି ଅଷ୍ଟା-

ଦଶ ଅଧ୍ୟାତ୍ମ ।

ସମାପ୍ତେଷା ଶ୍ରୀବିଜୟଗନ୍ଧାରୀତା ।